

tmmob
makina mühendisleri odası

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

BİLDİRİLER KİTABI

Mart 2006 / Ankara

Yayın No E/2006/409

tmmob
makina mühendisleri odası

Sümer Sok. 36/1-A
06440 Demirtepe / ANKARA
Tel: (0312) 231 31 59 Faks: (0312) 231 31 65
e-posta: mmo@mmo.org.tr
<http://www.mmo.org.tr>

Yayın No: E/2006/409

ISBN: 9944-89-086-3

Bu yapıtın yayın hakkı Makina Mühendisleri Odası'na aittir. Kitabın hiçbir bölümü değiştirilemez. MMO'nın izni olmadan kitabın hiçbir bölümü elektronik, mekanik vb. yollarla kopya edilip kullanılamaz. Kaynak gösterilmek kaydı ile alıntı yapılabilir.

Mart 2006 / Ankara

Baskı:

Özkan Matbaacılık Ltd. Şti.
(0312) 395 48 91

SUNUŞ

Geleneksel olarak iki yılda bir düzenlenen TMMOB Sanayi Kongresi 2005'in bu yılki başlığı, "Sanayileşme, İstihdam, Refah" olarak belirlenmiştir.

TMMOB Sanayi Kongresi 2003'te, "Küreselleşme ve AB Süreçlerinin Ülke Sanayi ve Mühendislerine Etkileri" başlığı altında sanayimizin küreselleşme ve AB sürecindeki durumu ile bu sürecin mühendislere etkileri incelenerek, çözümler önerilmiştir.

Ülkemizde IMF ve Dünya Bankası tarafından belirlenen politikaların uzun yıllardan beri uygulanması sanayileşmemizi olumsuz etkilemiş, ihracatımızı ithalata bağımlı hale getirmiş, bir dizi ekonomik krize neden olmuştur. Bu politikalar bilimi ve teknolojiyi dışlayarak, ucuz işgücünü sanayinin temel rekabet aracı haline getirmiştir. Büyümede rekorların kırıldığı iddia edilen dönemde işsizlik artmış, emekçi halkımızın gelir düzeyi düşmüş, gelir dağılımı çalışanlar aleyhine bozulmuştur. Özetle çalışanlar açısından zaten var olan sorunların daha da artmasına ve ağırlaşmasına neden olmuştur.

Bu durumda, sanayileşmenin istihdam yaratacağına, istihdamın da gelir düzeyini yükselteceğine ilişkin savların ancak belli koşullarda geçerli olabileceğini bir kez daha gündeme getirmek zorunluluğu doğmuştur.

Uluslararası kuruluşların dayattıkları yeni liberal politikalar, Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin de baskısıyla tek seçenek olarak sunulmaya devam edilmektedir. Bugüne kadar izlenen ve sermaye kesimlerinin kollanıp geliştirilmesine yönelik politikaların yerine, ekonominin ve sanayinin halkımızın çıkarları doğrultusunda planlanmasını savunan, mevcut politikaların gerçek yüzünü sergilemeyi bir sorumluluk olarak kabul eden TMMOB, Oda komisyon ve bilim insanlarının katkılarıyla Sanayileşme - İstihdam - Refah ilişkisini yeniden gündeme getirmektedir.

Bu çerçevede sanayileşme kavramının farklı tarihsel dönemlerde içerdiği anlamlar, uluslararası işbölümünde sanayi kavramının önemi, sanayileşmenin evreleri, üretimde katma değer küresel paylaşımı ve ülkemizin uluslararası iş bölümündeki yeri, yeni sanayileşme modeli olarak tanımlanan küresel üretim, ihracata yönelik sanayileşme, fason üretim ve taşeronlaşma, taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri, kamu politikalarında dönüşüm, yeni teknolojiler ve istihdam, refah ve bölüşüm sorunları ile KOBİ'lerin sanayideki yeri, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar ele alınmıştır.

TMMOB Sanayi Kongresi 2005'in ve bu kitabın üreten, sanayileşen, demokratikleşen ve hakça bölüşen bir Türkiye için katkı sağlaması dileğiyle...

*TMMOB Makina Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu*

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Mehmet SOĞANCI	TMMOB
Tezcan Eralp ABAY	TMMOB
Selçuk NAZLIAY	TMMOB
Emin KORAMAZ	Makina Mühendisleri Odası
S. Melih ŞAHİN	Makina Mühendisleri Odası
Ali Ekber ÇAKAR	Makina Mühendisleri Odası
Ahmet ENİŞ	Makina Mühendisleri Odası
Elif ÖZTÜRK	Makina Mühendisleri Odası
Tahsin AKBABA	Makina Mühendisleri Odası
Haydar ŞAHİN	Makina Mühendisleri Odası
Baki ÇINAR	Makina Mühendisleri Odası
Hünkar KARAMAN	Makina Mühendisleri Odası
Mustafa YAZICI	Makina Mühendisleri Odası
Nergis BİLGİN	Makina Mühendisleri Odası
Erkan ABACIOĞLU	Makina Mühendisleri Odası
Bünyamin AYDIN	Makina Mühendisleri Odası
Mesut ATICI	Makina Mühendisleri Odası
M. Selçuk GÖNDERMEZ	MMO Adana Şubesi
Yunus YENER	MMO Ankara Şubesi
Mustafa KARAMAN	MMO Antalya Şubesi
Mustafa UYSAL	MMO Bursa Şubesi
Fatih YAŞA	MMO Denizli Şubesi
Hakan SUBAŞI	MMO Diyarbakır Şubesi
A. Erdal ARSLAN	MMO Edirne Şubesi
R. Erhan KUTLU	MMO Eskişehir Şubesi
Ali PERİ	MMO Gaziantep Şubesi
Tevfik PEKER	MMO İstanbul Şubesi
N. Doğan ALBAYRAK	MMO İzmir Şubesi
Mustafa İLBAŞ	MMO Kayseri Şubesi
Serhat GİRGIN	MMO Kocaeli Şubesi
İsmail ÖZKARAKAYA	MMO Konya Şubesi
Serdar ERKAN	MMO Mersin Şubesi
Kadir GÜRKAN	MMO Samsun Şubesi
Ayhan SÜR MEN	MMO Trabzon Şubesi
Tolga AYTAÇ	MMO Zonguldak Şubesi
Orhan ÖRÜCÜ	Elektrik Mühendisleri Odası
Biröl GÜNER	Harita ve Kadastro Müh. Odası
D. Galip KILINÇ	İnşaat Mühendisleri Odası

Filiz Ayşe DEMİRCİ	Jeoloji Mühendisleri Odası
A.Uğur GÖNÜLALAN	Jeofizik Mühendisleri Odası
İsmail TÜRKSEVEN	Kimya Mühendisleri Odası
Dinçer KARA	Maden Mühendisleri Odası
Zehra Güner AKAD	Metalurji Mühendisleri Odası
Yusuf KANDAZOĞLU	Orman Mühendisleri Odası
Rahime Tunçtan AKBAŞ	Peyzaj Mimarları Odası
Buğra GÖKÇE	Şehir Plancıları Odası
Güngör DURUR	Tekstil Mühendisleri Odası
Dr. Galip ÖZTÜRK	Ziraat Mühendisleri Odası

KONGRE YÜRÜTME KURULU

Kaya GÜVENÇ
Yavuz BAYÜLKEN
Oğuz TÜRKYILMAZ
S. Melih ŞAHİN
Ali Ekber ÇAKAR
Yunus YENER
Osman SERTER
Serhat GİRGIN
Ayhan SÜR MEN
Orhan ÖRÜCÜ
Filiz Ayşe DEMİRCİ
Nadir AVŞAROĞLU

KONGRE SEKRETERİ

Ercüment Şahin ÇERVATOĞLU

KONGRE PROGRAMI

16 Aralık 2005 Cuma

08.30 / 09.30 KAYIT

09.30 / 10.30 AÇILIŞ OTURUMU

Açılış Konuşmaları

Yavuz BAYÜLKEN

Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Emin KORAMAZ

Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Mehmet SOĞANCI

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Ali COŞKUN

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanı

10.30 / 12.30 I. OTURUM

1923'ten Günümüze Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Yeri

Oturum Başkanı

Kaya GÜVENÇ

Makina Mühendisleri Odası, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Oturum Katılımcıları

- **Prof. Dr. İşıya ÜŞÜR** - Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü
Sanayileşme, Uluslar Arası İşbölümü, Toplumsal Yapısı
- **Prof. Dr. Erol TAYMAZ** - ODTÜ İİBF İktisat Bölümü
Sanayileşmeye Sürecine Genel Bir Bakış
- **Tartışmalar**

12.30 / 13.30 YEMEK ARASI

13.30 / 15.30 II. OTURUM

KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi

Oturum Başkanı

Kemal ULUSALER

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Oturum Katılımcıları

- **Yavuz BAYÜLKEN** - Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi
Rapor Sunumu

- **Aykut GÖKER** - Makina Mühendisi, TTGV
Değerlendirme

- **Tartışmalar**

15.30 / 15.45 ÇAY ARASI

15.45/ 17.45 III. OTURUM

OSB, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar

Oturum Başkanı

Ali Ekber ÇAKAR

Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi

Oturum Katılımcıları

- **Yavuz BAYÜLKEN** - Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi
Rapor Sunumu

- **Prof. Dr. Metin DURGUT** - ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü
Değerlendirme

- **Tartışmalar**

17 Aralık 2005 Cumartesi

09.30 11.30 IV. OTURUM

**Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhracata Yönelik Sanayileşme; Fason
Üretim ve Taşeronlaşma**

Oturum Başkanı

Oğuz TÜRKYILMAZ

Makina Mühendisleri Odası - Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Oturum Katılımcıları

- **Doç. Dr. Cem SOMEL** - ODTÜ İİBF İktisat Bölümü
Küresel Üretim, İhracata Dayalı Büyüme ve Taşeronlaşma
- **Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN** - AÜ SBF Kamu Yönetimi Bölümü
Türkiye'de Firma Temelli Faaliyet Alanı Yükseltimi/ İndirimi (Upgrading / Downgrading)
- **Mustafa SÖNMEZ** - Araştırmacı, Yazar, Yorumcu, Ekonomist
Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığı : 2000 -2004

- **Tartışmalar**

11.30 / 11.45 ÇAY ARASI

11.45/ 13.30 V. OTURUM

Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma

Oturum Başkanı

Mehmet TORUN

Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Oturum Katılımcıları

- **Dr. Seyhan ERDOĞDU** - AÜ SBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Devletin Rolünde Değişim, Yeni Kamu İşletmeciliği ve Esnek Kamu Personel Rejimi
- **Adnan SERDAROĞLU** - DİSK Genel Başkan Yardımcısı, Birleşik Metal-İş Genel Başkanı
Sanayileşme, İstihdam ve Sendikalaşma
- **Tartışmalar**

13.30 14.30 YEMEK ARASI

14.30 16.30 VI. OTURUM

Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış

Oturum Başkanı

S. Melih ŞAHİN

Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili

Oturum Katılımcıları

- **Prof. Dr. Hacer ANSAL** - İTÜ İşletme Fakültesi İşletme Müh. Bölümü
İmalat Sanayinde Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam Sorunu
- **Dr. Metin ÖZUGURLU** - AÜ SBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Taşeronlaşmanın İstihdama Etkileri ya da 'Hayatta Dikiş Tutturamama' Halleri Üzerine
- **Prof. Dr. Erinc YELDAN** - Bilkent Üniversitesi İktisadi İdarive Sosyal Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
Genel Denge Modelleri ve Bölüşüm
- **Tartışmalar**

16.30/ 16.45 ÇAY ARASI

16.45/ 18.15 VII. OTURUM

Kongre Öncesi Etkinlikler, Tartışma ve Genel Değerlendirme

Oturum Başkanı

Emin KORAMAZ

Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Oturum Katılımcıları

- **Faruk SEVİM** - Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şube Müdürü
"AB Sürecinde Türkiye Sanayisi, Gümrük Birliğinden Günümüze Türkiye Sanayisinin Durumu,
1995'ten 2005'e AB - Türkiye İlişkileri" Panel Değerlendirmeleri
- **Serhat GİRGİN** - Makina Mühendisleri Odası Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı
"Vizyon 2023 ve Sanayileşme" Panel Değerlendirmesi
- **Prof. Dr. Oktar TÜREL** - ODTÜ İİBF İktisat Bölümü
Genel Değerlendirme: Kalkınma Politikaları ve Geleceğe Bakış
- **Tartışmalar**

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ OTURUMU

Açılış Konuşmaları 3

I. OTURUM : 1923'ten Günümüze Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Yeri

Oturum Konuşması 23

Sanayileşme, Uluslar Arası İşbölümü, Toplumsal Yapı

Prof. Dr. İşıya ÜŞÜR 25

Sanayileşme Sürecine Genel Bakış

Prof. Dr., Erol TAYMAZ 31

I. Oturum Tartışmalar 43

II. OTURUM : KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi

Oturum Konuşması 55

"KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi" Rapor Sunumu

Yavuz BAYÜLKEN 57

"KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi" Rapor Değerlendirme

Aykut GÖKER 71

II. Oturum Tartışmalar 77

III. OTURUM : OSB, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar

Oturum Konuşması 85

"OSB, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar" Rapor Sunumu

Yavuz BAYÜLKEN 87

"OSB, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar" Rapor Değerlendirme

Prof. Dr., Metin DURGUT 97

III. Oturum Tartışmalar 105

IV. OTURUM : Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhracata Yönelik Sanayileşme; Fason Üretim ve Taşeronlaşma

Oturum Konuşması 119

Küresel Üretim, İhracata Dayalı Büyüme ve Taşeronlaşma

Doç. Dr. Cem SOMEL 121

<i>Türkiye’de Firma Temelli Faaliyet Alanı Yükseltimi/ İndirimi (Upgrading / Downgrading)</i>	
<i>Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN</i>	127
<i>Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığı : 2000 -2004</i>	
<i>Mustafa SÖNMEZ</i>	133
<i>IV. Oturum Tartışmalar</i>	189
V. OTURUM : Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma	
<i>Oturum Konuşması</i>	199
<i>Devletin Rolünde Değişim, Yeni Kamu İşletmeciliği ve Esnek Kamu Personel Rejimi</i>	
<i>Dr. Seyhan ERDOĞDU</i>	201
<i>Sanayileşme, İstihdam ve Sendikalaşma</i>	
<i>Adnan SERDAROĞLU</i>	219
<i>V. Oturum Tartışmalar</i>	227
VI. OTURUM : Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış	
<i>Oturum Konuşması</i>	235
<i>İmalat Sanayiinde Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam Sorunu</i>	
<i>Prof. Dr. Hacer ANSAL</i>	237
<i>Taşeronlaşmanın İstihdama Etkileri ya da 'Hayatta Dikiş Tutturamama' Halleri Üzerine</i>	
<i>Dr. Metin ÖZUĞURLU</i>	247
<i>Genel Denge Modelleri ve Bölüşüm</i>	
<i>Prof. Dr. Erinç YELDAN</i>	253
<i>VI. Oturum Tartışmalar</i>	259
VII OTURUM : Kongre Öncesi Etkinlikler, Tartışma ve Genel Değerlendirme	
<i>Oturum Konuşması</i>	269
<i>“AB Sürecinde Türkiye Sanayisi, Gümrük Birliğinden Günümüze Türkiye Sanayisinin Durumu, 1995’ten 2005’e AB - Türkiye İlişkileri” Panel Değerlendirmeleri</i>	
<i>Faruk SEVİM</i>	271
<i>“Vizyon 2023 ve Sanayileşme” Panel Değerlendirmesi</i>	
<i>Serhat GİRĞİN</i>	279
<i>Genel Değerlendirme: Kalkınma Politikaları ve Geleceğe Bakış</i>	
<i>Prof. Dr. Oktar TÜREL</i>	281
<i>VII. Oturum Tartışmalar</i>	291
<i>TMMOB Sanayi Kongresi 2005’ Gelen Telgraflar</i>	294
<i>TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Sonuç Bildirgesi</i>	295

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

AÇILIŞ OTURUMU

Açılış Konuşmaları

Yavuz BAYÜLKEN

Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Emin KORAMAZ

TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Mehmet SOĞANCI

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Ali COŞKUN

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanı

Yavuz BAYÜLKEN

(TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu
Üyesi - Makina Mühendisi)

Sayın Bakanım, Sayın Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Başkanım, Sayın Oda Başkanım, Sayın hocalarım, Sayın bakanlık temsilcileri, Oda, Şube Yönetim Kurulu üyeleri, Kongre Yürütme Kurulu üyeleri, değerli basın mensupları ve katılımcılar; 16-17 Aralık 2005 Sanayi Kongresine hoş geldiniz.

Bu kongre sanayileşme, istihdam ve refah ana teması ile iki gün boyunca, sanayileşmeye ilişkin önemli konuları gündeme getirmektedir. Bu kongredeki sunum ve araştırma özetleri, özellikle sanayimizin önemli ve temel sorunlarını irdelemekte, organize bölgeler, küçük sanayi siteleri, teknoparklar gibi, sanayileşmenin vazgeçilmez araçlarını tüm boyutlarıyla tartışmaya açmaktadır. Sanayide KOBİ'lerin yeri, işlevi ve rolü de ayrıca incelenmektedir. Kongrede iki gün boyunca bu konularda uzman ve bilim adamlarının sunduğu bildiriler değerlendirecek ve topluca kamuoyuna sunulacaktır.

Avrupa Birliği ile müzakere sürecine girdiğimiz bu dönemde, sunum ve araştırmaların bir doküman niteliği taşıdığını da özellikle belirtmek isterim. Müzakere sürecinde sanayimizin zorlu bir sınavdan geçeceğini ve yeniden yapılanmada büyük bir desteğe ihtiyacı olduğunu biliyoruz. Toplumun tüm kesimlerinin refahının ve istihdam sorununun çözümlenmesi, büyük çapta bu destekle bütünleşmiş bir sanayileşme politikasının saptanmasından geçtiğine inanıyorum.

Sanayinin küresel rekabete girmesi KOBİ'lere bakış açımızı da değiştirmiş, yatırımların, katma değer, ihracat ve ithalat yapımızın yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Sanayileşmede AR-GE altyapısının kurulup geliştirilmesi, inovasyonun ulusal düzeyde oluşturulması, bir anlamda bir bilim ve teknoloji

seferberliği ile sanayinin entegrasyonu yaşamsal bir zorunluluktur. Hedef, özgün ürün ve tasarımı sanayiye mal ederek, fason üretim ve taşeronlaşmanın getirdiği bağımlılıktan kurtulmak olmalıdır. Sanayi kuruluşlarında bu konuda umut verici gelişmeler olduğunu yakından izlemekteyiz.

Sanayi Kongremizin, toplumun refahı ve kalkınmasına yönelik gelişmelere ışık tutucu dokümanlar ve bilgiler sunacağına inancımı belirtir, bu açılışa gelerek katkıda bulunan Sayın Sanayi ve Teknoloji Bakanı Ali Coşkun'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca, kongreyi baştan sona planlayan ve özverili çalışmalar yapan başkanlarıma, kongre sekreteri ve yürütme kurulu üyelerine, sunum yapan hocalarıma, burada ayrıca içtenlikle teşekkür etmek isterim.

Kongreyi açıyor ve hepinize saygılar sunuyorum.

Emin KORAMAZ

(TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Sayın Bakanım, Sayın Birlik Başkanım,

TMMOB'ye bağlı Odaların Sayın Başkan ve Yöneticileri,

Sayın Hocalarım, Sayın Katılımcılar, Sevgili Basın Mensupları,

Hepinizi Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu ve şahsım adına saygıyla selamlıyorum. TMMOB adına Odamızın düzenlediği Sanayi Kongresi 2005'e hoş geldiniz.

2 yıllık zaman dilimlerini kapsayan her çalışma dönemimizde, meslek ve uzmanlık alanlarımızla ilgili gelişmeleri ve sorunlarımızı tartışmaya açmak, görüş ve önerilerimizi yetkililere iletmek, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla ulusal ölçekte Kongre,

Kurultay ve Sempozyum düzeyinde bir dizi etkinlik düzenliyoruz.

Bu etkinliklerle yeni teknolojileri ve sektörel gelişmeleri tanıma ve üretilen bilgiyi paylaşmayı, yaygınlaştırmayı ve meslek alanlarımızdan hareketle toplumsal yaşamı olması gereken normlara ulaştırmayı hedefliyor, dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeleri tartışıyor, çözüm için ülkemiz lehine öneriler geliştiriyoruz. Bu amaçla konunun tüm taraflarını bir araya getiriyor, sözü olan her kesime katılımcı platformlar açıyoruz.

Odamızın 2004/2005 yıllarını kapsayan 40. çalışma döneminde 17 ilde ulusal ölçekli 24 adet kongre, kurultay ve sempozyum düzenlenmesi programlanmış ve 23'ü tamamlanarak sonuç bildireleri kamuoyuyla paylaşılmış, sunulan bildiriler ayrı ayrı kitaplaştırılarak ilgililerin kullanımına sunulmuştur.

Bu etkinlikler; öğrenci üye, iklimlendirme, marka yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği, uçak-havacılık ve uzay mühendisliği, bakım teknolojileri, otomotiv ve yan sanayi, iletim teknolojileri, yeni ve yenilenebilir enerji/enerji yönetimi, güneş enerjisi, makina tasarımı ve imalat teknolojileri, demir-çelik, iş makinaları, tıbbi cihazlar imalatı, Trakya'da sanayileşme ve çevre, tekstil teknolojileri ve tekstil makinaları, kaynak teknolojileri, ölçüm bilim, tesisat mühendisliği, hidrolik-pnömatik, endüstri işletme mühendisliği ve yine TMMOB adına düzenlediğimiz mühendislik eğitimi ile GAP ve sanayi kongre, kurultay ve sempozyumlarıdır.

Bu etkinliklerde, bir sektörün diğer sektörlerle geçişkenliklerinden hareketle sanayinin bütününe ve bütünden tek tek sektörlerle yönelerek ülkemiz sanayisine ilişkin çok yönlü verilere ulaşma ve çözüm önerileri oluşturma şansına sahip oluyoruz.

Sevgili katılımcılar,

Bugün açılışını birlikte yaptığımız Sanayi Kongresi

2005 ile 40. çalışma dönemimizin kongre, kurultay, sempozyum etkinliklerini tamamlamış olacağız.

Bütün bu çalışmaların, harcanan emeklerin tek bir amacı vardır: Ülkemizin sanayileşmesi ve demokratikleşmesi, halkımızın çağdaş ve mutlu bir yaşam sürmesidir. Üzerinde insanlarımızın bağımsız, özgür, barış içerisinde, ülke olanaklarını hakça bölüşerek gönenç içerisinde yaşadığı bir Türkiye'dir.

Değerli katılımcılar,

Sanayi kongrelerimize rapor ve araştırmalar sunmayı gelenekselleştirmiş bulunuyoruz. 2003 Sanayi Kongresi'ne, "Makina İmalat Sanayii Sektör Araştırması"nı sunmuştuk. Bu raporu öntümüzdeki dönemde güncelleyerek kamuoyuna sunacağımızı buradan duyurmak isterim.

Bu kongreye ise iki önemli rapor sunuyoruz. Alan araştırmalarıyla da desteklenen, "Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar" ile "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri-KOBİ'ler" başlıklı Oda Raporlarını, sevgili Yavuz BAYÜLKEN bugün iki ayrı oturumda bizlere sunacağı için ben ayrıca değinmeyeceğim.

Sevgili katılımcılar,

İki gün sürecek kongremizde uzmanlar, bilim adamları ve mühendisler, Türkiye sanayisi ve sanayileşme sürecini ele alarak kamuoyuna önemli mesajlar vereceklerdir. Özellikle küresel rekabetin ulusal sanayileri tehdit ettiği ve yeniden yapılanmanın ön plana çıktığı bu dönemde, tartışmalar yaşamsal bir boyuta sahiptir.

Bilindiği gibi Türkiye AB ile müzakere sürecine girmiş olup, çok önemli konulardan biri de Gümrük Birliği'ne, sanayiye ve sanayileşmeye ilişkin dosyalardır.

Türkiye, AB'ye aday ülkeler arasında Gümrük Birliği'ni gerçekleştiren tek ülke olarak istisnai bir

duruma sahiptir. Üstelik Türkiye, AB'nin gümrük birliğine girdiği tek büyük ülkedir. Yani Türkiye eşitsiz koşullarda Avrupa Birliği ile aynı ticaret politikasını uygulamaktadır. Bu durumdan tüm sanayi sektörlerimiz olumsuz etkilenmektedir.

Gümrük Birliği ile AB'de yeni pazar imkanları elde edeceği yanılsamasını yaşayan sanayimiz, geçen 10 yıl içerisinde 50 milyar ABD dolarından daha fazla değerde AB teknolojisi ve altyapısına yatırım yapmıştır. Ancak bu yatırımlar makro bir programa, planlama ve fizibiliteye dayanmadığı için ne yazık ki sonuç olumsuz olmuş, ölü yatırımlara dönüşmüştür. Birçok alt dala aşırı yatırım yapılırken, bazı dallara ise hiç yatırım yapılmamış, ülkemiz ithal makina ve ikinci el makina ile dolmuştur. Bu, tekstil makinalarından iş ve inşaat makinalarına kadar birçok sektörde böyledir. Yine bu süreçte mühendislik ve eğitilmiş işgücü unsurları ihmal edilmiştir. Öte yandan AB'nin pazara giriş politikası, ticaret dengesini ciddi derecede zarara uğratmıştır.

Örneğin Gümrük Birliği öncesi en avantajlı sektörlerden biri olarak gösterilen, Türk tekstil ve konfeksiyon sanayii bile, AB'nin pazara giriş ve geniş açık pazar politikasının olumsuz etkilerinden büyük zarar görmüştür. 1996'da Gümrük Birliği'nin başlangıcından itibaren sınai mamuller için ortalama ithalat gümrük vergileri % 16'dan % 5,4'e indirilirken, tekstil ve konfeksiyonda bu vergiler ortalama % 27'den % 6'ya kadar düşürülmüştür. Türkiye, buna ilaveten, AB'nin ithalat ve ticaret kurallarını uygulamak, dolayısıyla ithalatı kolaylaştırmak durumunda kalmıştır.

Yine Gümrük Birliği nedeniyle üçüncü ülkelere uygulanan basit menşé kuralları, sıfır veya sıfıra yakın gümrük tarifeleri, Türkiye'yi sadece AB'ye değil tüm üçüncü ülkelere karşı da çok açık bir pazar haline getirmiştir. Bu haksız rekabet karşısında yerli sanayi sürekli olarak gerilemekte, ekonomik kriz ve milyonlara varan iş kaybını hızlandırmaktadır. Bu

süreçte sanayi imalat indeksi % 50'den fazla düşmüştür.

Tam üyelik müzakere süreçleri tamamlanuncaya kadar GB anlaşması mutlaka askıya alınmalıdır.

Sevgili katılımcılar,

Gümrük Birliği Anlaşması ile başlayan ve bugün AB müzakere süreçleriyle devam eden, teknik mevzuat uyumu ile üretimin uluslararası kabul görmüş koşullara uygun sürdürülmesi ve CE belgelendirmesi çalışmaları da sanayimizin bütünü ve biz mühendisler için oldukça önem taşımaktadır.

Ülkemizde AB tarafından tanınırlığı olan onaylanmış kuruluşlar oluşturulamadığı için üreticilerimiz uygunluk değerlendirme faaliyetlerini çok yüksek bedellerde AB test ve belgelendirme kuruluşlarına yaptırmak zorunda kalmakta ve bu alandaki mühendislik hizmetleri yurt dışından satın alınmaktadır.

Odamızda, ülke genelinde CE uygulamaları konusunda üyelerimize ve sanayicimize eğitim ve seminerler verilmektedir. Şubelerimizde CE danışma merkezleri oluşturulmuş, Oda teknik görevlilerine yönelik eğitimler düzenlenmiş, kitaplar çıkarılmış, gerekli alt yapı oluşturulmuştur.

Odamız AB yeni yaklaşım direktifleri kapsamında bulunan ve meslek alanlarımıza giren, asansörler, basit basınçlı kaplar, gaz yakan cihazlar, sıvı ve gaz yakıtlı sıcak su kazanları, basınçlı ekipmanlar ve makina emniyeti direktifleri olmak üzere 6 konuda Onaylanmış Kuruluş olmak için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na başvurmuştur. Makina Mühendisleri Odası'nın uzmanlık alanına giren konulardaki Uygunluk Değerlendirme Kuruluşu başvurusunun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca ivedilikle sonuçlandırılması, uyum sürecindeki sektörel çalışmaları ivmelendirecek ve bizzat Sayın Bakanın da birçok kez dile getirdiği gibi ülkemizin milyarlarca

dolara varan kaybı en azından bundan sonrası için önlenecektir.

Sayın Bakanım,

Bakanlığınız bünyesinde teknik mevzuat uyumlaştırılması yönünde çalışmalar yapmak üzere oluşturulan teknik komitelerden sadece sizin döneminizde oluşturulan Asansör Teknik Komitesi'nde yer almaktayız. Uzmanlık alanlarımızı doğrudan ilgilendiren ve geçmiş dönemlerde oluşturulan Motorlu Araçlar, Basınçlı Kaplar, Makina ve Gaz Yakan Cihazlar Teknik Komitelerine de Odamızın dahil edilmesi yönündeki başvurularımızın sonuçlandırılması için ilgi ve desteklerinizi bekliyoruz.

Yine 15 Şubat 2003 tarihli Asansör Yönetmeliği ile asansör bakım firmalarının elektrik ve makina mühendisi çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasını ve asansör firmalarında çalışan mühendislerin mesleki denetimini sağlayan Büro Tescil Belgesine Yönetmelikte yer verilmemesini, toplumun can ve mal güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak görüyoruz. Yönetmeliğin bu doğrultuda yeniden düzenlenmesi talebimizin Bakanlığınızca olumlu sonuçlandırılacağına inanıyoruz.

Değerli katılımcılar,

TMMOB ve bağlı Odalarının tüm karşı çıkış ve uyarılarına karşın tek yanlı olarak imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasının ve ardından uygulanan teslimiyetçi politikaların ülkemizi getirdiği yer ortadadır.

Aynı yanlış politikalar AB'ye üyelik müzakere süreçlerinde de sürdürülmemelidir. Ülkemiz sağlıktan eğitime, tarımdan çevreye, sanayiden enerjiye varana değin 115 bin sayfaya ulaşan AB müktesebatına uyum sağlamak zorunda kalacaktır.

Sanayinin yeniden yapılanması, teşvik ve destek

araçları, AR-GE ve bilim politikaları, OSB, KSS ve teknoparklar, KOBİ'lerin durumu ve sorunları ile sanayide çalışanların ücret ve sosyal güvenlik durumları, mühendislerin konumu, tarama ve müzakere konuları arasındadır.

Türkiye bu konularda neler üretecektir veya sanayileşme politikasını hangi ilkeleri esas alarak çizecektir. AB'nin bize biçmiş olduğu fason üretime yönelik taşeronlaşmış sanayi işletmelerinden oluşmuş bir yapılanma kabul edilecek midir? Yoksa Türkiye sanayi elbisesini yeni bir modele göre, sanayileşme hedeflerine yönelik bir biçimde mi oluşturacaktır? Bu konular son derece önemlidir.

İçinde bulunduğumuz bilgi kirliliği ve yönlendirme ortamına ivedilikle son verilerek, tarama konusu olan 35 başlıktaki müktesebat değişikliklerinin ülkemiz geleceğine etkileri tüm alanlarda ve tüm sektörlerde tartışmaya açılmalı, izlenmesi gereken politikalar oluşturulmalıdır.

Değerli katılımcılar,

Ülkemizde özellikle son 25 yıldır uluslararası para ve finans kuruluşlarının denetiminde hazırlanan yapısal uyum programları ile ülkemiz kendi kaynaklarını kullanma, geleceğini planlama ve ekonomisini yönlendirme işlevlerinden arındırılmaya çalışılmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası tarafından belirlenen ekonomik politikaların ve hazırlanan paketlerin uygulanması ile sanayileşme istihdam ve refah artışı istenen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Aksine ihracatımız ithalata bağımlı hale gelmiş ve bu makas aleyhimize açılarak önemli bir tehdit ortaya çıkarmıştır. Katma değeri yüksek mallar ülkeye girerken, düşük olanlar dışarıya çıkmış, sanayi işletmeleri düşük kâr marjları ile çalışmış, sınav yatırımlar giderek düşmüş, istihdam açığı büyümüştür.

Ülkemizde uygulanan sanayi politikaları, bilimi ve teknolojiyi dışlayarak, ucuz işgücünü sanayinin tek temel rekabet aracı haline getirmiştir. Ülke ekonomisinin büyüdüğü dönemlerde (!) bile işsizlik artmakta, çalışanların reel gelirleri düşmekte, gelir dağılımı çalışanlar aleyhine bozulmaktadır.

Yatırımların azalması, özelleştirme uygulamaları, mevcut tesislerin teknolojilerini yenileyememesi, AR-GE çalışmalarının yetersizliği nedeniyle meslekdaşlarımızın istihdamı da beklenen düzeyde gerçekleşmemektedir.

Bu genel durum, meslekdaşlarımızın, eğitimle elde edilmiş bilgilerini ve mesleki becerilerini kullanma olanaklarının sınırlanmasına ve üretim süreçlerinden kopmalarına yol açmaktadır.

Bu olumsuzluklar, işsizliğe, düşük ücretlere, mesleki tatminsizliğe, meslek alanı dışında çalışmaya ve beyin göçüne yol açmaktadır.

Oysaki, küresel rekabette ayakta kalabilmek için AR-GE alt yapısının oluşturulması, yeni ürün geliştirme faaliyetlerini yürütecek Mühendislik Birimlerinin kurulması bir zorunluluktur. Bu konu bir devlet politikası olarak ele alınmak zorundadır. Ülkelerin eğitim ve AR-GE harcamaları ile sanayi ürünlerinin rekabeti arasındaki korelasyon katsayısı oldukça yüksek olup, eğitime yapılan harcama arttıkça küresel rekabete karşı sanayinin korunabilme ve rekabet edebilme olasılığı da artmaktadır.

Ülkemizde işletmelerin çoğu KOBİ boyutlarında, küçük ölçekli, geri teknoloji ile çalışan ve fason üretime ağırlık veren firmalardır. Ana şirkete veya ihracat yapılan dış firmaya bağımlı bir durumdadırlar. Bağımsız bir tedarik ve pazarlama sistemleri bulunmamaktadır. Yönetim ve organizasyon zaafı vardır, öz kaynakları yetersiz olup kronik enflasyona bağımlı olarak zaman içinde erozyona uğramışlardır. Rekabet güçleri düşüktür. Özgün ürün ve tasarıma yönelik bir yetenekten yoksundurlar.

KOSGEB, TÜBİTAK, TTGV desteklerinden yeterince yararlanamamaktadırlar.

Bu hususlar dışında sanayimiz açısından diğer sorunları belirtmek gerekirse; yüksek ithal girdi maliyetleri, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, sanayi sektörleri arasında gerekli sinerjinin bulunmayışı, AR-GE eksikliği, üniversite sanayi ve meslek kuruluşları arasındaki diyalog zayıflığı, yönlendirici ulusal strateji ve politika eksikliği, mikro elektronik ve nano teknoloji gibi yeni teknolojilerin geliştirilememesi ve nihayetinde teknoloji üretmemeye sıralanabilir.

Sevgili katılımcılar,

Küreselleşme süreçlerinin ülkelerin sosyal yaşamlarında yol açtığı tahribatlara yalnızca küreselleşme karşıtlarının değil, uluslararası finans merkezlerinden yükselen uyarıların da eşlik ettiği bir dönemden geçiyoruz. Küreselleşme süreç ve politikalarının ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel vb. tüm düzlemlerde yıkım ve tahribatlarına karşı durabilmek için ülkemiz öncelikle ve stratejik ön görüşle tüm alanlarda ve tüm sektörlerde kendi ulusal politikalarını oluşturmalıdır. Bilim ve teknolojiye yetkinleşmeli ve bunu ülke ölçeğinde toplumsal ekonomik faydaya dönüştürmeli, bu amaçla ulusal bir strateji belirlenmelidir.

Yıllardır uluslararası para kuruluşlarının güdümünde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla, üretimi yatırımı, sanayileşmeyi, bilimi, teknolojiyi, mühendisi, insanı dışlayan uygulamalar terk edilmeli; planlama yönelimi benimsenmelidir.

Bu amaçla öncelikle,

- Bir Sanayi Envanteri çıkarılarak ülke sanayisinin maddi ve ekonomik varlığının durum tespitinin yapılması ve kaynakları buna göre en rasyonel biçimde kullanacak, destek ve teşviklerinin saptanması,

- Sanayi katma değerini, ekonominin tüm sektörleriyle dengeli bir biçimde artırarak yüksek katma değerli ürünleri, ihraç edebilecek alt sektör ve teknolojilerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi,
- Mühendislik alt yapısı, AR-GE ve teknolojik gelişmenin, küresel rekabette önemli bir rol oynamasından hareketle bilim ve teknoloji seferberliğinin başlatılması,
- Ülkemizde mühendislik hizmetinin niteliğinin yükseltilmesi için; temel eğitimden başlayarak üniversite, oradan da meslek içi eğitime ve işletmelerin nitelikli kadro istihdamına kadar uzanan ulusal yol haritasının çizilmesi,
- Bölgeler arası dengeyi kırarak ve gelir dağılımını adil bir biçimde kalkınmada öncelikli yörelere yayacak politikaların oluşturularak, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin bu önceliğe göre geliştirilmesi,
- Sanayinin gelişmesini ve ekonomik büyümeyi en geniş toplumsal tabana yayacak, refah ve istihdam sağlayacak, kamu yararına bir yatırım ve üretim planlamasının yapılması,

oldukça önem taşımaktadır.

Kongremizin bu konulara yapacağı vurgu ve getireceği açıklamaların, Türkiye'nin geleceği açısından kayda değer bir katkı oluşturacağını umuyoruz.

Sevgili katılımcılar,

Sözlerime son verirken, Düzenleme, Danışma ve Yürütme Kurulları ile Kongre Sekreteriyasına, TMMOB ve Oda Yönetim Kurulu ve çalışanlarına, Kongreye bildiri sunacak ve panellerde yer alacak değerli hocalarıma ve konuşmacılara, zaman ayırarak buraya gelen izleyicilere, Kongre Sekreteri Ercüment Şahin ÇERVATOĞLU'na, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi Yavuz BAYÜLKEN'e, TMMOB Başkanımız Mehmet SOĞANCI'ya ve Sanayi ve Ticaret Bakanımız Sayın Ali ÇOŞKUN'a içtenlikle teşekkür ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

Mehmet SOĞANCI

(Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı)

Sanayi Kongresi 2005 etkinliğimize hoş geldiniz.

Bugün bu etkinliğin yapıtış nedenlerini, biçimini ve etkinlik kapsamı ile gerekli konuları Yürütme Kurulu Başkanım ve Oda Başkanım açıkladılar. Ben öncelikle burada hepimizin buluşmasını sağlayan arkadaşlarıma, Yürütme Kurulumuza, Düzenleme Kurulumuza, Makina Mühendisleri Odamızın Sevgili Yöneticilerine, TMMOB Yönetim Kurulu adına teşekkür ediyorum.

1962'den bu yana düzenlenmekte olan ve bu kez onbeşincisi düzenlenen bu Sanayi kongremizin ana başlığı Sanayileşme, refah, istihdam.

Bilindiği üzere, sözlük anlamları ile; "Sanayi: Hammaddeleri işlemek için uygulanan eylemlerin ve bu eylemleri uygulamak için kullanılan araçların tümü. Sanayileşme: Sanayinin hızlı ve kesintisiz gelişimini dile getiren tarihsel, ekonomik hareket. İstihdam: Hizmette kullandırma, çalıştırma. Refah: Bolluk, varlık ve huzur içinde olma, rahatlama" demek.

Bu kongrede Türkiye'de sanayileşmenin gelişimi yeniden ele alınırken, bir yandan da İstihdam ve Refah boyutlarına değinilecek ve Türkiye'de yaşananlara dair tespitlerde bulunulacak. Ancak Sanayileşme, Refah, İstihdam konularının konuşulacağı bu Sanayi Kongresi'nin yapıtış günleri tam da, içinde örgütümüz TMMOB'nin de yer aldığı meslek ve emek örgütlerinin yurttaşlara yaptığı bir çağrıya denk geldi:

Yarın gerçekleştireceğimiz "Demokratik Türkiye, Halk İçin Bütçe" başlıklı mitingimizden bahsediyorum.

Bu mitingi, "bu ülkede yaşananlara itirazı olanları", taleplerini topluca alanda söyleyebilmeleri için düzenledik. Bu ülkenin emek ve meslek örgütleri,

yarın alanda üyeleri ile birlikte şu talepleri dile getirecek:

Emekten yana bir bütçe mümkündür. Biz, kaynakların toplumsal ihtiyaçlara göre dağılımını ve kullanımını sağlayacak bir bütçe istiyoruz. Ranta, faize, borç ödemelerine odaklanan değil, halkın ihtiyaçlarını gözeten bir bütçe istiyoruz. Böyle bir bütçe için öncelikle IMF ve Dünya Bankası'nın "Yapısal Uyum ve İstikrar Programları" reddedilmelidir. Kamu hizmetlerinin paralı hale getirilmesine karşı, eğitim, sağlık gibi en temel insan hakkı olan hizmetlerin herkes için ulaşılabilir, nitelikli ve parasız olmasını istiyoruz. Sözleşmeli çalışma, performans uygulaması gibi çalışma hayatını piyasa mantığı ile düzenleyen, esnek çalışma yöntemleri ile güvencesiz çalışmayı yaygınlaştıran uygulamalara karşı iş güvencesinin sağlanmasını istiyoruz. Asgari ücretin yoksulluk sınırının üstüne çekilmesini, çalışmayanları güvence altına alacak sosyal uygulamaların hayata geçirilmesini istiyoruz. Kamu Personel Yasa Tasarısı, Sosyal Sigortalar ve GSS Yasa Tasarısı başta olmak üzere tüm toplumsal yıkım yasalarının geri çekilmesini istiyoruz. Özelleştirmelerin durdurulmasını, özelleştirilen kurumların satışının iptalini istiyoruz. Toplumsal eşitsizliğin her düzeyde yaygınlaşmış olmasına karşı, adalet ve eşitlik istiyoruz. Finans kapitalin hareketliliğine bırakılmış ekonomik gelişme yerine, üretime ve yatırıma dayalı ekonomik modelin hayata geçirilmesini istiyoruz. Yoksulluğun, işsizliğin ve eşitsizliğin tetiklediği toplumsal şiddetin önlenmesi, toplumsal dışlanmanın ortadan kaldırılması için sosyal politikaların geliştirilmesini istiyoruz. Kültürel kimliklerin baskı altında tutularak yok sayılmasına, her düzeyde milliyetçiliğin kışkırtılmasına, şiddetin çözüm yolu olarak sunulmasına karşı, Kürt sorununun da demokrasi ve kardeşlik temelinde çözümünden yana taraf olduğumuzu, bu sorunun AB ile pazarlıklara sıkıştırılmış olarak değil, gerçekten niyetlilerince çözülmesi gerektiğini ifade ediyor, barış istiyoruz. Susurluk'tan Şemdinli'ye kadar uzanan

çetelerin açığa çıkartılmasını istiyoruz. Türkiye'nin IMF ve diğer uluslararası kurumlar eliyle yönetilmesine karşı, halkın her düzeyde yönetimine katılmasını, ülke yönetiminde halkın söz, yetki ve karar sahibi olmasını savunuyor, demokrasi istiyoruz.

Bunlar bugün bu ülkede yaşananlara karşı hemen aklımıza geliveren talepler. Bu talepleri söylüyoruz. Çünkü bu ülkede işler mutlu bir azınlığın dışında hiç de iyi gitmiyor. Aslında, biz bunların böyle olacağını yıllardır söylüyoruz. Sosyal Devlet anlayışı içerisinde olması gereken bir ülkede bu taleplerin aslında çoktan gerçekleştirilmiş olması gerekmez miydi? Ama sermayenin küreselleşmesi döneminde, ülkemizde içsel bir olgu olan emperyalizmin yeni uygulamalarında, bu ülkeye ve siyasal iktidarlara biçilen rollere uygun bir uygulamanın dışında bir şey yok. Aslında bu günün böyle olacağı dünden belliydi.

TMMOB yıllardır üzerine düşeni yapmış, yerel ve merkezi iktidarları, meslek alanları ile ilgili ve sürekli olarak, bu günkü gibi topladığı kongrelerin sonuç bildiregeleri ile uyarmıştır. Bu etkinliklerimizde bilim insanlarının ve uzmanların yoğun emek harcayarak oluşturduğu bilgi erişilebilir ve ulaşılabilir hale geliyor. Bilgi bu etkinliklerimizde paylaşıyor. Görüşler, bilimin ve teknolojinin ışığında çalışmalarını sürdüren TMMOB'nin 50 yıllık birikiminin süzgecinden geçiriliyor ve sonuçları kamuoyuna duyuruluyor. Ama ne yazık ki, bu duyurulan sonuç bildirimlerinde yazılanlar her zaman yerel ve merkezi iktidarların uyarılması şeklinde oluyor.

Örneği; şimdi bir yenisini başlatmakta olduğumuz Sanayi Kongrelerinden verelim:

Sanayi kongrelerinde ülkenin sanayileşmesi ve demokratikleşmesi için neler söylemişiz: Birkaç alıntıyı sizinle paylaşmak istiyorum.

Sanayi Kongreleri 1962, 1964, 1972, 1974, 1976

tarihlerinde Makina Mühendisleri Odası yürütücülüğünde gerçekleştirildi. Bir süre verilen aradan sonra; yine Makina Mühendisleri Odası yürütücülüğünde düzenli bir şekilde sürdürüldü.

"1987'de 1980 Sonrası Sanayiinin Durumu, 21. Yüzyıla Girerken Türkiye Sanayi, 1989'da Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler, Sanayide Uygulamaları ve Etkileri, 1991'de Bilim ve Teknolojideki Olağanüstü Gelişmeler ve Ekonomilerin Uluslar arasılaşması Sürecinde Türkiye Sanayiinin Konum ve Geleceğinin Saptanması, 1993'de Türkiye'nin Sanayi ve Teknoloji Politikaları ve Uluslararası Rekabet Hedefleri, 1995'de Rant Ekonomisinden Üretim Ekonomisine, 1997'de Toplu Bakış" başlıkları ile yapıldı.

Mühendisler ve Sanayileşme başlıklı TMMOB 1999 Sanayi Kongresi'nde şunları belirttik:

Ulusal bilim, teknoloji ve sanayileşme politikalarının belirlenmesi ve gerçekleştirilmesi yalnızca mühendislerin varlık nedenlerinin perçinlenmesi için değil, halkımızın refah düzeyinin yükselebilmesi için de en önemli hedeftir. TMMOB bu hedefin gerçekleştirilmesi için kamu oyununun bilgilendirilmesini ve sanayileşme alanında siyasal iradenin oluşturulmasını etkinliklerinin ana eksenlerinden biri olarak görmektedir. Sanayi Kongresi 1999 yeni bir yüzyılım eşliğinde yapıldı. Kongre gündeminde bilim, teknoloji ve sanayileşme alanlarında 20. yüzyıldan 21. yüzyıla doğru neyi devrettiğimiz ve yeni yüzyılda ne yapmamız gerektiği konuları yer aldı. Bilim ve teknolojideki gelişmeler ile üretim artışı 20. Yüzyılda diğer yüzyıllarla kıyaslanamayacak kadar hızlı oldu. Bilim ve teknoloji iç içe geçti. Teknoloji üretiminin, teknolojik yeteneğin yükseltilmesinin baş aktörlerinden biri olan mühendisler sona ermekte olan yüzyılda ön plana çıkan bir meslek topluluğu oldu. Tarih sahnesinde belirlediğinden bu yana mühendislerin iş süreçlerindeki yerleri ve sınıfsal konumları ve bu konumlardaki değişikliklerin incelenmesi bu Kongrenin alt başlıklarından birisi oldu.

Kongre, mühendislerin sınıfsal konumlarını ve sorunlarını da inceleyerek, üretim ekonomisi yerine rant ekonomisini öne çıkaran, taşeronlaştırmayla, sendikasızaştırmayla, uluslararası tahkim yoluyla, özelleştirme yoluyla Türkiye'nin sanayisini ve geleceğini ipotek altına alan anlayışların aynı zamanda mühendislerin de geleceklerini tehlikeye attığını, bu nedenle de TMMOB'nin toplumsal muhalefet odaklarıyla örgütlü işbirliğini geliştirerek sürdürmesinin kaçınılmaz bir görev olduğunu vurguladı.

Birbirinin devamı olarak düzenlenen "Küreselleşme ve Sanayileşme" başlıklı TMMOB 2001 Sanayi Kongresi ile "Küreselleşme ve AB Süreçlerinin Ülke Sanayii ve Mühendislerine Etkileri" başlıklı TMMOB 2003 Sanayi Kongresi sonucunda da şunları belirttik:

Küreselleşme, içinde yaşadığımız dönere damgasını vuran kapitalizmin çok uluslu şirketler aracılığıyla dünya boyutunda kurduğu ekonomik egemenliğin son aşamasıdır. Gelişmiş ülkeler mal, hizmet ve sermayeyi ülkeler arasında olağanüstü bir hızla dolaştırarak, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisini, sanayisini ve çalışanlarını büyük çapta etkilemekte, politik ve toplumsal dengeleri bozarak, gelir dağılımını kötüleştirmektedirler. Spekülatif sermayenin olağanüstü boyutlara ulaşarak verimli sermaye yatırımlarının önlediği, işsizliği artırdığı, neden olduğu ekonomik krizlerin yıkıcı etkileri ile çalışanları yoksullaştırdığı açıktır. Özellikle son on yılda çalışanların sosyal hakları budanmış, ücretleri azalmış, refah düzeyi düşmüş ve tüm ülkelerde en üstte yaşayan %5 oranındaki kesim, büyük bir ranta ve sömürü artı değerine sahip olmuştur.

Küreselleşme aynı zamanda, tekellerin aşırı kâra dayanan birikimi için savaş, gerginlik, çevre sorunları, dünya kaynak ve değerlerinin yağması demektir. Bu talana karşı koymak isteyenleri yok etmek, temel strateji olarak çok uluslu şirketler tarafından benimsenen ana politikadır. Bu amaçla sendikasızaştırma, uluslar arası tahkim yoluyla, IMF/

Dünya Bankası baskısıyla özelleştirme ve rant ekonomisini egemen kılmaya gelişmekte olan ülkelerin geleceğini ipotek altına almaktadır. Ülkemizde de giderek artan bir ivmeyle sanayi yatırımı azalmakta, işsizlik oranı büyümekte, çıkan krizlerin sık ve dayanılmaz boyutları yoksullaşma sürecini kronik hale getirmektedir. Son dönemlerde ekonomik göstergelerde gözlenen iyileşmelerin temelinde yatırım, teknolojik gelişmeler gibi nedenler değil iş gücü üzerindeki baskılar yer almaktadır. Bu çerçevede istihdam daralmakta, işsizlik artmakta ve ücretler gerilemektedir.

Ülkelerin kalkınmasında sanayileşme en önemli kriterlerden biridir. Bugün de Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olması, sanayileşmede izlenecek doğru politikardan teknolojiye yenilikçi çalışma ve AR-GE'den geçmekte, kaynakların doğru ve etkin kullanımı ile yatırımların ülke boyutunda gerçekleştirilmesiyle mümkün görülmektedir. Teknolojinin hızla geliştiği bu dönemde, Türk sanayiinin ayakta kalabilmesi ve rekabet gücünü artırabilmesi, yeni teknolojileri kullanabilir ve üretebilir hale gelmesine bağlıdır. İnovasyon ve AR-GE bu anlamda Türkiye sanayiinde önem kazanmaktadır. GSMH'nın en az % 1.5'i AR-GE'ye ayrılmalıdır. Şu anda bu rakam binde 7 dir.

Türkiye sanayii içinde KOBİ'lerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Tüm işyerlerinin % 97'sini oluşturan KOBİ'ler istihdamın % 52'sini, sanayi gelirin % 46'sını, katma değer % 42'sini sağlamakta, buna karşılık % 26 ihracatta pay almakta, sanayiye verilen kredilerin ise ancak % 4'ünü kullanmaktadırlar.

Korumacılık oranlarının düşürülmesi, önemli ihracat sektörü olan tekstil - konfeksiyonda bile krizin yaşanmasına neden olmuş, atıl kapasite ve artan maliyetlerle bu sektörde bunahım derinleşmiştir. Tek taraflı anlaşmaların Türkiye sanayiine zarar vereceği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Küreselleşmenin ana mantığı gereği, sermayenin karlılığının düştüğü coğrafi ve sektörel alanları terk etme politikası Türkiye'de etkisini göstermiştir. Çok uluslu firmalar küresel stratejileri adına Türkiye'deki üretim tesislerini kapatmışlar veya ithalatçı konuma geçmişlerdir. Bazı sektörlerde ise evlilik veya satın alma yolu ile yoğunlaşmayı belirgin hale getirmişlerdir.

Küreselleşme "yeni ekonomi" kavramını da gündeme getirmektedir. Yeni ekonomide, işçi sendikalarına yer olmadığı, hareket kabiliyeti yüksek sermayenin sendikası olmayan, emek haklarının sınırlı, ücretlerin düşük bulunduğu ülkeye akacağı savunulmaktadır. Dayanışma ve toplumsal pazarlık gibi kavramlar bu kimliğe yabancıdır. Dolayısıyla küreselleşmenin emeği baskı altına alan bu stratejisine karşı, belirli ilkelerle sahip çıkılması gerekmektedir. İstihdamın bir hak olarak kabulü, çalışma saatlerinin en aza indirilmesi, çalışmanın doğayı tahribinin en aza indirilmesi, her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması, sadece fırsat eşitliğinin değil eşitliğin kendisinin bir değer olarak kabulü, üretimin hem işçiler hem de çevre hakkını içerecek biçimde maksimum demokratik kontrolü, tüketimin eğitim, sağlık, ulaşım ve rekreasyonu da içerecek biçimde toplumsallaştırılması; bu ilkelerin en önemlileri olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde, işgücü üzerindeki pazarlıklar hızlanmış, sendikaların gücü iyice sınırlanmış, emek haklarının düşük ücretle baskılanması yasal zemine oturtulmuştur. Böylece Türkiye'nin ucuz emek cenneti olmasıyla birlikte sanayide katma değer içindeki ücret payının asgariye düşürülmesi planlanmıştır. Nitekim son beş yıl içinde hem işçi başına düşen katma değer, hem de çalışılan saat başına düşen katma değer artışı oldukça düşük kalmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; Türkiye'de sanayiinin tüketim malları sektörüne, turizme,

bankacılığa, sigortacılığa yani üretken olmayan, istihdamı daha karlı alanlarına gelmekte ve pek çok firmayı ucuz kapatmaktadırlar. Bu durum da dahil her türlü avantaj sağlayacak kolaylıklar yapılmakta, çalışma teknoloji bölgeleri yasası, serbest bölgeler yasası, yabancı sermaye yasası ile talan hızlanmaktadır. Ülkemizde doğrudan yabancı sermaye yatırımları yeni yatırımlar olmayıp daha çok mevcut firmaların çok uluslu şirketler tarafından satın alınması şeklinde karşılık bulmaktadır. Bunun da istihdama ve yatırımın artırılması konusunda olumlu bir etkisinin olmadığı açıkça görülmektedir.

Türkiye sanayinin bugünkü yapısı mühendislerin bilgi, beceri ve teknik gelişme düzeyini önemli ölçüde etkilemekte ayrıca ekonomik olarak bu kesimin gücünü de giderek düşürmektedir. Yatırımların azalması, mevcut tesislerin teknolojilerini yenileyememesi, AR-GE çalışmalarının yeterli olmaması, mühendisleri bir teknisyen durumuna düşürmektedir. Ayrıca birçok işletmede mühendis istihdamı da azalmaktadır. Mühendisler meslek dışı alanlarda çalıştırılmakta veya üretiminde egemen olan teknolojinin basit kullanıcıları durumuna düşürülmektedirler. Sanayide yapısal dönüşümler gerçekleşmeden, inovasyon (yenilikçi buluşlar) politikaları köklü olarak uygulanmadan ve mühendislik eğitimi çağdaş düzeye getirilmeden bu konularının değiştirilmesi mümkün değildir.

Bunlar söylediklerimizden sadece birkaçı idi.

Bitirirken şunları da söylemeliyim: TMMOB görevlerini yapmaya devam edecektir.

TMMOB; bu kongrede Türkiye'nin Sanayileşmesine ilişkin görüşleri oluşturmakta ve ilgililerini uyarmaktadır. Sadece bu kongre değil, bağlı odalarımızın gerçekleştirdiği ve iki yıllık çalışma dönemi boyunca ikiyüze ulaşan etkinliklerin dışında bu dönem TMMOB, Diyarbakır'da GAP ve Sanayi

Kongresini, Urfa'da Toprak Reformu Kongresini, Ankara'da Özelleştirmelerin 20. Yılı Sempozyumunu, Mühendislik Eğitimi Sempozyumunu gerçekleştirdi. Gelecek hafta Enerji Sempozyumunu, Mart ayında Su Politikaları Sempozyumunu gerçekleştireceğiz.

Ben tüm bu çalışmaların sonuç bildirilerinin "Aydınlık bir Türkiye" istemlerinin gerçekleşmesi için siyasal iktidarlarca önemsenmesi gerektiğini belirtiyor, bu düşüncelerimle hepimize saygılar sunuyorum.

Teşekkür ederim.

Ali COŞKUN (T.C Sanayi ve Ticaret Bakanı)

Değerli başkanlar, çok değerli çalışma arkadaşlarım, değerli meslektaşlarım, sayın konuklar, basınımızın değerli temsilcileri; böylesine önemli bir kongrede sizlerle beraber olmanın mutluluğunu belirtiyor, hepimizi şahsım, bakanlığım ve hükümetimiz adına saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle mühendislik hayatının önemli bir kolu olan Makina Mühendisleri Odamıza, böylesine, bizim çalışmalarımıza da ışık tutacak sanayi kongresi düzenlediği için, emeği geçen herkesi kutluyorum.

Değerli konuklar; ben de sizin aranızdan gelmiş bir meslektaşınız olarak bazı düşüncelerimi sizlerle paylaşmak istiyorum: Ülkemiz ekonomisi ve insanı açısından büyük önem arz eden sanayileşmemiz konusunda birçok konu burada uzmanlarca tartışılacak ve onların ortaya koyduğu fikirler, samimiyetle söylüyorum ki, bizim de çalışmalarımıza ışık tutacaktır. Siz ve biz diye bir şey yok, hep beraberiz, bu ülke hepimizin. Bu coğrafyada herkes birbirine saygı göstererek, yaşamak mecburiyetindedir. Artık toplumun kavgaya herhangi bir tahammülü yok. Sevgiye, barışa, müştereken el ele, bu ülkeyi kalkındırarak, geleceğin güvencesi olan yavrularımıza daha bağımsız, daha mutlu bir ülke bırakma mecburiyetindeyiz.

Değerli katılımcılar; ekonomik ve sosyal alanda gelişmiş ülkeler arasında yerini almayı hedefleyen ve bu çerçevede Avrupa Birliğine tam üyelik yolunda hızla ilerleyen ülkemizin temel amacı, ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırıldığı bir ortamda, insanımızın yaşam kalitesini yükseltmektir. Ekonomik ve sosyal yapıda ciddi tahribatlara yol açan, çok yakın zamanda geçirmiş olduğumuz ekonomik krizler, hatta ben ekonomik deprem diyorum, sarsıntıları uzun süre devam etti.

Milletimizin sağduyusuyla bir partinin iktidar olması ve yıllardır beklenen bir meclis yapısının oluşması neticesinde, siyaseten iradenin tecelli edebilmesine imkân sağlanmıştır ve ülkede uzun yıllardır özlenen siyasi istikrar sağlanmıştır. Geriye bakıp döndüğümüzde, siyasi istikrarın sağlanmadığı dönemlerde, kesimler arasında ve bölgeler arasında sosyal barışın da sağlanmadığını ve böyle bir ortamda da istikrarlı bir ekonomik gelişmenin elde edilmediğini görürüz. İşte şu anda Türkiye'nin kavuştuğu en önemli husus budur, çünkü Türkiye güven ortamını tamamen yitirmişti. Bu güven ortamı devam ettiği sürece, kalkınma da devam edecektir.

Bir taraftan dış politikada itibarını kaybetmiş Türkiye'nin itibarını şahsiyetli politikalarla yerleştirirken, diğer taraftan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninde çok stratejik bir konumda olan Türkiye'nin, içeride güven ortamının sağlanması ve sosyoekonomik konularda hızlı, kararlı, doğru uygulamaların başlatılmasıyla, bugünlere geldik. Bugünlere gelişte eğer bir başarı varsa, bu sadece Hükümetin başarısı değildir. Özellikle Hükümetimiz tek başına iktidar olduğu halde, tek başına hükümet olma sevdasına kapılmamış, sivil toplum kuruluşlarıyla, özellikle meslek kuruluşlarımızla, iş dünyamızla devamlı istişare halinde, sorunları çözüm yollarıyla beraber tartışarak, uygulamaları yürütmüştür. Bu bakımdan, geldiğimiz noktayı, dünü hatırlayarak, ama enkaz edebiyatı yapmadan, ileriye dönük doğruları

bulma bakımından değerlendirmemiz lazım.

Değerli arkadaşlar; çift rakamlı enflasyonları, çift rakamlı faizleri, yarının ne olacağı endişesini yaşadığımız günleri, yatırımların durduğu, üretim kapasitesi kullanım oranlarının düştüğü, organize sanayi bölgelerinde imalathanelerin kapandığı ve esnafın kepenk kapattığı günleri çabuk unutuyoruz. Bugün bu darboğazları aşmışsak, bunun rehavetine kapılmadan, ileriye dönük neler yapacağımızı tartışmamız lazım. Bu kongreye onun için önem veriyoruz.

Değerli konuklar; bu kongre kapsamında ana tema olarak belirlenen, ekonominin teknoloji öncülüğünde itici gücü olan sanayileşme, istihdam ve refah eksenleri doğrultusunda genel bir değerlendirme yaparken, öncelikle bir konunun altını çizmek istiyorum. Makroekonomik politikaların başarısı, kısa dönemli büyüme-küçülme sarmallarıyla değil, uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme performansı ile ölçülmektedir. Artık mevcut performansın korunabilmesi ve önümüzde bulunan fırsatların değerlendirilmesi son derece önem taşımaktadır. Bunun için de bu güven ortamının sarsılmaması lazım. Eğer bugün imalat sanayinde kapasite kullanım oranları yüzde 80'lerin üzerine çıkabilmişse, artık taleplerin bu değerleri aştığı için, yatırıma dönüştüğünü görmemiz lazım. Tabii ki, yatırım bir günde olmuyor, bugün başlayan yatırım, 2-3 yıl sonra üretime geçebiliyor. O bakımdan şu anda Türkiye, âdeta bir yatırım cazibe merkezi haline gelmiş durumdadır.

Halkı bezdiren üç temel sorun vardı biz iktidara geldiğimizde; hayat pahalılığı, işsizlik ve gelir dağılımındaki adeletsizlik. Değerli arkadaşlar, hayat pahalılığı enflasyonla ilgilidir...

Evet, işsizliği önleyen tek reçete var arkadaşlar, gayri safi milli hâsılayı meydana getiren hizmet sektörü, tarım sektörü ve sanayi sektöründe, tümüyle beraber,

yatırım ve üretim. Eğer yatırım ve üretim yoksa, işsizliği çözmek mümkün değil. Onun için Türkiye'deki sorun, çalışanın tabii ki, gelir seviyesinin düşüklüğü sorunudur, ama esas sorun çalışanla işsiz kişi arasındaki uçurumdur. Az ücretle bile olsa, çalışan insanın bir sosyal güvenliği de vardır. Onun için işsizlik şu anda Hükümetin mücadele ettiği en önemli sorunlardan bir tanesidir ve aldığı tedbirlerle trend olumluya doğru dönmüştür.

Değerli arkadaşlar; gelir dağılımındaki adaletsizlik de, bölgeler arasında da sürmektedir, kesimler arasında da. Bugünkü kamuda en çok tartışılan, personel kanunu ve ona bağlı mevzuatı biz getirmedik, bunu çok hızlı olarak da düzeltme şansımız yok, çünkü aziz Atatürk'ün bize emanet ettiği Cumhuriyeti, bu kadar yıl sonra demokratik cumhuriyet haline getirememişiz, bürokratik cumhuriyet, hantal bir devlet yapısını getirmiş meydana. Bu hantal yapı, bütçe açıklarını getirmiş ve değerli Başkanım Mehmet Bey söyledi, evet söylediği doğru da, bunu biz mi yaptık? Tabii ki, demokratik koşullarda herkes fikrini söyleyecek, biz mitinglere de saygılıyız, ama bu hantal yapı yıllarca devam edip, meydana gelen bütçe açıkları borçlanarak kapatılmış. Ne kadar borçla devraldığımızı biliyorsunuz, hangi faizle borçlandığımızı biliyorsunuz. Bu Hükümet hiç mi bir şey yapmadı? Faizleri aşağıya çekerek, 3 yılda 26 katrilyon lira tasarruf sağladık. Ama buna rağmen, 56 katrilyon lira faiz ödüyor bu devlet. Değerli arkadaşlar; bütün altyapıya ayrılabilen para da 7-8 katrilyon lira. İlk defa analitik bütçe hazırlayarak ve israfı büyük ölçüde önleyici hedefler çizerek, 3 yıla sari bütçe anlayışıyla, 2006 yılında devletin yapması gereken alt yatırımlara 15 katrilyon ayırabilmeyi hedefledik. Siz bu faiz ödentsininin 56 katrilyonunun yarısını yatırıma çevirseniz, Türkiye'nin ne olacağını takdirlerinize sunuyorum. Onun için maalesef, verimden uzak bir çalışma temposu içinde, devleti bu verimsiz çalışmadan ve hantal yapıdan kurtarma mecburiyetindeyiz. O bakımdan bütçeyi tenkit

ederken, nereden alındığını ve ne hedeflendiğini, kaynakların ne olduğunu çok değerlendirmemiz lazım. Maalesef, bu bütçe açıkları sloganlarla hükümet olan siyasi kadrolar tarafından yapılmıştır. Şimdi bakınız bütçe açıklarına, gayri safi millî hâsılaya oranına, bütçe içindeki oranına bakın, 3 yılda çok büyük ölçüde azalmıştır, daha da azalacaktır.

Bir başka konu, ekonominin geldiği bu güven ortamında, bu sürdürülebilir büyüme sürecinde son günlerde güveni sarsmak için birçok iddialar ortaya konulmaktadır. Biz bunları tabii sabırla dinliyoruz, doğru olanlarından da yararlanıyoruz. Cari işlem açığı ve bu işlemin finansmanı son dönemde kamuoyunda tartışılır hale gelmiştir. Değerli arkadaşlar, rekabete açık serbest piyasa koşullarında devlet müdahale etmeden, karşılıksız para basmadan, borçla borcu ödemeye yönelmeden, eğer dış ticaret açığı, neticede de cari açık finanse ediyorsa, burada krizi tetikleyecek hiçbir şey yoktur. Onun için hiç kimse kuşkulanasın, bu cari işlemler konusu hassasiyetle takip edilmektedir ve şu anda bir tehlike arz etmemektedir, çünkü bir ekonomideki kriz olup olmayacağını değerlendirmek için, makroekonomik değerleri tümüyle ele almak lazım. Merkez Bankasındaki döviz rezervi 47 milyar doları aştı, Cumhuriyet tarihinde böyle bir rakam yok. Ticari bankalar öyle. Bakın, batan bankalar ayağa kalktı ve şimdi mevduatlar arttı ve mevduatların krediye dönüşümü arttı.

Bir tartışma konusu olması için değil, değerli Başkanım, sizin "KOBİ'lere ayrılan miktar yüzde 4" dediğiniz rakam, 2002 yılının rakamı. Lütfen, şimdiki rakama bakarsanız, bunun tersine döndüğünü görürsünüz. Zaten KOBİ'ler yerine belirli menfaat gruplarına kaptırıldığı için bankalar battı. O bakımdan örnek olarak birkaç rakam vermeme izin verin: Esnaf temel taşlarımızdan bir kesim. 2002 yılında esnafın kullandığı kredi yüzde 59 faiz, 153 trilyon lira; yüzde 24,6'sı risk. 59 olan faizi 15 çektik, 3 yılda 3 katrilyon

lirayı aşan bir kredi kullanıldı. Şu anda 1,5 katrilyon lira üzerinde kredi kullanılıyor; risk binde 3. Onu da esnaf ve sanatkârlar kredi kooperatiflerinin üzerinde olduğu için bankaların riski yok. KOBİ'ler aynı şekilde, KOSGEB kanalıyla desteklenmektedir. Tabii ki, kaynak az olduğu için yetersizdir. Çok KOBİ bundan yararlanamıyor, şartları yerine getiremiyor, çünkü Basel 2 şartı da ortaya konuldu, oraya hazırlıyoruz. 2007 yılına kadar bunları yeniden yapılandıramazsak, bankadan çek bile alamayacak, bankayla ilişkileri olmayacak. Ama bizim alışkanlıklarımız var, kötü alışkanlıklarımız var, "beni böyle kabul edin, bana kredi verin" Peki vereyim, hatta sıfır faizle vereyim. Veriyoruz, ihracata yönlendirmek için KOBİ'lere sıfır faizle ihracat kredisi veriyoruz, yılda 200 bin dolar limitiyle. "Efendim, niçin 400 bin değil?" Kaynak az, 200 bin dolar, daha çok kimse yararlansın diye. Sonra istihdam kredisi veriyoruz, sıfır faizli. "Efendim, benden teminat istiyorlar, teminatsız verin bana" İyi de, bugüne kadar hep, teminatsız verilen paralar batmış. Onun için bir şeyi değerlendirirken, sebebini de araştırmak lazım. Bu bakımdan biz 4400 KOBİ'yi bilgisayarımızda bulduk, şimdi 57 bine çıktık. Hedefimiz 2006 yılında 100 bin, 2007 yılı sonuna kadar da 200 bin KOBİ'yi interaktif olarak taramak, ihtiyaçlarını karşılama yönünde çalışmalarımız hızla devam etmektedir.

Bir başka unsur, büyüme. Dolayısıyla büyüme rakamları istikrarlı bir şekilde devam etmektedir, çünkü ekonomide aslölan, istikrar içinde sürdürülebilir büyümenin yakalanmasıdır. Geçen sene yüzde 10'a yakın bir büyümeden sonra, bu sene ekonominin ısınmaması için fazlaca, faizlere olumsuz etki yapmaması için, hedefi yüzde 5 seçtik. İnşallah, yıl sonunda da yüzde 5'in biraz üzerinde büyümeyi tutturmuş olacağız. 2006 yılında da ekonomideki büyüme eğilimi devam ederek, gayri safi milli hâsılının yüzde 5 oranında artması öngörülmektedir. Bir taraftan ekonomik programın uygulanmasında

kaydedilen başarı, diğer taraftan Türkiye'nin Avrupa Birliğiyle üyelik müzakerelerine başlaması, büyüme hedefini destekleyen ve uluslararası güvenin devamını sağlayan bir unsur olarak bilinmektedir.

Sanayi üretimine ilişkin veriler incelendiğinde, 2002 yılından itibaren sanayi üretiminde gözlenen artış trendinin 2005 yılında da devam ettiği görülmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranlarının aşağıya düşmemesi fevkalade önemli unsurlardır.

2005 yılının Ekim ayında sanayi üretimi, 2004 yılının aynı dönemine göre yüzde 7'lik bir büyümeyle, ekonominin istikrar gelişmesindeki rolünü devam ettirmektedir, çünkü geçen yıllarda da dikkat ederseniz, esas büyümenin itici gücü sanayideki büyüme olmuştur. Bu sene sevindirici olay, tarımda da tekrar büyüme trendinin başlamış olmasıdır.

Önceki yıllarda özel sabit sermaye yatırımlarında kaydedilen yüksek oranlı artıştan kaynaklanan üretim kapasitesindeki artışlar ve imalat sanayi ihracatının sağlam bir temele oturması, sanayi üretimini destekleyici faktörler olarak ortaya çıkmaktadır ve biz hükümet olarak, devleti doğrudan ekonomiye müdahale konusunda hızla asli görevlerine çekmeye çalışıyoruz. Çünkü ekonomiye girdiğinde, işletmeye girdiğinde, asli görevlerini de yapamaz duruma düşmüş. Adalet, eğitim, sağlık, temel unsurlar ihmal edilmiş. Bugün bizim bütçemizde en önde gelen şey eğitimidir, eğitime büyük pay ayrılır, çünkü eğitim olmadan bir toplumun refahını temin etmek mümkün değildir. Arkadan sağlık, sağlıkta büyük reformlar yapıyoruz, bu reformları yaparken bazı yanlışlıklar, bazı aksaklıklar vardır, olacaktır, ama gidişe bakarsak, sağlıkta da önemli bir gelişme görmekteyiz.

İşgücünün eğitim ve verimlilik düzeyindeki yetersizlikleri, başta kadınlarımız olmak üzere, istihdam ve işgücüne katılma oranlarının düşüklüğü, tarımın istihdamın içerisindeki payının hâlâ yüksek oluşu, Türkiye'nin sorunları arasındadır. Değerli

konuklar takdir edersiniz ki, gelişmiş ülkelerde tarımın gayri safi milli hâsıla içindeki oranı yüzde 15, 18'lerde. Bizdeki gibi olmasına rağmen, orada kırsal kesimde yaşayan nüfus yüzde 8-10 civarındadır. Bizde ise, hâlâ yüzde 40 civarındadır. Dolayısıyla tarımda da hızlı bir sanayileşme sürecine girme yükümlülüğümüz vardır. Ekonomik istikrarın sağlanması için uygulanan programlar, yatırımların düşük düzeyde seyretmesi ve 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, istihdam artışını sınırlayan ve işsizliği artıran faktörler olmuştur. Ancak ekonomide canlanmanın devam etmesi sonucunda, 2004 yılının ikinci çeyreğinden itibaren istihdamda artışların başladığını, işsizliğin azaldığını ve 1999 yılından bu yana ilk defa işsizlik oranında düşüşler elde ettiğini görmekteyiz. Yeterli mi? Hayır. Onun için, işsizliği çözmek için, her türlü tedbiri almaya devam edeceğiz. Son açıklanan veriler de, istihdam düzeyinde artışın sürdüğünü göstermektedir; yüzde 9,4. Aslında Avrupa Birliğinin rakamlarına büyük ölçüde yaklaşmış durumdayız.

Değerli konuklar; tabii ki, ekonominin geldiği bu noktada sorunları bitmiş mi? Hayır. Ekonominin şu anda önündeki iki temel sorun, kayıtdışı ekonomi ve işsizliktir. Bunlar da birbiriyle çok ilişkilidir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi, bir taraftan Türkiye'nin ekonomik gücünü eksik göstermekte, diğer taraftan borçlarının gayri safi milli hâsılası yüksek gözükmekte ki, biz yüzde 92'yle aldık kamu borçlarının gayri safi milli hâsılamıza oranı yüzde 92. 2004 yılı sonunda yüzde 63,4'e indirebildik. Bir taraftan çok kısa vadeli ve yüksek faizli borçları, uzun vadeli, düşük faizli kredilerle yenilerken, diğer taraftan ödemeleri zamanında yapabildik. Türkiye'nin artık ödeme sorunu görüntüsü kalktı. Diğer taraftan da, gayri safi milli hâsıla büyüyünce, borçluluk nispeti düştü. Maastricht Kriterlerine göre, Avrupa Birliğinin çizdiği kırmızı çizgi bildiğiniz gibi, yüzde 60'tır. İnşallah, bu sene sonunda yüzde 60 sınırının altına geleceğiz. Dolayısıyla, Türkiye görünümde, borçlu

ülkeler arasından, borçlarını ödeyebilen ülke durumuna geçmiş durumda. Uluslararası reyting kuruluşlarının da verdiği notlardaki artış bunu göstermektedir. Dolayısıyla gayri safi milli hâsıla, bu kayıt dışı ekonomi -yüzde 70'ler seviyesinde olduğu ilim adamlarınca tespit edilmektedir- ne kadar büyük ölçüde katılırsa, Türkiye'nin gücü o nispette artacaktır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi, bölümler arasında, özellikle KOBİ'ler, esnafar arasında büyük haksız rekabetleri beraberinde getirmektedir. Bu konuda da ekonomik reçetelerle mücadelelerimiz devam edecektir.

Tabii ki, sanayiciyi, imalatçıyı, ticaret erbabını kayıt dışına iten devletin yanlış politikaları da vardır ve bugüne kadar bu politikalar uygulandığı için, tasvip etmemekle beraber, birçok kuruluş ayakta kalabilmek için kayıt dışına kaymıştır, kaçak işçi çalıştırmaktadır ve bu 3 yıllık dönemde 1 milyon üzerinde de kayıt dışı istihdam olduğunu Çalışma Bakanlığı tespit etmiş durumda. O bakımdan bu konularda da çalışmalarımız devam etmektedir. Zira, bir kıdem tazminatının şimdiye kadar çözüme kavuşturulamamış olması, devletin sosyal sorumluluğunun iş dünyasına aktarılacak, 50 kişiyi aşan işyerlerinde hükümlü, terör mağduru gibi mecburi istihdam şartlarının olması, bunu sosyal bakımdan, vicdan bakımından arzu edelim etmeyelim, bir tespit için söylüyorum, bazı kuruluşları 50'nin altında çalışmaya ya da parçalanmış şirketler kurmaya ya da başka yollara tevessül etmeye sürüklemiştir. Onun için ekonomik hastalıkları ekonomik reçetelerle çözmek konusunda çalışmalarımız devam etmektedir. Bu konuda odalarımızın da desteklerini bekliyoruz, bize yol göstermesini bekliyoruz.

Bir sorun, sanayileşmede büyük şehirlere göçlerdir. Bu göçler gecekondulaşmaları getirmiştir ve sosyoekonomik sorunları büyütüştür. Bu göçlerin önlenmesi lazım, herkesin doğduğu, büyüdüğü yerde eğer imkân varsa, iş imkânına kavuşabilmesi

fevkalade önemlidir. O bakımdan sosyoekonomik gelişmişlik katsayısı araştırmaları neticesinde, eksi olan illerimize teşvikler getirdik, yatırımcılara bedelsiz arsa veriyoruz, yüzde 50'ye kadar enerjiyi ucuzlatıyoruz elektrikte, işletmeye geçtikten sonra 5 yıl vergi muafiyeti çalışanlarda ve sosyal sigortalar priminin Hazine tarafından ödenmesi gibi teşvikler var. Bunlar da tenkit edildi, ama elde ettiğimiz rakamlar tenkit edildiği gibi değil. Eksikler vardır tabii, bunlar düzelecektir. Örnek olarak, Organize Sanayi Bölgeleri Yasası 1962 yılında çıkmış, 43 yıl içinde şimdiye kadar o bölgelerde, 49 ilde ve artı 5 il kalkınmada öncelik yöresi, 54 ilde yatırım için yapılan müracaat, 42 yılda yapılan müracaatı geçmiş durumda. Bunun aşağı yukarı bin civarındaki inşaat devam etmekte, 270 işletme devreye girdi ve oralarda 7972 kişiye istihdam sağlanmış. Tabii, bu işletmeler bittiğinde, 3800 işletme müracaatı var, 10 binlerce insanımız oralarda çalışacaktır. Tabii, bunlar da sorunu çözmeyecektir, ama adım adım sorunların üzerine gidilmektedir.

Organize sanayi bölgelerine, arkadaşlarımız özel ihtisas komisyonlarında, onlar da çalışmışlar, çok güzel kitapçıklar hazırlamışlar, raporları dolayısıyla tebrik ediyoruz. Önem veriyoruz, çünkü şehirlerin çarpık yapılaşmasında önemli bir etken de, zamanında organize sanayi bölgelerinin ve küçük sanayi sitelerinin uygun yerlere kurulamayışıdır. Bu bakımdan, hizmete sunulan organize sanayi bölgelerinde faaliyete geçen 30 736 tesiste yaklaşık 575 bin kişiye istihdam sağlanmıştır. Doluluk oranının yüzde 100'e ulaşması halinde, bu bölgelerde 900 bini aşkın insanımız çalışabilecektir. Aynı şekilde küçük sanayi sitelerinde 86 666 işyerinde ise 520 bin kişi çalışmaktadır ve 2005 yılı yatırım programında yer alan küçük sanayi siteleri projeleri de hayata geçirilebilmiştir. Tabii ki, bütün bunları dediğim gibi, o büyük faiz yükünden arta kalan kaynaklar neyse, onlarla veriyoruz. Ama gelişmiş bölgelerde yüzde 12, normal bölgelerde yüzde 7, kalkınmada öncelikli

yörelere de yüzde 2 ile altyapılarını kredilendiriyoruz ve hızla bunları tamamlamaya çalışıyoruz.

Bir başka konu, başta da kısacık değindim, bu küreselleşme sürecinde ister kabul edelim, ister kabul etmeyelim, ama bunu kabul etmediğimiz takdirde, sonradan yetişmek mümkün değil. Dünya Ticaret Örgütü'nün aldığı kararlar doğrultusunda ve dünyadaki yeni yapılanma dolayısıyla, çünkü eski siyasi ve ideolojik dengeler yerini hızla, teknolojinin öncülüğünde ekonomik dengelere terk etmektedir. Avrupa Birliği böyle bir güç oluşumunun hareketidir. Ülkeler arasındaki gümrük duvarları yıkılarak, âdeta ticari sınırlar kalmakta, işte dünya küre şeklinde olduğu için, küresel tek pazar oluşmaktadır. Globalleşme bu, ama burada büyük tehlike nedir arkadaşlar? Ekonomik sınırlar kalkınca, çılgınca bir rekabet çağı başladı. Bu rekabet çağına uymanın tek şartı, teknoloji öncülüğünde sanayileşme, tabii tarımda da, hizmet sektöründe de AR-GE çalışmalarına önem vermek. Başkanlar da belirtti, şimdiye kadar Türkiye'de AR-GE çalışmaları önemli ele alınmamış maalesef. Biz iktidar olduğumuzda, gayri safi milli hâsılanın yüzde 0,64'üydü. Bununla yürüyemeyeceğimizi anladık. İmza atmaya seviyoruz da, attığımız imzanın yükümlülüğünü yerine getiremiyoruz, Avrupa Birliğindeki 42 yıllık süreçteki yanlış politikalarımız yüzünden. Eğer Avrupa Birliğine girmek istemiyorsanız, bu sloganlar, bu telaşe niyeydi? Avrupa Birliğine gireceksek, niçin 42 yıl kendi hakkımızı arayamadık, niçin Türkiye orada ağırlığını hissettiremedi? Değerli arkadaşlar; Lizbon Anlaşmasına da Türkiye imzayı atmış, kabullenmiş, ama 2010 yılına kadar Avrupa Birliği sürecinde bütün Avrupa Birliği ülkelerinin gayri safi milli hâsılasının yüzde 3'ünü AR-GE'ye ayırması lazım. Başkan yüzde 1,5 dedi, 1,5'a ulaşırsak, 3'ü de tutarız. Biz 2007 yılı sonuna kadar gerçekleştirebilirsek, yüzde 2 aldık hedefi ve ilk defa AR-GE çalışmalarına alışlagelen ödeneklerin dışında, 2005 yılında TÜBİTAK bütçesine 450 trilyon lira aktardık, bunun fizibil olan, sadece

teorik değil, benim sanayicimin, KOBİ kuruluşlarının ihtiyacı olan, hemen ilaç gibi aradığı yeni teknolojilere, AR-GE çalışmalarına öncelik veren projeleri destekledik. Bunun için Santez diye bir harekete başladık, teknoloji geliştirme bölgeleri kurduğumuz üniversitelerden, KOBİ'lerden, çeşitli kuruluşlardan, sanayi kuruluşlarımızdan gelen projeleri, Bakanlığımızda bir ilmi heyet tarafından süzgeç geçirildi ve sanayiye hemen cevap vermesi muhtemel projeler TÜBİTAK'a sunuldu ve TÜBİTAK tarafından şu anda 104 tanesi destekleniyor. Bu tezler, üniversitedeki tezler bittiği zaman, rafa kaldırılan, sadece o kişiye doktor unvanını kazandıran tezler olmayacak, hemen ticarete dönüştürülebilir, ekonomiye kazandırılabilir tezler olacak. Bu konuda sizlerin de desteğini bekliyoruz.

Bununla birlikte, hemen KOBİ'lerin, organize sanayi bölgeleri içinde veyahut da üniversiteler içinde yararlanabilmesi için TEKMER ismiyle, teknoloji merkezleri kurduk. 18 yerde teknoloji merkezlerimiz başarılı bir şekilde çalışıyor. Bu da yetersizdir arkadaşlar, çünkü üniversite-sanayi işbirliği bugüne kadar konuşulmuş, gerçekleşmemiştir. Şimdi biz 20 üniversiteyle, anonim şirket statüsü çerçevesinde, üniversitenin vakfının, üniversitenin iştiraki, sanayinin iştiraki, odaların iştirakiyle bu teknoloji geliştirme bölgelerini kurduk. 20 üniversiteden 10 tanesi aktif olarak çalışıyor. Belki rakamı küçümseyebilirsiniz, ama bu sene o bölgelerde genç beyinlerin geliştirdiği teknolojiler patente bağlanarak, 40 milyon dolar ihracat yapıldı. Türkiye şimdiye kadar beyinden beyine göç olan, ama çok hızlı, kısa zamanda eskiyen teknolojileri transfer eden ve bunlara büyük faturalar ödeyen bir ülke durumundan, hızla teknoloji üreten ve teknoloji ihraç eden bir ülke haline gelme durumunda. Özellikle makina mühendislerimizden bu konuda katkı bekliyoruz. Patent Enstitüsü de Bakanlığımıza bağlı, listelere bakıyorum, istiyorum ki, makina mühendisleri çok önde patentler almış, şahıslar, kuruluşlar olsun. Değerli arkadaşlar; artık buharlı sanayi reformundan

pnömatike geldik, hidroliğe geldik, elektronikle bütünleştirdik bunlar. İzmir'de de güzel bir fuar yaptınız, tebrik ediyorum. Ama artık bunları sadece alıp, sergileyen değil, üreten toplum haline gelmemiz lazım. Burada herkese sorumluluk düşmektedir.

Dolayısıyla şu anda bu 20 teknoloji geliştirme bölgesinde 10 yıl vergi muafiyeti getirdik, bilim adamlarının çalışmalarından aldığı ücretleri eskiden döner sermayeye yatırıyorlardı, o yükümlülüğü kaldırdık ve aktif olarak çalışan 10 bölgede 500 AR-GE firması çalışıyor, 500 kuruluş orada AR-GE çalışmalarına katılıyor, 5 bin uzman çalışıyor. Hiç olmazsa şimdi, AR-GE uzmanını gösterebiliyoruz. Eskiden kim AR-GE uzmanı, onu da bilmiyorduk. Bunu hızla artırmaya çalışıyoruz.

Öncelikle dikkati çeken, bu bölgelerde yazılım, bilişim, elektronik, ileri malzeme teknolojileri başta olmak üzere, tasarım, nanoteknoloji, biyoteknoloji ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin önünde gittiğini görüyoruz. Biraz da biz yönlendirmeye başladık. Mesela, İstanbul'daki bölgeleri otomotiv sanayine, burada mesela Bilkent Üniversitesi nanoteknolojiye geçti, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ağırlıklı olarak bilişim teknoloji önde, diğerlerini de götürüyorlar. Hacettepe Üniversitesinde, Türkiye'de hiç kurulmamıştı, tıp teknolojilerini öngörüyoruz. Gütneyoğlu'da tarım teknolojisiyle ilgili desteklerin çoğalmasını istiyoruz ve böylece teknolojiye de inşallah önemli gelişmelere kapı açmış durumdayız.

Değerli konuklar; tabii geldiğimiz bir nokta da, Avrupa Birliğiyle müzakere masasına oturmuş olmamızdır. 36 konudan 7 konuda başarılı olarak taramalar bitti. Ümit ediyorum ki, birkaç aya kadar artık normal müzakere başlayacak. Türkiye buna üç senedir çok hızlı hazırlandı, çünkü biz geldiğimiz noktada Hükümet olarak, Avrupa Birliğine hayır mı diyelim, pasif mi davranalım şansımız yoktu. Halkın eğilimleri doğrultusunda iki şeyi dikkate aldık; bu Kopenhag Kriterleri ve Maastricht Kriterleri nedir, ne istiyor

bizden? Baktık ki, aslında hepimizin söylediği şartları istiyor. Nedir? Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve özgürlükler. Öyleyse, bunu biz hedef alalım, ne lazımsa yapalım dedik. Maastricht Kriterleri, sosyoekonomik kriterleri, borçlu bir devlet olmayacaksınız diyor, faizleriniz yüzde 3'lere inecek, enflasyonunuz yüzde 2,5'lerde olacak yahut 3 olursa, öbürü yarım puan, 1 puan yüksek olacak gibi şartlar. Biz de bunu istemiyor muyuz? Eskiden sömürge ülkeler şekil değiştirdi, şimdi ekonomik bakımdan sömürge olursunuz ya da teknolojik bakımdan sömürge olursunuz. Bundan kurtulmak için, bu hedefi aldık ve bir rekabet çağında, bu çılgın rekabete ayak uydurabilmek için, Avrupa Birliğiyle kenetlenmenin doğru bir hareket olacağını düşündük ve 3 yılda gayretimiz o konuda oldu. 42 yılda yapılmayan mevzuat değişikliklerini yaptık. Bugün uygulamada aksaklık olabilir, ama Avrupa da kabul etti, dünya da kabul etti ki, Türkiye'de demokrasi var, Türkiye'de özgürlükler var, hukukun üstünlüğü var. Efendim, uygulamada hukukun üstünlüğü geçerli mi? Uygulamalar da düzelecek zamanla, her şeyi bir anda düzeltmek mümkün değil. Dolayısıyla biz Kopenhag Kriterlerini yerine getirdik, şimdi inşallah 2007 yılı sonunda -onlar bize 2012 filan diyorlar- Maastricht Kriterleri de ekonomik bakımdan yerine gelecektir.

Bakanlığımıza gelince, biz Bakanlık olarak, olmazsa olmaz kurumları hızla yeniden yapılandırdık. Patent Enstitüsü; Türkiye'de sanayi mülkiyet hakları tartışılıyordu, şimdi tartışılmıyor, çünkü bütün mevzuatı hazırladık. 19 bin müracaat tescil için bekliyordu, bunları bilgisayar ortamında hızla sürelerini makul düzeylere indirdik. Rekabet Kurumu sağlıklı çalışır hale geldi ve taramada başarıyla geçen kurumlardan bir tanesi. Diğer taraftan, Akreditasyon Kurumu, çalışmalarını sürdürüyor, Avrupa Akreditasyon Kurumunun üyesi oldu ve diğer kuruluşlar, vaktinizi almayayım, ama sizleri çok yakından ilgilendiren, çoğunuz komitelerinde

çalıştınız, Türk Standartlar Enstitüsü. Arkadaşlar 21 070 standart var şu anda, bunun 13 bin küsuru Avrupa Birliği normlarıyla eşdeğer olması lazım. yüzde 95'i uyumlaştırıldı. Sanayiye ilgilendiren ve özellikle makina mühendislerini ilgilendiren 161 adet Avrupa Birliği direktifi var. 161'in 158'i uyumlaştırıldı. Ama bir sitemim var, maalesef çok kuruluş, Resmi Gazetede okunmuş, diyelim ki buhar kazanları, diyelim ki kompresörler ya da asansörler, danılmayın. Okumuyorlar arkadaşlar, tartışmıyorlar ya da diyor ki, "tamam, bunlar olsun da, bana uygulama" Arkadaşlar; artık bunlarda Avrupa Birliği standardına uymak mecburiyetindeyiz. İşte o şikâyet ettiğiniz CE belgesini alabilmek için. Çünkü CE belgesi insanların bir ülkeye giderken, bir ülkeden bir ülkeye giderken pasaportları neyse, bazı ürünlerde -ki, ağırlıklı sanayi ürünü, makina ürünü- CE belgesi taşınması lazım. 17 direktif, 16'sı uyumlaştırıldı. Akreditasyon Kurumu müracaat eden kuruluşları ya da etmediği halde fikren, görüntü olarak akredite edilebilir kuruluşları uyararak, bunları yetkilendirdi. Odamızın müracaatı da yenidir ve şu anda kurulda inceleniyor. Muhakkak ki, olumlu yönde eğilim var, onu kısa zamanda Başkanım cevaplandıracak arkadaşlar, çünkü hemen sol tarafımda oturan Doç. Dr. Yavuz Cabbar hem sanayiden sorumlu müsteşar yardımcısı, hem de Akreditasyon Kurulu Başkanı, hem de Avrupa Birliği müzakerelerini yürüten sanayi başkanı. Onun için onunla temasları sıkı olarak götürün. Zaten Sanayi Genel Müdürtümüz Dinçer Kara'yla ilişkileriniz iyi, bana hemen haber verdi, "Zaten Asansör Teknik Komitesinde beraberiz, diğerlerinde de Odamızın temsilini biz arzu ediyoruz. Yalnız mevzuat öyle, müracaatı yeni yaptılar. Dolayısıyla ekonomi düzeldiği için, onlar da üye olmak istiyorlar" dedi. Biz ekonomiyi düzelttiniz demediğiniz için, buralardan teselli bulmaya çalışıyoruz. Bir defa da, "şu işi iyi yaptınız, şu da kötü" deyin, Allah'ımızı severseniz ya.

Dolayısıyla yakında komiteye gireceksiniz.

Değerli arkadaşlar; vaktinizi çok aldım, dolayısıyla Bakanlığınız bu müzakerelerden alınımın akıyla çıkabilecek durumda, hazırdır. Ama hem Türkiye Odalar Borsalar Birliğimizin odalarına, borsalarına, yani iş dünyasının temsilcilerine, hem de bizim, ben de mensubu olduğumu, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğimiz şemsiyesi altında güzel hizmetler yapan Makina Mühendisleri Odası, Elektrik Mühendisleri Odası, bütün mühendislerimizin bu geçiş sürecinde bize ışık tutmasını, destek vermesini arzu ediyoruz ve bu kongreleri de o bakımdan çok önemli görüyoruz. CE işaretiyle ilgili konu, Türkiye'de altyapı hazırdır, hiçbir eksikimiz yok. Maalesef, bunu da söylemek durumundayız Başkanım, eski Başkanıma bakarak söylüyorum, o çok söyledi çünkü, dilinde tüy bitti. Şimdi yeni Başkan söylemeye başladı. Efendim, Avrupa Birliği bazı konularda çifte standart uyguluyor. Bana Brüksel'de komiser söyledi, bu işten sorumlu komiser, dedi ki; "Sayın Coşkun ne olur, biraz sabırlı olun, çeşitli politikalar var. Siz Başbakanınızın tabiriyle dikleşmiyorsunuz, ama dik duruyorsunuz, biraz daha dik durun. Aslında en son üye olan 10 üyeden, hatta Portekiz'den, İspanya'dan, Yunanistan'dan altyapımız daha sağlam; ama bize biraz zaman tanıyın" dedi. Bizim Hariciye Bakanımız da, "bu müzakere tarihi başlayana kadar aman şiddetli davranmayın" dedi. Şimdi inanıyorum ki, önümüzdeki günlerde, bu taramalar bittikten sonra, bize lisans ilan edecekler ve bizim akredite ettiğimiz kuruluşlar CE belgesi vermeye başlayacak. Maalesef, Başkanımız haklıdır, elinde çantayla belge satan firmalar Türkiye'de kol geziyor. Ama mani olamıyoruz. Evet, bunun üzerinde duruyoruz. Tabii, gecikmeden sorumlu bir hükümetiz, ama maalesef bu işler ihmalden doğmuyor, çünkü biz geldiğimiz günden beri Akreditasyon Kurulunu Avrupa'da kabul ettirdik, çalışmalara katıldık, her türlü hazırlığı yaptık. Ayrıca, artık Türkiye'nin bir gerçeği görmesi lazım. Türkiye bir merkezden her şeyin Ankara'dan karara bağlandığı

bir durumdan çıkması lazım. Dolayısıyla biz Hükümet olarak, bakanlıkların yetkilerini, ehil olan kuruluşlara devretmeye başladık. Tabii, bu devirler kanun değişikliğiyle olduğu için ve bu yıl 2004 yılı yoğun olarak Avrupa Birliği uyum yasaları, diğer yasalar dolayısıyla meclis çok yoğun çalıştığı halde yetişmedi, yetiştirebildiğimiz kadar devrediyoruz. Nitekim LPG konusunda yetkileri Makina Mühendisleri Odasına devrettik. İnşallah, yakında bazı konularda da bu devirleri hızlandıracağız.

Asansör Yönetmeliği, Başkanım, Avrupa Birliği direktifi, mecburen uyacağız. Biz eksikimizi oraya uyduracağız. Diğer teknik komitelerde yakında çalışmaya başlayacaksınız.

Bugün dünden daha az sorunlu bir ülkemiz, birçok sorunlarımız var, ama Türkiye'nin imkânları bütün bu sorunları çözmeye yeter seviyededir.

Bu çalışmaların camiamıza, ülkemize hayırlı ve uğurlu olmasını diliyorum. Bu duygularla hepinizi saygıyla selamlıyorum.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

I. OTURUM

1923'ten Günümüze Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Yeri

Oturum Başkanı

Kaya GÜVENÇ

Makina Mühendisleri Odası, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Oturum Katılımcıları

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü

Sanayileşme, Uluslar Arası İşbölümü, Toplumsal Yapı

Prof. Dr. Erol TAYMAZ

ODTÜ İİBF İktisat Bölümü

Sanayileşme Sürecine Genel Bakış

Oturum Başkanı : Kaya GÜVENÇ

(Makina Mühendisleri Odası, TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu Üyesi)

Sevgili arkadaşlarım; hepinize saygılar sunuyorum.

Birinci oturuma başlayacağız, ama bu birinci oturuma geçmeden önce bir iki konuyu sizlerle kısaca paylaşmak istiyorum.

Açış konuşmaları bugünkü oturumumuzun ve genel olarak Sanayi Kongresi 2005'in ana teması ile ilgili bizlere birçok ipucu verdi. Bu ipuçlarını yıllardan beri Sanayi kongrelerinde bulmak mümkün; sanayiye ilişkin söylemediğimiz çok az şey var. Ama geçen Sanayi Kongresinde bir şeye dikkat çekmiştik; bir tarafta parlak bir tablo çiziliyor, ama bu parlak tablonun karşısında karanlık bir tablo var. O zaman demiştik ki, bir gariplik yok mu? Aslında bir gariplik yok. Bugün açış konuşmalarında, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğini ve siyasi iktidarı dinledik: iki farklı görüş ortaya serildi. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği olaylara üyelerinin kimliğiyle yaklaşıyor, onların birer emekçi olmasından hareket ediyor ve konuları bu bakış açısıyla ele alıyor. İktidar da doğal olarak, temsil ettiği çevrelerin, uluslararası tekeli sermaye ile yerli sermaye çevrelerinin, sermaye sınıflarının çıkarları açısından bakıyor tabloya. Ne deniliyor? "Büyüme yüksek, istikrar sağlandı, ihracatımız arttı, sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı şimdiye kadar görülmemiş düzeylere ulaştı." Peki, iyi, güzel de, Türkiye'de mühendislerin ve mimarların hâlâ yarısına yakını meslek dışında çalışıyor ya da işsiz ise, burada acaba bir sorun yok mu? Büyümeyle ilgili küçük bir parantez açalım ve bilim insanlarının, rakamlarda görülen büyümenin yanıltıcı unsurları olduğunu ifade ettiklerini anımsatalım. Ama diyelim ki, büyüme var, o zaman bu büyüme acaba neden istihdama yansımıyor? İstihdama yansıyan bir bölümü olsa dahi, Türkiye'de emekçi sınıfların gelir düzeyleri neden sürekli olarak aşağıya doğru gidiyor. Acaba buralarda bir sorun yok mu? Yoksulluk artıyorsa, bilim ve teknolojiye gelişmeler istediğimiz düzeylerde olmuyorsa, burada acaba bir sorun yok mu?

Bugünkü politikaların savunucuları sanayileşmede büyük hamleler kat ettiğimizi belirtiyorlar. Peki, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, acaba ülkemizdeki sanayileşmenin ve sanayinin konumu ne? Aramızdaki fark açılıyorsa, burada acaba bir sorun yok mu?

Bütün bu sorular ister istemez bizi yeniden bazı temel kavramları bir kez daha gözden geçirmeye zorladı. Bu kavramlar aslında bütün kavramlar gibi, tarihsel koşulları içinde anlam kazanıyor. İşte bu Kongrede bu kavramları bir kez daha, yeniden, acaba söylenenlerin arkasında ne yatıyor, çelişkilerin arkasında neler var sorularıyla birlikte bir kez daha masaya yatırmamız gerektiğine inandık.

Bu ilk oturumumuz Kongremizin bir anlamda ana temaya giriş oturumu olarak değerlendirilebilir. Bundan sonraki oturumlarda yapılacak olan sunuşlara ve orada dile getirilecek olan görüşlere bir başlangıç katkısı sağlayabilir.

Çok değerli iki arkadaşımız, İşaya Üşür ve Erol Taymaz arkadaşlarımız bu oturumun konukları. Sanayi Kongrelerini yakından izleyenler, bu iki arkadaşımızı çok yakından tanıyorlar. Onun için ben kendilerini ayrıca tanıtmaya gerek görmüyorum ve oturumumuzu başlatmak için kendilerini buraya davet ediyorum.

Açılış oturumlarında sık sık karşılaştığımız gecikme bugün de var. Bize iki saatlik bir süre ayrılmıştı, biz bu iki saati kullanmayacağız, 1 saat 45 dakika, 1,5 saat içinde bitirmeye çalışacağız. Önce arkadaşlarıma 20-25'er dakikalık birer sunuş yapmaları için söz vereceğim, daha sonra salondan katkı ve soruları alacağız, sonra yeniden konuşmacılara dönüp, birkaç dakika içinde hem soruları yanıtlamalarını, hem de eksik bıraktıkları yerleri tamamlamaları için kendilerine olanak tanıyacağız.

1923'ten günümüze Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki yeri, iki konuşma. Önce İşaya Üşür arkadaşımız genel olarak kavramlar, sanayi kavramı ve Türkiye'de neler oluyor, neler bitiyor, buna ilişkin görüşlerini bizimle paylaşıyor.

Söz sizin, buyurun.

SANAYİLEŞME, ULUSLAR ARASI İŞBÖLÜMÜ, TOPLUMSAL YAPI

Prof. Dr., İşıya ÜŞÜR
Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü

Hanımefendiler, Beyefendiler,

Herkese iyi günler diliyorum.

TMMOB, onyıllardan bu yana yolundan sapmaksızın yurttaşlık görevini yerine getiriyor. Kabaca on-onbeş yıldır "küreselleşme" mitinin perdelediği sanayileşme sorununu gündeme taşıyor. O itibarla kutlamak gerekiyor. Kutluyorum. Ayrıca beni de bu Kongre'ye konuşmacı olarak davet ettikleri için çok teşekkür ediyorum.

Efendim, gerek (toplumsal) bilimlerde olsun, gerekse günlük konuşmalarda olsun çözülmesi, farkına varılması zorunlu olan bir sorun vardır. Sorun şudur: günlük dilde / bilimde kullanılan sözcüklerin / kavramların sanki kendi hayatları, kendi tarihleri yokmuş gibi davranırız. Bu sözcüklerin / kavramların anlamlarının ilk kez belirlendikleri biçimiyle ve belirlendikleri kadarıyla ezelden ebede sürüp girecekleri yanılgısı vardır. Ben bu türden yanılgılara *kavramların taşlaşması* tanımını yakıştırıyorum. Sanayileşme kavramı belki de bu taşlaşmaya maruz kalan kavramların başında yer alır.

Bu *taşlaşmadan* kaçınmanın yolu, daha başlangıçta, sanayileşmenin bir süreç olduğunun farkına varılmasıdır. Bu farkına varış, yani sanayileşmenin bir süreç olarak algılanması, onun bir *tarih* boyutu olduğunu da gösterir. O halde bu bağlamda birinci tespitimiz sanayileşmenin *tarihsel* bir süreç olduğudur.

Sanayileşme, genellikle ve sıklıkla *iktisadi* bir olgu,

iktisadi bir sorun şeklinde düşünülür. Bu düşünüşte meslekten iktisatçıların katkıları büyüktür. Ne var ki bu düşünüş çok da doğru değildir; yarı doğrudur. Her yarı doğru gibi yarı da yanlıştır. Elbette ki sanayileşmenin *iktisadi* bir boyutu vardır. Ama bu *iktisadi* boyut toplumsalın içine gömülüdür; *toplumsaldan bağımsız* ve *kopuk* değildir. Buradan ikinci tespitimize geçebiliriz: Sanayileşme basitçe ve sadece *iktisadi* bir olay, süreç değil, *toplumsal* bir olay, süreçtir.

Az önce sanayileşme sürecinin bir *tarih boyutu* olduğundan söz etmiştim. Bu tarih boyutundan bakıldığında sanayileşme sürecinin genellikle farkında olunmayan fakat çok önemli bir niteliğiyle karşı karşıya geliriz: Tarihsel olarak sanayileşme süreci, *kapitalist gelişme süreciyle* üst üste gelen, çakışan bir süreçtir. Bu basit tarihsel tespit, başka bazı soru ve sorunların da farkına varılması açısından önemli sayılmak lazım gelir. Şöyle ki: a-) sanayileşmeden bahsedildiğinde, ayrı bir niteleme kullanılmadığı takdirde sözü edilen *kapitalist sanayileşmedir*; b-) sanayileşmenin *bu kapitalist niteliği onun arzulanırlığının, istenirliğinin sınır ölçütünü* meydana getirir; c-) olageldiği tarzıyla sanayileşme tarihsel olanak ve olasılıklardan sadece biridir; bu takdirde başka olanak ve olasılıklar her zaman düşünülebilir.

Bir diğer ifadeyle, olageldiği biçimiyle sanayileşme aşılabilir özelliكتedir.

Öte yandan sanayileşme herhalde üretim süreciyle

doğrudan bağlantılıdır; fakat özel türde bir üretim süreciyle... toplumsal üretim ilişkilerinin özel ve özgül bir niteliğe büründüğü ve bu özel ve özgül üretim ilişkileri nedeniyle ve onun sayesinde ortaya çıkabilen bir üretim süreciyle.... Böylece sanayileşme toplumsal ilişkiler tarafından koşullanır ama kendisi de toplumsal ilişkileri koşullandırır. Dolayısıyla sanayileşme toplumsal değişimde en önemli etmenlerden biri haline gelmiş olur.

Sanayileşmenin üretim süreciyle dolaysız bağlantısı üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmasını gerektiren birbiriyle yakından ve içten bağlantılı iki yakıcı sorun üzerinde durulmasını gerektirir. Bu sorunlardan biri gelir, diğeri *istihdamdır*.

a-) *Gelir*: Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından (kapitalist) küreselleşme retoriği, ya da küreselcilik ideolojisi, sanayileşme dolayısıyla üretim olgusunu bir tarafa bırakıp *gelir* sorununu ön plana çıkarmaktadır. Şimdi gelirin kaynaklarını düşünelim: gelir *ticaretin* sonucunda elde edilebilir; *hizmetlerden* elde edilmiş olabilir; *turizmden* elde edilmiş olabilir, *kaçakçılıktan* elde edilmiş olabilir; affedersiniz seks turizminden elde edilmiş olabilir vs. Şimdi küreselleşme taraftarları önemli olanın küreselleşmenin nimetlerinden yararlanmak olduğunu, bu nimet gelir şeklinde tecelli ettiğinde ülkeler açısından bir sorun olmadığını ileri sürerler. Bu ilk bakışta, sağ duyuya da hitap eden bir görüştür. Ama şöyle çarpıcı bir soru sordüğümüzde sağ duyu ortadan kalkar: mesela birçok uzak doğu ülkesinde seks turizmi gelişmektedir. Bildirildiğine göre önemli miktarlarda gelir de elde edilmektedir, gelir önemliyse, affedersiniz ama, biz de seks turizmini mi teşvik edelim.

b-) Mühendisler olarak sizler *istihdamın*, esas olarak üretimden kaynaklandığını en iyi bilenlersiniz. O itibarla, burada bu husus üzerinde fazla durmanıza gerek görmüyorum.

Diğer taraftan, ilk kez bir ulus-devlet içinde meydana geldikten sonra sanayileşme, o ulus devlet içinde iktisadi/toplumsal işbölümünü dönüştürmekle kalmaz *uluslar arası işbölümünde* de değişimlere/dönüşümlere yol açar...üretim sürecinin formu değiştikçe -ki değişir- bir ulus devlet içindeki: a-) çalışan-çalışan; b-) çalışan-kapitalist; c-) kapitalist-kapitalist ve nihayet d-) çalışanlar ve kapitalistlerle devlet arasındaki ilişki ve çelişkilerin mahiyeti de değişikliklere uğrar. Diğer bir anlatımla sanayileşmenin *formu* değiştikçe, asli sınıflar arasındaki ilişkiler, sınıf içi ilişkiler ve bir bütün olarak sınıflarla devlet arasındaki ilişkiler de değişimlere uğrar.

Bu değişimlerin de, bu kez uluslar arası ve devletlerarası ilişkilere yansıtacağı açık olmalıdır. Bu hususlara döneceğim. Ama şimdi dikkatinizi başka bir noktaya çekmek istiyorum.

Kapitalizm ve kapitalist sanayileşme hem *zamanda* hem de mekanda eşitsiz gelişme sergiler; bu *eşitsiz gelişme* kapitalizmin doğasından kaynaklanır. Burada bu husus üzerinde uzun boylu durmam gerekmiyor. Fakat bu *eşitsiz* gelişmenin ortaya çıkardığı bir *sonuca* değinmeden geçemeyeceğim. Bu "sonuç" şudur. Uzun gelişme tarihi boyunca *kapitalist dünya sistemi*, her zaman bir egemen güce (hegomonik güç) bir yönlendirici ülke/devlete ihtiyaç duymuştur. Örneğin, uluslar arası kapitalist sistemin egemen gücü onyedinci yüzyılda Hollanda idi. Hollanda bu gücünü yaklaşık yüzyıl kadar devam ettirebilmiştir. Onsekizinci yüzyılın son çeyreğinden yani Birinci Sanayi Devrimi'nden sonra sistemin bu egemen güç rolünü Büyük Britanya yerine getirecektir. Napolyan Savaşları'nın nihayete ermesi (1815) ile Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı tarihe kadar olan döneme *Pax Britanica* yani *Britanya Barışı* adı verilir. Yaklaşık yüzyıl süren bu evrede İngiltere'nin bu egemen güç rolü hem

nominal olarak, hem de efektif olarak neredeyse tartışmasızdır.

1861-65 İç Savaş'tan sonra ABD'nin sanayileşmesi tempo ve hız kazanır. Nitekim, kabaca XX.yy.ın başlarına gelindiğinde ABD ekonomisi, "dünyanın atölyesi" olan İngiliz ekonomisini hemen her alanda geride bırakmaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sistemin egemen gücü ABD olmuştur. ABD bu gücünü bugün de elinde tutmaya çaba göstermektedir. Irak Savaşı'nı, Büyük Ortadoğu Projesi'ni bu açıdan yorumlayabiliriz. Ama bu bizi konumuzun dışına sürükler.

Buradan diğer önemli bir sonuca ulaşabiliriz: Bir ülkenin sanayileşmesi değerlendirilirken sadece ve tek başına o ülkenin sanayileşme düzeyine bakılırsa yanıltıcı sonuçlara ulaşılır. Bir ülkenin sanayileşme düzeyi uluslar arası işbölümünde işgal ettiği yere göre değerlendirilmelidir. Örneğin 2005 yılı Türkiye sanayileşmesini 1920'lerin Türkiye'si ile kıyaslanmaz. Türkiye sanayileşmede bir hayli yol almış gibi görünmektedir. Bu, doğrudur da. Ama kıyaslamayı, bugünün sanayileşmesini temsil eden G7 ülkeleriyle kıyasladığımızda durum o kadar da parlak gözükmemektedir.

1848 yılı Avrupa tarihi, Avrupa tarihinin dünya tarihini etkilediği kadarıyla dünya tarihi açısından da önemli sayılmak lazım gelir. Çünkü 1848 birçok açıdan bir dönüm noktasıdır. Konumuz açısından önem taşıyan birkaçına değinmek durumundayız.

Bir kere 1848 yılı, ABD bir tarafa bırakıldığında, Kıt'a Avrupa'sındaki sanayileşme tarzları bakımından bir dönüm noktası teşkil eder: İngiliz sanayileşme tarzından "sapma"lar söz konusudur. Bu konu üzerinde biraz duracağım.

İkinci olarak 1848'den sonra dünya ekonomisi fiilen ve ilk defa ikili bir yapıya bürünmüştür. Başka bir

deyişle 1848'den sonra *uluslar arası* yeni bir işbölümü ortaya çıkmıştır: bir tarafta "gelişmiş" ekonomiler, diğer tarafta "azgelişmiş" ekonomiler. Hemen belirtilmesi gereken husus şudur ki bu iki olgu, yani "gelişmişlik" olgusu ile "azgelişmişlik" olgusu asla birbirlerinden bağımsız olgular değildir. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın "gelişmiş" ekonomileri, dünyanın geri kalan görece azgelişmiş ekonomilerini *askeri, siyasi ve ekonomik yollar* ve yöntemlerle kendilerine bağlama gayret ve rekabeti içinde olmuşlardır.

Bu yeni *uluslar arası* işbölümünü kısaca şöyle karakterize edebiliriz: "gelişmiş" ekonomiler esas olarak mamul mal ve teknoloji üretimi ve ihracatında azgelişmiş ekonomiler ise esas olarak tarım ürünleri ve hammadde ihracatında uzmanlaşmışlardır.

Kapitalist sanayileşmeyi gerçekleştiren ilk ülke, belirttiğimiz üzere, İngiltere idi. Bu ilk sanayileşme, bir "*mir*" ile sarmalanarak anlatılagelmiştir: İngiliz sanayileşmesi aşağıdan, kendiliğinden, devlet müdahalesi olmaksızın *serbesti* içinde gerçekleşmiştir. Farklı bir ifade ile, bugün de IMF, DB, DTÖ gibi beynelminel kurumların gelişmekte olan ülkelere önerdikleri kalkınma politikaları olan liberal politikaların ilk örneği olarak sunulagelmiştir. Bu kesinlikle doğru değildir. Daha ondördüncü yüzyıldan itibaren İngiliz Devleti sanayileşme politikalarını, savaş ve teknoloji casusluğu dahil, uygulamak suretiyle, her zaman müdahil olmuştur. Bu hikayenin ayrıntılarına bu konuşmamda girmeyeceğim açıktır. Ancak şu hususu vurgulamam faydasız sayılmamalıdır: İngiliz Sanayileşmesi dünyaya sadece mamul mal ve teknoloji ihracı ile yetinmedi; bunlarla birlikte *liberal ideoloji* de ihraç etti.

1848 yılı Avrupa tarihi ve giderek dünya tarihi açısından nasıl önemli bir yıla 1870 yılını da bir

başka açıdan önemli saymamız gerekir diye düşünüyorum. Sanayileşme açısından, sanıyorum bu önemi, üç nokta etrafında toplayabiliriz.

a-)1870 sonrası Avrupa'sı geç uluslaşmaya tanıklık eder. Bu geç ulus-devletleşen iki ülke Almanya ve İtalya'dır.

Bismarck öncülüğünde Alman devleti henüz ulusal birliğini sağlamadan çok önce, daha 1840'lardan itibaren, İngiliz "liberal" sanayileşme ideolojisine karşı çıkmaya başlamışlardı. Gözlem ve iddiaları şöyleydi: Tarihsel olarak önce (ilk) sanayileşen ülke, geç kalanların sanayileşmesini engelliyordu. Çünkü *ilk* sanayileşen ülke *ölçek ve teknoloji* sorunları ve buna bağlı olarak da *maliyet ve kalite* sorunlarını bir şekilde çözmüştü. Serbest ticareti savunmak suretiyle İngiltere kendi ucuz ve kaliteli mallarını ihraç ederek sanayileşmeye sonra (geç) katılan ülkelerin sanayileşme teşebbüs ve çabalarını daha başından engellemiş oluyordu. Öte yandan, ölçek ve teknoloji sorunlarını çözmek şimdi daha fazla *finansman* gerektiriyordu. Bu koşullar altında sanayileşmek isteyen ülkenin yapacağı, yapması gereken şey *müdahale ve koruma* politikalarını benimsemeleriydi. Nitekim, 1871'den sonra Almanların izledikleri *sanayileşme tarzı, korumacı ve müdahaleci* olmuştur. Sanayici kapitalistlerin finansman sorununu çözmek için de sanayi sermayesi ile banka sermayesi *finans* sermaye başlığı altında birleşmeye sokulmuştur.

Tam da bu noktada genellikle karıştırılan bir hususa açıklık getirmekte yarar var: *korumacı ve müdahaleci sanayileşme, kapitalist sanayileşmenin alternatifidir değil; kapitalist sanayileşmeyi (sermaye birikimini) gerçekleştirmenin tarihsel yol ve yöntemlerinden biridir.*

b-) 1873 yılına gelindiğinde dönem içinde yaşayanların pek çoğu, sistemin egemen gücü olan İngiliz *liberal*

ekonomisinin öncülüğünde üretimde, ticaretle dramatik düşüşler olmaksızın hatta demir ve çelik üretiminde artışlar sağlandığı için dünya ekonomisinin yoluna devam edeceğini düşüncüyordu. Bu İngiltere için belki kısmen doğrudur. Fakat dünyanın geri kalan kısmı, özellikle de "az gelişmiş" coğrafyalar için doğru değildi. Nitekim dönemin sağduyu ve uzak görüşlü İngiliz işadamları bile dünya ekonomisinde bir bütümlenim başta tarım fiyatları olmak üzere genel olarak fiyatlarda düşüşler gözlemliyordu. Fiyatlardaki *düşüşler kar oranlarında düşümlere* yol açmıştı. 1873-1896 aralığı kapitalist dünya ekonomisi açısından bir *kriz* dönemi olmuştu. Daha fenası, kendi kendine dengeye geleceğine inanılan piyasalar, bir türlü bu dengeleyici işlevini yerine getiremiyordu.

1873-1896 krizi, 1929 krizinden önceki en büyük ve en uzun kriz olmuştur. Yanı sıra, liberal ideolojiye iman edenlerde dahi ciddi soru işaretleri doğmasına yol açmıştır.

c-) Bugünden bakıldığında daha berrak görüleceği üzere 1870'lerde sanayileşme, birinci dalgasını tamamlamak üzereydi. Tekstil büyümenin sürükleyici motoru olmaktan çoktan çıkmıştı. Gerçi demiryolculuğu ve buharlı gemiler döneme damgasını vurmuştu ama dikkatli bir gözlemcinin fark edebileceği gibi bu damganın izi giderek silikleşiyordu. Belli ki sermaye birikimi bu alanlarda sınırlarına dayanmıştı. Kaldı ki bu alanlar artık eskisi kadar da kar bırakmıyordu.

İçten patlamalı motorun keşfi ve kimya sektöründe meydana gelen devrim niteliğindeki teknolojik gelişmeler *ikinci sanayileşme* dalgasını başlatacak nitelikteydi. Nitekim H. Ford 1907 yılında T-model otomobilini ilk kez ürettiğinde kendi adıyla anılacak olan birikim tarzını da başlatmış oluyordu.

Sanayileşmenin ikinci dalgasının karakteristiklerini şöyle sıralamak olanaklıdır:

1. Kütlesel üretim söz konusudur. Kütlesel üretimin düşük maliyet avantajından yararlanabilmek için ürünlerin standartlaştırılması gerekmiştir.
2. Ürünlerin standardize edilebilmesi çok amaçlı makinelerin değil, tek amaçlı makinelerin geliştirilmesini gerektirmiştir.
3. Sabit tezgahlar değil, yürüyen bantlar kullanılmaktadır.
4. Taylorist bilimsel iş idaresi ilkeleri kullanılmaktadır; zaman ve hareket incelemeleri.
5. Nihayet kitlesel üretimin karşısında kitlesel tüketim gerçekleştirilmek durumundadır.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu ilkelerin hiçbiri Ford'la birlikte ilk kez yürürlüğe konulmuş değildir. Ford'dan önce de bunlar dağınık biçimde uygulanmaktaydı.

Sanayileşmenin bu ikinci dalgası I. ve II. Dünya Savaşları dönemi bir tarafa bırakıldığında, esas olarak 1945 sonrası etkisini gösterecektir.

Kabaca 1945-1970 dönemi 2. Sanayileşme Dalgası olarak bilinir ve kapitalizmin tarihinde "altın çağ" diye nitelenir. 1968'e kadar dönemin tüm göstergeleri,

örneğin, üretim, verimlilik, ticaret oranları, kar oranları yükselmiştir.

Refah Devleti

1968'le birlikte kar oranları başta olmak üzere göstergelerdeki yükselişler tersine dönmeye başlar. 1973/1974 Petrol Şoklarıyla birlikte sistemin krize girdiği açık hale gelmiştir.

Esas olarak mikro elektronikte ortaya çıkan teknolojik devrimler üretim süreçlerinde dramatik değişimlere yol açar; artık sanayileşmenin üçüncü dalgası başlamıştır. Post-Fordizm ya da esnek üretim. Bu konu üzerinde durmayacağım.

ÖZGEÇMİŞ

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ekonomi-Maliye mezunu. Doktorasına aynı fakültede devam etti. İktisat Ekonomisi, Ekonomi Politik, İktisadi Düşünceler Tarihi ve İktisat Tarihi alanında yayımlanmış çok sayıda çalışması vardır. Halen Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi bölümünde öğretim üyeliği yapmaktadır.

SANAYİLEŞME SÜRECİNE GENEL BAKIŞ

Prof. Dr., Erol TAYMAZ

ODTÜ İİBF İktisat Bölümü

GİRİŞ

Sanayileşme insanlık tarihinin çok kısa bir döneminde, son iki yüzyılda ortaya çıkmasına karşın, ekonomik gelişme ve kalkınma süreçlerinde köklü bir değişikliğe yol açmış ve ülkelerin uluslararası işbölümündeki konumunu belirleyen bir etken haline gelmiştir. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde "sanayileşme" ve "kalkınma" kavramlarının giderek iktisat politikası gündeminden uzaklaşmasına karşın, sanayileşme ülkenin gelişmesi açısından hala temel önemini korumaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin sanayileşme süreci genel hatları ile değerlendirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde 1923-2003 dönemindeki gelişimin dönemler itibarıyla genel niteliği tanımlandıktan sonra, üçüncü bölümde 1980 sonrası imalat sanayiindeki gelişmelere daha kapsamlı olarak bakılmaktadır. Bu dönem için özellikle sanayi yapısındaki dönüşüm ve üretkenlik artışları ele alınmıştır. Son bölümde çalışmanın sonuçları özetlenmiştir.

1923-2003: GENEL DEĞERLENDİRME¹

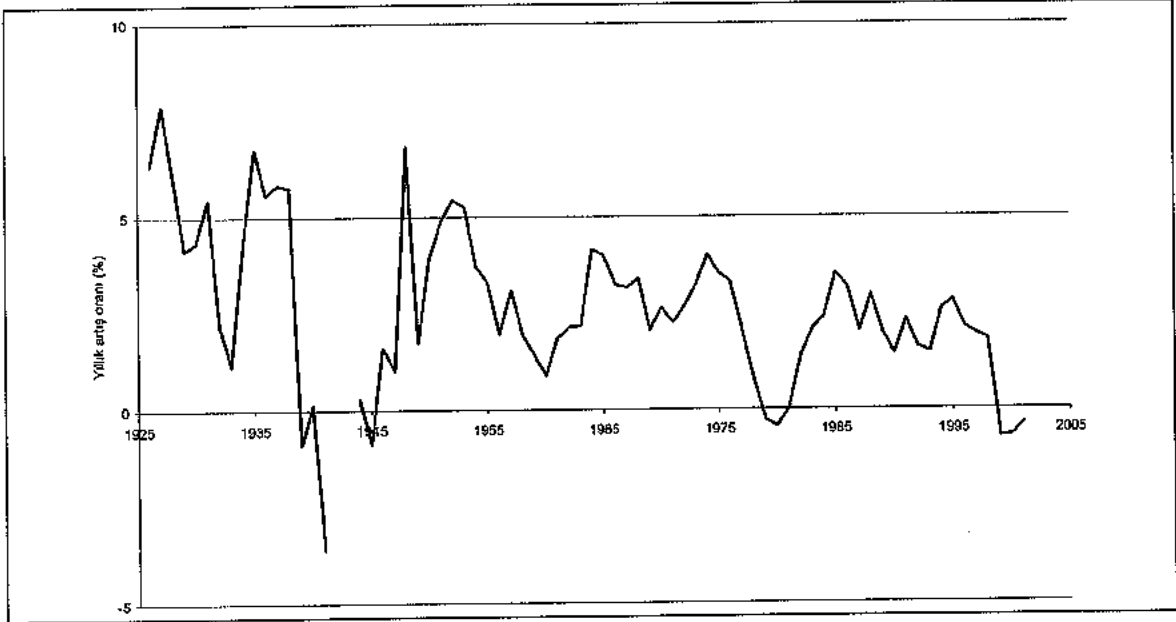
Uzun dönemli ekonomik gelişme sürecinin incelenmesinde en çok kullanılan değişkenlerden biri kişi başına gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), bir başka deyişle kişi başına üretim düzeyidir. Bu değişkenin hesaplanmasında önemli sorunlar olmasına karşın, uluslararası ve dönemler arası karşılaştırmalara olanak sağladığı ve ekonomik refahı

bir ölçüde yansıttığı için tercih edilen bir değişkendir. Kişi başına GSYİH, aynı zamanda, ülke düzeyinde emek üretkenliğinin de ölçüsü olarak kabul edilebilir.

Şekil 1'de 1923-2003 döneminde Türkiye'de kişi başına GSYİH artış oranları görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı yılları büyüme oranlarında aşırı dalgalanmalar olduğu için şekile dahil edilmemiştir.

Şekil 1'de de açıkça ortaya çıktığı gibi, Türkiye'nin ekonomik gelişimini dört ana döneme ayırmak mümkündür: 1923-1939, 1945-1960, 1960-1980 ve 1980-2001. İlk dönem (1923-1939), Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ortalama büyüme hızı, düşük bir düzeyden başlamanın da etkisiyle, oldukça yüksektir. 1945-1960 dönemi, önce büyüme hızının arttığı, 1950'lerin ortalarından itibaren düşmeye başladığı bir dönemdir ve bir askeri müdahale ile sonuçlanmıştır. "Planlı kalkınma dönemi" veya "ithal ikameci kalkınma dönemi" olarak tanımlanabilecek üçüncü dönemde (1960-1980) ortalama büyüme hızı yüksektir. Fakat, 1970'lerin sonlarına doğru yaşanan ödemeler dengesi kriziyle birlikte büyüme hızında önemli bir düşüş yaşanmış ve bu dönem de bir askeri müdahale ile sona ermiştir. 1980 sonrası dördüncü dönemde ekonomi politikalarında çok önemli değişiklikler yaşanmıştır. "Dışa açık büyüme" olarak adlandırılan, ama "büyüme" kısmı giderek ikinci plana itilen ve unutulmuş bu dönemde, 1980'lerin ortalarına kadar büyüme hızı artmış, fakat 1980'lerin sonlarından itibaren ortalama büyüme hızı sürekli

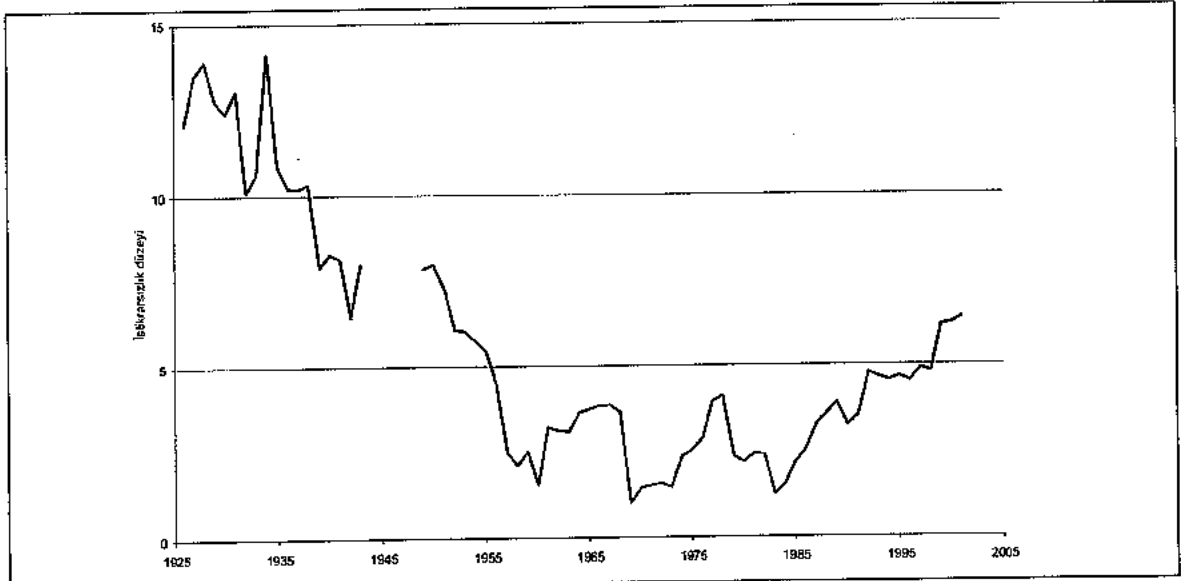
¹ Bu çalışmada kullanılan veriler büyük ölçüde Erol Taymaz ve Halit Suiçmez'in Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) tarafından 2005 yılında yayımlanan Türkiye'de Verimlilik, Büyüme ve Kriz çalışmasına dayanmaktadır.

Şekil 1. Kişi Başına GSYİH Artış Oranları, 1923-2003 (5-yıllık ortalamalar)

düşmüştür. Bu dönem, 2001 yılında yaşanan ve Cumhuriyet tarihinin (İkinci Dünya Savaşı dönemi hariç) en büyük krizi ile sonuçlanmıştır. Büyüme hızlarındaki dalgalanmalara bakıldığında 2001'den sonra yeni bir dönemin başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ortalama büyüme hızı kadar, büyümenin istikrarı ve sürekliliği de son derece önemlidir. 1923-2003 döneminde büyümenin istikrarlılık düzeyini görmek amacıyla, 5-yıllık büyüme hızlarının standart hatası hesaplanmıştır (Şekil 2).²

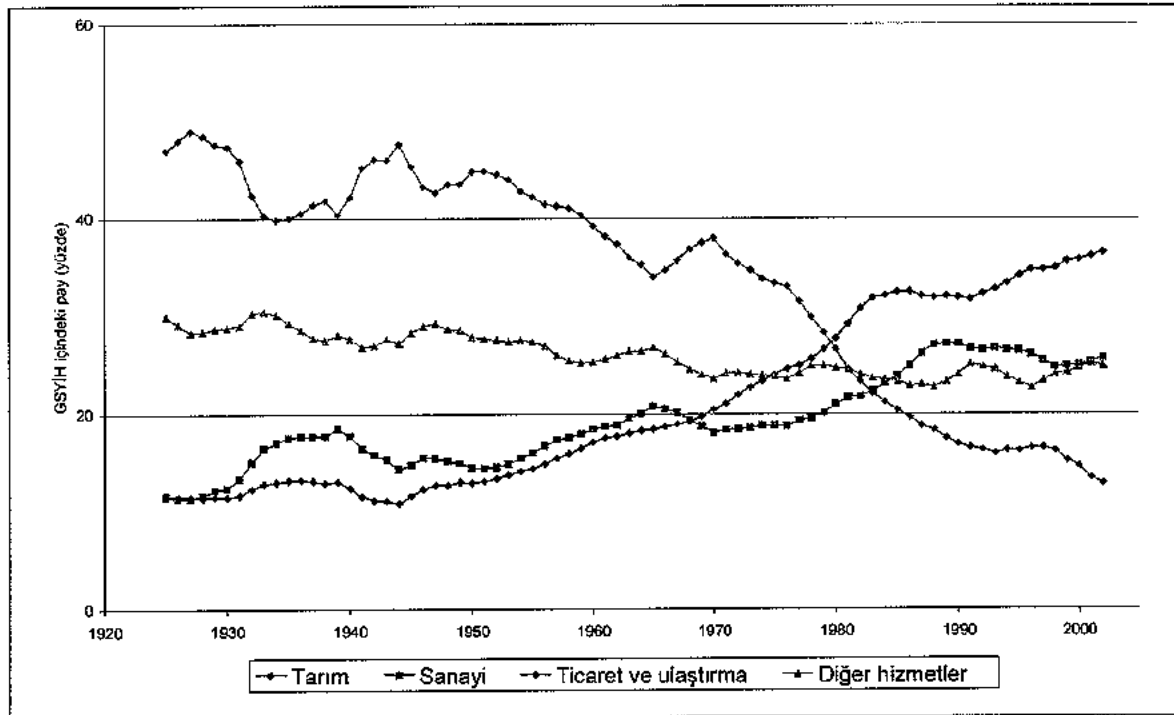
Şekil 2. Büyüme Hızlarında İstikrarsızlık, 1923-2003 (5-yıllık değerler)

² t-yılı için istikrarsızlık değeri, t-2, t-1, t, t+1 ve t+2 yıllarındaki kişi başına GSYİH büyüme oranlarının standart hatası olarak hesaplanmıştır.

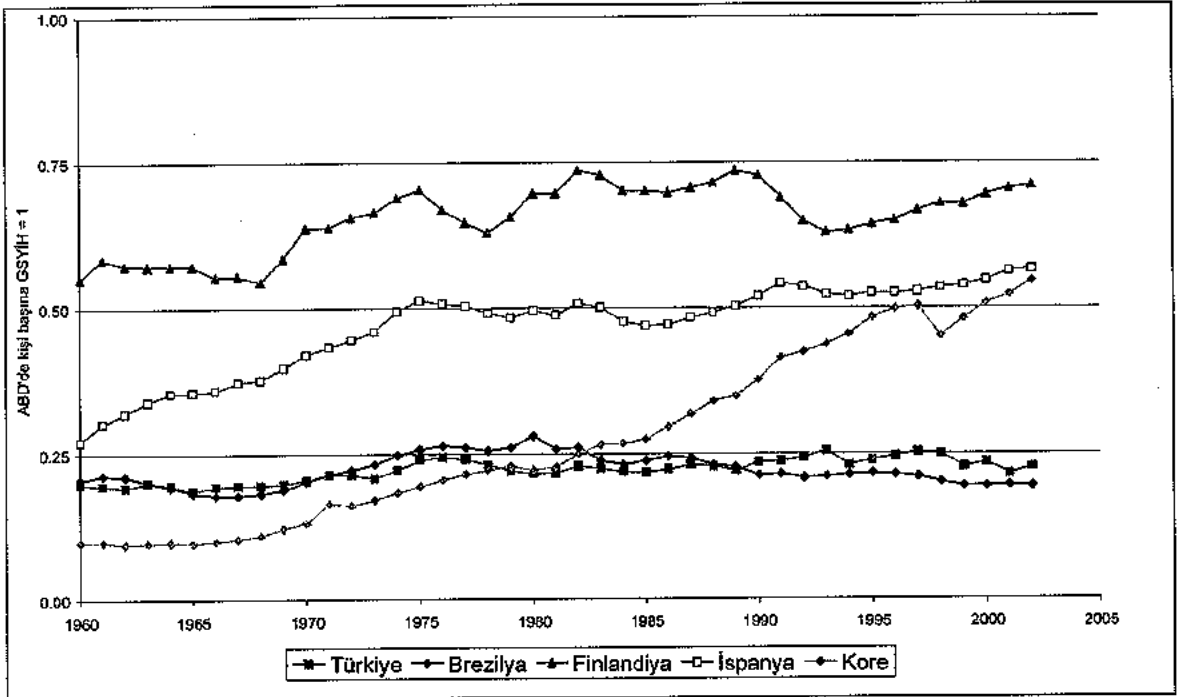
Şekil 2'de de, Şekil 1 ile çakışan dört dönem ortaya çıkmaktadır. İlk dönemde, ortalama büyüme hızları yüksek olmakla birlikte, düşük bir ekonomik temelde başlamanın ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisiyle, büyüme hızında çok ciddi yıllık dalgalanmalar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'a kadar olan ikinci dönemde, büyüme hızlarında yaşanan istikrarsızlık düşmekle birlikte hala yüksektir. "Planlı kalkınma dönemi" Cumhuriyet tarihinin en istikrarlı dönemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde hem ortalama büyüme hızları yüksektir, hem de bir yıldan diğerine büyüme hızlarında önemli dalgalanmalar olmamaktadır. 1980'lerin ortasından itibaren istikrarsızlığın sürekli arttığı, ekonominin giderek bir büyüme ve kriz sarmalına girdiği görülmektedir. Sürdürülemez olduğu açık olan bu süreç, daha önce belirtildiği gibi, 2001'de çok derin bir kriz ile sonuçlanmıştır.

Ekonomik büyüme sürecinin, yapısal dönüşüm ile gerçekleştiği bilinmektedir. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. GSYİH hasıla içerisinde tarım, sanayi

ve hizmetlerin (ticaret ve ulaştırma ve diğer hizmetler) bakıldığında, tarımın uzun bir dönem baskın olduğu görülür (Şekil 3). Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, tarımsal üretim GSYİH'nın yaklaşık yarısını oluştururken, sanayinin payı %15'den azdı. 1930'lardaki sanayileşme hamlesi ile sanayinin payında kısmi bir artış gerçekleşmiş, fakat tarım 1950'lerin sonlarına kadar baskın bir sektör olarak varlığını sürdürmüştür. Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm 1950'lerin ortalarından itibaren hızlanmış, tarımın GSYİH içerisindeki payı bu dönemde %40'tan fazla olmasına karşı, yapısal dönüşüm sonucu sürekli düşerek 2000'li yıllarda %15'e yaklaşmıştır. Sanayinin payı ise 1950'lerden 1990'lara kadar sürekli bir artış göstermiştir. En hızlı büyüyen hizmet sektörü ticaret ve ulaştırma olmuştur. Yapısal dönüşümle ilişkin veriler, Türkiye'de sanayileşmenin geç ve yavaş gerçekleştiğini göstermektedir. Sanayileşme sürecinin geç ve yavaş olması sonucu, 2000'li yıllara gelindiğinde nüfusun hala çok önemli bir kısmı (yaklaşık %30) kırsal kesimde yaşamaktadır.

Şekil 3. Türkiye'de Yapısal Dönüşüm, 1923-2003

Şekil 4. Kişi Başına GSYİH, Seçilmiş Ülkeler, 1960-2002

Türkiye'nin ekonomik büyümesini anlayabilmek için diğer ülkeler ile karşılaştırılması zorunludur, çünkü görece ekonomik durum, uluslararası işbölümü içerisindeki konum hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle Türkiye'deki kişi başına GSYİH'nin, ABD'deki kişi başına GSYİH'ya oranı hesaplanmıştır. Standart neo-klasik büyüme iktisadına göre, az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerden daha hızlı büyüyecek, böylece az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki (kişi başına GSYİH olarak ölçülen) farklılık azalacaktır. Bu kurama göre, Türkiye'nin ABD'den daha hızlı büyüyerek ABD'deki kişi başına GSYİH'na yakınsaması beklenmektedir.

1960'ların başlarında Türkiye'deki kişi başına GSYİH, ABD'nin sadece %20'si düzeyindeydi. 1960'dan 1976'ya kadar Türkiye ABD'den az da olsa daha hızlı büyümüş ve 1976'da Türkiye'deki kişi başına GSYİH ABD'nin %24'ü düzeyine çıkmıştır. Fakat bu tarihten sonra, küçük dalgalanmalar olmakla birlikte, Türkiye'nin görece konumunda herhangi bir değişiklik olmamış, Türkiye'nin 2002 yılında kişi

başına GSYİH'sı, ABD'nin sadece %23'ü düzeyinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, neo-klasik ekonominin öngördüğü yakınsama Türkiye açısından gerçekleşmemiştir.

Gelişim süreçlerini Türkiye ile karşılaştırmak amacıyla dört ülke, Brezilya, Finlandiya, İspanya ve Kore seçilmiştir. Brezilya'nın konumu Türkiye'ye çok benzemektedir. Brezilya'daki kişi başına GSYİH, tüm dönem boyunca, ABD'nin yaklaşık %20-25 düzeyinde kalmıştır. Bu ülkeler arasında en etkileyici gelişmeyi Kore göstermiştir. Kore, ABD'den çok daha hızlı büyüyerek 1960'da ABD'nin %10 düzeyinde olan kişi başına GSYİH'sını, 2002'de %54'e çıkarmıştır. İspanya (özellikle 1960'larda) ve Finlandiya (1970'lerde ve 1990'larda) ABD ile aralarındaki farkı kapatmışlardır.

Sonuç olarak, Türkiye özellikle 1960'lardan sonra yapısal dönüşümü gerçekleştirmiş ve kişi başına GSYİH'sını önemli ölçüde arttırmıştır. Fakat başarılı ekonomik büyüme hızları, diğer ülkelerle

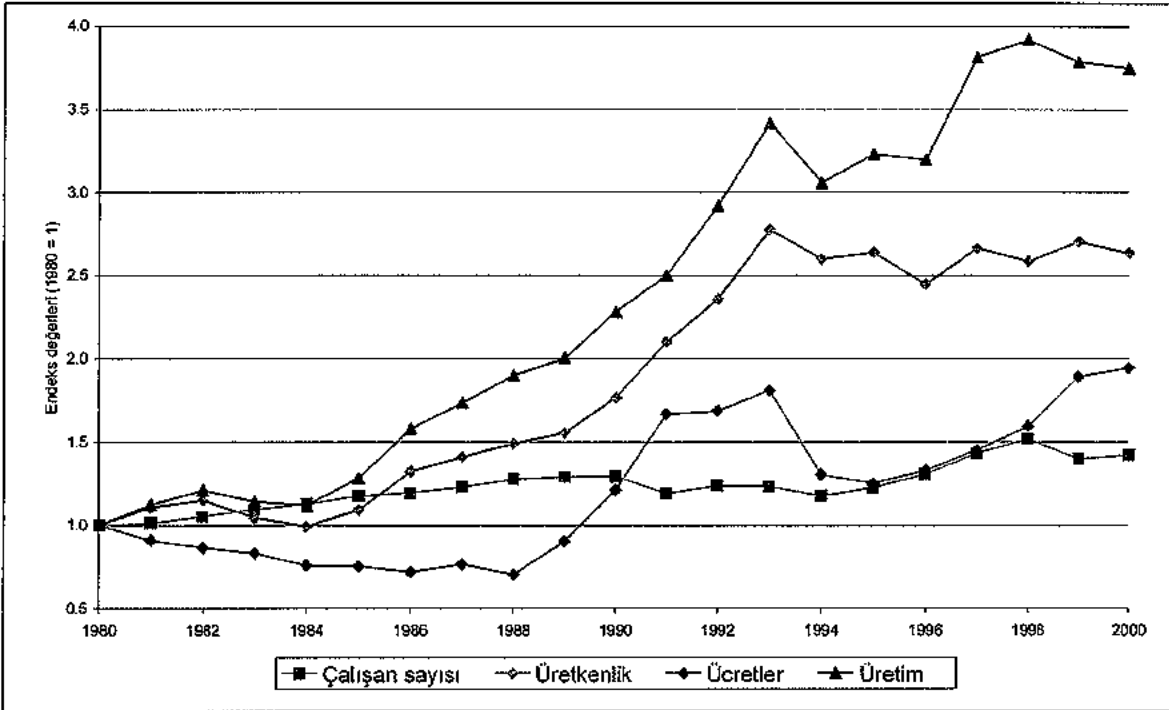
karşılaştırıldığında yeterli kadar yüksek olamamış ve Türkiye'nin ABD'ye karşı görece konumunda herhangi bir değişiklik gerçekleştirilememiştir.

1980 SONRASINDA SANAYİ VE SANAYİLEŞME

Bilindiği gibi 1980-sonrası dönemde "dışa açık" veya "ihracata dayalı" sanayileşme olarak tanımlanan bir birikim rejimine geçilmiştir. Bu birikim rejimi, ürün ve sermaye piyasalarının serbestleşmesi ile birlikte yurt içi fiyatların uluslararası fiyatlar tarafından belirleneceği ve görece fiyat değişimlerinin kaynakların en etkin tahsisini sağlayacağı varsayımına dayanmıştır. Bu doğrultuda, 1980'lerde dış ticaret kademeli olarak serbestleştirilmiş, düşük ücretler, ihracat teşvikleri ve reel devalüasyonlar ile ihracat teşvik edilmiştir. 1980'lerin sonlarında da sermaye hareketlerinin serbestleşmesi tamamlanmıştır. Fakat sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve kamu açığının bankacılık sektörü üzerinden dolaylı olarak dış borç ile finanse edilmesi sonucu 1990'lı yıllarda istikrarsızlık arttırılmıştır.

1980'lerin başlarında izlenen politikalar sonucu reel ücretler 1988'e kadar sürekli olarak düşürülmüştür (Şekil 5). Bu yıllarda üretim özellikle ihracata yönelik emek-yoğun sanayilerde artmıştır. 1980'lerin ilk yarısında üretkenlik artışı ise oldukça düşük kalmıştır. 1980'lerin sonlarında sendikal hareket üzerindeki baskı ve kısıtların görece zayıflaması ile birlikte reel ücretlerde 1993'e kadar önemli bir artış gerçekleşmiştir. Kişi başına katma değer olarak ölçülen emek üretkenliği de ücretlerdeki artışı takip etmiş, 1980-2001 dönemindeki en önemli emek üretkenliği artışları 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında gerçekleşmiştir.

1980-2001 sonrası sanayileşme sürecinin performansını iki düzeyde değerlendirmek mümkündür: üretkenlik ve yapısal dönüşüm. Üretkenlik, kaynakların etkin kullanımını ve teknolojik gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır. Yapısal dönüşüm de, sanayi yapısının dinamik ve geleceği olan sanayilere doğru dönüşümünün ne ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir. Yapısal dönüşüm

Şekil 5. İmalat Sanayiinde Çalışanlar, Ücretler, Üretim ve Üretkenlik, 1980-2000

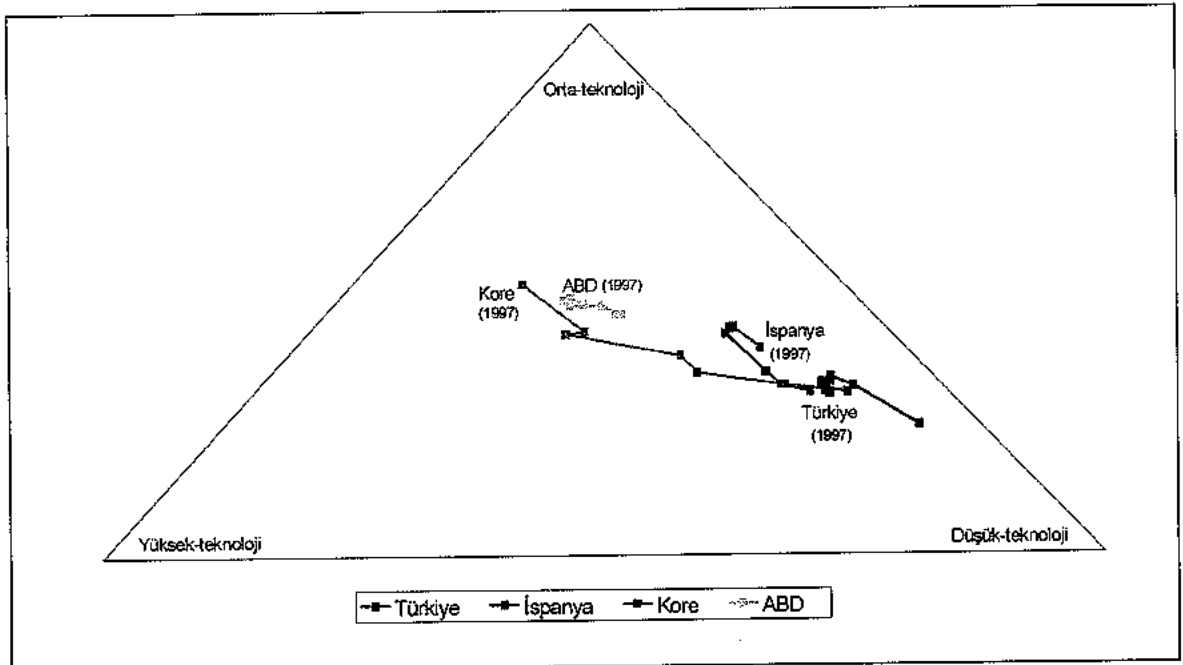
ayrıca üretkenlik artışlarının gerçekleşmesi için de önemli olabilmektedir.

Şekil 5'de görüldüğü gibi Türkiye imalat sanayiinde emek üretkenliği 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında önemli oranda artmıştır. Fakat 1994 Krizi'nden sonra belirginleşen istikrarsızlık ve büyüme-kriz devirlerinde üretkenlikte kayda değer bir artış gerçekleşmemiştir. Diğer ülkelerle de karşılaştırıldığında, üretkenlik artışlarının yetersiz kaldığı söylenebilir. Örneğin, imalat sanayiinde emek üretkenliği, 1965 yılında ABD'nin %25'i düzeyinde olmasına karşın, aradan geçen yaklaşık 40 yıl sonra, 2000 yılında, yine aynı düzeydedir, yani Türkiye ABD ile arasındaki büyük üretkenlik farklılığını kapatamamıştır.

İmalat sanayiinde 1980 sonrası dönemde gerçekleşen yapısal dönüşüme bakıldığında daha çarpıcı bir görünüm ile karşılaşılmaktadır. Şekil 6'da 1967-1997 döneminde Türkiye, İspanya, Kore ve ABD'de imalat sanayiinin yapısı (istihdam temelinde) görülmektedir. Bu şekilde yer alan üçgen, söz konusu ülkeler için, düşük, orta ve yüksek teknoloji sanayilerindeki

istihdamın dağılımını yansıtmaktadır. Bir ülkedeki istihdamın tamamı düşük teknoloji sanayilerinde ise, o ülke sol alt köşede yer almaktadır. Ülkenin üçgen içerisindeki hareketi, hangi sanayilere doğru, ne ölçüde bir yapısal dönüşüm gerçekleştirildiğini göstermektedir. Şekilde ülkenin isminin yer aldığı nokta, 1997 yılında o ülkedeki sanayi yapısını göstermektedir. Çizgi üzerindeki noktalar, 5'er yıllık dönemlerdeki (1997, 1992, 1987, 1982, 1977, 1972 ve 1967) sanayi yapısını yansıtmaktadır.

Türkiye'de 1967 yılında düşük teknoloji sanayiler istihdamın büyük bir kısmını oluşturmaktaydı. 1970'li yıllarda orta teknoloji sanayilerin istihdam paylarını arttırmış, böylece Şekil 6 üzerinde Türkiye üst köşeye (orta teknoloji sanayiler) biraz daha yaklaşmıştır. 1980'li yıllarda ise bu sürecin tersine döndüğü, tekstil ve hazır giyim gibi emek-yoğun sanayiler temelinde gerçekleşen ihracat ve üretim artışı sonucu, düşük teknoloji sanayilerin payının arttığını görüyoruz. Bir başka deyişle, 1970'lerde gerçekleştirilen yapısal dönüşümün 1980'li yıllarda bir ölçüde tersine döndüğü anlaşılmaktadır.

Şekil 6. Türkiye, İspanya, Kore ve ABD'de Yapısal Değişme, 1967-1997

Kore'deki yapısal dönüşümün Türkiye'den çok farklı bir doğrultuda olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Kore'nin 1967'deki sanayi yapısı, Türkiye'nin 1972'deki sanayi yapısı ile hemen hemen aynı olmasına karşın, Kore'de orta ve yüksek teknoloji sanayilerin istihdam payı hızlı bir şekilde artmıştır. Böylece 1997'de Kore'nin sanayi yapısı, ABD'den daha fazla orta ve yüksek teknoloji sanayilere yönelik olmuştur. Kore'nin gerçekleştirdiği bu yapısal dönüşümün, aynı dönemde gerçekleştirdiği büyümenin en önemli etkenlerinden biri olduğu açıktır.

Türkiye'nin 1980-2001 dönemi sanayileşme süreci genel olarak değerlendirildiğinde:

- Yatırım oranlarının çok düşük olduğu,
- İstihdam artış oranlarının (nüfus artış oranı ve kentleşme süreci göz önüne alındığında) çok düşük olduğu,
- Emek üretkenliğindeki artışın yetersiz olduğu ve

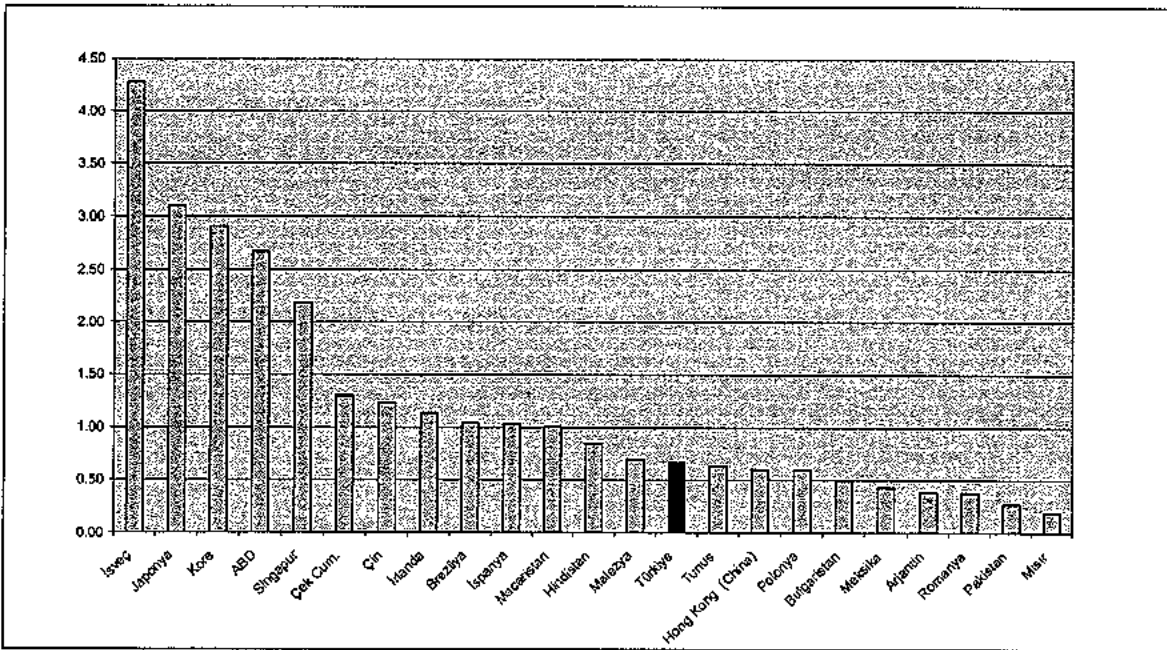
gelişmiş ülkeler ile olan farkı kapatmaya yetmediği

- Üretkenlik ve ücret düzeyi düşük olan düşük teknoloji sanayilerinin payının hala çok yüksek olduğu

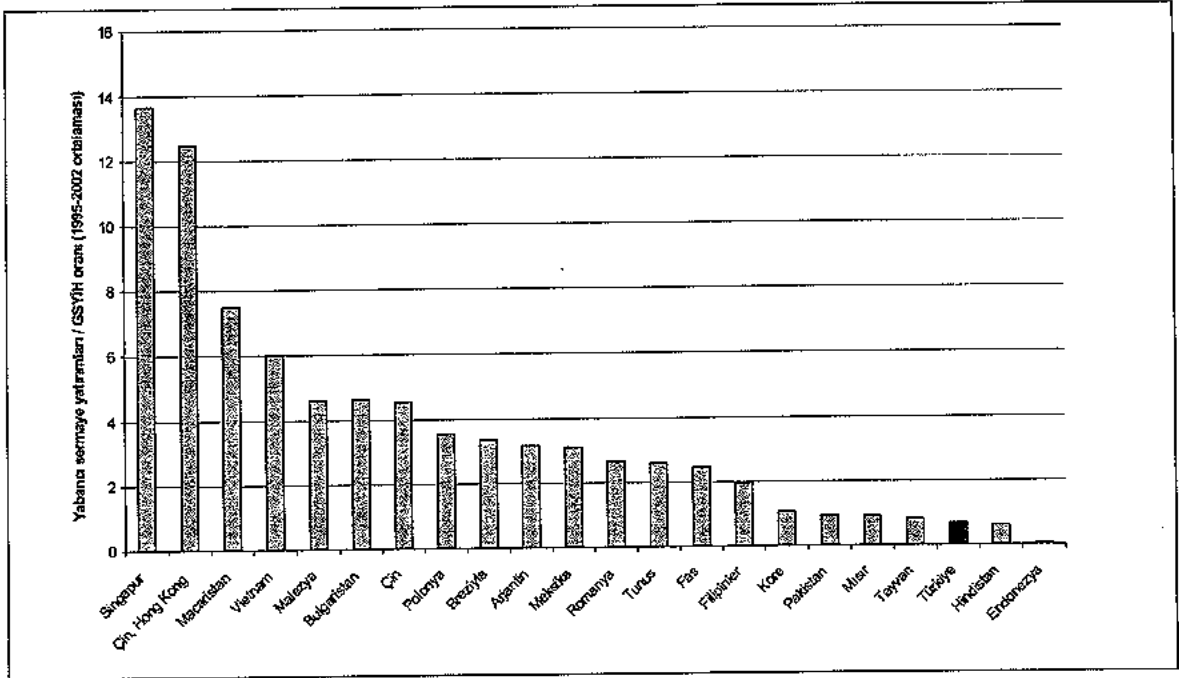
söylenbilir. Bu durum, "sanayileşme"nin ekonomi politikalarının bir amacı olmaktan çıkmasının doğal sonucudur. Dolayısıyla, Türkiye uluslararası işbölümü içerisindeki konumunu değiştirememiştir.

Sanayileşme performansının yetersizliği konusunda iki neden son yıllarda vurgulanmaktadır: imalat sanayiinde teknolojik yenilik ve araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine yeterince kaynak ayrılmaması ve yeni teknoloji getirecek ve yerli firmaları daha üretken olmaya zorlayacak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yetersiz olması.

AR-GE harcamalarının GSYİH içerisindeki payına bakıldığında (Şekil 7), Türkiye'nin teknolojik yenilik faaliyetlerine yeteri kadar kaynak ayırmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin 2002 yılında Türkiye

Şekil 7. AR-GE Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı, Seçilmiş Ülkeler, 2002

Şekil 8. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYİH'ye Oranı, Seçilmiş Ülkeler, 1995-2002 Ortalaması

GSYİH'nın sadece %0.7'sinden azını AR-GE faaliyetlerine ayırmıştır. Bu oran İsveç, Japonya, ABD gibi teknolojik alanda önemli bir konumu olan ülkelerde %2.5'den fazladır. 1960-sonrası dönemde yüksek bir büyüme hızını yakalayan Kore, 2002 yılında GSYİH'sının yaklaşık %3'ünü (oransal olarak Türkiye'nin yaklaşık 5 katını) AR-GE faaliyetlerine ayırmıştır. "Ucuz işgücü" temelinde ucuz-kalitesiz ürünler ile rekabet gücü kazandığı düşünülen Çin'de AR-GE yoğunluğu Türkiye'den çok daha fazladır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH'ya oranına bakıldığında, beklenileceği gibi, Türkiye'nin çok düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir (1995-2002 ortalaması %1'den az). Bu oran, birer şehir-devlet olan Singapur ve Hong Kong'da çok yüksek (%12'den fazla), Macaristan ve Polonya gibi yeni AB üyelerinde ve Çin ve Vietnam gibi Asya'nın hızla büyüyen ülkelerinde oldukça yüksektir (%4'den fazla). Bu ülkelere karşın, Kore ile son yıllarda önemli bir büyüme sürecine giren Hindistan'daki son derece

düşük doğrudan yabancı sermaye yatırım oranları, yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme açısından gerekli veya yeterli bir koşul olmadığını göstermektedir.

Kore ve Japonya gibi ülkelerin 1960'lardan sonra, Çin, Hindistan ve Vietnam gibi ülkelerin son yıllarda göstermiş olduğu performansları, sanayileşme ve büyüme için sistemli ve sürekli sanayileşme ve teknoloji politikalarının önemini gündeme getirmektedir. Sanayileşme ve büyüme, kapitalist dünya ekonomisi içerisinde kendiliğinden gerçekleşen bir süreç değildir; uzun dönemli politikalar sanayileşme ve büyümenin ön koşuludur.

SONUÇ YERİNE

"Sanayileşme", 1980 sonrası dönemde ekonomi gündeminde unutulmuş bir kavram olmuştur. Ekonomik belirsizlik ve istikrarsızlığın da baskısıyla ekonomi politikaları kısa dönemli kaygılara yönelmiş,

egemen iktisat söylemi doğrultusunda serbest piyasaların ve fiyatların en etkin kaynak tahsisinin gerçekleştirileceğine inanılmıştır. Bu süreç sonucu hızla artan nüfusa ne istihdam olanakları yaratılabilmiş, ne üretkenlik artırılabilmiş, ne de, her zaman büyük bir avantaj olduğu söylenen genç nüfusa yeterli eğitim olanakları sağlanabilmiştir. Diğer ülke örneklerinde de görüldüğü gibi, günümüzde hala büyüme süreci sanayileşmeye dayanmak zorundadır, hızlı bir sanayileşme gerçekleştirilmeden büyümek mümkün değildir. Sanayileşebilmek için ise, sistemli ve uzun soluklu sanayi ve teknoloji politikalarına ihtiyaç vardır. Bu politikaların temel hedefi de, kalifiye, yenilikçi ve dolayısıyla yüksek ücret alan bir işgücünün geliştirilmesi olmalıdır.

ÖZGEÇMİŞ

1960 yılında Düzce'de doğdu. 1977 yılında Ankara Fen Lisesi'nden, 1982'de ODTÜ Makina Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1985'de ODTÜ İktisat Bölümü'nde yüksek lisans ve 1989'de Case Western Reserve Üniversitesi (CWRU) İktisat Bölümü'nde doktora çalışmalarını tamamladı. 1982-1985 yıllarında Aselsan'da Ar-Ge Mühendisi olarak çalıştıktan sonra 1985-1989 döneminde CWRU'da araştırma görevlisi, 1989-1992 döneminde de Stokholm'deki Endüstriyel ve Sosyal Araştırma Merkezi'nde (IUI) araştırmacı olarak çalıştı. 1992 yılından itibaren ODTÜ İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Makina Mühendisleri Odası'nın üyesi olan Erol Taymaz teknoloji ve yenilik politikaları, KOBİ'ler, sanai dinamikler ve mikro-simülasyon konularında çalışmaktadır.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

I. OTURUM

1923'ten Günümüze Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Yeri

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : Kaya GÜVENÇ*(TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu Üyesi)*

İşaya ÜŞÜR ve Erol TAYMAZ arkadaşımıza da teşekkür ediyorum.

Sevgili arkadaşlarım; şimdi sorusu olan, katkıda bulunmak isteyen arkadaşlara söz vereceğim.

Yusuf Bey buyurun.

Yusuf Ziya KAYIR*(Metahurji Mühendisi, KOSGEB)*

Şimdi Sayın ÜŞÜR 'ün Sanayi tanımından başlamak istiyorum. Resme baktığımızda anladığımız sanayi tanımı veya sanayileşme tanımı üretmek. Üretmeye baktığımızda bir şeyler üretiyoruz, birilerine satıyoruz. Bunların çoğu da ihtiyaç olmayan, ihtiyaç haline getirilmiş ve tüketilen abartılmış bir şekilde tüketilen biraz mekanik çokta anlamı olmayan bir sanayi kavramı karşımıza çıkıyor. Çokta derinine baktığımız zaman mesela bir araç üretiliyor bir şeyler tüketiliyor yavaş yavaşta üretenler zehirleniyor. Yani bir şekilde ticaret yapılacak bazı ürünler üretilirken çokta anlamlı şeyler sunulmuyor insanlara. Yani bu resimdeki sanayi tanımı veya kafalardaki sanayi tanımının böyle olduğunu söylemek istiyorum. Şimdi birde olması gereken sanayi tanımı var. Eğer bu konuda bir şeyler söyleyebilirsek; yani bugün insanlar ihtiyaç olmadığı kadar şeyleri üretir, belki bu üretimi de egemenlik amacıyla yaparak hiç sanayiye yakışmayan, beklide; biraz insanın yani başlangıcında doğaya karşı güçsüzlüğünü yenebilmek için doğayla mücadele edebilmek için, ihtiyacını karşılamak için gerekli olan sanayileşme zaman zaman bunlarla çakışan; ama kendi başını almış giden minerallerin oluşumunu öğrenirken amorf yani şekilsiz anlamına gelen, bir şey ifade etmeyen sadece para kazanmaya yarayan bir hale dönmüş durumda. Sanayileşmenin esas hak ettiği tanımı konuşulup onun hakkında bir şeyler söylenmesini istiyorum.

Volkan Emre ÇALI*(Makina Mühendisi)*

Aslında bağlantılı bir soru soracağım. Bir önceki beyefendinin de söylediği gibi, hani bir yerde çok lüks otomobiller üretip, bir yerde de bir belediyede su problemi nedeniyle, birçok ishal vakasının yaşanması ya da sağlık problemlerinin yaşanması, aslında böyle bir sanayileşmenin bir örneği olarak da gösterilebilir.

Sabahki tartışmalarda da vurgulanan bir konu vardı. Bu da, küresel rekabette bir yere gelebilmek. Hani bunun için çeşitli yöntemler biçiliyor, hatta Sanayi Bakanı Ali ÇOŞKUN, en azından işsizlik diye bir problemimiz var, işsizlik yerine ucuzca çalışmayı tercih ederim gibi bir şey dedi. Bu bir anlamda, evet, ucuz işgücü bizim için bir rekabet olabilir demek. Bir tarafta da şu tartışılıyor, yani yüksek teknoloji bir üretime geçilirse, biz bu ucuz işgücü sarmalından da kurtulabiliriz ve küresel rekabette daha iyi bir konuma varabiliriz. Ben şunu sormak istiyorum: İlk tebliğdeki sunuşta da, hani sanayileşme kavramını nasıl algılayacağımız ve uluslararası işbölümündeki ya da uluslararası konumu bir ülkenin, bütünüyle sanayileşmeyi ve bunu belirliyor ülkenin bu noktada yapabileceklerini. Küresel rekabette söz sahibi olabilmek ya da daha yükseklere gelebilmek gibi bir tartışma çerçevesinde biz sorunu kavrarsak, bunun üzerinden nasıl toplumcu bir şey çıkarabiliriz. Evet, AR-GE geliştirilmelidir, inovasyon geliştirilmelidir, ama daha sonra Sanayi Bakanımız şey diyor, biz AR-GE'yi ya da inovasyonu sanayinin içine sokacağız, sanayicinin ihtiyacına göre belirleyeceğiz. Ama ben görüyorum ki, sanayicinin ihtiyacı ya da bu rekabette elde etmesi gereken şey, çok da toplumun ihtiyaçlarıyla çakışmayabiliyor. Bu noktadan yaklaştığımızda, nasıl bir sanayileşme sorusu önem

kazanıyor, ama aynı şekilde küresel rekabet ya da AR-GE'nin artırılması ya da üretimin artırılması, yatırımın artırılması gibi şeyler de, toplum açısından yeterli olmuyor gibime geliyor. Ben bu konuda görüşlerinizi merak ediyorum.

Mustafa UYSAL

(Makina Mühendisleri Odası Bursa Şubesi)

Sayın ÜŞÜR konuşması esnasında Türkiye'nin sanayileşme çerçevesini çizmişti. Özellikle ağır sanayi yatırımlarının olduğu dönemlerden bahsetti de, bunun tabii geç kalmış yatırım olduğunu söylemekte haklılık payı var kesinlikle. Ancak bugün halen bunun gereksiz olduğunu düşünmek de biraz yanıltıcı, çünkü o dönemlerde ağır sanayinin yanında, mikroişlemci teknolojisine de yatırım yapılmıştı; ancak aynı dönemlerde Tayvan ve Güney Kore de benzer yatırımları yaptılar. Bugün onlar çok güzel seviyelere ulaşmışken, biz bu yatırımlarımızı verimli kullanamadık. Benzer şekilde şeker fabrikaları, bugün alternatif üretiminde kilit noktası durumunda, ancak maalesef, diğer noktada olduğu gibi, şeker fabrikalarında da benzer nosyonu biz kuramadık, daha doğrusu bu yatırımları verimli olarak kullanamadık. Bu yatırımları gerekli miydi, gereksiz miydi konuşmasından ziyade, niye verimli kullanmadık noktasını belki tartışmakta fayda olacaktır.

Benim sormak istediğim, iktisadi açıdan sanayileşme kavramında yatırımla sanayinin bir ilişkisi var mıdır? Son yıllardaki değişimi kısmen gördük, ama özellikle 2005'li dönemlere doğru göremedik. Yatırımla sanayi arasındaki ilişki nedir, Türkiye'nin burada bir eksikliği var mıdır, açmazı var mıdır? Tahmin ediyorum, o nedenden dolayı yabancı sermaye ihtiyacından bahsediliyor.

Çok teşekkür ediyorum.

Basri YILMAZ

(Emekli Makina Mühendisi)

Esasında ben dinleyici olarak, sanayileşme kavramında hocamın açıkladıklarına kesinlikle katıldığım gibi, bir kapı açmak istiyorum. Sanayileşmenin eğitimle çok direkt bağlantısı olduğuna inanıyorum ve yetişmiş insan kavramını, insana yatırımı ki, bunlar üç beş sene öncesine kadar Türkiye'de bayağı konuşulan tabirlerdi. Kore'yi de bir şekliyle meslek yaşamımda gördüm. Az önceki arkadaşımızın bahsettiği, Türkiye'de bir şekliyle oluşturulmaya çalışılmış, teknoloji transferiyle kurulmuş tesisler veya sanayileşme için çabalar da, getirenlerin çabası içinde kalmış, yeteri kadar üretken beyinli insan yetiştirilemediği için, mevcut üretim tesisleri de daha ilerilere taşınmamış. Fakat işin acı tarafı, bugün artık bunlardan da vazgeçmek durumundayız. Bizi sadece tüketici olmaya zorlamak gibi bir husus söz konusu. Bana göre, çok basit olarak, 55 yaşındayım, hâlâ kabullenemediğim, 5-6 yaşındaki çocukların telefon bilgisi, cep telefon bilgisinin benden üstün olması ve isteklerinin sanıyorum, hepimizden fazla olması. Sadece cep telefonu bu ülkeyi sömürmeye yetiyor.

İyi günler diliyorum.

Ahmet KAHVECİ

(Makina Mühendisi)

Değerli arkadaşlar; önce Oda Başkanımız Sayın Emin KORAMAZ Beye teşekkür ediyorum, böyle bir kongre düzenledikleri için. Kaya Beye de teşekkür ediyorum, söz verdiler.

Şu anda sanıyorum, Sayın Bakanımız aramızda yoklar. Konuşma yaptılar, ama belki de birini bırakmıştır yerine, dinlesin diye. Güzel bir tablo çizdi, herkesin parası var, işler iyi, kalkınıyoruz, kalkınacağız. Bakan bizdendir, o yabancımız değil, ama acaba durum böyle mi, ne oluyor? İktidara geleli,

borç 200 milyar dolardan 350 milyar dolara çıktı. Bu ne oldu, nerede bu paralar? Sonra özelleşeceğiz diye, acaba özelleşiyor muyuz, yoksa yabancılaşıyor muyuz? Topraklarımız yabancılaştı, adamlar durmadan toprak alıyor Türkiye'de. Sanayimiz yabancılaştı, zaten yabancılaşmıştı. Basınımız yabancılaştı, orada yazanlar yabancılaştı. Ne olacak, bu memleketin hali ne olacak? Bu yabancılaşmayı biz kabul etmiyoruz.

Özelleşme değil, yabancılaşmayı kabul etmiyoruz. 70-75 milyon el ele verelim, bu yabancılaşmaya, sömürüye karşı duralım.

Saygılar sunuyorum.

Azmi BİÇKEZ

(Özel Sektör - Yönetici)

Ben soru sormayacağım, sadece iki cümleyle katkıda bulunmak istedim. Hedefimiz, belirledik ki, refaha ulaşmak ve işsizlerimize iş bulmak ve dolayısıyla sanayileşmeden geçsin dedik, ama hep şu konuyu, sadece demin hocam biraz dokundu, üretimi biraz az ele alıyoruz. Aslında temelde üretim var. Yüksek katma değer yaratan bir üretim yapmadan ve bunu pazarlamadan bizim bir yere varmamız mümkün değil. O zaman biz, behemehal, satabileceğimiz oranda bütün dünyaya, nereye satarsak satalım, satabileceğimiz ürünleri, yüksek katma değer yaratan ürünleri üretmeyi, dolayısıyla bunu da sanayileşerek yapmayı, bu sanayileşmenin bize istihdamı getireceğini ve istihdamın da arkasından refahın geleceğini bilmemiz gerekiyor, yani temelde refah, refaha ulaşmanın tek yolu, ama yüksek katma değer yaratan, yüksek katma değer içeren ürünler. Demin siz de buyurduğunuz gibi, portakalı göndermek değil, ama yüksek katma değer yarattığımız ürünün, nihai ürünü buradan pazarlayalım, yurtdışına pazarlamaya çalışalım ve Türkiye'yi böylece refaha ulaştıralım diyorum.

Sanayiye de böyle tarif edelim, üretim ve refaha ulaşma arasındaki bir konum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı : Kaya GÜVENÇ

(TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu Üyesi)

Arkadaşlar; üç tane yazılı soru var. Ben soruları okumayacağım, sadece Neriman DAĞISTANLIOĞLU, Erol TAYMAZ arkadaşımıza, yine Neriman DAĞISTANLIOĞLU ve Ayşegül KARS da İşaya ÜŞÜR'e birer soru sormuş.

Son bir soru, buyurun.

Haydar İLKER

(Jeoloji Mühendisi / ÖDP Genel Başkan Yardımcısı)

Programların dolayısıyla çok istememe rağmen, iki gün boyunca sonuna kadar izlemeyeceğim kongreyi, büyük bir eksiklik olduğunu baştan söyleyeyim.

Bu konuyla ne kadar ilgili bilemiyorum, ama Sanayi Kongresi 2005'in genel başlığına baktığımız anda, sanayileşme, istihdam ve refah. Yatırımdan bahsedildi, sanayiden bahsedildi, uluslararası işbölümünden falan bahsedildi, ama refah düzeyinin halka, halk kitlelerine nasıl yansıdığına yönelik, çok fazla bu konuya durum gereği girilmedi. Örneğin şunu ben de merak ediyorum: Yabancı sermaye yatırımı açısından Kore'yle Türkiye aşağı yukarı, Erol Beyin grafiklerinde de gördüğümüz gibi, eşdeğerti. Yine, Erol Beyin konuşmalarından öğrendiğimiz kadıyla, yüksek teknoloji işlerdeki ücretlerin daha yüksek olduğunu öğrendik. Sorum şu: Bu refah olayı çerçevesinde, örneğin yüksek teknolojiye geçiş olduğu 1970'lerden itibaren, şu andaki bunun halka yansımaları nelerdir, yüksek teknoloji işlerdeki ücret durumları nelerdir ve tabii ki bu 1970'ler boyunca süreçte bu gelişmenin siyasal rejimlerle falan herhangi bir ilgisi var mı?

Kazım UMDULAR

(Makina Mühendisleri Odası İzmir Şube Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi)

Sayın TAYMAZ'ın göstermiş olduğu grafiklerden birinde, üretkenlikle bağlantılı, üretkenlik parametresinin ülkelerarası karşılaştırma yapıldığı bir değerlendirme vardı. Orada üretkenliği, gelir, ücretle ilişkilendirmiştiniz. Ücret artışı olduğunda, bireylerin üretkenliklerinde de bir artış olduğu gerçeği var idi. Eğer o grafiğin içerisinde bir başka parametre, özellikle 1970'li yıllardan itibaren Kore örneğindeki bir karşılaştırmanız varsa, onu almak isteriz. Bu da, mesleki kimliğe dair, yan iş alışkanlıklarına dair, bilgiye dair, beceriye dair bir grafik eklemesi var? Sizin bu konuda bilgileriniz varsa, onları paylaşmak isteriz.

Oturum Başkanı : Kaya GÜVENÇ

(TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu Üyesi)

Soruları yanıtlamak için İşaya ÜŞÜR arkadaşımızdan başlıyoruz, buyurun.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

(Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü)

Sorularınız ve yorumlarınız için teşekkür ediyorum.

Tahmin edeceğimiz üzere, bu tür konuşmalarda açıklığa kavuşturduğumuz kadar, karışıklığa yol açma olasılığımız da yüksek. Biraz o konulara açıklık getirmeye çalışayım.

İki tane yazılı soru var, Sayın Başkan uyardılar beni, "bu yazılı sorular kayıtlara geçmesi açısından okunmasında yarar var" dediler. Ben çok hızlı biçimde okuyayım: "Ulusalıcı bir yaklaşımla sanayileşme mümkün değil mi?" Aynı kâğıtta ikinci bir soru, "sanayiciyi güçlendirmenin yolu nedir?"

Efendim, bir başka soru, "Esnek üretim döneminde üretimin çeşitli ara aşamalarının emek yoğun ülkelere kaydırılarak, burada tornavida sanayilerinin geliştirildiği ve sonucunda küresel bant tipi üretime geçildiği belirtiliyor. Karşı bir görüş ise, üretimin mahallinde bir kayma olmadığını, üretimin hâlâ tiryak içinde gerçekleştirildiğini ve üçüncü dünya ülkelerine yapılan dolaysız yatırım, sermayenin de artış yaşanmadığını savunmaktadır. Üretimin gerçekleştiği mahal açısından, uluslararası işbölümünün yapısı hakkındaki görüşleriniz nedir?" diyor ve dolayısıyla yeni bir bildiri sunmamı istiyor. Fakat bu yazılı soruları okuduktan sonra, sözlü olarak soru soran veya yorumda bulunan şeyler var.

Yusuf Ziya KAYIR arkadaşımız önemli bir şeye değinde, ihtiyaç kavramı ve çevreye saygı gösterilmesi. Konuşmamda örtük olarak belirttim, kapitalist sanayileşmenin bugünlerde, bu yeşillerin çıkması, yeşil hareketin çıkması tesadüf değil. Kapitalist sanayileşmenin çevreye daha başından itibaren saygılı olmadığı, böyle bir konsepti olmayacağı, böyle bir anlayışı olmadığı, çevre, yaşadığımız dünya, artık yaşanmaz hale geldiğinin hissedilmesiyle birlikte, bu tür hareketler başladı. Dolayısıyla çevreye saygısız bir teknoloji geliştiriyor. Bizim çevreye saygılı teknoloji falan diyorlar, ama bakın, orada bir şeyi dayatıyor. Teknolojinin kendisi bizi insanın karakterini aşındıran bir yapıya da sahip olur. Çok standart bir örnek vereyim, ne demek istediğim net bir şekilde ortaya çıksın: Bant sistemini aldığımız, yürürlüğe koyduğunuz andan itibaren, siz başka hiçbir şeye gerek kalmadan, teknolojinin kendisi tarafından denetleniyorsunuz, kontrol ediliyorsunuz, kişiliğiniz degale olur. Şimdi bu öyledir ki, hiç çekinmeden söyleyebiliriz, 1930'lu, 1940'lu, 1950'li yıllarda, bir zamanlar Sovyetler Birliği diye bilinen bir ülkede bu sanayileşme tipi başka bir formda taklit edildiği için, örneğin içki içme oranında hiç

değişiklik olmadı, yani Amerika'nınkiyle Sovyetler için, ortalamalar itibariyle söylüyorum, o teknoloji de aynı sonucu doğuruyordu, oradaki teknoloji de aynı sonucu doğuruyordu. Dolayısıyla bu kâr mantığına göre üretilmiş teknolojiler, denetleme mantığına göre üretilmiş teknolojilerin yol açtığı şey budur; bunu kesin neredeyse kanaatim olarak belirteyim.

İhtiyaç, orada hemfikirim, ihtiyaç yaratılıyor. O ideoloji de ihraç ediliyor derken, aslında kafamın arkasında olan, açma fırsatı bulamadığım şeylerden biri de, bu tür şeylerin yaratılması. İhtiyaç, hani barınma ihtiyacı olarak çok fazla görünmüyor veya barınmada bile, giyinmede bile bir sürü ihtiyaç haline getirilen şeyler var ve ilginç bir şey söyleyeyim: 8-10 senedir iktisat teorisinde ihtiyaç farklı bir gözle ele alınmaya başlandı. Dolayısıyla o konuda hemfikiriz.

Bir arkadaşımız, -ismini alamadım, bağışlasın beni- çok önemli bir soru sordu. Küresel rekabette bir yere kavuşmak için çaba göstereceğiz dedi, ama bu sanayileşme bir taraftan rekabete yol açıyor, ama öbür taraftan da bu sanayileşmeye karşı da, özellikle soldan karşı görüşler ileri sürülüyor. Peki, bu nasıl olacak, bu ikisi arasında bir çelişki yok mu? Değerli arkadaşım, gayet yerinde tespit, ikisi arasında çelişki var. Baktığınız zaman, uluslararası işbölümünde yukarıya çıkacağım, merdivenin üstüne çıkacağım dediğiniz anda ve bunu da olagelen sanayileşme türünde yapacağım dediğiniz anda ve onu izlediğiniz anda, o sanayileşmenin içinde kalıyorsunuzdur demek anlamına gelir bu ve burada bir çelişki var. Peki, bunu aşmanın yolu nedir? Onun için ben ölçütleri koydum; kapitalist sanayileşmenin arzulanırlığının da bir ölçütüdür dedim. Buna ideolojik olarak isterseniz, iktisadi olarak isterseniz, insani olarak isterseniz, nasıl nitelendirirseniz nitelendirin,

bir karar vermek durumundasınız. Eğer bunun içinde kalırsanız, varacağınız o yer, onu vurgulamaya çalıştım, burasıdır, en fazla en fazla "ben sömürülen değil, sömüren bir ülke haline nasıl gelirim?" gibi. 1940'larda o milliyetçi dalga buydu, tartışmanın özü budur, inkâr etmeyelim. Bu da sol bakış değildir. "Efendim, istihdam bulacağız" Burada bireylerin, kişilerin, sınıfların kısa dönemli ihtiyaçlarıyla uzun dönemli ihtiyaçları, menfaatleri arasında çelişkiler her zaman vardır. Şimdi burada böyle güzel bir dünyadan bahsetmenin bir anlamı yoktur, eğer içinizde işsiz varsa, eğer çocuğunuz işsiz ise, ben size muhayyel ve mutasavver bir güzel dünyadan bahsedersen, "hoca iyi söylüyorsun da, benim şimdi karnım aç, çocuğum iş bulamıyor" diye karşımıza geleceksiniz. Ne bekliyorsunuz benden? "Vallahi, çocuğuma iş bulmanın yolunu bana söyle, hemen bir reçete yaz, onu uygulayalım, istihdam artsın" Ben yazarım o reçeteyi. Efendim, tutar tutmaz başka bir şey, ama benim arzu ettiğim bir şey; bir, yazdırmazlar bize. Bunun farkında olmamız lazım. Bunun soldaki arkadaşlarımızın çoğu da farkında değil, söylemiyoruz veya farkında olanlar dile getirmiyor; ama durum budur.

Bir arkadaşımız, bu ağır sanayiye şey yaptı. Efendim, bu anoglonizmle bağlantılı olarak söyledim, bunu çok dile getiren nüktedan bir politikacımız vardı. Şimdi ismini yad etmeyeyim, kendileri burada yok efendim. İki de bir, elinde mala, ağır sanayinin temelini atacağım, ağır sanayinin temelini atacağım diye dolaşır dururdu. Tabii, bir açıdan baktığınızda, hiç yoktan iyidir, ağır sanayi şimdi kurulmuş olsaydı fena mı olurdu, yine çok gerçekçi bakıyorum; yok, ona bir itirazım olduğundan değil. Fakat vurgulamak istediğim şey şu: Onu gerçekleştirmiş olsaydınız bile, o taşlaşmış kavram çözülmeye başlamıştı, yeni bir form kazanmaya başlamıştı. Onu gerçekleştirdiğiniz anda bile, yine bu uluslararası işbölümü içinde ya da merdivenin basamaklarında üst yere yine

gelemeyecektiniz. Farkında olunmayan nokta burasıydı. Olsaydı, fena olmazdı.

Yatırımlarla istihdam arasında, gelir arasında bağlantı var mı? Yatırımları şöyle düşünebiliriz: Maliyetini falan tartışmayalım, sermaye birikiminin en önemli aracıdır. Elbetteki bağlantılı, ama bu da mekanik biçimde olmaz, o toplumsal ilişkiler bağlamında ve onlar dolayısıyla olur. Yatırımları nelere yapacağınız, hangi teknolojiyi uygulayacağınız vesaire belirler. Hatta bazen, bu yüksek teknoloji uyguladığımızda, istihdamı artıracığınıza, azaltabilirsiniz de. Burada bir sorun yok, bakın sorun nerede? Sorun, üretim ilişkilerinin kendisinde. Çalışmayı niye istiyorsunuz arkadaşlar? Çalışmayı çok sevdiğinizden mi, bayılıyor musunuz? Hayır, gelir elde etmek için yapıyorsunuz. Bugünkü teknolojik düzey bile, dünyanın ortalama olarak ulaşılmış olduğu yaşama, standartlar üzerinde bir standardı mümkün kılacak düzeydedir. Peki, niye gerçekleşmiyor? Çünkü üretim ilişkileri, tüm kalkınma ilişkileri, gelirin bu şekilde bölüşülmesine izin vermiyor da, onun için. Kapitalistler niye buna izin versin, burjuva sınıfı, sermaye sınıfı buna niye izin versin veya paradan para kazanmanın, 1980'lerden sonra çok itibarlı olan şey, niye yatırım yapsın? Birileri çok zenginleşecek, birileri fakirleşecek; işin mantığında bu vardır, bunu görmek lazım. Bu bir tercih meselesi, öyle kendiliğinden falan da ortaya çıkmış değil. Söyledim, onun tarihini anlatmaya çalıştım, yani böyle baktığınız zaman, dönüşümü, adil olmasını engelleyen, üretim ilişkilerinin adil olmamasıdır. Bunu görmediğiniz sürece, yeniden dönüşüm politikalarını uyguluyoruz, biraz daha adil getiririz. Fena mı? Hayır, hiç fena değil, hiç itiraz etmiyorum, yapılması gereken ve bizim de zaman zaman önerdiğimiz, yaptığımız şeylerden biri budur. Ama bu kesin çözüm müdür? Hayır, kesin çözüm bu değildir.

Bir öğrenci arkadaşım anlaşılan Ayşeğül Hanım, bu

esnek üretim söylediklerine, izin verirse, burada girmeyeyim, çünkü zamanımı da doldurdum. Çok teknik bir şey cevaplama, hem sürem uzayacak, hem çok teknik bir şey.

Ulusal bir yaklaşımla sanayileşme mümkün müdür? Mümkün, ama şimdi bunu yürütecek sınıf ve tabakaların olması lazım. Ulusal bir burjuvazinin veya ulusal burjuvazinin yerine geçecek bir gücün olması lazım, âdeta bir ulusal burjuvaymış gibi davranacak katmanların olması lazım. Türkiye'de sermaye yok değil, Türkiye benzeri ülkelerde sermaye var, fakat sermayenin olup olmaması sorun değildir; hangi alanlara kanalize edeceğiniz, hangi mekanizmalarla kanalize edeceğiniz önemlidir ve o kanalize etmenin taşıyıcıları, yüklenicileri kimlerdir, temel sorun o. Galiba Türkiye'nin sorunu da o. Demokrasi falan diyorsunuz şimdi, bunun taşıyıcıları olmadığı takdirde, soyut şeyler olarak kalır.

Sanayiciyi güçlendirmenin yolu nedir? Hanımefendi, değerli hoca, galiba bu soruyu bana yöneltmekle, bana biraz haksızlık etmiş oldu. Ben sanayicinin avukatı olmak istemem. Tabii, yolları vardır, teknik iktisat bilgimi konuşturursam, şey yapamam, ben bugüne kadar hiç danışmanlık yapmadım.

Her şey için teşekkür ederim.

Prof. Dr. Erol TAYMAZ

(ODTÜ İİBF İktisat Bölümü)

Bana yazılı gelen, Neriman DAĞISTANLIOĞLU'nun bir sorusu vardı, o soruları okuyayım: "Birinci soru, krizle yaşamamak için neler yapılmalı? İkincisi, 1994-2000 yıllarını kayıp yıllar olarak gösterdiniz. Organize sanayi bölgelerinin kurulması, ODTÜ Teknokentin kurulması sizce ne ifade ediyor? Üçüncüsü, enerji ucuzlatmadan sanayiyi geliştirmenin mümkün olduğunu düşünüyor musun?"

Bu krizlerle ilgili olarak, krizlerin en önemli nedenlerden biri, makroekonomik üretim. Bu biraz bizim burada konuştuğumuz konulardan farklı bir şey. İyi bir makroekonomik üretim olabilirse, krizleri belki azaltmak ve sürelerini uzatmak mümkün olabiliyor, ama krizler kapitalist ekonominin gelişiminin unsurlarından bir tanesi krizin bir gelişme, dünya küresinde şu ana kadar görülmüş bir şey değil. Geçmişte geçerli olan bir şey. İkinci soru, 1994-2000 yıllarına ilişkin olan 1994-2001 yıllarını kayıp yıllar olarak irdelerken, burada daha önce özetlediğim yatırım, istihdam ve üretkenlik açısından kayıp yıllar olarak nitelerken, buradaki daha önce özetlediğim yatırım, istihdam ve üretkenlik açısından kayıp yıllar olarak niteledim. Bu yıllarda Türkiye'de hiç olumlu bir şey yapılmadı anlamında değil. Özellikle, teknoloji politikalarına ilişkin bazı olumlu gelişmeler oldu, fakat bunların yeteri kadar etkisi olmadığını söylemek mümkün.

Enerjiyle ilgili olarak da enerjiyi ucuzlatmadan, sanayinin geliştirmenin mümkün olduğunu düşünüyor musunuz? Tabii, bu enerji maliyeti görece bir maliyet, yani diğer ülkelerle olan herhalde bu da maliyet kastediliyor. Sonuç olarak, sanayileşme sürecinin kendisi zaten, üretkenliğinin artışı ve sonuç olarak, girdiler dahil, diğer ürünlerin maliyetlerinde bir ucuzlamaya yol açacak olan bir süreç olması lazım. Yani, nedensellik ilişkisi direkt enerjiden sanayileşmeye dönük olmayabilir.

Bir de sözlü olarak iki sorum var aslında birbiriyle ilişkili. Birincisi; Bu, Kore örneğinde, siyasi rejim ve gelişmeyle ilgili bir soru vardı. Bu siyasi rejim ve gelişme üzerine epey bir çalışma yapıldı, yani "demokrasiler mi daha hızlı gelişir ya da daha baskıcı rejimler mi?" diye. Tabii, Kore dünyadaki aslında birkaç örnekten birisi, yani genelleştirilebilecek bir örnek değil, pek çok açıdan, pek çok özel bir koşulu var. Belki, rejimi de bunlardan birisi. Bildiğiniz gibi,

Kore'nin kalkınma sürecindeki rejim baskıcı bir rejimdi, bir demokrasiden bahsetmek söz konusu değil. Fakat, bu konuda yapılan ortalama olarak daha demokratik olan yönetimlerin daha hızlı büyüdüğünü gösteren bazı çalışmalar var.

Kore'yi bir yerde başarılı bir örnek gösterirsek, baskıcı bir rejime sahip olup da, hiçbir şekilde büyüyemeyen dünyada pek çok ülke de var, yani dünyada 150'den fazla ülke var. Bunların çok büyük bir kısmı da ekonomik performansı aslında çok kötü ve bunların da oldukça bir kesimi aslında baskıcı diyebileceğimiz resimler tarafından yönetiliyor.

Tersine örnek olarak son yıllarda verilen Hindistan örneği var. Hindistan'ın son on yıllık oldukça başarılı bir ekonomik performansı var, ama oldukça da demokratik bir şey var, yani birebir bir ilişki kurmak pek doğru olmayabilir.

İkincisi; bu gelir, üretkenlik ve ücretlere ilişkin bir soru vardı, özellikle de Kore-Türkiye karşılaştırması bağlamında.

Türkiye'de şöyle bir şey var: Türkiye'nin kalkınması için ihracatın artması gerektiği, ihracata dayalı bir kalkınma olması gerektiği, ihracatı artırabilmek için de yani, uluslararası rekabet gücüne sahip olabilmek için de maliyetlerin düşürülmesi gerektiği söyleniyor. "Maliyetler" denilirken, daha önceki konuda olduğu gibi enerji maliyetleri Türkiye'de oldukça sık vurgulanıyor, ama en çok da işgücü maliyetlerine vurgu var, yani ücretler yüksek, ücretler düşük olursa, firmalarımız da rekabetçi olabiliyor, "ihracat artırabilir" diye bir şey. Bu kısa dönemde doğru olabilir ya da tek tek firmalar açısından doğru olabilir, ama uzun dönemde bir ülke açısından baktığımız zaman, ücreti düşük olan bir ülkenin, ücretleri düşük olup, kalkınabilmiş bir ülkenin dünyada yok, tanım gereği yok. Çünkü, bütün daha önceki verilerde de gösterdiğim gibi, biz kişi başına milli gelirden

bahsediyoruz. Kişi başına milli gelirden daha doğrusu en önemli bileşken ücretler. Ücretler düşükken, kişi başına milli gelirin artması diye bir şey zaten hemen hemen tanım gereği söz konusu değil. En azından uzun dönemde söz konusu değil. Kısa dönemde olabiliyor, ama uzun dönemde olamaz.

Avrupa Birliğiyle ilgili bir karşılaştırma göstermiştim. Türkiye'nin kişi başına milli geliri Avrupa Birliği'nin yaklaşık yüzde 25'i düzeyinde. Şayet, Türkiye'deki milli gelir Avrupa Birliği düzeyine çıkacak olursa, bunun anlamı ücretlerin de en azından dört kat artması demektir, yani ücretleri dört kat artırmadan Türkiye'deki milli gelir de Avrupa Birliği ortalamasına getiremezsiniz, bu bence çok net bir ilişki.

Kore örneğine gelirsek, Kore'de ücretler sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde, 1960-70'lerde görece olarak düşüktü, ama bu süreç içinde arttı, yani şu anda Kore'deki ücretler piyasanın Türkiye'dekinden biraz daha yüksek. Tamsayıyı hatırlamıyorum, bu işgücünün bilgi becerisi anlamında da Kore, özellikle üniversite eğitimi açısından karşılaştığımız zaman, Türkiye'nin çok daha ilerisinde olan bir ülke. Bugün de öyle, 20 yıl önce de öyleydi. Yani, Kore'deki nüfusun ya da işgücünün eğitim düzeyi bu süreç içinde hızlı bir şekilde arttı, zaten bu iki süreç paralel giden süreçler. Yani, ikisi birden gitmeyince sanırım olmuyor.

Oturum Başkanı : Kaya GÜVENÇ

(TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu Üyesi)

Teşekkür ediyoruz.

İşaya arkadaşımızın iki dakikalık bir ek süre talebi var, buyurun.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR

(Gazi Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü)

Efendim, gerçekten iki dakika içinde kalmak istiyorum. Soru şu: Demokrasiyle, kalkınma arasında, büyüme arasında, büyüme arasında veya

sanayileşme arasında bir bağlantı var mı? Bu çok sık dile getirilen bir sorudur. Erol arkadaşımın belirttiği gibi, daha geçenlerde, bu son dönemlerde yapılmış bir araştırma okudum, zayıf bir ilişki var. Yani, demokrasi olduğu takdirde kalkınma gerçekleşebiliyor. Ben onun üzerinde durmak istemiyorum. Yani, örnekler falan da var, çok netemeli bir konu.

Sorun şu: Söylenmek istenilen şey, kastedilen şey, ekonominiz kapitalist bir ekonomiye demokrasiye sahip olabilirsiniz, demokrasiden kaçıp da, esas itibarıyla liberal demokrasidir. Avrupa Birliği tartışmalarında gözden kaçan, kaçırılan nokta bu olduğu için, yani "Kopenhag Kriterleri" dediğimiz kriterler esas itibarıyla hoşumuza gidiyor, böyle çok dayak yemiş birileri olarak bu tür özgürlüklerin olması hepimizin hoşuna gidiyor. Başka bir açıdan soldan bakınca, bunlar liberal ilkelerdir ve bunların işlenmesi için de birtakım Maastricht Kriterleri var, yani liberal ekonomiyi getirdiğiniz takdirde, bunları işletebilirsiniz.

Otoriter bir resim, dikkat etin, 1950'lerin retoriğidir, bir zamanların Sovyetler Birliğini küçültmek için söylenmişti. Bu tartışmanın özü, mahiyeti odur. Yani, demokrasi de taşlaşmış bir kavram haline getiriliyor, ona giren haliyle demokrasi ufkumuzun sınırlarını çiziyor, ondan başka ondan yüce, ondan erdemli bir demokrasi anlayışı yokmuş gibi sunuluyor ve biz de dayak yemiş insanlar olarak ufkumuzu bununla sınırlı tutuyoruz, bunu bilgilerinize sunmak isterim, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Kaya GÜVENÇ

(TMMOB Sanayi Kongresi 2005 Yürütme Kurulu Üyesi)

Sevgili arkadaşlarım; Ben hem İşaya ÜŞÜR arkadaşımıza, hem Erol TAYMAZ arkadaşımıza teşekkür ediyorum sunuşları için. Sizlere de sorularınız ve katkılarınız için teşekkür ediyorum.

Birinci oturumların bir talihsizliği vardır, genellikle politikacıların konuştuğu oturumdan sonra gelir, geç başlar. Bir de açmazı vardır: Kongrenin ana temasının bir anlamda bu oturumda bütünüyle irdeleneceği gibi bir beklenti oluşur. Bu oturumda iki değerli arkadaşımız olayın hem teorik çerçevesi açısından, hem araştırmalardan elde edilen bulgularla ana temaya ilişkin birçok şey söyledik, bir çok soruya yanıt aradık, bir çok yeni soruyu gündeme getirdik.

Bir kere şu çok ilginçtir. Biz mühendisler, mimarlar genellikle bu formasyona sahip olan insanlar kendi mesleğimizi bir dinamik süreç olarak algılarız. Her şeyin zaman içinde değiştiğini çok iyi biliriz. Ama, bunu sosyal hayata aktarmada zorlanırsınız.

Dolayısıyla, İşaya arkadaşımızın "taşlaşmış" diye adlandırdığı bazı olaylara da çok yakın oluruz. Oysa, hayatta hiçbir şey olduğu yerde kalmıyor: tarihe göre, aynı tarihte mekâna göre değişiyor. Politikalara göre değişiyor, sınıfların güçlerine göre değişiyor. Sanıyorum, İşaya arkadaşımızın sunuşunda, sanayi ve sanayileşme konusunda bu değişim olgusu bir kez daha net bir şekilde ortaya çıkmış oldu.

Tekrar dönelim, sanayi kavramına, sanayileşme kavramına. Evet bu kavramlar, Sanayi Devriminin ortaya çıkışından, 1780'lerden itibaren çok anlam değiştirdi. Kavramlar farklı, 18. Yüzyılın sanayi kavramı farklı, bugünün sanayi kavramı farklı. Bugün ülkemizdeki iktidarların, sermaye sınıflarının, sanayileşmeden kastettikleri ile gelişmiş ülkelerin sermaye sınıflarının kastettikleri birbirinden farklı. Bugüne geldiğimiz zaman, dünyada emperyalist sistemin metropol ülkelerinde veya gelişmiş ülkelerdeki sanayi kavramıyla, bugün Türkiye'deki sanayi kavramının farklılıklarını da Erol arkadaşımız çok açık bir şekilde gösterdi.

Zaten bizlerin görevi de bu kavramları netliğe kavuşturmak oldu.

Bize sürekli olarak bir şeyler söyleniyor: "merak etmeyin, sanayileşiyoruz, ihracatımız artıyor, istihdam konusunda problemimiz var, ama yakında onu da aşacağız. Canım, ne yapalım? Dünyada rekabet çok önemli, bazen ücretlerde ufak tefek düşüklükler varsa, bu sanayileşmeyle beraber ortadan kalkacak". Burada yapılan konuşmalardan, iki sevgili dostumuzun anlattıklarından şu çok açık ve net bir şekilde ortaya çıktı: sanayi - istihdam - refah arasında doğrudan bir ilişki yok; bu konular bir zincirin halkalarını oluşturmuyorlar.. Bu zincirin olduğu dönemler olmuştur, ama bugün, uygulanan bu politikalarla böyle bir zincir yok.

Kapitalist sistemde 1960'arda uygulanmakta olan refah devleti politikalarının başka bir adı da tam istihdam politikaları idi. Ne oldu? Merkez ülkelerde, emperyalizmin merkez ülkelerinde bu belli bir ölçüde başarılıydı. İşsizlik çözümlendi mi? Hayır, işsizlik kapitalizmin zaten kendi içinde var, işsizlik denilen bir olay olacaktır ki, bir yedek işgücü ordusu bulunacaktır emrinin altında: bu sistemin gereğidir. Bunun yanı sıra kapitalist sistemde teknolojinin istihdamı daraltan bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz Buna karşın söz konusu ülkeler bu alanda belli mesafeler katettiler. Ne yaptılar? Örneğin, iş saatlerinin azaltılmasıyla işsizlik belli bir ölçüde kompanse edildi. Haftalık çalışma süreleri bir çok ülkede 35 saatlere kadar düştü. Bir parantez açarak bugün iş sürelerinin uzatılmakta olduğunu belirtelim.

Peki, Batıda bu duruma neden olan etkenler nelerdi? Dünyada sosyalist sistem vardı; merkez ülkelerin emekçi sınıflarının verdikleri ciddi bir mücadele vardı; ve nihayet, çevre ülkelerden merkez ülkelere kaynak aktarımları sürüyordu. Yani, aslında baktığımız zaman, refah gibi kavramlar, istihdam gibi kavramlar, sanayileşme gibi kavramlar ve bunlarla birlikte ve bunların üzerinde yükselen insan hakları,

demokrasi gibi bütün kavramların hepsinin tarihsel koşulları var.

O tarihsel koşulların temelinde yatan nedir? O tarihsel koşulların temelinde sermaye sınıflarıyla emekçi sınıflar arasındaki güç dengesi vardır. Politikaları bu denge belirliyor. Gelişmiş kapitalist ülkeler 1960'larda refah devleti politikalarını uygularken, uygulamak zorunda bırakılırken, dünyadaki güç dengesinden ve ülkelerdeki emekçi sınıflarla sermaye sınıfları arasında bir güç dengesinden söz etmek mümkündür.

Bu denge olmayınca, sanayi, teknoloji, vs. bunlar emekçi sınıfların değil, bütünüyle sermaye sınıflarının çıkarlarına hizmet eder hale gelir. Buradan sanayileşmenin önemsiz olduğu gibi bir sonuç çıkarmamalıyız. Tam tersine, bizim tanımlamaya çalıştığımız şekilde sanayileşme zorunludur, ama sanayileşme her geçen gün biraz daha emekçi sınıfların sorunu haline gelmektedir. Bugün sermaye sınıflarının sanayileşme diye bir sorunları yoktur. Türkiye'de bu yıllardan beri de böyledir; biz yıllardır sanayi kongrelerinde bunu tartışıyoruz; bunun nedenlerini tartışıyoruz. Bugün sanayileşme kavramı emekçi sınıflarla artık birebir ilişkili bir hale gelmiştir. Sanayileşme emekçi sınıfların eseri olacaktır. Başka türlü istihdamı genişletmek imkânı yoktur, başka türlü de refaha ulaşma imkânı yoktur. Ama hangi anlamda sanayileşme? Teknolojiyle getireceksiniz, verimlilikten kazandığınız zamanı da çalışma sürelerine yansıtacaksınız.

Bunları bu Kongrenin belki Birinci Oturumunun sonunda böyle bir iki cümleyle aktarmak gerekiyordu diye düşünüyorum. Niye hep bunların üzerinde duruyoruz? Dediğim gibi, bizler, mühendisler, büyük çoğunlukla emekçiyiz, çoğumuz işçi statüsünde. Sanayileşme kavramına sermaye sahibi gibi bakamayız; iktidarın sanayi bakanı gibi bakamayız. Biz sanayileşme sorununa bir emekçi gibi bakarız

ve bakmak zorundayız. Yıllardan beri bunu yapmaya çalışıyoruz, çünkü başka türlü ne kendimizin, mühendislerin, ne de Türkiye'nin emekçi sınıflarının diğer katmanlarının, diğer emekçi sınıfların refahlarını sağlama konusunda herhangi bir yere gitme imkânımız yok.

Olup biteni durmadan, duraksamadan anlatmak şimdiye kadar seçtiğimiz yoldur. Sanayi kongrelerinin özü hep bu oldu. Olanı biteni, kavramları, kavramların arkasındaki gerçekleri, geçmişi, geleceği birbirine bağlayarak anlatmak oldu. Bu durmadan, duraksamadan yaptığımız görevin bir bölümünü bu panelde yapmaya çalıştık. Umuyorum, bazı sorulara yanıt vermişizdir, bazı sorular ortaya atmışızdır ve bundan sonraki oturumlara belli açılımlar getirmişizdir.

Hepinize teşekkür ediyorum, afiyet olsun.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

II. OTURUM

KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi

Oturum Başkanı

Kemal ULUSALER

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Oturum Katılımcıları

Yavuz BAYÜLKEN

Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Rapor Sunumu

Aykut GÖKER

Makina Mühendisi, TTGV

Değerlendirme

Oturum Başkanı : Kemal ULUSALER
(Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Değerli konuklar, değerli katılımcılar; öğleden sonra olması ve bir de süreyi aşmamız nedeniyle katılım epey düştü, daha doğrusu reytingimiz biraz düştü, fakat böyle devam edeceğiz.

Öncelikle, Sanayi Kongresinin "KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi" adlı bu İkinci Oturumuna hoş geldiniz, sizleri sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

KOBİ'ler küçük ve orta boyutlu işletmeler ya da diğer bir isimle Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri. Hem dünya ölçeğinde, hem de Türkiye ekonomisinde önemli yer tutmaktadırlar. Özellikle, bazı Avrupa ülkelerinde sağladıkları katma değeri de yadsınamaz boyutta olduğunu görüyoruz. Türk KOBİ'leri için 2006 yılının kabuk değiştirme olduğu söyleniyor, böyle bir saptama var. Özellikle, 2007 yılında devreye girecek, daha doğrusu girmesi planlanan Bazal-2 süreci bu saptamanın da temelini oluşturmakta. Sabah, Bakan da bundan söz etmişti.

Sanayi Kongresinin gündemine giren, ama hükümetin ya da hükümetlerin gündemine bir türlü girmeyi başaramayan KOBİ'ler için 2006 yılı gerçekten kabuk değiştirme yılı olabilir mi? "Derisini değiştirmeyi bilmeyen yılan ölür" lafından yola çıkarak, yenilikçi düşünce esas alınır, neden olmasın diyoruz.

ABD'de yapılmış olan bir anket var. Burada ona kısaca değinmek istiyorum. Beş yaşındaki çocukların % 98'i yaratıcı düşünceye sahip olduğu tespit edilmiş, 15 yaşındaki çocuklarda ise bu oranın %12'ye düştüğü tespit edilmiş. Aslında, hayatın her alanında bu böyle. Bilgiye ulaşır, bilgi birikimi sağlarken, diğer yandan da yaratıcı düşünceyi köreltmememiz gerektiğini vurguluyoruz.

KOBİ gerçeğinde de bilgiye ulaşır, bilgi birikimi oluştururken, buna paralel olarak yaratıcı düşüncelere kendine yer bulursa, 2006 yılı için bu söylem gerçeğe dönüşebilir.

KOBİ'ler için Ankara özelinde, Ostim'de bir anket daha

vardı, ona da burada hemen kısaca değinmek istiyorum. Ostim özelinde yapılan bu ankette görülmüş ki, % 79,3 KOBİ'lerin ihracat yapmıyor, % 88,2'si de ithalat yapmıyor, % 40'ı hiç bilgisayar kullanmıyor. Bilgisayar kullanan % 60'ı da ancak % 57,4'ü Internet erişimi sağlayabiliyor, Internet erişimine ulaşabiliyor. Bunların % 73'ünün AR-GE faaliyetleri yok. Sabah, Bakan da özellikle AR-GE faaliyetlerinde % 2'yi hedeflediklerini söylüyordu, yani bunu üçe katlayacaklarını söylüyor, bugünkü duruma göre. Fakat, diğer taraftan da 56 katrilyonluk bir faiz ödemesi olduğundan söz ediyor. Buna karşılık, ancak 7-8 katrilyonluk bir yatırımdan söz etti.

Bütün bunların içerisinde mevcut bütçe durumunu göz önüne alırsak, bunu nasıl üçe katlayacakları merak konusu. Umarım ve isteriz ki üçe katlarlar. Bunu 2007'deki Sanayi Kongresinde o zaman, görev yapacak arkadaşlarım burada bir kez daha dile getirirler herhalde , o zaman da bunu izleme ve değerlendirme olanağı buluruz umarım.

Geçenlerde, hafta başında KOSGEB Başkanı Sayın Erkân Gürkan'ın radyo konuşmasına tanık oldum, dinledim. Özellikle, bilgisayar bilişim altyapısına KOBİ'lere önem vereceklerini söylüyorlardı, önem vereceklerini ve genişleteceklerini, yayacaklarını söylüyorlardı.

Dolayısıyla, KOBİ'ler konusunda yapılacak olanı, bildiklerini dile getiriyorlardı. Shakespeare Venedik Taciri Adı eserinde; "eğer, yapılacak olanı bilmek kadar ,yapmak da kolay olsaydı, yoksulun kulübesi, prensin sarayına dönerdi" demiş. Dolayısıyla, bunlar çok kolay da işler değil.

Az sonra burada yapılacak sunumda KOBİ'lerin sorunlarını masaya yatıracağız. Dünya ölçeğinde, özellikle Avrupa Birliği ölçeğinde örnekler verilirken, sonuç bölümünde de yapılacak olanlar vurgulanacak. Yapılacak olanlar saptamanın yeterli olmayacağına yola çıkarak, nasıl yapılması gerektiğini değerlendirilecek ve tartışacağız ve yeni kanallar açmaya çalışacağız, açacağız da. Ben bu umut ve inançla sözü Sayın Bayülken'e bırakmak istiyorum, Sayın Bayülken buyurun.

KOBİ'LERİN SANAYİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ *

Yavuz BAYÜLKEN

Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Değerli katılımcılar; sabah çok yoğun iki oturum yaşadık, açılış konuşmaları ve ardından da Kongrenin ağırlığının olduğu "İstihdam ve Refah Oturumu"

Sanayide yıllardır hep konuştuğumuz, çeşitli araştırmalara konu olan ve sanayinin bel kemiğini oluşturduğu söylenen, dolayısıyla yıllardır sanayide önemli kalkınma araçları olarak da söz edilen KOBİ'ler üzerine bir sunum yapacağım ve bunu mümkün olduğu kadar da kısa bir sürede, yani yarım saat içerisinde bitirmek istiyorum. Aslında, araştırma son derece kapsamlı, araştırma sırasında da gerçekten çok çelişkili kaynaklarla karşı karşıya kaldık. Birtakım verileri değerlendirmek, karşılaştırma yaparak, kıyaslama yaparak değerlendirmek oldukça zor oldu, çünkü en resmi kurumlardan bile gelen kaynaklarda doğru rakamlar yok. Bunda da tabii, KOBİ'lerin niteliğinden gelen birtakım veriler de var, KOBİ'lerde çalışan kişilerden yarattıkları katma değer kadar, yaptıkları ihracattan, ithalata kadar KOBİ'lerin verileri toparlamanın zorluğu, bu gerek bakanlık kaynaklarından, gerek KOBİ'lerin kendi kuruluşlarından; gerekse İnternet'teki çeşitli kaynaklardan, gerek dünyada bu konuda yapılmış olan yayınlardan çok sağlıklı şeyler çıkmıyor, ama biz bunlar içerisinde mümkün olduğu kadar doğruları verebilecek olan verileri topladık ve burada sunuyoruz.

KOBİ'lerin önce tanımlarını çıkartalım. Tanımlar çok çeşitli, yani çok çeşitli kaynaklar, değişik tanımlar sunulmuş ve bu tanımları da genel olarak çalıştırılan işçi, yani KOBİ'lerde istihdam edilen işçi ya da çalışan dikkate alınarak yapılıyor, çoğu tanımda ve genellikle hep 1'den 9'a kadar işçi çalıştıran mikro KOBİ'ler

geliyor. Sonra, 10'dan 49'a kadar olanlar küçük işletme olarak alınıyor. Buradan sonra orta işletme tanımında bir hayli kayma var. Kimi 50'den 149-150'ye kadar olanı işletme diyor, kimi de bunu 250'ye çıkartıp, 250'ye kadar orta işletme kapsamına alıyor ve büyük işletmeleri de 250'den başlatıyor.

KOBİ'lerde tek tanım bu değil, yani sadece istihdam edilen işçi açısından bakmıyoruz, Avrupa Birliği Komisyonunun bir tanımı var. Küçük işletmeler için

KOBİ'LERİN TANIMI

- AB Komisyonu Tanımı:
  - Küçük işletmeler ;
  - 50'den az işçi çalıştıran,
- Yıllık satış cirosu 7 milyon Euro veya arsa ve bina hariç mevcut sabit sermaye miktarı bilanço değeri itibarıyla 5 milyon Euro'yu geçmeyen, Bağımsız işletme kriterine uygun işletmeler.
- Orta büyüklükteki işletmeler ;
- 250'den az işçi çalıştıran,
- Yıllık satış cirosu 40 milyon Euro veya arsa ve bina hariç mevcut sabit sermaye tutarı bilanço değeri itibarıyla 27 milyon Euro'yu geçmeyen,
- Bağımsız işletme kriterine uygun işletmeler.

KOBİ'LERİN TANIMI

- EUROSAT, bu tanımdan hareketle, AB istatistiklerini aşağıdaki işletme büyüklük grupları itibarıyla düzenlemektedir.
  - 1 - 9 işçi çalıştıran MİKRO işletme,
  - 10 - 49 işçi çalıştıran KÜÇÜK işletme,
  - 50 - 249 işçi çalıştıran ORTA işletme,
  - 250 - 500 işçi çalıştıran BÜYÜK işletme,
  - 500 veya daha fazla işçi çalıştıran MAKRO işletme.

* Bu araştırma MMO/2005/404 yayın nosu ile Makina Mühendisleri Odası tarafından basılmıştır.

50'den az işçi çalıştıran, yıllık satış cirosu 7 milyon Euro veya arsa ve bina hariç mevcut sabit sermaye miktarı, bilanço değeri itibariyle 5 milyon Euro'yu geçmeyen. "Bağımsız işletme kriterine uygun işletmeler" diye bir tanım veriyor, küçük işletmeler için. Orta büyüklükteki işletmeler için de 250'den az işçi çalıştıran, yıllık satış cirosu 40 milyon Euro veya arsa, bina hariç mevcut sabit sermaye tutarı, bilanço değeri itibariyle 27 milyon Euro'yu geçmeyen yine "bağımsız işletme kriterine uygun işletmeler" diye bir tanım yapıyor.

Bu bağımsız işletmeler olayında da sermayenin oluşumundan gelen bir tanım var, yani ortak olanlarda bu tanım esas alınmıyor. Euro-Sat'ta da yine işletmeleri daha işçi sayısına göre klasifiye etmiş. 1'le 9 olanlara mikro işletme, 10'la 49 işçi çalıştıranlara küçük işletme, 50'yle 249 işçi çalıştıranlara orta işletme, 250'yle 500 işçi çalıştıranlara da büyük işletme deniliyor, 500'den daha fazla olanlara da makro işletme adı altında konuluyor.

Bu tanımdan sonra, Avrupa Birliği ülkelerindeki KOBİ'lere bir bakalım, onlar nasıl bir tanım yapıyorlar. Bu, Belçika'da KOBİ tanımı 1-50 arasında bir işletme sayısıyla yapılmış. Danimarka'da bu 6-50, Fransa'da 10-500, Almanya'da 6-500 şeklinde gidiyor. İrlanda da yalnız 1-50 küçük işletme tanımına giriyor.

AB ÜLKELERİNDE KOBİ'LER

AB Ülkelerinde Çalışan Kişi Yönünden KOBİ Tanımları

ÜLKE	ÇALIŞAN KİŞİ SAYISI	ÜLKE	ÇALIŞAN KİŞİ SAYISI
Belçika	1-50	İspanya	1-50
Danimarka	6-50	Portekiz	1-100
Fransa	10-500	Finlandiya	1-500
Almanya	6-500	İsviçre	1-500
İrlanda	1-50 (K.I.)	Avrasya	1-200
İtalya	1-500	Çek Cumhuriyeti	1-50
Hollanda	1-100	Macaristan	1-100
İngiltere	1-200 (K.I.)	Polonya	1-50

Kaynak : European network for SME Research K.I. Küçük İşletme

AB ÜLKELERİNDE KOBİ'LER

AB Ülkelerinde Çalışan Kişi Yönünden KOBİ Tanımları

SEKTÖR	PAYLAR (%)
Enerji ve su kaynakları	34,32
Maden işleme, Kimya sanayi	22,24
Metal işleme, Madeni eşya, Makina imalat sanayi	21,98
Diğer metal sanayi	16,47
İnşaat sektörü	9,21
Ticaret, Dağıtım, Turizm	7,76
Ulaşım, Haberleşme	7,51
Banka, Finans, Sigorta	7,13
Diğer hizmetler	4,56

Kaynak : EIB Information Bulletin, 2002

AB ÜLKELERİNDE KOBİ'LER

AB Ülkelerinde İstihdamın İşletme Ölçekleri İtibarıyla Dağılımı (2003 yılı, % olarak)

İŞLETME / SEKTÖR	MİKRO	KOBİ	BÜYÜK
İmalat sektörü	82,70	16,91	0,39
İnşaat sektörü	91,28	8,68	0,04
Hizmet sektörü	93,03	6,92	0,06
Toplam	91,34	8,56	0,10
İSTİHDAM / SEKTÖR	MİKRO	KOBİ	BÜYÜK
İmalat sektörü	11,14	45,96	42,91
İnşaat sektörü	39,33	50,77	9,90
Hizmet sektörü	34,74	43,44	21,82
Toplam	28,85	45,05	28,10

Kaynak : İBİD, s.18-9

AB ÜLKELERİNDE KOBİ'LER

Seçilmiş AB Ülkelerinde İmalat Sanayi İşletmelerinin Dağılımı (2002 yılı, %olarak)

ÜLKELER	Küçük İşletme	Orta Ölçekli İşletme	KOBİ Toplamı	Büyük İşletme	Toplam
Belçika	73,4	20,1	93,5	6,5	100
Almanya	70,4	23,7	94,1	5,9	100
Fransa	77,3	17,7	95,0	5,0	100
İtalya	83,0	13,0	96,0	4,0	100
Hollanda	79,1	16,7	95,8	4,2	100
İspanya	81,1	16,2	97,3	2,7	100

Kaynak : EIB Information Bulletin, 2002

İtalya'da yine sınır bütüyor. Doğu Avrupa'ya doğru geldikçe miktar küçülüyor. Çek Cumhuriyetinde 1-50, Macaristan'da 1-100, Polonya'da 1-50 gibi bir tanım giriyor.

AB ÜLKELERİNDE KOBİ'LER			
Seçilmiş AB Ülkelerinde İşletmelere Göre İstihdamın Dağılımı (2002 yılı, % olarak)			
ÜLKELER	MIKRO	KOBİ	BÜYÜK
Belçika	17	47	36
Almanya	15	45	40
İspanya	34	46	20
Danimarka	20	56	24
Fransa	28	39	33
İtalya	36	44	18
Hollanda	28	51	21
Portekiz	24	53	23
İngiltere	26	37	37
Yunanistan	35	44	21
Avusturya	29	42	29
İsveç	20	41	39
Ortalama	26	45	29

Kaynak : Agence Europe, 2002

Demek ki, ülkelerin hemen hemen hepsinde, Avrupa Birliği dahil tanımlarda o ülkelerin sanayileşme düzeyi, sanayi işletmelerinin büyüklüğü ve kredi kriterleri, özellikle kredi verirken, dikkate aldıkları kriterler alınarak, farklı tanımlar yapılabiliyor, ama biz birçok kuruluşumuzun, yani KOSGEB tanımlarından, Halk Bankası tanımlarından, Sanayi Bakanlığı tanımlarından kullanabileceğimiz hep 1-49 arasında küçük işletme diyoruz, 10-250'ye kadar olanı da orta işletme olarak alıyoruz. Bundan söyle birçok istatistiği bu açıdan vereceğiz.

Avrupa Birliği ülkelerinde KOBİ'lerde nasıl bir dağılım var? Şöyle bir bakıyoruz, enerji ve su kaynaklarında iş yapan KOBİ'ler aşağı yukarı tüm KOBİ'lerin yüzde 34'ünü oluşturuyor, yani orada o alanda çok büyük bir yoğunluk var. Maden işleme ve kimya sanayiinde bu ikisini iç içe geçirmişler, yüzde 22 civarında bir pay alma var. Bizim alanımıza giren metal işleme, madeni eşya, makina imalat sanayiinde yüzde 22'ye yakın, aşağı yukarı KOBİ'lerin yüzde 22'si burada yoğunlaşmış durumda. Diğer imalat sanayilerinde

yüzde 16-47, inşaat sektöründe yüzde 9 demek ki Avrupa Birliğinde inşaat alanında çok fazla küçük şirket yok.

Ticarete doğru, dağıtım turizme gelince bu rakamlar gittikçe küçülüyor, yani burada artık KOBİ'ler değil de, daha çok büyük işletmeler yer almaya başlıyor. Dolayısıyla, şöyle bir baktığımız zaman: Kimya sanayiini ve diğer imalat sanayiini de aldığımız zaman, en fazla KOBİ işletmeleri imalat sanayiinde, yani sanayide yoğunlaşmış durumdaki olay aşağı yukarı bizde de böyle.

KOBİ'LERİN SANAYİDEKİ YERİ

- KOSGEB tarafından yapılan araştırmalar ile aşağıdaki tespitler belirlenmiştir. (Vizyon 2001) :
- Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri, imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin %99,5'ünü oluşturmaktadır.
- KOBİ'ler imalat sanayiindeki istihdamın %61,1'ini sağlamaktadır.
- KOBİ'lerin imalat sanayi katma değerindeki payı %27,3'dür.
- KOBİ'lerin özkaynak ve işletme sermayesi sıkıntıları fazladır. Ticari bankaların kendilerine tahsis ettikleri kredi kaynaklarının ancak %40'ından yararlanırlar. Özkaynak kullanım oranları %88'i aşmaktadır. Eximbank kaynaklarının %11,1'i KOBİ'lere ayrılmaktadır. Yatırımcı banka kaynaklarından ise ancak %0,3 oranında pay almaktadır.

KOBİ'LERİN SANAYİDEKİ YERİ

- KOBİ'ler geleneksel bir yönetim tarzının egemen olduğu işletmelerdir.
- Buradan görüldüğü gibi istihdamın %61,1'ini sağlayan KOBİ'ler, katma değerden ancak %27,3'lük bir pay alabilmektedirler.
- DIE Genel Sanayi ve İşyerleri sayımı 2002 yılı sonuçlarına göre Türkiye'deki toplam 1.861.433 işletmenin %99,89'u yani 1.879.363 işletme AB uyumlu KOBİ tanımına girmektedir. Sanayi işletmesi niteliğinde ise 267.184 firma bulunmaktadır. Bunun
  - 265.848 adedi KOBİ,
  - 1.336 adedi büyük işletme
 olmaktadır. Yine bu sayıma göre sanayi işletmesi 267.184 firmada 2.110.277 kişi istihdam edilmektedir. KOBİ'ler sanayi istihdamının %61,1'ini sağladıklarına göre 265.848 KOBİ'de 1.269.360 kişi çalışmaktadır. Sanayideki istihdam göstergeleri:
  - KOBİ'lerde işletme başına düşen istihdam 4,8 olmaktadır. Bu durum mikro işletmelerin sayısının çoğunlukta olduğunu ortaya koymaktadır.
  - Büyük işletme başına istihdam ise 614 kişi olarak belirlenmiştir.

KOBİ'LERLE İLGİLİ MEVZUAT, YASAL ÇERÇEVE

- KOBİ'lerde istihdam geliştirme önlemleri alınması,
- Bürokratik, mali ve sosyal engellerin azaltılması,
- basitleştirilmesi, çalışma ortamının iyileştirilmesi,
- yeni işletme kurulmasının teşvik edilmesi,
- İş yönetimi kalitesinin yükseltilmesi,
- AR-GE ve inovasyon çalışmalarının desteklenmesi,
- Finansman ve kredi kaynaklarının geliştirilmesi,
- KOBİ'lerin iç pazara entegrasyonu ve uluslararası pazarlara açılmasının desteklenmesi,
- Bilgi çağına uyum sağlanması,
- Kamu ihalelerine katılımın desteklenmesi,

İnşaatta mikro KOBİ'ler yüzde 91,28, KOBİ'ler 8,68 büyüklerse, 0,04 civarında. Hizmet sektöründe yüzde 93'ü aşağı yukarı mikro nitelikte. Tüm işletmeler itibariyle toplamda da bütün şeylerin yüzde 91'i mikro işletme, yüzde 8,56'sı KOBİ, binde 10'u da büyük işletme niteliğine giriyor. Yani, ikisini toplarsak, aşağı yukarı 99 civarında, yani çok büyük bir kısmı KOBİ niteliğindeki işletmeler içerisine giriyor.

Burada da ülkelere göre bir dağılım var. Bu da ilginç, ülkenin sanayileşme düzeyi, yapısı,

KOBİ Niteliğindeki İşletmelerin Sanayi Sektörlerine Dağılımı ve İstihdam (2002 yılı)

ALT SEKTÖRLER	İşletme Sayısı	Pay (%)	Çalışan Sayısı	Pay (%)	Çalışan Sayısı/ İşletme Sayısı
Gıda, İçki, Tütün	30.833	11,6	163.869	12,7	5,3
Tekstil, Konfeksiyon ve Deri Üretimi	63.099	23,7	458.208	35,6	7,3
Ağaç ve Osmen Ürünleri	28.198	10,6	47.734	3,7	1,7
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	2.108	0,8	21.800	1,7	10,3
Bağcı ve Yayı	9.293	3,6	28.270	2,2	3,0
Kök Kömürü, Rafine Petrol Ürünleri	153	0,0	4.240	0,3	27,7
Kimyasal Madde Ürünleri	4.153	1,6	46.270	3,6	11,1
Plastik-Kauçuk Ürünleri	8.954	3,3	51.168	3,9	5,7
Taş ve Toprağa Dayalı Ürünler	12.281	4,6	80.337	6,2	6,5
Ana Metal Sanayi	5.906	2,3	48.110	3,6	7,7
Metal Eşya Sanayi	35.081	13,2	83.806	6,5	2,4
Makina İmalatı	18.880	7,1	85.249	6,8	4,5
Büro, Bilgi İşlem Makinaları	412	0,2	1.542	0,1	3,7
Elektrikli Makina ve Cihazlar	4.334	1,7	23.073	1,8	5,3
Radyo, TV ve Haberleşme Cihazları	552	0,2	7.304	0,6	13,2
Tıbbi, Hassas ve Optik Aletler	2.187	0,7	10.221	0,8	4,7
Motolu Kara Taşıtları	4.055	1,6	51.441	4,0	12,7
Diğer Ulaşım Araçları	979	0,4	7.974	0,7	8,1
Mobilya	34.255	12,9	70.387	5,4	2,1
Hurda Yeniden Değerlendirme	85	0,0	580	0,0	6,8
Toplam İmalat Sanayi	285.848	100	1.289.380	100	4,8

Kaynak : DIE 2002 GSİS

Bunun sektörel dağılımında yine mikro KOBİ, büyük işletme ayrımını yaptığımızda, 2003 yılı itibariyle Avrupa Birliği ülkelerinde mikro KOBİ'ler aşağı yukarı 100 üzerinden dikkate alırsak, tüm işletmelerin yüzde 70-82'si mikro nitelikteki işletmeler; yani 1 ila 9 işçi çalıştırıyorlar. 16-91 civarında onların "KOBİ" dedikleri, daha doğrusu mikro da aslında KOBİ'lere giriyor, ama orta ve küçük işletmeler olarak adlandırılıyor. Büyük işletmeler için sadece 0,39 yani, binde 39'u şeklinde yer almış durumda.

İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE KOBİ'LER

TABLO : 3/1'den analizlenerek tarafımızdan hazırlanmıştır.

İŞLETME NİTELİĞİ	ÇALIŞAN SAYISINA GÖRE İŞYERİ GRUPLARI	DAĞILIM (%)
KOBİ	1-250	99,89
Mikro	1-9	96,32
Küçük	10-49	3,09
Orta	50-99	0,30
Orta	100-150	0,10
Orta	151-250	0,08
Büyük	251'den fazla	0,11

ekonomisi, bir sürü faktörün, bir tür kriter dikkate alındığında, Belçika'da küçük işletme diyeceğimiz işletmeler yüzde 73 civarında, orta

ölçekler yüzde 20 civarında, yani KOBİ toplamı yüzde 93,5 büyük işletmelerde 6,5 civarında yer alıyor.

İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE KOBİ'LER

Hukuki Durum	Dağılım (%)
Ferdi Mülkiyet	80,6
Limited Sirket	13,6
Anonim Sirket	2,0
Adi Ortaklık	1,7
Diger	2,1
Toplam	100,0

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Emek yoğun teknolojilerle çalışarak ve genelde düşük vasıflı eleman istihdam ederek işsizliğin aşağı çekilmesine katkıda bulunmaktadır:

Küçük işletmelerin, istihdam sorunları karşısındaki direnç düzeyleri oldukça yüksektir. Emek yoğun teknolojiler ağırlıktadır. Büyük firmalara göre %30 daha az yatırım yaparak ve daha düşük nitelikte işçi çalıştırarak işsizliği bir ölçüde aşağı çekmektedirler. Ülkemizde kalifiye işçi sayısı özellikle bazı yörelerde oldukça düşük orandadır. Bu nedenle KOBİ'ler bu niteliksiz işçiyi çalıştırmada öncülük yapmaktadırlar. Ancak bunun "düşük ücret ve iş güvenliği"ne ilişkin sorunları arttırdığı da bir gerçektir.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Daha az yatırımla daha çok üretim ve ürün çeşitliliği sağlamaktadır:

Sektörlere göre farklılıklar göstermekle birlikte, gerek kişi başına gerekse tesis başına daha az yatırım yapılabilir. Daha önceki bölümde belirtildiği gibi; konfeksiyon, tekstil ve deri eşya üretimi; gıda içki ve tütün ürünleri sanayi ve madeni eşya sanayi KOBİ işletmelerinin en fazla yoğunlaştığı alt sektörlerdir. Bu sektörlerde genellikle "ölçek ve teknoloji" esnek ve ürün çeşitliliğine uygun bir niteliktedir. Kullanılan makinalarda ürün yelpazesini genişletilebilir ve pazarın talep paternine göre ürün kompozisyonu değiştirilebilir. Özellikle bu tip sektörlerde kalifiye işçi iş yerinde hızlı biçimde eğitilebilir. Dolayısıyla KOBİ'ler büyük işletmelerden çok daha kısa sürede, ürün yelpazesini talebe uygun olarak çeşitlendirebilmek olanağına sahip olmaktadır.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Esnek yapıları itibarıyla ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenmektedir :

Özellikle ülkemizde ekonomik dalgalanma, bunalım ve krizler çok sık yaşanmaktadır. Bu dönemlerde alınan kararlar, kirli olan yapıyı daha da sorunu bir duruma getirmektedir. 1990 yılından bu yana geçen 15 yıllık dönemde Türkiye ekonomisi üç büyük kriz ve altı önemli bunalım yaşamıştır. Bu dönemlere yönelik araştırmalar KOBİ niteliğindeki firmaların daha az etkilendiğini, küçülme ve üretim alanı değiştirme de daha hızlı davranabildiğini göstermektedir. Özellikle büyük kredi ve finansman kaynağına ihtiyaç göstermeden kabuk değiştirebildikleri gözlenmektedir.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Daha düşük yatırım maliyetleriyle istihdam imkanı yaratmaktadır:

Mikro ölçekteki KOBİ'ler 1-9 işçi çalıştırılan bir işletme yapısına sahiptirler. Bu işçilerin %60-70'i herhangi bir tecrübeye sahip olmayan düz işçilerdir. 9-49 işçi çalıştıran KOBİ'lerde bu oran daha da artmaktadır. Yapılan araştırmalar, kişi başına 15.000 - 25.000 USD' bir yatırımla işyerine gerekli makina ve teçhizatın alınmasını mümkün olduğunu göstermektedir. Ancak makina imalatı sanayi, ana metal sanayi, kimya sanayi gibi alt sektörlerde daha büyük sabit yatırım maliyetleri ile istihdam yaratmak mümkün olabilmektedir. Nihai olarak büyük şirketlere göre KOBİ'ler esnek bir yapıda olduklarından yatırımlarını da hızlı bir biçimde gerçekleştirme şansına sahiptirler.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Talep değişiklikleri ve çeşitliliklerine daha kolay uyum gösterebilmektedir:

KOBİ'lerin her düzeyde tüketiciye yakın olarak çalışmaları, onların tercihlerini sorunlarını hemen değerlendirerek, üretim mekanizmalarında gerekli değişikliklere hızla gitmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle, ortamda değişimlere karşı gösterdikleri reaksiyon ve esnekliğin yüksek olması KOBİ'leri yeniliklere daha yakın kılmaktadır.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Teknolojik yenilikleri almaya esnek yapıları nedeniyle daha yatkındır :

Yapılan araştırmalar tesislerdeki makina ve donanımın değişme süresinin KOBİ'lerde daha kısa zamanda yapıldığını, özellikle NC ve CNC tezgahları yenilemede hızlı davrandıklarını ortaya koymaktadır. Hem konvansiyonel hem CNC tezgahlarla çalışan pek çok işleme, küçük ölçekli şirketler içinde daha fazla orana sahiptir. Danışmanlık hizmetleri aldıklarında ve doğru teknik seçimler yaptıklarında; bu yenilenmeler KOBİ'lerin yeniden yapılanmasını da sağlamaktadır. Bu durum onların güçlü yanlarının en başında gelmektedir.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Bölgeler arası dengeli kalkınmada önemli bir rol oynarlar :

KOBİ'lerin faaliyet gösterdikleri yörede, bölgenin gereksinimlerini, tüketici eğilimlerini, harcama kalıplarını, gelenek ve davranışlarını dikkate alarak teknoloji seçimi yapmaları ve istihdamı yöresel sağlamaları bölge kalkınmasına destek olmalarını da getirmektedir. Özellikle bölgenin girişimcileri o yöreye yatırım yaptıklarında; uzun vadeli bir strateji yürütmeye konmakta ve yatırımı kısa sürede üretime geçirmek mümkün olmaktadır. Keza bölgenin insanı ile sürekli iletişim kurmak ve ihtiyaçlarını saptamak da üretimin kompozisyonunu değiştirebilme duyarlılığı sağlamaktadır. Çevrenin korunması da burada önemli kriterlerden biri olmaktadır.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltır :

Ülkemizde özellikle bölgeler arası kalkınma ve refah düzeyinde önemli dengesizlikler vardır. Sanayi yatırımlarının dağılımında da bu durum büyük ölçüde ortaya çıkmaktadır. Büyük işletmeler Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgeleri ile İç Anadolu'nun doğu kesimlerinde yatırım yapmaktan kaçınmakta, büyük destek ve teşvikler istemektedir. Bu durum mevcut olan dengesizliği ve gelir dağılımı uçurumunu keskinleştirmekte ve derinleştirmektedir. Emek yoğun teknolojilerin seçilerek büyük istihdam yaratacak yatırımların yapılmaması, politik ve toplumsal sorunların artmasına ve çatışmalara sebep olmaktadır. Keza alt yapının hazır olmaması ve yan sanayinin daha gelişmiş yörelerde bulunması, büyük yatırımlar için bu bölgelerin seçimini önleyen faktörlerdir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, özellikle organize sanayi bölgeleri veya küçük sanayi siteleri içinde yer alırlarsa, bu gelişmemiş bölgeler için önemli bir kalkınma ve istihdam kaynağı olabilmektedir. Gelir dağılımının dengesizliğini azaltmada bir ölçüde katkıları da olabilmektedir. Ancak temelde, makro düzeydeki sanayi politikaları yönlendirmezse bu katkı büyük ölçüde yararlı olmamakta, geçici bir etki yaratmaktadır.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Bireysel tasarrufları teşvik eder :

KOBİ'lerin bölgedeki bireysel tasarrufları, özellikle sanayi alanındaki yatırımlara aktardığı, böylece önemli bir ekonomik yarar sağladığı belirtilmektedir. Bu yargı bir ölçüde doğru olmakla birlikte, önemli bir yaygınlık kazanmadığı da açıktır. Türkiye'de bir bölgede bulunan girişimci her zaman o bölgeye yatırım yapmamakta, bölgesel teşvik ve desteklere karşın daha gelişmiş yöre ve şehirlere kaymaktadır. Bu durum özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki girişimciler için çoğunlukla geçerli olmaktadır. Üstelik proje hazırlanmadan ve danışmanlık hizmeti almadan yapılan bu yatırımla, küçük girişimci için olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ancak bazı yörelerde de girişimci yerel yapı ve karakterleri değerlendirerek, tasarruflarını küçük ve orta büyüklükte bir işletmenin kurulmasına yönlendirmektedir. Özellikle gıda ve içki sanayii ağaç ve orman ürünleri sanayi, konfeksiyon ve tekstil sanayi ile hayvancılık ürünlerinin işlenmesine yönelik sanayi bu bağlamda yatırım yapılan sektörlerdir.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Büyük sanayi işletmelerinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır :

Çeşitli faaliyetleri, farklı üretim tekniklerini kullanma sıklıkları ile küçük ve orta boy işletmeler ile büyük boy işletmeler rakip olmaktan çok birbirlerini tamamlayıcı olmaktadır. Uyum kabiliyetlerinin olması, genel ekonomik yapı içinde şüphesiz olumlu bir özelliktir. Bu özellik, kendilerine sıkıca bağlanmış küçük işletmelere sipariş veren, onlara belirli standart ve kuralları getiren, bir ölçüde pazar sorunlarını çözen büyük işletmeler için de bir garanti yaratmaktadır. Ancak yan sanayi ile ana sanayi arasındaki iş bölümü ve işbirliği yeterli düzeyde değilse, küçük ve orta işletmeler kriz dönemlerinde büyük firmalara oranla çok daha olumsuz etkilenmektedirler. Özellikle fiyatların büyük ölçüde ana firma tarafından empoze edilmesi, kar marjlarını düşürmekte ve firma büyük bir mali bunalımın içine girmektedir. Fımanın bu bağımlılıktan kurtulup yeni pazar ilişkileri içine girmesi de zorlaşmaktadır.

KOBİ'LERİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Ekonominin ve toplumsal yapının denge ve istikrar unsurudur :

Bu yargı en fazla tartışılacak olanlardan biridir. Yukarıda belirtilen tüm faktörler, KOBİ'leri ekonominin vazgeçilmez öğeleri haline getirmekte ve bir denge unsuru olarak ortaya koymaktadır. Ancak bu firmalar aynı zamanda yetersiz kaynakların israfına ve disipline edilemez yapılarıyla da üretimde dengesizliğe neden olmaktadır. Ekonominin planlama ve yönlendirme güdülerinden soyutlanması ve kamu yararının ön koşul olarak ele alınmaması halinde, sanayinin gelişmesi de bu karmaşayı arttıracak biçimde bu yörengeye oturacaktır. Daha fazla üretim gereksiz tüketimi de hızlandıracak, özellikle tüketim malları sanayilerine yapılan yatırımların körükleyecektir. KOBİ'ler bir anlamda ekonominin vazgeçilmez yapılanmaları, bir anlamda da sınırlanamayan tüketimin de sorumlularıdır.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Çok küçük ölçekli ve dağınık olmalarından dolayı verimlilikleri düşüktür:

Türkiye'de KOBİ'lerin %96,3'ü 1-9 arası işçi çalıştıran mikro ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla sanayi sektöründe yer alan işletmeler analiz edildiğinde, geleneksel yapının egemen olduğu aile firmalarının büyük çapta sistemin içinde var oldukları görülmektedir. Bu işletmeler gerek yönetim, gerekse mali ve pazarlama konularında muhafazakar bir eğilim ve davranış göstermekte, verimlilik ilkelerini çoğunlukla hayata geçirememektedirler. Bazen işletmelerde yapılacak küçük değişiklik ve planlamalar dahi işletmeyi daha verimli kılabilmektedir. Ancak işletmenin sahibi aynı zamanda yönetici de olduğundan, işletme körlüğü nedeniyle ve yeterli bilgiye sahip olmadığından, bu planlamaya gözlerini kapamaktadır. Bu verimlilik ilkelerinin bilinmemesi tüm alanlarda işletmeyi etkilemekte dolayısıyla sorunlar kısa sürede büyüyerek işletmeyi dar boğaza sokmaktadır.

Almanya'da KOBİ toplamı 94, büyük işletme 5,9 Fransa'da biraz daha yüksek KOBİ miktarı 95'e çıkıyor, 5 civarında büyük işletmeye giriyor.

İtalya'da KOBİ'ler daha yüksek bir oranda. En yüksek de İspanya'da yüzde 97,3'ü KOBİ'ler kapsamına giriyor, 2,7'si de büyük işletmede.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Pazar ve sektör bilgileri yetersizdir :

KOBİ'ler genel olarak yaptıkları ürünün iç pazardaki talebini, rakiplerini, bunların pazar payını, talebin yıllara göre trendini bilmeden imalat yapmaktadırlar. Keza bu ürünün ithalat ve ihracatı, dünya pazarlarındaki durumu da yeterli ölçüde bilinmemektedir. İç ve dış pazar araştırmaları ile imalat yapılan sektörün etüdü KOBİ'ler açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece el yordamıyla hareket edilmeyecek, bu bilgilere göre karar mekanizmaları işleyecektir. Özellikle mikro işletmeler açısından pazar ve sektör araştırmaları yaptırmak, maddi yapılarını zorlayacaktır. Ancak KOSGEB yardım ve desteklerinden yararlanılarak, bu bilgilere ulaşmak mümkündür.

Burada da yine seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerinde KOBİ'ler içindeki istihdamın dağılımı bu da ilginç "mikro KOBİ'ler" dediğimiz 1-9 işçi çalıştıranlarda bütün çalışanların yüzde 17'si, küçük ve orta işletmelerde yüzde 47'si, büyüklerde de yüzde 36'sı aşağı yukarı çalışmakta. Almanya'da yüzde 60'ı KOBİ niteliğindeki işletmeler, yüzde 40'ı büyüklerde çalışıyor.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Teknik bilgileri yetersizdir :

KOBİ'ler arasında en büyük teknik bilgi yetersizliği mikro işletmelerde olmaktadır. Genel olarak geleneksel yapı ve teknik düzey, kaliteli ürün yapılmasına engel teşkil etmektedir. Bu firmalarda yönetici aynı zamanda işletmenin sahibidir. Çalışan işçiler nitelikli değildir, teknik bilgileri yetersiz olduğundan tezgah kullanımında, takım ve aparat değişiminde hatalar yapılmaktadır. Malzeme seçiminde ve termininde kalifikasyon aranmadığından, ürünün kalitesi de düşmektedir. Bu durum kısa süre içinde değiştirilebilir bir özellik göstermemekte; ancak eğitim ve kalifiye eleman istihdamı ile çözümlenebilmektedir.

İspanya'da bu keza yüzde 80'i buluyor, KOBİ'lerde çalışanlar, yani bizim sanayi yapımıza daha yakın. Yüzde 20'si büyük işletmeler, görüyorsunuz. Fransa'da biraz daha durum değişiyor, Portekiz'de yine KOBİ'ler büyük çapta istihdamı sağlıyorlar. Yunanistan'da aynı şekilde KOBİ'lerde çalışanların sayısı oldukça bugünkü toplamdan büyük pay alıyor. Ortalama yüzde 29'u büyük işletme, yüzde 71'i KOBİ olmak üzere Avrupa Birliği çalışan oranı.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Teknoloji düzeyleri genellikle düşüktür :

Hangi sektörde faaliyet gösterirlerse gösterirler küçük ve orta ölçekli işletmelerde genel olarak teknolojik düzey düşüktür. Özellikle konfeksiyon ve tekstil ürünleri ile gıda ve içki sanayiinde üretim yapan pek çok KOBİ, emek yoğun teknolojilere dayanmaktadır. Bu durum özellikle kaliteyi etkilemekte, maliyetleri belli ölçüde düşürse bile küresel rekabette dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır.

KOBİ'lerdeki sanayinin yeri, bizde baktığımız zaman nedir? Aşağıdaki tespitler KOSGEB tarafından yapılan araştırmalarda görülüyor. Bizde de işletmelerin % 99,5 KOBİ'ler oluşturuyor, bütün işletmelerin, imalat sanayinin de faaliyet gösteren işletmeler. Bunun % 61'ini imalat sanayindeki

KOBİ'ler sağlıyor. Katma değer % 27,3'ünü KOBİ'ler yaratıyor, yani % 61 gibi istihdamda önemli bir işlev yüklenmelerine rağmen, katma değerden % 27 gibi bir pay alıyorlar.

Öz kaynak ve sermaye sıkıntıları fazla. Ticari bankaların kendilerine tahsil ettiği kredi kaynaklarının ancak % 40'ından yararlanabiliyorlar, yani bu bütün kredi kaynakları olarak algılanmasın, KOBİ'ler tahsis edilen kaynaklar 100 ise, bunların yararlanma olayı ancak % 40 olabiliyor. Çünkü, çeşitli nedenlerle taahhüt veremiyorlar ya da kurumsallaşmadıkları için birtakım formaliteleri, bürokratik işlemleri aşamıyorlar ve dolayısıyla, ancak % 40 gibi bir orandan yararlanabiliyorlar.

Yaptıkları yatırımların % 88'ini öz kaynaklarda kullanıyorlar. Eximbank kaynaklarının ancak yüzde 11,1'i KOBİ'lere ayrılıyor. Yatırımcı banka kaynaklarındansa aldıkları pay binde 3 civarında, yani büyük bankaların yatırımcı bankalar dediğimiz Türkiye Sınai Kalkınma Bankası gibi, İş Bankası gibi bankalar, Vakıfbank gibi.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Yönetim ve organizasyonda zafiyet bulunmaktadır :

KOBİ'lerde en büyük sorunlardan biri yönetim zafiyetidir. Yönetici (veya firma sahibi) geleneksel yapıyı devam ettirmekte, pek çok alanda karar almakta zorlanmakta, sektördeki ve pazardaki değişimleri izleyememektedir. Aile şirketleri veya geleneksel yapılanmada aile sorunları firmayı da etkilemektedir. Mali yapının denetlenememesi, işletme sermayesinin yetersizliği, malzeme tedarikinde geleneksel ilişkilerin hala sürdürülmesi en büyük açmazlar olmaktadır. Özellikle mikro işletmelerde ve küçük firmalarda organizasyon planı yoktur, olsa bile işletilememektedir. Görev ve sorumluluklar tanımlanmamış veya net bir biçimde ayrılmamıştır. Bu durum yetki kargaşasına neden olmakta, yapılacak işlere ilişkin kararlar delege edilememektedir. Yönetim zaafı yöneticiler tarafından bilinmesine karşın, hiyerarşik nedenlerle sorunlar görmezlikten gelinmektedir.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Pazarlama ve tanıtım konusunda alt yapı ve bilgi eksiklikleri vardır :

Günümüzde pazarlama, stratejik bir planlama ile kısa dönemli bölgesel ve ülke boyutunda politikaları içermektedir. Pazarlama giderek daha fazla bilgi ve araştırma gerektiren bir disiplin haline gelmektedir. Fırmanın ve ürünlerin etkin bir biçimde tanıtımı, pazarlamada araçlardan sadece biri olup önem taşımaktadır. Reklam, promosyon, web sitesi oluşturulması ve güncelleştirilmesi firmanın pazarda varolması için zorunludur. KOBİ'ler, giderek karmaşıklaşan ve rekabeti zorlayan pazarlamada alt yapıyı kuramamışlardır. Bilgi eksiklikleri önemli boyutlardadır. Yan sanayi olarak çalışanlar için bu eksiklikler önemli değildir. Ancak doğrudan dağıtım yapanlar ve bayi teşkilatı bulunanlar için pazanın günü gününe izlenmesi gerekmektedir.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Ürettikleri ürün ve hizmetin kalitesi genellikle düşüktür :

KOBİ'ler için en büyük sorunlardan biri "maliyet - kalite" optimizasyonudur. Maliyetlerin düşük olması pazarlamada önemli bir avantaj getirmekte, ancak kalitenin de düşük olması, bu avantajı tersine çevirmektedir. Ürün veya hizmetin bu niteliği, yerel pazarda bir ölçüde mas edilebilmekte, ancak ulusal pazarlarda ve ihracatta dezavantaj olmaktadır.

Hep söylüyoruz, KOBİ'lerin sanayideki yeri, nedir, hangi işlevi yüklenmişler, rolleri nedir? Burada biraz da buna bakalım. Bir kere yönetim tarzları geleneksel. Çoğu babadan oğla geçme işletmeler ve o yönetim tarzlarının değişimi zaman içerisinde çok ağır işliyor, çok ağır değişiyor. Genellikle, o eşiği bir türlü atlayıp, kurumsallaşmaya doğru geçemiyorlar, yani en büyük zaaflarından biri bu yönetim tarzı. Karar mekanizması sadece eğer oğla kalmışsa, bir tek o oğuldan çıkıyor, yani eğer oğullar arasında bir paylaşım olmuşsa, en

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

Standartlara uygun üretim yapmadıkları için ihracat potansiyelleri düşüktür :

KOBİ'ler özellikle dış pazarlar için önemli olan CE-işareti, ISO-14000 (çevre belgesi), ISO 9000 (kalite güvence standart belgesi) ve benzeri belgelere sahip olsalar bile, standartlara uygun üretim yapmakta zorlanmaktadır. Rekabetçi, global dünya pazarlarında hatta iç pazarda başarılı olabilmek için asgari düzeyde bir Kalite Güvence Sistemi'nin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu belgelendirme ve akreditasyon için KOSGEB tarafından verilen KOBİ destek ve yardımları söz konusudur. İşletmeler bu desteklerden yararlanmaları ve kaliteyi yükseltmeden fason üretim bile yapacak düzeyi tutturamazlar. Bu nedenle, özellikle 1-49 işçi çalıştıran küçük işletmelerin ihracat potansiyeli düşük olmaktadır.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

- Sektörel Dış Ticaret Şirketleri (SDTŞ) bünyesindeki KOBİ yapılanmalarında problemler mevcut olup, bu konudaki mevzuat engelleyicidir :

Bu konudaki mevzuat (1996), KOBİ'lerin ihracat yapabilmelerine yönelik bir örgütlenme modeli (SDTŞ) sunmaktadır. Buna göre 1-200 arasında işçi çalıştıran 10 KOBİ (geri kalmış yörelerde 5 KOBİ) en az 10.000 YTL (geri kalmış yörelerde 5.000 YTL) ile ödenmiş sermayeli bir A.Ş. kurmakta ve Sektörel Dış Ticaret Şirketi olarak ihracat teşviklerinden yararlanabilmektedirler. Ancak hem şirketin kurulması, hem de teşvik araçlarından faydalanmak bir dizi bürokratik işlemin tamamlanmasını gerektirmektedir. Bu konuda deneyimli bir uzman kadronun çalışması ve formaliteleri eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar yapılsa bile her teşvik kademesinde, özkaynaklardan harcanmak üzere firmaların bir fon oluşturulması da zorunludur. Henüz koordineli ve disiplinli çalışmayı öğrenememiş, ortak etkinlik misyonuna sahip olmayan KOBİ'ler için bu tip şirketlerin yaşama geçip, kurumsallaşması olanaksız görünmektedir.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

- Özkaynakları yetersiz olup, kronik enflasyona bağlı olarak zaman içinde erozyona uğramıştır :

KOBİ'ler hem yatırım hem de işletme dönemlerinde finansman kaynağı bulmaktan şikayet etmektedirler. KOBİ'lere kredi veren kuruluşlar hem az sayıdadır hem de yeterli krediyi verecek performansa sahip değildirler. Küçük ve orta ölçekli işletmeler kredi alabilmek için pek çok şartı yerine getirmek, bürokratik engelleri aşmak ve beklemek zorundadırlar. Yapılan araştırmalar, Türkiye'de KOBİ'lerin tüm kredilerden aldıkları payın %6-8 arasında olduğunu saptamaktadır. Bu durumda gerek yatırım yapmak gerekse işletme sermayesi sağlamak için en önemli kaynak özsermaye olmaktadır. Bu noktada KOBİ'ler yine büyük sorunlarla baş başa kalmakta, özsermayeleri yeterli olmadığından gerekli yatırımları yapamadıkları gibi, işletme sermayesi temininde de güçlük çekmektedirler. İşletme sermayesi olmayan veya bunu kredili satışlarla sağlayan pek çok KOBİ bulunmaktadır. Bu durum malzeme tedarikinde, işçi ücretlerinin karşılanmasında, stok maliyetinde ve diğer maliyet unsurlarında sorunlar çıkarmaktadır. Bir kere dar boğaza girilince, bunu aşmak zorlaşmakta ve kısır döngü meydana gelmektedir.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

- Rekabet güçleri düşüktür :

KOBİ'lerin küresel rekabet içinde yer alıp, özellikle özgün ürün imal etmeleri bugün için zor görünmektedir. KOBİ'lerin iç ve dış büyük şirketlerden fason üretim almaları halinde, daha az rekabet zincirine girdikleri gözlenmektedir. Sipariş ana şirketin belirlediği norm ve fiyat skalasında yapılip, teslim edilmektedir. Ancak burada da şu tehlike mevcuttur. Ana firma giderek fiyatları düşürmekte ve KOBİ'leri düşük kar marjları ile çalışmaya zorlamaktadır. Küçük firmaların pazarlık edebilme şansı yoktur. Zira yedekte başka KOBİ'ler alternatif olarak beklemekte ve daha düşük fiyata razı olmaktadır. Bu "fason işletme" mantığının çok bilinen tablosudur. Ayrıca bu kar marjlarına razı olursa bile, politik ve ekonomik dalgalanmalar da ana şirketin siparişi iptal etmek riskini her an ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla "rekabet gücünün" düşüklüğü KOBİ'lerin birincil sorunudur.

KOBİ'LERİN ZAYIF YÖNLERİ

- Yatırımlarını geliştirmekte zorlanmaktadırlar :

KOBİ'lerin tevsiyatı yapmaları, dar boğaz giderici ve modernize yatırım çalışmalarına girmeleri veya yeni bir yatırım planlamaları oldukça zordur. Özkaynakları yetersiz olduğundan bir finansman kaynağı olarak kullanılmamakta, kredi almaları da hem teminaller açısından hem de süre olarak imkansız bir tablo çizmektedir. Yukarıdaki madde de bu hususlar açıklanmış, ayrıca ilgili bölümde ayrıntılar verilmiştir. Keza bu işletmelerin yeterince kurumsallaşmamaları, sermaye piyasasından kaynak temin etmelerini de mümkün kılmamaktadır.

büyük oğul yönetimde egemen oluyor, diğerleri o iş bölümünün belli yerlerinde yer alıyorlar, ama gene karar genel olarak tek kişiden çıkıyor.

Demin de söyledik, istihdamın yüzde 61'ini yaptıkları halde 127,1 katma değerden pay alabildiklerini söyledik. Burada önemli bir şeyi paylaşacağım. 2002 Devlet İstatistik Enstitüsünün paylaştığı bir genel işyerleri sayımı var. Bu sayım bütün sektörlerdeki işyerlerini kapsıyor. Oldukça da yeni, yani üç yıllık bir şey, o yandan bu yana çok fazla bir artış olduğunu zannetmiyorum. Türkiye'deki toplam 1888

işletmenin %99,89'u KOBİ niteliğine giriyor, yani bunun içerisinde hizmet sektörü var, banka sektörü var, finansman sektörü var, inşaat sektörü var, turizm sektörü var. Bu hakikaten oldukça yüksek bir oran, yüzde 99,89'u doğrudan doğruya, yani ki, bu rakam da, şöyle bir baktığımız zaman, 1881 işletmeden 1879 işletme AB demin yaptığımız o tariflerdeki tarife uygun bir biçimde KOBİ tanımına giriyor.

Bunların araştırmada elinizdeki kitaplarda çok geniş bir dağılımı var. Her hizmet sektöründe farklı şeyleri

biz buradan sadece sanayi işletmesi niteliğinde olan 267 184 firmayı aldık, yani biz "sanayide KOBİ'ler" dediğimiz zaman, 267 bin firma var. Bunun 265 bin adedi KOBİ, 1336 adedi ise büyük işletme. Yani, sanayide çalışan, üretim yapan firmalardan çok büyük bir kısmı KOBİ kapsamına giriyor. Bunlarda istihdam edilen işçi sayısı 2110 civarında, yine o istatistiklerden çıkan rakam.

Bunu, yani tüm %61'ini sağladığı KOBİ'leri düşündüğümüz takdirde, KOBİ'lerin istihdamı da 1289 gibi bir rakam çıkıyor. Yani, bu 2 milyonu aşkın kişinin aşağı yukarı 1300'e yakın olanını KOBİ'ler çalıştırıyor.

Buradan hemen bir gösterge olarak şunu ahyoruz:

KOBİ'LERDE KATMA DEĞER VE YATIRIM						
• KOBİ'ler ile Büyük İşletmelerin Katma Değer Tablosu, İşletmelere Göre Kıyaslaması						
Sanayi Ölçeği	İşletme Sayısı	İşletme Payı (%)	Çalışan Sayısı	Çalışan Payı (%)	Katma Değer (Milyon YTL)	Katma Değer Payı (%)
Küçük Ölçekli (1-49)	262.909	98,4	993.940	47,1	8.288,0	14,1
Orta Ölçekli(50-199)	2.939	1,1	295.440	14,0	7.799,0	13,2
KOBİ(1-199)	265.848	99,5	1.289.380	61,1	16.047,0	27,3
Büyük Sanayi (200 +)	1.336	0,5	820.897	38,9	42.733	72,7
Toplam İmalat Sanayi	267.184	100,0	2.110.277	100,0	58.780,0	100,0

Kaynak : DİE 2002 GSİS'den yararlanılarak tarafımızdan katma değer hesabı yapılmıştır

KOBİ'LERDE KATMA DEĞER VE YATIRIM				
• KOBİ'ler ve Büyük İşletmelerde İşletme Büyüklüklerine Göre Katma Değer Göstergeleri				
Sanayi Ölçeği	İşletme Sayısı	İşletme Başına Katma Değer (YTL)	Çalışan Sayısı	Çalışan Başına Katma Değer (YTL)
Küçük Ölçekli (1-49)	262.909	31.524,0	993.940	8.338,0
Orta Ölçekli(50-199)	2.939	2.640.000,0	295.440	25.262,0
KOBİ(1-199)	265.848	60.361,0	1.289.380	12.445,0
Büyük İşletme (200 +)	1.336	31.985.700,0	820.897	52.056,0
Toplam İmalat Sanayi	267.184	219.998,0	2.110.277	27.854

Kaynak : DİE 2002 GSİS, TABLO : 5/1

KOBİ'LERDE KREDİ, TEŞVİK VE DESTEKLER

- Türkiye KOBİ'leri ile Seçilmiş Üke KOBİ'lerinin Toplam Kredilerden Aldıkları Paylar

Ülkeler	KOBİ Kredileri Payı (%)	Vade	Faiz Oranı
ABD	43,0	Uzun	Düşük
Almanya	36,5	Orta	Düşük
Hindistan	17,0	Orta	Normal
Japonya	51,2	Uzun	Düşük
İngiltere	28,4	Orta	Düşük
Güney Kore	48,0	Orta	Düşük
Fransa	49,7	Orta	Normal
İtalya	39,6	Uzun	Düşük
Yunanistan	26,0	Uzun	Normal
Türkiye	9,5	Orta	Normal

Kaynak : EIB Information Bulletin 2003

Acaba, KOBİ'lerde işletme başına düşen kişi sayısı ne kadar? Buradan gördüğümüz sanayide işletme başına 4,8 biz ona diyelim ki 5 kişi. Demek ki, bizim KOBİ'lerimizin aslında ortalamaya girdiği zaman, hepsi mikro işletme niteliğinde, yani orta işletmeleri çalıştırdıklarını, küçük işletme niteliğinde olanların hepsi bunların içerisinde o kadar az yer işgal ediyor ki, neticede istihdam işletme başına sadece 5 oluyor. Demek ki, bizim mikro KOBİ'lerimiz, ortalama bir mikro işletme niteliğinde.

Büyük işletmelere baktığımız zaman, 1336'da olaya baktığımız zaman, işletme başına istihdam 614 gibi

KOBİ'LERDE İŞGÜCÜ POTANSİYELİ

- Sanayideki KOBİ İşletmelerinde İşgücü ve Nitelikli İşgücü, Kıyaslamalar

İmalat Sanayi Sektörleri	İşletme Sayısı	Toplam İşgücü	Nitelikli İşgücü	Nitelikli İşgücü Oranı
Tekstil, Konfeksiyon, Deri	83.099	408.208	96.250	23,6
Gıda, İçki ve Tütün Ürünleri	30.633	163.669	51.408	31,4
Mobilya Üretimi	34.255	70.387	21.403	30,4
Metal Eşya Üretimi	35.081	63.806	30.205	36,0
Ağaç ve Orman Ürünleri	28.198	47.731	9.209	19,3
Makina İmalatı	18.860	85.249	39.924	46,8
Diğerleri	55.522	430.330	96.309	22,4
Toplam	265.848	1.289.380	344.799	26,7

Ülkeler	İhracattaki Payı (%)	Doğrudan İhracat Payı (%)	Dolaylı İhracat Payı (%)
ABD	32	21	11
Almanya	31	18	13
Danimarka	29	20	9
Fransa	23	13	10
İtalya	29	21	8
Yunanistan	26	16	10
Hindistan	40	21	19
Japonya	38	29	8
İngiltere	22	13	9
Güney Kore	20	12	8

Kaynak : KOBİ'ler ve İhracat, İGEME 2002

bir rakam olarak beliriyor. Yani, bir taraftan işletme başına 5 işçi çalıştıran KOBİ'ler, öteki taraftan işletme başına 614 gibi bir rakamla büyük işletmeler.

KOBİ'lerle ilgili mevzuat, yasal çerçeve konularına çok fazla girmek istemiyorum. Ama, genel olarak hep bu şeylerde geçen birtakım genel çerçevesi, KOBİ'lerin istihdamlarını geliştirme, istihdam geliştirme önlemlerinin alınması, yani KOBİ'leri daha fazla istihdam edebilir, işletmeler haline getirilmesi. KOBİ'leri geliştirmek açısından bürokratik, mali sosyal engellerin azaltılması, basitleştirilmesi, çalışma ortamlarının iyileştirilmesi, yeni işletme kurulmasının teşvik edilmesi, iş yönetim kalitesinin yükseltilmesi, AR-GE, inovasyon çalışmalarının desteklenmesi, finansman ve kredi kaynaklarının geliştirilmesi, KOBİ'lerin iç pazara entegrasyonu ve uluslararası pazara açılmasının desteklenmesi, bilgi çağına uyumun sağlanması, kamu ihalelerine katılımın desteklenmesi, işletme kültürünün geliştirilmesi. Teorik olarak bunlar ilgili kuruluşlar tarafından KOBİ'lerde bunlar yapılmalıdır, KOBİ'ler ancak bunlar yapılırsa gelişebilir diye ortaya sunulan çözüm önerileri.

Burada çok geniş bir tablomuz var. KOBİ'lerde sanayi sektörlerine dağılımına, istihdamına bakıyoruz. En

fazla alt sektörleri sıraladık, işletme sayılarını her bir tabloda görüyoruz. Mesela, hemen, her zaman aklımıza gelen, ama istatistiklere döküldüğü zaman da açık olarak ortaya çıkan tekstil, konfeksiyon ve deri üretiminde 63 bin işletme var ve toplamdan aldığı pay 23, çalışan sayısı 458 bin ve çalışanların aldığı pay % 35. Yani, bu tekstil, konfeksiyon ve deri üretiminde tüm işletmelerde çalışan, tüm imalat sanayinde çalışanların %35'i burada yoğunlaşmış durumda. Yani, tekstil bu alanda çok büyük küçük işletme var. Çalışan başına da, işletme başına çalışan sayısı da, 7,3 olarak belirlenmiş.

Sonra hangisi geliyor? Arkasından yine baktığımızda, metal eşya sanayii ikinciliği alıyor. Orada da 83 bin çalışan var, 35 bin işletme var. Fakat orada da gördüğümü, toplamdan aldığı pay 6,5 civarında, orada gördüğümüz olayda işletme başına 3 kişi bile düşmüyor, yani öylesine bir küçük işletme niteliğinde.

Ardından gelenler, gıda, içki, tütün alanında 30 bin civarında var. Sonra, makina imalat sanayiinde 18 bin işletme var, bu şekilde geliyor. Buradan biz şunu söyleyebiliyoruz ki, rahatlıkla bazı alanlarda dikkat ediyorsunuz, o elektronikte falan oralarda işletme sayısını son derece az görüyoruz, çünkü oralarda hep büyük işletmeler egemen, yani bu tablonun içerisine girmeyen büyük işletmeler var. İşletmelerin

KOBİ'LERDE AR-GE VE İNOVASYONUN YERİ

Bir başka konu da inovasyon ve AR-GE'de altyapılarını kurup geliştiren ülkelerin, sürekli gelişmiş ürün ile pazardaki konvansiyonel ürünleri yok etme gerçeğidir. Böylece AR-GE yapan firmalar büyüyecek, pazarın büyük bir bölümünde tekelleşmeyi sağlayacak ve yoğunlaşmayı maksimize edecektir.

- Pazarda Ana firmalar istedikleri fiyatları empoze edebileceklerdir.
- Ulusal pazarlarda yerel üreticiler tamamen ortadan kalkacak, ithal mallar veya monte edilmiş ulusal katma değeri minimize edilmiş ürünler tüketiciyi kendine çekecektir. Tüketici maliyet-kalite optimizasyonunu gerçekleştirmiş mallara yönelecektir.

KOBİ'LERDE AR-GE VE İNOVASYONUN YERİ

- Ana firmalar, gelişmekte olan ülkelerin firmalarını taşeron olarak kullanacak, onlara fason üretim yaptırarak ve ürün geliştirmelerini önleyecek kadar kar marjı tanıyacaktır. Alternatif fason üretim yapan firmalar, büyük bir baskı gücü oluşturacaktır. Merkezdeki firmalara sürekli katma değer transferi yapılacaktır.
- Sanayileşme çevre kirlenici, kar marjı düşük, düşük ücretli işçi istihdam eden, katma değeri minimize edilmiş alanlara kayacaktır. Dolayısıyla özgün üründen geçen markalaşma ve patentli ürün sayısı, gelişmekte olan ülkeler aleyhine giderek azalacaktır.
- Güçlü bir sanayileşme, küresel rekabete açık pazar bir ütopya olarak kalacak; teknoloji üretmek mümkün olmayacaktır.
- Bunu önlemek için kendi vizyonunu oluşturan ve öncelikli sektör ve teknolojileri seçen ülkelere ambargo uygulanacaktır.

en fazla yoğunlaşması genel olarak mesela, bu kök kömürtü, rafine petrol ürünleri. Burada çok az, hemen hemen ihmal edilebilir derecede küçük işletme var. Çünkü, bu tip üretimler küçük işletmelerle yapılamıyor.

Bir de o tablo 3 bini şöyle bir analizlediğimiz zaman, ne demiştik? 1-250 işçi tanımını koymuştuk. % 99,89'u KOBİ alanına giriyor. Bunun 1 ila, 9 işçi çalıştıran mikro işletmeler % 96,38'i yani, çok büyük bir oranda. Küçük işletmeler 10-49 çalıştırıyor, sadece yüzde 3'ü, orta işletmeyi de üç kategoriye bölüyoruz. "50-99 100-150 151-250" diye. Onların da hepsini birden topladığımız zaman, 0,48 gibi, yani binde 48 gibi bir rakam çıkıyor. Demek ki, bizim sanayimize büyük çapta 1-9 işçi çalıştıran işletmeler egemen.

Mülkiyet durumlarına bakıyoruz, demin hep demiştik, "o geleneksel yapı" diye mülkiyet durumuna baktığımızda, bunu zaten görüyoruz, ferdi mülkiyet dediğimiz mülkiyet, % 80,6 limitet şirket niteliğinde olanlar % 13,6 anonim şirket niteliğinde olanlar yüzde 2, adi ortaklık olanlar 1,7 ve diğerleri de 2,1 olmak üzere % 100'ü tamamlıyor. Demek ki, büyük çapta ferdi mülkiyete dayanan işletmeler olduğuna geliyoruz.

Şimdi, deriz ya bir suvat analizi yapalım, KOBİ'lerin

KOBİ'LERDE AR-GE VE İNOVASYONUN YERİ

Bu karanlık tabloyu tersine çevirmek, yeni bir sanayileşme politikası çerçevesinde firmaların yeniden yapılanmasını sağlamaktan geçmektedir. Burada AR-GE çalışmaları ve özgün ürün yaratılması en önemli basamaktır.

durumunu görelim diye, burada bir suvat analizi yapıyoruz. KOBİ'lerin güçlü yönleri nelerdir? Önce ona bir bakıyoruz. Daha az yatırımla, daha çok üretim ve ürün çeşitliliği sağlamaları. Bu özellikle mikro KOBİ'lerden küçük işletmelere doğru döndüğünde ortaya çıkan bir tablo. Çok hızlı bir biçimde iki tane hani denilir ya "iki tezgah alır atarım, hemen başlarım bir şeyler üretmeye" diyor. Onu gösteren bir yapı. Fakat, tabii bu aynı zamanda bu kadar az yatırımla çok çeşitli üretim yapması daha sonra kendisine karşı da bir tehdit olarak ortaya çıkıyor.

Daha düşük yatırım maliyetleriyle istihdam imkânı yaratmaları, yani 1-9 işçi çalıştıran işletme yapısına baktığımız zaman, bizim tespitimiz yüzde 60-70 bizim tespitimiz yüzde 60-70'inde herhangi bir tecrübeye sahip olmayan düz işçiler çalışıyor. Yani, nitelikli işçi sayısı oldukça düşük ve bunların kişi başına 9-49 işçi çalıştıran 15-25 bin dolar civarında bir yatırımla gerekli makina teçhizatı alıp hemen işe başladığını gösteriyor, yani böyle bir yatırım maliyeti söz konusu. O yatırım maliyetiyle de toplamda bu şekilde bir istihdam yaratabiliyor.

Emek yoğun teknolojilerle çalışarak, genelde düşük vasıflı eleman istihdam ederek, işsizliğin aşağıya çekilmesine katkıda bulunuyorlar, hakikaten bu bir açıdan böyle. Emek yoğun teknoloji var, genellikle düşük ücret ve iş güvenliğine ilişkin önemli sorunları var. Küçük yaşta çocuk işçi çalıştırıyorlar, dolayısıyla

da kayıtlı olan işçilerin yanında bir de kayıtsız olan hakikaten istatistiklere de geçmeyen oran var. Aslında, temelde belki o işletme başına düşen beş kişi kayıtlara geçmiş olan rakam. Belki, bunun çok daha üstünde de bir miktar işçi çalıştırıyorlar.

Esnek yapıları itibariyle ekonomik dalgalanmalarda daha az etkileniyorlar, yani krizlerde daha az esnek bir yapıya sahip oluyorlar. Talep değişikliği ve çeşitlerine daha kolay uyum sağlayabiliyorlar. Yani, bu bana uygun değil diyerek, hemen başka bir imalata rahatlıkla geçebiliyor. Teknolojik yenilikleri almaya esnek yapıları itibariyle daha yakınlar, yani baktı biraz para kazandı, hemen konvansiyonel tezgahtan CNC tezgaha geçebiliyor ve o CNC tezgahla da iş yapabiliyor.

Bilgiler arası dengeli kalkınmada önemli bir rol oynarlar, yani herhangi bir yöre genellikle KOBİ'lerde yok, yani bölge kalkınmasına belli ölçüde destek olabiliyorlar.

Gelir dağılımındaki dengesizlikleri bir ölçüde gözden uzak tutulabiliyor, bir ölçüde kompoze edebiliyorlar. Bireysel tasarrufu teşvik ediyorlar. Büyük sanayi işletmelerinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır. Bu aynı zamanda büyük işletmelere olan bağımlılıklarını ortaya koyan ve temelde gelişmelerini de engelleyen bir faktör. Ekonomik ve toplumsal yapının denge ve istikrar unsuru olarak ortaya çıkıyorlar.

Gelelim zayıf yönlerine. Çok küçük ölçekli ve dağınık olmalarından dolayı verimlilikleri düşük. Bu hepimizin bildiği bir olay, verimlilik diye bir olay hakikaten yok. Zaten çalıştırdıkları işçi olayına baktığımız zaman da, genellikle düz işçi niteliğinde, nitelikli işçi de çalıştırmıyorlar. Mühendis hemen hemen hiç yok. Yani, o rakamı gösterge olarak tespit ettiğimizde, aşağı yukarı 0,3 işletme başına düşen mühendis ve İmes'le yaptığımız bir araştırmada da Makina

Mühendisleri Odasının yaptığı bir araştırmanın sonuçlarında da 688 işletmenin 386'sında hiç mühendis çalışmıyor. Geri kalanlarında da 1-5 arası bir mühendis çalışıyor.

Pazar ve sektör bilgileri yetersiz, yani herhangi bir pazara açılabilmesi veya kendi sektörü hakkında bir bilgi olayı yok. Teknik bilgileri yetersiz bu da bildiğimiz bir olgu. Teknoloji düzeyleri genellikle düşük, yani emek yoğun bir teknolojiye dayanıyorlar, dolayısıyla da kalite olayları ve maliyet olayları da buna bağlı olarak bir dezavantaj olarak ortaya çıkıyor. Yönetim ve organizasyonda zafiyetleri var. Aile işletmeleri olmaları dolayısıyla bir kurumsal yapıya geçemiyorlar. Pazarlama ve tanıtım konusunda altyapı ve bilgi eksiklikleri var. Ürettikleri ürün ve hizmetin kalitesi genellikle düşük. Standartlara uygun üretim yapmadıkları için ihracat potansiyelleri düşük, yani ihracat hemen hemen KOBİ'ler içerisinde çok az, yüzde 9 gibi bir oran bu da bir faktör.

Sektörel dış ticaret şirketleri bünyesindeki KOBİ yapılanmalarında problemler mevcut olup, bu konudaki mevzuat engelleyici, yani bir araya gelip de, ihracat yapabiliriz dedikleri zaman da mevzuat o işi büyük çapta engelliyor ve bir araya gelip, sektörel dış ticaret şirketi olmaları oldukça zor. Rekabet güçleri düşük, çoğu büyük şirketlere bağlı olarak çalıştıkları için, rekabet edebilmeleri güç. Dolayısıyla, özellikle kriz dönemlerinde ya da bir işletmenin, büyük işletmenin, kendilerine bağlı işletmenin zafiyete düştüğü dönemlerde birdenbire bükülebiliyorlar. 262 bin işletmeden, mikro nitelikli işletmeden 993 bin kişi burada çalışıyor, çalışanların payı % 47 katma değerleri 8 milyar civarında ve toplam katma değerdeki payı da % 14.

50-199 olanlar, yani orta ölçekli olanların da katma payı 13,2 ikisini beraber topladığımızda, çalışanların toplam aldıkları pay 61, katma değerden aldıkları pay 27 civarında çıkıyor. Büyük işletmelerdeyse,

görüyorsunuz 8-9 gibi istihdam payları var, yarattıkları katma değerle toplam içinde yüzde 72,7'dir.

Burada KOBİ'lerin toplam kredilerden aldıkları paylarla ilişkin bir tablo var. Amerika'da % 43 oranında bir pay almış. Bu İngiltere'de \$ 28, Japonya'da % 51, Türkiye'de % 9,5 gibi bir oranda kalıyor. İhracattaki payları da yine burada çıkmış durumda. Burada da birçok ülkeden farklı olarak Türkiye'de aşağı yukarı ihracatı 9-11'ini falan yapıyorlar. AR-GE ve inovasyon dediğimiz zaman, ne yazık ki böyle bir altyapı söz konusu değil. Dolayısıyla, herhangi bir büyüme, yeni bir ürün oluşturma gibi bir şeyleri mümkün görülüyor. Dolayısıyla, pazarda ana firmalar istedikleri fiyatları KOBİ'lere empoze edebiliyorlar. Dolayısıyla da, bir şey almadıkları için, herhangi bir rekabet edecek unsurlara da sahip olmadıkları için rahatlıkla ana firma tarafından istenilen fiyatta mal üretmeye zorlanabiliyorlar.

Fason üretim yapan nitelikte firmalar, katma değer merkezdeki firmalara sürekli bir katma değer transferi söz konusu oluyor. Sanayileşmede çevre kirlenici kâr marjı düşük, düşük ücretli işçi istihdam eden katma değeri minimize edilmiş alanlara kayıyorlar ister istemez. Patentleşmiş, markalaşmış ürün sayıları hemen hemen yok. Güçlü bir sanayileşme, küresel rekabet, açık pazar bir ütopya olarak her zaman bunlarda kalıyor ve teknoloji üretmeleri mümkün olmuyor.

Bunun için nasıl bir politika uygulanabilir? Bir kere her şeyden önce KOBİ'leri bir araya getirebilecek, işletmeleri birleşmeye geçirebilecek.

ÖZGEÇMİŞ

1965 İ.T.Ü Makina Fakültesinden mezuniyet

1965-1966 Karayolları Genel Müdürlüğünde çalışma

1966-1968 Ordonatım Okulu İzmir İnşaat Emlak Dairesinde askerlik

1968-1975 Mühendislik Hizmetleri Bölüm Başkanı olarak, özel bir büroda yatırım projeleri hazırlama ve yöneticilik. Yüzü aşkın projede yabancı uzmanlarla fizibilite etüdüleri, DPT ve Dünya Bankası'na hazırlanan projelerde uzman yönetici

1975-1980 Makina Mühendisleri Odası'nda 1971 den bu yana çeşitli kademelerde yöneticilik, Oda Genel Sekreterliği görevi. Kongre, Panel ve Sempozyumlar için bildiri sunumu. İhtisas konuları: Demir-Çelik, İş Makinaları ve Makina İmalat Sanayi Dördüncü Demir Çelik Tesisleri proje çalışmaları, kağıt, makina imalat, otomotiv sanayiine ilişkin fizibilite çalışmaları, iki dönem MMO İstanbul Şube Başkanlığı

1980-1988 Kendi Danışmanlık şirketinde yatırım projelerinin yönetimi, CPM çalışmaları

1988-2004 Alarko ve Alarko Carrier İmalat Grup Grubunda yatırım ve Ar-Ge danışmanlığı, DPT 6,7 ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Plan çalışmaları, Özel İhtisas Komisyon raporörlüğü. Sivil Toplum Kuruluşlarında çalışmalar. Panel, sempozyum ve kongrelerde bildiri sunumu. KOBİ Yönetim Danışmanlığı ve yatırımlarda CPM çalışmaları

2005 yılından itibaren kendi şirketinde Yatırım ve Ar-Ge projeleri hazırlama; Sektör ve Stratejik Planlama çalışmaları yönetimi . MMO yayınları arasında çıkan "Makina İmalat Sanayi Sektör Araştırması"nın koordinatörlüğü. 2005 Sanayi Kongresi Yürütme Kurulu üyeliği

KOBİ'LERİN SANAYİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ DEĞERLENDİRME

Aykut GÖKER

Makina Mühendisi, TTGV

Sabrınızı taşırmadan, Sayın Bayülken'in sunduğu raporda benim not ettiğim bazı hususları bilgilerinize sunmaya çalışacağım. Her şeyden önce Sayın Bayülken'e yaptığı çalışma dolayısıyla teşekkür ediyorum; raporun girişinde cesaretle ortaya koyduğu bir husus için de kendisine özellikle teşekkür ediyorum. Girişte "amaç, har an her yerde abartılarak, Türkiye'nin kalkınma reçeteleri veya sanayi mucizeleri olarak sunulan KOBİ'leri nesnel bir yaklaşımla inceleyip, gerçekleri ortaya koymak gerekir", diyor. Gerçekten, son zamanlarda KOBİ'ler etrafından bir efsane yaratıldığını ve kalkınmanın başlıca reçetelerinden, imkânlarından biri olarak sunulduğunu biliyoruz; ama, gerçek bu mudur? Rapor buna önemli ölçüde açıklık kazandırıyor.

Sayın Bayülken raporunda genel olarak bazı tespitlerin altını çiziyor. Birinci tespit şu: KOBİ'ler Türkiye'nin de tercih ederek içinde yer aldığı mevcut iktisadi sistem açısından vazgeçilmezdirler. Bu bir gerçek, sistemin yürümesi için KOBİ'lere gerek var. Bunu raporunda anlatıyor. Niçin KOBİ'lere gerek olduğunu ben yinelemeyeceğim. Dün, gerçekten, KOBİ'ler sistem için gerekliydi; yani Fordist üretim biçiminin üretim ufkunun hakim motifi olduğu dönemde, eskiden kalan bir üretim biçimi olarak KOBİ'ler varlıklarını sürdürdüler ve gerekliydi. Üretim ufkuna egemen olan, ister "post-Fordist üretim biçimi", ister "esnek üretim - esnek otomasyona dayalı üretim biçimi" deyin, bugünkü üretim biçimi için de KOBİ'ler vazgeçilmez. Bunun hem de düne nazaran daha da büyütülerek, efsaneleştirilerek ortaya sürülmesine neden olacak bazı gerekçeleri var.

"Esnek üretim, esnek otomasyonun ortaya çıkmasından sonra, küçük işletmeler artık üretim ufkuna egemen olacak", denildi. Teknolojideki gelişmeler küçük işletmeleri mümkün kılıyordu; esnek üretim tarzları küçük işletmeler üzerine inşa edilecekti; ama, zaman geçtikçe görüldü ki, Fordist sistemin kitlesel üretimi esnek üretim ve esnek otomasyonda da geçerli oluyor. Örnek, ana otomotiv firmalarının montaj bantları. Yine, eskiden olduğu gibi büyük miktarlarda üretim yapıyorlar; ama bir farkla; esnek üretim-esnek otomasyon mümkün. Bant önünüzden geçerken, belli aralıklarla modellerin değiştiğini görüyorsunuz. Kitlesel üretim yine var, Fordist üretim tarzında olduğu gibi, ama esnek üretim - esnek otomasyon biçiminde.

KOBİ'ler yine varlıklarını sürdürüyorlar, nedeni açık? Çünkü, büyük sanayi bir kısım riskleri küçük ve orta ölçekli işletmelere - KOBİ'lere aktarmak durumunda; maliyetleri düşürmek için aktarmak durumunda; kendisi için ekonomik ölçekte olmayacak üretim miktarlarını aktarmak durumunda. Bu problemlerin çözümü için çok güzel bir süspansiyon görevi görüyor KOBİ'ler. Özellikle, sistemin kriz zamanlarında da krizin en riskli bölgeleri KOBİ'lere havale ediliyor.

Günümüzde KOBİ'lerin işlevi özellikle, nerede tanımlanıyor? O aslında Sayın Bayülken'in raporunda da var; ben biraz formüle ederek söyleyeceğim. Günümüz üretim sürecini, biz eğer kavram geliştirme, tasarım geliştirme, tasarım doğrulama, imalat, satış sonrası teknik hizmetler kompartmanları

biçiminde düşünürsek, net katma değerın çok önemli bir yüzdesinin başlangıçtaki, kavram geliştirme, tasarım geliştirme ve tasarım doğrulama kompartımanları ile sondaki, satış sonrası teknik hizmetler kompartımanında yaratıldığını görürüz. İmalat sürecine küçük bir pay düşüyor.

KOBİ'lerin işlevlerinin tanımlandığı bölge ise imalat süreci. Demek ki, büyük sanayi aslında net katma değerın giderek küçüldüğü imalat sürecinin bir kısım işlerini KOBİ'lere havale ediyor. Yalnız, son zamanlarda bir cereyan var; ona, Bayülken raporunda değinmemiş; zannediyorum, bazı ayrıntılara girmedim.

İmalata ek olarak, son zamanlarda tasarımın bazı aşamaları da, özellikle otomotiv sanayiinde, beyaz eşya sanayiinde, KOBİ'lere aktarılmaya başlandı. Olgunlaşan teknolojilerde tasarımın özellikle mühendislik ağırlıklı kısmını da ucuz mal edebilmek için bu sorumluluk KOBİ'lere aktarılıyor; böyle bir cereyan var. Ama dikkat edin, burada da KOBİ'lere havale edilen şey, işçiliğin ötesinde mühendislik, mühendisliğin biraz daha tasarıma, tasarım doğrulamaya doğru giden yelpazeleri. Ama, yine de burada büyük işletmelerin problemini çözmeye yönelik bir iş bölümünden söz ediyoruz.

Demek ki, KOBİ'lerin varlığı sistem için kaçınılmaz... KOBİ'ler toplumsal açıdan da vazgeçilmez. Sayın Bayülken'in ikinci tespiti bu. 'Defakto' böyle; çünkü, görüyoruz, istihdamın çok büyük bir oranı KOBİ'lere ait.

Bu iki tespitin doğal sonucu, KOBİ efsanesi yaratılırken, hep gözden kaçırılıyor. KOBİ'lerin esas varlık nedeni büyük işletmelerin gereksinimine yanıt vermektir. Esas işlevleri orada; onun için KOBİ'ler büyük işletmelere bağımlı işletmelerdir ve 'bağımlılık' KOBİ'lerin karakteristikleri açısından belirleyicidir.

Çok ilgi çekicidir; KOBİ'ler içinde de, özellikle teknolojide daha yetkin olanlar büyük işletmelere

bağımlıdır. Çünkü, esas, büyük işletmelerle doğrudan ve sıkı ilişkileri olanlar teknolojik olarak daha yetkin olan KOBİ'lerdir. O tür KOBİ'lerde istihdam sayıları nispi olarak diğerlerine göre daha yüksektir. Bu üç tespit de Türkiye açısından geçerli.

Sayın Bayülken Türkiye'deki KOBİ'lerin profiliyle / karakteristikleriyle ilgili bazı tespitlerini burada söyledi. Ben o tespitleri tekrar edeceğim, ama sadece hafızalarımızı tazeleyebilmek için:

- Türkiye'deki KOBİ'lerin kurumsallaşma oranları zayıf, yani şirketleşme oranı çok düşük.
- Yaş ortalamaları düşük. Yani, KOBİ'ler dünyasında şirketler çok çabuk kuruluyor, şirketler çok çabuk da kapanıyor; onun için yaş ortalaması düşük.
- Katma değer yaratmadaki payları düşük; tesis ve istihdam ettikleri kişi başına düşen katma değer payları düşük; düşük katma değerli ürünler üretiyorlar.
- Sabit sermaye yatırımlarındaki payları düşük.
- Banka kredilerinden yararlanma oranları öteki ülkelere göre düşük.
- İhracattaki payları düşük.
- Ölçek sorunları var; ve
- Sayın Bayülken konuşmasını bitirirken altını çizdi; teknolojide yetersizler, inovasyonda yetersizler, yönetim tekniklerinde yetersizler. Bu yetersizlik özellikle ölçekler küçüldükçe artıyor.
- Sayın Bayülken KOBİ'lerdeki mühendis sayısının genel ortalamasını da söyledi. Bu da düşük.

Ama, yine de, bu son tespitten hareketle, Türkiye'deki KOBİ'ler içinde de mühendis istihdam eden bir kesim olduğu rahatlıkla söylenebilir; yani Türkiye'de de belli bir eşğin üzerinde yer alan KOBİ'ler var. Rakamları Sayın Bayülken'in çalışmasından aldım. Yapılan bir araştırma modellenerek, zannediyorum, bu rakamlar

ortaya çıktı. 26.585 firma mühendis çalıştırıyormuş. Bunlardan 15 bininde 1 mühendis; 10 bininde 2 ila 5 mühendis; 1.585'inde de 5 ila 35 mühendis çalışıyormuş. İyi bir rakam, küçümsememek gerekir. O büyük KOBİ kalabalığı içerisinde altını çizeceğim bir envanter, bir varlık bu.

Hemen bir gerçeğin altını çizmek gerekir. Bu mühendis çalıştıran ve bütün KOBİ'ler içerisinde en iyiyi temsil eden KOBİ'leri bekleyen bir tehlike var. Bu tehlike Türkiye açısından çok büyük. O tehlike de şu: Hep baştan beri söylüyoruz. KOBİ'ler büyük işletmelere, büyük sanayi işletmelerine bağımlıdır. Bu şu demektir: Büyük sanayi işletmesi belli nedenlerden dolayı, coğrafya değiştirirse, her şeyden önce bu KOBİ'ler batır. Türkiye imalat sanayii her zaman coğrafya değiştirme tehdidi altındadır. Otomotiv sanayii böyledir, elektronik sanayii (örneğin, televizyon imalatı) böyledir. Türkiye'de imalat sanayinin üzerinde bir tehdit var; coğrafya değiştirme tehdidi. Çünkü, Türkiye imalat sanayinin sermaye yapısı coğrafya değiştirmeye müsait bir yapıdır.

Gelişmiş ülkelerin coğrafyalarından, özellikle imalat süreçleri, nispi girdi ucuzluğunun olduğu coğrafyalara doğru kayar. Bu kervana Türkiye'dekiler de her zaman katılabilir. Bu olduğu zaman, KOBİ'lerin içerisinde özellikle en iyilerinin yok olma tehlikeleri vardır, onların coğrafya değiştirme şansları yoktur.

Sayın Bayülken de aslında Avrupa Birliği'ndeki böyle bir istatistik veriyi kullanıyor. Avrupa Birliği'nde son zamanlarda bu coğrafya değiştirme dolayısıyla belli bir kayıp olduğunun altı çiziliyor. Bu tehlikeye de dikkatleri çektikten sonra, ben kendime göre Sayın Bayülken'in çalışmasından çıkartılabilecek sonuç nedir, ne yapmak gerekir, konusunda iki noktaya değinerek konuşmamı noktalayacağım.

Bir kere, KOBİ'lerin problemlerini çözmek için, sanayie bir bütün olarak bakmak gerekir. Sadece KOBİ'ler için bir çözüm yoktur. Biz burada

eleştiriyoruz, "KOBİ'ler bağımlıdır" diyoruz. Bu onların zayıf karnıdır. Bu eleştiri tamam; ama, bir gerçeği de görmezlikten gelemeyiz. Türkiye'de geçerli olan bir iktisadi sistem var. Bu sistem içerisinde bağımlılık bir verili koşul. Ama, bu verili koşulu görmezden gelerek, bu sistem içinde sadece KOBİ'ler için bir çözüm aramak çok büyük bir hatadır.

Sanayie bir bütün olarak bakmak gerekir. KOBİ'ler için getirilecek çözümde büyük işletme - küçük işletme, yani, ana sanayi - yan sanayi ilişkisini, verili koşul olarak göz önünde tutmak gerekir. Türkiye'deki KOBİ'lerin problemlerini çözmek bir yana, özellikle, teknoloji yeteneği yüksek olan KOBİ'lerimizi kaybetme tehlikesine karşı, Türkiye'nin bir üretim merkezi olma konumunu kaybetmemesini bir politik hedef olarak önümüze koymak zorundayız.

Belki ben bunlardan söz ederken, bazılarınız "yok olmaz öyle şey; biz bu konumumuzu kaybetmeyiz; imalat sanayimiz başka coğrafyaya gitmez" diye düşünebilir. Ama, şundan emin olunuz; Türkiye'deki büyük sanayinin stratejistleri bu tartışmanın içindedirler. Türkiye'deki sanayinin yabancı ortakları bu tür değerlendirmelerin içindedirler. Türkiye'nin şu andaki üretim merkezi olma konumunu kaybetmesi sorunu gündemdedir ve Türkiye her şeyden önce bu soruna bir çare bulmak durumundadır. Bugün artık biliyoruz ki, bir ülkenin üretim merkezi olma konumunu kaybetmemesi sadece imalatla yetkinlik kazanmakla mümkün değildir.

Doğru bir tespit yapalım; Türkiye artık imal etmeyi biliyor. İyi imalatçı bunu hiçbirimiz inkar edemeyiz. İmal etmeyi Türkiye biliyor; ama, Türkiye'nin bunu bilmesi bu coğrafyadaki üstünlüğünü kaybetmemesi için yeterli değil. Artık, üretim merkezi olma konumunu kaybetmemek için, başka yetkinlikler gerekiyor. Türkiye sanayinde olmayan bir yetkinlik alanı; çok zayıf olduğu bir yetkinlik alanı var. Bu alan, kavram geliştirme, tasarım geliştirme, tasarım doğrulama yetkinliğidir. Türkiye bu kompartımanlarda yetkinlik

kazanamadığı takdirde, ne yazık ki, imalatın yapıldığı yer olma konumunu da kaybedecektir.

Sanayicilerle lütfen gidin konuşun, ana sanayicilerle konuşun, önemli yan sanayicilerle konuşun. Türkiye'nin ihracatında ihraç ettiği parça başına kazandığı para çok düşüktür. İhraç ettiği televizyon cihazı başına, otomobil başına, otomotiv yedek parçası başına kazancı çok küçüktür. Eğer, Türkiye tasarım geliştirme, tasarım doğrulama, bunlara dayalı olarak özgün ürün geliştirme, özgün üretim süreci geliştirme noktasında da bir yetenek kazanamazsa, sanayisini kaybedecektir. O zaman, zaten sizin KOBİ derdiniz kalmıyor; ortada KOBİ kalmıyor.

Onun için, meseleye her zaman bu bütünlük içerisinde bakmak lazım. Benim getireceğim ikinci öneri de şudur: Madem böyle bir bütünlük içinde bakacağız, ana sanayimize teknolojiye üstünlük kazandırırken, bunun tamamlayıcısı olan belli KOBİ'lere de bu üstünlüğü kazandıracamız, kazandırmak zorundayız, başka çare yok.

Burada bazılarınıza çok ters gelecek bir öneriyle konuşmamı noktalayacağım. Sayın Bayülken rakamlardan söz etti, muazzam sayıda KOBİ var. Siz KOBİ'lere hepsine birden yardım edeyim diye ortaya atılırsanız, yaratabileceğiniz herhangi bir ekonomik fayda olmayacaktır; kurtarabileceğiniz hiçbir KOBİ de olmayacaktır. Türkiye sahibi olduğu kaynaklar itibarıyla KOBİ problemini çözerken, bir planlama yapmak ve seçici olmak zorundadır. Bu, seçilenler dışında kalan KOBİ'lere hiç yardım edilmesin anlamına gelmiyor. Her KOBİ'ye yardım edilsin; ama, bazılarına seçici olarak çok farklı programlarla, başka türlü yardımlarda bulunmak gerekir. Önce en iyilerin elinden tutmak gerekir. Pek çoğunuza bu ters gelecek; ama unutmayın, diğer, daha kötü durumda olan KOBİ'lerin kurtulması da buna bağlı. Çünkü, özellikle KOBİ'ler, görerek, bakarak öğrenmeyi öne alır; herkes birbirinden öğrenir. Kültürümüz böyle. Biz iyi KOBİ'ler kümesini yaratabilirsek, teknolojik açıdan üstün KOBİ'ler

kümesini yaratabilirsek, diğer KOBİ'ler de önce bu örnekleri kopyalayarak iyileşir; bu örneklerle bakarak daha iyi öğrenir.

Burada seçici olmak derken bunu kastediyorum. Evet, bütün KOBİ'lerin elinden tutalım, ama bazılarının elini seçici programlarla daha bilinçli olarak tutalım. Ben bütün KOBİ'lerin çıkarım bu noktada görüyorum.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

1938 Eskişehir doğumlu;

İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesi, 1960 mezunu;

1960-1981 yılları arasında, Petrol Ofisi Askeri İkmal ve NATO Tesisleri Batı Bölgesi'nde Teknik İşler Amirliği, Sümerbank Kimya Proje Müdür Yardımcılığı ve yine aynı kurumda, Kimya Proje Müdürlüğü ve Genel Müdür Teknik Müşavirliği gibi çeşitli kamu görevlerinde bulundu.

1980'li yıllarda ve 1990'ların başlarında bilim tarihi, ayrıca, çeşitli bilim ve teknoloji konularıyla ilgili kitap, ansiklopedi maddesi ve makale çevirileri yaptı; Ekonomik ve Sosyal Dokümantasyon ve Araştırma AŞ (ESDA) tarafından yürütülen yapılabirlik çalışmaları katıldı; ayrıca, TMMOB Makina Mühendisleri Odası'na Sanayi Politikaları danışmanlığı, Bilim ve Sanat dergisinin editörlüğü gibi görevlerde bulundu.

1993-1994 yıllarında TÜBİTAK Araştırma Merkez ve Enstitüleri Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanı; 1994-1999 yıllarında TÜBİTAK Bilim ve Teknoloji Politikaları Daire Başkanı olarak görev yaptı.

2000 Ocak'ından bu yana, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı'nda (TTGV) Danışman olarak çalışıyor.

Bilim-teknoloji-sanayi politikaları üzerine makale, bildiri ve kitap halinde yayımlanmış çalışmaları var.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

II. OTURUM

KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : Kemal ULUSALER

(Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Değerlendirmesinden dolayı Sayın GÖKER'e ve BAYÜLKEN'e teşekkür ederim.

Oturum boyunca dikkatle dinleyenlerin soruları ve katkıları olacaktır. Onları alalım, buyurun.

Yusuf Ziya KAYIR

(Metalurji Mühendisi, KOSGEB)

KOSGEB'te çalışıyorum. Çok ilginç şeyler söylediniz, teşekkür ederim. Ben meteoroloji mühendisi olmam sebebiyle döküm sektörünü biraz yakından izliyorum. Yani, şöyle bir yapı var: Bir örnekle anlatmak gerekirse, büyük işletmelerin takım kaptanı olduğu, KOBİ'lerin de oyuncu olduğu bir sistem var. KOBİ bizim ülkemizde şu anda, ama ben döküm sektöründeki KOBİ'lerden ve onlarla beraber çalışan KOBİ'lerden anladığım kadarıyla, şöyle bir yapının da olabileceğine inanıyorum. Yani, KOBİ'lerden ortak bir kaptan seçerek, KOBİ'ler birtakımı oluşturacaklar. Yani, böyle bir yönetimi de şu anda zaten mevcut olan yönetim, yani büyük işletmelerin kaptan olduğu, KOBİ'lerin de oyuncu olduğu yönetim tam bir tiran yönetimi, bu tiran yönetiminde KOBİ'ler sürekli bir alternatif oluşturma çalışması içerisindedir, ama mevcut olan, pompalanan ideoloji onların birleşmesine şu anda müsaade etmiyor. Ama, birleşmedikleri zamansa yok olacaklar. Ben eninde sonunda birleşeceklerinden tümitliyim.

Destekleme sürecinde iyilerinin desteklenmesi konusunda belki ben de buna benzer şeyleri düşündüm, söyledim bazı yerlerde. Şöyle: Biz sanayileşmeyi üretim olarak algıyorsak, yani sadece bir şeyleri çok üretmek olarak algıyorsak, bir şeyler de gelip, yani yakıt fiyatlarındaki yükselişler bizim üretimlerimizi sarsarsa, o zaman bizim yöneldiğimiz

sektörler, yani teşvik ettiğimiz sektörlerdeki KOBİ'ler de gidebilirler.

Makina sektörü toplantılarına katılıyoruz, 9 uncu plan toplantılarında da bu gündeme geldi. Yani, belki orada bu toplantının genel sekreterinin görüşünü de söylemek gerekir. Yani, bazı alanlar var ki, şimdi biz onları değerlendiremiyoruz. Bu alanlarda da ileride çok büyük gelişmeler olacak, o alanları da ihmal etmemiş olalım, teşekkür ederim.

Volkan Emre ÇALI

(Makina Mühendisi)

Aslında bu KOBİ'lere ilişkin çözüm önerisinden sonra, biraz kafam da karıştı. Daha doğrusu, Birinci Oturumdaki tartışmadan çıkardığım sonuçlar biraz da şöyleydi: Mühendisler emekçi kimliği önemlidir. Mühendislerin bakış açısını da bir noktada böyle olmalıdır ya da mühendis örgütlerinin bakış açısı böyle olmalıdır gibi bir çerçeve vardı. Oradan çıkan sonuçlardan birisi de, sanayileşme ya da daha bütünsel bakış açısından baktığımızda, artık uluslararası konjonktürün de geldiği nokta itibarıyla, emekçi sınıfların böyle bir bütünsel bakışı olabileceği noktasında bir şey çıkarıldı.

Bilmiyorum, yanlış olabilir, ama Toplum ve Bilim Dergisinde okuduğum bir makalede, özellikle küçük işletmeciliğin 1970'lerin sonuna doğru İtalya'da çıktığından bahsediliyor ve önem kazandığından bahsediliyor. Oradaki makale bunu da şuna bağlıyordu: İtalya'da o sırada işçi hareketleri önemli bir iş güvencesi ve örgütlenmeye dönük ciddi yasayla kaynaklı avantajlar sağlamıştır ve İtalyan hükümeti de 20 kişiden az çalışan işyerini kapsamadığı için bu yasa çalışmalarını çerçevesinde üzerinden böyle bir küçük işletmecilik diye bir şeyi geliştirmiştir denilmekteydi.

Bu bütüne yorulamaz, bu esnekleştirme stratejileri,

küreselleşme süreci falan, onun üzerine oturmuş bir süreç olarak da değerlendirilebilir. Bu çıkışa baktığımda, aslında çok da ciddi bir sınıfsal bir tercih var gibime geliyor. KOBİ'lerin oluşumu, ortaya çıkışı sürecinde.

Bir de şu soru kafama takıldı: Evet, tamam KOBİ'ler üzerinden bir strateji geliştirebilir. Ancak, buna dair bir perspektifi olmayan bir sınıf, tabaka olmadığı müddetçe bunu kim yapacak gibilerinden bir soru da başka bir yerde kafamda duruyor, teşekkür ederim.

Önder ALGEDİK

(Makina Mühendisi)

Tespite çok rahat katılmak mümkün, örneğin KOBİ'ler istihdam sorununu çözmüyor. Bunu hem sayısal olarak, hem toplumsal olarak göremiyoruz. Büyük işletmelere bağlı bu da çok doğru bir sonuç, ama bir başka nokta daha var ki, bu raporda yer alan organize sanayi bölgelerinde çalışan insan, işletme başına insan ortalaması 18, diğeri de 6 gibi rakam görülüyor ki bu da İş Kanununa göre buna tabii olmadığını gösteriyor. Bunu niye örnek olarak veriyorum. Gerçekten bu bahsettiğimiz organize sanayi bölgeleri, KOBİ'ler genelde İş Kanununun uygulanmadığı, çalışma yaşamının çok kötü olduğu işletmeler.

Bu üç noktayı birleştirip, şu soruyu sormak zorundayız diye düşünüyorum. İş bölüşümünde KOBİ'lerin yeri ne? Sayın GÖKER çok güzel açıkladı. Yani, iş bölüşümünde büyük sanayinin altında bir ara alt yüklenici dediğimiz, yan sanayi dediğimiz bir pozisyon oturuyor. Bu anlamıyla, büyük sanayinin ihtiyaç duyduğu yüksek sömürlü, düşük ücretli işler yapılmasında bir taşeron görevini gördüğünü, aslında bu çalışmalardan çıkartmak mümkün. Peki, burada kim kazanıyor? Çıkarımız çok doğru, bence

büyük sanayi kazanıyor. Bu feci bir şey, bu çok rahatsızlık verici bir şey, çünkü bakıyorsunuz teknopark örneğinde baktığımız zaman, teknoparkta üretilen ürünlerin yüzde 65'i silah sektörüne ait ve Amerikan piyadelerinin eğitim simülatörleri bile yazılabiliyor. Bu kadar övünç mü, üzünç mü durulacağı belli olmayan üretimler sağlıyorlar.

Kim kaybediyor diye baktığımız zaman? Aslında çok net olan bir şey var. Dediğimiz doğru, eğer çözüme bakacaksak, sadece küçük sanayi ya da OSB diye bakamayız, toplam olarak bakmamız lazım. Bugün bir dizi işletme yapabileceği, çözebileceği o kadar çok toplumsal sorun var ki, ne bileyim sağlıklı su içmekten tutun da, sağlıklı bir yaşama kadar her şey yapılabilir, bunun için teknoloji de var. Ama gördüğüm kadarıyla KOBİ'ler bugün Türkiye'de sömürü üzerine, sefalet üzerine, eşitsizlik üzerine kurulu sistemde küçük bir taşeronluk görevini üretimdeki görevleri gibi sürdürüyorlar, teşekkür ediyorum.

Nermin DAĞISTANLIOĞLU

(Emekli Öğretmen)

Ben eğitimci olduğum için, yine eğitimle ilgili bir soru yöneltmek istiyorum. Aykut GÖKER Beye özellikle, tasarım ve özgün ürün yetiştirebilmek için öncelikle imam hatipler yerine, hükümet meslek liselerinde, meslek liselerine önem vererek, tasarımın yapılabileceği programları gündeme getirip de, bunun üzerinde bir politika oluşturarak, KOBİ'leri daha doğrusu sanayiye de güçlendirmesi gerekmez mi diye düşünüyorum, bu konudaki görüşlerini rica ediyorum.

İkincisi; Yavuz Beyden acaba KOBİ'ler Avrupa'da nasıl güçlendiriliyor. Bunların sistemleri neler, Türkiye'ye uygulama konusunda ne gibi ipuçları alabiliriz oradan? Bu konuda bir araştırma yapılmış mı? Bunu öğrenmek istiyorum, teşekkür ediyorum.

Atila ÇINAR

(Makina Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Aykut Bey mühendis çalıştıran KOBİ'ler envanterinden bahsetti ve bunun çok önemli olduğunu söyledi ki, bu gerçekten önemli. Bu istatistiklerle ortaya çıkmış bir envanter. Ancak, bir de istatistiklere yansımayan, bizim gözlemlerimize dayalı bir envanter daha var bu da çok önemli. KOBİ kuran mühendisler. Bu gerçeğe nereden varıyoruz? Bizim tespitlerimiz, Türkiye'de 48, yaklaşık 50 makina mühendisi mezun eden okul var. Buralardan da yaklaşık yılda 2 bin makina mühendisi mezun oluyor. Hepimizin bildiği gibi, kamu mühendis almıyor, çok az alıyor. Büyük işletmeler, büyük kuruluşlar da zaten kendi okullarını kurdular, Koç, Sabancı kendi mühendislerini kendileri yetiştiriyorlar.

Bu 2 bin makina mühendisi nereye gidiyor? Bir kısmı meslek dışında çalışıyor, bir kısmı işsiz, ama büyük bir kısmı da, çok önemli bir kısmı da KOBİ'lerde ya da kendi işlerini kuruyorlar. Bu henüz istatistiklere yansımayan bir şey, dipten gelen bir dalga gibi, gerçekten dikkat çekecek ve bence önemli bir envanter KOBİ'ler içerisinde, çünkü ben de 10 yıldır Ostim'deyim ve bunu gözlütüyorum ya da Odamıza gelen mühendislerden de bunu izliyoruz. Bu mühendisleri Odaya üye olmaya zorunlu kılan bir durum da yok. O nedenle, birçoğu üye olmayabiliyor, o nedenle de istatistiklere yansımıyor. Bu da çok önemli ve KOBİ'lerin geleceğiyle, hatta Türkiye'nin geleceğiyle ilişkili bir envanter olarak değerlendirmeliyiz diye düşünüyorum, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Kemal ULUSALER

(Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Bir ya da iki soru daha alabiliriz, sanırım başka yok. Bu sefer Sayın GÖKER'den başlayalım, Hocam buyurun.

Aykut GÖKER

(Makina Mühendisi, TTGV)

Başlangıçta döküm sektöründen gelen Yusuf Ziya Kayır Bey KOBİ'lerin kendi aralarında toplulaşması, kendi aralarından çıkartacakları bir liderle ortaklaşa işler yapılması anlamında yanıtlıyorsa bazı şeyler söyledi. Tabii, buradaki konuşmalarımızda ayrıntılara inmiyoruz, ben özel programlar derken, KOBİ'ler düzeyinde belli bir seviyede uygulanacak programlar içerisinde bu tür şeyler olduğunu da biliyorum. Örneğin, Avrupa Birliğinin şu hepimiz tarafından bilinen çerçeve programları kapsamında, KOBİ'lere yönelik özel programlar var. Bu programlardan bir kısmının amacı, KOBİ'leri bir araya getirmek ve bunların ortaklaşa araştırma, geliştirme yapmalarını sağlamak. Bazı programlar bunun için destek veriyor ya da yine belli sayıda KOBİ'yi bir araya getirmek. Bunların araştırma, geliştirme ihtiyaçlarını karşılayacak bir şirkete araştırma yaptırmak.

Bu tür programlar o özel hedef gözetilen programların başında geliyor. Gayet tabii ki bu doğru. Evet, büyük işletmelere çok büyük bağımlılıkları var, fakat bunun yanında mutlaka kendi aralarında ortaklaşa yeteneklerini yükseltmelerine yarayacak programlar uygulamak her zaman mümkün ve ulusal çapta izlenecek bazı politikalarla, büyük sanayiye bu anlamda KOBİ'lere yetenek aktarmaya yönlendirici bazı tedbirler almak da mümkün. Bu ulusal politikalara bağlı.

Volkan arkadaşımızın özellikle İtalya örneği doğru. Özellikle bu esnek üretim modeli hep İtalya'daki bir örnek verilerek ortaya konuldu. Belli bir bölgenin, belli bir yetenek, diyelim ki, konfeksiyon konusundaki küçük işletmelerinin iyi organize olarak dünya piyasalarına çıkmaları çok iyi bir başarı örneği olarak bütün dünyaya takdim edildi. Evet, bu tür örnekler var, her yerde olabilir, Türkiye'de de

yaratılabilir. Bir ölçüde Gaziantep bunun örneğidir. Bu yerel yetenekler etrafında küçük işletmeleri, KOBİ'leri örgütlemek, bu konuda bilinçli bazı bölgesel politikaların uygulanmasına bağlı.

Sizin bir bölgenizde, bir yetenek varsa, bunu tespit etmişseniz, örneğin Gaziantep'te tekstil makinaları geliştirme yönünde bir yetenek tespit etmişseniz, orada uygulayacağınız bir bölgesel politikayla KOBİ'leri bu işletmeleri kümeleştirilerek, onlara bazı destekler sağlayarak, onların ellerinden tutarak, toptan dünya piyasalarına çıkmalarını sağlayabilirsiniz. Dikkat ederseniz bu da hedefi gözeten belli kitleleri gözeten bilinçli bir politikanın ürünü olmak zorunda.

Elbette, bu tür yetenekleri gözeten, bu tür yetenek toplulaşmalarını ön plana alan bazı programları Türkiye'de uygulamak durumunda. Yani, tek bir çözümden söz etmiyoruz, tek bir sihirli değnek yok. Nerede ne imkân varsa, akıllıca harekete geçirebilmek için uygulanacak programlar gerekli.

Neriman Hocam, hepinizin bildiği bir şeyden söz ediyor. Bu mesele bir bütün. Türkiye eğer sanayiyi kaybetmek istemiyorsa, geldiği kadarıyla kaybetmek istemiyorsa ve eğer sanayiyi daha ileri noktalara götürmek istiyorsa, eğer tasarım geliştirme, tasarım doğrulama, üretim geliştirme, süreç geliştirmede yetenek kazanmak istiyorsa, bu ayrılmaz bir parçası eğitim sektörlerinde uygulanacak programlara bağlı. Örneğin, geleceğin vadeden bir teknolojisi olarak, nano teknoloji öne çıkıyorsa ve Türkiye sanayi gelecekte bunda bir şans görüyorsa, burada Türkiye'nin yetenek kazanması sadece üniversitelerde belli programların yürürlüğe konulmasına değil, aynı zamanda daha orta dereceli okullardan itibaren ve hatta ilkokullardan itibaren buna dönük bazı yaratıcı programların çocuğun, kendisini hissetmeyeceği bir nano dünyaya alıştırarak programların yürürlüğe konulmasına bağlıdır.

Meseleye bu bütünlükte bakarsak, zaten problem çözülüyor.

Sayın ÇINAR'ın tespiti çok doğru. Evet, farkındayım, çalıştığım yer itibarıyla de bunun farkındayım. Özellikle, belli dallarda, örneğin yazılım geliştirmede ben tanık oluyorum, giderek kendi firmasını kuran mühendisler epeyce ağırlık kazanıyor. Doğru, çok değerli bir envanterdir, özellikle mühendis odaları dikkate alınması gereken bir gruptur. Yine bir özel program konusu olabilir, benim söyleyeceklerim bu kadar.

Yavuz BAYÜLKEN

(Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Öncelikle, Sayın Aykut Göker'e çok teşekkür ederim. Gerçekten, bir kere olayı bütün boyutlarıyla ortaya koydu ve çok doğru tespitler yaptı. Bütünüyle katılıyorum. KOBİ'lerin çözümlerinde özellikle, tasarım konusunda, özgün ürün konusunda yoğunlaştırdığı için bu tespitin tek çıkar yolu olduğunu düşünüyorum.

Burada önemli bir olay var. Bir kere KOBİ'lerin zaafı hepimizce biliniyor. Bu zaafardan kurtarmanın bazı yolları da var. Mesela, Yusuf Ziya KAYIR arkadaşımız gayet iyi bir tespit yaptı, "büyüklerin yönetmesi yerine, eğer KOBİ'ler kendi aralarında takım oluşturabilirler ve kaptan yine bir KOBİ olabilirse, büyük çapta yetenekleri ortaya çıkacaktır" dedi. Doğru bir tespittir. Bir kere, KOBİ'lerin ortak yapabilecekleri şeyler arasında en önemlisi AR-GE ve inovasyon çalışmalarına ortak görebilmeleri.

Sayın GÖKER söyledi, altın çerçeve programında ben yanlış hatırlamıyorsam, 3 milyar Euro civarında bir destek söz konusuydu, KOBİ'ler için. Ne kadarı kullanıldı? Bilmiyorum, ama Türkiye toplam altın çerçeve programında 50 milyon dolarlık bir proje

verdiğine göre, yani projesi desteklendiğine göre, herhalde KOBİ'ler bunların içerisinde çok büyük yer almaya gerek. Ama, bu KOBİ'ler için gerçekten çok büyük bir imkân getiriyordu. Bunları tek başlarına yapmaları mümkün değil. Burada belki KOSGEB'in devreye girmesi gerekiyor büyük çapta ya da küçük sanayi sitelerinde, organize sanayi bölgelerinde sektörel bazda kümelenen KOBİ'lerin bir araya gelebilmesi mümkün olabiliyor. Eğer, bunu yapabilirlerse, bu desteklerden bu çapta yararlanmaları mümkün.

Benim yine 2007'den itibaren, 2006'da hazırlığı yapılıyor, 2007'de uygulanacak 7 inci çerçeve programından aldığım istihbaratta 36 milyar Euro'luk toplam desteğin 6 milyar Euro'luk kısmı yine KOBİ'lere ayrılıyor, bu da çok önemli bir potansiyel. Yani, bunlar asla ve ihmal edilmemesi gereken şeyler. KOBİ'ler öncelikle destek açısından ne varsa, gerek KOSGEB kanalıyla, gerek bankalar kanalıyla, gerek bu tip proje destekleri kanalıyla bunlardan azami istifade etmenin yollarını aramak zorundalar. Bunun için de gerçekten dışarıdaki, birazdan zaten Neriman Hanımın sorusuna da cevap vereceğim. Gerçekten, dışarıda yapılan, bir araya gelip bu desteklerden yararlanmak, özellikle sektörel bazda ve aynı sitelerde konuşlanan KOBİ'ler için bu geçerli, bu mümkün, çünkü bundan çıkış yolu yok.

Ben, Sayın Aykut GÖKER'in yaptığı tespitteki onu baştan itibaren hep söyledik, Vazgeçilmez olduğunu, yani bir noktaya gelmişiz, buradan geriye dönüş çok zor, geriye dönüş yok. Dolayısıyla, biz bu KOBİ'lerin içerisinde gerçekten sağlıklı bir tabloyla, sağlıklı bir yapıyla çıkmak zorundayız, yeni bir yapılanmayla çıkmak zorundayız. Ama, bunun içinde tek tek KOBİ'lerden geçmiyor olay Türkiye'de, sanayileşme politikasının bir parçası KOBİ'lerdir.

O stratejinin bir parçası olarak ancak KOBİ meselesinin içerisinde çıkabiliriz. Avrupa'daki KOBİ'ler, AB'deki KOBİ'ler nasıl büyümüş? AB'deki

KOBİ'lere sağlanan korkunç destekler var. Rapora bakacak olursak, hakikaten aldıkları krediden sağlanan ihracat desteklerine kadar korkunç bir destek var ve bu destekler sanayide ya ayrılan kaynakların belli bir kısmını KOBİ'lere ayırmak şeklinde çıkıyor ortaya ve bundan yararlanabilir; yani biz de bunu örnek alabiliriz.

Avrupa Birliği KOBİ'leriyle işbirliği yapabilme olanakları var. KOSGEB'in bu konuda birtakım destek programları var. Yani, bütünüyle öyle işletmeler var ki, ben bizatihi içerisinde olduğum hiçbir destekten yararlanmıyor ve o destekleri bilmiyor. İşte burada Sayın Atilla Çınar'ın demin dile getirdiği olay devreye girer. Mühendisler eğer bilinçli bir biçimde KOBİ'lerin sahipleriye, bu işi oluşturuyorlarsa, dipten böyle bir dalga geliyorsa, önce o mühendislerin bu KOBİ'lere sahip çıkmaları gerekiyor.

Kendileri özellikle bu desteklerin içerisine girip, KOBİ'leri bir güç haline getirebilecek, yardımlaşabilecek ortak tedarik sistemlerini ve ortak projelendirme sistemlerini kurabilecek, ortak AR-GE ve inovasyon sistemlerinin ortaya çıkabileceği bir yapılanmayı teşvik etmeleri gerekiyor. Bu çok önemli ve burada bir yerde de Makina Mühendisleri Odasına da iş düşüyor. Sık sık bir araya getirmek, sık sık bilinçlendirmek, ortaya çıkan destekleri birtakım programları aktarabilmek bu açıdan önem taşıyor, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Kemal ULUSALER

(Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Değerli katılımcılar; Sayın Göker ve Sayın Bayülken konuyu bütünlükle ve ayrıntıları da atlamadan o kadar güzel derleyip, toparlayıp, sundular ki, bana toparlayacak bir şey bırakmadılar, kendilerine çok teşekkür ediyorum, siz değerli katılımcılara da ilginizden dolayı teşekkür ediyorum, bu oturumu kapatıyorum.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

III. OTURUM

OSB, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar

Oturum Başkanı

Ali Ekber ÇAKAR

TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi

Oturum Katılımcıları

Yavuz BAYÜLKEN

Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Rapor Sunumu

Prof. Dr., Metin DURGUT

ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü

Değerlendirme

Oturum Başkanı : Ali Ekber ÇAKAR
(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu
Sekreter Üyesi)

Değerli konuklar, değerli katılımcılar; Sanayi Kongresi 2005'in I. Günün son oturumunda hepinize merhaba.

Bu oturumda Sanayi Kongresi kapsamında Oda olarak yaptığımız araştırmayla devam ediyoruz. "Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar" konulu bu araştırmayı sunacak olan Sayın Yavuz Bayülken'i buraya davet ediyorum. Yine bu sunumun hemen sonunda değerlendirmeyi yapacak olan Sayın Prof. Dr. Metin Durgut Hocamı da buraya davet ediyorum.

Oturuma başlamadan önce bir-iki noktanın altını çizerek birkaç rakam vermek istiyorum. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde ilk kez 1962 yılında Dünya Bankası kredisiyle, Organize Sanayi Bölgesinin kurulduğunu görüyoruz. O günden bugüne kadar, yani 43 yıllık bir serüvende 77 organize sanayi bölgesinin kurulduğunu, toplam 18 bin 287 hektarlık bir alanı kapsadığını, 2005 yılı itibariyle de bu organize sanayi bölgelerinin sayısının 116 olarak öngörüldüğünü ve alan itibariyle de 23 234 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Yine kamulaştırma ve altyapı harcamaları için toplam 1 milyar 025 milyon 012 bin YTL'lik bir krediye ulaşılmış maliyet olarak.

Temel hedef olarak da bu organize sanayi bölgelerinde geri kalmış illerin kalkınmasını teşvik etmek, böylece bölgelerarası dengesizlikleri ortadan kaldırarak, istihdamı bu alanlara kaydırmak ve bu alanlarda istihdam yaratmak. Çarpık kentleşmeyi önlemek hedeflemelerine rağmen, bu hedefi gütmelerine rağmen, bugün bu hedeflerinin gerçekleşmediğini görüyoruz.

Yine organize sanayi bölgelerinde uluslararası rekabeti, küresel rekabete dönüştürmek veya katma değeri yüksek ürünleri ihraç etmek için organize

sanayi bölgelerinden beklenen gelişmenin bugün itibariyle yine bir saptama olarak sağlamadığı öngörülmektedir.

Küçük sanayi siteleri olarak baktığımız zaman, kurulmasına 1965 yılında başlanmış, 2005 yılında toplam sayı olarak 386'ya ulaştığını görüyoruz. Toplam yatırım maliyeti olarak da, 5,7 milyar dolarlık bir yatırım öngörülmüştü. Küçük sanayi sitelerinde tesis başına 6 kişi, organize sanayi bölgelerindeyse tesis başına 18 kişinin düştüğünü yine görüyoruz. Tesislerden birçoğunun mikro ve küçük işletmelerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Dünyadaki örnekleriyle karşılaştırıldığında, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri sanayileşmede atılım yapılmasını, teknolojik gelişim sağlamayı başaramadığını görmekteyiz. Yaratılan katma değerde toplam sanayi katma değerinin ancak yüzde 14'ünü bulmaktadır. Organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin ithalatın yüzde 11'ini, ihracatın da yüzde 12'sini gerçekleştirmektedir. Bu verileri irdelediğimizde büyük işletmelerin bu yapılanmaların içerisinde yer almadığını göstermektedir.

Teknoparklar açısından bakıldığında, birçoğu üniversite ve organize sanayi bölgelerinde olmak üzere 18 adet kurulduğunu görüyoruz. Fiili teknoloji ve AR-GE çalışması yapan esas olarak 4 adet teknopark bulunmaktadır. Teknoparkları için yaklaşık olarak 44 milyon dolarlık bir yatırım yapılmış. Ancak, teknokentlerin kurulması ve AR-GE çalışmalarına başlanmasında bir hayli geç kalındığını tespit etmek mümkündür.

Bu bölgeler araştırma ve teknoloji yeteneğini artırmak amacıyla oluşturulmuş olmasına rağmen ya da böyle hedeflenmiş olmasına rağmen, kaynak yetersizliği, bilim teknoloji politikalarının siyasi irade tarafından saptanması nedeniyle işlevlerini yerine getirmediklerini görüyoruz, böyle bir tespit ve saptamalardan sonra, şimdi yapılan bir alan çalışması ve araştırmaları sunmak üzere Sayın Yavuz BAYÜLKEN'e söz veriyorum, buyurun efendim.

OSB, KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ, ENDÜSTRİ BÖLGELERİ VE TEKNOPARKLAR*

Yavuz BAYÜLKEN

Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Hepinizi selamlarım; arka arkaya iki çalışmada karşınıza geldim, ama herhalde başka da çözüm yoktu.

Önce organize sanayi nedir, küçük sanayi nedir, endüstri bölgesi nedir, teknoparklar nedir? Onların kısaca bir tanımlarını yapalım, fazla zaman kaybetmeden.

Organize sanayi bölgesi dediğimiz zaman, entegre ve ağır sanayii tesislerinin dışında kalan, genellikle küçük ve orta ölçekli firmaların bir arada belli bir parseli, belli bir araziyi kullanarak, altyapısı tamamlanmış, sosyal ve hizmete dönük tesisleriyle bütünleşmiş bölgeleri kapsıyor. Yani, belli tesisler devletin kendilerine tahsis ettikleri bir arazide bir araya geliyorlar ve bir sanayiler bütünü oluşturuyorlar, burası da organize sanayi bölgeleri oluyor.

Burada önemli organize sanayi bölgelerinde bir ihtisas organize sanayi bölgeleri adında bir tür var. Burada aynı sektörde olanlar, mesela makine imalatçıları,

mesela kimyacılar, mesela tekstilciler bir araya gelip, ihtisas organize sanayi bölgeleri oluyor, karma oluyor, burada sektör ayrımı olmuyor, burada her alt sektörden çeşitli firmalar bir araya gelebiliyor. Fakat burada da yine belli temelde özellikle atıkları yönünden sarf eden enerji yönünden belli bir yaklaşma olması lazım; aksi takdirde çok farklı karakterler olduğu takdirde, organize sanayi bölgesinin altyapısını yapmak zor oluyor.

Bir de, yine temelde tüzel ve özel diye ayrılan bir organize sanayiler var. Bir de, devletin kredileriyle, özellikle Sanayi Bakanlığının fonlarıyla, kredilerle olan resmi olarak tanınmış, belli bir altyapı yapmadan oluşmayan organize sanayi bölgeleri, bir de özel izinle yapılmış altyapısına da orada imalat yapacak sanayiciye yükleyen bölgeler var. Dolayısıyla, Türkiye'deki tatbikatlarıyla oldukça yaygın bir yapı. Küçük sanayi siteleriyse, bunlar daha değişik. Şehrin muhtelif yerlerinde üretim yapan, hizmet yapan yahut benzeri ticaret yapan firmaları bir araya gene bir

ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ (OSB)

Ağır Sanayi ve entegre tesisler dışında kalan, çeşitli sektörel üretimleri uyumlu ve birbiriyle tamamlayıcı bir nitelikte olan küçük ve/veya orta sanayi ölçek ve boyutundaki imalat ünitelerinin, kapsamlı bir biçimde sınırları tayin edilmiş bir alanda, yerleşimi, altyapısı, gerekli sosyal ve teknik hizmetleri ve ortak yapıları ile organize edilmiş bölgeleridir. Burada önemli bir özellik, yerleşimin ortak amaca uygun olması ait yapının gereksinimlerin tamamını karşılaması; bina ve tesis açık alanları ile tesisatlarının belirli kriterlere göre standartlaşmasıdır. Keza istihdamın kentleşme olgusu ile birlikte sağlıklı ve gelişime açık olması, bölge ortak yapılarının tüm ihtiyaçları karşılaması istenmektedir.

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ (KSS)

Genellikle aynı üretim kolunda, çeşitli mal ve hizmet imalatına yönelik atölye ve küçük fabrika ünitelerine çeşitli olanaklar sağlayan, altyapı ve gerekli sosyal-teknik hizmetleri ortak, diğer bakışla, esnaf ve sanatkarların toplandığı dükkan şeklindeki sanayi çarşıları da çok küçük ölçekli sınıai altyapı organizasyonları olarak da ele alınabilir. Ortak özellik, satış hacmi, istihdam yapısı ve üretim yelpaze ile sınırlı, küçük ölçek ve boyutlu atölyeleri içermesidir.

* Bu araştırma MMO/2005/403 yayın nosu ile Makina Mühendisleri Odası tarafından basılmıştır.

altyapısı tamamlanmış bir arazide bir araya getirip, orada kısmen büyük çapta bir ihtisas küçük sanayiler şeklinde toplama olayı da küçük sanayi siteleri oluyor.

Burada da yine bir farklı nokta var. Bakanlık tarafından desteklenip, kredilendirenler var, bir de tamamen kendi imkânlarıyla örgütlenip aldıkları bir arazide yapılanlar var. Dolayısıyla bu da oldukça dağınık bir yapıda seyretmiş. Bir süre sonra işin enteresan tarafı bu organize sanayi bölgeleri de, küçük sanayi siteleri de şehirlerin içinde kalmaya başlamış.

ENDÜSTRİ BÖLGELERİ

Yatırımları teşvik etmek, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendirmek ve yabancı sermaye girişinin artmasını sağlamak amacıyla kurulan üretim bölgeleridir. Burada teknoloji transferi sağlamak, üretim ve istihdamı artırmak, böylece ekonomik gelişmeyi hızlandırmak öngörülmektedir. Bu bölgelerde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin doğrudan doğruya Bakanlığa başvurarak ön yer tahsisi almaları gerekmektedir.

Endüstri bölgeleriye, bir nevi organize sanayi bölgesi, ancak tamamen özel bir statüyle, özellikle yabancı sermayeli ve belli büyük firmaları içeren bölgeler ve özel imtiyazlar tanınan bölgeler. Öyle bir kanun oluşturulmuş olan yerleri kapsıyor.

TEKNOPARK VE TEKNOKENTLER

Teknolojik gelişmelerin alt yapısının kurulması amacıyla ve AR-GE, inovasyon çalışmalarına yönelik yatırımların teşvikini sağlamak üzere oluşturulan bölgelerdir. Üniversiteler ve bilimsel kurumlar bünyesinde olabildikleri gibi, organize sanayi bölgesi kapsamında da yer alabilirler. Özel bir yönetim statüsü içinde; üniversiteler, özel ve tüzel kişiler veya şirketler, vakıf ve araştırma kurumları ortaklar arasında bulunmaktadır.

Teknoparklarsa, bilgi ve teknoloji üretmek amacıyla belirli bir alanda bir araya gelen firmalardan oluşuyor. Burada önemli olan nokta, sanayiye teknolojik yapı, bilgi ve bir bilimsel bilgiyi aktarmak amacıyla çalışan firmaları kapsıyor. Yani, bir nevi sanayinin teknik altyapısını oluşturuyor. Bu tanımlardan sonra ne amaçla, hedefleri nelerdir? Onlara bir bakarsak, ilk olarak 1961 yılında daha plan dahi yokken, yani Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dahi yokken ve planlamanın başlangıcında Bursa'da bir organize sanayi bölgesi olayı kararlaştırılıyor, yani dolayısıyla ilk 1961-62'lerde bu işin temeli atılıyor. Aradan geçen 40 yıl içerisinde de hızlı bir biçimde bir gelişme sağlanıyor.

Hangi amaçlar, amaçlar nasıl saptanmış? Sınai üretiminin artırılması. Sanayi yatırımlarını özendirme, geri kalmış bölgelerin kalkınmasını teşvik etmek ve bölgelerarası dengesizlikleri ortadan kaldıran istihdamı bu alanlara aktarabilmek, tarım alanlarının sanayide kullanımını önleyerek, sektör arası dengede bir disiplin kurmak. Ortak artıma ve altyapı tesisleriyle çevre kirlenmesini azaltmak veya önlemek. Sanayinin sektörler arası etkileşimini sağlamak, geliştirilecek kaynak ve finansman kaybını asgariye indirmek.

TEKNOPARK VE TEKNOKENTLER

1962'den bu yana OSB'lerin temel hedefleri aşağıdaki gibi çizilmiştir:

- Sınai üretimi arttırmak
- Sanayi yatırımlarını özendirme
- Geri kalmış bölge illerinin kalkınmalarını teşvik etmek ve böylece bölgeler arası dengesizlikleri ortadan kaldırarak istihdamı bu alanlara aktarmak
- Tarım alanlarının sanayide kullanımını önleyerek sektörler arası dengede disiplini kurmak
- Ortak artıma ve alt yapı tesisleriyle çevre kirlenmesini azaltmak veya önlemek
- Sanayinin sektörler arası etkileşimini sağlamak ve geliştirerek kaynak ve finansman kaybını asgari düzeye indirmek
- Ulusal düzeyde rekabeti uluslararası (küresel) rekabete dönüştürmek, Katma değeri arttırmak

En son olarak da, ulusal düzeyde rekabeti uluslararası küresel rekabete dönüştürmek, katma değeri artırmak amacıyla oluşturuluyor bu bölgeler, yani amaç bu, sanayi gelişimi bütün dünyada da tatbikatı aşağı yukarı aynı amaçlar çerçevesinde olmuş, ama o aradaki gelişim tarihsel gelişimler farklı.

Bakıyoruz, ilk 1961'de Bursa'yla birlikte 1964'lerde

sadece ve sadece altyapısı ve arazinin kamulaştırılması, arazinin planlanması için yapılan miktar. Benim hesapladığım onu bugüne döktüğümüz zaman, birikimli fiyatları 217 trilyon civarında bir kaynak bu alanlara organize sanayi bölgesi alanlarına, aktarılmış.

Burada da yine 2005 programında olanların bir listesi çıkartılıyor, bölgeler itibariyle dökülmüş vaziyette. Marmara, Ege şeklinde. Burada görüyorsunuz, Marmara'da, Ege'de 13 diye gidiyor. Sadece 2005 yatırım programında teşvik edilen, desteklenen, kaynak ayrılacağı belirtilen, programa alınan 116 adet daha var, yani mevcut 77'ye 2005'te 116 tane organize sanayi bölgesi eklenmesi kararlaştırılmış bir durumda. Dolayısıyla, hemen hemen bütün vilayetlere yayılacak şekilde bir planlama söz konusu; yani hemen hemen her ilden talep geliyor "bizde organize sanayi bölgesi kurulsun" diye.

Dolayısıyla, 116 adet bölgede 23 bin hektarı kapsayacak şekilde bir organize sanayi planlaması söz konusu. Burada işin ilginç yanı mesela, organize sanayi bölgesi kuruluyor, ardından hemen yine taleple birinci bölge

 Yıllara Göre Organize Sanayi Bölgelerinin Fiziki Boyutları *

YILLAR	ADET	ALAN(HEKTAR)	PARSEL SAYISI
1962-1987	9	1.550	1.005
1988	4	1.000	1.077
1989	3	1.100	611
1990	2	240	107
1992	6	1.420	806
1993	5	1.205	935
1994	6	1.017	747
1995	1	150	85
1996	-	-	-
1997	5	1.122	622
1998	2	456	376
1999	5	1.679	318
2000	3	1.080	457
2001	14	3.220	1.967
2002	5	993	266
2003	6	1.005	606
2004	1	150	82
TOPLAM	77	18.287	10.077

Çarpık kentleşmeyi önleyebilecek biçimde sanayi tesislerini bir arada toplamak
Kaynak : Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

falan o üretime alınmaya başlamış, dikkatinizi çekerim, 1987'lere kadar, yani yaklaşık 25 yıl organize sanayi bölgelerinde büyük bir hareketlilik yok, sadece 9 tane organize sanayi bölgesi çıkmış. 1550 hektarlık bir alanda ve 1000'i aşkın parselde sadece 9'u yapılmış. Sonra, 1987-88'lerden sonra hızlanıyor. Dikkat ederseniz, 4-3-2-6 hızlı bir gelişme söz konusu. Yani, 2005'e kadar 15-16 yıl içinde o 9'a yaklaşık 67 adet daha ilave edilmiş ve sonuçta 77 organize sanayi bölgesi 2004'ün başı itibariyle kurulmuş. 18 bin hektarlık bir alanda ve 10 bin parsel şeklinde olmuş.

Bakıyoruz, cari fiyatlarla buralara yapılan

 Yıllara Göre Organize Sanayi Bölgelerine Yapılan Harcamalar (Cari fiyatlarla , YTL olarak) *

YILLAR	YATIRIM HARCAMALARI	1995	506.000,0
1984	4.000,0	1996	1.990.000,0
1985	7.000,0	1997	6.765.000,0
1986	14.000,0	1998	10.500.000,0
1987	24.000,0	1999	12.250.000,0
1988	26.000,0	2000	18.150.000,0
1989	39.000,0	2001	26.580.000,0
1990	77.000,0	2002	45.200.000,0
1991	158.000,0	2003	43.130.000,0
1992	238.000,0	2004	49.741.000,0
1993	331.000,0	2005 (tahmini)	55.360.000,0

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı; 2005 tahmini tarafımızdan yapılmıştır.

genişletiliyor ve ikinci bölge çıkıyor. Mesela, Eskişehir üç bölgeden oluşuyor, Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi burada tek bir kaleme geçiyor.

Bursa iki bölgeden oluşuyor, bunun yanı sıra Gebze üç bölgeden oluşuyor, bunun gibi aynı organize sanayi bölgesi içerisinde giderek genişleyen bölgeler var.

Küçük sanayi sitelerine baktığımızda, burada da ilk defa yine aynı yıllarda başlamış 1961'de bir adet bir küçük sanayi sitesi kuruluşu söz konusu. 1965'lerde 16 gibi oluyor, sonra 386'ya çıkıyor, yani 2004 yılının sonuna geldiğimizde, 386 küçük sanayi sitesi işyeri sayısı da 86 666. İstihdam da, fiili istihdam da 520 bin civarında. Burada da yılda bölgelere küçük sanayi siteleri için ne kadar harcama yapılacağı belirtilmiş. Bunlarda da 105 trilyon civarında bir kaynak aktarıldığını görüyoruz toplam olarak baktığımızda. Burada ilginç bir tablo var. Bu küçük sanayi sitelerinde nasıl bir dağılım var, sektörel bazda onu gösteriyor. Görüyoruz ki, hepsi küçük imalathane şeklinde olduğu için döküm dövme, metal işleme yüzde 14'ünü kapsıyor.

Madeni eşya makine imalat grubu yedek parçaları yüzde 13 gibi bir oranda. Tekstil, konfeksiyon, ayakkabı, deri sanayi, fason üretim yüzde 9 gibi bir alanda. Otomotiv yan sanayi niteliğinde olanlar yüzde 18 gibi bir alanda. Dolayısıyla sektörün de bu şekilde bir dağılımı söz konusu.

Bir de bu teknoloji bölgelerine bakalım. Sabahleyin, Bakan da söyledi, 18 teknoloji bölgesi var, teknoloji geliştirme, teknopark, teknokent diyebileceğimiz bölge var. Fakat, ben bunların içinde enteresan yani 5'inin dışında, kendi belirttikleri sitelerine girdim,

İLLER	2004 SONU İTİBARIYLA BİTENLER			2005 YILI YATIRIM PROGRAMINDA OLANLAR		
	ADET	ALAN (Ha)	% (*)	ADET (**)	ALAN (Ha)	% (***)
ADYAMAN	1	150	0,83	-	-	-
AĞRI	-	-	-	1	100	0,43
AMASYA	2	193	1,06	1	90	0,39
ARDAHAN	-	-	-	1	100	0,43
ARTVIN	-	-	-	1	90	0,34
BARTIN	1	50	0,28	-	-	-
BATMAN	-	-	-	1	100	0,43
BAYBURT	-	-	-	1	90	2,15
BİNGÖL	-	-	-	1	80	0,34
BİTLİS	-	-	-	1	90	0,39
ÇANKIRI	1	110	0,61	1	210	0,90
ÇORUM	1	260	1,43	1	484	2,98
DIYARBAKIR	-	-	-	1	623	2,25
ELAZIĞ	2	209	1,10	1	200	0,86

BÖLGE ADI	2004 SONU İTİBARIYLA BİTENLER			2005 YATIRIM PROGRAMINDA OLANLAR			
	ADET	ALAN (Ha)	HEKTAR %	ADET	ALAN (Ha)	HEKTAR %	ADET % ***
MARMARA (11 İL)	12	3.932	21,50	18	4.405	18,96	15,5
EGE (8 İL)	11	3.012	16,48	18	4.458	19,18	15,5
AKDENİZ (8 İL)	10	2.443	13,37	9	1.108	4,77	7,8
İÇ ANADOLU (13 İL)	17	4.168	22,80	21	4.082	17,57	18,1
KARADENİZ (18 İL)	13	1.348	7,38	23	5.873	25,28	19,8
DOĞU ANADOLU (14 İL)	7	1.249	6,63	13	1.522	6,55	11,2
G. DOĞU ANADOLU (9 İL)	7	2.126	11,64	14	1.788	7,70	12,1
TÜRKİYE TOPLAMI	77	18.287	100,00	116	23.234	100,00	100,00

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sitesi www.sanayi.gov.tr
2005 yılı programına ilişkin analizler berahimizdan yapılmıştır.
* Toplam bölge alanının Türkiye toplam alanına oranidir.
** Etüt ve Kamulaştırma aşamasında olanlar dahil edilmmiştir.
*** Toplam adetinin Türkiye toplam miktarına oranidir.

telefonlarını açtım, fakat 5'inin dışında sağlıklı hiçbir şey bulamadım. Yani, kâğıt üstünde teknokent, teknopark diye gözüküyor. Mesela, Konya'da var, Adana'da var, Antalya'da var. Bunların hiçbirinin, hatta adresi bile fülü. İnternet sitesine giriyorsunuz, bir çoğunun adı yok, o beşinin dışındakilerde İnternet sitesine giriyorsunuz boş, hiçbir şey yok. Yani, bunlar kâğıt üstünde teknopark, teknokent olarak gözüküyor, ama fiiliyatta yok.

Burada ciddi olarak çalışma yapanlar belli, bunlardan birincisi İstanbul Teknik Üniversitesinin teknokenti Bir diğeri Orta Doğu Teknik Üniversitesinin teknokenti.

İLLER	2004 SONU İTBARIYLA BİTENLER			2005 YILI YATIRIM PROGRAMINDA OLANLAR			
	ADET	ALAN (Ha)	% (*) HEKTAR	ADET (**)	ALAN (Ha)	% (*) HEKTAR	% (***) ADET
ERZİNCAN	1	348	1,92	1	50	0,22	0,86
ERZURUM	1	100	0,55	1	100	0,43	0,86
GÜMÜŞHANE	-	-	-	1	75	0,32	0,86
K.MARAŞ	-	-	-	1	300	1,29	0,86
KARABÜK	1	100	0,55	-	-	-	-
KARS	1	200	1,10	1	100	0,43	0,86
KASTAMONU	-	-	-	1	100	0,43	0,86
KİLİS	1	90	0,50	1	50	0,22	0,86
MALATYA	1	300	1,65	-	-	-	-
MARDİN	1	300	1,65	-	-	-	-
MUŞ	-	-	-	1	300	1,29	0,86
SIIRT	-	-	-	1	100	0,43	0,86
SİNOP	1	100	0,55	-	-	-	-
SİVAS	1	180	0,99	2	850	3,66	1,72

İLLER	2004 SONU İTBARIYLA BİTENLER			2005 YILI YATIRIM PROGRAMINDA OLANLAR			
	ADET	ALAN (Ha)	% (*) HEKTAR	ADET (**)	ALAN (Ha)	% (*) HEKTAR	% (***) ADET
ŞANLIURFA	1	286	1,58	-	-	-	-
TOKAT	1	50	0,28	2	320	1,38	1,72
TUNCELİ	1	100	0,55	1	50	0,22	0,86
VAN	-	-	-	1	200	0,86	0,86
YOZGAT	1	150	0,83	1	200	0,86	0,86
ZONGULDAK	1	125	0,69	1	200	0,86	0,86
OSMANIYE	1	100	0,55	-	-	-	-
AKSARAY	-	-	-	1	286	1,23	0,86
GİRESUN	-	-	-	1	70	0,30	0,86
KARAMAN	1	400	2,21	-	-	-	-
KIRIKKALE	1	150	0,83	1	50	0,22	0,86
KIRŞEHİR	1	200	1,10	1	50	0,22	0,86
NİĞDE	1	261	1,44	1	292	1,26	0,86
ORDU	1	60	0,33	1	100	0,43	0,86

gerçekleşiyor mu diye. Görüyorsunuz, Marmara'da büyük çapta yoğunlaşmış durumda. Sayıları belli, bazı şeyler çok yüksek görülüyor, işyeri sayılarına girdiğimiz zaman, onların o kadar yüksek olmadığını, işyeri sayılarının daha düşük olduğunu göreceğiz. Hatta istihdama ve katma değere girdiğimiz zaman, o organize sanayi bölgelerinin bölgesel dağılımının nasıl bir dengesizlik olduğu ortaya çıkacak. Doluluk oranları, yani 116 organize sanayi bölgesi 2005 yılında programa alınmış, ama doluluk oranlarında da bunlar mevcutları. Yüzde 33, yüzde 53, yüzde 89, en fazla Akdeniz'de yüzde 37-39 özellikle 2001 krizinden sonra, en eski, en tanınmış, en fazla yoğun olan organize sanayi bölgeleri ve ona yakın organize sanayi bölgesi gezdim. Hepsinde dereden çıkan, inşaat halinde yarım bırakılmış yahut da işletme sermayesi yetersizliği dolayısıyla iş yapamayan pek çok firma vardı ve bu oranlar hakikaten işin artık bu boyutta bırakılması gerektiğini söylüyor, ama 116 tane daha organize bölge alınmış durumda.

Şimdi, yeni yeni oluşmaya başlayan binaları falan bitmiş Gebze'de bir teknopark var, bir Ankara'da bir teknopark var . Yani, 4-5'i geçmeyecek şekilde ve biraz sonra detayına gireceğiz, yaratılan katma değer de son derece düşük.

Burada organize sanayi bölgelerini bu kategoriye bitirdikten sonra, organize sanayi bölgelerinin dağılımına bakıyoruz. O bölgesel dengesizliği önlemek amacı diye bir amaç vardı ya, bu hakikaten

İLLER	2004 SONU İTBARIYLA BİTENLER			2005 YILI YATIRIM PROGRAMINDA OLANLAR			
	ADET	ALAN (Ha)	% (*) HEKTAR	ADET (**)	ALAN (Ha)	% (*) HEKTAR	% (***) ADET
RİZE	-	-	-	1	50	0,22	0,86
NEVŞEHİR	-	-	-	1	50	0,22	0,86
TRABZON	1	100	0,55	1	110	0,47	0,86
SAMSUN	1	150	0,83	2	354	1,52	1,72
TOPLAM	30	4.813	26,32	40	6.964	30,00	34,50
TÜRKİYE TOP.	77	18.287	100,00	116	23.234	100,00	100,00

Faaliyette Olan Küçük Sanayi Sitelerinin Yıllara Göre Gelişim Tablosu

YILLAR	ADET	İŞYERİ SAYISI	İSTİHDAM POTANSİYELİ (kişi)
1961	1	189	756
1965	16	3.540	19.049
1970	25	6.906	34.530
1975	46	12.702	71.212
1980	97	19.308	115.848
1985	126	28.705	143.525
1990	176	41.827	239.952
1995	273	63.640	395.222
1996	189	65.326	405.338
1997	291	70.747	437.864
1998	264	71.722	443.714
1999	306	72.130	446.162
2000	313	74.121	445.360
2001	349	81.453	488.150
2002	362	83.316	499.760
2003	271	84.912	507.900
2004	386	86.666	520.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

* Bu veriler Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kredisi kullanan küçük sanayi sitelerine aittir.

Küçük Sanayi Sitelerinde Üretim Sektörel Bazda Dağılımı (2005 Yılı Başı)

SEKTÖRLER	DAĞILIM
Döküm, dövme, metal işleme (talaşlı imalat ve saç işleme)	% 14,1
Madeni eşya ve makine imalat sanayine yedek parça	% 13,7
Tekstil, konfeksiyon, ayakkabı ve deri sanayi fason üretim	% 9,9
Taş, toprak sanayi ve yapı malzemeleri yerel üretim	% 8,6
Plastik eşya, sıhhi tesisat malzemesi, şebeke boru v.s. üretim	% 10,5
Otomotiv bakım-tamir ve yedek parça atölyeleri	% 18,7
Bakır, pirinç, çelik mutfak eşyası ve benzerleri	% 9,1
Marangoz ve ahşap eşya üretim atölyeleri	% 10,6
Diğerleri (Germi, kimya, boya v.s. üretim ve ticaret)	% 4,8
TOPLAM	% 100

Kaynak : Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kaynak ve verilerin analizi ile bulunmuştur.

Küçük Sanayi Siteleri İçin Yapılan Harcamaların Yıllara Göre Dağılımı (Cari Fiyatları, YTL)

YILLAR	YILLIK HARCAMALAR	YILLAR	YILLIK HARCAMALAR
1982(*)	6.300,0	1994	606.900,0
1983	6.100,0	1995	1.355.900,0
1984	7.500,0	1996	2.371.000,0
1985	16.000,0	1997	3.708.000,0
1986	30.700,0	1998	7.050.000,0
1987	70.000,0	1999	6.550.000,0
1988	92.700,0	2000	11.800.000,0
1989	68.600,0	2001	18.240.000,0
1990	63.000,0	2002	42.410.000,0
1991	225.000,0	2003	28.500.000,0
1992	298.400,0	2004	105.810.000,0
1993	530.500,0		

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Not: 1) 2005 yılı Yatırım Programı'nda yer alan 74 KSS ve 116 adet OSB proje için 2005 yılı

Yatırım Programı ödenegi 111.923.619 YTL olmuştur.

Harcama planı söz konusu olduğunda; 74 KSS için yıl sonuna kadar 120.000.000 YTL'ye

yakın bir bedelin harcanacağı tahmin edilmektedir.

2) * 1982'ye kadar yapılan yatırım harcamalarının 18.400,0 YTL olduğu bilinmektedir.

Burada tablo ilginç, Marmara Bölgesinde 11 il var, 12 OSB bulunuyor, 3900 hektarlık bir alan, 3392 tesis bir de parantez içinde 16 bin diye. Bazı organize sanayi bölgelerinde onlarla birlikte çalışan entegre olmuş küçük sanayi siteleri var. İşte o 16 sayısı o küçük sanayi siteleri içerisindeki tesislerin sayısıdır. Mesela, Dudullu böyledir, içerisinde İmes vardır, Des vardır, Kadosan vardır. Onlar iç içe geçtiği için.

Bir de aynı şey İkitelli için geçerli, İkitelli Organize Sanayi Bölgesi de aynı şekilde olduğu için, o sayılar küçük sanayi sitelerindeki tesis sayısıdır. Ardından Ege geliyor, sonra Akdeniz, sonra İç Anadolu, ardından Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu.

Dikkat ederseniz, Doğu Anadolu Bölgesinde 529 tesis, Karadeniz Bölgesinde 456 tesis var. Yatırım maliyetleri olarak baktığımızda, aşağı yukarı 7 milyar civarında bir yatırım Marmara Bölgesinde yapılmış, 3 milyar civarında bir yatırım Ege'de, 1,3 milyar civarında bir yatırım 1 milyar dolar olarak Akdeniz'de, İç Anadolu'da yine fazla çıkıyor, Marmara'dan sonra en büyük yoğunluğu alıyor. Yine küçük sanayi sitelerine yapılan yatırımlar bölge içindeki. Karadeniz, Doğuya ve Güneydoğu Anadolu'ya geldiğimiz zaman, 570-476-1729 gibi, yani üçünün toplamını aldığımız zaman, oldukça düşük bir yatırımı karşılamadığını görüyoruz, İç Anadolu'yu, üç bölgenin toplamını aldığımız zaman.

Burada da küçük sanayi sitelerinde aynı durum söz konusu. 386 sitenin bölgelere dağılımı, tesis sayıları dediğimiz gibi 86 bin civarında, orada da yatırım

Mevcut Teknoloji Geliştirme Merkezleri*(2005 Yılı Başı)

Teknoloji Geliştirme Merkezinin Adı	Bulunduğu Kent	Toplam Alanı (m ²)
Ankara Cyberpark	Ankara	372.860
İ.T.Ü An Teknokent	İstanbul	1.832.815+106.000
Atatürk Üniversitesi Teknoloji Gel. Merk.	Erzurum	Başlangıçta
Batı Akdeniz Teknokent	Antalya	
Çukurova Üniversitesi Teknoloji Gel. Merk.	Adana	
Eriyes Üniversitesi Teknoloji Gel. Bölgesi	Kayseri	156.358+120.681
Esk.şehir Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Eskişehir	OSB içinde
Gebze GOSB Teknoparkı	Gebze	124.287
Hacettepe Ü. Teknoloji Geliştirme Merkezi	Ankara	326.204+1.077.488
İstanbul Üniversitesi Teknoloji Gel. Bölgesi	İstanbul	200.000
İzmir Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İzmir	188.200
Karadeniz Teknik Ü. Teknoloji Gel. Bölgesi	Trabzon	
Kocaeli Ü. Teknoloji Geliştirme Bölgesi	İzmit	200.000
Mersin Teknoloji Geliştirme Bölgesi	Mersin	
ODTÜ Teknokent	Ankara	1.136.930
Selçuk Üniversitesi Teknoloji Gel. Bölgesi	Konya	
TÜBİTAK Marmara Teknokent	Gebze	560.000
Yıldız Teknik Ü. Teknoloji Geliştirme Merkezi	İstanbul	103.129

Kaynak: Teknokent İnternet Sitesi Üniversite Teknokent Web Siteleri

dolar katma değer ve 7 milyar dolarlarla da bir katma değer yarattığını görüyoruz.

Ege'ye geliyoruz, istihdam 74 bin 1,8 milyar dolar katma değeri. Akdeniz'e geldiğimiz zaman, 19 bin istihdam olduğu halde katma değer birden 539 milyon dolara düşüyor. İç Anadolu'da tekrar bir yükseliş var. Karadeniz'e iniyoruz, aşağı yukarı 15 bin kişilik bir istihdam hacmi var ve 305 milyon dolarlık bir katma değer yaratmış. Doğu Anadolu'ya indiğimizde, bu 170 milyon dolara iniyor. Güneydoğu Anadolu'da 1380 bin dolar gibi bir rakama erişmiş. Toplam olarak 534 bin kişilik de bir istihdam hacmi var. Bütün organize sanayi bölgeleri artık küçük sanayi sitelerini

2004 Yılı Yatırım Programı Esas Alınarak Devam Eden Organize Sanayi Bölgelerinin Bölgesel Analizi*(İl ve Doluluk Oranı)

Bölgeler	İl Sayısı (Adet)	OSB Sayısı (Adet)	Doluluk Oranı %
Marmara	11	11	33
Ege	8	11	53
Akdeniz	8	3	89
İç Anadolu	13	7	39
Karadeniz	18	15	29
Güneydoğu Anadolu	9	5	37
Doğu Anadolu	14	8	11
Ortalama Doluluk Oranı	-	-	38

Kaynak: Ekonomist Dergisi, 27.06.2004, s. 16-20

maliyetleri toplam 5 milyar dolar civarında. Bölge ayırımına baktığımız zaman, yine Doğu Anadolu, Karadeniz en az payı alıyor.

Teknoparklardaysa, görüyorsunuz fazla bir gelişme yok, aşağı yukarı yapılan toplam yatırım 44 milyon dolar civarında.

En önemli kısmına geldik, istihdam ve katma değer olayı. Marmara Bölgesinde 12 organize bölge var. 258 bin kişi fiili istihdamı var. Kişi başına 27 bin 300

Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Teknoparklarda Yatırım Maliyetleri * (2005 Başı, Milyon \$)

A - OSB'LER				
Bölge ve İl Sayısı	OSB Sayısı	Toplam Alan (Ha)	Tesis Sayısı	Yatırım Maliyeti (Milyon \$)
Marmara (11 il)	12	3.932	3.392 (+16.000)	7.462,0 (+960,0)
Ege (8 il)	11	3.012	1.506	3.765,0
Akdeniz (8 il)	10	2.443	868	1.302,0
İç Anadolu (13 il)	17	4.168	1.362 (+6.210)	3.330,0 (+460,0)
Karadeniz (18 il)	13	1.348	456	570,0
Doğu Anadolu (14 il)	7	1.248	529	476,0
Güneydoğu Anadolu (9 il)	7	2.126	1.017	1.729,0
TOPLAM	77	18.287	9.730 (+22.210)	18.634,0 (+1.420)

Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Teknoparklarda Yatırım Maliyetleri*(2005 Başı, Milyon \$)

B - KSS'LER			
Bölgeler	KSS Sayısı	Tesis Sayısı	Yatırım Maliyeti (Milyon \$)
Marmara	90*	22.306	1.561,0
Ege	67	11.225	786,0
Akdeniz	50	10.260	595,0
İç Anadolu	93*	19.244	1.376,0
Karadeniz	28	7.640	497,0
Doğu Anadolu	26	5.494	226,0
Güneydoğu Anadolu	31	10.477	698,0
TOPLAM	386	86.666	5.739,0

 Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Teknoparklarda Yatırım Maliyetleri*(2005 Başı, Milyon \$)

C- TEKNOKENT VE TEKNOPARKLAR		
Bölgeler	Teknopark sayısı	Yatırım Maliyeti (Milyon \$)
Marmara	6	18,0
Ege	1	2,0
İç Anadolu	6	15,0
Akdeniz	3	8,0
Karadeniz	1	1,0
Doğu ve G.Doğu Anadolu	1	0,3
TOPLAM	18	44,3

Kaynak: İlgili tablo ve verilerde tarafımızdan yapılmıştır.

 Bölgesel Bazda Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Katma Değer ve İstihdamı (Milyon \$ ve Kişi)

A- OSB'LER				
Bölge ve İl Sayısı	OSB Sayısı	İstihdam Sayısı**	Katma Değer \$**	
			Kişi Başına	Toplam
Marmara (11 il)	12	258.840	27.300	7.066,0
Ege (8 il)	11	74.534	24.940	1.859,0
Akdeniz (8 il)	10	27.875	19.340	539,0
İç Anadolu (13 il)	17	115.579	23.070	2.735,0
Karadeniz (18 il)	13	15.050	20.250	305,0
Doğu Anadolu (14 il)	7	8.968	18.960	170,0
Güneydoğu Anadolu (9 il)	7	63.287	21.810	1.380,0
TOPLAM	77	534.127	-	-

topladığımızda, 1 milyon kişi civarında bir istihdam hacmi yaratılmış, o kadar bir potansiyel oluşmuş.

Katma değer olarak da, topladığımızda hepsinin toplamı da küçük sanayi sitelerinde, organize sanayi bölgelerinde yaklaşık 20 milyar dolar civarında da bir katma değer yaratıldığını görüyoruz.

Bir örnek için söyleyeceğim: Bu kitapta ayrıca araştırmada dünyanın çeşitli yerlerindeki organize sanayi bölgeleri de incelenmiştir. Oralarda farklı gelişimler var, Amerika'yı, İngiltere'yi bir örnek olarak bir taraftan aldı, bir taraftan da Uzakdoğu'da Malezya'ya, Tayvan'a kadar birtakım örnekler çıkardık, oralarındaki organize sanayi bölgeleri nasıl bir gelişme göstermiş, onları inceledik. Orada

görüyoruz ki, gelişmiş ülkelerdeki organize sanayi bölgelerinin gelişim çizgisiyle; gelişmekte olan ülkelerin organize sanayi bölgelerinin gelişim çizgisi tamamen birbirinden farklı.

Mesela, Amerika'da tamamen kentlerin dışında belli firmaların ya da işletmelerin stratejik anlamda nakliyle, ihracatıyla ve ithalatıyla bütünleştirmek için yaptığı toplam bir kompleks şeklinde planlanmış ve orta yollar dolayısıyla en uygun limanlara nakli, en uygun tedarik olayını ön plana alarak oluşturmuş organize sanayi bölgeleri.

Öteki taraftan az gelişmişlere geldiğimizde, bunun belli bir mantığa bağlı olarak seçilmediğini görüyoruz. Bir kere ekosistem yönünden özellikle seçilen arazilere hiç dikkat edilmemiş. Çevre kirliliği yönünden olay yapılmamış, çarpık kentleşme olgusu özellikle dikkate alınarak çıkarılmamış, hatta hatta organize sanayi bölgelerinin bir kısmı küçük sanayi siteleri bir süre sonra orada yeni bir şehir ortaya çıkarmışlar, şehircikler çıkarmışlar. Bunu hepimiz gittiğimiz zaman, bir yerlerde görürüz. En bariz de Dudullu Organize Sanayi Bölgesidir. Gittiğimiz zaman, bakarız iç içe girmiştir, konutlarla, hatta hatta organize sanayi bölgelerine, küçük sanayi sitelerine bakan lüks konutlar yapılıyor arka tarafta. Herhalde ilanlarında da "organize sanayi bölgesi manzaralı" falan diye geçiyordur. Böyle bir kentleşmenin içerisinde yeni

 OSB için Tesis Başına Katma Değerler*Ortalama İşgücü

Bölgeler	OSB Sayısı	Tesis Sayısı	Tesis Başına İşçi	Tesis Başına Katma Değer \$
Marmara	12	3.392*	76,3	2.083.100
Ege	11	1.506	49,6	1.234.400
Akdeniz	10	868	32,1	620.970
İç Anadolu	17	1.962*	58,9	1.393.985
Karadeniz	13	456	33,0	668.860
Doğu Anadolu	7	529	17,0	372.600
Güneydoğu Anadolu	7	1.017	62,3	1.356.900

(* İstanbul ve Ankara'daki OSB'ler içindeki KSS işyerleri dahil değildir.
Kaynak: İlgili TABLO'lardan alınan değerler

kentleri doğuracak şekilde bir çarpık gelişme ortaya çıkarmış durumda.

OSB'LERDE SANAYİ BÖLGELERİNDE TEKNOLOJİ, "AR-GE VE MÜHENDİS İSTİHDAMI

* OSB ve KSS'lerde çalışan mühendisler, pek çok sanayi tesislerinde olduğu gibi düşük ücretle çalışmaktadırlar. Bu bölgelerde 250 tesiste yapılan incelemede;

- * Mühendislerin %55'i 800-1.200 YTL
- * Mühendislerin %32'si 1.300 - 2.900 YTL
- * Mühendislerin %9'u 3.000 - 5.000 YTL
- * Geri kalan %4'ü 5.100 YTL'den yukarı

ücret almaktadırlar. Görülmektedir ki çok büyük bir çoğunluk geçim sorunu ile karşı karşıya üstelik iş güvencesinden yoksun yaşamaktadırlar. Bu durumda olan mühendislerden üstün bir performans ve mesleki verim beklemek mümkün değildir.

Mühendislerin durumuna ve AR-GE durumuna bir baktığımızda, burada genellikle mühendisler düşük ücretle çalışmaktadırlar. 250 tesiste yapılan bir incelemede çıkan rakamlar bunlar. Yüzde 55'i 800-1200 YTL civarında bir ücret alıyor, yüzde 32'si 1300- 2900 arasında bir rakam alıyor. Yüzde 9'u 3-5 civarında bir rakam alıyor, yüzde 4'ü de 5'in üstünde bir rakam alıyor. Özellikle, küçük sanayi sitelerinde mühendis istihdamı çok düşük. Odamızın İstanbul Şubesinin Dudullu ve Des'te yaptığı araştırmalar gösteriyor ki, yüzde 50'sinde

Mevcut Organize Sanayi Bölgeleri İle Küçük Sanayi Sitelerinde Mühendis İstihdamı ve Oranlar

Bölge ve İl Sayısı	OSB Sayısı	Toplam İstihdam	Mühendis İstihdamı	Mühendis/ Toplam Çalışan Oranı %
B - KSS'LER				
Marmara	90	138.818	8.872	6,4
Ege	57	65.340	3.267	5,0
Akdeniz	50	80.745	3.280	5,4
İç Anadolu	93	117.464	7.282	6,2
Karadeniz	29	43.736	2.098	4,8
Doğu Anadolu	26	31.946	1.437	4,6
Güneydoğu Anadolu	31	64.862	3.627	5,8
TOPLAM	368	522.711	30.064	5,7
GENEL TOPLAM	483	1.098.838	71.529	6,6

işletmelerde mühendis çalışmıyor.

Burada da görüyoruz, Marmara'da toplam istihdam 258 840 mühendis istihdamı 21 bin. Çalışanlara oranla baktığımız zaman, 8,4. Ege'de 74 bine 5 bin 7,6 sonuçta toplamda ortalamaları aldığımız zaman, organize sanayi ve küçük sanayi sitelerinde gördüğümüz rakam 7,4 gibi bir rakam.

Burada da OSB'lerde aynı şeyi görüyoruz. Sektörel dağılımlarında aşağı yukarı burada görmek mümkün. Yapılan şeylerde bu OSB'lerden alan çalışmasında bir bölgeyi aldık. Aslında 10 alan çalışması yaptık. Bunlardan 8'i küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri, 2'si de teknoparklarla ilgiliydi. Burada istihdamı, sektörel dağılımı, katma değeri inceledik. Onlardan biri de zamanımız olmadığı için bir tek OSB'i burada

Mevcut Organize Sanayi Bölgeleri İle Küçük Sanayi Sitelerinde Mühendis İstihdamı ve Oranlar

Bölge ve İl Sayısı	OSB Sayısı	Toplam İstihdam	Mühendis İstihdamı	Mühendis/ Toplam Çalışan Oranı %
A - OSBLER				
Marmara (11 il)	12	258.840	21.812	8,4
Ege (6 il)	11	74.534	5.695	7,6
Akdeniz (8 il)	10	27.875	1.746	6,2
İç Anadolu (13 il)	17	115.573	9.788	8,5
Karadeniz (18 il)	13	15.050	1.207	8,0
Doğu Anadolu (14 il)	7	8.998	543	6,0
Güneydoğu Anadolu (9 il)	7	63.287	676	10,7
TOPLAM	77	564.127	41.465	7,4

GOSB İçinde Yer Alan Firmaların Sektörel ve Mülkiyet Dağılımı ve İstihdam (2005 Yılı Başı)

Sektör	Firma Sayısı	Parsel Alanı (ha)	Parsel Oranı (%)	Fili İstihdam
Makina - Kimya, Otomotiv Yan Sanayi	50	125	65,4	6.120
Optik-Elektrik ve Plastik	17	29	15,2	1.502
Gıda-Ambalaj	9	14	7,3	798
Diğer	2	2	1,0	85
Bilgi Teknoparkı	3	21	11,1	265
TOPLAM	81	191	100,0	8.770

Kaynak: GOSB Bölge Müdürlüğü verileri

Istihdamın kompozisyonu ele alındığında;

- 3.626 kişi kalifiye eleman, teknisyen, yönetici,
- 5.144 kişi düz işçi veya memur

olmaktadır. Tesislerde toplam 951 çeşitli disiplinlerde mühendis çalışmaktadır. Bu da toplam çalışanların %10,8'idir. Diğer göstergeler aşağıdaki gibidir.

* Toplam katma değer	: 276,0	miloyon USD
* Tesis başına katma değer	: 3,4	miloyon USD
* Tesis başına istihdam	: 108	Kişi
* Tesis başına mühendis	: 12	Kişi

Bu göstergeler GOSB'nin büyük tesislerden oluşan, yüksek katma değer yaratan bir yapıda olduğunu göstermektedir.

çıkarttım. Burada makine kimya otomotiv yan sanayi en büyüklerinden ve en fazla katma değer üretenlerden birdir 6120 hepsi toplam 8770 istihdam sağlıyor. Bir de girişim teknoparkı da yeni yapıyor.

Aynı organize sanayi sitesinin toplam katma değeri 276 milyon dolar, tesis başına 3,4 milyon düşüyor. Tesis başına istihdam 108 kişi ki, burada çok fazla yabancı sermayeli ya da yabancı sermayeler ortaklığında tesis vardır. Tesis başına da mühendis olarak 12 kişi düşüyor. Bu ekstrem bir örnek olarak Gebze alındı, çünkü mevcut şeyler içinde kriterleri en yüksekte tutan organize sanayi bölgelerinden birisi.

Burada da Dudullu Organize Sanayi Bölgesinde bir dağılımı yaptık. İmesdes ve kadastrala işletme sayıları istihdamlar, alanlar elektrik bunun gibi.

Istanbul - Dudullu Organize Sanayi Bölgesi"

	İMES	DES	KADOSAN
* İşletme sayısı	: 682	705	401
* İstihdam	: 6.589	7.012	1.340
* Alan (m ²)	: 650.000	360.000	140.000
* Elektrik(mv/h-aylık)	: 3.500	4.200	250

Istanbul - Dudullu Organize Sanayi Bölgesi, Ana Bölge ve KSS'lerde Yer Alan Firmaların Sektörel ve Mülkiyet Dağılımı ve İstihdam (2005 yılı başı)"

Sektör	Firma Sayısı	Parsel Sayısı	Parsel Oranı (%)	Filii İstihdam
Makina İmalat, Metal İşleme, Madeni Eş	1.004	140	53	13.330
Otomotiv Yan Sanayi, Yedek Parça	407	60	22	2.908
Plastik, Kimya, Kağıt	89	9	3	1.325
Gıda - Mesrubat ve Ambalaj	78	8	3	1.010
Gümrükçü, Depo, Pazarcı, İnşaat	108	22	8	740
Diğerleri	208	26	11	4.927
TOPLAM	1.895	265	100	24.240

Kaynak: İstanbul Dudullu OSB verileri, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı kayıtları, MMO İst. Şb. İMES Alan Araştırması, MMO Sanayi K. Alan Araştırması

Burada sektörel bir analiz var, firma sayıları sektörlere göre, parça sayılarına göre, parça oranlarına göre bir de fiili istihdamlar her bir alanda aşağı yukarı burada da, 24 240 civarında bir istihdam hacmi var. Aynı şeyi ettit ettiğimizde 734 milyon dolarlık bir katma değer yaratılmış. Tesis

Istihdamın kompozisyonu ele alındığında; nitelikli işgücünün toplamın yaklaşık % 41'i (9.940) olduğu görülmektedir. Mühendis sayısı 2.180 olmaktadır. Toplamdaki oranı %9'dur. Diğer göstergeler aşağıdaki gibidir.

* Toplam katma değer	: 734,0	miloyon USD
* Tesis başına katma değer	: 387,0	bin USD
* Tesis başına istihdam	: 13	kişi
* Tesis başına mühendis	: 1,2	kişi

başına 387 bin düşüyor, tesis başına istihdam 13 kişi, tesis başına mühendis 1,2. Bakın, hemen Gebze'ye göre baktığımızda değişti. Çünkü burada kaçak sanayi siteleriyle, Dudullu Organize Sanayi Bölgesi iç içe. Ondan dolayı hemen değerler, göstergeler farklı bir şey aldı.

Zannediyorum, zamanımız doldu. Araştırmanın içerisinde aslında çok daha fazla bilgi var. Bunları tabii bir şey haline getirip, özetlemek oldukça zor oluyor, teşekkür ederim.

OSB, KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ, ENDÜSTRİ BÖLGELERİ VE TEKNOPARKLAR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr., Metin DURGUT

ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü

Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri Raporu'nda yer alan analizlerin ve eleştirilerin güncel tartışma çerçevesine oturtmaya çalışacağım. Bu bağlamda, inkübatörden OSB'ye ve Endüstriyel Küme'lere uzanan bir dizi bölgesel müdahale aracını, Sanayi Bölgesi ve Teknoloji Bölgesi başlıkları altında ele alacağım.

Değişimi tetikleyen büyük eğilimler,

- küreselleşme - yerelleşme ilişkisi / çelişkisi
- bilginin rolü, öğrenme
- endüstriyel kümelenmeler
- bölgesel uzmanlaşma ve rekabetçilik
- bölgesel politikalar ve planlar

olarak özetlenebilir. Sanayi kuruluşlarının bölgesel yoğunlaşması ise tarihsel olarak,

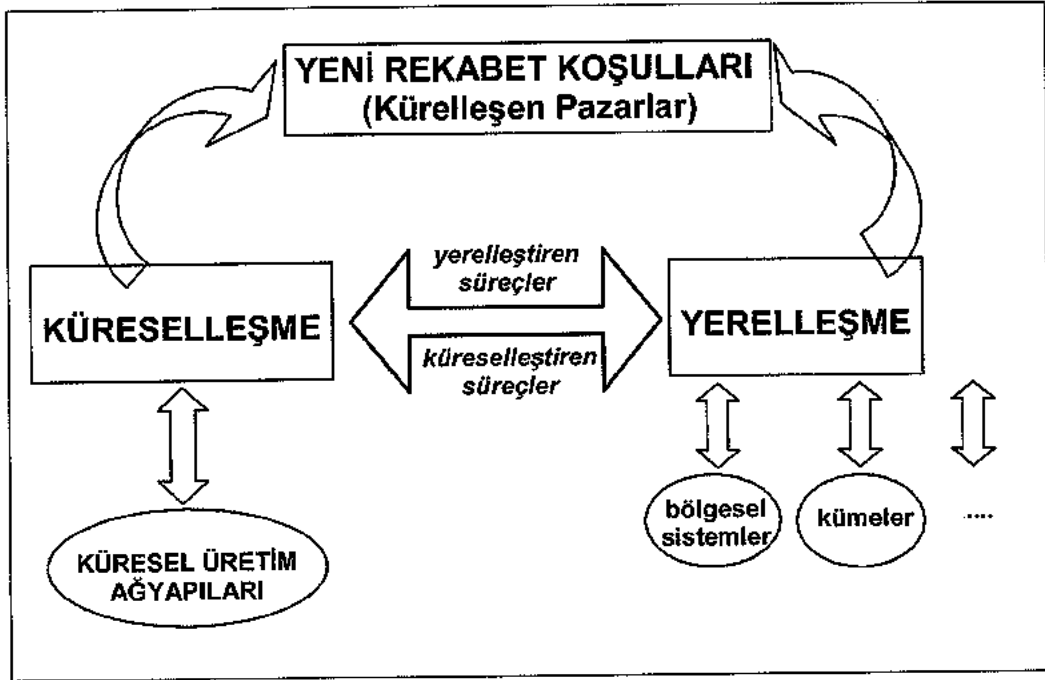
- kentleşme; zanaatin bölgesel yoğunlaşması
- sanayileşme; kütleli üretim ve tüketim
- uzmanlaşma; firmaların uluslararasılaşması

evrelerini kapsar. Başarılı sanayi bölgelerinin uzmanlıklarını ulusal yanında uluslararası düzeyde de yoğun biçimde duyurmaları günümüzde önemli bir gelişme. Bu nedenle, bölgesel sınıai faaliyetin nasıl düzenlenip koordine edileceği, artı yerel/ulusal olduğu kadar bir global düzey konusudur. Başka bir gelişme de, bilginin ve inovasyonun, prodüktivite ve rekabetçilik nedeniyle odak kavramlar konumuna gelmesi ve buna paralel olarak coğrafya da

ekonomik tartışma gündeminin ilk sıralarına oturmasıdır (burada bilgi ve öğrenmeden kasıt, ticari kuruluşların rekabetçiliğini artırmak üzere birtakım yetenekleri geliştirmesidir). Ekonomik faaliyete bölge düzeyinde yapılacak müdahalenin, geliştirilecek stratejilerin ve planlamaların, sağlanacak desteklerin vs. artık uluslararası eğilimler ve baskılar dikkate alınarak saptanması gerekiyor. Bu arada, bölgesel gelişmeyi yalnız bölgesel rekabetçilik tabanında ele almanın kapitalist sistemde bölgesel eşitsizliklerin artmasına neden olacağına dikkat edilmelidir. Ekonomik büyüme yanında, ekonomik ve sosyal kalkınmayı da yeniden telaffuz etmemiz gerekiyor.

Ekonomik faaliyetin küreselleşmesinin ana taşıyıcıları, tüm değer zincirini global ölçekte kontrol edebilen lider firmaların etrafında oluşmuş global üretim ağı yapılarıdır. Yeni sanayileşen ülkelerin kalkınma çabalarında bu ağı yapılarla ilişkilerini nasıl yönettiklerini yeniden bir irdelemekte yarar var. Küreselleşme süreçleri, kaçınılmaz olarak faaliyetin ve kaynakların merkezileşmesi ve bu arada yerelleşmesi süreçlerine bağlı olarak evrilmektedir. Karmaşıklık düzeyi yükselen teknolojiler ve ürünler, yerelleşme ve kentleşme ekonomilerinin sağladığı üstünlüklere eski teknoloji ve ürünlerden çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Coğrafi, kültürel, teknolojik veya organizasyonel yakınlıklar, araştırma, inovasyon, imalat veya servis faaliyetleri için artarak önemli olmaktadır.

Küresel faaliyetin dayandığı yerel/merkezi süreçleri temsil eden ve dünyayı giderek heterojen hale getiren küreselleşme yanında, sanayileşmekte olan ülkelerin

Küreselleşme-Yerelleşme İlişkisi

küreselleşme baskılarını karşılamak ve rekabet etmek üzere kendi yerel üstünlüklerini, örneğin sınıai kümeler, bölgesel üretim ve inovasyon sistemleri tabanında harekete geçirdiklerini görüyoruz.

OSB-KSS Raporu, çok sayıda ama katma değeri yönünden yetersiz kalan faaliyetin spesifik öykülerini listeliyor. Rapora konu olan bölgesel yapılar, sınıai faaliyetin yöresel yoğunlaşması sonucu yerel rekabetçilik ve ekonomik kalkınma amacını taşıyorlar; sanayileşme, firma destekleri (KOBİ), sektörler ve bölgeler arası gelişme dengesi, istihdam, ihracat, meslek eğitimi, kentleşme ve çevre ilgili başlıkların önde gelenleri. Raporda öne çıkan başlıca gözlemler ise şöyle:

- Kurulan ve planlanan bölge sayılarda hızlı artış
- Bölgeler arası dengesiz dağılım
- Yabancı sermaye yatırımlarının varlığı
- Destek için önemli bir kamu kaynağının tahsisi
- Planlama ve değerlendirme sorunları
- Gelişmiş/mevcut bölge sektörlerinin egemenliği (stratejik zayıflık?)

- Yetersiz araştırma- mühendislik- inovasyon yetenekleri
- Bölgesel uzmanlaşma arayışı

Teknolojik düzey eksiklikleri uluslararası rekabet açısından ciddi bir sorun oluşturuyor. Öye yandan, doğrudan yabancı sermaye yatırımları Türkiye'de ne gibi bir coğrafi talep ve dağılım gösterecek, ne gibi fırsatları ve tehditleri yaygınlaştıracak, sorgulamak gerekiyor. Örneğin, tedarik zincirinin uluslararası odak firması teknoloji ve inovasyon ile ilgili talebi kısmen yerli yan sanayiine yansıtıran, yerli firmalar bu yükün altından kalkacak yeterli kapasiteyi bulamayarak krize sürüklenebilmektedir. Bir zamanların başarılı yan sanayilerin bu nedenle zayıflaması veya yitirilmesi söz konusudur. Destek için ayrılan kaynakların verimli kullanılmaması, planlama eksiklikleri yeni sorunlar değil. Bölgede egemen olan sanayi sektörlerinin sanayi bölgelerinde de benzer biçimde egemen olduğunu görüyoruz ki, yeni sektörler/sanayilere yönelmede bir stratejik yetenek zayıflığına işaret etmektedir. Sonuç olarak, "ayrılan kaynaklar, yapılan üretimin niteliği, ihracat

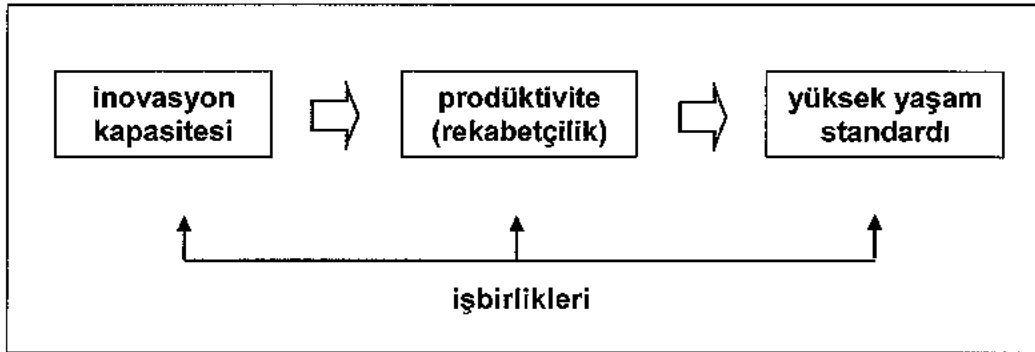
hedefleri ve katma değer boyutu dikkate alındığında, sanayileşmede refah ve istihdama çözüm getirecek bir OSB - KSS yapılanmasının gerçekleşmediği söylenebilir". İleride yapılacak benzer incelemeler için bir önerim olacak; bölgesel müdahale araçları olarak nitelediğim bu tür düzenlemelerin, içinde yer aldıkları coğrafya ve toplum içinde ilişkiler ve kurumlar anlamında nasıl gömülü olduklarının ortaya konması.

Kuruluşların olduğu gibi bölgelerin de inovasyon kapasiteleriyle produktivite ve yüksek yaşam standardı arasında doğrudan bir ilişki bulunuyor. İmalat ve inovasyon süreçlerinin yer aldığı bölge, bu süreçlere taraf olan kuruluşların arasındaki işbirliklerinin de güçlü bir destekçisi rolünü oynuyor. Coğrafi yakınlık sayesinde yoğunlaşan alışveriş ve aktarımlar bölgesel yenilikçilik ortamını ve kültürünü yaratıyor.

sonra, teknolojik gelişmenin uygun koşullar yaratılarak yönlendirilmesi arayışlarına, özellikle 1970'lerin ekonomik krizinden sonra tanık oluyoruz. Teknolojinin doğrudan söz konusu olduğu bu yaklaşımlar doğal olarak teknoloji bölgeleri kategorisini de ortaya çıkarmıştır (inkübatörler, bilim parkları, teknoloji parkları, yenilikçi ortamlar, yenilikçi kümeler vb.). Teknoloji bölgeleri;

"bilim tabanlı teknolojiye dayalı üretimin gerçekleştirildiği, bununla ilgili olarak yeni girişimlerin ortaya çıktığı, bilgi akışının ve teknolojik işbirliğinin yoğunlaştığı ortamlar" olarak tanımlanabilir. Bir teknoloji bölgesinde:

- Yeni teknoloji tabanlı firmalar (YTTF)
- İşbirlikleri ve ağ yapıları (firmalar arasında; firmalar ile bilgi üreticileri arasında)
- Bölge araştırma ve inovasyon potansiyeli

İnovasyon-Kalkınma Örtüşmesi

"Benzer özelliklere sahip bölgelerden bazıları diğerlerine göre neden daha başarılı?" sorusunun yanıtı büyük ölçüde bölgede yaratılmış üretim ve inovasyon kültürüdür. Bölgesel yetenekler ve uzmanlıklar, bunları destekleyen ilişkiler, anlaşıldığı kadarıyla derine inen kökleri sayesinde ekonomik krizler karşısında ciddi bir istikrar unsuru olmaktadır.

Teknoloji, sanayileşmiş ülkelerin 20.yy.daki başlıca büyüme faktörüdür. Bu gerçeğin anlaşılmasından

- Yenilikçi çevre/kültür

gibi kritik birikimlerin sağlanmış olması beklenir. Bu birikimler, nihai amaç olan bölgesel inovasyon sisteminin etkinliğine işaret ederler. (İlgisi nedeniyle not etmemiz gereken önemli bir mesele, öyle reklam edildiği gibi başarı sağlamış teknoparklara hentz sahip olmadığımızdır. Görelî iyi işleyenlerin ise ancak inkübatör niteliklerini taşıdıkları söylenebilir. Örneğin, 5 yıllık bir teknoparkta YTTF oranı görülebilir bir büyüklüğü yakalamış olması gerekir. Bu

sağlanamamışsa, engellerin araştırılmaya başlanması, yeni önlemler için saydam bir tartışılmanın başlatılması gerekir. Benzer biçimde, kuruluşlar arası işbirliklerinin ve ağıyapıların gelişmesi teknoloji bölgesinin zorunlu hedeflerindedir. Bilime dayalı teknolojilerin bölge firmalarınca soğurulması, geliştirilmesi ve kullanılması, bölgesel araştırma ve inovasyon sistemlerinin iyi işlemesi ile mümkündür.

İhmal edilmemesi gerekli bir tartışma boyutu ise inovasyon ve kalkınma örtüşmesidir. Bunun kapsamında;

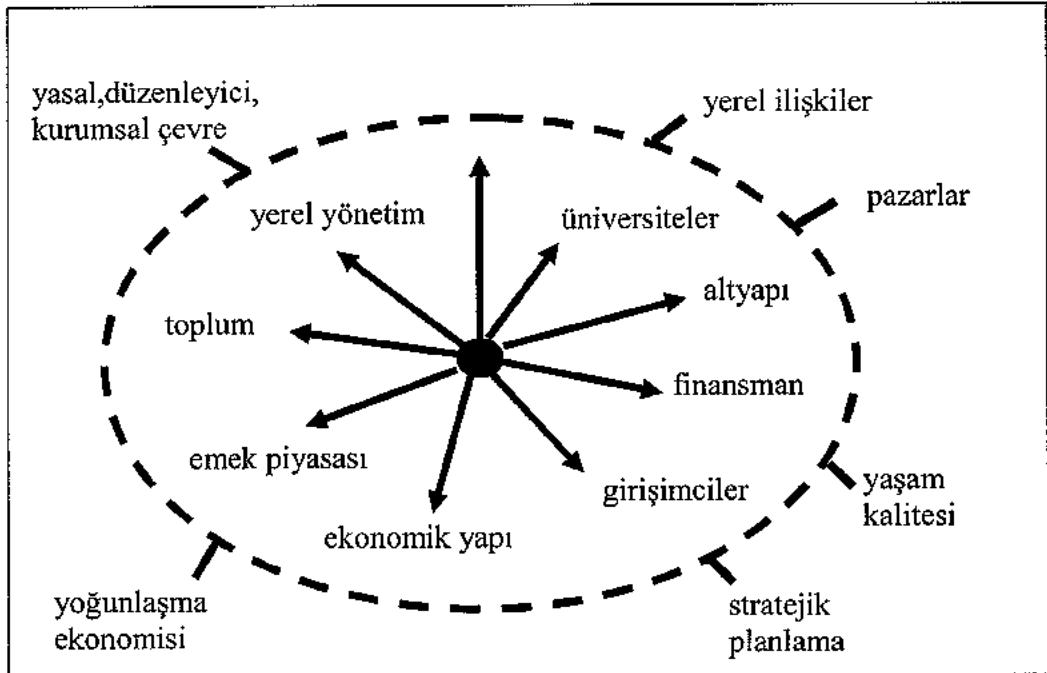
- bölge üstünlükleri tabanında tasarlanmış rekabetçilik
- kuruluşların etkileşmesini kuralları ve yönetim mekanizmalarıyla düzenleyen kurumlaşma
- kuruluşlararası ortaklıklar ve ağıyapılama tabanında işbirlikleri
- kaynaklar, yetenekler ve sistemleşme tabanında araştırma ve inovasyon faaliyeti

unsurları yer alır. İlginç gelişmelerin ve süreçlerin yöre boyutu, faaliyetin bölgede sistemleşmesine kaynaklık ettiğinden, bilgi ve becerinin böyle bir bölgede daha kolay dolandığını, yeni teknolojilerin yaygınlaştığını görürüz. İnovasyon için öğrenmeye ve başarılı yeniliğin difüzyonuna odaklı destek politikaları bölgesel sistemleşme sayesinde çok daha verimli olurlar. İnovasyon, tek başına gerçekleştirilen bir faaliyet değildir. Değişik yeteneklere sahip bağımsız kuruluşların karşılıklı etkileştiği ilişkiler ve ağıyapılar gerekir. Bu ağıyapılarda;

- bilgi ve beceri dolanır, yeni teknolojiler yaygınlaşır,
- öğrenme (yetenek geliştirme) ekonomik gelişmeye kaynaklık eder.

Aşağıdaki şekilde, bölgesel inovasyon için başarı faktörleri yer almaktadır. Bölgesel politikalar böylesi bir bütünlüğü kapsamalıdır.

Bütünsel yaklaşılabilirdiğinde, kendilerinde ulusal veya uluslararası misyon gören kuruluşlar, bu

Yenilikçi Çevre

düzeylerdeki varlıklarını ve faaliyetlerini yerel düzeye çok daha kolay ve rahat yansıtabildiklerini görecektir. Uluslararası araştırmaların yapıldığı kuruluşların, bu işlevlerinin düzeyini düşürmeden anlamlı yerel katkı yapmaları bir bölgeselleştirme meselesidir.

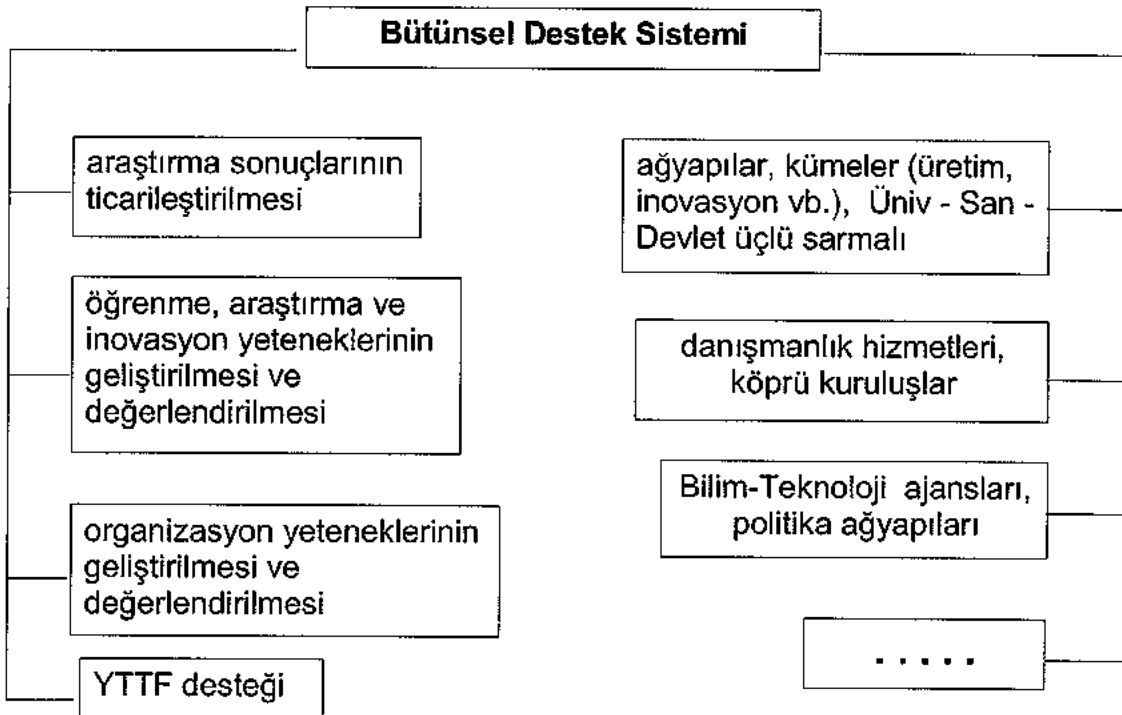
Öğrenme alanına müdahale için bölgesel öngörüye, yetenek değerlendirmesine, bilgi tabanlı danışmanlık kuruluşlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle KOBİ'lerde dış bilgidен yararlanma anlamında soğurucu kapasitenin geliştirilmesi, firmalar arası bilgi ve beceri öğrenimi gibi oldukça zor meseleler bulunuyor. Organizasyon yeteneklerinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi, iç organizasyonunu izlediği dış çevreye adapte edemeyen kuruluşlarla karşı karşıyayız. Bölgesel destekler, bu nedenlerle bütünsel bir mekanizmaya sahip olmalıdırlar.

Son olarak, bölgesel nitelikteki sanayi kümelenmesine değinmek istiyorum. Sanayileşmiş ve sanayileşen

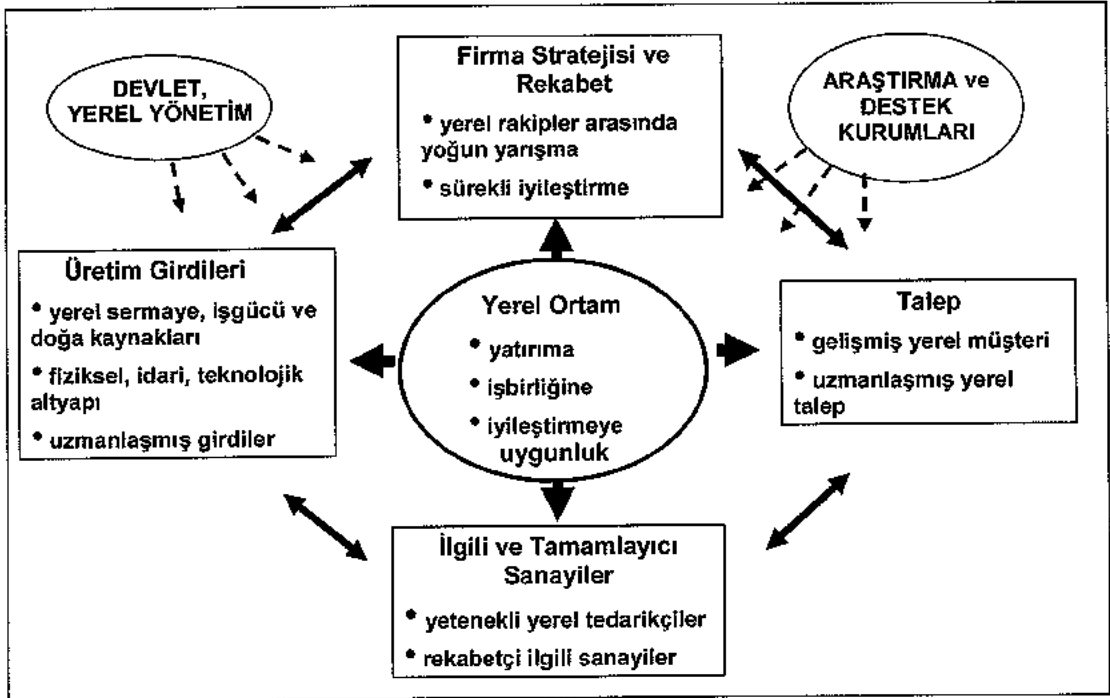
ülkelerin bölgesel inovasyon için çekirdek konum atfettikleri bu yapılar yoğun bir araştırma ve uygulama alanıdır. Ortak yerleşim alanına ve karşılıklı ticari ve ticari olmayan bağımlılıklara sahip;

- sanayi kolları
- devlet, yerel yönetimler
- bilgi üreticileri, akademik kurumlar
- finansman kurumları
- işbirliği için aracı kurumlar

unsurlarından oluşan; sanayi/teknoloji bölgesi bağlamında kümeyi daha çok "ortak fırsatlar ve tehditler ile karşı karşıya olan KOBİ'lerin sektörel ve coğrafi yoğunlaşması" diye tanımlamak mümkündür. Sanayi bölgelerimizdeki firma kümelerinin, kümelenme politikaları çerçevesinde tanımlanması ve geliştirilmesi uluslararası sanayileşme pratiğini izleyen bir yaklaşım olacaktır.

Bölgesel Destek Konuları

Dinamik Küme Çevresi (Porter'ın Rekabetçi Dörtgeni)

Şekilde, küme başarısını sağlayan bölge özellikleri gösterilmektedir.

Aşağıdan yukarı yaklaşıldığında, kümelenme politikaları sırasıyla;

- küme
- küme çevresi
- iş çevresi

gibi üç belirgin ölçeği dikkate alınmalıdır (The Cluster Initiative Greenbook, Vinnova). Ülke içi ve dışı iş çevrelerinin içine gömülmesi beklenen bölge iş çevresi,

- makroekonomik çevre
- coğrafi konum
- bölge kültürü ve birikimi
- kurumlar ve yasal çerçeve

boyutlarını taşır. Kümeden başlayan politikalar, sıralamaya uygun olarak mikro, mezo ve makro politikalar görünümünde olacaktır.

ÖZGEÇMİŞ

1968 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Elektrik Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1978 yılında State University at Stony Brook Fizik Bölümü'nden doktora derecesini aldı. 1978-2003 döneminde ODTÜ Fizik Bölümü'nde görev yaptı. Halen ODTÜ Bilim ve Teknoloji Politikaları Programı ile Endüstri Mühendisliği Bölümü'nde ders vermektedir. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu bilim ve teknoloji politikaları danışmanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi Bilim Politikaları Komitesi üyeliği, Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği sanayi kongreleri danışmanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı Beş Yıllık Kalkınma Planları Bilim ve Teknoloji İhtisas Komisyonu üyeliklerinde bulundu, ODTÜ Teknoloji Politikaları Araştırma Merkezi başkanlığı, Türkiye Elektrik Mühendisleri Odası yönetim kurulu üyeliği yaptı. Bilim-teknoloji- inovasyon politikaları ve sistemleri; işbirliği ağı yapıları; bölgesel firma kümelenmesi; kuantum enformasyon kuramı ilgi alanlarıdır.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

III. OTURUM

OSB, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : Ali Ekber ÇAKAR

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi)

Salondan soru sormak isteyen arkadaşımız varsa onları alacağız. Buyurun.

Tevfik PEKER

(Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı)

Sayın Yavuz Bayülken'e raporu için çok teşekkür ediyorum. Teknopark, teknokent, teknopolis, teknik geliştirme merkezi ana kelimeleriyle bahsedilen bir konu. Burada benim dikkat çekmek istediğim nokta da ülkemizde genellikle teknoparkların yoğun olarak yerleşim bulunduğu noktalar üniversite çevreleri, üniversiteyle beraber yapılan bir çalışma biçimi.

Üniversitelerimizin de birincil görevi eğitim ve öğretim yapmak, elde ettikleri bilgileri ülke faydasına sunmak ve bilim adamı yetiştirmek olarak tarifleyebiliriz. Burada da üniversite yönetimine de şöyle bir bakarsak: Rektörlük, dekanlık, bölüm başkanlığı ve ana bilim dalı başkanlığı olarak sıralayabiliriz. Eski bir üniversite mensubu olarak bu konuyu sürekli düşünme halindeyim, eşim de üniversitede öğretim üyesi olduğu için beni fazlaca ilgilendiren bir konu olarak düşünüyorum.

Burada ülkemizde çok az olan bir akademik özgürlük söz konusu. Burada ana bilim dalı başkanlığının altındaki sıralamada, araştırma görevlileri, yardımcı doçentler, doçentler ve profesörler olarak da bir sınırlama yapacak olursak, burada akademik özgürlükten hiç bahsedilemeyen bir kesim olarak yardımcı doçentlik ve altını seslendirebiliriz.

Burada ülkemiz genel yapısı içerisinde de gene bu öğretim üyeleri kıstaslarına bakacak olursak da ince belli bir kum saati şeklinde düşünebilirseniz, profesörler ince belde son derece az sayıda doçentler, öbür tarafta da yoğunluk yardımcı doçentlerde.

Bu teknoparklar üniversite çevresinde kurulmaya başlayınca, idare yönetim, küçük birimde ana bilim dalı başkanlığında olduğunu varsayarsak, bu parasal bir girdi de sağlayacağı için, şu anda döner sermayelerde olan olaylar, teknoparkların üniversite etrafında olması da parasal girdiden dolayı da ana bilim dalı başkanı, yardımcı doçentleri ve araştırma görevlilerini akademik araştırmalardan veyahut da bilimsel çalışmalardan ziyade, teknoparklardaki parasal girdi sorunlarını çözme doğrultusuna gideceği için de birincil olarak akademik özgürlüğü engelleyen bir unsur olarak görebiliyorum.

Bunun süreklileşmesi en fazla araştırmayı yaptıran firmanın da üniversite özerkliğine etki edeceğini düşünüyorum. Tüm bunları eğitim sempozyumlarımızda, çeşitli eğitim sempozyumları yapıyorlar, bu eğitim sempozyumunda teknoparkların üniversite eğitimine etkileri konularının ele alınıp, tartışılması çok yerinde olur diye düşünüyorum, teşekkür ederim.

Prof. Dr. Metin DURGUT

(ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü)

Kısa bir yorum, şu anda üniversitelerin hem kendi içindeki birimlerinin organizasyonu, hem toplum ve ilişkileri anlamında konuları ciddi bir şekilde gözden geçiriliyor, yani biz böyle bir fırtınayla karşı karşıyayız. Büyük bir ihtimalle değişik sanayi devriminin değişik aşamalarında benzer durumlar oldu. belki şöyle yanıtlamak lazım: Kapitalizm en azında İkinci Dünya Savaşından sonra, Amerikan kapitalizmi ve onun etkisindeki diğer kapitalist ülkelerde büyük ölçüde piyasa müdahalesine karşı bir kamusal çıkar-yarar kavramıyla özerk hale getirdikleri üniversiteleri bu kadar kısa zamanda, bu kadar kolay toplumla ilişki kurun, proje yapın mecrasına itmeleri. Bu oldukça şaşırtıcı, bence bu gerçekten kapitalist dünyadaki bir sıkıntıyı da yansıtıyor. Çünkü, pek çok alanda hiç rastlamadığımız türden bir özerklik, bu özerkliğin

maliyetinden çok daha fazla yararları olur ilkesiyle ki, o da doğru çıktı. Üniversite gibi bilgi üreticilerin tanınmış olması.

Akıllı üniversitelerde bu fırtınanın, baskının geleceğini gören yöneticiler en azından araştırmanın olası sonuçlarının, uygulamalarının da araştırma sırasında araştırmacı tarafından değerlendirilmesi gibi yeni bir ilkeyle hareket ettiler. Bunda fazla bir sorun yok. Zaten hep biz yaparız. Biz her dönem karşılaştığımız öğrenci grubunu o andaki istihdam koşullarına, dünyadaki yeni arayışlara, yeni alanlara göre derslerinden başlayarak, tezlerine kadar biraz daha farklı yetiştirmeye çalışırız.

Bu seferki çok hızlandırılmış ve tam da nasıl sonuçlanacağı belli olmayan bir baskı haline geldi. Ama, en azından şunu söylememiz gerekiyor: Üniversite hâlâ Batı kapitalist sisteminde de ilke olarak bir ticarethane değildir. O halde, bir tüccar değer sistemiyle ve sadece pazardan gelen sinyallere bakarak, yönlendirilemez, yönetilemez. Bunun demesi kolay, ama öte yandan da sanayi veya ticari kuruluşlar sonuç olarak üniversitenin karşı karşıya olduğu toplumun dinamik öğeleri, yani toplumla ilişkiler ve toplumsal yararı, kamusal yararı, üniversite daha fazla araştırmasını da dikkate alsın dediğimizde, sistem her neyse, o sistemin egemenleri, o sisteme yön verenler, asıl o sistemdeki değeri temsil ederler. Birinci derecede bu hizmetlerin yararlanıcıları olacak. Burada da üniversitenin şu haliyle, toplumda çok fazla müttefikler oluşturmadan, kendisini daha da hem akademik, hem de bu kamusal yarardan da iyi bir konuma getirmeden, bir çalışma yapmadan fazla bir şey yapabileceğini sanmıyorum.

Son 10 yılda şöyle bir kavram da gelişti: "Uygulama" kelimesi biraz tehlikeli, ama hiç olmazsa eylemli, eyleme yönelik, içinden bir eylem çıkmasına izin veren bir araştırma tarzının arayışı da var. Aslında bu Türkiye'de de başladı. Yani, pazarın çok daha miyop

olan sinyal ve talepleri ki, çok daha kısa vadeli ve her an fırtınalarla oynakça değişebiliyor.

Ona karşı üniversite bu değişimde uzun vadeli, uzun soluklu olmalı ve geleneklerini o kadar kolay değiştirmeye yanaşmamalı, bir müzakereci pozisyon oluşturmalı, çünkü verdiği değerler önemli.

Özellikle şunu söylemek lazım: Her değişikliğin peşinden de enayiler koşar. Fakat, bize bu empoze edildi. Orada üniversite haklı olarak biraz fren yapıp, karşı tarafı da netleşmeye davet etmek.

Yücel DAĞISTANLIOĞLU

(Eğitimci)

Sabah Sayın Sanayi Bakanımızın verdiği bilgileri dikkate alırsak, oradan başlarsak, sanki ben bu ülkede yaşamıyorum diye kendimi düşündüm veya bir başka deyişle Sanayi Bakanı, bir başka ülkenin Sanayi Bakanı. Bu bağlamda, organize sanayilerle ilgili istatistiklere de bakarsak, şu anda 77 organize sanayinin olduğunu biliyoruz.

Proje aşamasında da 100 küsur organize sanayi olduğunu biliyoruz. Burada da bir yanıltıcı bir hadise var, neden? Yarım kalmış organize sanayileri artı, bu sene projelendirilen organize sanayileri bu sayının içerisinde dahil olması lazım. En yüksek sayı, yanlış hatırlamıyorsam yine 2001 yılında 14 organize sanayi devreye alınmış. Diğer yıllara bakarsanız, 3-5-10'un altında rakamlar devreye alınmış, en hızlı zamanlarda dahi.

Bu demektir ki, ben şuna inanıyorum: Her ne kadar 100'ün üzerinde proje olmasına rağmen, herhalde gelecek sene 3-5 tane organize sanayi devreye alınacak veya yarım kalmış organize sanayi tamamlanacak, çünkü bir organize sanayinin yapılması, kurulması o kadar basit bir mesele değil. Projelendirilmesi, projenin uygulamaya sokulması, altyapısının yapılması, hasbelkader yine bir organize sanayinin bölge müdürlüğü yapmış olduğum bir kişi

olarak şunu söyleyeyim: Türkiye'de en hızlı organize sanayi Yozgat Organize Sanayi tamamlanmıştır ve en süratli Sanayi Bakanlığının verilerine göre söylüyorum, dört yılda tamamlanmıştır. Yani, bir organize sanayi, özel organize sanayilerini dikkate almıyorum, devletin desteklediği fonlardan gelen organize sanayilerini söylüyorum. 5-10 yılları arasında ancak devreye alınabilmektedir. Kaldı ki, mevcut organize sanayileri Sayın Hocam biraz önce bahsettiler. Mevcut organize sanayilerinde geçen seneye göre ve daha evvelki senelere göre, sayılarında azalmalar var. Yani, yine ben Yozgat Organize Sanayiiinden bilgi vereyim. 35 sanayi sektörü varken, şu anda 20'nin altında sanayi sektörü kalmıştır.

Bu neden böyle olmuştur, o kadar hızlı neden devreye girmiştir, OHAL Yasasından faydalanan, terör bölgesinde olmayan tek bölge olması nedeniyle süratli olarak devreye girmiş, süratli olarak sanayileşmiştir. Neden bugün geriye doğru gitmiştir? Verilen teşvikler yaygınlaştırılmış. Dolayısıyla benim şahsen buradaki düşüncem şu: Organize sanayilerin her şeyden önce branşlaştırılması lazım. Branşlaştırıldıktan sonra, AR-GE teşkilatının organize sanayi teşkilatları içerisinde kurulması lazım. Burada yine bir üniversitenin, şimdiye kadar hemen hemen hiçbir sanayi sektöründe bunu görmek mümkün değil, belki son yıllarda olduysa, onu tam olarak saptayamıyorum. Üniversitenin bir organize sanayile veya bir sanayi sektörüyle paralel olarak çalışması lazım ve sizin söylediğiniz gibi, belediyelerin, ticaret odalarının, sanayi odaların oraya destek sağlaması lazım.

Teşekkür ederim.

Mahmut KİPER

(Metalurji Mühendisi, TÜBİTAK)

Aslında burada konuşulan gelişmeler, son 30-40 yılda bazı kavramsal gelişmelerin sonucu. O kavramları

çok iyi ortaya koymayınca, galiba araçları veya yönetsel uygulamaları da bazen yanlış değerlendiriyoruz gibi geliyor. Üç tane önemli gelişmeden bahsedeceğim. Birincisi, bilgi üretimi mod 1'den mod 2'ye geçti, yani homojen, akademik çevrede üretilen ve kalite kontrolde akademik çevrede yapılan bir bilgi üretimi yerine, artı heterojen, transdisipliner, toplumsal beklentileri dikkate alan ve kalite kontrolde toplumsal beklentileri karşılamasıyla ilişkilendirilen. İkincisi; lineer inovasyon sistemi yerine, ulusal inovasyon sistemi kavramları öne çıktı. Üçüncüsü de, üniversite-sanayi işbirliği çok farklı, birbirinden kopuk, kopuk, üniversite, sanayi, devlet yapısından, biraz önce Metin hocanın belirttiği, üçlü sarmal ve bunun da makro seviyede üç aşaması var. Aktörler, birilerinin rolleri oynaması, kurumsal yapıların oluşturulması ve bunların hukuksal altyapının oluşturulması gibi sonuçlar. Teknoparklar ve diğer şeyler, bu kavramsal gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıktı.

Türkiye'deki durumla ilgili bir saptama yapıp, bir iki öneri yapıp, bir de soru sorup, bitireceğim.

Bir sürü üniversite-sanayi işbirliği metodolojisi var. Teknoparklar bunlardan biri ve en gelişmişlerinden biri. Ama teknoparklarda olması gereken özellik, Metin Beyin de altını çizdiği, bunlar networkle genişler. Eğer siz bu networkü üniversite içine hapsederseniz, şu anda Türkiye'de en başarılı olarak görülen teknoparklarda bile, sayın rektörler diyorlar ki, teknoparkın başarısını, oradaki firmalarla, üniversite içindeki öğretim üyesinin birbiriyle buluşma sayısı olarak görüyor. Onun anlamı şudur: Siz bu teknoparkı, bu networkü, üniversite networkü içine hapsettiniz. Eğer buralardan gelişme çıkışları bulamazsa bu teknoparklar, ilk önce teknoparklara en iyi firmalar gelir. İkinci aşamada ikinci elektatları gelir, yani 20-30 sene sonra çölleşmiş teknoparklarımız olacak. Aynı zamanda diğer

mekanizmalar bu teknoparkları desteklemiyorsa, firmaları oraya gidecek nitelikte geliştirmiyorsa, burada da ciddi bir problemimiz var.

İki saptamayla bu şeye katılıyorum, Metin hocaya sorum olacak, ama şimdi şöyle bir sorum var: Gelişmiş ülkeler, kendi gelişmişliklerini yapan hangi unsurlar varsa, bugün bunlar yasaklanmış durumdadır. Liberalizm, deregülasyonlar vesaire, üç tane örnek vereceğim; patent, sektörel veya gelişme odaklı sanayilerin korunması ve regülasyonlar, teknik regülasyonlar. Hepsi şu anda korunmuş, yasaklanmış durumda. Ben hiçbir örnek bilmiyorum ki, gelişmiş ülkeler için, bu sistemlerden, endüstri casusluğu da buna dahildir. Bir tane örnek vereyim: Unilever bugünkü Unilever olmasını, bir margarin formülünü çalmasına borçludur. Tüm gelişmiş ülkeler aynı yöntemleri kullanarak gelişmişlerdir. CE falan diye karşımıza çıkanlar da aslında bunlar, toplum sağlığı, emniyet vesaire diye ortaya çıkanlar. Ama benim önerim şu: Bunlara karşı çıkmak mümkün değil, ama sınırları en son raddeye kadar kullanmak ve şu gün uygulanan sistemlerin hepsini bir arada uygulamaktan başka çaremiz yok. Bir önceki oturumda Sayın Göker'in belirttiği gibi, aslında ikili bir sorunuz var. Geleneksel sektörlerimizi geliştirmek durumundayız, çünkü yapısal evrimseldir, öyle radikal değişiklikler falan hiçbir zaman mümkün değil. İşte pet the pentent deniliyor. Aynı zamanda bunun üzerine daha katma değerli birtakım yapılar kurmamız gerekiyor; ama çok da umutlu olamıyorum.

En son şununla bitireceğim: Ben de eski bir KOSGEB çalışanı olarak, bizim zamanımızda "KOS" terminolojisi de vardı, küçük orta ölçekli sanayi. Hızla biz bunu KOBİ'ye çevirdik. KOBİ çok geniş tanım, ama bu tür şeylerle galiba sanayimizi de epey geriye attık diye düşünüyorum. Teknoparklarla ilgili görüşe Metin hocam katılıyor mu?

Teşekkür ediyorum.

Betül UYAR

(Peyzaj Mimarı, TMMOB Yönetim Kurulu Üyesi)

TMMOB'nin mühendis olmayan odalarındanım. Dolayısıyla da sanayi süreçleri biraz planlama, yer seçme, o anlamda değerlendirmeye çalışacağım.

Türkiye'de makroekonomik politikalarla kentsel süreçler arasında olmayan bir ölçek bölge planlaması. Sayın hocam değindiler bu sürece. Fakat bölge planlaması sadece fiziki bir plan anlamında değil, sektörel çıktılar itibariyle de, iş, istihdam, arz-talep meseleleri açısından da çok önemli bir sorun çözücü olabilir. Ama Türkiye'de olmayan bir ölçek, planlaması yapılamayan bir ölçek. Son süreçlerde stratejik planlama anlamında da kavramsal olarak bir yaklaşımla ele alınması gerekiyor. Türkiye bugün bunun çok uzağında. Dolayısıyla da, son değerlendirmelerde, AB süreçlerinde de, bölge kalkınma ajansları formülasyonuna gidilmeye çalışılıyor, Türkiye belli planlama bölgelerine, natslara ayrılmış durumda. Burada getirilmeye çalışılan şey, bizim dileğimiz, bizim sorunlarımızı çözecek, sanayideki sorunlarımızı, dengesiz kalkınmaya yol açan sorunlarımızı çözecek bir bölgesel yaklaşımdan uzakta. Küreselleşmenin yerelleşme bakışına hizmet eden, bütünden parçalayarak, o yereli biraz sömürten, bir bütünlü bağlarını kırarak, sistemi bu şekilde kurgulayan bir yaklaşımdı. Dolayısıyla da bizim şu başlıktaki bütün endüstri bölgelerimiz, organize sanayi bölgelerimizin, küçük sanayi sitelerimizin nerede yer seçecekleri, ne kadar bir katma değere sahip olacakları, birbirleriyle yan sektörler bazındaki ilişkileri filan, bunlar planlanmadığı sürece, metropoliten ölçeklerin üst ölçeklerinde planlanmadıkları sürece, sorun sanayinin kutuplaşma karakterini de getirmesinden dolayı, dengesiz kalkınmaya bir miktar, daha fazla hizmet etmektedir. Sanayinin bu yaklaşımının mutlaka plan kademelerinde tanımlanması gerekiyor. Sayın hocam, bu anlamda bir şeyler daha söyleyebilir misiniz?

Teşekkür ederim.

S. Melih ŞAHİN

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

İki sorum var. Bunlardan birincisi; organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, endüstri bölgeleri ve teknoparklar kurumsal bir ilişki içinde midirler? Böyle bir kurumsal ilişki varsa, bunların üretim anlamında göstergeleri mevcut mudur? Sanırım, Yavuz Bey bu konuda bilgi verebilir.

İkinci soru; teknopark planlaması, gerçekten ülkenin bilim, teknoloji ve planlamasıyla veya sanayi politikalarıyla bir uyum içinde midir? Özellikle yerel sanayi karakteristikleri, teknopark planlamalarında ve kuruluşlarında bir unsur olarak dikkate alınmakta mıdır?

Teşekkür ederim.

Dinçer KARA

(Maden Mühendisi, TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürü)

Sayın Başkan, çok kısa bazı açıklamalarda bulunarak, daha sonra da bir soru soracağım. Sanayi Genel Müdürüyüm, bu konuların hepsiyle ilgili de, ya doğrudan ya da dolaylı olarak kanun çıkarılması aşamasında görev almış bir arkadaşınızım.

Buradaki çalışma son derece önemli, burada son derece güzel şeyler ortaya konuldu, dolayısıyla değerlendirmelere açık, o yüzden de çok farklı görüşler geliyor. Onun için de ben bu çalışmayı yapan arkadaşlarımıza çok teşekkür ederim.

Küçük sanayi siteleriyle ilgili fazla bir eleştiri gelmedi, çünkü küçük sanayi sitelerinin özü, aslında ilk başlangıcı, esnaf, sanatkâr, demirci, marangozun, işte kent içinde gelişigüzel çalışmasını önleyebilmek için, o zamanki şeyle, bir modelle kent dışına biraz çıkarılıp, çalışmalarını sağlamaktı. Bir kooperatif

kuruluyor, kooperatif talep ediyor, kamu da destek veriyor, yani kooperatifin kendi malı olduğu için de, doluluk oranları yüksektir bunların. Ama bana kalırsa, bu artık model bitmiştir Türkiye'de. Tabii, bunun gelişmeleri var, burada yanımızda hemen Ostim var, İstanbul'da İkitelli var. Onlar da küçük sanayi siteleridir, ama adına organize küçük sanayi sitesi falan gibi değişik bir şeye getirdiler, çünkü o modele çok uymuyorlar. Bana kalırsa, kamunun, yani burada bakanlık seviyesine bu işi bırakması lazım, artık Türkiye orayı geçti. Yerel yönetimler, o demin çizdiğimiz çizgideki, oradaki esnaf, sanatkâr vs. barındıracak yerleri temin etmesi lazım. Bakanlık bu çerçevede, yan sanayiye olabilecek ve esnek üretim yapıp, ihracat potansiyeli olabilecek ufak KOBİ niteliğindeki yerlere de bazı oluşumlar oluşturabilir. Bunun Avrupa'da özellikle çok örnekleri var, o tartışılabilir. Organize sanayi bölgelerinde, tabii arkadaşımız söyledi, Yozgat'ta görev almışlar, Yozgat dediği gibi, o zamanki Olağanüstü Hal Yasasında sağlanan teşvikten dolayı birdenbire bitirildi, ama başarılı bir örnektir. O çerçevede bir de Ordu var.

Organize sanayi bölgeleri modeli iyi bir modeldir, çağdaş bir modeldir, yani bugün Avrupa'da, Amerika'da, Japonya'da da endüstri parkları dedikleri bir modeldir, ama yapım şekli değişiktir. Şimdi 1 senede bitenler var, neticede bir altyapıdır, paranz varsa, 1 senede bitirirsiniz, 6 ayda da bitirirsiniz. Projelendirmeniz eğer şeyse, çok fazla bir şeyi yok. Ama niye bitmiyor? Kamudan istiyorlar. Aslında çok ucuzdur, bedavadır, bunların hepsi bedavadır, yani kamunun ciddi desteklediği alanlardır bunlar. Sayın Bakan da söyledi, kalkınmada öncelikli yerlerde faiz oranı yüzde 2. Bunu beş defa erteleme hakkınız var, geri ödeme süresi 15 yıl. Bu ne demek ki, zaten bedava, bir şeyi yok. Organize sanayi bölgeleri de üç aşağı beş yukarı aynı yapı içindedirler. Organize sanayi bölgelerinin küçük sanayi sitelerinden farkı, bu talep aşaması, yapım aşamasında, sonradan

sahipleneceklerin hiçbir riski yok, yani para falan ödemiyorlar. Yozgat'ta bir organize sanayi olsun diye yola çıkıyorlar ve oluyor. Bunu talep ederken, herhangi bir risk altına girmedikleri için, herkes talep ediyor, yani özellikle yöresel, milletvekili falan istiyor. Çok yanlış mı? Yani bir kaynağın boşa harcanması açısından düşünülebilir, ama bir Kars'ta da tarım yok, hiçbir şey yok, yani şu anda Kars Organize Sanayiye yüzde 70-80 civarında doludur. Geç bitmiştir, ama o modelle bir şeyler yapılabilir mi? Türkiye'nin başka da çok seçeneği yok gibi, yani bütün mesele, bu geri kalmışlıktan kurtulamamadan dolayı, sanayileşme yürümüyor, yürümediği için de oralar boş kalıyor. İnsanlar İstanbul'a, İzmir'e, Antalya'ya göç ediyorlar, Bitlis'te, Siirt'te, Kars'ta kimse kalmıyor, kalmadığı için sanayi de olmuyor falan filan, neyse, yani o ayrı bir tartışma konusu.

Burada hiç bahsedilmedi, endüstri bölgeleri değişik bir kanundur. Bu, bürokrasinin birdenbire kucağında kalmıştır. Bu Sayın Ecevit'in son hükümetinde, Amerika'ya giderken, Amerika'ya, o zamanki başkanına hoş görünmek için veya neydi sebebi tam bilmiyorum, hemen alelacele çıkartılmak istenilen bir kanunda ve biz hiç konuşmadan, birdenbire Sanayi Bakanlığının sorumluluğuna verildi, yani orada Meclise, yani cümleleri düşüktür, çok yanlıştır, birbiriyle çelişen maddeleri vardır, zaten böyle bir sömürge ülkesine layık şeyler vardı, sonradan biraz düzeltildi falan. Sonradan değiştirildi, belki işe yarar mı falan diye. Aslında bunun özü, iyi niyetli tarafları, İsrail'de, Ürdün'de olan nitelikli sanayi alanları, sanayi bölgeleri gibi bir şey yapmak istediler. O da pazarlıklar sonuç vermedi, ABD tekstile izin vermedi, onu Türkiye kabul etmedi vesaire. Şimdi hiçbir şeyi de yok, yani bir tane, bir yer nokta bazında ilan edildi, bir de bir bölge var, ama bir faaliyet yok. Bana kalırsa, ölü bir olaydır, onun çalışma şansı da yoktur. Sadece şey aşamasına, iyi niyetle arkadaşlar, "acaba bir işe yarar mı, yatırımları hızlandırır mı, formaliteleri azaltır mı?" diye bir şey oldu. Öyle duruyor, onun için zaten üzerine de pek konuşulmadı, o da öyle.

Gelelim teknoloji geliştirme bölgelerine; teknoloji geliştirme bölgeleri çok üzerinde çalışılan bir konudur, teknopark diye yaygın adı vardır. Dünya örneklerinden alınmıştır, iyi bir kanundur. Eleştiriler vardır, hiçbir kaynak kullanmadan, üniversite-sanayi işbirliğini, üniversitedeki bilgi birikimini sanayiye aktarma aracı, yani üniversitenin bir organı. Bunu çok karıştırıyorlar, iki tane organize sanayi bölge de bunun içinde yer aldı, ama bu üniversitenin bir organıdır, bu hitech park değildir, bu teknoparktır, bunun orijinal adı research park, science parktır, yani bunları başka yere taşımaya gerek yok. İyi örnekleri nedir? İyi örnekleride, mesela üniversite-sanayi işbirliği açısından, üniversitedeki buna yönelik bir reformist kanundur. Aslında üniversite hocalarımızın sürekli çalışmasını, part time, full time çalışmasını, öğrencilerin çalışmasını, yani bana kalırsa, hiçbir kaynak aktarılmadı, şu ana kadar bizdeki rakamlar 3+3,5'tir, altyapıya bir miktar para harcanmıştır. Verilme de olurdu, verildi. Ama eksik nedir? Orada inkibatör yoktur, hiçbirinde inkibatör yoktur, üniversiteler bunları sadece para kazanmak için bir şey düşündüler. O yanlıştır, tabii öyle düşünebilirler, ama yanlıştır, orada başka ilişkilerin öne çıkması lazımdı. Şu andaki, dünyadaki en iyi modellerden biridir bu, bunun devam etmesi lazım. Değişik bir görüş vardır, efendim bu kadar olur mu? Olur. Dünyada şu kalktı: Dünyada üniversitelerin, yani teknik eğitim yapan üniversitelerin, sadece üniversite eğitimi yapma lüksü yok artık, yani gelişmiş ülkelere baktığımız zaman, hepsinin teknoparkları vardır, hepsi ona yönelik çalışıyor. Bir bölüm düşünün ki, 50 tane öğrenci mezun ediyor, bunlardan bir tanesi bile kendi konusunda çalışmıyor. Öyle bir bölümün, tabii orada üniversite-sanayi işbirliği de kuramaz, yani orada bir talep yok ki, siz bir şekilde, yanlış bir şekilde dolayı bir mezun veriyorsunuz. Ama talep olan yerlerde, ben kendim kişisel olarak da biliyorum, böyle hocalarımızdan boş, araştırma görevlilerinden boş bulamazsınız, herkes çalışıyor orada ve iyi bir

modeldir. Özellikle Finlandiya'da falan ben bizzat gördüm, o inkibatör olayını çok iyi çalıştırdıkları için, özellikle yeni iş kuranlar yaratıyorlar, o oluyor.

Arkadaşlarımıza şunu soracağım: Acaba bu teknoparkların üniversite dışına çıkması yanlıştır, o model yoktur aslında, ayrı bir modeldir. Oradaki imtiyazlardan bir şey alır mıyız? Acaba biz Türkiye'nin hitech park, bu Uzakdoğu'da çok yaygındır, Çin'de, Kore'de, Japonya'da çok yaygındır, oraya mı gitsek, yani teknoparkı çok büyütemeyiz, kampusların içinde kalmak zorundadırlar. Türkiye'de öyle bir ihtiyaç var mı? Bu konuda görüşünüzü almak istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Ali Ekber ÇAKAR

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi)

Biz teşekkür ederiz. Sanıyorum, başka soru yok. Hocam buyurun.

Prof. Dr. Metin DURGUT

(ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü)

Son konuşmacıya şöyle bir cevap vereyim: Bir defa, teknoparkların ille de üniversiteyle asosiyeye olması diye bir şey yoktur. Her üniversitenin teknoparkı olmaz, ortalama science park dediğimiz, üniversite ilişkili olan şeylerde, Batıdaki 50 firmadan geçmez. Bu Amerika ve İngiltere'nin şeyleri ve ortalama üniversiteye 15 ila 40 kilometre uzaktır. Üniversitelerle asosiyeye parklar vardır, çoğu zaman yerel yönetimler veya sanayi bakanlığı ilgilidir, ortalama 15 ila 40 kilometre uzaktadır. Kampuslar içinde az sayıda, sahiden teknolojik araştırma yapan kampuslarla, onlarla sahiden ilişki içinde olan firmaların bir araya geldiği, daha çok science park, araştırma parklarında ise firma sayısı çok düşüktür. Dediğiniz doğru, Türkiye'de bugün, başka yönden muslukları kısılan kuruluşlar, teşvikler nedeniyle geliyorlar ve bu teknopark değil. Daha iyi para

kazanacaksanız, gazino açın, kumarhane çalıştırın, yani bu yola bir defa girdikten sonra geri nasıl çevireceğiz? Size bakın bir örnek anlatayım: Gelişmiş bir üniversitemizin teknoparkında yapılan bir araştırmada, üç dört firmadan daha fazla teknoloji tabanlı firma çıkmamıştır ve aralarında doğru dürtüst, mesela bir silikon vadisi ki, o da bir endüstriyel bölgedir, orada uzmanların buluşup, enformel olarak bilgi alışverişi yaptığı bağlamında, onu bırak, formel bilgiler bağlamında hiçbir ilişki yok.

Networkler ilişkilerden oluşur. Bu ilişkiler geliştirilir. Bu ilişkilerin gelişmesi için kuruluşların, karşılıklı güvenden başlayın da, stratejik ittifakları, söz konusu olan kaynak ve yetenek paylaşımına kadar bir dizi özelliği taşıması ve açık ihtiyaca, talebe çevirmesi gerekir. Bunlar çalışılmadan, Teknopark Yasası çıktı, o yüzden yazılım firması da olur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi yazılımda dünya devi filan değildir, yazılımdan çok daha güçlü olduğu mühendislik alanları vardır, ama yazılım, çünkü onlar daha kolay parayı ödeyebiliyorlar. O yüzden giderek kiralar yükseliyor, kiraları ödemeyen daha nitelikli küçük firmaların da ayrıldığını ben biliyorum.

Bu teknoparkları kötüleme anlamında söylenmiş bir şey değil, çünkü onlar stratejik araçlardır, bunları doğru kullanmak zorundayız. Ama bu kadar kısa zamanda, böyle birkaç yüz firmaya erişilmesi zaten, bu kadar hızlı bir şekilde teknoloji arzı, üniversitenin hiçbir yerinde...

Dinçer KARA

(Maden Mühendisi, TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürü)

Zararı ne?

Prof. Dr. Metin DURGUT

(ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Fizik Bölümü)

Affedersiniz, ama ben sizinle onu buraya tartışmak üzere gelmedim, ben size teknoparkların olması

gerektiğini söyledim, zararını da ayrıca, başka bir oturum yaparsınız, konuşuruz.

Bakın, bazı gelenekler yerleştiği zaman, o tarihsel çizgisine bağlı kalarak, geleneklerini ya da usullerini, değer sistemlerini oluşturur. Bir süre sonra, dışarıda konuşurken, ilk ağzını açtığımda, teknoparkından şu kadar milyon dolar ihracat yaptığımı söyleyen rektör tipiyle karşılaşırım. Teknoparklar ihracat bölgeleri değil, ayrıca 100 firmanın olduğu bir yerde, 50 milyon dolar ihracat komiktir, teknoloji tabanlı yüksek. Bunlar bir süre sonra aslında asli işi olmayan alanlara giren yönetici tiplerini doğurur; tıpkı, yanlış organize sanayi bölgelerini açan kişilerin de konuyu bilmeden, onlardan başka rantları görerek, bu işe girip, Türkiye'yi böyle, yarısı çalışmayan organize sanayi bölgelerine çevirmesi gibi. Çalışanlar çok değerli, hiçbir yerde bunlar olmasın demedim. Bu yüzden, lütfen, belli bir yetenek düzeyinin oralarda gelişeceği üzerine, bu yeteneğin nasıl olacağı üzerine bir çalışma yapılmadan, karşılıklı sıkıntıdan doğan fırsatçılıkları tahrik eden teşviklerle işe girmeyelim. Yarın, öbür gün bir hükümet kararıyla teşvikler yarıya indirilse, bir sürü bina da rahatlıkla boş kalabilir.

İsterseniz, Mahmut Beyin sorusuna geleyim: Networkler formel veya enformel olarak iletişimden farklı bir şeydir. Çoğu yerde analizlerde, çok yoğun aralarında iletişim ve enformasyon alışverişi olan kuruluşların gerçek anlamda know-how'a ait alışverişine baktığımız zaman, gelişmiş ülkelerde bile hızla çekiyor, yani fazla bir know-how alışverişi yapamadıklarını görüyorsunuz. Zaten bunu kolaylasın diye, biz coğrafi yakınlık, diğer yakınlıkları yaratır diye, teknolojik yatırımı yaratır diye iddia ettik. O yüzden orada daha yapılacak çalışma var.

OSB'lerin uzmanlaşması gayet doğal, yani hakikaten

çoğunun da işbölümüdür. Bu üstelik de global düzeyde de olabilir. Keşke bizim de bazı OSB'lerimiz, keşke demeyeyim, o yönde de eminim çıkacaklar. Ama orada belki bunu kolaylayıcı olarak, bu bilgi ve beceriye sahip olma anlamında, mesela bölge üniversite kavramlarını, bölge destek mekanizmalarının doğal bir parçası olarak düşünüyoruz. Bunun çok güzel örnekleri var. Özellikle teknolojiyi ön plana çıkararak, hayatîyetlerini sürdürmek isteyen, işte Finlandiya'dan İrlanda'ya kadar, küçük hacimli ekonomileri olan ülkelerde görüyorsunuz, devler karşısında ezilmemek için orada daha fazla yenilikçi veya teknoloji tabanlı olmak zorunda kalıyor. Oralarda çok başarılı örnekleri var. Bir bölge stratejik planı içinde yer alan üniversite rahatlıkla bir süre sonra, belki bir eski üniversitelere göre çok daha ciddi biçimde bölgesel müttefikleriyle birlikte, bütün o bölge mevzuatın, onun hayatını kolaylayacağı bir bürokrasiyle birlikte yükselebiliyor ve araştırma üniversite durumuna geliyor. Özellikle İrlanda gibi ülkelerde, Finlandiya gibi ülkelerde bunları görüyorsunuz. Coğrafyası çok küçük olan ülkelerde üniversitelerde, teknoparklarda faaliyetler daha iç içe geçebilir, ama bizde bu kendiliğinden oluşan bir cazibeyle gelmiyor, sizin teşvikleriniz için şart koştuğunuz üniversiteden geliyor. Üniversiteyi niye şart koşuyorsunuz, çünkü Türkiye'de araştırmacılığın hâlâ yüzde 80'i, kabaca bir tarifile üniversitede, akademik orijinde. Ama belki bundan önce sınıai araştırma meselesi içinde üniversitenin rolünü düşünmeye başlayabilirdik. Çünkü üniversite-sanayi işbirliğinin içindeki en büyük engellerden biri bu, ne sanayi organizasyonlarında, ne üniversite organizasyonlarında, bu işbirliğini öne çıkarmak için bir mevzuat değişikliği, mentalite değişikliği yapılmıyor. Bu yüzden her tarafta patronlar aralarında ilişki kuruyor, ama araştırma işbirliği, bir üniversite hocasının teknoparka gitmesi ki, ASELSAN zaten 8

kilometredir, yani 500 metreye geldiği zaman ODTÜ'de, ASELSAN bir şey kazanmıyor. Bal gibi de, onlar da sıkıntıda, onlar da düzgün bir ulusal AR-GE desteği ihtiyacı içindeler ve bunun için her yolu deniyorlar, yani bunu da dürüstçe ifade etmek lazım. Nasıl bir eksiklik var? O yasayı hazırlayanlar, verilen teşviklerin doğru kullanılıp kullanılmadığının denetim mekanizmalarını koymamışlar, yok. O zaman hiç konuyla ilgisi olmayan idari personel, bunda da söz sahibi oluyor. Ama konuyla ilgisi olmayanın söz sahibi olması, fırsatçılığı daha da derinleştirir.

Bölgesel kalkınma ajansları, pek çok Avrupa Birliği mevzuatı gibi, biz Avrupa Birliğine bakıp, taklitten geldi. Taklit olarak yaptığımız için de, bol bol açıyoruz. Çoğu yerde valilerin yakınında ve emrinde çalışırlar. Halbuki bir bölgesel yönetim içinde, valilik, devlet, o anlamda devlet, diğer yönetimlerle ilgili, yönetimi etkileyecek karar alıcı kuruluşlardan sadece bir tanesi. O şekilde açılan ofisler, biz açıkça çoğu gelişmeleri iyi izliyoruz, ama bunların bizim bünyemizde, bizim geleneklerimizde belki de hiç geliştirmedığımız bir bölgesel yönetimin olup olmadığını tartışmadan, oturtuyoruz. O zaman doğal olarak valiyeye veya il meclisine bağlı oluyor anladığım kadarıyla. İçine bir bilgisayar koyulup da, Avrupa Birliği bağlarına bağlandınız mı, gelsin yeni mevzuat. Bunlardan fazla bir şey çıkmaz. Benim önemli gördüğüm, spesifik olarak eğer anlamlı, ürün veyahut üretim çevriminin önemli bir kısmını, kendi içinde gördüğünüz fonksiyonel bölgeler varsa, o bölgelerde inovasyon sistemlerini, aynı ulusal inovasyon sistemi gibi desteklemenin yollarına bakın. Burada rol oynamak üzere birtakım sorumluluklar ilan ederseniz, o bölgesel kalkınma ajansı da olur, belediyenin çok ilginç, o yöreye ait bir olayı da olur, bir sanayi odası da olabilir. Fakat henüz daha bunların hiçbirini tartışmadan... Mesela, Türkiye'de bölgesel

araştırma denildiği zaman, siyasi, coğrafi bölge diye alıyor. Daha elimizde olmadan, bölgesel veri ile ilgili fazla bir şeyimiz yok, her sefer sıfırdan tek tek sormak zorunda kalıyoruz. Ben Sanayi Bakanlığından bunları düşünmesini isterdim, Avrupa Birliği meydan okuması karşısında. Evet, Avrupa Birliğine evet, bizi zorluyor seviye yükseltmeye, ama biliyorsunuz, fırsatlar hazır olanlar içindir, taklit edenler için değil.

Aslında çok zaman geçti, ama bir şeyi daha söyleyeyim: Bölgesel planlamadaki yaklaşım belki, stratejik yönetim kavramlarını da getirmek lazım, stratejik bölgesel planlama kavramını. Mesela, bizim ülkemizde önemli değişiklikleri bir araya bütün tarafları toplarsanız ki, pek çok yerde öyle oldu. Çok harika bir konsensüs elde ettiğiniz zaman, sıfırdır sonuç, egemenler egemenliklerini sürdürmüş demektir. Bu Avrupa'da da çok rastlanan bir şeydir, bölgesel ajanslar, herkesi topluyor, yerel forumlar oluşturuyor, herkes müzakere ediyor ve süreç sıfır toplam. Çünkü zaten güçlü olan, bir süre sonra siz konsensüs dediğinizde, al gültüm, ver gültüm, kendi aralarında işi götürüyorlar. Avrupa önemli bir sıkıntı nedeniyle, Almanya başta olmak üzere, kısmen de İngiltere, onun için Avrupa Birliği araştırma programlarında bu bölge, bilgi bölgesi, inovasyon bölgesini tekrar geri getirdiler. Peki, mesela bizim ülkemizde ne gibi bir önlem alabiliriz buna? Gene forumlar oluşsun, katılım oluşsun. Salt katılım sıfır sonuç anlamına gelir. Bu gözlemden sonra devam edersek, mesela bizler liderliğe önem veren insanlarız ve iyi liderler hep izlenir. Bu lider, kuruluştur, kişidir, hatta bir gruptur. Büyük bir ihtimalle, alacağımız bütün stratejik kararlarda, sıfır toplama dönüşmemesi için, uyduruk konsensüslere dönüşmemesi için, bir liderliğin çok spesifik olarak bazı çıkarların, gerekirse başka çıkarları bir kenara iterek, taşıyıcısı, yönlendiricisi olması lazım. O zaman böyle bir lider kuruluşun nasıl düzgün yönde, arzulanan yönde

gitmesini istiyorsunuz, orada da yapılaşma, yani o lider kuruluşun arkasında bütün ilgili tarafların temsilcileri, yönetim olsun, başka faaliyet olsun, onunla ilgili önemli kararı alanlar veya bunları etkileyenler bir ağ yapısı ilişkisi içinde, acaba bir politika ağ yapısıyla bu liderliği hem denetler, hem de destekleyebilir. Bu tür soruları sormaya başlamamız lazım ve bu büyük ölçüde kültürün de dikkatle ele alınması gereken şeyler. O yüzden, dünyanın hiçbir yerinde eşit derecede başarılı teknopark yoktur, teknoparkların önemli bir kısmı dünyada başarılı değildir, ama daha iyi araçlar yoktur. Onun için uzun süre biz teknoparkları, özellikle benchmark dediğimiz, bu iyi olanla kıyaslayarak, denemeye devam edeceğiz. Ama bazen de, çok geri tepiyor, iyi olanla kıyaslamak ne demek? Pek çok özellik, pek çok değer, bölgeye spesifik olabilir, o faaliyet o kültüre spesifik olabilir, yeniden o taklidin tuzaklarına düşebilirsiniz. Burada hakikaten önümüzde ciddi bir problem var, varlığımızı daha üst düzeyde sürdürmek istiyorsanız, çünkü bu düzey yetmiyor, biraz kendinizin, herkese söylediğiniz o inovasyon, yaratıcı şeyi kendimiz içimize dönüp ve çok ihmal ettiğimiz, hep öyledir, standart bütün faktörlere baktık, onlarla ilgili yapacak bir şey bulamadık, o zaman tarihsel, kültürel, coğrafi, her neyse, bugüne kadar gelişmiş, önemli kurumsal yeteneklerimizi alalım ve bunlardan yeni bir strateji oluşturabilecek miyiz bakalım.

Teşekkür ederim.

Yavuz BAYÜLKEN

(Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Kısaca bir iki şey söyleyeceğim.

Teknoparklar konusunda hocam meseleyi gayet iyi anlattı, ben o konuda bir ilavede bulunmayacağım.

Bir önemli nokta, ben çok fazla organize sanayi bölgesi, küçük sanayi bölgesi gezdim, hakikaten gerek bu araştırmalarım sırasında, gerek bazı yatırımlara danışmanlık yaparken, bölgenin imkânlarını bütünüyle inceleyecek şekilde birçok yeri dolaştım. Görünen şu ki, ben kesinlikle şunu söyleyebilirim: Bundan sonra, belki çok kısmi bölgesel organizeler hariç, hiçbir organize sanayi bölgesinin daha kurulmasına ihtiyaç yok. Zira mevcutlar doldurulmuş değil. Öyle bölgeler var ki, kıvranıyorlar. On tane firma kurulmuş, koskoca bir bölge, bölgenin altyapısı hazır, parseller dağıtılmış belli ölçülerde, ama sanayici gelip, oraya yatırım yapmamış. Başka bir yönü, o dağıtılan parseller üzerinden bazı bölgelerde bayağı önemli spekülasyonlar yapılıyor. Bir bakıyorsunuz, bir bölgede metrekaresi 175 dolara, 200 dolara, 250 dolara parsel satılıyor. Bu bayağı önemli şeyde, bir kâr, bir ticari, yani ihtiyaç olmaktan, orada bir sanayinin kalkınma şeyi olmaktan çıkmış ve bu satılırken şey de gözetilmiyor, yani sektör olarak kim gelir buraya, hangi sektörlerle, hangi gruplaşmalara göre yapılmış bu bölge; bu da düşünülüyor.

Dolayısıyla tetkik ettiğiniz ve baktığımız zaman, hakikaten, bundan sonra yapılacak bu kadar çok sanayi bölgesine ihtiyaç var mı diye düşünüyorum. Bir makro planlama yapıldı mı, bölgesel bir planlama yapıldı mı, bölgenin ihtiyaçları tespit edildi mi, bölgeler arasında bir denge, bir input-output ilişkileri kuruldu mu? Sektörel bazda dağılımlarda yine o input-output'lar, yine hiçbiri yok. Ben inanıyorum, bununla ilgili şey, sadece 2001 yılında arkadaşım söyledi, 14 tane organize sanayi bölgesi devreye girmiş. 2001 yılı kriz yılı, 2003 yılında ben bölgeleri gezmeye başladığımda, Eskişehir bölgesinin, koskoca bir Eskişehir, 1963'lerde kurulmuş bir bölge, neredeyse, 1/3'ü boştu bölgenin, batanlar vardı. Çok cazip tekliflerle yatırımcıya arazi

veriyordu, ama yarım kalmış binalar gördük. Tamamı bitirilmiş, içine girilmemiş binalar gördük. Adam satıyor, yani sizin eğer kriterleriniz oraya uygunsa, alın binayı, orada yatırım yapın. Böyle bir organize sanayileşme, ülkeye ne ölçüde, nasıl bir katkı getirir, ben bilemiyorum, yani bunca yıllık sanayide danışmanlık yapan, yatırım planlaması yapan bir insan olarak bilemiyorum bunu. Genellikle de gelen sanayici bakıyor, bölgenin gelişmişlik düzeyine göre arazi alma durumuna, gidip Düzce'de bir arazi almıyor, Bolu'da bir arazi almıyor, organizelerine girmiyor, halbuki çok cazip şartlar var. Demek ki, buralarda temelde birtakım hatalar yapılıyor. Bundan sonra da yapılacaksa gerçekten, doğuda belli bölgelere götürülebilir, bölgesel kalkınma açısından. Ama artık batıda bir organize sanayi bölgesi kurmak, mevcut olanları yine açarak desteklemek, yani başka önemli yönü ekosistem olayı. Acaba hangi organize sanayi bölgesi, bölgenin ekosistemi dikkate alınarak, seçildi? Bakın, başka bir şey söyleyeyim, ben organize sanayilerinin birinde, Gebze Organize Sanayi Bölgesinde bir firmanın baştan sona kadar, arazinin alınmasından sonuna kadar içinde bulundum, proje koordinatörlüğü yaptım. Bir organize sanayi bölgesi düşünün, belli sanayiler teşvik edecek şekilde. Organize sanayi bölgesinde bir ÇED hazırlanmış ve siz gidiyorsunuz, yeniden, sanki hiçbir şey yokmuş gibi, sanki o bölgenin ekosistemi incelenmemiş, yeniden bir ÇED hazırlayıp, geliyorsunuz. Ben bunu söyledim, yani "nasıl bir mantıkla yapıyorsunuz bunu?" dedim. Bugün organize sanayi bölgelerinde gayri sıhhi müessese ruhsatı almamış tonlarca tesis var; doğru mudur, değil midir bu? Bir sürü gayri sıhhi müessese ruhsatı yoktur, bir sürü tesisin çalışma ruhsatı yoktur. Bunlar nasıl organize sanayi bölgeleridir?

Sayın ŞAHİN'in söylediği, "teknoparklar, kurumsal

ilişkileri falan var mıdır?" diye bir şey getirdi. Ben kurumsal ilişki bilmiyorum. Mesela, organize sanayi bölgelerinde aslında çok yapılabilecek bir olay, aralarında, özellikle ihtisas organize sanayi bölgelerinde, tedarik sistemleri konusunda, AR-GE konusunda, inovasyon konusunda işbirlikleri. Çok enderlerin dışında, böyle bir işbirliği de yapılmalı. Dolayısıyla bu şey yeniden, bir sanayileşme stratejisi çerçevesinde sorgulayıp, bundan böyle yapılacak organize sanayilerini de buna göre planlamak gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Ali Ekber ÇAKAR

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi)

Biz teşekkür ederiz.

Değerli konuklar, değerli katılımcılar; birinci günün son oturumunu 10 dakika gecikmeyle, tasarladığımız saatte bitirmiş oluyoruz. Katılımınızdan dolayı hepimize teşekkür ediyoruz.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

IV. OTURUM

**Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhracata
Yönelik Sanayileşme; Fason Üretim ve Taşeronlaşma**

Oturum Başkanı

Oğuz TÜRKYILMAZ

Makina Mühendisleri Odası - Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Oturum Katılımcıları

Doç. Dr. Cem SOMEL

ODTÜ İİBF İktisat Bölümü

Küresel Üretim, İhracata Dayalı Büyüme ve Taşeronlaşma

Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN

A.Ü SBF Kamu Yönetimi Bölümü

Türkiye’de Firma Temelli Faaliyet Alanı Yükseltimi/ İndirimi (Upgrading / Downgrading)

Mustafa SÖNMEZ

Araştırmacı, Yazar, Yorumcu, Ekonomist

Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığı : 2000 -2004

Oturum Başkanı : Oğuz TÜRKYILMAZ
(Makina Mühendisleri Odası - Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Günaydın.

Biraz geç başladık, ama tabii ilginç bir gün; bugün 10 binler Ankara'ya akıyor, Türkiye'nin kalbi Ankara'da atıyor. Burada da bizde bir başka şekilde nabız tutuyoruz. Biraz gecikmeli başladık, biraz da sayımız eksik, ama önemli şeyler konuşacağız.

Ben bu oturumun sunucularını da kürsüye davet ediyorum. Buyurun.

Bu oturumda 3 sunuş var. Önce Cem SOMEL Hocamız, daha sonra Ahmet Alpay Dikmen Hocamız,

daha sonra da Mustafa Sönmez Hocamız konuşacak. Hoca diyorum, hakikaten hepsi değerli; hem arkadaşlarımız ve hocalarımız aynı zamanda.

İlk sunuşu Cem Hoca yapacak. Cem Hoca, 77'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. 86'da Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktorasını aldı, 90'da doçent oldu, 93'ten beri ODTÜ İktisat Bölümünde öğretim üyesi. Kendisi, Türkiye'de sol hareketin, mücadelenin, antiemperyalist mücadelenin her safhasında birlikte yürüdüğümüz, birlikte olmaktan onur duyduğumuz bir arkadaşımız. Çok mütevazı bir özgeçmiş yapmış, kendi kimliğine uygun, hakikaten öyledir.

Söz sizin Hocam, buyurun.

KÜRESEL ÜRETİM, İHRACATA DAYALI BÜYÜME VE TAŞERONLAŞMA

Doç. Dr., Cem SOMEL
ODTÜ İİBF İktisat Bölümü

Meta zinciri, bir ana firmanın örgütlediği ülkeler arası üretim ağıdır. Ticareti serbestleştirme ve sermaye transferlerini serbestleştirme, merkez ülke şirketlerinin üretimi ülkeler arasında örgütlemesini mümkün kılmıştır. Teknolojik gelişmeler de bunu kolaylaştırmaktadır.

Üretimin küreselleşmesi, meta zinciri kavramını doğurdu ve bu konuda bir literatür ortaya çıktı.

Bazı iktisatçılar, çevre ülkelerinin kalkınmasını bu ülkelerdeki üreticilerin meta zincirlerine katılmasında görmektedir. Zira çevre ülkelerinde üreticilerin merkez ülke piyasalarına ihracat yapabilmesi için en iyi çarenin çok uluslu şirketlerle işbirliği yapmak olduğunu söylemektedirler. Meta zinciri içinde ana firmaların fason üreticilerine, tedarikçilerine teknoloji transfer ettiğine de işaret edilmektedir.

Meta zincirine girme ve çok uluslu şirketlerden sipariş kapma yarışı, çevre ülkelerinde işçi ücretleri üzerinde baskı oluşturmaktadır. Türkiye’de asgarî ücreti ayarlamak bahis konusu olduğunda sanayicilerin Çin rekabetini hatırlatması, bu baskıya örnektir.

Meta zincirlerinde sipariş kapma yarışı, birim işçilik maliyetini azaltmak amacıyla işçiyi daha yoğun çalıştırma baskısına da yol açmaktadır.

Nihayet meta zincirlerine katılma kalkınma stratejisi hâline gelince devletin de sipariş kapma yarışına destek vermesi gerekmektedir. Sipariş kapma mücadelesi devlet üzerinde de kamu hizmetlerini şirketlere daha ucuza sunma ve daha az vergileme baskısı oluşturmaktadır. Türkiye’de serbest bölgelerdeki kurumlar vergisi muafiyeti, ve dâhilde işleme rejiminde ithal girdilerin gümrük vergi iadesi

buna örnektir. İhracatı teşvik için vergiden taviz verme, fiilen, ihracatın yükünü bütün topluma yaymaktır.

Bütün bu çabalar neticesinde meta zincirlerinde, nihai ürünün katma değerinin büyük kısmı, gelişmiş ülkelerdeki ana firmada ve gelişmiş ülkenin kurumlarında kalmaktadır.

1994 tarihli bir araştırma ABD’ye ithal edilen 75 milyar dolarlık konfeksiyondan ihracatçıya ödenenin 25 milyar dolar olduğunu kaydetmektedir (Gereffi 1994). 1999’da Güney Afrika’dan Avrupa’ya ihraç edilen konserve şeftalinin değerinin yüzde 43’ünün Güney Afrika’ya ödendiği kaydedilmiştir (Kaplan ve Kaplinsky 1999). Bir danışmanlık firmasının uzmanı, çok uluslu şirketlerin üretimi özenle uluslar arasında yayarak yüzde 50 ile yüzde 70 arasında tasarruf sağlayabileceğini ifade etmiştir (*The Economist*, 2004: 4).

İhraç mal fiyatı üzerindeki baskı az gelişmiş ülkenin ticaret haddini bozar, yani aynı ihracatla ithalât yapma imkânını azaltır. Nitekim az gelişmiş ülkelerin sınaî mamul ihracatı ile sınaî mamul ithalâtında, ticaret hadlerinin bozulduğunu gösteren ampirik araştırmalar çoğalmaktadır. Ticaret haddinin bozulması, az gelişmiş ülkenin ihracat gelirleriyle yatırım malı ithal etme imkânlarını kısıtlar. Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere ucuz tüketim malı ya da ara malı ihracatı, gelişmiş ülkelerde sermaye birikimini hızlandırıcı etki yapar.

Son on, on beş yıldır derlenen, satın alma gücü paritesi denilen dolar kurları, ticarete az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere kaynak transferi sürecine yeni bir ışık tutmaktadır. Satın alma gücü paritesi, bir para miktarı ile bir ülkede ve ABD’de aynı veya

benzer malları aynı miktarda almayı sağlayacak o ülke parasının hakkaniyetli dolar kurudur.¹

Birinci tablo, bazı az gelişmiş ülkelerde dolar kurunun, millî paranın satın alma gücüne kıyasla, ne kadar düşük olduğunu göstermektedir. Son sütunda Bangladeş için 2000-2004 yıllarına karşılık gösterilen 0.22 rakamı, Amerikalı ithalâtçının ABD'de değeri 100 dolar olan malları hizmetleri Bangladeş'ten ortalama 22 dolara temin edebildiğini göstermektedir. Bunun sebebi Bangladeş'in parasının düşük değerlenmesidir. Hindistan 100 dolarlık malı 19 dolara ihraç etmektedir. Türkiye son yılda ABD'ye ihracatını o ülkedeki piyasa değerinin yaklaşık yüzde 44'ü kadar bir fiyata satmıştır.

İkinci tablo, diğer merkez ülke paralarının dolar kurunun satın alma gücünden fazla saptadığını göstermektedir. Merkez ülke paralarının dolar kuru satın alma gücü paritesine göre bu paraları düşük değerlendirdiğinde bile, bu sapma çevre ülkelerin parasının maruz kaldığı saptmadan çok daha azdır. Bu sebeple çevre ülkeleri Avrupa'ya, Kanada'ya ya da Japonya'ya da ihracat yaptığında, mallarını o ülkelerdeki değerinin altında satmaktadır.

Bir ülke mal ve hizmet ticaretinde açık veriyor ise, o ülkeye dışardan kaynak transfer edildiği kabul edilir. Ama, çevre ülkesi, ihracatını merkez ülkelere oradaki değerinden ucuza sevk etmekte ise, ithalatını da o ülkelere yapmakta ise, cari işlemlerinde açık verse dahi, gerçekte ticaret yaptığı dış dünyaya karşılıksız bir reel kaynak transfer etmekte olabilir.

Çevre ülkelerinde ücretlerin düşüklüğüne ilâve olarak, çevre ülke paralarının satın alma gücü paritesine nispetle düşük değerlenmesi, çevre ülkelerini kârlı fason üretim yaptıracak cazip mekân kılan ikinci bir etken gibi görünmektedir.

Bu durumda Türkiye'de sanayicilerin YTL'nin aşırı değerlendiğinden yakınmasını nasıl yorumlayacağız? Bu yakınmanın yansıttığı, YTL'nin satın alma gücü

paritesine göre düşük değerlenmesine rağmen, başka az gelişmiş ülke paralarına göre daha az düşük değerlenmesidir. Bu sebeple YTL/dolar kuru fiyat rekabetine elvermemekte, bu açıdan Türk parası aşırı değerlenmiş sayılmaktadır.

Birinci tablodaki ülkelerin paralarının ve TL'nin satın alma gücü paritesine nazaran beşer yıllık ortalama düşük değerlenme oranlarını şekilde görebiliriz. TL bu grubun ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Tek tek ülke paralarının değerlenmesine baktığımızda 2000-2004 yıllarında tablodaki 20 ülkeden 13 ülkenin parası, Türkiye'den daha düşük değerlenmiştir. Çin'in ve Güney Asya ülkelerinin paralarının dolar değerinin 1970li yıllardan bu yana azalma eğilimi, ve 2000li yıllardaki aşırı ucuzluğu, özellikle dikkati çekmektedir.

Türkiye'de fason imalâtçının, tedarikçinin, bu emsal ülkelerdeki üreticilere karşı rekabet edebilmek için TL cinsinden işçisinin ücretini bastırması, işçisini daha hızlı tempoda ve daha uzun süre çalıştırması ya da kendi kârından fedakârlık etmesi gerekmektedir.

Çevre ülkelerinde kurları böyle düşük belirleyen nedir? Eğer döviz kurları sadece mal ve hizmet ithalâtı ve ihracatı için döviz arzı ve talebi tarafından belirlense idi, kurlar satın alma gücüne yakın seyredebilirdi. Ticaret fazlası veren ülkenin parası değerlenir, ticaret açığı veren ülkenin parası değer yitirdi. Ne var ki, günümüzde kurlar mal ve hizmet ticaretiyle afâkasız etkenler tarafından belirlenmektedir.

Birincisi, çevre ülkelerinde servet sahiplerinin dışarıya servet kaçırması döviz talebi yaratmaktadır. İkincisi, toplumun tasarrufunu gelişmiş ülke paralarında tutması döviz talebi uyarmaktadır. Üçüncüsü, merkez bankalarının rezerv biriktirmesi döviz talebini kabartmaktadır. (Dünya Bankasının tasnifince düşük gelirli ülkelerin ve orta gelirli ülkelerin döviz rezervlerinin artışını üçüncü tablo sergilemektedir.)

¹ Bu tahlili ortaya koyan G. Köhler'dir (1998).

Sayıdığımız bu üç etken, çevre ülkelerinin millî paralarının değerini, rezerv paralar karşısında, gerçek satın alma gücünden kopararak düşürmektedir. Ve ihracat mallarını ucuzlatıcı etki yapmaktadır.

Bu etkenler, çevre ülkelerine konjonktürel sıcak sermaye girişlerinin zıt yöndeki değer artıncı etkisiyle karşılaşmaktadır. Ama neticede, meselâ Türkiye örneğinde, TL/dolar kuru daima satın alma gücü paritesinin altında seyretmektedir. 2000-2004 yıllarında Türkiye'ye giren 60 milyar dolar yabancı sermayenin 30 milyarını kullanan cari işlemler açığı ve 30 milyarlık (saydığımız) diğer kullanımlar, neticede TL/dolar kurunu satın alma gücü paritesinin altında tutmaktadır.

Ancak Güney Asya ülke paralarındaki düşük değerlenme ile Türkiye'deki düşük değerlenme arasındaki farkı izah etmede üçüncü bir muhtemel etkeni daha zikretmek mümkündür: işçi sınıfının ve diğer emekçilerin dolar cinsinden ücretini savunma eğilimi. Hindistan, Pakistan veya Bangladeş'e kıyasla, Türkiye işçi sınıfının tüketimine, doğrudan veya dolaylı olarak daha çok ithal malı girmekte olabilir, ya da Türkiye işçi sınıfını ücretini dolar kuru karşısında o ülkelerdekine kıyasla biraz daha güçlü savunabilmekte olabilir. Piyasa kuruyla dolar pahalandıkça işçilerin TL ücretlerini artırmaya çalışması, fiyatlarla kuru belirli bir ilişkide tutarak, kur sapmasının belirli bir seviyede tutmakta olması mümkündür.

Ancak böyle bir mekanizma işlemekte ise, bundan böyle emekçilerin mücadelesinin TL/dolar kurunu satın alma gücü paritesinin yüzde ellisi civarında daha ne kadar tutabileceği sorulabilir.

Az gelişmiş ülkelerin fert başına geliriyle parasının düşük değerlenmesi arasında negatif bir korelasyon vardır. Genel olarak sosyo-ekonomik gerilikle kurun satın alma gücünden sapsması, orantılıdır (Köhler 1998).

Toparlayacak olursak, üretimin küreselleşmesinin temelinde (1) ticaret serbestisi, (2) ihracata dayalı büyüme politikası, (3) konvertibilite ve ülkeler arası

sermaye transfer serbestisi, (4) çevre ülkelerinde işçi ücretlerini merkez ülkelerdekine nispetle düşük tutan tarihsel sosyal etkenler, (5) devletin ucuz ihracatın maliyetini, vergi tavizleri veya sübvansiyonlarla tüm emekçi sınıflara paylaşırma azmi rol oynamaktadır.

Neticede üretimin küreselleşmesi, çevre ülkelerin sureta sanayileşmesini hızlandırmakta fakat sınıf üretimi artırmak çevre ülkelerinde gelirlere yansımamaktadır. İhracat uğruna ücret rekabetinin ve vergi rekabetinin olumsuzlukları, devletin selektif, stratejik, bütünlük dış ticaret ve sanayi politikası uygulaması ile önlenbilir. Ama bunun için önce Türkiye'nin dünya ekonomisindeki rolünü ve ülkemizde bölüşüm ilişkilerini değiştirmekte kararlı, bölüşümü ihracatın baskısından kurtarmaya niyetlenmiş, kapitalist dünya sisteminin işleyişini doğru algılayabilen bir siyasî irade gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Gereffi, G. (1994) "The Organization of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks", G. Gereffi ve M. Korzeniewicz (drl.) içinde; *Commodity Chains and Global Capitalism*, Westport, Connecticut: Praeger, 95-122 s.

Kaplan, D. ve Kaplinsky, R. (1999) "Trade and Industrial Policy on an Uneven Playing Field: The Case of the Deciduous Fruit Canning Industry in South Africa," *World Development*, 27:10, 1787-1801 s.

Köhler, G. (1998) "The Structure of Global Money and World Tables of Unequal Exchange," *Journal of World-Systems Research*, 4:2, Fall, <http://csf.colorado.edu/wsystems/jwsr.htm> (21.08.2002).

ÖZGEÇMİŞ

1977'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. 1986'da AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktor oldu. 1990'da doçent oldu. 1993'ten beri ODTÜ İktisat Bölümünde çalışmaktadır.

Tablo 1. Bazı Çevre Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesinin Cari Dolar Kuruna Oranı

	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	2000-2004
Bangladeş	0.39	0.31	0.28	0.27	0.25	0.22
Bolivya	0.41	0.35	0.43	0.42	0.44	0.38
Brezilya	0.60	0.48	0.44	0.52	0.66	0.40
Çin	0.64	0.39	0.28	0.22	0.24	0.22
Endonezya	0.62	0.59	0.36	0.34	0.30	0.29
Güney Afrika	0.36	0.43	0.39	0.42	0.39	0.32
Hindistan	0.37	0.35	0.30	0.21	0.20	0.19
Kenya	0.70	0.59	0.46	0.32	0.36	0.39
Kolombiya	0.37	0.41	0.28	0.28	0.39	0.29
Malezya	0.75	0.72	0.56	0.55	0.53	0.44
Meksika	0.55	0.58	0.41	0.60	0.52	0.68
Mısır	0.47	0.40	0.37	0.32	0.40	0.36
Nijerya	1.33	1.25	0.48	0.34	0.35	0.41
Pakistan	0.47	0.46	0.33	0.29	0.28	0.27
Şili	0.73	0.78	0.44	0.52	0.59	0.48
Tayland	0.50	0.46	0.39	0.44	0.40	0.30
Türkiye	0.79	0.53	0.43	0.54	0.49	0.44
Venezüela	0.99	1.19	0.70	0.51	0.65	0.74
Vietnam	...	...	...	0.14	0.20	0.19
Zimbabve	0.66	0.61	0.40	0.31	0.22	...

Kaynak: Dünya Bankası.

Cari kurla dolar cinsinden GSYİH'yı cari SAP dolar cinsinden GSYİH'ya bölerek hesaplandı.

Tablo 2. Başlıca Merkez Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesinin Dolar Kuruna Oranı

	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	2000-2004
Almanya	1.11	0.90	0.97	1.22	1.20	0.98
Belçika	1.12	0.82	0.83	1.06	1.06	0.90
Fransa	1.10	0.93	0.95	1.14	1.12	0.95
Hollanda	1.09	0.89	0.88	1.03	1.03	0.91
İsveç	1.47	1.16	1.17	1.43	1.28	1.09
İsviçre	1.12	1.00	1.15	1.40	1.43	1.24
İngiltere	0.71	0.81	0.76	0.94	0.95	0.99
İtalya	0.70	0.68	0.80	1.01	0.91	0.84
Japonya	0.97	0.90	1.22	1.50	1.49	1.24
Kanada	1.09	1.00	0.96	1.03	0.88	0.87

Kaynak: Dünya Bankası.

Cari kurla dolar cinsinden GSYİH'yı cari SAP dolar cinsinden GSYİH'ya bölerek hesaplandı.

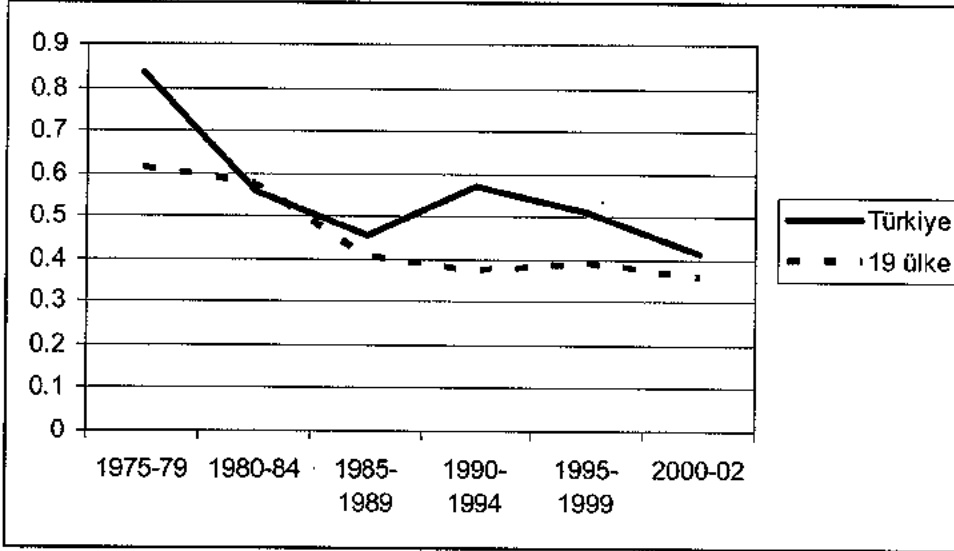
Tablo 3. Toplam Döviz Rezervinin GSYİH'ya ve Yıllık Mal ve Hizmet İthalâtına Oranı

Düşük gelirli ülkeler						
	1977-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	2000-2004
rezerv/GSYİH	0.04	0.03	0.02	0.03	0.06	0.12
rezerv/ithalât	0.24	0.15	0.15	0.18	0.29	0.55
Orta gelirli ülkeler						
	1992-1994		1995-1999		2000-2004	
rezerv/GSYİH	0.07		0.11		0.16	
rezerv/ithalât	0.31		0.40		0.51	

Kaynak: Dünya Bankası.

Rezerve merkez bankalarının döviz stokları, özel çekiş hakları ve IMF'deki rezervleri dahildir, altın stokları dâhil değildir. Orta gelirli ülkeler grubunun altın dışı rezerv verileri 1992'de başlamaktadır.

**Millî paraların satın alma gücüne göre düşük değerlendirme oranı
19 az gelişmiş ülke ortalaması ve Türkiye**

Kaynak: Dünya Bankası.

TÜRKİYE'DE FİRMA TEMELLİ FAALİYET ALANI YÜKSELTİMİ/ İNDİRİMİ (UPGRADING/DOWNGRADING)

Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN
AÜ SBF Kamu Yönetimi Bölümü

Üretim olgusu çağımızda az gelişmiş ülkeler için hem bir umut hem de bir tür kâbus kaynağı. Umudun kâbusa dönüştüğü çağlar insanların yeni açılımlara da gebe olduğu dönemlerdir. Böyle bir dönüm noktasında bulunduğumuz kanısındayım. Ulusların yeni zenginliği ulusları bir taraftan da köleleştiriyor. Zenginlik, fakirlik yoluyla besleniyor. Bu sunuşta bir parça bu konulara değinmeye çalışacağım.

Son günlerde Türkiye'de bazı firmaların başarıları göz kamaştırıyor. Önemli bazı firmalarımız Türkiye sınırlarını aşarak yurtdışında kendi markalarıyla satış yapmaya başladılar. Zorlu Holding, Avrupa'da tüketilen televizyonun %15'ini satıyor. Benzer biçimde, Koç grubu Türkiye dışında beyaz eşya satışlarında önemli bir pay kapmış durumda. Mavi Jeans bir efsane olduğunu ve Levi's ile rekabet ettiğini iddia ediyor; ya da Network, Altınyıldız, Beymen vb. ile Boyner grubu Avrupa'nın dört bir köşesinde... Ancak bu firmalarımız bir yandan başarılarına başarı katarken, ülkede işsizlik oranı ve firma kapanma oranları artıyor. Tüm bunları nasıl anlamak lazım? Bu sunuşta bir miktar bu konu üzerinde durmak istiyorum.

Küresel üretim konusundaki literatürü iki temel başlık altında özetlemek mümkün. Bunlardan birincisi, küreselleşme olgusunu çok ülkeli şirketlerin (ÇÜŞ) çıkarına işleyen ve az gelişmiş ülkeler için kalkınma olanağı sunmayan bir model olarak görmektedir. Bu yaklaşımda küresel üretim olgusu her zaman az gelişmiş ülkeler için küresel pazara giriş engelleriyle birlikte tartışılmaktadır. Bu çerçevede

yazan -ben de dahil olmak üzere- herkes az gelişmiş ülkeleri gelişmiş ülkelerin ucuz işgücü deposu olarak görmektedirler. Bu senaryoda gelişmiş ülkeler marka üretmekte ve dünya çapında markalarını pazarlamakta; az gelişmiş ülkeler ise gelişmiş ülkelerin markaları için ucuz işgücü ve mümkün olan en ucuz maliyetle en yüksek kaliteyi sunma yarışına girmektedirler.

Diğer yaklaşım ise az gelişmiş ülkeler için küresel üretim sisteminde gelişmeye yönelik bir çıkar yol bulunabileceğine; hatta bunun az gelişmiş ülkeler için yeni tür bir kalkınma olanağı yarattığına; az gelişmiş ülkeler için önemli olan şeyin küresel üretim zincirlerinde "tam paket üretimine" (full packaging) doğru, daha yüksek katma değerli ürünlerin de üretilmesine doğru bir genişlemenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Vasıfsız emeğe dayalı basit üretim biçimlerinden daha yüksek katma değerli ürünlere, tam paket üretimine, orijinal parça ve orijinal marka üretimine doğru giden bu yolda, ülkelerin küresel üretime eklenme biçimlerini geliştirdiklerine; bu sayede de bir tür firma temelli faaliyet alanı yükseltimi (upgrading) yaptıklarına; bunun da rekabet gücü daha yüksek firmaların ortaya çıkmasına yol açtığına ve ulusal rekabet gücünün artmasıyla da ülkenin kalkınma yoluna girdiğine inanılmaktadır. Elbette bu yaklaşım tarzında yabancı doğrudan yatırımlar, ülkelerin yabancı doğrudan yatırım çekme kabiliyetleri önemli hale gelmekte, ÇÜŞ'ler birer beyaz atlı prene dönüşmektedir.

Türkiye'de de bazı firmalar (Boyner Grubu, Koç

Grubu, Zorlu Grubu, Mavi Jeans vb.) özellikle 1990 sonrası yıllarda faaliyet alanı yükseltimi olanaklılığını savunan ikinci grup yaklaşımları haklı çıkarırcasına bir atılımda bulundu. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için Türkiye ekonomisinin son 25 yılına, özellikle de 1990 sonrası döneme çok iyi bakmak lazım.

1980 sonrası Türkiye ekonomisini iki temel bölüme ayırarak incelemek mümkün. Bunlar 1980-1989 dönemi ve 1989 sonrası dönemlerdir.

1981-89 dönemine yapısal uyum programları damgasını vurmaktadır. Bu dönem Türkiye'nin ihracata yönelik kalkınma dönemidir de aynı zamanda. İhracat teşvikleri, kontrollü döviz kuru politikaları, sermaye hareketleri kontrolü ile ücret baskılaması ve iç talebin sınırlandırılması yoluyla ihraç edilecek bir üretim fazlası yaratılmakta, bu yolla döviz elde edilmekte ve Türkiye'nin borçlarının çevrilebilirliği sağlanmaktadır. Bu dönemde ihraç teşviklerinden yararlanarak yurtdışı talebe yönelik fason üretim yapan ve bu yolla önemli gelirler elde eden bazı illerimiz de ortaya çıkmıştır; bilindiği gibi bu illerimiz Anadolu Kaplanları olarak adlandırılmıştır. 1980-90 arası dönem Türkiye'de Anadolu Kaplanlarının parladığı dönemdir. Entegre fabrika yapılarıyla -örneğin Denizli'de hazır giyim fabrikaları-pamuktan nihai ürüne kadar bütün bir üretimi gerçekleştirmektedir. Ancak çoğunluğunun kendi adına markası yoktur. Olanlar da üretimlerinin %1'inin altında bir parçasını ancak kendi markalarıyla üretmekte ve bunu da iç pazarda satmaktadır. Bu fabrikalar çok ülkelî şirketlerin (ÇÜŞ) deniz aşırı fabrikası niteliğindedir. Yine de ucuz işgücü, ihraç teşvikleri ve iç talebin bastırılması üçlemesiyle yürütülen politikalar bu fabrikaların önemli bir mesafe kat ederek gelişmesine yol açmış, Anadolu kaplanları olarak anılan illerimizde bu dönemde işsizlik neredeyse sıfırlanmış ve bu iller dinamik ve varlıklı illerimiz arasına girmişlerdir.

Birinci dönem politikaları 1989 yılında politik olarak kendi sonuna ulaştı. Anavatan partisi 1988 yerel seçimlerinde ülke genelinde belediye meclisi üyelikleri ile belediye başkanlıklarını büyük oranda kaybedince politik olarak ihracata yönelik büyüme stratejileri ve işgücü maliyetlerini baskılamaya yönelik politikaların miladı dolmuş oluyordu. 1988-91 yılları arasında reel ücret seviyesi %90 artırıldı. Bu artış özellikle Anadolu Kaplanları için ucuz işgücü üstünlüğüne bağlı üretim yapma olanaklarını kaybetmek anlamına geliyordu. ÇÜŞ'ler, Türk ürünlerine olan taleplerini başka ülkelere kaydırmaya başladılar. Anadolu'da uluslararası talebe bağlı çalışan üreticiler için ilk şok işgücü maliyetlerinin artırılması nedeniyle yaşandı. Yine de ilk elden bağlantı kuran fabrikalar bundan daha az etkilendi. Esas olarak işgücü maliyetlerine bağlı yaşanan şok Türkiye'deki denizaşırı fabrikaların siparişleri yetiştiremediği durumda onlar için fason imalat yapan daha küçük üreticileri vurdu. Bunu bir miktar açmakta fayda olduğu kanısındayım:

Küresel üretim, zincirler şeklinde birbirine eklemlenerek nihai ürüne ulaşıyor. Örneğin Denizli'de bir fabrika diyelim ki JePenny'den bornoz siparişi alınca, tüm üretimi garanti ediyor. Yani iplik aşamasından başlayıp, nihai ürüne ulaşıyor, daha sonra da üzerine JePenny etiketi ile fiyat etiketini yapıstırıp paketlenmiş malı A.B.D.'ye yolluyor. Ancak kimi zaman üretimin çeşitli aşamalarında Denizli'deki birincil fason üreticiler yetişemiyor. Bu durumda bu firmalar civardaki daha küçük üreticileri fason üretici olarak kullanıyor. Bunlar Denizli'deki fabrika için, bornoz üretiminin herhangi bir aşamasını (örneğin dikiş aşamasını) gerçekleştirebiliyor. Yukarıdaki cümleye yeniden dönecek olursak: 1990'da daralan talep öncelikle bu ikincil fason üreticilerin işlerini zorlaştırdı. Birincil fason imalatçısı bu firmalara iş vermemeye başladı. Sonuç olarak

küçük imalatçılar işçileşmek, imalathanelerini kapatarak herhangi bir fabrikada çalışmak için olanak aramaya başladılar. Bu tam anlamıyla bir ilkel birikim sürecidir; küçük üreticiler işçileştirilmiş, yedek işgücü ordusuna katılmıştır.

Türkiye ekonomisinde 90'lı yıllar boyunca yaşanan gelişmelere geri dönecek olursak: Hükümetin politik kaygılarla işgücü maliyetlerini yükseltmesi başlı başına anlamlı değildi elbette. Bir kez bu yola girildiğinden bir bütün olarak yeni bir sistemin yerleştirilmesi gerekmektedir. Borçların çevrilebilirliğini sağlayabilmek için döviz cinsinden yeni kaynaklara gereksinim duyuluyordu ve yeni sistem yeni kurumsal yapıları beraberinde getirdi. Borçların çevrilebilirliğini sağlamak için gerekli olan döviz elde etmek amacıyla üretilen çözüm ekonomiyi "sıcak para" hareketlerine açmak şeklinde belirdi. Hükümet, Türk parasını konvertibl hale getirerek yabancı sermaye akışına olanak tanıyan bir sistemi benimsedi ve piyasalarını küresel finansal rekabete açtı. Merkez Bankası, döviz kuru ve faiz oranları üzerindeki kontrolünü büyük oranda kaybetti ve rantiyer faaliyetler tırmandı. Artık yeni dönem üretim yapıp, ihracat yaparak para kazanma dönemi değil, paradan para kazanma dönemidir.

Yeni sistem kırılğan bir yapı ortaya çıkarttığından finansal krizleri de beraberinde getirdi. 1994, 1998, 2000 ve 2001 krizleri döneminde finansal/rantiyer faaliyetlere yönelenler kazandı, ya da en azından kaybetmedi. Bu tür faaliyetlerin dışında kalanlar, özellikle de küçük üreticiler kaybetti. Anadolu kaplanları arasında yatırımlarını döviz cinsinden borçlanarak yapanlar battı veya batmanın eşğine geldi. Ülkede işsizlik büyük oranda tırmanışa geçti. 1999 yılında %7.6 olan işsizlik oranı 2003 yılında %12,3'e yükseldi. Birçok girişimci de firmasını kaybetti. 2001 yılında kapanan firmaların sayısı, bir önceki yıla oranla %17,4'lük artışla 26 990'a ulaştı.

1999 ve 2003 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde kapanan firma sayısı 110 566 olarak gerçekleşti.

Madalyonun diğer tarafında ise upgrading hikayesi vardır. Türkiye'de bazı firmaların batmasına ve işsizliğin tırmanmasına yol açan gelişmeler bir grup büyük firmayı da faaliyet alanı yükseltimine yönlendirdi. Bu firmalar için faaliyet alanı yükseltimi bir tür girişimcilik başarısı olarak sunulmaktadır; oysa ekonomi politikalarında ortaya çıkan dönüşümlerin bu firmaları zorladığı mecburi bir istikametten öte değildir. Hatta 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve halen de sürmekte olan dönem, eğer bir sermaye birikimi süreci olarak okunursa, bunun adı tam tamına "ilkel birikimdir".

1990'la birlikte işgücü maliyetleri artınca ucuz işgücüne dayalı tatlı karlarını kaybeden firmalar, daha yüksek katma değerli alanlara yönelerek kayıplarını telafi etmenin yollarını aradılar. Kimi daha teknoloji yoğun alanlara yöneldi, kimisi de markaları ile Avrupa ve Amerikanın kapılarını zorlayarak, marka temelli yüksek kar oranlarına talip oldu. Faaliyet alanı yükseltimine giden firmaların 1990 sonrası sergiledikleri başlıca özellikleri ve izledikleri yolları şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1. Faaliyet alanı yükseltimine giden firmaların hepsi baştan beri küresel markaların orijinal parça üreticisi veya tam paket üreticisi konumundadırlar. Boyner grubu yıllarca Benetton'un denizaşırı fabrikası olarak çalışmış; Nergis Holding, Gap, Timberland, JCPenny, Sears, Zara, Marks&Spencer vb. için üretim yapmış; Sarar, Hugo Boss'un tam paket üretici fabrikası olarak çalışmış; Koç Grubu, Ford, Fiat, Alfa Romeo, AEG, Siemens, Bosch, LG, Allianz, Iveco, Deutz, G.E., vd. ile işbirliği yapmış; Zorlu Grubu ise Hitachi, JVC, Toshiba, Hotpoint (GDA) ve G.E. teknolojisini kullanmıştır.

- 2. Faaliyet alanı yükseltimi yapan firmaların tümü özellikle 1994 yılı sonrasında grossmarket ve mağazalar zinciri kurma yarışına dahil olmuş; küresel pazarlarda satış yapan çok uluslu mağazalar zincirlerinden dolayı karşılaşacakları riskleri aşmak için yerli ve yabancı piyasalarda kendi mallarını kendi mağazalarında satma yoluna girmişlerdir. Boyner Grubu sınırlı sayıda Beymen ve Çarşı mağazalarına sahipken bunların yurtiçi ve yurtdışındaki sayılarını artırmış, Çarşı mağazasını alışveriş merkezi şekline dönüştürmüş, NetWork ve Altınyıldız gibi iki yeni mağazalar zinciri ile retailing faaliyetlerindeki gücünü artırmıştır. Orka, Damat-Tween mağazalarını açmış. Erak Holding, Mavi Jeans mağazalarını faaliyete sokmuş. Sarar grubu, İpekyol, Gurmen, Ramsey, Silk&Cashmere mağazaları ile ürünlerini satma yolunu tutmuş. Koç Grubu grossmarketçilik işini geliştirmiş; Migros-Türk mağazalar zincirlerinin yanına yurtdışında Ramstore mağazalarını eklemiş, geçtiğimiz günlerde yaptığı bir atakla Tansaş'ı da satın alarak bu alandaki rakipsizliğini ispat etmiştir. Zorlu grubu ise Vestel, Veseg, Linens (Korteks, Taç) mağazaları ile yurtiçi ve yurtdışında kendi ürünlerinin satışını yapabilecek yaygınlıkta bir ağa kavuşmuştur.
- Bütün örnekler finansal/rantiyer etkinliklere yönelmiş, ya banka sahibi olmuş ya da kendi kredi kartlarını oluşturmuş ve bu yolla belli bir portföyü yönetme kabiliyetine erişerek krizlere dayanma olanaklarını güçlendirmişlerdir. Boyner Grubu Finansbank ortaklığı ile önce Advantage Card'ı yaratmış (daha sonra bunu HSBC Bank'a satmış) ve sonra da Bofis'i yaratmıştır. Erak Holding, MaviCard'ı kullanıma sokmuştur. Koç Grubu ise finansal alanda da bir devdir; UnidoCredito Italiano ortaklığı ile kurduğu Koçbank aracılığıyla, Koç Yatırım, Koç Finans Hizmetleri, Koç Portföy, Koç Faktoring, Koç Lease, Koç Allianz Sigorta şirketleri yardımıyla önemli miktarda bir nakit değeri yönetmektedir; en son gerçekleştirdiği operasyonla bilindiği gibi Yapı ve Kredi Bankasını da satın almış ve finansal/rantiyer faaliyetlerini daha da güçlendirmiştir. Benzer biçimde Zorlu Grubu da Denizbank'a sahiptir ve Denizbank aracılığıyla finansal faaliyetlerini yürütmektedir.
- Tüm örnekler Romanya, Polonya, Rusya, Güney Afrika ve Çin gibi ucuz işgücü merkezi ülkelerde fabrikalar açmış, ya da ucuz işgücü olanaklarından ve dünyanın çeşitli yerlerindeki fason üreticilerden yararlanabilmek için örgütlenmelerini yeniden yapılandırmıştır. Boyner Grubu 1997 yılında üretim ve pazarlama birimlerini ayrıştırarak dünyanın çeşitli yerlerindeki satın alıcılar için üretim yapma veya dünyanın çeşitli yerlerindeki ucuz hammadde tedarikçilerinden veya fason üreticilerden yararlanma olanağına kavuşmuştur. Artık Boyner Grubu piyasaya sürdüğü hazır giyim markaları için Altınyıldız kumaşlarını kullanarak üretim yapmak veya Altınyıldız fabrikasında üretim yapmak zorunda olmadığı gibi, Altınyıldız fabrikası da Boyner Grubuna ait markalar için üretim yapmak zorunda değildir; farklı markalar için fason üretim yapabilmektedir. Koç grubu, Rusya'ya bir çamaşır makinesi fabrikası kurmuş, Romanya'ya bir TV fabrikası kurmuş, Çin'de Chung Mei şirketi ile ortaklık kurarak Demirdöküm ısıtıcılarını üretmeye başlamıştır. Benzer biçimde Zorlu Grubunun da Rusya'da bir çamaşır makinesi fabrikası, bir buzdolabı fabrikası ve bir televizyon fabrikası vardır. Zorlu Grubu Güney Afrika ve Romanya'ya da birer hazır giyim fabrikası açmıştır.
- Faaliyet alanı yükseltiminde bulunan tüm firmalar

gelişmiş ülke firmalarının kalite standartlarını yakalamış ancak bu ülkelerde mallarını satabilmek için fiyat rekabetine girişmiştir. Azgelişmiş ülke firmalarının gelişmiş ülkelerinin piyasaya giriş engellerini esnetebilmek için fiyat rekabetine gitmeleri zorunlu görünmektedir. Bu anlamda örneğin MaviJeans mallarını Avrupa piyasasında Levi's'in 1/3'ü fiyata satmak zorunda kalmakta; ya da Zorlu veya Koç Grubu Avrupa ve Amerika'nın orta ve düşük gelir grubundaki tüketicilerini hedeflemektedir.

- Özellikle beyaz eşya veya kahverengi eşya üreten firmalar ile grossmarket faaliyetlerine yönelen firmalar büyük küresel firmalarla birleşme ve ele geçirme (merge and acquisition) yoluna gitmişlerdir. Koç Grubu Ford, Fiat, Siemens, Magneti Marelli, Chung Mei, Grundig, Shell, Migros, Petkim, Promodes, UniCredito Italiana ve Allianz firmaları ile ortaklıklar kurarken; Tansaş, Yapı ve Kredi Bankasını ele geçirmiştir. Benzer biçimde Zorlu Grubu Hitachi, JVC, Toshiba, Hotpoint (GDA), GE ile işbirliğine giderken Denizbank ve Vestel'i ele geçirmiştir.
- 1994, 1998, 2000 ve 2001 krizleri işsizlik oranını önemli miktarda artırmıştır. Krizler sonrasında en çok işsizlikle karşı karşıya kalan kesim ise eğitilmiş işgücü: mühendisler, mimarlar, bankacılar ve tasarımcılar olmuştur. İşsizlik artışı bu kesim arasında rekabeti kızıştırmıştır. Eğitilmiş işgücünün iş bulmak için kendi arasında verdiği rekabeti sadece ucuza çalışmaya razı olmak koşuluna indirmek doğru değildir. Yaratıcı etkinliğe dayalı rekabet, iş bulmak açısından birincil sıraya yerleşmiştir. Böylece faaliyet alanı yükseltiliminde bulunan firmalar oldukça vasıflı ve yaratıcı bir grubu ucuza çalıştırma olanağına kavuşmuştur; bu da kesinlikle bu firmaların faaliyet alanını yükseltilimine gitmelerini destekleyici yönde bir etki sağlamıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de iki dinamik bir arada gözlenmektedir. Bir yandan küçük ve orta ölçekli firmalar batıp, işsizlik oranları artarken, diğer yandan sınırlı sayıda firma faaliyet alanı yükseltilimine gitmiştir. Üstelik faaliyet alanı yükseltilimine giden firmalar bir yandan daha yüksek teknoloji üretim olanaklarını seçerek, diğer yandan da fabrikalarını ucuz işgücü merkezli ülkelere "uçurarak" ülkedeki işsizlik artışını tetikleyici yönde etki sağlamıştır. Kanımca faaliyet alanı yükseltilimi dinamiği az gelişmiş ülkelerde faaliyet alanı indirimi ile, işsizlik artışları, küçük ve orta ölçekli firma iflaslarıyla birlikte yaşanmak da zorundadır. Çünkü küresel kapitalizme damgasını vuran ilkel birikimdir.

ÖZGEÇMİŞ

1967 Ankara doğumludur. 1985 yılında girdiği A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme bölümünü 1989 yılında bitirdi. 1990 yılında A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı.1995 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Kamu Yönetimi yüksek lisans programını tamamladı. 2000 yılında ODTÜ Sosyoloji bölümünden doktora unvanı aldı. 2003 yılında A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesinde yardımcı doçent kadrosuna atandı. 2005 yılında ise Üniversite Doçenti unvanını aldı. Halen A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Küresel üretim ve küresel yönetim konularında çalışmalar yürüten Ahmet Alpay Dikmen'nin bu konularla ilgili çeşitli çalışmaları mevcuttur.

TÜRKİYE İHRACATININ İTHALATA BAĞIMLILIĞI : 2000 - 2004*

Mustafa SÖNMEZ

Araştırmacı, Yazar, Ekonomist

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ VE NİTELİĞİ

Türkiye'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin her yıl biraz daha arttığına en önemli göstergesi, dış ticaret hacmindeki artıştır. 2004 yılında 160 milyar doları bulan Türkiye dış ticareti, bu performans ile aynı yıl ülke milli gelirinin yüzde 53'ünün üstünde bir dış ticaret/millî gelir oranına ulaşmıştır. Ancak, bu " Dışa Açılma"nın niteliği, ithalat-ihracat bileşiminin nasıl seyrettiği, ihracatın ne kadarının ülke girdilerine dayanan, dolayısıyla yüksek katma değer yaratan, ne kadarının ithal girdi ağırlıklı olduğu sorgulanmayı gerektirmektedir.

2004, hem dünyadaki gelişmeler hem de ona bağlı olarak iç gelişmelerin etkisiyle yüksek bir büyüme, yüksek bir dış ticaret temposu yaşanan bir yıl olunca, ortaya çıkan ihracat ve ithalat verileri de daha çok analiz gerektiren bir görünüm sergiledi. Türkiye’de 2004 yılında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin de aralarında olduğu "gelişmekte olan ülkeler" in büyük bir çoğunluğunda yaşandı. Böyle olunca, 2004'ün öncelikle dünya bağlamını gözler önüne sermek uygun olacaktır.

Dünyada Büyüme ve Ticaret

Dünya ekonomisinde 2003 yılında yüzde 3,9 olarak gerçekleşen büyüme, 2004 yılında yüzde 5'i bulmuştur.

Dünya mal ve hizmet ticareti hacmi ise, 2003 yılında yüzde 5,1 oranında artarken 2004 yılında küresel canlanmanın etkisiyle yüzde 8,8'e çıkmıştır. Ayrıca, döviz kuru ve dünya mal fiyatları gelişmeleri, ABD doları bazında ticarî büyümeye katkıda bulunmuştur. Ülke gruplarına göre incelendiğinde, aralarında

Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan ülkelerin ticaret hacminin, daha hızlı arttığı gözlenmektedir. Özellikle Asya ve Latin Amerika ihracatı, dünya ortalamasının üzerinde bir artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin, 2004 yılında ihracat ve ithalât hacimlerinin, sırasıyla yüzde 10,8 ve 12,8 oranında arttığı gözlemlenmiştir.

AB ülkeleri ve Japonya'nın, beklentilerin üzerinde büyümesi ve yılın ilk yarısında, ABD ithalâtındaki hızlı yükselişi, gelişmiş ülkelerin toplam mal ve hizmet ticaret hacminin, 2003 yılına göre daha iyi bir performans göstermesine neden olmuştur.

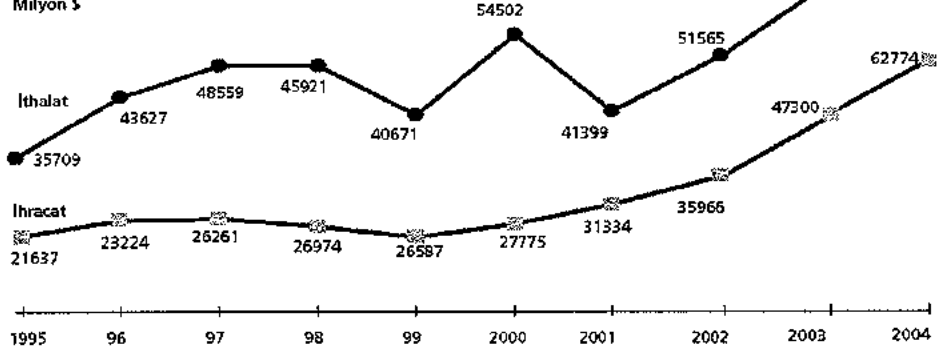
Buna göre, 2004 yılında gelişmiş ülkelerin ihracat hacmi yüzde 8,1; ithalât hacmi ise yüzde 7,6 oranında artmıştır. Küresel canlanmanın etkisiyle, 2004 yılında dünya mal fiyatlarının yükseldiği de gözlenmiştir. Bu da dolar bazında ticarî büyümeye katkıda bulunmuştur. Genel mal fiyatları endeksi, yüzde 27 oranında bir artış göstermiştir.

Talepteki artışla beraber enerji, hammadde ve metal fiyatları önemli ölçüde artmıştır. 2004 yılında ham petrol fiyatları, rekor seviyelere çıkmış ve oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. Özellikle Çin'in petrol talebinin yüzde 15 oranında artmasının yanı sıra, resmî kotalarının üzerinde üretime devam eden OPEC ülkelerinin şubat ayında üretimlerini kısıtlayacaklarını duyurmaları, ham petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Ağustos ve Eylül aylarında ise OPEC ülkelerinin resmi kotalarını artırmasına rağmen arz yönündeki endişeler devam etmiştir. Ayrıca, Venezuela ve Irak'ta petrol üretimi düşük düzeyde kalmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak ham petrol varil fiyatları, 2004 yılında ortalama yüzde

* Bu araştırma Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın desteği ile yapılmıştır.

HAREKET DIŞ TİCARETTE

Milyon \$

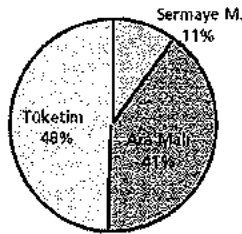

Türkiye'nin 2004 toplam ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 32.8 oranında artarak 62 milyar 774 milyon dolara kadar yükseldi. Böylece Türkiye ilk defa 60 milyar doların üzerinde bir ihracat rakamına ulaştı ve bundan önceki yıllarda yapılan yıllık ihracat tutarını geride bıraktı.

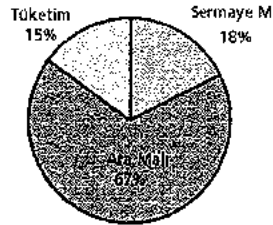
Türkiye şimdiye kadar en yüksek yıllık ihracatı 47.3 milyar dolarla 2003 yılında yapmıştı. 2004 ithalatı ise yüzde 40.5 oranında artarak 97 milyar 161 milyon dolara kadar çıktı. Bu ithalat düzeyi de önceki yılların tümündeki yıllık ithalatın üzerinde bir büyüklük oluşturdu.

Türkiye en yüksek yıllık ithalatı da 69.3 milyar dolarla 2003'te yapmıştı.

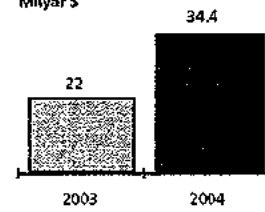
İhracatın Bileşenleri, 2004

İthalatın Bileşenleri, 2004

2004 Dış Ticaret Açığı, Milyar \$

2004'de toplam dış ticaret açığı da yüzde 55.7 oranında artarak 34 milyar 388 milyon dolara yükselirken, ithalatın ihracatı karşılama oranı yüzde 64.6 olarak gerçekleşti. 2003'te Türkiye 22 milyar 87 milyon dolarlık dış ticaret açığı vermiş ve ihracatı ithalatının yüzde 68.16'sını karşılamıştı.

32,7 oranında artarak, yıl sonunu 39,6 ABD doları seviyesinde kapatmıştır.

Petrol dışındaki malların dünya fiyatları ise, 2004 yılında yüzde 8 oranında artmıştır. Metal fiyatlarında 2003 yılında gözlenen artış eğilimi, 2004 yılında ise yavaşlayarak devam etmiş ve yaklaşık yüzde 15 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu artıştaki en önemli etken, düşük metal stokları ve küresel büyüme olmuştur. Gıda fiyatları ise olumlu mevsimsel koşullar sayesinde, görece olarak düşük bir artış göstermiştir.

Uluslararası finans piyasalarındaki gelişmelere yön veren en önemli unsur ise, ABD'nin daraltıcı para politikasının ölçeği ve zamanlaması hakkındaki beklentiler olmuştur. Nitekim, büyüme hızındaki artış ve enflasyonist baskılar neticesinde, FED, 2004 Haziran ayı itibarıyla faiz oranlarını aşamalı olarak artırmaya başlamıştır. FED'in ileriye dönük politikasına bağlı olarak, uluslararası faiz oranlarında yükselme beklentisi, 2002 yılından bu yana genel olarak gerileme eğilimi gösteren gelişmekte olan ülkelerdeki getiri farklarının, Nisan ayı ikinci yarısından itibaren genişlemesine neden olmuştur. Ancak, ABD'de büyümeye ilişkin verilerin beklenenin altında gelmesi, para politikasında daha ılımlı olacağı beklentilerini güçlendirmiş, bu gelişme Haziran ayından itibaren getiri farklarının yeniden gerileme eğilimine girmesine yol açmıştır. FED'in sıkı para politikası çerçevesinde, yükselttiği faiz oranları, küresel finans piyasalarının söz konusu politikaya verdiği tepkiler ve ham petrol fiyatlarının dalgalı hareketi gibi olaylar, 2004 yılında dünya finansal sisteminin belirleyicileri olmuştur. 2004 yılının ilk çeyreğinde düşük faizler, yüksek küresel likidite ve düşük enflasyon, uluslararası yatırımcıları, riski ve aynı zamanda getirisi yüksek, aralarında Türkiye'nin de olduğu, gelişmekte olan piyasa menkul kıymetlerine doğru yönlendirmiştir. Ancak, FED'in Mart 2004'te yaptığı açıklamada, faiz artırımına gideceğine dair güçlü sinyaller vermesi, özellikle gelişmekte olan piyasalara yönelik risk algılamasını değiştirmiş ve söz konusu piyasalardan fon çekilişine sebep olmuştur.

Bunun sonucunda, yılın ikinci çeyreğinde, gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar arasındaki getiri farkları artmıştır. Yılın ikinci yarısında, gerek gelişmekte olan ülkelerde uygulanan sağlam makroekonomik politikalar, gerekse FED'in faiz artırımında temkinli davranacağı açıklamaları yapması, gelişmekte olan piyasalardan fon çekilişini durdurmuştur. Nitekim, FED, faiz oranlarını yılın ikinci yarısında da dört defa artırmasına rağmen, küresel finans piyasalarında dalgalanma yaşanmamıştır.

Gelişmekte olan piyasalar tarafından ihraç edilen tahvillerin, ABD devlet kâğıtlarına göre getirisini ölçen EMBI+ endeksinde Nisan ve Mayıs aylarında artış görülmesine rağmen, yıl genelinde son on yılın en düşük seviyesi gerçekleşmiştir.

Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin, 2004 yılında uluslararası piyasalardan daha düşük maliyetle ve daha uzun vadelerde borçlanmasını sağlamıştır.

Döviz piyasaları incelendiğinde, ABD dolarının, temel para birimleri karşısında değer kaybettiği, FED'in muhtemel enşasyonist baskılara karşı faiz artırımlarına gitmesine karşın, cari açık ve bütçe açığının tarihi seviyelere ulaşması, ABD dolarındaki değer kaybının yapısal nedenleri arasında düşünülmektedir. Ayrıca, Asya ülkeleri merkez bankalarının resmî rezervlerinin bir kısmını, ABD dolarından Euro'ya dönüştürmesi ABD doları üzerinde ek baskı unsuru yaratmıştır.

Euro-Dolar ve Yabancı Sermaye

2004 yılında Euro, ABD doları karşısında ortalama olarak, yüzde 9,9 oranında değer kazanmıştır. Yılın ilk yarısında ABD doları karşısında değer kaybeden Euro, özellikle yılın ikinci yarısında gerek ABD'nin bütçe ve cari açıklarının artması, gerekse Avrupa Merkez Bankası'nın faiz oranlarında indirimine gitmemesi sonucunda tekrar değer kazanmaya başlamıştır.

Latin Amerika ülkeleri dışındaki gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde, resmî sermaye çıkışı

yaşanmıştır. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerin, toplam rezervlerinin 350 milyar ABD doları artış gösterdiği tahmin edilmektedir. Söz konusu rezerv artışının, büyük bir kısmının gelişmekte olan Asya ekonomilerinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

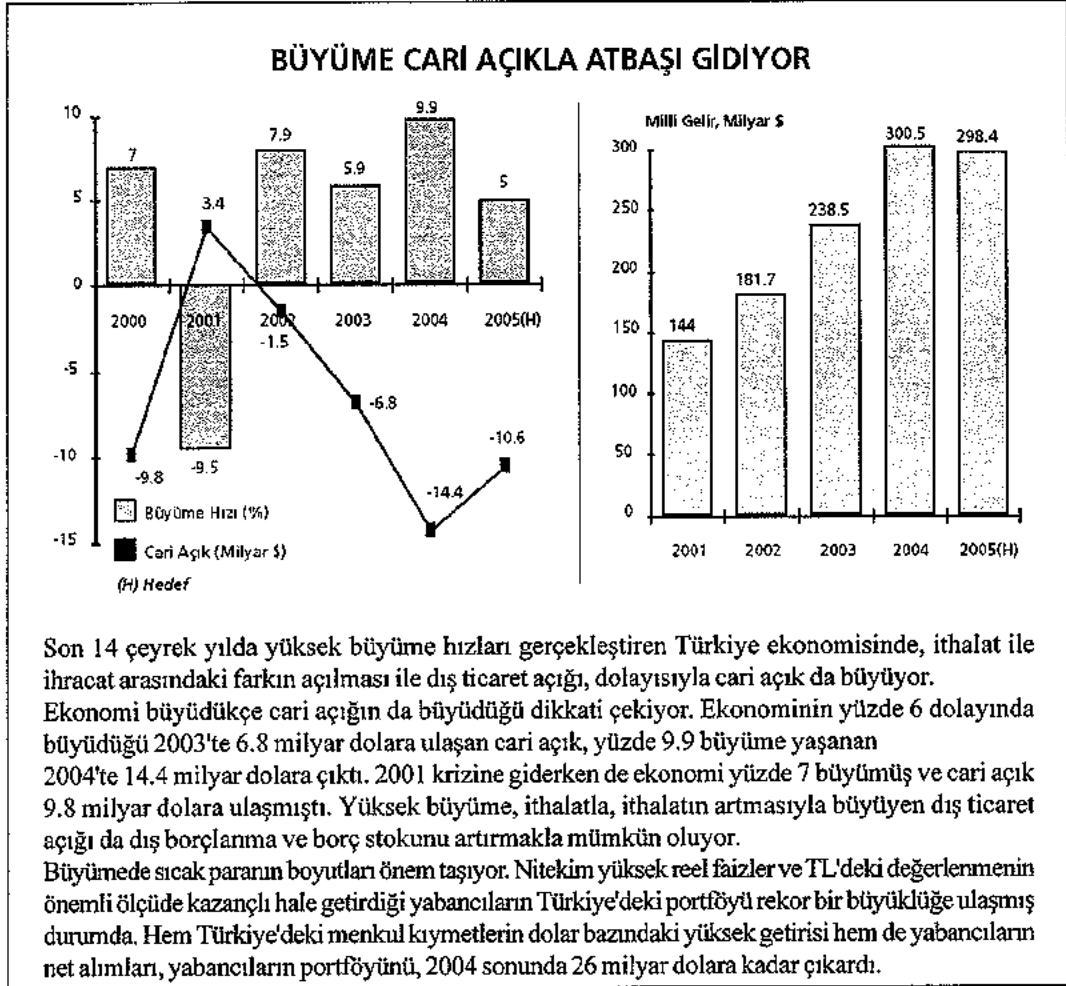
2004 yılında, dünyada toplam doğrudan yabancı yatırımların, bir önceki yıla göre yüzde 5,5 oranında arttığı gözlemlenmiştir. Yine de 2003 ve 2004 yıllarında, doğrudan yatırımların ulaştığı seviye, 2001 ve 2002 yıllarındaki gerçekleştirmelerin gerisinde yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere, 2004 yılında yönelen doğrudan yabancı yatırımların, 2003 yılına göre yüzde 47 oranında artış gösterdiği tahmin edilmektedir. Bu göstergedeki en büyük belirleyicinin,

Asya ülkelerine yapılan doğrudan yatırımlardaki artışın olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim, 2004 yılında Asya ülkelerine yapılan doğrudan yabancı yatırımların, dünya geneli içindeki payı artmıştır. Çin'e yapılan doğrudan yatırımlar, 2004 yılında tarihi değeri olan 62 milyar ABD dolarına çıkmıştır. Söz konusu ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımların artmasında, bölgedeki yüksek oranlı büyüme, düşük işçilik maliyetleri, bölgedeki geniş pazar olanakları ve çok uluslu şirketlerin harcamalarındaki büyüme gibi faktörler önemli rol oynamıştır.

Türkiye'ye Yansımalar

Dünya ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler Türkiye'deki üretim ve yatırım ikliminde etkiye bulunmuştur.

Türkiye ekonomisinde, 2001 krizi sonrasında başlayan ihracat kaynaklı büyüme eğilimi, 2004'de de sürmüştür. 2003 yılı başında yaşanan Irak savaşının sona ermesi ve finansal piyasaların görece istikrara kavuşması sonucunda, faiz oranları görece gerilemiş ve Türk lirasının değerlenmesine de izin verilmiştir. Böylece, yılın ikinci yarısından itibaren iç talepte, bir canlanma gözlenmiştir. Bankaların tüketici kredileri ile de canlanan iç tüketim, özellikle otomotiv ve beyaz-elektronik eşya yenileme harcamalarında yoğunlaşmıştır. Bu durum, ara ve sermaye malı ithalâtının yanı sıra tüketim malı ithalâtında da yüksek oranda artışları getirmiştir.

Ancak, ithalâtın ihracattan daha yüksek oranda artması sonucu, dış ticaret açığı büyümüş, turizm gelirlerindeki hızlı artışa rağmen cari işlemler 2003 yılında 8 milyar ABD doları açık vermiştir. Ayrıca, Irak savaşının ardından oluşan güven ortamı sonucunda, Hazine'nin yurt dışı borçlanma imkânları ve bankacılık dışı sektörün uzun vadeli kredi kullanımı artmaya başlamıştır. Net hata noksan kaleminin 5 milyar ABD doları pozitif olması, finansman ihtiyacını sınırlamış ve 2003 yılında net sermaye girişi 3 milyar ABD doları olmuştur. Resmî rezervler ise aynı dönemde 4 milyar ABD doları artmıştır.

2004 yılında ise iç tüketimdeki canlanma belirginleşmiş ve reel kurlardaki değerlenme eğilimi devam etmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, özellikle yılın ilk yarısında, ara ve sermaye malı ithalâtının yanı sıra, tüketim malı ithalâtında da yüksek oranlı artışlar gözlenmiştir.

Ancak, üçüncü çeyrekte büyüme oranlarının yavaşlaması, ertelenmiş tüketim talebinin karşılanmış olması ve baz etkisi nedeniyle, ithalât artışları yavaşlamıştır. Yılın ilk yarısında, sırasıyla, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 81,4 ve 86,5 oranında artış gösteren sermaye ve tüketim malı

ithalâtı, yılın ikinci yarısında, yüzde 35 ve yüzde 33 oranında yükselmiştir.

İç talepteki artış ara ve sermaye malı ithalâtının yanı sıra tüketim maddeleri ithalâtını artırırken, düşük kur, özellikle ihracatçılar için dünya fiyatlarından girdi ithalini özendirilmiş ve zaman zaman yerli girdi tedarikçisi aleyhine girdi ithalini çekici duruma getirmiştir.

Yanı sıra, hem iç tüketim için hem de dış pazar için yapılan üretime, verimlilik ve reel ücret kanadından önemli rüzgarlar taşınmıştır. Üretimdeki artış, daha az iş- gücü kullanılarak yapılırken verimlilik de artmıştır. Bunun yanı sıra reel ücretlerde kriz sonrası dönemde yaşanan gerileme, sanayiciye ek bir rekabet gücü ve kar oranını yükseltme olanağı sunmuştur.

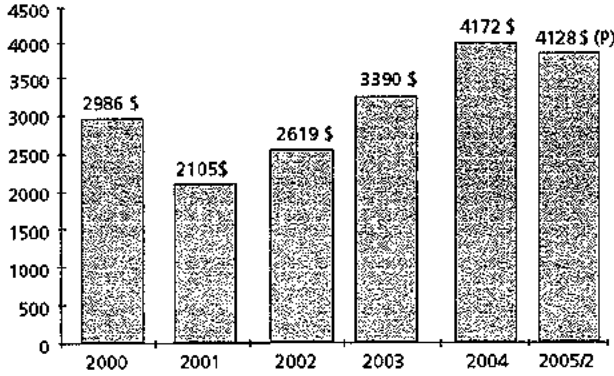
Böylece, 2003 yılındaki ihracat performansı, birim iş gücü maliyetlerindeki gerileme, verimlilikteki artış, ihracat fiyatlarındaki yükseliş ve güçlü dış talep dolayısıyla, 2004 yılında da devam etmiştir.

2004 yılında ihracat, bir önceki yıla göre yüzde 33,4 oranında, ithalât ise aynı dönemde yüzde 40,4 oranında artış göstermiştir. İhracatın ithalâtı karşılama oranı ise yüzde 64,7'ye gerilemiştir. Cari işlemler açığı da 2003'e göre genişleyerek 15,5 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir.

2004 yılında, yurt içi sanayi üretimindeki ve tüketim talebindeki artış ile, yatırım harcamalarının hızlı yükselişi, ithalâttaki artışı etkilemiştir. Özellikle otomotiv sektörü ithalatta önemli bir rol oynamış, ancak yılın ikinci yarısında binek otomobil ithalâtına yönelik alınan tedbirlerle, ithalâttaki yüksek artış eğilimi, görece olarak yavaşlatılabilmektedir.

Kara taşıtlarıyla bunların aksam ve parçaları ithalâtı, 2004 yılında yüzde 90,2 oranında artış kaydetmiştir. Sadece bu kalemden gözlenen büyüme, toplam ithalât büyümesine 7 puan katkı yapmıştır. Otomotiv Sanayii Derneği (OSD) verilerine göre de, toplam

KİŞİ BAŞINA GELİR

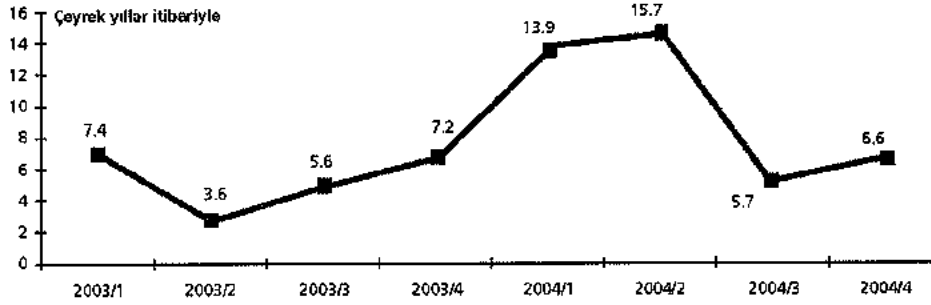

2004'te yüzde 9.9 oranında büyüyen ekonomi, kişi başına geliri de yukarı çekti ve 2004 kişi başına geliri 4172 dolara çıktı. Ancak rakamın bu kadar yüksek çıkmasında TL'nin aşırı değerlenmesinin etkisi dikkate alınmalıdır.

(T) Tahmin (P) Plan

Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızları, %

Kaynak: DİE

2004 büyümesine en büyük ivme ertelenmiş iç talebin canlanmasından geldi. 2004 büyümesinde imalat sanayi lokomotif rol oynadı. Sanayide milli gelir artışı yüzde 9.4'ü bulurken, özellikle dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı üretim artışı, yüksek büyümede önemli rol oynadılar. Ticaret sektörü en hızlı büyüyen sektörler arasında yer alırken, turizmdeki canlılık da genel büyüme oranını etkiledi.

2002'de başlayan ve 2003'te süren ekonomik büyüme ise 2000 yılında olduğu gibi kısa vadeli bir özel tüketim patlamasından, yani iç talepten kaynaklanmamıştı. O yıllarda tersine, iç talep bastırılınca, can havliyle dış pazar için üretim yapıldı, azalan stokları takviye için çarklar döndü. 2004 ise büyüme rüzgarını, ertelenmiş otomotiv, beyaz eşya ve elektronik talebinden aldı. Bu talebi banka tüketici kredileri ve kredi kartı kullanımları da kolaylaştırdı.

otomotiv ithalatının toplam üretime oranı, 2003 yılına göre 2 puan artarak yüzde 58'e yükselmiştir. Buna ilaveten, ithalat artışına en çok katkı yapan diğer mal grupları arasında, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar, elektrikli makina ve cihazlar, demir-çelik ve ham petrol dâhil mineral yakıt ve yağlar ithalâtı sıralanabilir.

Uluslararası piyasalarda ham petrol fiyatlarında gözlenen yükseliş, 2004 yılında ithalatın artmasına neden olmuştur.

2003 yılı Aralık ayında, varil başına Brent tipi ham petrol fiyatı ortalama olarak 29,8 ABD dolarıyken 2004 yılında yükselişe geçmiş ve Ekim ayında 50 ABD doları seviyesini aşmıştır. Daha sonra gerileyerek, 2004 yılı Aralık ayında ortalama 39,6 ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dış Ticarete Boyutlar

Mal grupları bazında incelendiğinde, ihracata en büyük katkının, kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatından sağlandığı görülmektedir. Söz konusu ihracat kalemleri, 2004 yılında bir önceki yıla göre yüzde 57,2 oranında artış göstermiştir. 2004 yılında gözlenen iç talep canlanmasının ihracat üzerindeki etkileri OSD verilerinde görülmektedir. Buna göre, 2004 yılında otomotiv ihracatının üretime oranı, ki hâlâ yüksek bir seviyede seyretmektedir, 2003 yılına göre 4 puan gerileyerek yüzde 60 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2004 yılında ihracata katkı yapan diğer mal grupları, demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar; kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar ihracatıdır. Söz konusu dört grubun toplam ihracat artışına katkısı 16,5 puandır.

Otomotivin yanısıra, elektrikli makina ve cihazları sanayii (renkli TV seti üretimi), demir-çelik ve tekstil-konfeksiyon sektörü, toplam ihracattaki paylarını yüzde 55'in üzerine çıkarırken bu sektörlerdeki ihracatın ağırlıkla "dahili işlem rejimi" ile yapılması dikkat çekmektedir. Bu rejimle yapılan ihracatta ithal girdi oranı, toplam ihraç değeri karşısında sürekli

olarak payını artırmakta, düşük kur politikası ile bu oran yüzde 66,5'a, bazı sektörler için yüzde 75'e kadar çıkmış görünmektedir. Dolayısıyla, ihracata dönük üretim, ithal girdiye bağımlılığı azalmadığı için ithalatı artıran, besleyen bir etkinliğe dönüşmektedir.

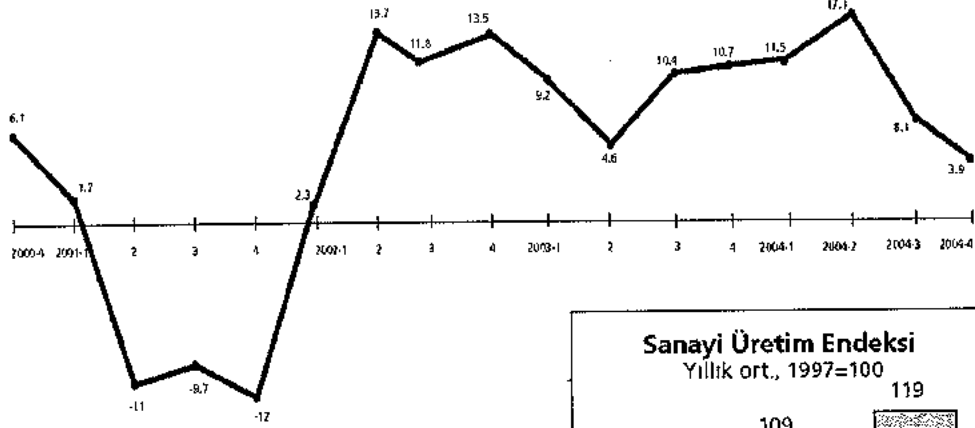
İthalatı tırmandıran değişkenlerin başında aşırı değerlenmiş döviz kuru gelmektedir. 2004 Mayıs ayında, cari işlemler açığının genişlemesi ve ABD faizlerinin artırımına dair haberler nedeniyle Türk lirası, 1 ABD doları ve 0,77 Eurodan oluşan döviz sepeti karşısında, nominal olarak yüzde 11 oranında değer kaybetmiştir. Ancak, söz konusu etkinin geçici ve oldukça kısa süreli olması nedeniyle, yıl genelinde Türk lirası yabancı paralar karşısındaki aşırı değerli konumunu korumuştur. Türk lirası, yurt içi ve yurt dışı Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) enflasyonu kullanılarak hesaplanan reel kur endeksine göre, ortalama yüzde 4,4; TÜFE enflasyonu kullanılarak hesaplanan reel kur endeksine göre ise, yüzde 5,1 oranında değerlenmiştir.

Özetle, dış ticaret açığındaki genişleme, 2004 yılında, cari açığın genişlemesinde en önemli etken olmuştur. Bunun yanı sıra, ABD dolarının Euro karşısındaki değerlendirme süreci, altın talebini ve dolayısıyla altın fiyatlarını artırmıştır. Böylece, altın ithalâtı da 2004 yılında yüzde 34,6 oranında yükselmiştir.

Dış ticaret hacminde görülen yüksek oranlı artışlar, gerek yurt dışına açılan ticarî kredilere, gerekse yurt dışından kullanılan ticarî kredilere de yansımıştır. 2004 yılında, ihracat yüzde 33,4 oranında artarken, yurt dışına açılan ticarî krediler yüzde 33,2 oranında artmıştır. Benzer şekilde, ithalât yüzde 40,4 oranında büyürken, ticarî kredi kullanımı da aynı dönemde yüzde 44,8 oranında genişlemiştir. 2004 yılında, bankacılık sektörünün sendikasyon kredisi kullanımı artmıştır. Söz konusu artışın temel etkeninin, kurumsal ve bireysel kredi talebinde görülen reel artış ve ihracat finansmanının olduğu düşünülmektedir. 2004 yılında kullanılan net 5,6 milyar ABD doları tutarındaki toplam kredinin 2,3 milyar ABD doları tutarındaki kısmı, uzun vadeli;

İMALAT SANAYİNDE "SICAK PARA" DESTEKLİ BÜYÜME

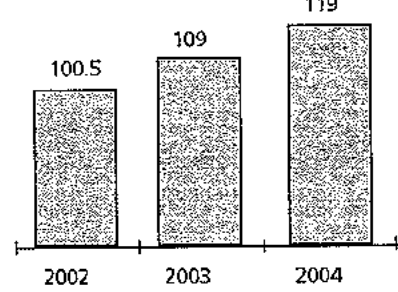
Çeyrek Yıllar İtibarıyla Büyüme, %

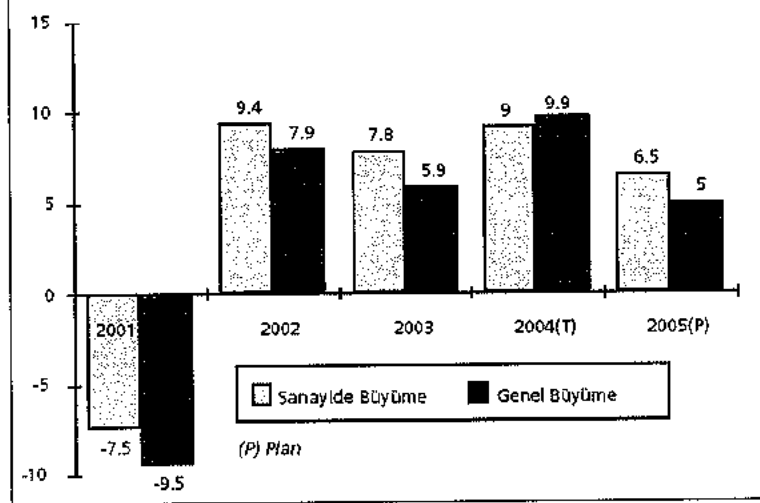
2004 büyümesinde imalat sanayi lokomotif rol oynadı. Sanayide milli gelir artışı yüzde 11,5'i bulurken, özellikle dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı üretim artışı, sanayi çarklarının dönmesinde önemli rol oynadılar.

Sanayi Üretim Endeksi

Yıllık ort., 1997=100

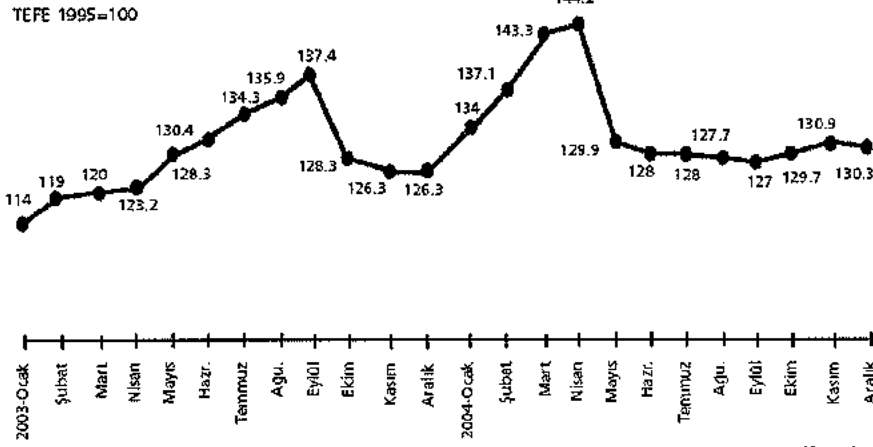

SANAYİ BÜYÜMENİN LOKOMOTİFİ

2004'te üretim gıda ve içeceklerde yüzde 1.4 azalırken, petrol ürünlerinde yüzde 4.9, tütün ürünlerinde ise yüzde 4.6 oranında azalma yaşandı. Bu dönemde diğer alt sektörlerin bazılarında yüksek üretim artışı yaşandı. Üretim, metal eşyada yüzde 11.9, makina ve teçhizatda yüzde 20.9, büro muhasebe ve bilgi işlem makinelerinde yüzde 226.6, radyo, TV haberleşme cihazlarında yüzde 34.6, taşıt araçlarında yüzde 50.1'i buldu.

REEL KUR ENDEKSİ İLE TL'Yİ TAKİP

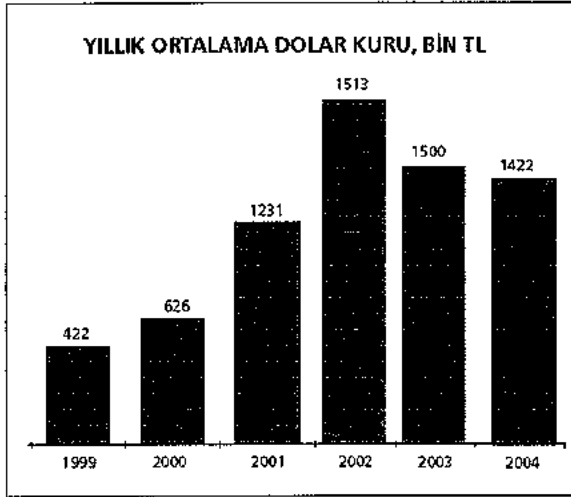

Türk Lirasındaki değerlenme süreci 2004'te de devam etti.

Türkiye'deki enflasyon oranlarının yanı sıra Türkiye'nin en fazla dış ticaret yaptığı ülkelerdeki enflasyon oranlarını, bu ülkelerin parasından oluşan bir sepeti dikkate alarak hazırladığı reel kur endeksleri değerlenmenin arttığını gösteriyor. TL'nin 1985 yılındaki ortalama değeri 100 kabul edilerek oluşturulan TÜFE bazlı reel kur endeksi kasımında yüzde 1 oranında artarak 142.9'a yükselirken, TEFE bazlı endeks ise yüzde 0.3 artarak 130.3'e yükseldi.

TL, TÜFE bazlı endekse göre son bir yılda yüzde 1.64 oranında reel değer kazanırken, TEFE bazlı endekse göre TL'nin değerindeki reel artış yüzde 3, son bir yılda ise yüzde 2.9 olarak hesaplandı.

Öte yandan Merkez Bankası, 1995 yılından başlayarak hesapladığı reel kur endekslerini, 1980-1994 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde geriye doğru da hesapladı. Buna göre Türk Lirası 1980 sonrası en yüksek reel değerine hem TÜFE'ye hem de TEFE'ye göre Ocak 1980'de ulaştı. 24 Ocak kararlarının alındığı Ocak 1980 için reel kur endeksi TÜFE'ye göre 176.4, TEFE'ye göre ise 188.5 olarak hesaplandı. 24 Ocak'ta yapılan yüksek oranlı devalüasyondan sonra ise reel kur endeksi Şubat 1980'de TÜFE'ye göre 130'a, TEFE'ye göre ise 147.4'e indi.

**Dış Ticaretin
Döviz Kompozisyonu
(Pay, %)**

	İhracat	İthalat
Dolar	42.8	54.9
Euro	50.2	40.4
Sterlin	5.9	1.7
Diğer	1.1	3.0

TÜRKİYE DOLARLA ALIPEUROYLA SATTI

2004 yılında 63 milyar dolara ulaşan Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 50.2'si Euroyla, yüzde 42.8'i Dolarla, geri kalan kısmı ise diğer paralarla yapıldı. Euro cinsinden yapılan ihracatın toplam ihracat içerisindeki payı 2003 yılına göre 1 puana yakın artarken, dolarla yapılan ihracatın payı ise yaklaşık aynı düzeyde kaldı. Türkiye 2003 yılında 47.3 milyar dolar olan ihracatının yüzde 49.3'ünü Euroyla, yüzde 42.6'sını ise Dolarla gerçekleştirmişti.

Toplam ihracatın yüzde 33.4 oranında arttığı 2003 yılında dolar cinsinden ihracat yüzde 34 artış kaydederken, euro cinsinden ihracatın dolar tutarındaki artış ise yüzde 31 olarak gerçekleşti. 2004 yılında euroyla yapılan ithalatın payı ise yüzde 39.7'den yüzde 40.4'e çıktı. Dolarla yapılan ithalatın payı ise yüzde 55.1'den yüzde 54.9'a indi. 2004 yılında 97.3 milyar dolara kadar yükselen toplam ithalatın 53.6 milyar dolarlık kısmı dolar cinsinden, 39.3 milyar doları da euro cinsinden yapıldı. Dolar cinsinden ithalatta yüzde 40.9 oranında büyüme yaşanan 2004 yılında euro cinsinden ithalatta kaydedilen büyüme oranı ise yüzde 42.9 olarak hesaplandı.

Türkiye 2004 yılında toplamda 34.3 milyar dolar dış ticaret açığı verirken, dolar cinsinden yapılan dış ticarete 26.7 milyar dolarlık, euro cinsinden yapılan dış ticarete de 8.3 milyar dolarlık açık oluştu. Türkiye diğer paralarla yaptığı dış ticaretten ise 600 milyon dolara yakın fazla verdi. İthalatın ağırlıklı olarak dolar, ihracatını ise euro cinsinden gerçekleştirmesi, doların euro karşısında değer kaybettiği dönemlerde Türkiye'nin dış ticarete fiyat avantajı yakalamasına olanak tanıyor. Söz konusu fiyat avantajı dolar cinsinden ithal edilen aramalı ve hammaddeyle üretilen ürünlerin euro cinsinden ihraç edilmesinden kaynaklanıyor.

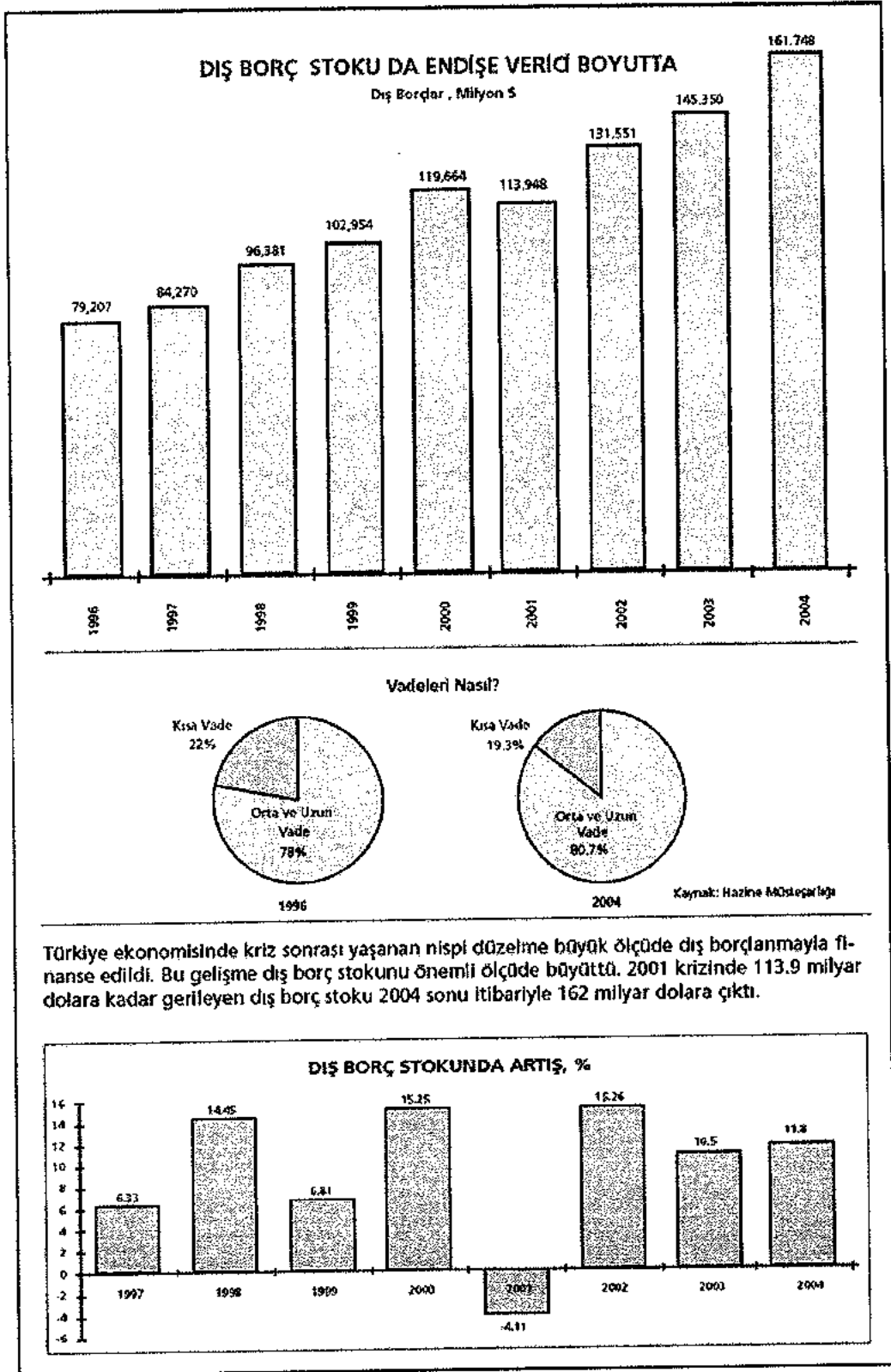
3,3 milyar ABD doları tutarındaki kısmı ise kısa vadeli olmuştur.

Dış Borçlar

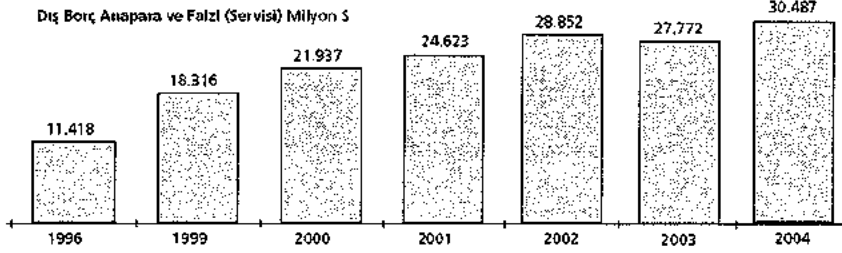
Dış ticaretteki ithalat ağırlıklı büyüme ile borç stokunun büyümesi arasında da bir paralellik gözlenmektedir. 2003 sonunda, 145,8 milyar ABD doları olan toplam dış borç stoku, yüzde 11 oranında artarak, 2004 sonu itibarıyla, 161,9 milyar ABD doları olmuştur. Bu dönemde orta ve uzun vadeli dış borçlar, yüzde 0,9 oranında, kısa vadeli dış borçlar ise, yüzde 27,4 oranında artmıştır. Ödemeler dengesi sunumuna göre, 2004 yılında, 6,1 milyar ABD doları seviyesinde net uzun vadeli sermaye girişi gerçekleşmiştir. Ancak, uzun vadeli dış borç stoku içinde, tanım gereği IMF kredi geri ödemelerinin olmasından dolayı, uzun vadeli dış borç stokundaki artış sınırlı seviyede gerçekleşmiştir.

Orta ve uzun vadeli dış borçlar, 2004 sonunda 130 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu artış, bankacılık dışı özel sektörün uzun vadeli net borçlanmalarındaki artışla Hazine'nin yurt dışında tahvil ihraçları etkili olmuştur.

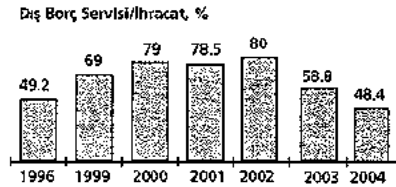
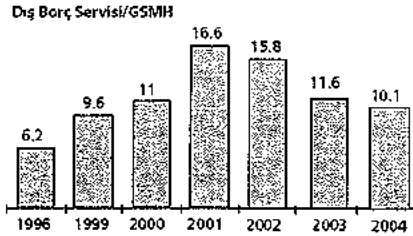
Diğer taraftan, TCMB tarafından IMF'ye bu dönemde yapılan 3,3 milyar ABD dolarlık kredi geri ödemesi, orta ve uzun vadeli dış borç stokundaki artışı yavaşlatmıştır. TCMB dâhil kamu sektörü dış borç stoku, Eylül ayı itibarıyla, yıl sonuna göre yüzde 1 oranında artarken, özel sektör orta ve uzun vadeli dış borç stoku, yüzde 22 oranında artmıştır. Diğer taraftan, ticari bankaların kısa vadeli borçlanmaları ve özel sektörün ticari kredi net kullanımındaki artışa bağlı olarak, kısa vadeli dış borç stoku, 2004 yılı sonu itibarıyla 31,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

DIŞ BORÇ ANAPARA VE FAİZİ YILLIK 30 MİLYAR DOLARI AŞTI

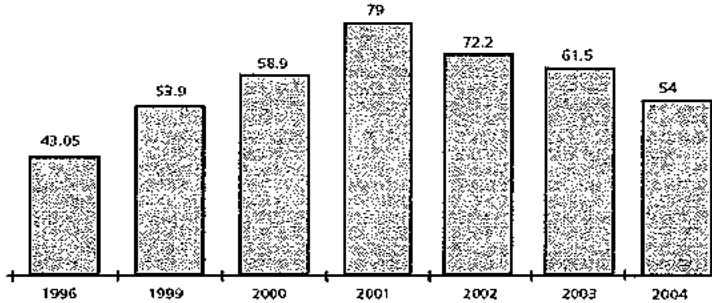

Dış borçlar, 1996 yılında milli gelirin yüzde 43'ü büyüklüğünde iken 2000'de yüzde 60'ına çıktı. GSMH'nin küçüldüğü 2001'de ise dış borç stokunun milli gelire oranı yüzde 77'ye ulaştı ve 2002'de milli gelirin artması sonucu yüzde 72 olarak gerçekleşti. 2003'te ise döviz kurunun değerlenmesi ve milli gelir artışının etkisiyle oran yüzde 61 dolayına indi ve milli gelirin artışı ile 2004'te yüzde 54'e kadar düştü.

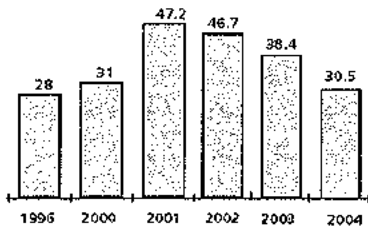
MİLLİ GELİRE GÖRE AĞIR BİR DIŞ BORÇ YÜKÜ

Dış Borç/GSMH

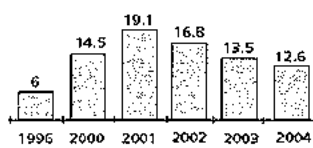

Dış Borç/GSMH

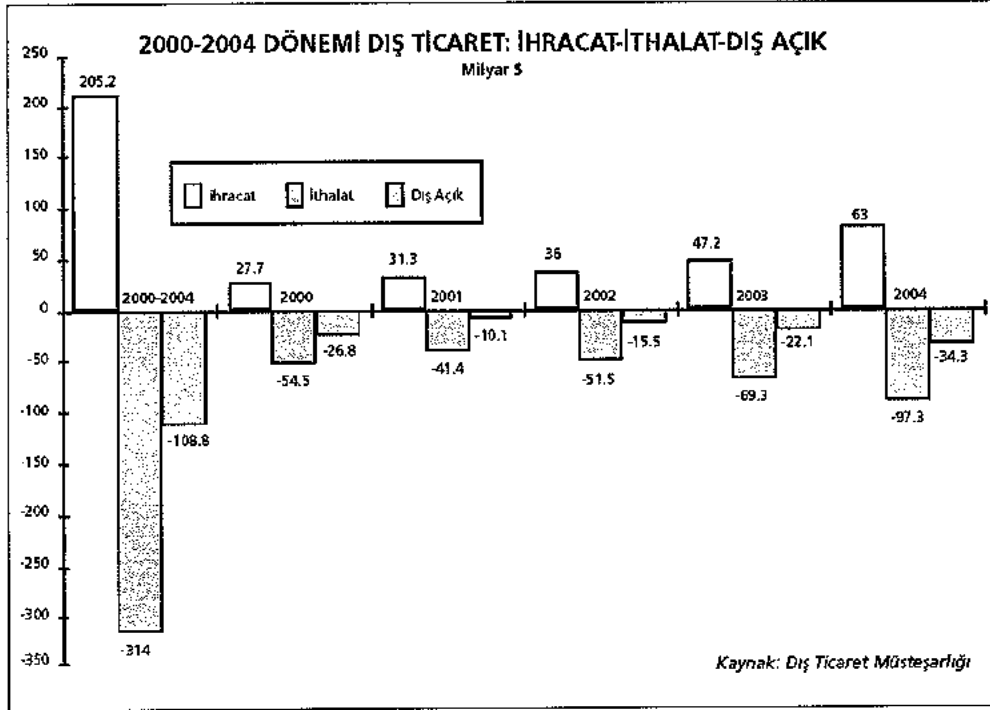
Kamu Dış Borcu/ GSMH

Özelleştirme Dış Borcu/GSMH

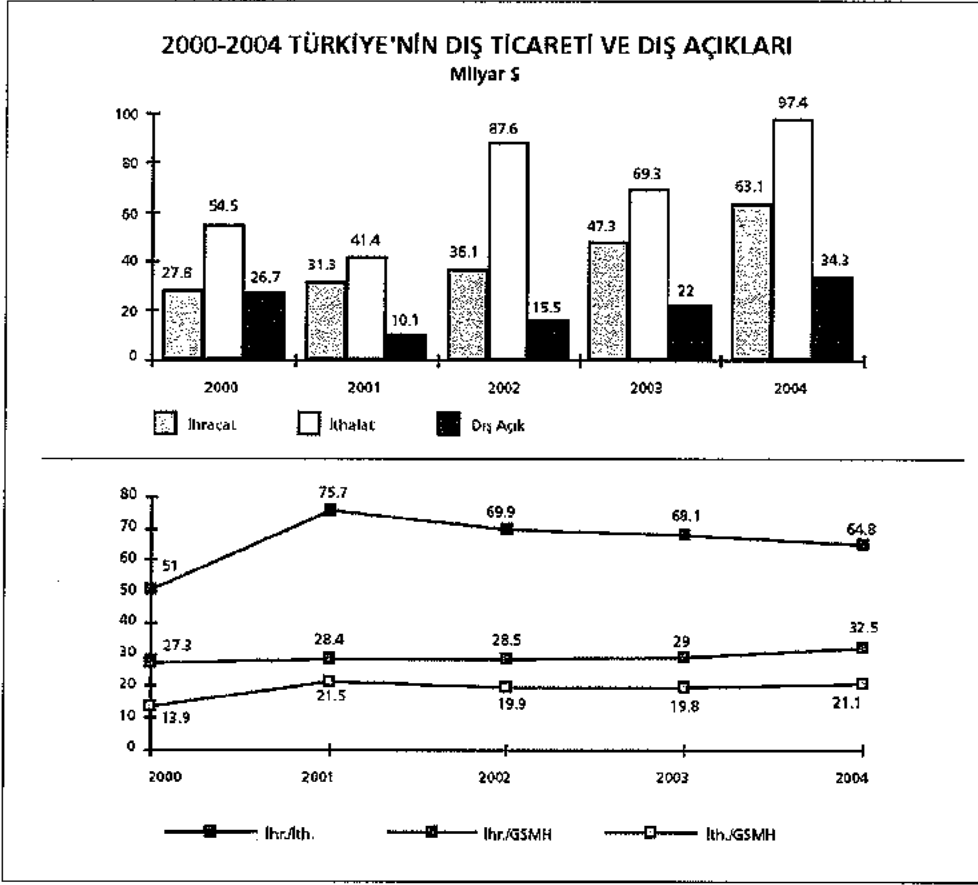

DIŞ TİCARİTİN SEKTÖREL ANALİZİ VE DAHİLDE İŞLEM REJİMİ

Ekonomi Büyüdükçe Dış Açık Büyüyor...

Türkiye'nin dış ticaret açığı, büyüme hızı oranı ile birlikte büyüyor. Ekonominin yüksek büyüme hızları gerçekleştirdiği yıllarda, ithalat, ihracattan daha hızlı artıyor ve dış açık daha hızlı büyüyor. Ekonominin yüzde 8 dolayında büyüdüğü 2000 yılında, ithalat 54.5 milyar dolara, dış açık da yaklaşık 27 milyar dolara ulaşmıştı. Ekonomik krizle birlikte yüzde 9 dolayında küçülmenin yaşandığı 2001 yılında ise, hem ithalat bütüldü hem de dış açık. Ekonominin, özellikle dış talebe bağlı olarak yeniden büyüdüğü 2002'de ithalat hızlandı ve 51.5 milyar dolara, dış açık da 15.5 milyar dolara çıktı. Büyümenin devam ettiği 2003 yılında, dış talebin yanı sıra iç talebinde gelişmesi ile ithalat 69 milyar doları, ihracat 47 milyar doları geçti ama açık 22 milyar doları aştı. Aynı iklim, ekonominin yüzde 9,9 büyüdüğü 2004'de de sürdü ve ithalat 97, ihracat 63 milyar doları geçti ve açık 34 milyar doları aştı. 2000'den 2004'e 5 yılın toplamında ihracatın 205 milyar doları, ithalatın ise 314 milyar doları bulunduğu görülüyor. Bu, 5 yılda dış açığın 109 milyar doları bulması demektir.

Türkiye'nin dış ticaretinde, yani hem ihracat hem ithalatında bir çeşitlenme görünmekle beraber, "ihracatçı" görünen bazı sektörlerin, büyük ölçüde ithalatçı da oldukları ve ihracatları ile ithalatları arasındaki farktan oluşan net ihracatın, bazı sektörler için negatif olduğu gözlenmektedir.

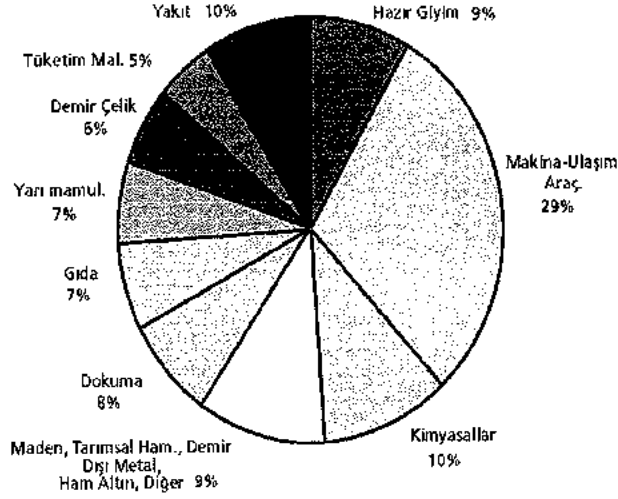
Türkiye'nin son 4 yılında dış ticaretin düzenli bir artış gösterdiğini, hem ihracatın hem de ithalatın hızla arttığını görüyoruz. Ancak, ithalatın ihracattan daha hızlı arttığı da bir gerçek. Bu durumda, büyüme temposu sürdüğüçe ithalat ihracattan daha hızlı artıyor ihracatın ithalatı karşılama yeteneği düşme eğiliminde. Kriz öncesi yıl, yani 2000'de 82 milyar dolar olan dış ticaret, 2004 yılında 160 milyar doları geçmiş durumda. Bu, yüzde 95 artış demek.

İhracatın milli gelire oranı 2000 yılında yüzde 14'e yakındı. İhracata ağırlık verilen kriz yılı 2001'de yüzde 21.5'a kadar çıktı. Bu sonuçta, 2001 milli gelirinin düşük olması da etkiliydi. 2002 ve izleyen iki yılda ihracatın milli gelire payı yüzde 20-21 aralığında gerçekleşti.

İthalatın milli gelire oranı ise 2001 krizi öncesi yüzde 27.3'tü. Küçülme yaşanan 2001'de ithalatın milli gelire oranı yine de yüzde 28.4 olarak gerçekleşti. Krizde büyümeye geçilen yıllarda ise ithalat milli gelir artışına paralel yükseldi ve yüzde 28'lerden yüzde 32.5'e çıktı.

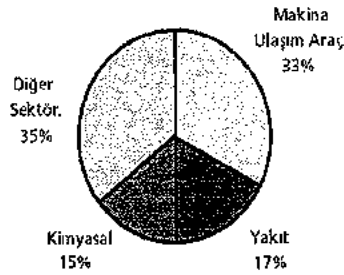
İhracatın milli gelirin beşte birinde kalması, buna karşılık ithalatın milli gelirin üçte birine ulaşması ile açılan ihracat-ithalat makası dış açıkların da büyümesini getirdi ve son olarak 2004'te dış açık 34.3 milyar dolara çıktı. Bu, milli gelirin yüzde 11.4'üne ulaşan bir dış ticaret açığı anlamına geliyor. Oysa 2001 yılında bu oran yüzde 7.1, 2002 yılında yüzde 8.6, 2003 yılında da yüzde 9.2 idi.

2000-2004 DIŞ TİCARETİNDE SEKTÖRLERİN PAYI, %

2000-2004 Toplamı: 519.2 Milyar \$

İthalatta Sektörlerin Payı, %

2000-2004 314 milyar \$

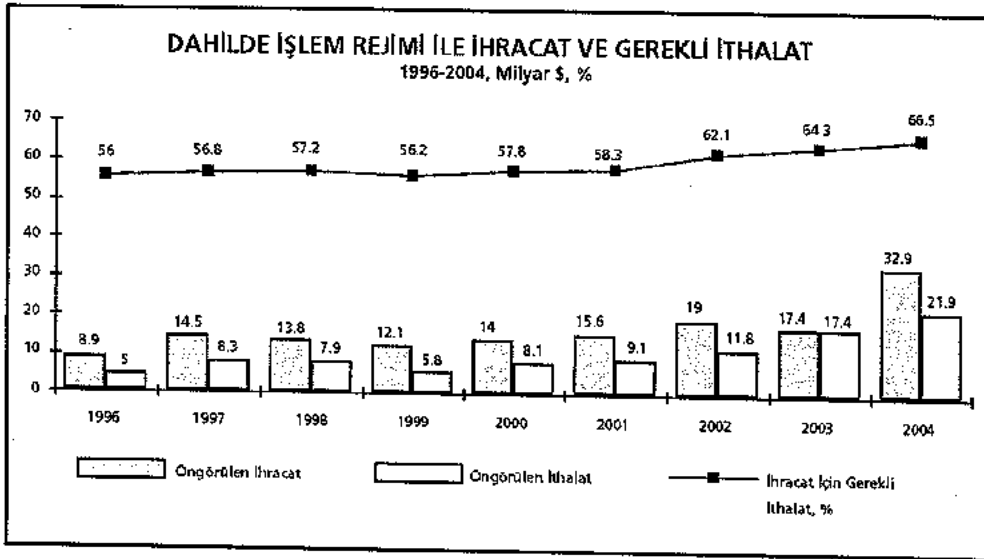
Türkiye'nin Dış Ticaretinde Sektörlerin Ağırlığı

Türkiye ekonomisinin yıllık ortalaması 160 milyar doları aşan dış ticaretinde en büyük ağırlığa makina-ulaşım araçları sektörü sahiptir. Son 5 yılın ihracat ve ithalat rakamlarının toplamından oluşan dış ticaret hacminde, makina-ulaşım araçları sektörünün payı yüzde 30'a ulaşmaktadır. Bu sektörün ithalattaki payı yüzde 33'ü bulmuştur. En ithalatçı sektörlerden kimyanın toplam dış ticaret hacmindeki payı yüzde 10.5'i bulurken ithalattaki payı yüzde 15'e yakındır. Ham petrol ve doğal gaz ağırlıklı yakıt ya da enerji, dış ticaret hacminde yüzde 11 pay sahibi iken ithalatın da yüzde 17'sine sahiptir.

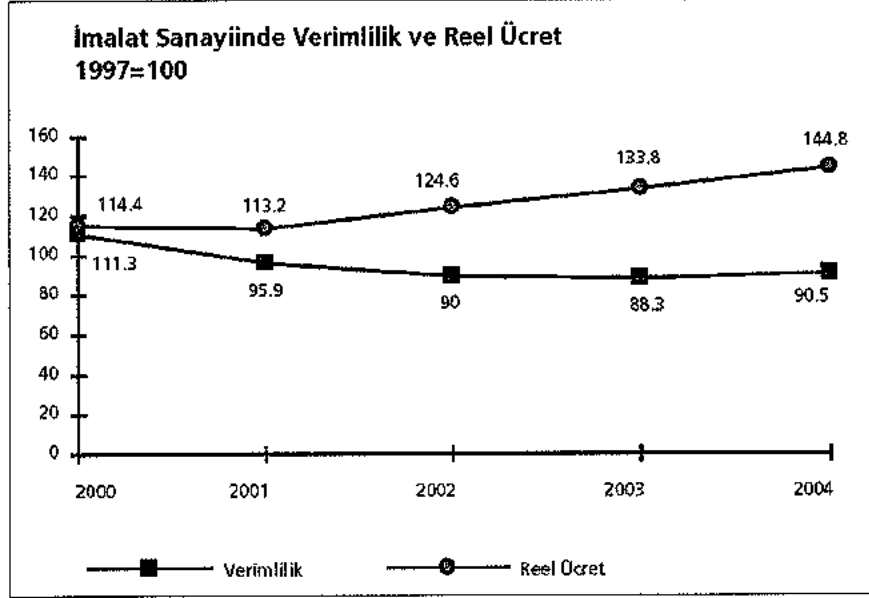
DIŞ TİCARETTE DAHİLDE İŞLEM'İN PAYI, 1998-2004

	Toplam İhr. (Milyar \$)	Dahili Rejim Payı, %	Toplam İth. (Milyar \$)	Dahili Rejim Payı, %
1998	27	51.1	45.9	17.2
1999	26.6	45.5	40.7	16.7
2000	27.8	50.4	54.5	25.6
2001	31.3	49.8	41.4	21.9
2002	36	52.8	51.5	22.9
2003	47.2	56.4	69.3	24.6
2004	63.1	52.2	97.4	22.5

- Dahilde işleme rejimi, sanayicilerin, yurtiçinde işleyerek belli bir süre içerisinde ihrac etmeleri kaydıyla gümrük ve diğer vergi ve fonlardan muaf olarak ithalat yapabilmelerine olarak sağlıyor.
- Dahilde işleme izni karşılığında yapılan ithalat, ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmuyor. Gümrük ve diğer vergileri teminata bağlanarak alınmıyor. İhracat taahhüdünün gerçekleşmesinden sonra alınan teminatlar iade ediliyor.
- Bu teşvik sistemiyle yapılan ihracat, toplam ihracat içinde önemini hızla artırıyor ve ortalama yüzde 55'lik bir büyüklüğe ulaşmış görünüyor.
- 2004 yılında 63 milyar doları bulan ihracatın yüzde 53'üne yakını dahilde işlem rejimi çerçevesinde yapıldı. Bu yolla yapılan ihracat 22 milyar dolarlık bir ithal girdi kullandı. Bu, toplam ithalatın yüzde 22.5'i demektir.

- İhracatta katma değeri düşük sektörlerin payındaki artış dikkat çekiyor. Her 100 dolarlık sanayi ürünü ihracatı için yapılması gereken ithalat tutarı, 1996 yılında 56 dolar iken 2004 yılında 66.5 doları aşıyor.

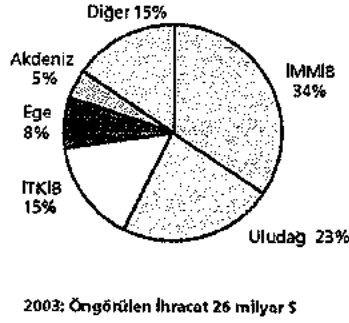
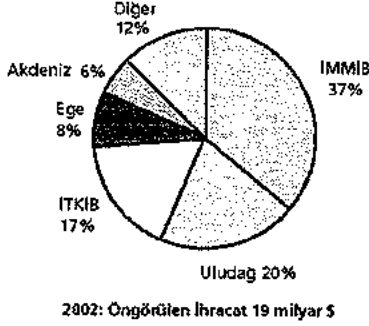

- TL değer kazandıkça dövizle ihraç edilen malların da, ithal malların da TL cinsinden fiyatı düşüyor. Aşırı değerli TL'nin baskısı ile ihracata dönük sanayii, kârını korumak ve ihracatı sürdürmek için yerli girdiyi düşürüp ithal girdi kullanma yolunu seçiyor. Özellikle kayıtlı istihdama sahip büyük işyerleri üretimde, yerli işgücünün yerine ithal makina, yerli ara malı yerine ithal ara malı kullanarak, maliyetlerini rekabetçi bir seviyeye çıkarmayı deniyor. Ancak bu sayede ihracat artmaya devam ediyor.
- Sanayi rekabet gücünü bu şekilde korumaya zorlayan ortamın ekonomiye önemli maliyetleri var. Hızla artan ithalat, yerinde sayan reel ücretler ve artmayan istihdam. Nitekim, ihracat için yapılan üretimde ithal girdinin payının yüzde 66.5'e kadar çıktığını ve ithalat faturasının hızla kabardığını gözlemliyoruz. Öte yandan, birim üretim daha az istihdam ile artırılırken reel ücretlerin gerilediği gözlemleniyor. 1997 yılı baz(100) alındığında verimlilik endeksinin 2001'de 113.2 olan seviyesinden 2004'te 144.8'e kadar yükseldiğini görüyoruz. İmalat sanayiinde üretim 2000-2004 döneminde yüzde 20 arttı ancak aynı üretim yüzde 5 daha az istihdamla gerçekleştirildi. Üretim endeksi 2000'den 2004'e yüzde 20 artış gösterirken çalışan endeksinde artış bir yana, yüzde 4.7 azalma görünüyor.

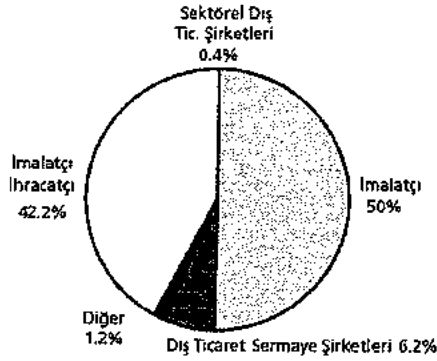
Verimlilikte sağlanan bu artışa karşılık kişi başına katma değeri yükselten ücretlilerin reel gelirlerinin gerilemiş olması da, Türkiye'nin ihracatının rekabet gücünü nereden bulduğu sorusunun yanıtını oluşturuyor: Daha az istihdam ve daha az reel ücret ile pazar bulmak...

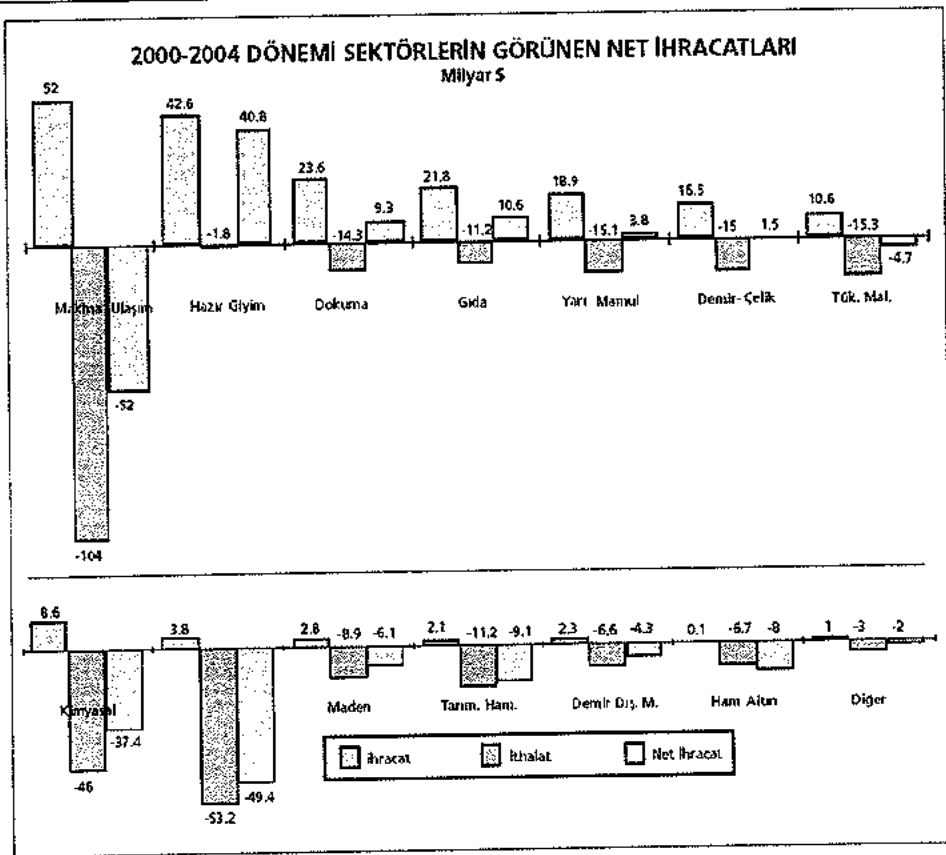
Dahili İşlem Rejimine Göre İhracatın Birliklere Göre Dağılımı, %

1996-2003 Dönemi Dahili İşlem Rejimi ile İhracatın Firma Türlerine Göre Dağılımı, %

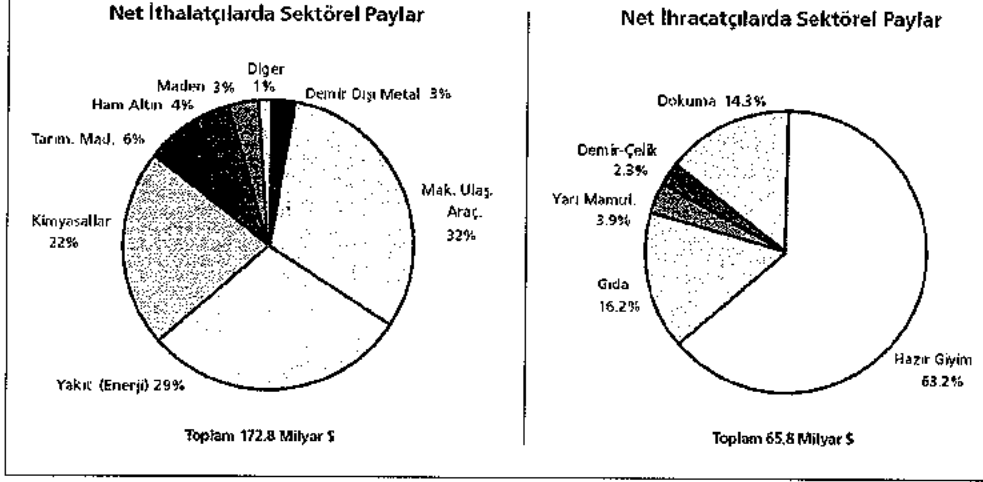
Payı toplam ihracatın yüzde 55'ine ulaşan dahili işlem rejimi ile yapılan ihracatın, ihracatçı birliklerine göre dağılımı, ilk sırada metal sanayicilerinin yer aldığını, ikinci sırayı otomotivcilerin üçüncü sırayı da konfeksiyoncuların aldığını ortaya koyuyor. Kısa adı İMMİB olan İstanbul Maden ve Metal İhracatçıları Birliği. Dahili işlem rejimi ile yapılan ihracatta yüzde 34 pay sahibi. Otomotiv sanayii ihracatının gerçekleştirildiği Uludağ İhracatçı Birliği ise bu tarz ihracatta yüzde 23 pay sahibi görünüyor. İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği İTKİB'in payı ise yüzde 15. Ege İhracatçıları Birliği, dahili işlem rejimi çerçevesinde yapılan ihracatta yüzde 8 pay ile dördüncü sırada. Dahili işlem rejimi çerçevesinde yapılan ihracatı gerçekleştiren firma türlerine bakıldığında "imalatçı"ların yüzde 50 ile ilk sırayı aldıklarını, "imalatçı-ihracatçı" tarifine girenlerin de yüzde 42.2'lik pay sahibi oldukları görülüyor. Dış ticaret sermaye şirketlerinin payının yüzde 6 dolayında kaldığı dikkat çekiyor.

EN İTHALATÇI MAKİNA-ULAŞIM EN İHRACATÇI HAZIR GIYİM....

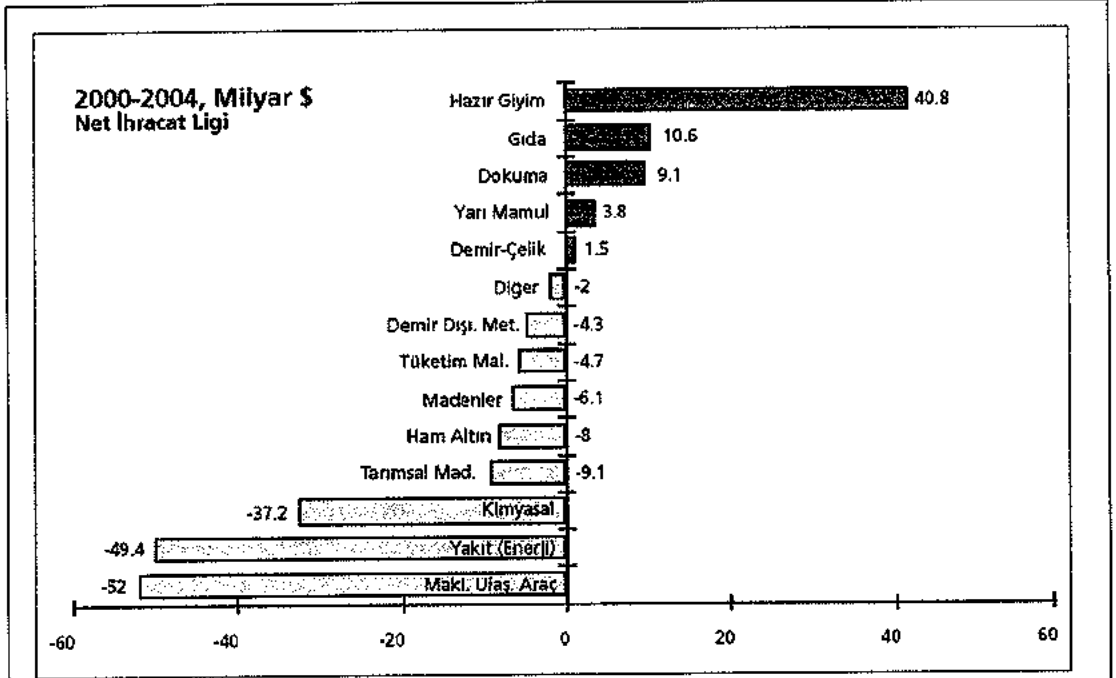
Alt sektörler itibariyle bakıldığında, 2000-2004 arasındaki 5 yılda en çok ihracat yapan sektörün makina-ulaşım araçları görünmesine karşın, en yüksek ithalatı da bu sektörün yaptığı, dolayısıyla, sektörün en büyük "net ithalatçı" olduğu dikkati çekiyor. Söz konusu 5 yılda yaklaşık 52 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiş görünen sektör, buna karşılık 104 milyar dolarlık ithalat yapmış, dolayısıyla, 52 milyar dolarlık bir dış açığa yol açmıştır. Hazır giyim sektörü ise, son 5 yılın en gerçek ihracatçı sektörü görünümündedir. Bu sektörde 5 yılda 42.6 milyar dolar ihracat gerçekleşirken ithalat 1.8 milyar dolarda kalmış, dolayısıyla sektör 40.8 milyar dolarlık net ihracat gerçekleştirmiştir.

2000-2004, Milyar \$, %

NET İHRACATÇILAR/NET İTHALATÇILAR

Türkiye'nin tüm sektörleri, az-çok ihracatçı görünürken, yaptıkları ithalat ayıklandığında ortaya gerçek ihracatçı ya da "net ihracatçı" profilleri çıkmaktadır. Bu tür bir analiz 2000-2004 dönemi için yapıldığında en ihracatçı giyim sektörünü, gıda ve dokuma sektörlerinin izlediği, yarı-mamuller ve demir-çelik sektörlerinde ithalattan fazla ihracat yaparak "net ihracatçı" oldukları dikkati çekiyor.

Buna karşılık, ithalatları ihracattan fazla olan sektörlerin başını makine/ulaşım araçları sektörü çekiyor ve onu, yakıt (enerji) ile kimyasallar sektörü izliyor. Tarımsal hammaddeler, işlenmemiş altın, madenler, tüketim malları ve demir-dışı metaller sektörlerinin de ithalatları, ihracatlarından fazla, dolayısıyla bu sektörlerde "net ithalatçı" durumundalar.

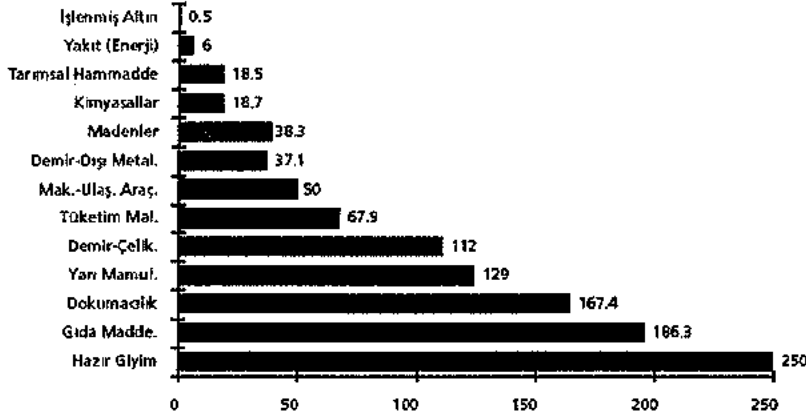

NET İHRACAT VE NET İTHALAT LİGİNDE SIRALAMA

2000-2004 döneminde gerçekleşen 65.8 milyar dolarlık net ihracat gerçekleştiren sektörlerin başını hazır giyim çekerken, bu net ihracatta, sektör yüzde 63.2 pay sahibi görünüyor. Hazır giyimi, yüzde 16.2 payı ile gıda, yüzde 14.3 payı ile dokuma sektörü izliyor. Yarı mamuller sektörü, net ihracatta yüzde 3.9, demir-çelik sektörü ise yüzde 2.3 pay sahibi. 2000-2004 döneminde ithalatları, ihracatlarını oldukça aşan ve 172.8 milyar dolarlık net ithalata ulaşan sektörlerin başını ise makina-ulaşım çekiyor ve toplam net ithalatta yüzde 30 pay alıyor. Bunu yüzde 28.6 pay ile yakıt (enerji) sektörü alıyor. Kimyasallar, net ithalatta yüzde 21,6 pay sahibi. Böylece bu üç sektörün payı yüzde 80'i aşıyor. Kalan yüzde 20 ise maden, demir- dışı metal, ham altın ve tarımsal hammaddeler sektörlerine ait bulunuyor.

SEKTÖRLER VE İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI

2000-2004 Ortalama

İHRACAT KATKISI EN DÜŞÜK ALTIN, EN YÜKSEK HAZIR GİYİM

Son 4,5 yılda sektörlerin ihracatlarının ithalatlarının ne kadarını karşıladıkları sorusu araştırıldığında, en ithalatçı sektörün işlenmemiş altın olduğu görülüyor. Bu sektörde ihracat ithalatın yüzde yarısını bile değil. İkinci sırada enerji sektörü var. Bu sektör, 100 birim ithalata karşılık 6 birim ihracat yapıyor. Tarımsal hammaddeler ve kimyasallar da da ihracat, ithalatın ancak yüzde 18'i dolayında. İhracatın ithalatı karşılama oranı madenlerde yüzde 32, demir- dışı metallerde yüzde 37. Dış ticarete yüzde 30 ile en büyük paya sahip olan makina/ulaşım araçlarında ise ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 48'de kalıyor.

Yani sektör, ithalatının yarısını bile finanse edemiyor. Tüketim malları sektöründe de ihracat, ithalatın ancak üçte ikisini karşılayabiliyor. İhracatı ithalatını karşılayan sektörlerin ilk sırasında hazır giyim var. Hazır giyim 25 ihraç edip 1 ithal ediyor. Gıda sektörü ihracatı, ithalatının yüzde 90 üstünde. Dokumacılıkta ise ihracat, ithalatın yüzde 64 önünde. İhracatın ithalata oranı yarı mamullerde yüzde 117, demir-çelikte ise yüzde 111.

**DAHİLDE İŞLEM REJİMİ ÇERÇEVESİNDE
SEKTÖRLERE GÖRE İHRACAT VE ÖNGÖRÜLEN İTHALAT, Milyar \$**

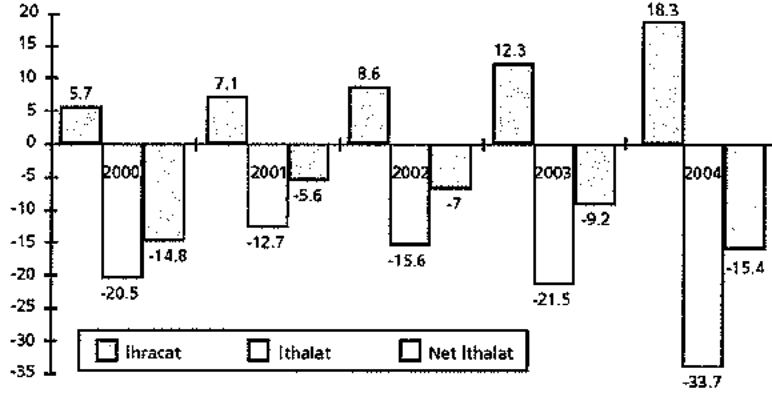
	2004			2003			2002		
	Öng. İhr.(1)	Öng. İth.(2)	2/1(%)	Öng. İhr.(1)	Öng. İth.(2)	2/1(%)	Öng. İhr.(1)	Öng. İth.(2)	2/1(%)
Taşıt	7.6	4.9	64.8	6.4	4.2	65.4	3.4	2.1	61.7
Demir-Çelik	6.2	4.7	75.3	4	3	73.4	2.7	1.9	70.3
Dokuma-Giyim	5.7	3.3	58.3	5.7	3.2	55.7	4.6	2.5	54.3
Elektronik	3.4	2.6	77	2.6	2	78	1.8	1.4	77.7
Gıda-İçki	2	1	54.2	1.8	1.1	54	1.4	0.7	50
Madeni Eşya	1.7	1.1	65.2	1.1	0.7	61.4	1.3	0.7	53.8
Elektrikli Mak.	2.2	1.5	65.9	1	0.7	67.6	1.2	0.7	58.3
Kimya	0.6	0.5	75.7	0.7	0.4	70.3	0.7	0.5	71.4
Demir Dışı Metal	0.6	0.4	67.9	0.6	0.4	71.9	0.6	0.4	66.7
Mak. İmalat	0.4	0.2	54.6	0.4	0.2	45.4	0.2	0.1	50
TOPLAM	33	22	66.5	27	17	64.3	19	11.8	62.1

2004'te imalatçı/ihracatçı firmalara dahilde işleme rejimi çerçevesinde düzenlenen toplam 4 bin 968 belge kapsamında toplam 21.9 milyar dolarlık vergi ve fonlardan muaf ithalat yapma izni verildi. Bu kapsamda alınan ihracat taahhüdü ise 32 milyar 945 milyon dolara kadar yükseldi. 2004 yılında verilen ithalat izni 2003 yılına göre yüzde 27.8, alınan ihracat taahhütleride yüzde 23.8 oranında artış kaydetti. İzin alınan ithalat ve taahhüt edilen ihracat gerçekleştirilmesi Türkiye'nin net 11 milyar dolarlık döviz girdisi sağlaması demek. Rejim kapsamındaki net döviz girdisi tutarı 2003'te yüzde 15.6 oranında artış gösterdi. 2003 yılında verilen 17.1 milyar dolarlık ithalat iznine bağlı olarak toplam 26.6 milyar dolarlık ihracat sözü alınmıştı.

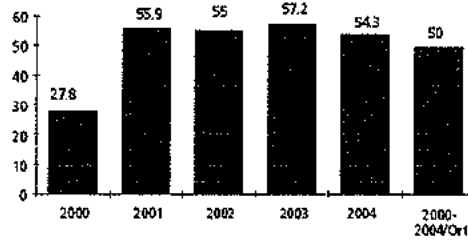
- Türkiye'nin 100 birimlik sanayi ürünü ihracatı yapabilmesi için gerçekleştirmesi gereken aramalı ve hammadde ithalatı 2004'te 66.5'e yükseldi. Bu oran 2000 yılında yüzde 57.7, 2001 yılında yüzde 58.8 olarak, 2002 yılında da yüzde 62.6'ya çıkmıştı. 2003'te ise yüzde 64.3 olarak gerçekleşmişti.
- İthalat oranındaki bu artış Türkiye'nin giderek daha düşük katma değerli mal ihraç ettiğini gösteriyor. İhracat sonucu ülkede kalan katma değer giderek azalıyor.
- Dahilde işleme istatistikleri, Türkiye'nin ihracatının lokomotif konumunda bulunan sektörlerin bir çoğunda yüksek oranda ithalata gereksinim duyulduğunu gösteriyor.
- 100 birimlik mal ihracatı için yapılması gereken ithalat tutarı taşıt araçlarında yüzde 64.8, demir-çelikte yüzde 75.3, dokuma ve giyimde yüzde 58.3, elektronikte yüzde 77, elektrikli makinelerde yüzde 66, madeni eşyada yüzde 61.1, demir dışı metallerde yüzde 73.3 olarak gerçekleşti.
- Türkiye'nin son yıllarda ihracat için daha yüksek oranda ithalat yapmasının, Türk Lirasındaki değerlenme yüzünden, ithal ham madde ve ara mallarının maliyetinin yerli ara malı ve ham maddeye göre düşük kalmasından kaynaklandığı da savunuluyor. Sanayicilerin ara malı ve ham madde gereksinimini bu nedenle ithalata karşılamayı tercih ettikleri bildiriliyor.

MAKİNA VE ULAŞIM ARAÇLARI DIŞ TİCARETİ, 2000-2004

Otomotiv, Haberleşme, Enerji Üreticileri, Elektrikli Mak. vb, Milyar \$

Sektörde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, %

MAKİNA/ULAŞIM ARAÇLARI SEKTÖRÜNDE 2004 PATLAMA YILI

Sektör, Türkiye'nin dış ticaretinde yüzde 29.6 pay sahibi. Makina/ ulaşım araçları sektöründe 2000-2004 döneminde hem ihracat hem ithalat artıyor. Ancak, sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranının 4,5 yıllık ortalaması yüzde 48.3 olarak bulunmuştur. Başka bir ifadeyle, sektör, ihracat gelirleri ile ithalatının ancak yüzde 48.3'ünü karşılayabilmiştir. Bu oran 2000'de yüzde 28'e kadar düşmüşken izleyen yıllarda ihracatın artması ile yüzde 57'ye kadar çıkmış ancak, 2004'de yüzde 54.3'e inmiştir.

2004 yılında sektörün ithalat ayağında büyük bir patlama gözlemlendi ve 34 milyar dolara yaklaştı.

"MAKİNALAR VE ULAŞIM ARAÇLARI" NET İTHALATINDA ALT SEKTÖRLER

Net İthalat, Milyon \$

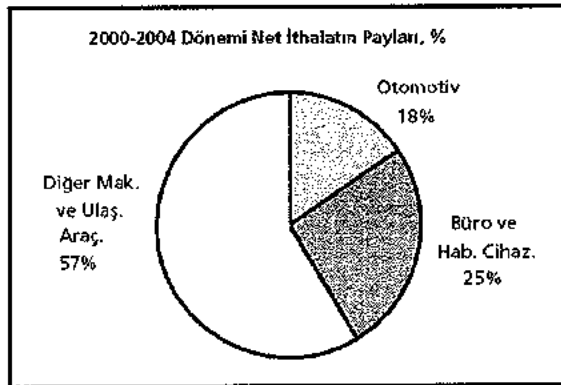
	2000	2001	2002	2003	2004	2000-2004
Otomotiv	-4322	209	379	-1281	-4684	-9699
Büro-Haberleşme	-4454	-1665	-1574	-2102	-3141	-12936
Diğer Mak.-Ulaşım	-5992	-4092	-5784	-5756	-8865	-30489
	-14768	-5545	-6977	-9139	-16690	-53124

MAKİNA/ULAŞIM ARAÇLARI SEKTÖRÜNDE AĞIRLIK MAKİNA - TEÇHİZATIN

Sektörün 2000-2004 net ithalatı 53.1 milyar dolar olarak hesaplanırken, otomotivin bu toplamda yüzde 18 olduğu dikkati çekmekte. Otomotivin yol açtığı dış açık, 2000 yılında 4,3 milyar dolar iken 2001 ve 2002 yıllarında iç talebin düşmesinin etkisiyle dış fazlaya dönmüş, ancak iç talebin yeniden canlandığı 2003'te 1.3 milyar dolara yakın, 2004'de ise 4.6 milyar doları aşkın bir dış açıkla sonuçlanmıştır.

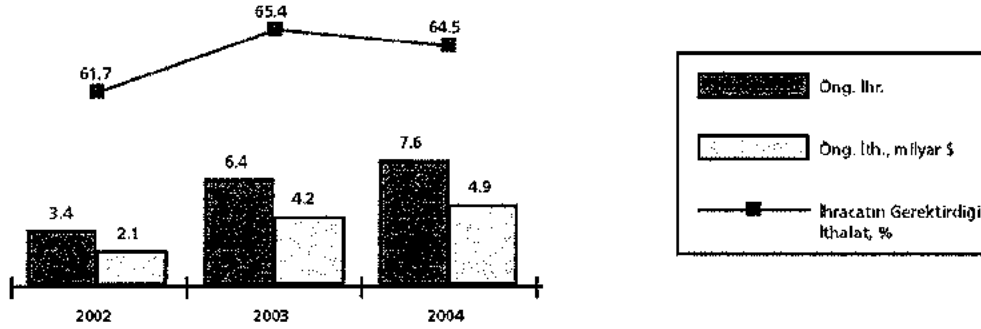
Otomotivin 5 yılda yarattığı dış açık 9.7 milyar doların üstündedir ve sektördeki payı yüzde 18'e yakındır. Büro ve haberleşme gereçleri ise sektörün net ithalatında dörtte birden fazla bir paya sahiptir. Bilişim ve cep telefonu sektöründeki patlama ile tam ithalatçı bir görünüm arzeden bu alt sektör 4,5 yılda 13 milyar dolarlık net ithalat gerçekleştirmiştir.

Ancak, sektördeki net ithalatın yüzde 57'si makina- teçhizattan oluşmaktadır. Televizyon tüpleri, dizel, yan dizel motorlar, trikotaj makinaları, dokuma makinaları, sayısal devreler, bu alt sektörün önemli ithal kalemlerini oluşturmaktadır.

Dahili İşlem Rejimi ile Taşıt Araçları İhracatı İçin İthalat

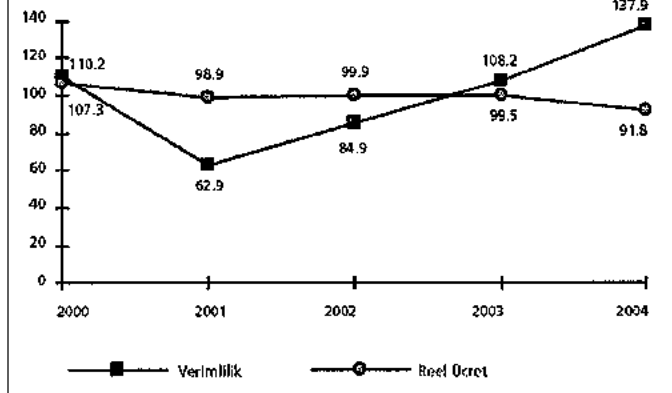
Alt sektörler itibariyle 2004'te, dahilde işleme rejiminden en yüksek miktarda yararlanan sektör taşıt araçları oldu.

4.9 milyar dolarlık aramalı ithalatı izni alan taşıt araçları sektörü, bu ithalata karşılık toplam 7.6 milyar dolarlık ihracat taahhüdünde bulundu. Sektörün ihracat taahhüdü bir önceki yıla göre yüzde 18.4, bu ihracatı yapabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken ithalatın tutarı da yüzde 17.2 oranında artış kaydetti.

Taşıt araçları sektöründe verimliliğin 2004 yılında oldukça yükseldiği, buna karşılık reel ücretin gerilediği dikkat çekiyor. 2004'te yüzde 27.5 oranında artış gösteren taşıt araçları sektörü verimliliğine karşılık reel ücretlerin aynı yıl yüzde 8 gerilediği, bunun da sektöre önemli bir rekabet gücü sağladığı ortaya çıkıyor.

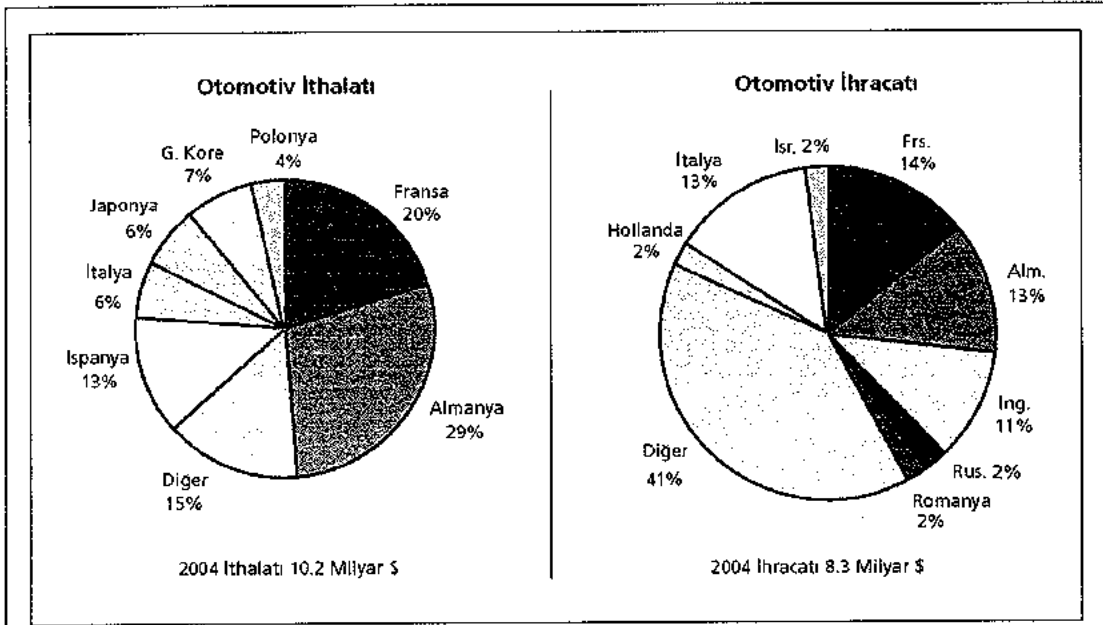
Toplam ihracatımız içinde %15,1'lik paya sahip olan taşıt araçları ve yan sanayi sektörünün ilk üç büyük ihraç kalemini, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, binek otomobilleri ve otobüsler grubu oluşturmaktadır. Binek otomobiller grubunda yaşanan artışta Tofaş A.Ş.'nin FIAT aracılığıyla yaptığı

Taşıt Araçları Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücret 1997=100

CKD Palio ve Albea teslimatları, Hyundai Assan A.Ş.'nin binek otomobilleri ile TOYOTA A.Ş.'nin Corolla Sw ve Sedan satışlarının etkisi olduğu ifade edilmektedir. Ana sanayii içinde geçen yıla göre artış gösteren kalemlerden bir diğeri ise eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar grubudur. İhraç kayıtlarındaki artışta Fiat Doblo modelinin filo satışlarının ve Ford A.Ş.'nin Connect modelinin satışlarının etkili olduğu görülmektedir. Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar grubunda Tofaş A.Ş. tarafından üretimi gerçekleştirilmekte olan hafif ticari araç segmentindeki yeni model Doblo'nun İtalya'ya yönelik çıkışları

ve Ford A.Ş. tarafından üretilen Connect modelinin İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine yönelik çıkışlarının etkili olduğu görülmektedir. Önümüzdeki dönemde de gerek Doblo ve Fiat Palio Weekend modellerinde gerekse Connect modellerinde yüksek performans beklendiği ifade edilmektedir. Otobüs-midibüs-minibüs mal grubu ihracatı geçen yıla göre artış gösteren bir diğer ürün grubu olarak belirlenmektedir. Taşıt araçları yan sanayi grubunda 1 milyon dolar ve üzerinde ihracat gerçekleştirilen kalemler arasında; enjektörler, muhtelif dış lastikler, jantlar, karoser aksamı, servo frenler, kauçuk eşya, taşıt aracı kolukları, silindir kafaları, pistonlar, piston segmanları, marş motoruna ait aksam ve parçalar, enjektör kütüğü, kablo bağlantıları, debriyaj, fren balataları, rot, rot başı ve rotiller bulunmaktadır.

Sektör ihracatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında; geleneksel ihracat pazarı AB'nin ağırlığının devam etmekte olduğu ve 2004'te Fransa'nın ilk sırayı aldığı, İtalya, Almanya, İngiltere, İspanya, Rusya, Hollanda, İsrail, Romanya'nın takip ettiği görülmektedir. Fransa'ya gerçekleştirilen ihracat iyi bir performans göstermektedir. Bu ülkeye yönelik ihracatımızda en büyük kalemi binek otomobiller oluşturmaktadır. Binek otomobiller grubunda Fransa'ya Oyak Renault A.Ş.'nin Renault-Megan-Vagon modelinin yanı sıra aynı firmanın karoseri aksam ve parçalarının da etkili olduğu görülmektedir. Fransa'ya yönelik ihracatın artmasında eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar grubundaki yüksek artış da önemli rol oynamıştır. Bu ülkeye ihraç edilen diğer kalemler ise, alüminyum jantlar, karoseri aksam ve parçaları, marş motorlarına ait aksam ve parçalar, otomobil dış lastikleri ve motorlu taşıtlara ait diğer aksam ve parçalarıdır.

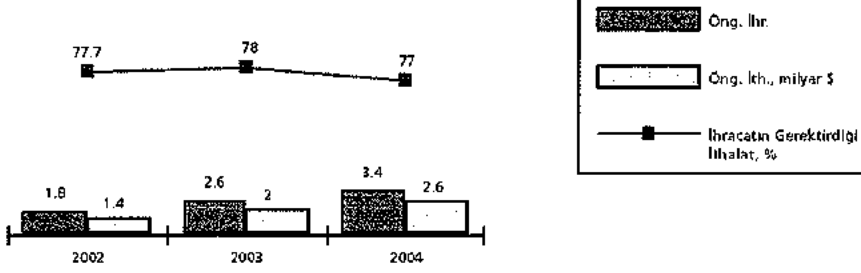
2004 yılında sektör ihracatında ikinci sırada yer alan İtalya'ya yapılan ihracatın eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve binek otomobillerden kaynaklandığı görülmektedir. İtalya'ya yönelik ihracatta özellikle Tofaş A.Ş. tarafından üretimi gerçekleştirilmekte olan, eşya taşımaya mahsus

motorlu araçlar ve binek modelleri olmak üzere üretilen Doblo'nun ve bunun yanı sıra yine Tofaş A.Ş. tarafından üretilmekte olan Palio modelinin etkili olduğu görülmektedir. Bunun dışında önemli ihracat kalemleri ise; enjektörler, otobüsler, motorlu taşıtların diğer aksam ve parçaları, otomobil iç ve dış lastikleri, motorlar için silindir ve pistonlardır. İngiltere'ye ihracatta yaşanan artış ise özellikle Ford A.Ş.'nin Connect modelinin çıkışlarından kaynaklanmaktadır. Bu ülkeye en büyük ihracat kalemini eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar oluşturmaktadır. İhracatta yaşanan artışta etkili olan diğer kalemler ise; otomobil dış lastikleri, motorlu taşıtların diğer aksam ve parçaları, akşlar ve dizel motorlar için pistonlardır.

Türkiye 2004'te 8.3 milyar doları bulan toplam otomotiv ihracatına karşılık 10.2 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu anlamda yaklaşık 2 milyar dolarlık net ithalatçı durumundadır.

Türkiye 2004 otomotiv ithalatının yüzde 27'ye yakını Almanya'dan yapmıştır. Fransa ithalatta yüzde 18.6 pay ile ikinci, İspanya yüzde 12.2 ile üçüncü sırayı almıştır.

Elektronik İhracatı İçin İthalat

Elektronik, ihracatı son yıllarda yükselen bir alt sektör olarak dikkat çekmektedir. Başta Beko ve Vestel firmaları aracılığıyla yapılan ihracatın ağırlıklı bir kısmı dahili işlem rejimi çerçevesinde yapılmaktadır.

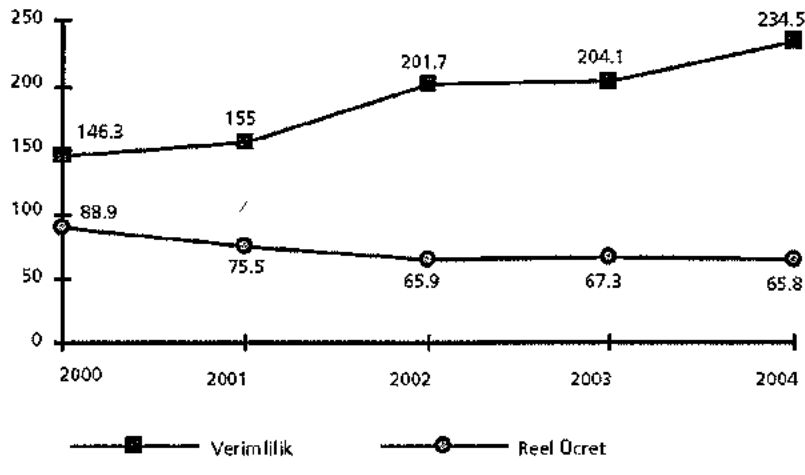
2004 yılında 3.4 milyar dolar olarak öngörülen ihracat için 2.6 milyar dolarlık ithalat gereği bildirilmiştir. Bu anlamda sektörde ithal girdi kullanımını ihracatın yüzde 77'si gibi oldukça yüksek bir orana ulaşmaktadır. Genelde ithal girdi kullanımının yüzde 66.5 olduğu hatırlandığında, elektronik, dahili işlem rejimi ile ihracat yapan

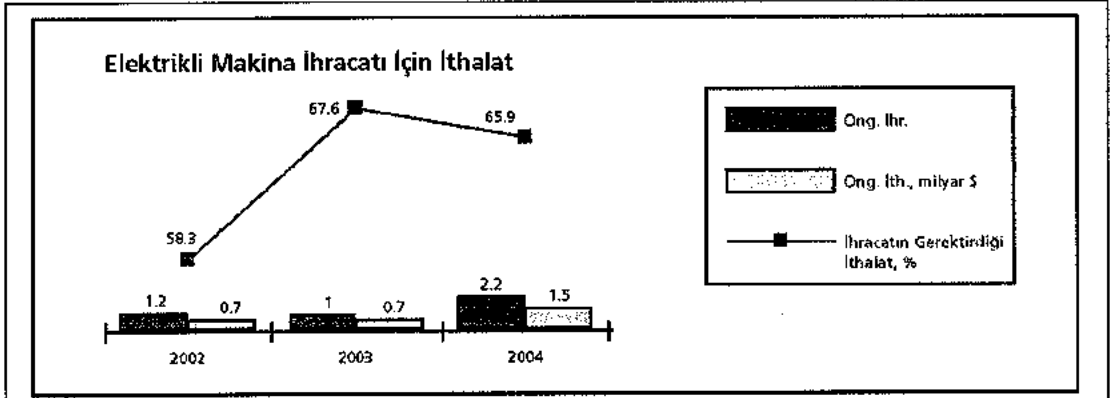
sektörler içinde ithal girdi kullanımı en yüksek sektör olduğu görülmektedir.

Elektronığe dış pazarlarda rekabet gücü veren en önemli unsurlardan birini de verimlilik artışı ve reel ücretlerde gerileme oluşturmaktadır.

İmalat sanayiinin bir alt kolu olarak tasnif edilen radyo-TV imalat sanayiinde verimlilik 2001'den 2004'e yüzde 51 oranında artarken reel ücretlerin yüzde 13 gerilediği görülmektedir.

Renkli TV ihracatının ağırlıklı AB ülkelerine yapıldığı ve Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ile İspanya'nın en önemli pazarlar olduğu görülmektedir.

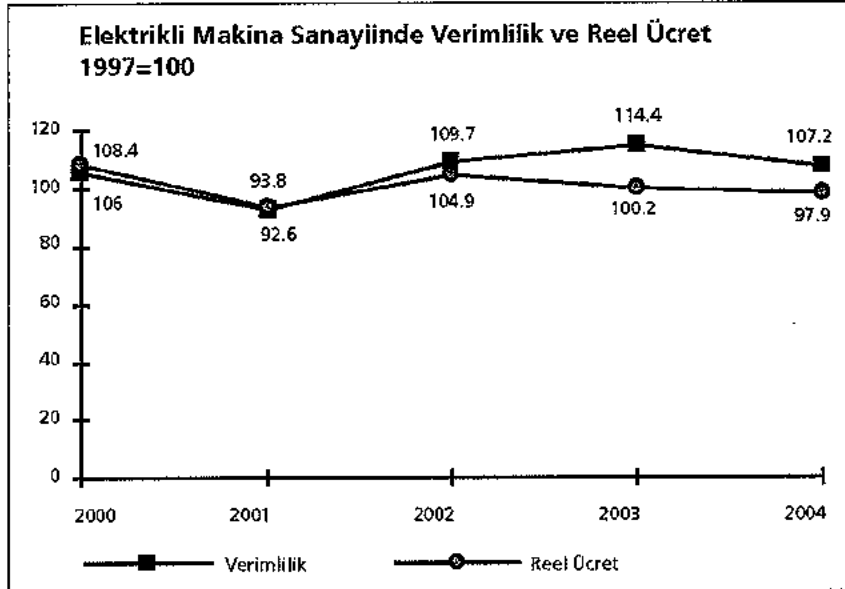
Radyo-TV İmalat Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücret
1997=100

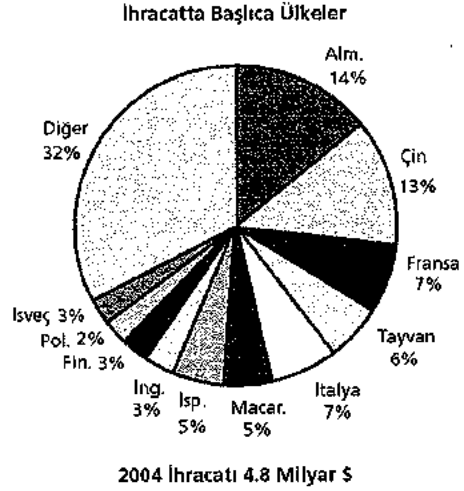
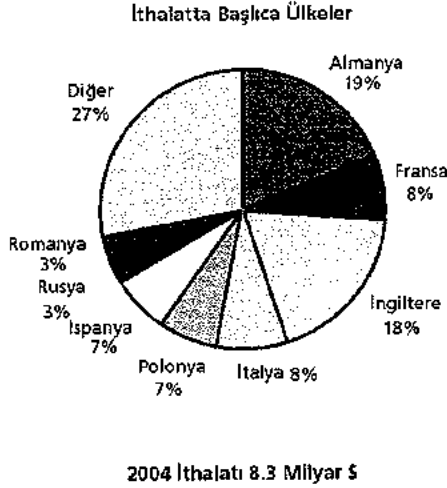
Buzdolabı, çamaşır makinası, bulaşık makinası gibi ürünlerin yer aldığı elektrikli makina ve teçhizat sektöründe dahili işlem rejimi ile öngörülen ihracat 2002'de 1.2 milyar dolar iken 2003'te 1 milyar dolara inmiş ancak 2004'te tekrar 2.2 milyar dolara çıkmıştır. Bu sektörün ihracatında ithalatın payı yüzde 66'ya yaklaşmaktadır. Sektör ihracatına rekabet gücü sağlayan verimlilik ve reel ücret göstergeleri, verimliliğin 2004 yılında azalmakla beraber 2000 düzeyini geçtiğini, reel ücretlerin ise düzenli bir

gerileme içinde olduğunu göstermektedir. 1997 yılı baz alındığında 2000 yılında 106'ya ulaşan verimlilik endeksinin 2003'te 114.4'e çıktuktan sonra 2004'te 107.2'ye gerilediği anlaşılmaktadır.

Öte yandan yine 1997'de 100 olan reel ücretlerin 2000'de 108.4'e kadar çıktuktan sonra azaldığı ve 2004'te 97.9'e düştüğü anlaşılmaktadır. Reel ücretlerde 2000'e göre gerilemenin yüzde 10'a yaklaştığı görülebilmektedir.

Elektrikli Makina ve Teçhizat Dış Ticareti

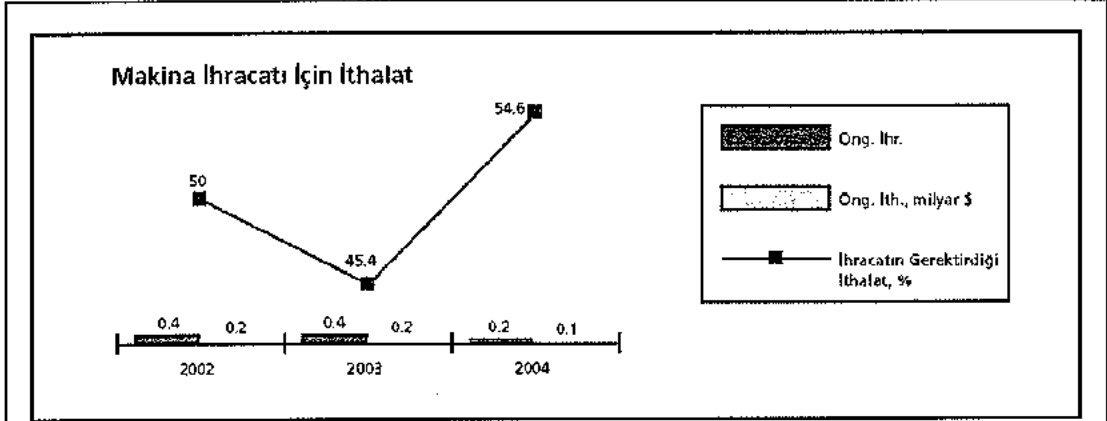
Elektronikğin de dahil olduğu elektrikli makina ve teçhizat sektörünün 2004 ithalatı 8.3 milyar dolar olarak gerçekleşirken ihracatı 4.8 milyar dolarda kaldı. Bu da sektörde Türkiye'nin 3.5 milyar dolarlık net ithalatçı olduğunu gösteriyor.

İhracatta Almanya yüzde 14.4 ile ilk sırayı alırken Çin'e ihracatın payının yüzde 12.6'yı bulmuş olması dikkat çekiyor. Fransa ihracatta yüzde 7.1 ile üçüncü, İtalya yüzde 6.5 ile dördüncü sırada Tayvan, ihracatta yüzde 5.8'lik bir büyüklüğe, Macaristan da yüzde 5.1'lik paya sahip. Uzak Doğu'dan Japonya da sektörde yüzde 5'lik pay sahibi görünüyor.

Sektör ithalatında ie AB ülkeleri egemen. Almanya,

2004 ithalatında yüzde 15.8 pay alırken İngiltere'nin payı yüzde 15.5 ile ona yakın. Üçüncü sırada İtalya, sonra Fransa ile İspanya geliyor.

Sektörde yapılan pazar araştırmalarının, ihracata olumlu yansıdığı bildiriliyor. Bununla birlikte, daha önceki yıllarda ürün talebinde bulunan eski müşterilerle yapılan toplu satış anlaşmalarının da Buzdolabı, Soğutucu ve Dondurucular ihracatının artmasında önemli bir etken olduğu belirtiliyor. Batı ve Orta Avrupa'nın yanı sıra özellikle Balkanlarda ve Kuzey Afrika'da yeni pazarların oluşmaya başlaması da bu ürün grubunun ihracat artışında önemli bir yere sahip.

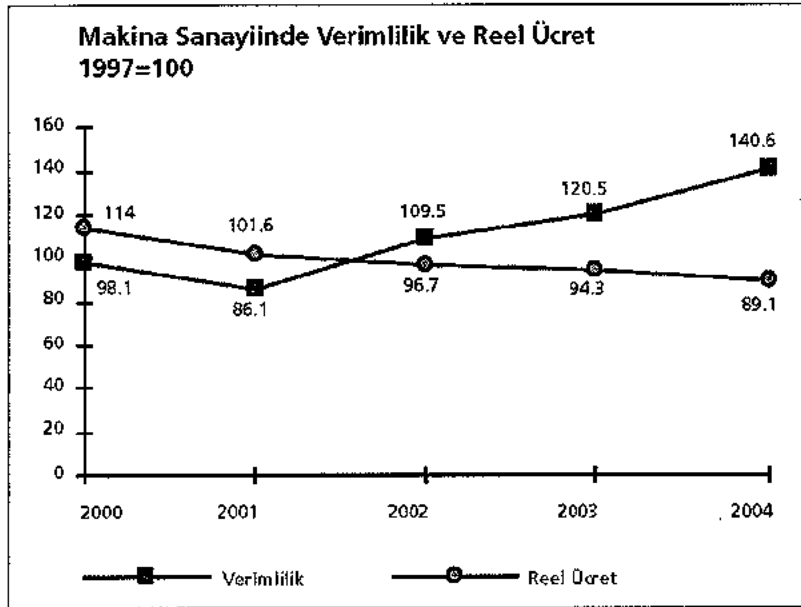

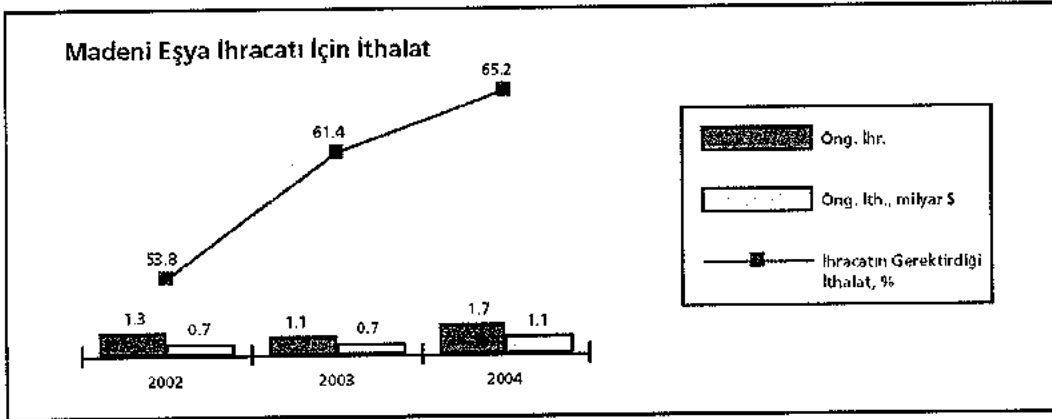
Toplam ihracat içinde fazla bir iddia sahibi olmayan makina sanayiinde dahili işlem rejimi ile ihracat, toplam dahili rejim ihracatı olan 33 milyar dolar içinde ancak yüzde 1'den biraz fazla bir paya sahip. 2002 ve 2003 yıllarında ortalama 400 milyon dolar olan makina ihracatı 2004'te 200 milyon dolara düşmüş. Buna karşılık, bu ihracatın gerektirdiği ithalat 2002'de yüzde 50, 2003'te yüzde 45.4 ve 2004'te yüzde 54.6 olmuş.

Bu alt sektörün ihracatı en yüksek olan mal grupları ise sırasıyla; inşaat ve madencilik makinaları,

endüstriyel klimalar ve soğutucular ve takım tezgahları.

Sektörde verimlilik ve reel ücret eğrilerinin gelişimine bakıldığında ise şöyle bir görünüm vardır. 2000'den 2004'e verimliliğin yüzde 44 arttığı, buna karşılık reel ücretlerin yüzde 22 azaldığı görülmektedir. Verimlilikteki yüksek artış ve reel ücretteki ciddi gerilemenin sağladığı avantaja rağmen sektör ağırlıklı iç pazara dönük karakterini korumuştur.

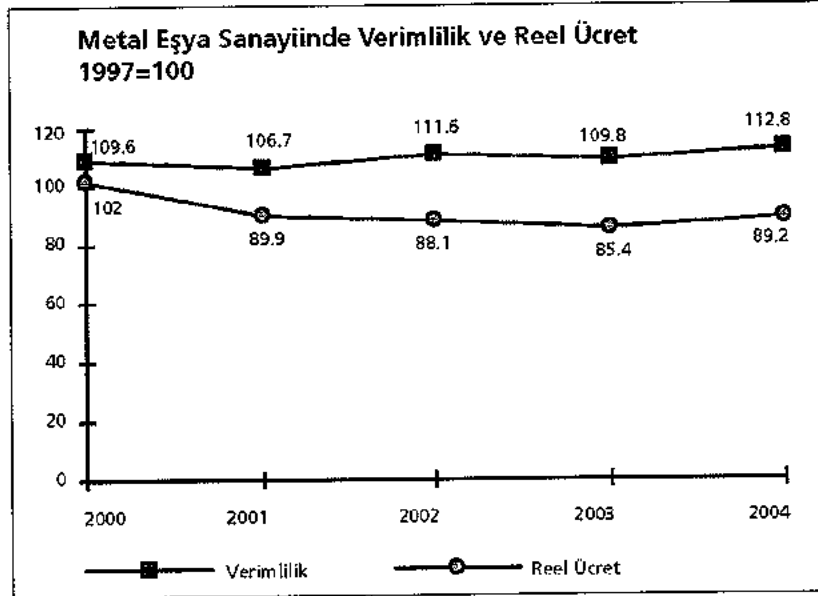

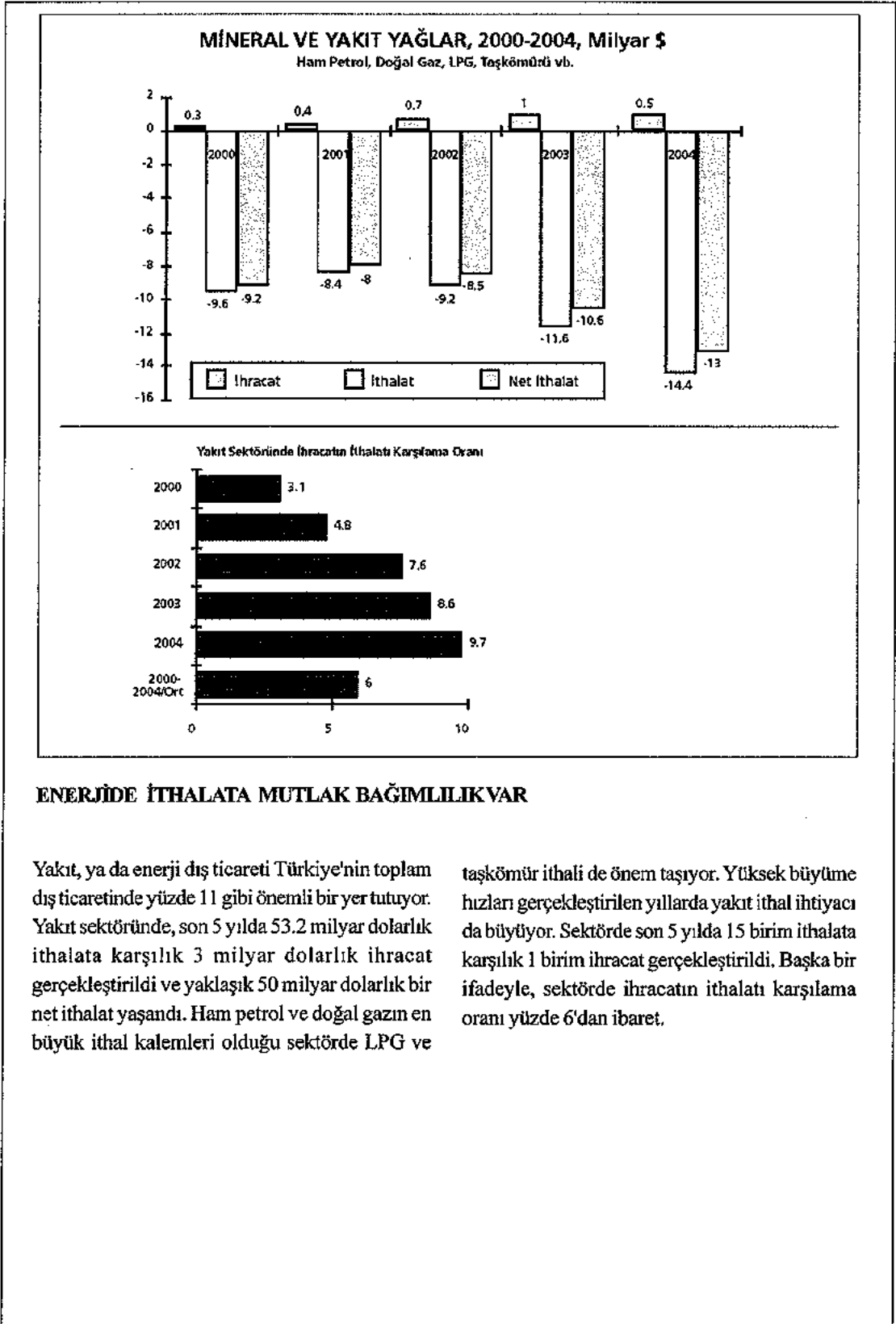

İhracatın pek iddialı olmadığı alt sektörlerden biri de madeni eşya sanayii. Dahili işlem rejimi çerçevesinde yapılan madeni eşya ihracatı, 2004'te 1.7 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2004'te 33 milyar dolar olan bu çerçevedeki toplam ihracat içinde yüzde 3'lük bir pay alabildi. Sektörün ihracatı 2002 yılında 1.3 milyar dolar, 2003 yılında da 1.1 milyar dolar dolayındaydı. Buna karşılık bu ihracatın gerektirdiği ithalat

2002'de yüzde 53.8 iken 2003'te 61.4'e, 2004'te ise yüzde 65.2'ye çıktı.

Metal eşya sanayiindeki verimlilik ve reel ücret eğrilerinin görünümünü de şöyle özetleyebiliriz: Sektörde verimlilik 2000-2004 arasında ancak yüzde 2.7 oranında artmış görünüyor. Buna karşılık reel ücretlerdeki gerileme aynı dönemde yüzde 12.7'ye ulaşmış durumda.

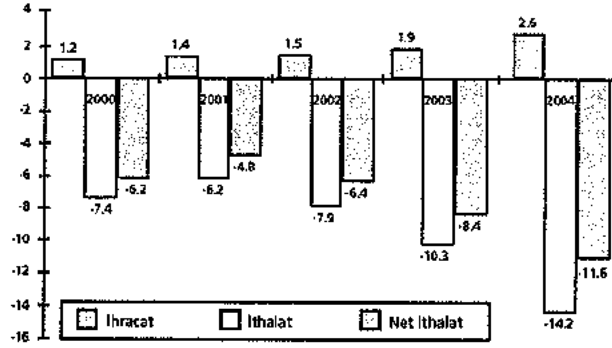
ENERJİDE İTHALATA MUTLAK BAĞIMLILIKVAR

Yakıt, ya da enerji dış ticareti Türkiye'nin toplam dış ticaretinde yüzde 11 gibi önemli bir yer tutuyor. Yakıt sektöründe, son 5 yılda 53,2 milyar dolarlık ithalata karşılık 3 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirildi ve yaklaşık 50 milyar dolarlık bir net ithalat yaşandı. Ham petrol ve doğal gazın en büyük ithal kalemleri olduğu sektörde LPG ve

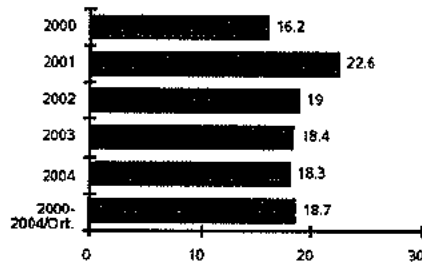
taşkömürü ithali de önem taşıyor. Yüksek büyüme hızları gerçekleştirilen yıllarda yakıt ithal ihtiyacı da büyüyor. Sektörde son 5 yılda 15 birim ithalata karşılık 1 birim ihracat gerçekleştirildi. Başka bir ifadeyle, sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 6'dan ibaret.

KİMYASALLARIN DIŞ TİCARETİ, 2000-2004, Milyar \$ İlaç, Plastik vb.

Kimyasallarda İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

KİMYASALLAR "SIKI İTHALATÇI"

Kimyasalların dış ticaretinde ithalat baskın. Öyle ki, sektörün ihracatı, ithalatının ancak yüzde 18.7'si. 2000'de 7.4 milyar dolarlık ithalat yapan sektörün,

2001 krizinde ithalatının çok gerilememesinde, "ilaç ithalatı"nın önemli bir rolü var. İthalat 2004'de 14.2 milyar dolarla 5 yılın zirvesine çıktı.

KİMYASAL NET İTHALATINDA ALT SEKTÖRLER

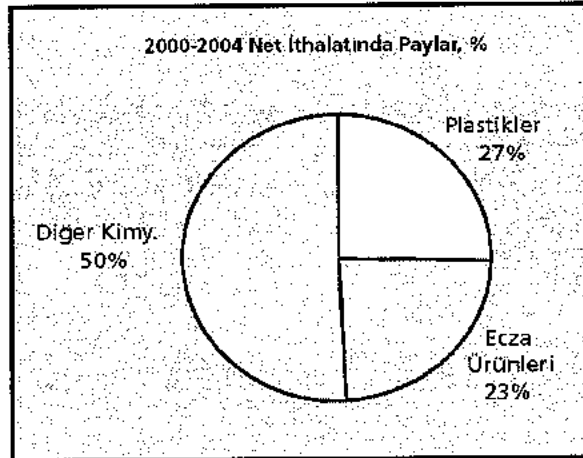
Net İthalat , Milyon \$

	2000	2001	2002	2003	2004	2000-2004
Plastikler	-1574	-1099	-1650	-2292	-3447	-10062
Eczacılık Ür.	-1197	-1193	-1556	-2083	-2747	-8776
Diğer Kimyasallar	-3401	-2585	-3170	-4159	-5408	-18723
	-6172	-4877	-6386	-8534	-11602	-37561

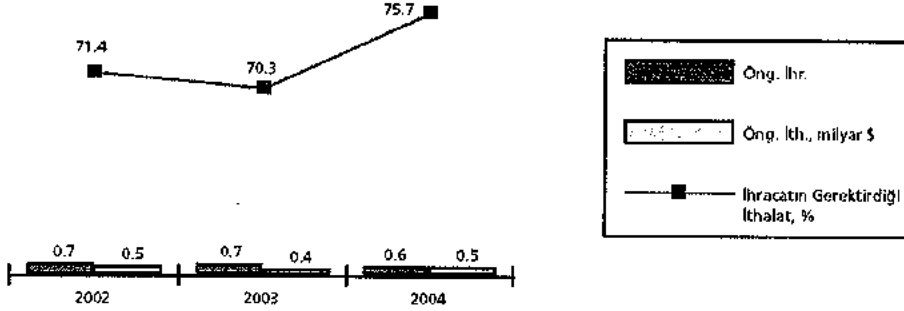
KİMYASAL "NET İTHALATI" NİN YARISI İLAÇ VE PLASTİKTEN

Sektör, Türkiye'nin dış ticaretinde yüzde 10,5 pay sahibi. Kimyasalların 2000-2004 dönemi net ithalatları 37.6 milyar doları buluyor ve kimyasallar net ithalatçılıkta, makina-ulaşım araçları ve yakıttan sonra üçüncü sırayı alıyorlar. Alt sektörler itibariyle

bakıldığında ise, plastiklerin net ithalatının 2003'te 2.3 milyar doları bulduğu ve 2004'te 3 milyar doları aştığı gözlemlenmektedir. Talep elastikiyeti düşük olan ilaç sektörünün ise, 5 yılda 8.8 milyar dolarlık bir net ithalata yol açtığı anlaşılmaktadır.

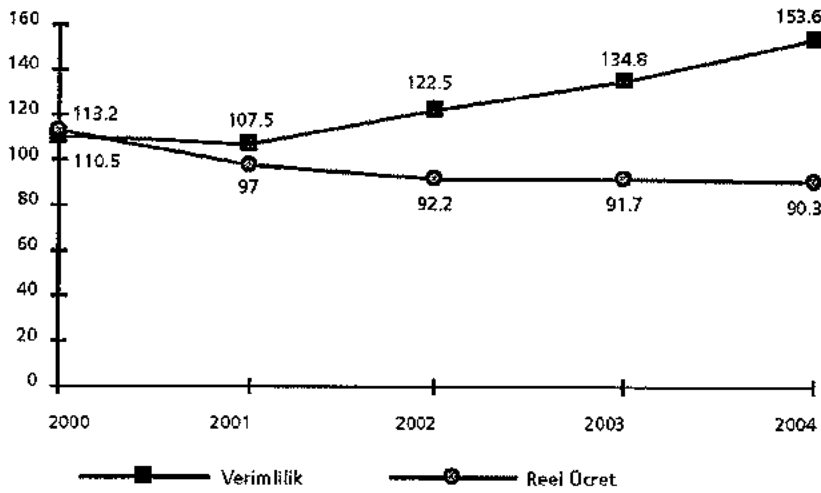

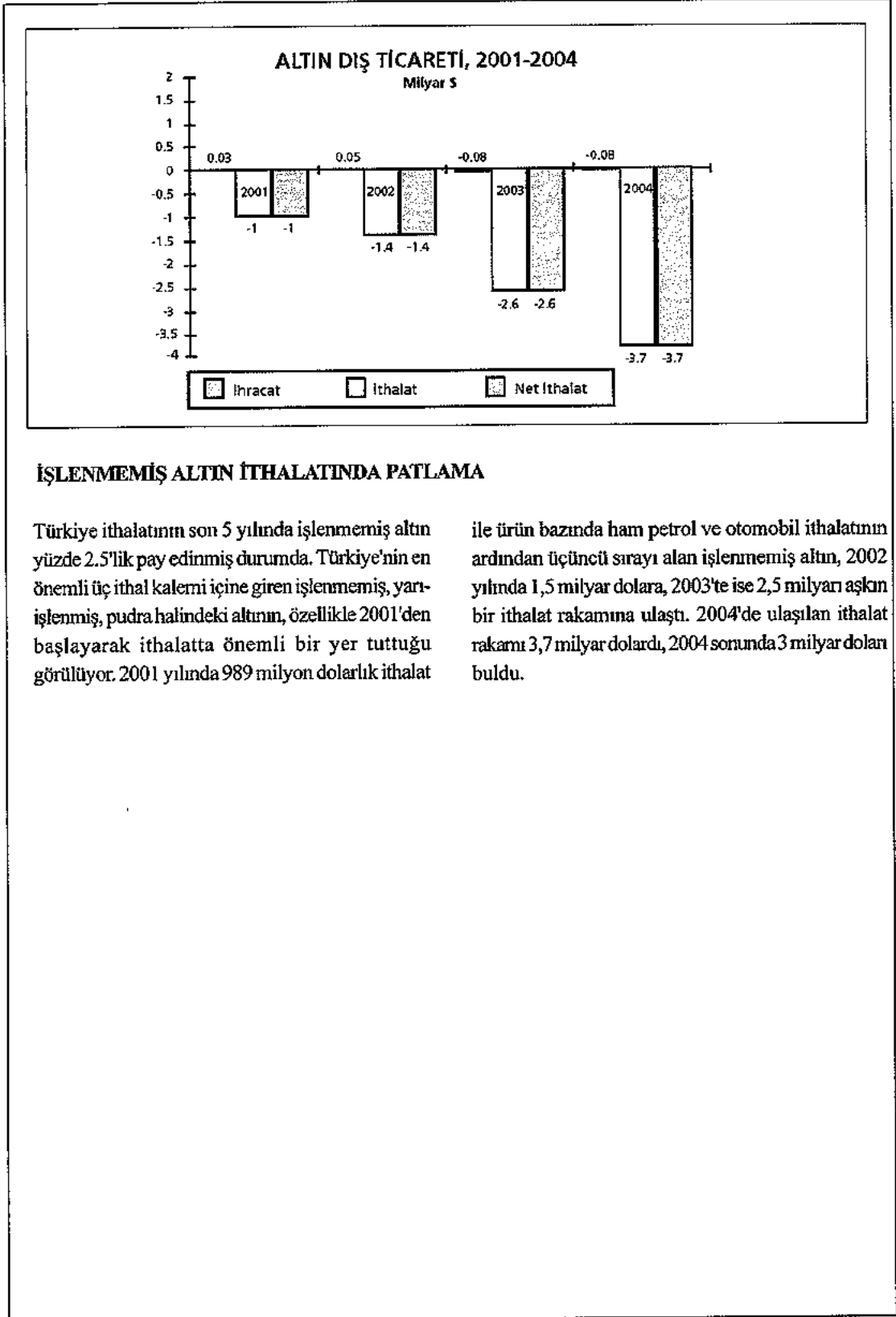
Kimyasal Ürün İhracatı İçin İthalat

İhracatın pek iddialı olmadığı alt sektörlerden kimya sanayiinde dahili işlem rejimi çerçevesinde yapılan kimyasal ürün ihracatı, 2004'te 0.6 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2004'te 33 milyar dolar olan bu çerçevedeki toplam ihracat içinde yüzde 1'lik bir pay alabildi. Sektörün ihracatı 2002 yılında 0.7 milyar dolar, 2003 yılında da yine 0.7 milyar dolar dolayındaydı. Buna karşılık bu ihracatın gerektirdiği ithalat 2002'de yüzde 71.4 iken

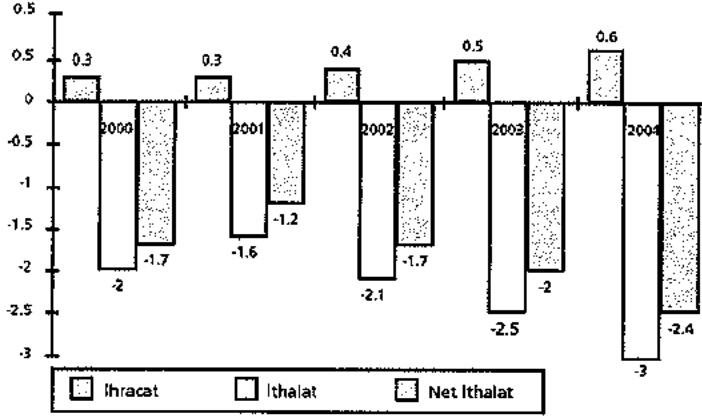
2003'te 70.3'e, 2004'te ise yüzde 75.7'ye çıktı. Kimya sanayiindeki verimlilik ve reel ücret eğrilerinin görünümünü de şöyle özetleyebiliriz: Sektörde verimlilik 2000-2004 arasında yüzde 39 oranında artmış görünüyor. Buna karşılık reel ücretlerdeki gerileme aynı dönemde yüzde 20'ye ulaşmış durumda. Verimlilikteki yüksek artış ve reel ücretteki ciddi gerilemenin sağladığı avantaja rağmen sektör ağırlıklı iç pazara dönük karakterini korumuştur.

Kimyasal Ürün Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücret
1997=100

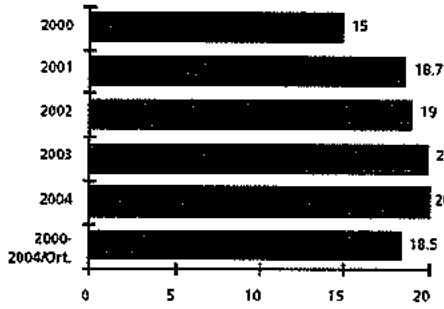

TARIMSAL HAMMADDELERİN DIŞ TİCARETİ, 2000-2004

Deri, Kauçuk, Pamuk, Kağıt Hamuru, vb., Milyar 5

Tarimsal Hammaddelerde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, %

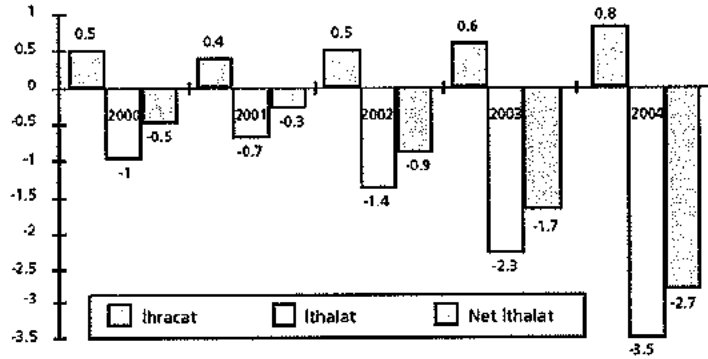
TARIMSAL HAMMADDEDE İHRACAT, İTHALATIN YÜZDE 18'İ

Sektör, Türkiye'nin dış ticaretinde yüzde 2.6 pay sahibi. Deri, kösele, ham postlar, tabii, sentetik ve rejenere kauçuk, tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar, odun hamuru ve kağıt döküntüleri, dokumaya elverişli lifler (pamuk) ve döküntüleri ve diğer bitkisel-hayvansal hammaddeleri kapsayan "tarımsal hammadde" sektörü, son 5 yılda 11.2

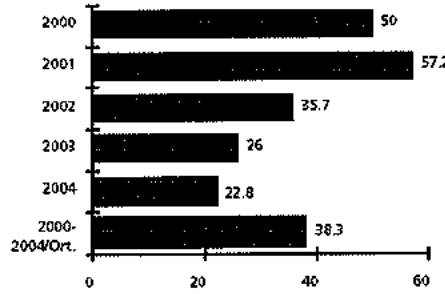
milyar dolarlık ithalata karşılık 2.1 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirdi. Sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 18 dolaylarında. Dolayısıyla sektör, mutlak ithalatçı bir görünüme sahiptir. Bir tarım ve hayvancılık ülkesi olmasına karşın, Türkiye'nin bu sektörde net ithalatçı olması, tarımdaki üretimin yetersizliğinin de bir sonucudur.

MADEN CEVHERLERİ VE DÖKÜNTÜLERİ, 2000-2004

Mermer, Bakır, Dökme Demir, Borat vb., Milyar \$

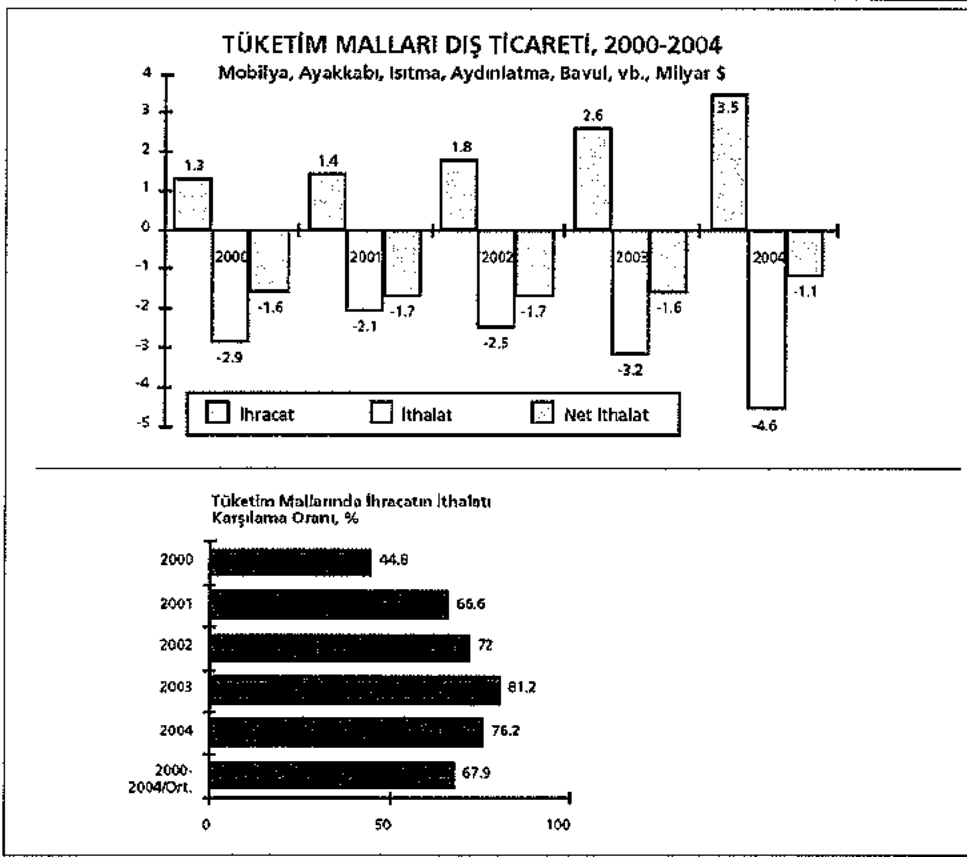
Madende İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, %

TÜRKİYE, MADENDE DENET İTHALATÇI

Sektör, Türkiye'nin dış ticaretinde yüzde 2.2 pay sahibi. Mermer, bakır, dökme demir, borat gibi ürünler içeren sektörde, son 5 yılda artan ölçüde bir ithalata yönelik gözlemlenmektedir. 2000-2004 döneminde ihracatın ithalatı karşılama

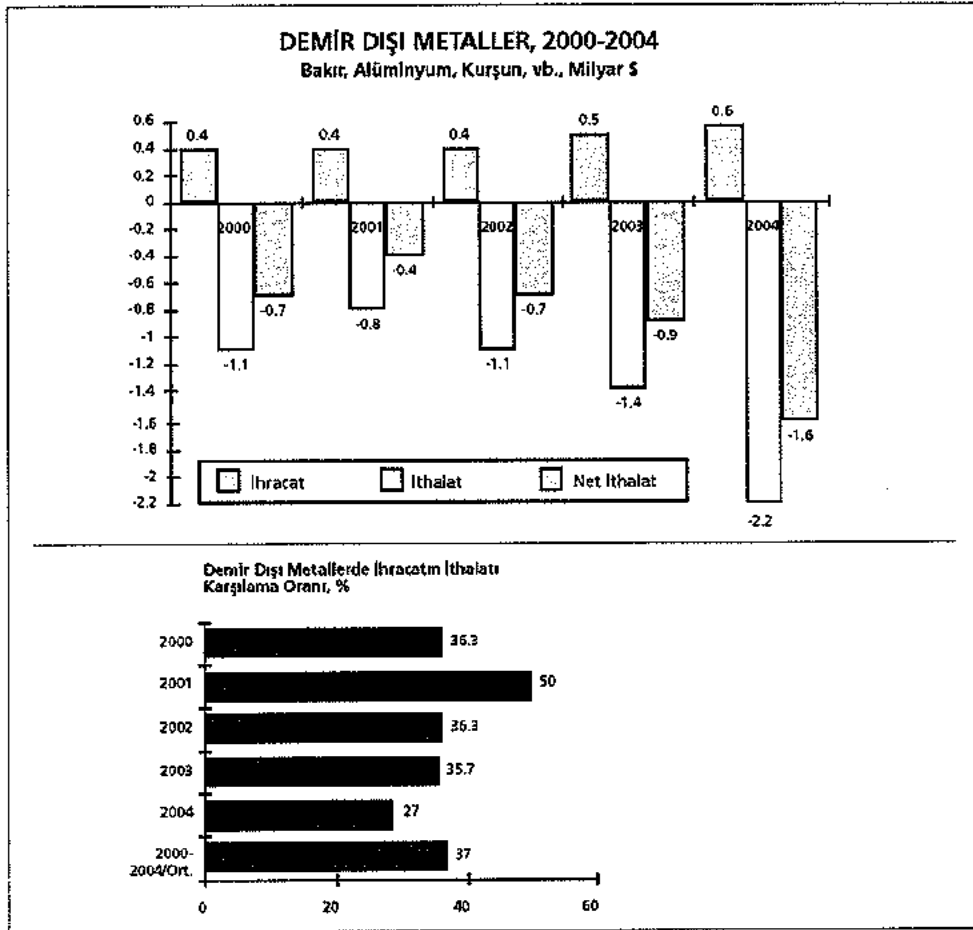
oranı ortalaması yüzde 38.3 olarak görünmekle beraber, özellikle 2002'den başlayarak daha çok ithalat yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, 2004'de ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 23 dolayına inmiştir.

TÜKETİM MALLARINDA İHRACAT, İTHALATIN YÜZDE 68'İNİ KARŞILIYOR

Sektör, Türkiye'nin dış ticaretinde yüzde 5 pay sahibi. Sıhhi tesisat, ısıtma, aydınlatma malzemeleri, mobilyalar, seyahat eşyaları, ayakkabı, mesleki bilimsel ölçü ve kontrol

cihazları gibi malları içeren bu sektörün, ihracatının ithalatını karşılama oranı yüzde 68 gibi önemli bir noktada. Mobilya ve sıhhi tesisat, ısıtma ihracı sektörde önemli.

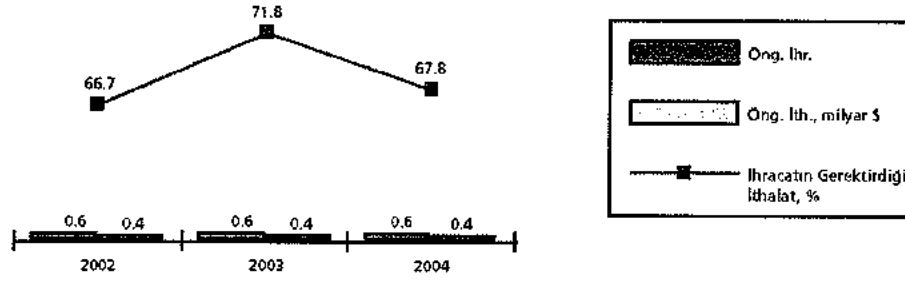
DEMİR-DIŞI METALLERDE İHRACAT, İTHALATIN YÜZDE 37'Sİ

Sektör, Türkiye'nin dış ticaretinde yüzde 1.7'lik bir pay sahibi. Bakır, alüminyum, kurşun gibi demir-dışı metallerin ithalatı, son 4,5 yılda 5.4 milyar doları bulurken ihracat 2 milyar dolarda

kaldı. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı bu sektörde yüzde 37 olarak gerçekleşti. Eğilim, ithalatın, ihracatın aleyhine arttığı yönünde.

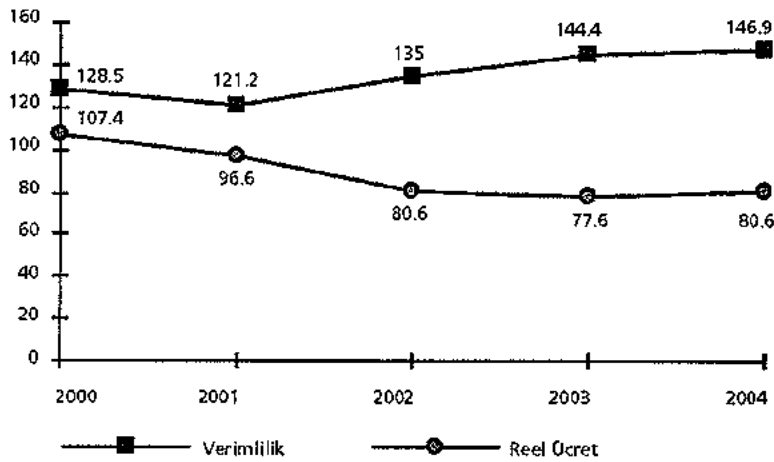
Demir-Dışı Metal İhracatı İçin İthalat

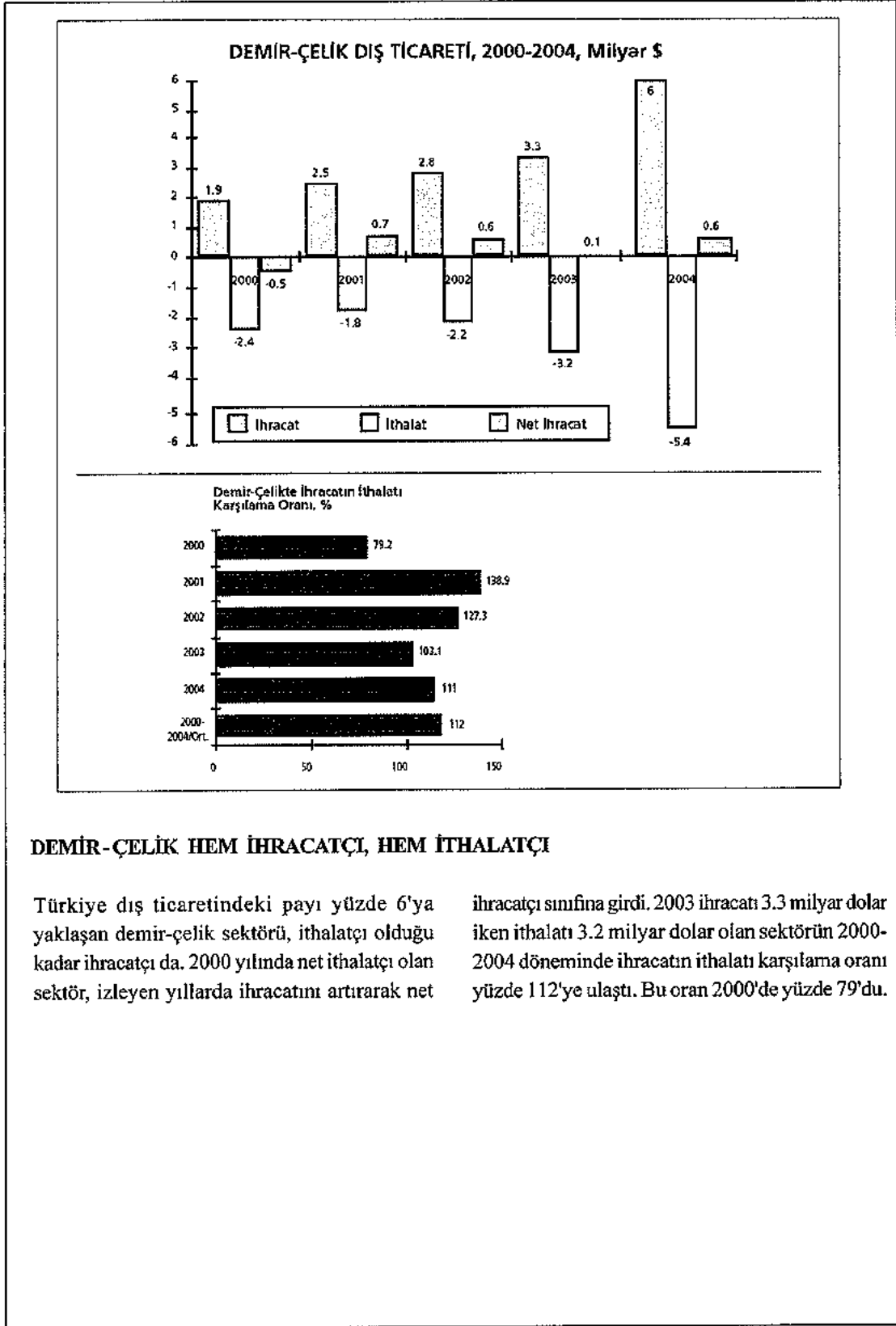

İhracatın yine pek iddialı olmadığı alt sektörlerden demir-dışı metal sanayiinde dahili işlem rejimi çerçevesinde yapılan ürün ihracatı, 2004'te 0.6 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2004'te 33 milyar dolar olan bu çerçevedeki toplam ihracat içinde yüzde 1'lik bir pay alabildi. Sektörün ihracatı 2002 yılında da 0.6 milyar dolar, 2003 yılında da yine 0.6 milyar dolar dolayındaydı. Buna karşılık bu ihracatın gerektirdiği ithalat 2002'de yüzde 66.7 iken 2003'te 71.8'e çıktı, 2004'te

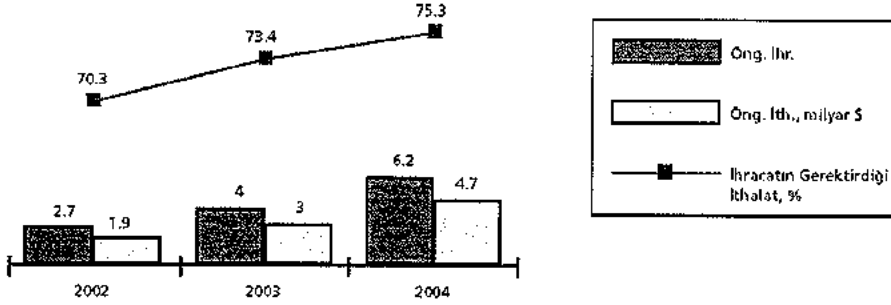
ise yüzde 67.8 olarak gerçekleşti.

Demir-dışı metal sanayiindeki verimlilik ve reel ücret eğrilerinin görünümünü de şöyle özetleyebiliriz: Sektörde verimlilik 2000-2004 arasında yüzde 14.3 oranında artmış görünüyor. Buna karşılık reel ücretlerdeki gerileme aynı dönemde yüzde 25'e ulaşmış durumda. Verimlilikteki nisbi artış ve reel ücretteki ciddi gerilemenin sağladığı avantaja rağmen sektör yeterince ihracata yönelmiş görünmüyor.

Demir Dışı Metal Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücret
1997=100

Demir-Çelik İhracatı İçin İthalat

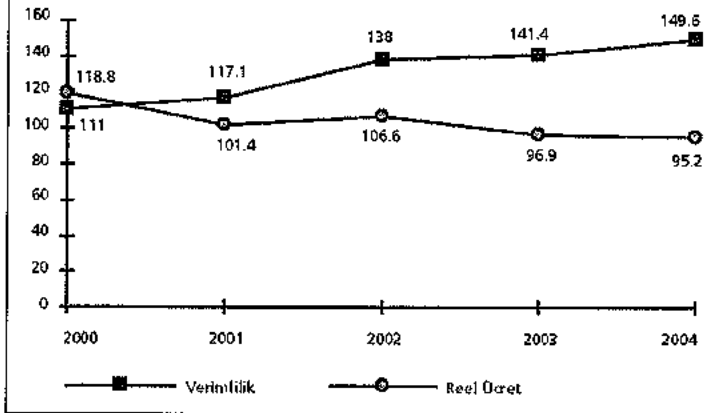

Toplamı 2004 yılında 33 milyar doları bulan dahili işlem rejimi çerçevesindeki ihracatın en önemli ikinci alt sektörünü demir-çelik sanayii oluşturuyor. 2004'te bu yolla yapılan ihracatta yüzde 19'luk pay alan demir-çelik sektörünün dahili işlem rejimi çerçevesinde ihracatı 2002'de 2.7 milyar dolar iken hızla artarak 2003'te 4 milyar dolara, 2004'te de 6.2 milyar dolara çıktı.

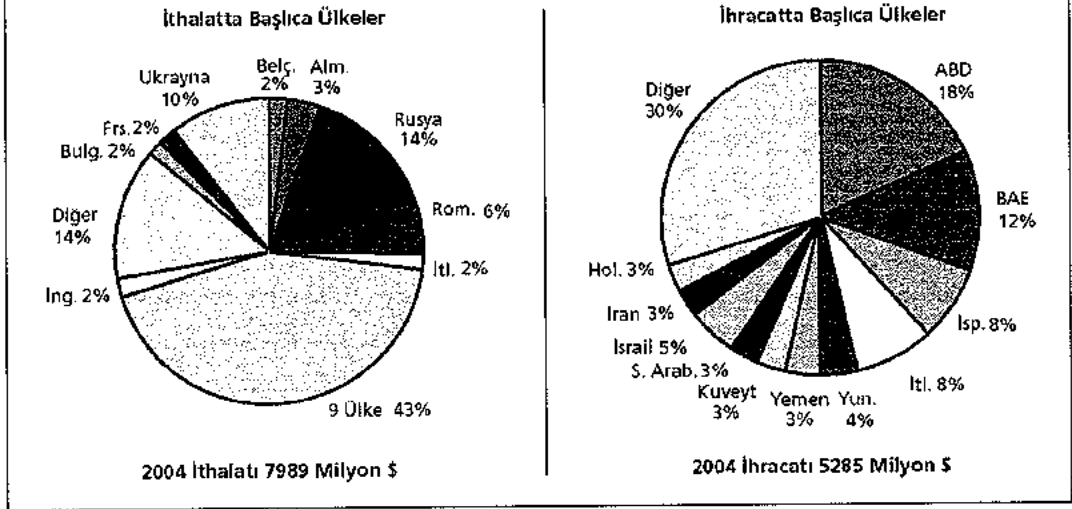
Sektörün ithalata bağımlılık oranının oldukça yüksek olduğu görülüyor. 2002'de ihracatın gerektirdiği ithalat yüzde 70.3 iken 2003'te yüzde 73.4 ve 2004'te yüzde 75.3'e çıktı. Bu oranın genel için yüzde 66 dolayında olduğu anımsandığında demirçelikte ithal girdi bağımlılığının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

İhraç kalemleri içinde uzun mamuller ilk sırayı almakta, uzun mamulleri sırasıyla demir çelik kütükler, yassı hadde mamulleri, demir çelik boru mamulleri, demir çelik inşaat aksamı, demir çelik radyatör, demir çelik mutfak eşyası izlemektedir.

Demir-çelik sanayiindeki verimlilik ve reel ücret eğrilerinin görünümünü de şöyle özetleyebiliriz: Sektörde verimlilik 2000-2004 arasında yüzde 35 oranında artmış görünüyor. Buna karşılık reel ücretlerdeki gerileme aynı dönemde yüzde 20'ye yaklaşmış. Verimlilikteki yüksek artış ve reel ücretteki ciddi gerilemenin sağladığı avantaj, sektöre ihracatta rekabet gücünde kazandırmış durumda.

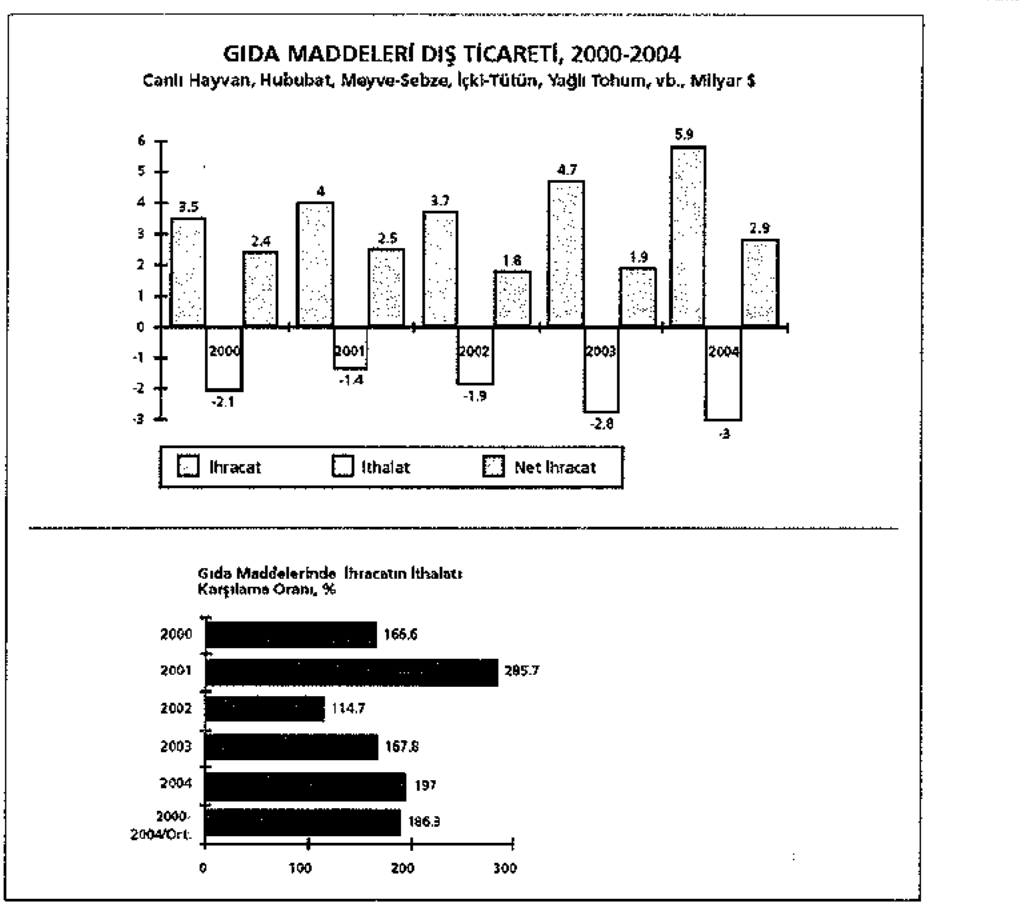
Demir-Çelik Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücret
1997=100

Ükelere Göre Demir-Çelik İthalatı ve İhracatı

Demir -çelik ihracatının 2004'te yüzde 16.5'i ABD'ye gerçekleştirilirken Birleşik Arap Emirlikleri yüzde 11.2 ile ikinci sırayı almıştır. İtalya ihracatta yüzde 7.3, İspanya ise yüzde 7 pay almışlardır. İsrail yüzde 4.6'lık payıyla beşinci önemli demir-çelik ihraç pazarı durumundadır. İhraç demir-çelikte ithal girdinin payı dörtte üçe ulaşırken ithalat yapılan ülkelerin eski Doğu Bloku ülkeleri olması dikkati çekmektedir. 2004

yılında 8 milyar dolara ulaşan demir-çelik ithalatında Rusya yüzde 24.8 ile birinci, Ukrayna yüzde 18.3 ile ikinci, Romanya da yüzde 10.2 payla üçüncü sırayı almışlardır. Böylece bu üç ülkenin ithalattaki payı yüzde 53.3 olarak belirmektedir. Bunlara yüzde 2.8 payıyla Bulgaristan eklendiğinde bu kategorideki 4 ülkenin payı yüzde 56'yı geçmektedir.

GIDA MADDELERİ "NET İHRACATÇI"

Türkiye dış ticaretinde yüzde 6.5 payı olan gıda maddeleri sektörü, ihracatın, ithalatın bir kat üstünde olduğu "net ithalatçı" sektörlerden biri. 2000-2004 döneminde sektörün ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 190'a yakındı. Dış ticaret

hacmi 2003 yılında 7,5 milyar dolara çıkan ve 2004'de 9 milyar doları bulan sektör, önemli bir ihrac potansiyeline ve rekabet gücüne sahip. 2003 yılı ihracatı 4.7 milyar doları bulan sektörün 2004 ihracatı 6 milyar dolara yaklaştı.

GIDA NET İHRACATINDA ALT SEKTÖR PAYLARI, Milyon \$

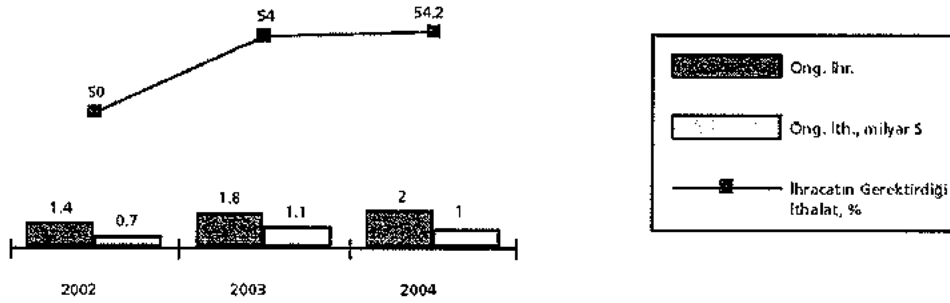
	2000	2001	2002	2003	2004	2000-2004
Canlı Hayvan-Gıda	1732	2580	2062	2340	3243	11957
İçki-Tütün	164	175	208	238	321	1106
Yağlar	-275	-141	-317	-257	-325	-1315
Yağlı Tohum ve Meyve	-212	-104	-197	-377	-403	1320
	1409	2510	1756	1944	2836	10428

GIDADA SEBZE - MEYVE - TÜTÜN ÖNEMLİ İHRAÇ ÜRÜNLERİ

Gıda maddeleri ihracatında en önemli kalemleri meyve-sebze ve bunlardan yapılan salça, konserve, reçel gibi mamuller ile tütün, bal,şeker ve mamulleri önemli bir yer tutuyor. İthalatta

ise hububat ve mamulleri, sigara-tütün, yağlı tohum, dikkat çeken ithal kalemleri. Hayvansal ve bitkisel yağlar, hayvan yemleri diğer önemli ithal kalemleri..

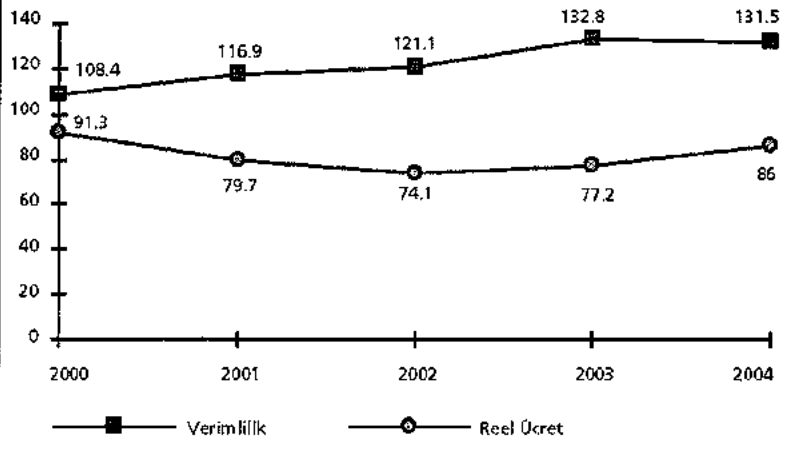
Gıda-İçki İhracatı İçin İthalat

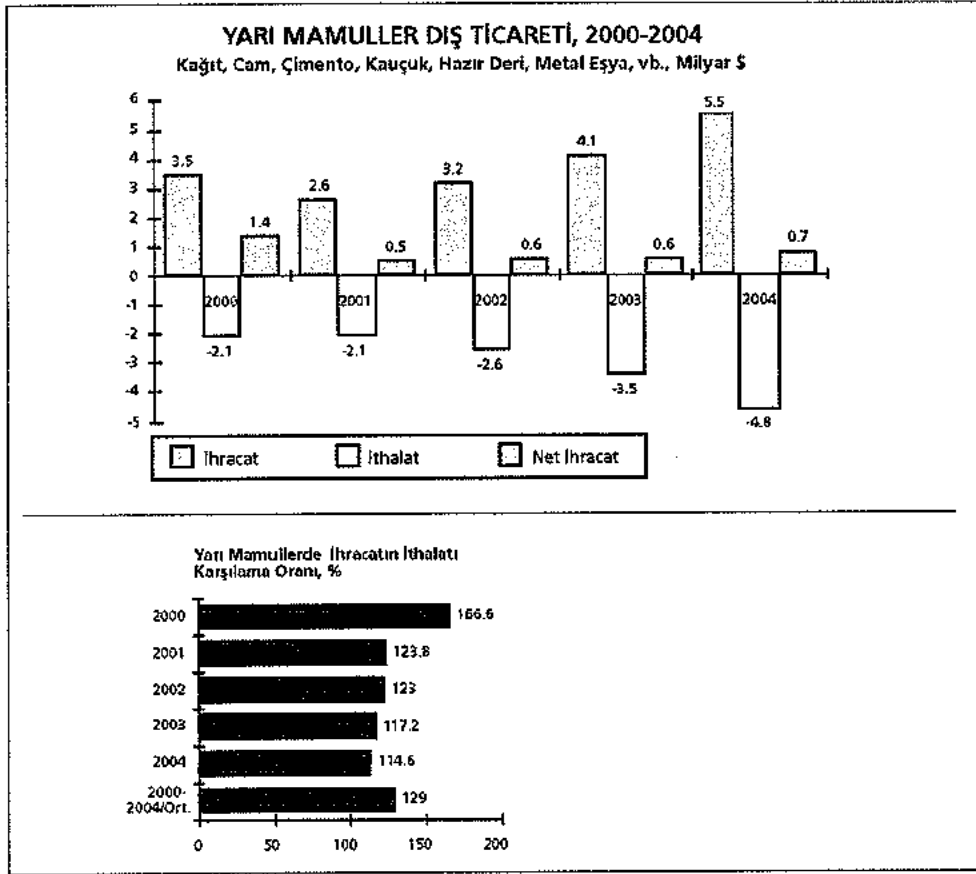

2004 toplam ihracatı 6 milyar dolara yaklaşan gıda-içki sektörünün ihracatının üçte birinin dahili işlem rejimi çerçevesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre, 2002'de bu çerçevede yapılan ihracat 1,4 milyar dolar iken 2003'te 1,8 milyar dolara, 2004'te ise 2 milyar dolara çıkmıştır. Bu, dahili işlem rejimi ile gerçekleştirilen 33 milyar dolarlık ihracatta gıda-içki sektörünün yüzde 6 pay alması anlamını taşımaktadır. Ancak bu ihracat bile, ihracat bedelinin yüzde 54 'üne tekabül eden ithal girdi ile gerçekleştirilmektedir. Bir tarım ülkesi olması, dolayısıyla yerli girdi

avantajına sahip olması beklenen gıda-içki sektöründe de 2004'te 2 milyar dolarlık ihracat için 1 milyar doları aşkın girdi ithalinin gerçekleştirilmesi ilgi çekicidir.

Sektörün verimlilik ve reel ücret eğrilerinin görünümünü de şöyle özetleyebiliriz: Sektörde verimlilik 2000-2004 arasında yüzde 21 oranında artmış görünüyor. Buna karşılık reel ücretlerdeki gerileme aynı dönemde yüzde 5,5 dolayında. Verimlilikteki yüksek artış ve reel ücretteki gerilemenin sağladığı avantaj, sektöre ihracatta rekabet gücü de kazandırmış durumda.

Gıda-İçki Sanayiinde Verimlilik ve Reel Ücret
1997=100

YARI MAMULLERDE "NET İHRACATÇI"

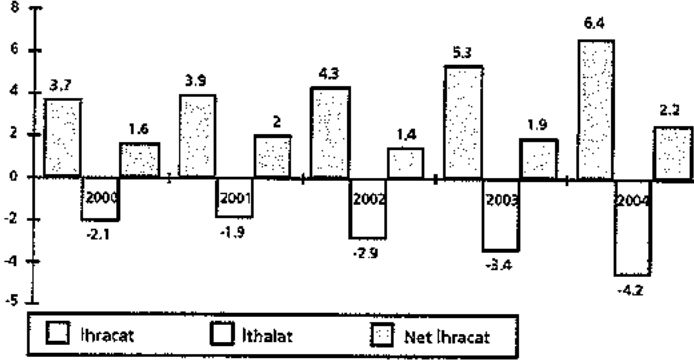
Kağıt, cam, çimento, kauçuk, hazır deri, metal eşya gibi ürünleri bünyesinde barındıran sektör, Türkiye dış ticaretinde yüzde 6.5 pay sahibi. Son 5 yılda yaklaşık 19 milyar dolar ihracat, buna karşılık 15.5 milyar dolar ithalat

gerçekleştiren sektör aynı dönemde 3,5 milyar dolar net ihracatçı oldu. Sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 129. Cam, çimento, metal eşya ihracatı sektörde önemli bir yer tutuyor.

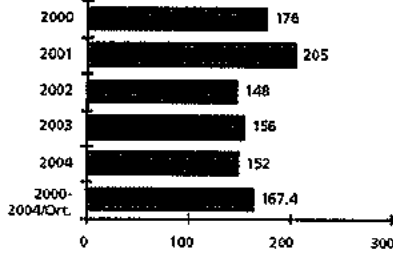

DOKUMACILIK ÜRÜNLERİ DİŞ TİCARETİ, 2000-2004

Pamuk İpliği, Naylon, Denim Kumaş, Sentetik Lif, Tül, Çarşaf, Bez, Perde vb., Milyar \$

Dokumacılık Ürünlerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, %

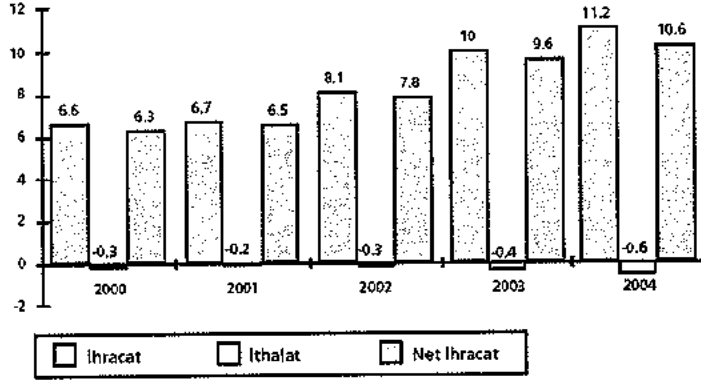
DOKUMACILIK ÜRÜNLERİ GERÇEK "NET İHRACATÇI"

Pamuk ipliği, naylon, denim kumaş, sentetik lif, tül, yatak çarşafı, tuvalet ve mutfak bezleri, perde vb. ürünleri kapsayan dokumacılık sektöründe Türkiye hep "net ihracatçı". Türkiye dış ticaretinde yüzde 7.5 oranında bir yere sahip olan sektör, son 5 yılda yaklaşık 23.5 milyar dolarlık ihracat, buna karşılık 15.5 milyar dolarlık ithalat yapmış ve 8 milyar dolarlık net ihracat

gerçekleştirmiş. Bununla birlikte başta pamuk ipliği olmak üzere, sektörde, 2003'ten itibaren yaşanan aşırı kur değerlenmesinin etkisiyle ithalatın hızını artırdığı gözlenmektedir. Sektörde ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılında yüzde 176 iken 2004 ortalarında yüzde 152'ye kadar gerilemiş durumda. Yine de sektör, Türkiye'nin net ihracatçı birkaç sektöründen biri.

HAZIR GIYİM DIŞ TİCARETİ, 2000-2004

Örme Tişört, Kazak, Pantolon, Etek, Şort, Çorap, Gömlek, Bluz, Deri Giyim, vb., Milyar \$

HAZIR GIYİM NET İHRACATINDA ALT SEKTÖRLER

	2000	2001	2002	2003	2004	2000-2004
Deri ve Giyim	331	349	364	379	357	1780
Diğer Giyim	5990	6073	7446	9160	10183	38852
	6321	6422	7810	9359	10540	40632

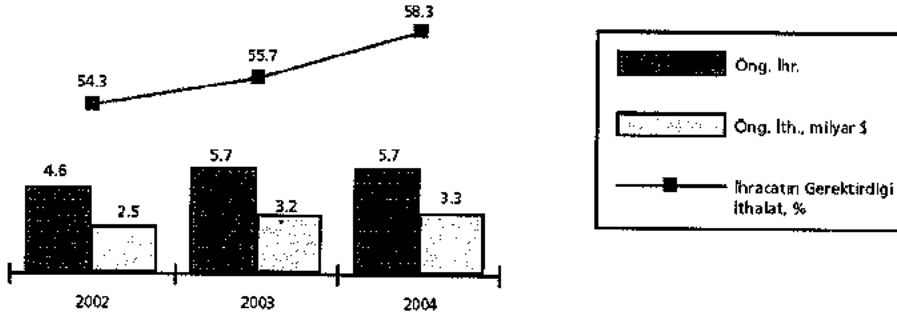
EN NET İHRACATÇI SEKTÖR HAZIR GIYİM

Türkiye'nin en net ve en büyük ihracatçı sektörü hazır giyim. Türkiye dış ticaretinde yüzde 9'luk payı olan hazır giyimde 2000-2004 döneminde 41 milyar dolarlık ihracata karşılık sadece 8 milyar dolarlık ithalat yapıldı. Böylece hazır giyimde 5 yıldaki net ihracatı 41 milyar dolar oldu. Bu, aynı dönemde gerçekleştirilen net ihracatın yüzde 63.8'inin hazır giyim tarafından gerçekleştirilmesi demek. 2000-2004 döneminde

hazır giyimde ihracatın ithalatı karşılama oranı 25'e 1 gibi olağanüstü boyutta. Başka bir ifadeyle, hazır giyimde 25 birim ihracata karşılık 1 birim ithalat yapılmış.

Hazır giyim sektörü ihracatının yüzde 4.4'ünü deri ve kürk eşyası oluştururken ezici ağırlık tişört, kazak, pantolon, etek, şort, çorap, gömlek, bluz gibi ürünlerde.

Dokuma Giyim İhracatı İçin İthalat

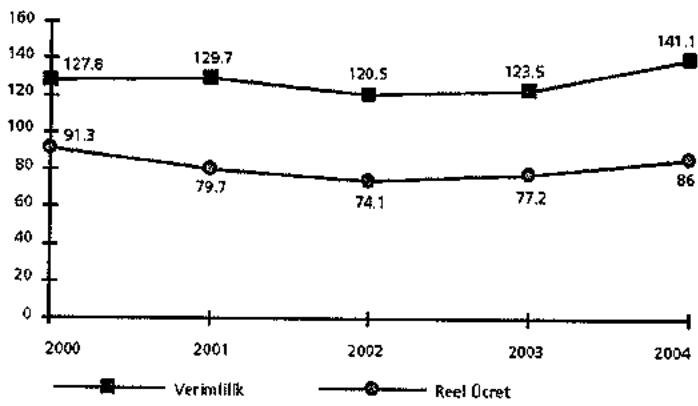

Dahili işlem rejimi ile 2004'te yapılan 33 milyar dolarlık ihracatta 5.7 milyar dolar ile yüzde 17.2'lik pay alan dokuma-giyim sektörü, taşıt ile demir-çelikten sonra üçüncü sırayı tuttu.

Sektörün bu rejimle ihracatı 2002 yılında 4.6 milyar dolar iken izleyen iki yılda 5.7 milyar dolara çıktı. Türkiye'nin mukayeseli avantaja sahip birkaç sektöründen biri olarak bilinen tekstilde, dahili işlem rejimi ile yapılan ihracatta ithal girdi kullanımının, ihraç bedelinin yüzde 58.3'üne ulaşması oldukça anlamlı. Sektörün girdi ithalinde Çin ve Hindistan önemli olmaya başlarken, yine Uzak Doğu menşeli girdilerin Avrupa üstünden Türkiye'ye girdiğinden ve bu durumun yerli girdi üreticilerini zor durumda bıraktığından söz ediliyor. (Bkz. Kutu: Halit Narin'in dahilde işleme rejimine eleştirileri).

Sektörün verimlilik ve reel ücret eğrilerinin görünümünü de şöyle özetleyebiliriz: Sektörde verimlilik 2000-2004 arasında yüzde 10.4 oranında artmış görünüyor. Buna karşılık reel ücretlerdeki gerileme aynı dönemde yüzde 6 dolayında. Verimlilikteki artış ve reel ücretteki gerilemenin sağladığı avantaj, sektöre ihracatta rekabet gücü de kazandırmış durumda.

Türkiye hazır giyim ve konfeksiyon ihracatının %70 kadarlık bir bölümünü AB üyesi ülkelere gerçekleştirmektedir. İhracat gelirlerinin büyük bölümü Euro cinsinden kazanılmakta, ihracat rakamları ise Dolar cinsinden tutulmakta ve açıklanmaktadır. Euro'nun dolara karşı değer kazanması ve öylece seyretmesi, konfeksiyon ihracatındaki performans değerlendirmelerinde özellikle dikkate alınmalıdır.

Giyim Sanayinde Verimlilik ve Reel Ücret
1997=100

ÖZGEÇMİŞ

1955 yılında Van'da doğdu.

1978 ODTÜ İdari İlimler Fakültesini bitirdi.

1977-1978 yıllarında Tüm İktisatçılar Birliği Genel Sekreterliği yaptı. Çeşitli basın yayın kuruluşlarında araştırmacılık, yönetmenlik, danışmanlık, yazarlık ve yorumculuk görevlerinde bulundu. Halen danışmanlık, yazarlık yapmakta ve Galatasaray Üniversitesi'nde konuk öğretim görevlisi olarak Kültür Endüstrisi ve Medyanın Ekonomi Politikası dersi vermektedir.

Kitap ve raporları: Devlet İşletmeleri ve Türkiye: TİB Yayınları, 1978, Türkiye Ekonomisinde Bunalım I: 24 Ocak Kararları ve Sonrası, Belge Yayınları, 1980; Türkiye Ekonomisinde Bunalım II: 12 Eylül'ün Ekonomi Politikası, Belge Yayınları, 1982; Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları: Belge Yayınları, 1984; Türkiye'de Holdingler: Gözlem Yayıncılık, 1987. Arkadaş Yayınevi, 1990; Doğu Anadolu'nun Hikayesi: Ekonomik ve Sosyal Tarih: Arkadaş Yayınevi, 1990;

Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: İletişim Yayınları, 1991; 100 Soruda Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi: Gerçek Yayınları, 1992; Grafiklerle İstanbul: Sosyal ve Ekonomik Atlas, İst. B. Belediyesi Yayını, 1994; İstanbul'un İki Yüzü: Arkadaş Yayınları, 1996; Paranın Serüveni: İş Bankası/Tarih Vakfı, 75. Yıl Serisi, 1998; Bölgesel Eşitsizlik, Alan Yayıncılık, 1998; Gelir Uçurumu, OM Yayıncılık, 2001; 100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İletişim Y. 2002; Filler ve Çimenler: Medya ve Finansa Doğan/Anti, Doğan Savaşı, İletişim Y., 2003; İşte Eseriniz: 100 Göstergede Kurulardan Çöküş Türkiye Ekonomisi, İletişim Y. 2003; Türkiye ve Ege Ekonomisinde Ekonomik Panorama, Düzenli Rapor. 2002, 2003, 2004, 2005; Cumhuriyetin 80. Yılında Ege Bölgesinde Gelişme, EBSO Yayını, 2003; Kriz ve 2003 Ekonomisinin Analizi, Petrol-İş Yayını, 2004; IMF Politikaları, Petrol-İş Yayını, 2004; Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı, İTO Yayını, 2004; Tarladan Borsaya Pamuk, İTKİB Yayını; Türkiye'nin Dış Ticaretinin Sektörel Analizi, EBSO Yayını, 2004; Türkiye İhracatının İthalat Bağımlılığı, EBSO Yayını, 2005; Göstergelerle İstanbul, ASK Yayını, 2005.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

IV. OTURUM

***Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhraçata
Yönelik Sanayileşme; Fason Üretim ve Taşeronlaşma***

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : Oğuz TÜRKYILMAZ

(Makina Mühendisleri Odası, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Mustafa SÖNMEZ'e değerlendirme ve açıklamalarından ötürü teşekkür ediyoruz.

Lisede bir hocamız vardı, yaşıyorsa kulakları çınlasın; "sunulan gerçekleri hiçbir zaman öyle kabul etmeyin, sürekli sorgulayın, soruşturun, inceleyin, arkasında ne var, bir anlayın" derdi. Bu sözleri duyduğumdan bu yana, 40 yıla yakın bir zaman geçmiş, ben hep hayatımda ilke olarak edindim. Bir kez daha buradaki konuşma da onu gösteriyor, yani Türkiye ihracatını arttırıyor, Türkiye büyüyor, bu sanal bir şey. Ama ne pahasına? Hocalarımız, birinci tur konuşmalarında bunun pahasına olduğunu, nasıl olduğunu ortaya koydular.

Şimdi sözün salona vereceğim. Süremizin sınırlı olduğunu, bundan sonraki oturumların da olduğunu dikkate alarak, başkalarının da konuşma hakkına saygı duyarak, soru ya da katkılarınızı çok öznlü bir şekilde ifade etmeniz için söz vereceğim.

Buyurun Sayın Yavuz Bayülken.

Yavuz BAYÜLKEN

(Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Ben öncelikle konuşmacılara, gerçekten işin ruhunu bize anlattıkları için çok teşekkür ediyorum.

Bu arada iki sorum olacak. Birincisi, Sayın DİKMEN'e bir sorum var: 89'dan, 90'dan bir tablo var; önce işgücü maliyetlerinde bir artış, ardından da bir işsizlik tablosu, nitelikli işgücünün işsizliği olayını çizdi, yanılmıyorsam, doğru ortaya koyduysam. Bu bilerek yapılan, yani ekonominin kendi şeyleri dışında oluşturulan tablo mudur, bunu öğrenmek istiyorum. Yani "işgücü ücretlerinde yüzde 90'lara varan bir artış var" dedi, ardından "işletmeler zor durumda kaldı" denildi. "Ucuz

işgücüne doğru bir kayış oldu, ardından Türkiye'de işgücü maliyetlerinde bir düşüş, ücretlerde bir düşüş ve işsizlik olayı çıktı" denildi. Bu tablo biraz daha açıklanabilir mi acaba, bu nasıl bir süreç, nasıl bir ekonomik şeyden geçiyor, bunu bilmek istiyorum.

İkinci sorum Sayın SÖNMEZ'e: Olayı çok iyi açıkladı, yani bizim kafamızda da olan birçok şey açıklığa kavuştu. Yalnız, çözümde şöyle bir şey var: İç pazara dönmek ve dolayısıyla bu büyük iç pazarda hem istihdama bir çare bulunabilecek şekilde çözüm, hem sanayinin üretimini arttırmak mümkün gözüküyor. Dolayısıyla yeni bir ekonomik strateji çizmek gerekiyor, bu dönemde yapılabilecek şey bu. Şu günkü bu sarmalda, dış borçların bu düzeye çıktığı, sıcak paranın böyle bir akış gösterdiği, neredeyse Türkiye'nin bir sanal cennete dönüştüğü bir dönemde, bu geçişi nasıl bir şeyle sağlayabiliriz? Bu da oldukça sancılı bir dönem gözüküyor, yani birden bire bu geçiş, uluslararası planda, uluslararası şeyde, Avrupa Birliği müzakerelerinde nasıl bir şey getirecek Türkiye'ye, bunu kendisinden rica edeceğim. Yani bunu şey yapabilmek zor belki; çnkü o geçiş, çok sancılı bir geçiş.

Teşekkür ederim.

Erel ÖZBOZKURT

(Kimya Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Her 3 konuşmacıya da teşekkür ediyorum.

Kontrol sanayii, kontrol mekanizması değişik bir boyuta geldi günümüzde. Eskiden demir-çelik vesaire gibi klasik birtakım sanayilerin kontrol şeyi olarak kullanıldığı dönemlerden artık çok farklı boyutlara çıktı. Bu nedenle, artık dünyadaki paylaşım ve sanayinin yaygınlaştırılması yapısı da değişti, bileşimi de değişti. Böyle bir zinciri yukarıdan aşağı düşündüğümüzde, bizim gibi çevre ülkelere ve daha başka diğer ülkelere düşen paylar ve verilen rolleri görmek durumundayız. Biz istesek de, istemesek

de dış ticaretimizde açık vermek durumundayız; şu bağlamda: Eğer bu formülü kabul ediyor ve bunun içinde rol alıyorsak.

İkincisi, çok konuya değinildi, aslında zaman kısa olduğu için şey yapamayacağım "İhracat yapmak için ucuz işgücüne ihtiyacımız var, rekabet açısından" denildi. Ucuz işgücünün daha ucuzu başka yerlerde de var; onlarla rekabet ede ede nereye kadar gidebileceğiz?

Bir de kayıtdışı şikâyet ediyoruz. Türkiye'de kayıtdışı olmazsa, biz dış ticaretimizi bu boyutlarda yapabilir miydik? Şimdi az çok Avrupa Birliğiyle gelen bir kontrol mekanizması var. Bu kontrol mekanizmaları yaşama geçtiği zaman, bizim dış ticaretimizi hangi düzeyde etkileyecek, ne kadar dış ticaret yapan şirketlerimiz olacak, bunları düşünmek durumundayız.

Yine benim söylemek istediğim şey; rakamlar çok doğru, ama yaşanan ve yaşamda olan şeyler çok farklı. Tekstilde, diğer konularda bizim yapmamız gereken şeyi şöyle işaret etmek istiyorum: Bugün rekabet edebilmek için doğru malzemeler, doğru üretimler ve doğru hedefler koymak durumundayız. Bunlar, kimyadan örnek veriyorum, yeni malzemeler, araştırma yoğun ve bilgi yoğun çalışmalar, programlar; bunlar bilişim olabilir, iletişim olabilir, yeni kullanılan malzemeler olabilir. Türkiye bunlara yönelmedikçe, bu konuda bütün varlığımı ve çabamı yoğunlaştırmadıkça, biz yıllardır çevre ülke, çevrenin gerisindeki ülke konumunda rolümüzü oynamaya devam edeceğiz. Bir şansır, beyin gücüyle yapılabilecek çok şey vardır ve dünyada bu ekonomik ve sanayi aşamasında Türkiye'nin bir şansı vardır, bu şansını iyi kullanması gerekiyor. "Şunu ihraç edeceğim, bunu ihraç edeceğim" diye uğraşmak evet, iyidir, ama yeni malzemeler, yeni araştırma konuları ve bu alanda bir rekabeti seçmesi gereklidir diye düşünüyorum.

Herkesi saygıyla selamlıyorum.

Yusuf Ziya KAYIR

(Metalürji Mühendisi, KOSGEB)

Konuşmacılara bu güzel sunuşlarından dolayı çok teşekkür ediyorum.

Ben metalürji mühendisi olmam sebebiyle, dünya demir-çelik sektörünü izliyorum. Dünya demir-çelik sektörü, aslında dünyadaki ticareti ve sanayileşmenin nereye gittiğini anlamak açısından önemli bir anahtar. Evet, üretim coğrafyası değişiyor. Mesela demir-çelik üretimine baktığımızda, demir-çelik üretimi Asya'ya, Çin'e, o tarafa doğru taşındığını görüyoruz. Ama bu üretimin coğrafyasının değişmesinde bazı kısıtlar var. Enerji maliyetleri, petrol fiyatları ve işçilik, bazen bir üretimin başka bir tarafa taşınmasını ekonomik kılabilir. Ancak ağır malzemeleri çok uzak yerlere taşıyıp orada imalat yapmak istediğimizde, sonuçta onun taşınması önemli bir maliyet rakamı oluşturduğu için, ağır malzemelerin coğrafya değiştirmesi konusunun biraz zor olduğunu söyleyebiliriz. Mesela 2004 yılında Çin'de demir-çelik üretimi yüzde 25 artarak 250 milyon tona ulaştı. Bu, aşağı yukarı dünya demir-çelik üretiminin yüzde 25'iydi ve yüzde 25'lik yıllık artışıyla Çin, dünyanın birinci çelik üreticisi oldu.

Başka bir konuya geçiyorum. KOSGEB'de elektrik motoru üreten bir firmaya gittiğimde, şöyle bir görüşmeyle karşılaştım: Küçük motorları Çinlilerin daha ucuz sattığını ve firmanın küçük motorları Çin'deki bir Amerikan firmasına imal ettirebilmek için anlaşma yolunda ilerlediğini öğrendim. Yalnız, bu elektrik motorlarının önemli bir kısmı da döküm gövdesi, döküm parçadan oluşmakta. Dünyadaki çelik fiyatlarındaki ve pik fiyatlarındaki gelişmeyi, 2004 yılındaki artışları bir bilebilseler, Çin'den o küçük motorları, hani siz anlaşma yaptınız ya "şu fiyattan alacağım" diye, o fiyattan hiç alamayacaklarını, belki kendileri burada yerli olarak üretseler, yerli olarak üretmeye çalışsalar, daha kârlı çıkabileceklerini söyleyebilirim. Şöyle bir şey var:

Çin, kendi enerjisini, enerji kaynaklarını, doğal kaynaklarını dünyaya ucuza satmak ve dünya üretiminin 1/3'ünü üreterek insanların ürettiklerini ucuza satmak zorunda değil ki. Belki şimdi satıyor, ama daha sonra, çok kısa bir süre içerisinde kararını değiştirecek ve dünya üretiminin 1/3'ünü üreten ve refahından hiç faydalanmayan bir şey olamayacak.

Teşekkür ederim.

Adnan SERDAROĞLU

(DİSK Genel Bşk. Yrd., Birleşik Metal-İş Sendikası Genel Başkanı)

Ben de sunum yapan değerli hocalarımıza teşekkür ediyorum.

Tabii toplumda döviz'in durumuyla ilgili, konumuyla ilgili bir kavram kargaşası yaşanıyor, ben özellikle bunu Sayın SÖNMEZ'e sormak istiyorum: Sektör olarak düşündüğümüz zaman, metal sektörü. Bugün ihracatın lokomotif durumunda, en fazla dışsatım yapan sektörlerden birisi, metal sektöründeki üretilen şeyler. Yalnız, bugün işverenlerle tüm görüşmelerimizde en fazla şikâyet ettikleri konu, dövizin düşüklüğü.

Topluma da şu propaganda yapılıyor: Dövizin düşük olması, Türk Lirasının değerli olması, sanki geniş halk kesimlerinin yararlanmış gibi bir propaganda yapılıyor. Burada işverenlerin dövizin düşük olmasından kaynaklanan şikâyetleri var. Yani burada bir çıkar birlikteliği mi var? Dövizin düşük olması, hem toplumun yararına olan, ama çıkar çelişkisi mi var? İhracat yapan firmalara yönelik bir zarar mı ortaya çıkartıyor, düşük olmasının topluma yararı ne veya dövizin yükselmesi, Türk Lirasının değer kaybetmesinin topluma getireceği yararlar ne? Bu konuda Sayın SÖNMEZ'den düşüncelerini almak istiyorum.

Teşekkür ederim.

Neriman DAĞISTANLIOĞLU

(Emekli Öğretmen)

Teşekkür ediyorum.

Genellikle konunun uzmanları konuştuğuktan sonra söz almayı düşündüm. Gerçekten sanayinin önemine son derece inanıyorum. Bu kadar yetkili de bir araya gelmişken, kafamı kurcalayan şeyleri aktarmak istiyorum.

Öncelikle "enerjinin ucuza mal edilmesi için ne yapmak gerekir?" konusunu herhalde tartışmamız, insan gücüyle birlikte enerji maliyetinin düşürülmesi adına neler yapılması gerekir? Bunun netleşmesi ve hükümetle, sivil toplum örgütleriyle birlikte bu konunun çözülmesi gerekir diye düşünüyorum.

İkinci konu; yabancı ürünler piyasayı işgal etmiş durumdadır. Nereye bakarsanız, bütün mağazalarda bardaktan tabağa kadar, giysilere kadar son derece ucuz ürünler var. Makinalar, sanayi ürünleri daha da yoğun şekilde, inanın benim içim sızıyor, çok üzülüyorum. Neden biz bu kadar dışarıya hayranız? Aynı özelliği taşıyan iki ürün varken, neden kendi ürettiğimiz ürünlere sahip çıkmıyoruz, çıkamıyoruz, bunun üzüntüsünü duyuyorum. Halkın biraz daha bilinçlenmesi mi gerekir veya sivil toplum örgütleri, bu bilinci sağlamak için neler yapmalı? Tüm konuşmacılara soruyorum, kimler uygun bulursa cevap verebilir.

Bir diğer konu, bu yabancı ürünlerin girmesine neden olan acaba gümrük birliği mi? Bu gümrük birliğine Avrupa Birliğine girmeden evvel girmiş olmamız, açık pazar haline gelmemizi mi sağlıyor? Bu gümrük birliği düzenlemesini ne yapmamız gerekir, kaldırmamız da gerekiyor?

Yine üçüncü bir konu da, sanıyorum Alpay Bey, bazı firmaların büyüterek güzel iş yaptığını, yurtdışında pazarlara sahip olduğunu söylediler, bundan keyif alıyoruz. Acaba bu büyük firmalar, "Türk övün,

çalış"ı daha çok vurgulayarak kendilerine güvendikleri için ve yeteri kadar dış ülkelerde reklam yapabildikleri için mi bu başarıyı elde ettiler? Diğer küçük firmalar, bunlardan nasıl örnek alabilir? Belki üniversiteler olarak üreticiyle üniversite arasında bir diyalog geliştirilebilir mi, bu konuda birazcık bilgi rica ediyorum.

Bu Sanayi Kongresini hazırlayan tüm katılımcılara, hazırlayanlara teşekkürler ediyorum. Saygılar sunuyorum.

Mehmet EYÜBOĞLU

(Makina Mühendisleri Odası Denetleme Kurulu Üyesi)

Ben dünyada küreselleşmenin sanayi üzerinde ve tüm insanların yaşamında olumsuzluğu tizerine yeni yeni literatürler belirlendiğini görüyorum. Örneğin küresel üretim, ihracata yönelik sanayileşmeyi, bu dünyadaki küreselleşmenin olumsuz etkilerinden kaynaklanan yeni yeni literatürler olarak görüyorum. Gerçekte sanayi ve bu konuda bilim adamlarının, bilimle uğraşan insanların da sanki küreselleşmenin baskısı altında, bu kısır döngü içerisinde, bu kısır döngüye paralel bilimsel üretim yaptıklarını görüyorum. Bu gerçekten bir kısır döngü, yani sanayii bu çerçevede tartışmak bizleri nereye kadar götürebilir? Mustafa Sönmez Hocamızın bu konudaki yorumlarını rica ediyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Oğuz TÜRKYILMAZ

(Makina Mühendisleri Odası - Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Teşekkürler.

Sözü değerli hocalarımıza bırakıyorum.

Buyurun.

Doç. Dr. Cem SOMEL

(ODTÜ İİBF İktisat Bölümü)

Teşekkür ederim.

Bana doğrudan yöneltilen soru olmadı; fakat ortaya atılan sorulardan veya diğer konuşmacılara yönlendirilen sorulardan bir ikisinde kendi düşüncemi ifade etmek istiyorum.

Yavuz Bey, "iç piyasaya yönelik bir büyüme stratejisine geçiş nasıl olacak?" dediler. Bu elbette ki Türkiye ekonomisinin birçok probleminin birlikte çözüleceği bir tutarlı program gerektirir. Mesela iç borç, kamunun iç borç sorunu, dış borç sorunu, bunlara el atmadan stratejiyi değiştirmek mümkün değil. Ancak bunlar çözülebilir meseleler. Şimdiye kadar çözülememesi, ne uygulanan iktisat politikalarının tabiat kanunu hükmünde olmasından, ne de Allah'ın emri olmasından; bütün bu iktisat politikaları ve ekonominin genel şekillenmesi, insanların kararıyla oluyor. Dolayısıyla bağımsızlığa, sosyal adalete yönelen bir iktisadi strateji Türkiye'de pekala mümkündür. Daha önce Emek Platformu programı, 2001 yılında bu yönde zayıf da olsa, bir ilk teşebbüstü; fakat sahip çıkılmadı. Yoksa Türkiye'nin vasıflı insan gücü, emekten yana insan gücü bir araya gelse, pekala Türkiye'nin bütün bu sorunlarını tutarlı bir şekilde, makul bir şekilde çözümenin yolunu bulur.

Sadece şöyle bir mesele var: Hoca Hanım "gümrük birliğini ne yapmalı?" dedi. Şunu bir kere kabul etmek lazım: Batıyla, gelişmiş ülkelerle ahenk içinde, uyum içinde, onların onayını alarak Türkiye'nin olumlu yönde bir adım atması mümkün değil. Türkiye, eğer sosyal adalet, kalkınma, bağımsızlık yönünde bir tek adım atacaksa, mutlaka Batıyla bu sürtüşmeyi getirecektir ve bunu göze almak gerekmektedir. Yani Dünya Ticaret Örgütünden, OECD'den, Amerika Birleşik Devletlerinden övgüler alarak bu ülkenin çoğunluğu yararına herhangi bir politika uygulanamaz.

Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN
(A.Ü. SBF Kamu Yönetimi Bölümü)

Teşekkür ederim.

Önce şöyle bir şey söylemek istiyorum: 1989-98 döneminde evet, bir işgücü maliyetleri artışı söz konusu, bir yandan da başka kâr kaynakları ortaya çıktı, özellikle büyük sermaye için. Küçük ve orta ölçekli sermaye bundan yararlanamadı, finansal piyasadan kârlar elde etmek, rantiyer etkinliklere yönelmek, kimilerinin gazino kapitalizmi dediği şey, doğrudur, çok büyük oranda büyük sermaye oradan kâr elde ederek sistemi sürdürmeye başladı. Ama unutmayın, her zaman sermaye birikimle büyür. Birikim yapmanın yöntemi, bana kalırsa reel bir yerlerden geçer. Ucuz işgücü bulursa, emeğin artı değerine daha çok el koyar; ucuza işgücü bulamazsa, onu telafi etmek için başka yöntemlere başvurur. Sermaye yamyamdır, kardeşini yer, çok basit, yani bugün benim anlatmaya çalıştığım şey bu. Eğer ucuz işgücü bulamazsa, kardeşini yer, küçük kardeşini yer, küçük sermayedarı yer. Uluslararası sistem de böyle çalışır, çokuluslu şirketler böyle yürür. Küresel kapitalizm, ilkel birikim modeli üzerinden yürüyor daha çok, gördüğüm kadarıyla.

Ne oluyor? Türkiye'de işgücü maliyetleri artıyor. Ben 98'de Denizli'deydim; Türkiye'de işgücü maliyetleri artmış, finansal krizi yemiş Denizli, 94'ü, 97'yi yemiş, ağlaşıyorlar. Küçük olanlar daha çok batmış, daha küçük olanlar daha çok batmış. 10 bin tane işsiz var, aileleriyle beraber 30 bin aileye yükselmiş işçilerin işsizliği. Kimi fabrikalarda 3 aydır para ödenmiyor. Niye çalışıyorlar diye merak ettim; ellerinde tepsilerle gidiyorlar, bedava öğle yemeğini almak için çalışıyorlar. Böyle bir sistem anlaşılabilir bir şey değil. Bunun tek bir anlamı var: Sermaye yamyamdır, benim size söyleyebileceğim bu. Dolayısıyla hem kardeşini yer, onu batırır, hem işsizliği artırır. Kimi bulursa, kimden daha çok fayda sağlarsa, orada işsizlik artar. Bu krizler, bence bu

kadar rastlantısal değil, küresel üretimin seyrini belirliyorlar. Türkiye'de bir kriz olunca, bakıyorsunuz, Romanya, Çin vesaire daha çok pay almaya başlıyor, onlar yükseliyor, oradan başka bir yere çıkıyor.

Açık söyleyeyim: Üretim yaparak bu sistemden çıkış mümkün değildir, marka üretmek de çıkış mümkün değildir; çünkü marka üretmeye başlayanlar da yamyamlar arasına girer, kendi insanını yer. Benim anlatmaya çalıştığım şey bu. Bu sistemden çıkışın bana göre tek bir yolu vardır; o da siyasettir.

Teşekkür ederim.

Mustafa SÖNMEZ

(Araştırmacı, Yazar, Yorumcu, Ekonomist)

Nevzat AKÇURADAY'ın sorusu, Yavuz Beyin sorusuyla büyük ölçüde çakışıyor. Önce izin verirseniz, Yavuz Beyin bahsettiği o 80 sonları ve 90 başındaki işsizlik meselesine bir gönderme yapalım: O sırada hatırlayacaksınız, Özal iktidarı döneminde, 88'e kadar epey bir düşük seyreliyordu ücretler ve kamuda ciddi toplu sözleşmeler birikti ve "Zonguldak Bahar Eylemleri" adı altında ciddi, yılların süren reel ücret düşmelerine bir ayaklanma oldu, ciddi işçi eylemleri oldu. Zonguldak maden işçileri, sonra TÜRK-İŞ bünyesindeki diğer kamu işyerlerinde yükselişler oldu işçi hareketinde. Sanırım Demirel iktidarı dönemi; o sırada ekonomide bir stok dönemleri vardır, yani bir kemer sıkma dönemi geçirilmiş, sonra seçimlerin de gündemde olmasıyla daha büyümeci, daha iç pazarı canlandırmaya dönük niyetler de vardı, bunlar üst üste düştü. Yani hem işçi hareketindeki yükselme, hem ekonominin o sırada bir iç pazar kaynaklı talebe dayanan büyüme ihtiyacıyla beraber ücretlerde hatırı sayılır bir iyileşme oldu o dönemde, geçmişin kayıplarını epey telafi eden. Ancak tabii sıhhatli bir iktisat yapısı olmadığı için, o büyüme dönemi, beraberinde kısa sürede, önce bir Körfez krizi de yaşandı, tekrar bir daralma

oldu. 92-93'te yine o Demirel iktidarının "popülist" uygulamalarıyla ekonomi yeniden ısındı, döviz kuru tekrar düşük tutuluyordu o sırada. İhracat geri dururken, ithalatta ciddi patlamalar oldu ve Türkiye, 93 sonunda, 94'te o krize girdi. Krizle beraber tabii dibe vurunca, bir sürü işletme tensikata gitti, kapandı, işsizlik büyüdü, reel ücretler tekrar geriledi. Yani o dönemdeki yükselmenin sosyal ve iktisadi tarihi kabaca böyle.

Evet, iç pazar odaklı bir büyüme stratejisine ihtiyacı var Türkiye'nin. "Ona iç ve dış âlem ne der?" Tabii ki Cem Hoca'nın söylediği gibi, bütün diğer iktisadi politikalarının da oriyantasyonunu gerektirir. Ama bundan şu anlaşılmasın: Türkiye ihracatı burada göz ardı etmemelidir. İhracat da yapabilecek, fakat üreten bir ekonomi ve korunan bir ekonomi, yani Türkiye'nin hakikaten gardını düşürdüler. Türkiye şimdi sağdan yiyor, soldan yiyor. Yani buna gerek yoktu, buna kimsenin de hakkı yoktu. Türkiye, gardını tutarak içeriden beslenebilirdi, sanayileşebilirdi. Bu sanayile hem dışarıya satabilirdi, hem iç pazara satabilirdi. Yani 70 milyonluk bir pazar, ciddi bir avantajdır, bu ülkenin 80 yıllık birikimi ciddi bir avantajdır, bu işgücü ciddi bir avantajdır. Yani Türkiye'nin coğrafyası, bu iklimi, bu zenginlikleri, yani turizm diye geçiyoruz, eskiden dudak bükerdik, gerçekten turizm bile kendi başına daha endüstriyel, daha ciddi bir şey haline getirilebilirdi. Türkiye, böyle kum-deniz-güneş pespayeliğine düşmeden, bölgesel gelişmesini sadece turizm endüstrisine dayanarak, ama bunların hepsi, bilinçli, sistemli ve bağımsız politikayla olur, bağımsız olmak gerekir. Siz eğer bu gücü içeriden bulamazsanız, dışarıda tabii ki yaptırılmazlar, dışarıda tabii ki rol veriyorlar, işbölümünü orada yapıyorlar, pespaye rolleri dağıtıyorlar. Peki, biz niye bu rolleri oynuyoruz? Hani bizim muhtaç olduğumuz kudret, damarlarımızdaki asil kandaydı? Ne oldu kanımıza? Hakikaten özgüvenimizi kaybettik, yani şu muhalif partilere bakın; niye CHP'nin böyle bir programı yok, CHP ne savunuyor, ne istiyor?

Şundan korkuyorlar: O kadar paralize, o kadar pespaye olmuş ki her şey, "medya bize muhalefet yapar." Doğru, yani medya da bu sermaye kesimi, artık onların eline geçti, yani onlara rağmen düşüncelerini seslendiremiyorlar. Bu kadar bağımlı, bu kadar omurgasız, bu kadar pespaye olunca, tabii ki size ancak böyle rolleri verirler ve buradan da ancak kapkaç bir şekilde, hakikaten buradan da ancak yamyam kapitalizmi çıkar, yani buradan üretim filan çıkmaz, buradan herkes "ben götüreyim de ne olursa olsun", buradan bir şey çıkmaz. Buradan çıkacak olan şey, hakikaten haysiyetli, bağımsız bir politikayı getirip oturtmaktır, onu programlaştırmaktır, bunun arkasında durmaktır, bunun için örgütlenmektir. Cem Hoca doğru söylüyor, yani Tanrı şeyi değil bu politikalar, bunlar böyle değişmez şeyler değil. Bize ne yazık ki özgüvenimizi kaybettirdiler, en büyük darbeyi buradan yaptılar, en büyük darbeyi buradan yedi Türkiye. Yok artık, damarlarda asil kan falan. Niye çılgın Türklere böyle ağzı açık okuyor insanlar, yani okuduklarından ne anlıyorlar, ne ders çıkarıyorlar?

Dolayısıyla bir yerden başlamak zorundayız, bir yerden elimize toprağa basıp doğrulamak zorundayız. Bu böyle gidemez, gitmez, sonunda gerçekten dibe vurur, herkesi sefil eder. Bir yerden dönmesi lazım, riskleri alarak, ama maceracı değil, yani akıllı programlarla. Yapılmıyor da değil, hakkı yenilmesin, hakikaten Türkiye'de buna kafa patlatan insanlar var, ama yazık ki paylaşılmıyor, arkasında durulmuyor, yazık ki sahip çıkılmıyor. Yoksa olmayacak şeyler mi, niye olmasın? Kendi içinde tutarlı, kimsenin karşı çıkamayacağı, dış dünyanın bile karşı çıkamayacağı... Yani 2001 krizinde Türkiye, "Ben bu borçları ödemiyorum arkadaş. IMF, sen geldin ve beni bu duruma düşürdün, senin yüzünden biz bu krize girdik. Bize önce sabit kuru getirdin, dayattın, bütün şeylerimizi ona göre yaptık; arkasından 'hadi, dalgalı kura geçin' dedin. Kendi politikan iflas etti, bundan dolayı bize bu kadar zarar

verdin. Ey dünya, biz bundan dolayı dış yükümlülüklerimizi donduruyoruz. Bunun müsebbibi de IMF'dir" deseydi, bu haysiyetli çıkış olsaydı, kim acaba Türkiye'ye laf edebilirdi? Bunu bile yapmadı, yani ayağına gelen bu imkânı bile kullanmadı. Bu kadar özgüvensiz, bu kadar haysiyetten uzak yönetimlerce Türkiye maalesef bugünlere getirildi.

Dolayısıyla mümkündür, yani yapılırdı. Tabii ki sancılı olacaktır, sancısız olur mu? Türkiye'yi bu duruma getirenler, kolay mı getiriyorlar? Onlar da epey çaba harcıyorlar, yani neler neler yapıyorlar... Bakın, nereye getirip dayatmışlar; Türkiye şu anda IMF'nin kotasının üstünde IMF kaynakları kullanıyor. IMF, niye bizi öpüyor ki, bayram değil, seyran değil. Gelip söylediler dışişleri bakanları; Rice buraya geldiğinde dedi ki, "biz IMF'de sizi kayırıyoruz, Avrupa Birliğinde sizi kayırıyoruz Amerika olarak, siz de bu Ortadoğu meselesinde aman ha, bizden yana olacaksınız." Buraya getirdiler, Türkiye şimdi burada, yani Türkiye'ye şimdi İran'da, Suriye'de, Ortadoğu'da bunların hepsinin karşılığını isteyecekler. Biz sanıyoruz ki, çok iyi iktisadi politikalar var, hedefler tutturuluyor ve IMF ondan dolayı sırtımızı sıvazlıyor; yok böyle bir şey. Yani pekala Avrupa filan, onlar da IMF şeyi değil mi; dönüp diyebilirler ki, "bir dakika, bu kaynakları sen nasıl kullanıyorsun Türkiye'ye?" Pekala farkında, ama bu kaynakları kullandırmanın altında Büyük Ortadoğu Projesine işbirlikçilik, teslimiyetin faturası var. Ama bunlara gerçekten karşı çıkılabilir, çıkılması mümkündür. Bu iktisadi politikaları oluşturmak mümkündür, modelleri oluşturmak mümkündür, yani yapılmıyor da değil. Yakın zamanlarda Erinc YELDAN, taş gibi bir model ortaya çıkardı. Medyada bu modelin üstüne en ufak bir tartışma okudunuz mu, gördünüz mü? Üretilmiyor mu sanıyorsunuz; üretiliyor, bal gibi üretiliyor, ama sahip çıkılmıyor, arkasında durulmuyor, kitlelere mal edilmiyor. İnsanlar, bir şekilde teslim oldular, yani bu salon niye böyle olsun ki?..

Döviz kuru politikası, tabii ihracatçılar güya yakınıyorlar, yani "bir rekabet fırsatından, avantajından mahrum ediyor" gibi, ama o aynı ihracatçılar, o ucuz döviz kurunu kullanarak mal ithal ediyorlar. Yani döviz kuru, satarken sanki avantajlı değilmiş gibi görünüyor, ama o satılan ürünün, girdinin ithalatını cazip hale getirdiği için, orada bir avantaj sağlıyor. Onun için o kadar seslerini çıkartmıyorlar, yani oradan bir avantaj yakaladıkları için. Ancak doğrusunu isterseniz, bunun bir macera olduğunun da herkes farkında, yani böyle sıcak para hadisesiyle bu iş ne kadar döner? Şimdi ne yapmaya çalışıyorlar; "sıcak paradan biraz doğrudan yabancı sermayeye dönebilir miyiz, özelleştirmelerle beraber başka, İstanbul'un arsa rantını satarak, güneydeki gayrimenkulları satarak?" Yani bir yabancı sermaye girişi başlamış görünüyor, ama orada rakamlara yansıyan yabancı sermayenin yarısının gayrimenkul satışı olduğuna dikkat etmek lazım, hâlâ beklenen ölçüde bir yabancı sermaye girişi gerçekleşmiş değil. Tabii sıcak paradan oraya doğru çekip sıcak paraya olan bağımlılığı azaltmak konusunda bir niyet var, ama bu tam yapılamıyor. Çünkü sıcak para gibisi yok, öyle geliyor ki, gümbür gümbür; veriyorsunuz reel faizi, onunla beraber bütün çarklar dönüyor. Peki, ya dışarıda bir şey olursa, yani bu sıcak para gelmezse, içeride birtakım şeyler olursa, Türkiye bir maceraya sürüklenirse mesela, bu para kaçarsa ne olacak? Herkesin yüreğinde tabii pır pır ediyor, onun korkusu var. Ama böyle bir şey olursa da, yani gidecek olan tabii ki Türkiye'nin genel olarak bütün varlığıdır, ama en çok da orta sınıflar..

Çalışan sınıflara zararı, tüketici yönünden bakarsanız, kârlı gibi görünüyor. Niye? Bir örnekten yola çıkayım: Şu plazma televizyonlar, geçen şubat ayında 6,5 milyardı, 4 ay içerisinde 3 milyara indi; çünkü yüzde 85'i ithal girdi. Kur düşük seyrettiği için, birden bire, daha sipariş halindeyken yolda fiyatlar düşüyormuş, dışarıda da böyle bir rekabet var. Ürün bazında baktığımızda, tüketici açısından bir sürü avantajı

varmış gibi görünüyor, yani düşük kurdan dolayı birçok ürünü şey yapıyorsunuz. Düşük kur fiyatları sabitliyor, yani ithalattan kaynaklanan bir enflasyona engel oluyor. Ancak bariz örneğini verdik, yani ithalatı öylesine pompalıyor ki, içeride üretim diye bir şey kalmıyor, yatırım diye bir şeyin esamisi okunmuyor, istihdam olmuyor ve hepsinden önemlisi de, bütün diğer kalemler, yani borçlanma, ülkenin diğer önemli parametrelerine müthiş negatif etkileri oluyor. Daha reel bir yere çekilmesi lazım, daha gerçekçi olması lazım, doğru yer burada. Ama bu yapılmıyor, bilerek yaptırıyorlar.

Bu biraz da şuna benziyor: Lenin'di galiba, borçlardan bahsederken "verilen krediler, mal ihracına imkân veriyor" der. Yani bir taraftan emperyalizm size kredi verir, ama o kredi sayesinde ondan mal almanız için verir. Türkiye'ye giren sıcak para da ithalat imkânı veriyor, yani neredeyse bu sıcak para politikası, dış âlemin, Türkiye'ye büyük ölçüde ithalat yapanların işine geliyor; "bu sıcak para girişi olsun, onların ithalat imkânı olsun, bizim de malımız bu şekilde satılmış olsun, ister mamul, ister ihracata giren girdiler şeklinde." Bu tabii biraz sesli bir düşünce, ama ben buna biraz son günlerde takıldım. Eskiden mesela proje kredileri, program kredileri verilirdi, hükümetler kredi verirlerdi, uzun vadeli krediler, ama şart koşarlardı: "Bu krediyle şu yatırımı yapacaksınız, o yatırımı yaparken de şu malları bizim firmalarımızdan alacaksınız" diye. Bu sıcak para biraz şekilsiz filan, sahibi falan belli değil gibi görünüyor, ama sonuçta bu sıcak para girdikçe Türkiye ithalatçı, mal alıyor, bu sıcak para girdikçe böyle ithalata bağımlı bir ihracat yapıyor. Dolayısıyla sermaye akışı, aslında mal akışını beraberinde getiriyor. Yapabildikleri kadar bunu yapacaklar, yapıyorlar da.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Oğuz TÜRKYILMAZ

(Makina Mühendisleri Odası - Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Teşekkür ederiz.

Demin konuşmacılar da söyledi, Kongrede tamamız bu. Yani biz sanayileşen bir Türkiye istiyoruz, istihdamın arttığı bir Türkiye istiyoruz, refahın yaygınlaştığı bir Türkiye istiyoruz. Bunu bugün istemedik, geçmişten beri istiyoruz, yani TMMOB'nin 70'li yıllardan beri programlarında yer alan bir şey, ama her gün daha geliştirerek, zenginleştirerek bunu programlaştırıyoruz. Demin Cem Hoca da söyledi, Mustafa Hoca da söyledi, bağımsız sosyal bilimcilerle Emek Platformunun ortak çalışması var. Odamızın bu konuda ciddi katkıları oldu, Emin Başkanın kaleme alınmasında katkıları var. Türkiye'de alternatif bir program var. "Efendim, alternatif program yok." deniyor. Hayır, alternatif var Türkiye'de; önemli olan, o alternatifini uygulayacak siyasal kadroların yönetime gelmesidir, yani sonuçta bir siyasal iktidar meselesidir. Siz iktidara talip olmayıp muhalefet olmak için muhalefet olursanız, sadece ağlırsınız. Onun için, ağlamanın zamanı değil. Yani hep söyledik, bugün de söylüyoruz, bu bir mücadele süreci; bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesi ve dün olduğu gibi, bugün de sürüyor, sürecek. Dün söylediğimiz, bugünlerde biraz bazı arkadaşlarımızın her nedense düşük sesle telaffuz ettiği bir kavramı tekrar gündeme getirmek lazım. Bağımsızlık vurgusunu artırmak "Bağımsız Türkiye" diye tekrar haykırmak gerekiyor; çünkü gün, o gün.

Benim kuşağımın büyük bir önderinin sözü, her toplantıda bunu söylüyorum: "Gerçekçi olacağız, imkânsız isteyeceğiz; çünkü başka bir Türkiye mümkün, çünkü başka bir dünya mümkün."

Teşekkür ediyorum.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

V. OTURUM

Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma

Oturum Başkanı

Mehmet TORUN

Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Oturum Katılımcıları

Dr. Seyhan ERDOĞDU

AÜ SBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Devletin Rolünde Değişim, Yeni Kamu

İşletmeciliği ve Esnek Kamu Personel Rejimi

Adnan SERDAROĞLU

DİSK Genel Bşk. Yrd., Birleşik Metal İş Genel Başkanı

Sanayileşme, İstihdam ve Sendikalaşma

Oturum Başkanı : Mehmet TORUN

(Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Değerli konuklar; Beşinci Oturumda "Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma" konusundaki bildirimleri izleyeceğiz. Bildirimleri Sayın Dr. Seyhan ERDOĞDU ve Adnan SERDAROĞLU beyler sunacaklar. Ben kendilerini buraya davet ediyorum.

Değerli konuklar; temel insan hak ve özgürlüklerinin bir parçası olan sendikal haklar, insanların insan olmalarından kaynaklanan doğal ve çağdaş haklardan biridir. Buna rağmen, insan hakları açısından pek de olumlu bir noktada olduğunun söylenemeyeceği ülkemizde, oldukça sorunlu alanlardan birisidir. Ülkemiz yakın tarihine bakıldığında, egemen görüşün genel olarak örgütlenme konusuna sıcak bakmadığı, doğal olarak sendikal haklara da olumlu yaklaşmadığı kolayca gözlenebilir. İnsanlığın özne olarak yeniden ortaya çıktığı ve yetersiz de olsa, kendi geleceğine yön vermeye başladığı 69'lı yıllarda, toplumsal muhalefet aracılığıyla yaratılan göreceli demokratik ortamda sendikal haklarda da görece bir iyileşme yaşanmıştır. Bu gelişmeden rahatsız olan egemen güçler, 1970 ve 1980 yıllarında siyasal yaşama 2 kez açık müdahalede bulunmuşlar ve bu müdahaleler sonucunda elde edilen kısmi sendikal hakları da birer birer geri almışlardır.

12 Eylül askeri darbesinin güdümünde oluşturulan Hükümetin Çalışma Bakanı Sağdıç Çile, tarihe geçen, "şimdiye kadar onlar güldü, şimdi gülme sırası bizde" sözleriyle bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Bu egemen zihniyetin bugün hâlâ devam ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. AB tartışmalarının eşliğinde güdümlü ve biçimsel tarzda yürütülen sözde demokratik reformlar sendikal alanda da yapılmaktadır. Bu çerçevede Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu

çıkartılmış, sendikal örgütlenme konusunda diğer kimi olumsuzluklar giderilmiştir, ama yapılanlar birer makyajdan öteye geçememiştir. Örgütlenme konusunda temel sorunlar aynen devam etmektedir. Hele hele sendikal haklardan ayrı düşünülemez, tamamlayıcı bir parçası olan grev konusunda tam bir yasakçı zihniyet devam etmektedir. Üstelik önemli bir sorunun egemen olan zihniyetin bizzat kendisi olduğu da unutulmamalıdır. Kendi denetiminde değilse, örgütlü çalışanı, sendikal örgütlenmeyi egemen olduğu düzen açısından tam olarak tehlike olarak görmekte, mevzuat alanında kendi yaptığı biçimsel değişiklikleri bile uygulamaktan kaçınmaktadır. Bu, işin bir yanı.

İşin diğer yanı, ekonomik alanda yaşananlar. Kapitalist sistem, 1929'da doruğa ulaşan ve talep yetersizliğinden kaynaklanan krizini 1930'lardan itibaren serbest piyasa ekonomisinden ithal ikameci ve devletin sosyal harcama yaptığı ekonomik sisteme geçerek 70'lere kadar geçici olarak çözmüştür. Ancak kapitalist sistem, 70'lere gelindiğinde, stok maliyetlerinin artması ve rekabetten kaynaklanan yeni bir krize girmiştir. 70'lerin başında girdiği krizini aşmak için onlarca yılda oluşturduğu sosyal devleti bu krizden çıkışının en önemli kaynağı olarak değerlendirmiş ve yeni liberalizm sürecinde devletin sosyal boyutunu budayarak piyasa devletine dönüştürmekte tereddüt etmemiştir.

Aşında kapitalist sistemin temel felsefesinde devletin piyasaya uygun yapılanması gerekli ve zorunludur. Sosyal devlet yapılanması, bu düşünceye tamamen ters düşmektedir. Sermayenin Fordist üretim biçimindeki üretim sürecinde oluşan ortaklaşma, emekçilerin sendikalarda örgütlenmelerini

kolaylaştırmış ve sınıfsal bilince ulaşma olanaklarını da arttırmıştır. Ancak bu gelişmeler, sermayenin kabul edebileceği gibi değildir ve çıkarları açısından tehlike oluşturmaktadır. İşte bu yüzden Uzak Asya'da başlatılan esnek üretim biçimi, tüm dünyadaki kapitalistler tarafından yeni bir model olarak hızla kabul görmüş ve adım adım uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni üretim biçimiyle ana fabrikalar, ağırlıklı montaj işlerinin, ambalajların, ürün geliştirme faaliyetlerinin yapıldığı tesisler haline dönüşmüş ve bunlar, sermayenin tekelindeki teknolojik gelişme olanaklarıyla birleşince, ana fabrikalardaki işçi sayısının 10 binlerden binlere, hatta 100'lere inmesi sonucunu doğurmuştur. Tüm bu gelişmeler, Fordist üretim biçiminin sağladığı olanakları, örgütlenmeleri çok kolay olan sendikal yapıların hızla üye sayılarının düşmesine ve güç olarak zayıflamalarına yol açmıştır.

Kapitalizmin içinde bulunduğu dünya ölçekli kriz, ülkemizde de yapısal uyum politikalarıyla kendini göstermektedir. IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar eliyle Türkiye yeniden yapılandırılmaktadır. Özelleştirmeler, devalüasyonlar ve nihayetinde kriz bahane edilerek Meclisten geçirilen onlarca yasa, emekçiler için daha fazla yoksullaşmayı getirmektedir. Sadece 2001 yılında yüzbinlerce kişi işten atılmıştır. Buna rağmen IMF sözcüsü, kamuda 40 bin kişinin daha işten atılmasını istemektedir. Yani özel sektörden sonra, kamu alanında da işten çıkarmalar yoğun bir şekilde yaşanacaktır. Yine hazırlanan Personel Yasasıyla var olan 657 sayılı Yasa ortadan kaldırılarak, elde tutulur tek yanı olan kamu çalışanları iş güvencesi yok edilmeye çalışılmaktadır. Asker, polis ve yargı mensupları dışında kalan bütün kamu çalışanlarını sözleşmeli hale getirecek olan bu yasayla mevcut olan ücret ve liyakat sistemi de değiştirilerek performansa göre ücret sistemi getirilmek istenmektedir.

Değerli konuklar; bu genel çerçeveye içerisinde bugün burada sanayide istihdam ve sendikalaşma sorununu tartışacağız. Bu konuda birçok deneyimi ve birikimi olan Sayın Dr. Seyhan ERDOĞDU, kapitalizmin dönüşümü, kamu politikalarında dönüşüm ve istihdam konusunda görüşlerini bizlerle paylaşacaktır. Daha sonra da Devrimci İşçi Sendikalarından Sayın Adnan SERDAROĞLU'yla sanayide istihdam ve sendikalaşma konusundaki görüşleri paylaşmak istiyoruz.

Sayın Seyhan ERDOĞDU'nun özgeçmişini kısaca okumak istiyorum: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans derecesini aynı fakültenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden, doktora derecesini Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünden aldı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümünde öğretim görevlisi olarak çıktı. Özel sektörde yöneticilik, işçi sendika ve konfederasyonlarında danışmanlık yaptı. 1993 yılından bu yana Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışıyor. "Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık ve Türkiye'de Sendikacı Kadın Kimliği" başlıklı kitapları ve çok sayıda yayımlanmış makalesi bulunmaktadır.

Buyurun Hocam, sizleri dinliyoruz.

DEVLETİN ROLÜNDE DEĞİŞİM, YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ VE ESNEK KAMU PERSONEL REJİMİ

Dr. Seyhan ERDOĞDU

AÜ SBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

GİRİŞ

1980'li yıllardan başlayarak pek çok ülkede statü hukukuna bağlı, büyük bir kısmı kariyer sistemini temel alan kamu personel rejimleri, "yeni kamu işletmeciliği" anlayışının esnek personel rejimlerine dönüşme sürecine sokulmuşlardır.

Kamu yönetimindeki ve kamu personel rejimlerindeki bu değişimi, kapitalizmin yeni liberal doğrultudaki küreselleşmesinden, özel kesimdeki çalışma ilişkilerinin bu süreçte dönüştüğü biçimden ve devletin küresel kapitalizmdeki yeni biçimi ve rolünden ayrı olarak ele almaya olanak yoktur.¹

Yeni Liberal Küreselleşme ve Devletin Rolünde Değişim

Kapitalizmin küreselleşmesi, kapitalizmin tarih sahnesine çıkışından beri devam eden bir süreçtir ve kapitalizm, her zaman yapısal olarak içsel ve dışsal yayılma içinde olmuştur. Bu yayılmanın itici gücü sermaye birikimi sürecidir.

Kapitalizmin 80'li yıllardan sonra yaşanan yeni liberal küreselleşme süreci, ulusal olarak düzenlenmiş kapitalist birikim rejimlerinin tıkanmasıyla açıklanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yılların ortalarına kadar yüksek büyüme hızları gerçekleştiren kapitalist birikim rejiminin tıkanmasının göstergesi olarak, büyüme hızlarının ve kar oranlarının düşmesi ele alınmaktadır. Şirketler, kar oranlarındaki düşme eğilimine karşı çıkabilmek için, artı değer oranını yükseltmelerine

bir engel olarak gördükleri ulusal düzenlemelere, ulusal düzeyde tanınmış sosyal haklara, ulusal düzeydeki sendikal uzlaşmalara karşı çıkmaya başlarlar. Ulusal devletlerin mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin önüne koydukları pazara giriş engellerinin ve milli muamelelerin kaldırılması, ulus devletler bünyesinde kamusal olarak üretilen mal ve hizmet üretimi alanlarının özel sektöre açılması, ulusal ekonomik faaliyetlere yapılan devlet desteklerinin kaldırılması, küresel sermayenin lehine olarak fikri sınai mülkiyet haklarının korunması, işgücünün ulusal pazarlar dışına hareketi engellenirken, seçilmiş mesleklerde ve çok uluslu tekeflerin yatırım amaçlarını kolaylaştırmak üzere, gerçek kişilerin hareketinin sağlanması, çalışma ilişkilerinin esnekleştirilmesine engel olan ulusal yasaların değiştirilmesi, bu stratejilere uygun düşmeyen ulusal rejimlerin zor kullanılarak değiştirilmesi, bu stratejilere uygun düşecek parçalı demokrasilerin ve yerel, ulusal ve küresel düzeyde yönetim sistemlerinin geliştirilmesi (Güler, 2000; 2003) unsurlarını içeren bir strateji izlerler.

Yeni liberal küreselleşme sürecinin bu özelliklerine paralel olarak devletin rolü de değişmektedir. İleri kapitalist ülkelerin Keynesçi politikalar uygulayan refah devleti de, gelişmekte olan ülkelerin ithal ikameci veya ihracat odaklı stratejik sınai hedefleme yapan ulusal kalkınmacı devleti de artık, küresel ekonominin gereklerini, ulusal toplum ve ekonomi üzerine empoze eden bir güç haline dönüşmektedir. Devlet, yerli sermayenin çıkarlarını savunmak yerine, küresel sermayeden pay alma ve küresel sermayeyi

¹ Bu çalışmanın Kamu Personel Kanunu Taslağının Ağustos 2004 tarihli metnini temel alan versiyonu "Yeni Liberal Küreselleşme Sürecinde Esnek Kamu Personel Rejimi", başlığı ile Toplum ve Hekim Dergisinde yayınlanmıştır (Ocak-Şubat 2005, Cilt 20, Sayı 1, s 53-64).

cezbetme çabasının aracı haline gelmektedir. Devlet, nispeten farklılaşmış ve özerk sayılabilecek bir ulusal ekonomiyi yöneten araç olmak yerine, kendi egemenliğinin hatta bilgisinin dışında başlayan ve biten mal, hizmet ve sermaye akımlarının yönetimini yapmak durumunda kalmaktadır (Harris, 1991: 80-81). Hükümetler, mal, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaşacağı küresel pazarın oluşumunun önündeki ulusal engelleri kaldırmaktan ve düşük vergiler, etkin altyapı, eğitilmiş ama uysal bir işgücünün var olduğu yerel bir ekonomik çevre geliştirmekten sorumludurlar. Çünkü serbestçe dolaşan sermayeye azami kar olanaklarını hangi ekonomik ortam sağlıyorsa, o ülke diğer ülkelere göre 'rekabetçi üstünlük' elde edecektir.

Bu eğilim, ileri kapitalist ülkelere küresel pazarın baskısı ile kabul ettirilirken, gelişmekte olan ülkelere pazarın yanı sıra IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kapitalizmin anahtar konumdaki kuruluşları vasıtasıyla da empoze edilmektedir. Böylece ithal ikamesi politikalarını, sanayileşme stratejilerini, kamusal ekonomiyi ve planlamayı terk etmeye zorlanan gelişmekte olan ülkeler, uluslararası sermaye akımlarının açık alanı haline gelmektedir. Yalnızca ekonomik olarak güçsüz ülkelerde değil, ileri kapitalist ülkelerde de mali politikadan sağlık reformuna kadar her şey finansal piyasaların onayından geçmek zorundadır (Sweezy, 1994).

İleri kapitalist ülkelerde hükümetlerin ekonomileri düşük vergi ortamları haline getirmeleri, refah devletinin krizini yoğunlaştırmakta, kamu harcamalarının kısılması ve kamu kesimi çalışanlarının ücret ve çalışma koşullarının kötüleşmesine yol açan bütçe kısıtını artırmaktadır (Bramble, 1996: 38). Borç servisi ile kamu kaynaklarını ipotek altına koyan gelişmekte olan ülkelerde devlet, sosyal niteliğini kaybetmekle

kalmamakta, küresel kapitalizmin kurumsal temsilcisi olan uluslararası mali kuruluşların uyguladıkları mali cebir karşısında egemenlik ve yetki bütünlüğünü de yitirmeye başlamaktadır. Ulusal yönetim ve siyaset, demokratik ulusal devletten, uluslararası kuruluşlara geçtiği ölçüde, yönetim adı altındaki uygulamalarla daha da zayıflatılmaktadır.

Ulus devletlerin, yeni liberal küreselleşmenin ekonomik yapılanmasına uygun olarak girdiği bu dönüşüm, devletin sınıf mücadelesinin aracı olduğu kadar alanı da olması nedeniyle sosyal ve siyasal çatışmalarla birlikte yürütmektedir. Gelişmiş ülkelerde sınai-askeri kompleksin devlete egemenliği, gelişmekte olan ülkelerde demokratik cumhuriyetlerin yerine askeri diktatörlükler ya da parçalı demokrasiler², işgaller, yeni liberal ekonomik yapılanmaya denk düşen küresel politik yeniden yapılanmaya otoriter ve totaliter bir özellik vermektedir. Bu küresel totaliter politik sistemin hegemon gücü ise ABD olarak belirmektedir (Amin, 2001).

Yeni Kamu İşletmeciliği

Yeni liberal küreselleşme, kapitalizmi tüm coğrafyalara ve sektörlere yayarken ve yeni teknolojilerin olanaklı kıldığı bir yeniden yapılanmaya sokarken, kamu yönetimi ve kamu personel rejimlerini de değiştirmektedir.

İleri kapitalist ülkelerin refah devletlerindeki, gelişmekte olan ülkelerin ise kalkınmacı devletlerindeki kamu yönetiminin, yeni liberal küreselleşmenin taşıyıcısı olması beklenen küreselci devletlerin kamu yönetimine dönüştürülmesi, "yeni kamu işletmeciliği" olarak nitelendirilmektedir. Yeni kamu işletmeciliği, özel sektördeki işletmeciliğin (managerialism) kamu sektörüne taşınması (profesyonel yönetim, performans standartları ve

² Yeni Gramscian teoriyi uluslararası düzeye uygulayan sosyal bilimcilerden biri olan Robinson'a (1996) göre ABD emperyalizmi, yeni liberal ekonomik yeniden yapılanmaya koşut olarak yeni liberal "çok erkli demokrasi"yi küresel bir plan biçiminde uygulamaya koymuştur. Bu düşük yoğunluklu yeni liberal demokrasi, demokrasinin aşırılıklarından kaçınırken yönetilenlerin rızasını almak için geliştirilmiş parçalı bir demokrasidir. Yeni liberal demokrasi, sistemin işlevlerini aksatacak ve meşruiyetini sarsacak talepler yerine, sistem içinde kalacak taleplerin yolunu açan kurumsallaşmayı sağlayarak daha az baskı ile daha fazla sosyal kontrol geliştirilmenin yolunu bulmalıdır. Bu anlamda "çok erkli demokrasi", otoriter yönetimlere kıyasla denetim sağlamanın daha etkin bir aracı olarak görülmektedir.

ölçümleri, kısıtlı bütçeler, çıktı denetimleri, kaynak kullanımında disiplin, şirket yönetim modelleri, kamu sektöründeki monolitik bürokrasilerin parçalanması, yönetim yetkilerinin desantralizasyonu, yönetim kültürünün değiştirilmesi) ile kamu sektörüne piyasa ve rekabet ortamının getirilmesi (müşteri/satıcı ayrımı, kamu kesiminde rekabetçi yapılara kayış, kamu hizmeti etiği yerine rekabetçi şirket kültürü, işe alma ve ödemelerde esnekliğe geçiş, istihdam ilişkilerinde belirli süreli, performansa dayalı ve ulusal düzeyde değil yerel düzeyde belirlenmiş sözleşmelere geçiş vb.) vurgularına dayanır ((Larbi, 1999: 15-16). Yeni kamu işletmeciliği anlayışına göre kamu kesimi özel sektörün yönetim modelini benimsemelidir. Yeni kamu işletmeciliği anlayışı, personel rejimleri açısından esnek istihdam, toplam kalite yönetimi ve insan kaynakları yönetimi vurgularına dayanmaktadır.

Yeni kamu işletmeciliğinin, "özelleştirilmemiş kamu hizmetlerine, piyasa ortamında mevcut olan performans özendiricilerinin ve disiplin mekanizmalarının getirilmesi" olarak tanımlanması (Metcalf ve Richards, 1990:155) onun temel özelliğini yani devletin, ekonominin yönetimi ve hizmetlerin doğrudan sunucusu konumunu reddetmesini gözlerden saklamaktadır. Yeni kamu işletmeciliği, yalnızca kamu kesiminin özel sektör ilkeleri altında yönetilmesi anlamına gelmemektedir. Yeni kamu işletmeciliği, her şeyden önce kamunun küçültülmesini ve özelleştirilmesini öngörmektedir. Bu, kamu mülkiyetinin tasfiyesi ve kamusal mal ve hizmet üretiminin özelleştirilmesi anlamına gelmektedir. Öngörülen özelleştirme altyapı hizmetlerini, sosyal hizmetleri ve kamunun asli görevi sayılan hizmetleri de içeren geniş kapsamlı bir özelleştirir.

Bu özelleştirme sürecinin, tüm mal ve hizmet üretimini, tüm birimleriyle birlikte kısa dönemde kapsamına imkan olmadığı için kamunun mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren birimler, önce kendi içlerinde parçalanarak alt birimlere bölünmüştür. Bu

bölünme, özellikle ulusal çapta örgütlenmiş ve bir kısmı doğal tekel niteliği taşıyan kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi açısından, özelleştirmenin bir ara aşamasını teşkil etmiştir. Ayrıca kamusal mal ve hizmet üretiminin finansmanında özel kaynakların kullanılması, mal ve hizmet sunumunun ticarileştirilerek piyasa koşullarının aşamalı olarak getirilmesi, yeni kamu işletmeciliğinin ara aşamalarını teşkil etmiştir.

Yeni kamu işletmeciliği anlayışında devlet, kişilerin bireysel hakları için adil ve eşit koşullar ve garantiler sağlama ve şirketlerin ekonomik faaliyetleri için güvenilir ve bilinebilir bir ekonomik çevre yaratma görevlerini sürdürmektedir. Ancak refah devletlerinin ve kalkınmacı devletlerin ekonomik alandaki yönetim ve hizmet sunumu görevleri artık terkedilmiştir. Yeni kamu işletmeciliği, sadece kamu yönetimine işletmeciliği ve piyasa usullerini getirmesi ile değil, minimalist devlet ve minimalist kamu hizmeti anlayışı ile birlikte ele alınmalıdır.

Bu anlamda yeni kamu işletmeciliği anlayışı, yeni bir kamu hizmeti tanımına dayanmaktadır.

Kapitalizmin tarihi gelişimi sürecinde, geniş emekçi kitlelerin sosyal mücadelesinin de katkısıyla, pek çok hizmet kamusal nitelikte olarak kabul edilmiş ve üretimleri kamusal olarak yapılmıştır. Bu kamusal hizmet üretiminin bir kısmında, pazar, özel kesim firmalarına ve özellikle uluslararasılaşmaya kapalı tutulmuştur.

Ekonomilerin yeni liberal doğrultuda yeniden yapılandırılmaları sürecinde kamusal hizmet kavramı da değiştirilmiştir. Küresel kapitalizmin gelişimi sürecinde devletin küçültülmesi ve kamusal olan her şeyin özelleştirilmesi sonucu, neo-klasik iktisatta kamusal hizmet tanımının iyice daraltıldığı, tam kamusal sayılan hizmetlerin yarı kamusal hizmet sınıfına, yarı kamusal hizmetlerin de özel hizmet sınıfına sokulduğu görülmektedir. Küresel kapitalizm döneminde, hemen tüm mamul mallar özel mal olarak vasıflandırılmaktadır. Hizmetlerin ise giderek daha fazla bir bölümü kamusal hizmet olmaktan

çıkartılarak, ister tüketici kimliği ile ister iş çevresi kimliği ile özel kişilere sunulan hizmet olarak değerlendirilmektedir. Ulusal ekonomi açısından anahtar nitelikte olan ara malların (demir-çelik, petrokimya) ve geniş emekçi kesimlerin tükettiği nihai malların (süt, ekmeğe, ilaç, vb.) kamusal mal sayıldığı günler geride bırakıldığı gibi, bugüne kadar kamusal hizmet grubuna girdiği düşünülen, enerji, haberleşme, ulaşım, vb. de özel mal ve hizmet olarak algılanmaktadır.

Eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerin sosyal nitelik taşıdığı kabul edilse de, sosyal nitelikte olduğu kabul edilen bu tür hizmetlerin de "kamusal" ve "özel" olmak üzere iki türlü üretiminin yapılabileceği öne sürülmektedir. Sosyal hizmetlerin kamusal otoritelerce kar gayesi gütmenden teminine, "sosyal hizmetlerin kamusal üretimi" denilirken, sosyal hizmetlerin özel eller tarafından üretilmesine de "sosyal hizmetlerin özel üretimi" denilmektedir. Küreselleşme döneminin yeni kamu işletmeciliği anlayışı, sosyal nitelikli hizmetlerin üretim ve sunumunun ticarileştirilmesini, özelleştirilmesini ve uluslararasılaşmasını temel alan bir yaklaşıma sahiptir.

Yalnızca sosyal hizmetlerin değil devletin en temel görev alanlarındaki hizmetlerin de özelleştirme kapsamına alınması olasıdır. Bazı ülkelerde ceza evlerinin bile özelleştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Aynı yaklaşım güvenlik hizmetleri, adli hizmetler, kamusal yönetim hizmetleri vb. için de geçerlidir.

Kısacası küreselleşme sürecinde hizmetlerin hemen tamamının ticarete konu olması, uluslararasılaşmaya

açılması ve özelleştirilmesi, devletin düzenleyici rolünün ön plana çıkarılması, kamu hizmetlerinde ve dolayısıyla kamu yönetiminde yeniden yapılanmanın temel özelliği olarak belirmektedir. Reform örtmecesini ile sunulan bu yeniden yapılanma, tüm kamu hizmetlerinin finansmanı, üretimini ve sunumunu ticarileştiren ve özelleştiren niteliği ile ulus ötesi sermayenin küresel çıkarlarına uygun düşmektedir³.

İleri kapitalist ülkelerde yeni kamu işletmeciliğinin geleneksel kamu yönetimine üstünlüğü etkinlik, etkililik ve verimlilik gerekçelerine bağlanmıştır. Yeni kamu işletmeciliği sayesinde daha az çaba ve daha az maliyetle daha çok ve daha kaliteli kamu hizmeti üretileceği ve böylece mali istikrarın sağlanabileceği, aksi taktirde enflasyonun denetlenemeyeceği, yatırımların ve ona bağlı olarak istihdamın olumsuz etkileneneceği ileri sürülmüştür. Ayrıca vergi düzeylerinin azaltılması ya da en azından artırılmaması ve uluslararası rekabet edebilirliğin korunması gerekleri de mali istikrarı zorunlu kılmaktadır. Kısacası küreselleşmenin getirdiği makro ekonomik kısıtlar mali sıkılığı gerekli kılmakta, bunun için de kamuda maliyetlerin düşürülmesi, etkinliğin artırılması gerekmektedir. Yeni kamu işletmeciliği, kamu kesiminin örgütlenmesi, yönetimi ve finansmanında özel sektöre özgü işletmecilik anlayışı ve piyasalaşmanın getireceği rekabetle mali disiplinin sağlanmasında etkili olacaktır⁴.

1992 sonrasında Avrupa Birliğinde parasal birlik yolundaki ilerlemeler, yeni kamu işletmeciliği anlayışını teşvik eden bir unsur olmuştur. Özellikle üye devletlerin bütçe durumlarının izlenmesini, hükümetlerin yatırımları ve istihdamı

³ Kamunun hizmet sunumundaki düzenleyici rolünün artırılması, hizmetlerin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi ile çelişen değil, bu olguyu bütünlükten bir gelişme olarak belirlemektedir. Hizmet sunumundaki üretici/sağlayıcı rolünü terk eden devlet, bu hizmet sunumunun özel şirketler eliyle sunumundaki düzenleyici rolünü geliştirmek durumundadır. Ayrıca tüketici, hizmetlerin fiziksel varlıklarının olmaması nedeniyle, hizmetin kalitesini genellikle o hizmeti tükettikten sonra değerlendirebilmektedir. Bu durumda kaliteli ve kalitesiz hizmetler arasında bir haksız rekabet doğmaktadır. Bu nedenle hizmetlerin özellikle de uluslararası ticarete konu olmaları süreci içerisinde bu haksız rekabetten korunmak ve sektörün saygınlığını korumak isteyen özel büyük firmalar, sektöre tüketiciyi koruyan bazı düzenlemeler getirilmesinden yanadırlar. Kamuya biçilen bu düzenleyici rolleri kamusal hizmet üretiminden ayrı tutmak gerekir.

⁴ Yeni kamu işletmeciliğinin kavramlaştırılması için bkz. Dunleavy and Hood, 1994; Pollitt, 1994; Ferlie ve diğerleri, 1996; Osborne ve Gaebler, 1992; Larbi, 1999.

sürdürebilmek için ekonomik politikalarının koordinasyonunu öngören ve aşırı bütçe açıklarına karşı ayrıntılı teknik düzenlemeler içeren İstikrar ve Büyüme Paketi (1997) kamu kesiminde maliyet/etkinlik tartışmalarını ve bu gerekçeye dayandırılarak yeni kamu işletmeciliği düzenlemelerinin yaygınlaştırılmasını artırmıştır.

Kamu finansmanındaki bütçe sıkışıklıkları, Avrupa Birliği bütünleşmesi kapsamında uyulması gereken Maastricht kriterleri ve yeni teknolojilere, rasyonalizasyon ve özelleştirmeye bağlı olarak kamu kesiminde istihdamın daraltılması, bu sistemlerdeki otomatik maaş artışı ve istihdam garantisi özellikleri ile çelişir bulunarak, yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında, performans, tasarruf, yalın üretim ön plana getirilmeye başlanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı, geleneksel meslek sistemlerini esnekleştirilmiş, kamu hizmetleri, ekonomilerin Avrupalılaşması ve uluslararasılaşmanın baskılarına uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Meslek sistemlerinin kurallara dayalı örgütlenmesi, yerini yeni yönetim anlayışının görevlere dayalı örgütlenmesine bırakmak yoluna girmiştir.

Uluslararası mali kuruluşların doğrudan yönlendirmesine girmiş olan gelişmekte olan ülkelerde ise yeni kamu işletmeciliği anlayışı, ekonomik yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olarak IMF ve Dünya Bankasının şartlılıkları arasında ve kredi ile desteklenen yeniden yapılanma süreçleri içinde yer almıştır (Larbi, 1999).

Esnek Kamu Personel Rejimi

Yeni kamu işletmeciliği anlayışının kamu personel politikalarına yansımaları, esnek kamu personel rejimlerinin gelişmesi şeklinde olmuştur. Çoğu ülkede kamu personel reformları kamu yönetimindeki değişimin sonda gelen parçası olarak ve uzun bir süreye yayılarak aşamalı bir biçimde gerçekleşebilmektedir. Kamu çalışanlarının ve kamu çalışanları sendikalarının bu değişimlere tepkisi, kamu personel reformu adı altında yürütülen

esnekleştirme girişimlerinin kapsamı ve hızını belirlemede etkili olabilmektedir.

İleri kapitalist ülkelerde "yeni kamu işletmeciliği" kapsamında hayata geçirilen kamu personel reformları, gelişmekte olan ülkelerde "yapısal uyum programları", eski sosyalist ülkelerde ise kapitalist "piyasa ekonomisine geçiş" programları kapsamında uygulanmıştır.

Kamu personel reformları, öncelikli olarak kamu personelinin sayısının azaltılması ile ücret ve maaşlara ilişkin düzenlemelerin yapılması konularında yoğunlaşmıştır (McCourt, 2000; Cardona, 2000). Bu süreç içerisinde memuriyet rejimine esneklik unsurlarının sokulmasına çalışılmıştır. Kamu personel rejimindeki nihai köklü değişim ise yeni kamu işletmeciliği anlayışına uygun olarak memuriyet rejiminin neredeyse bütünüyle tasfiyesi olmaktadır. Kamu personel rejimindeki bu değişim, her ülkenin özel koşullarına göre farklı biçimler alabilmiş ve esnekleşme unsurları farklı ülkelerde az ya da çok yerleştirilebilmiştir. Örneğin İtalya, kamu personel rejimini tümüyle "özelleştirebilirken", Kıta Avrupasının diğer bazı ülkelerinde geleneksel kariyer sistemleri esnekleşmeye direnç göstermişlerdir. Ancak dereceleri farklı olmakla birlikte statü rejimlerinden sözleşme rejimlerine geçiş pek çok ülkede görülmüştür. Türkiye'deki kamu personel reformu girişiminin yaratmak istediği türde, sözleşme hukukunun düzenlemelerini bile yok sayan bir esnekleşme ise gerçekleştirilmesi halinde İtalya'nın kamu personel rejimi özelleştirmesini bile geçecek en uç esnekleşme örneği olmaya adaydır.

Kamu personel reformu, pek çok gelişmekte olan ülkede Dünya Bankası ve IMF programları ile bağlantılı olarak hayata geçirilmiştir. Dünya Bankası verilerine göre 1987 ile 1996 yılları arasında Dünya Bankası 68 ülkeye kamu personel rejimi reformu için "yardım"da bulunmuştur (McCourt, 2000:1). IMF yapısal uyum programlarında da sayısal kriterler arasına kamu personel sayısının azaltılmasının dahil edilmesi yaygın bir uygulamadır.

Ancak Dünya Bankası ve IMF ile bağlantılı olmadan küresel kapitalizmin gerekleri doğrultusunda kamu personel reformları yapan ülkeler de vardır. Örneğin Çin, Güney Afrika, Malezya gibi bazı ülkeler Dünya Bankası programları olmadan küresel ekonominin rekabet koşulları nedeniyle memur sayısında azaltma yapma yoluna giden ülkeler olmuşlardır (McCourt, 2000). Bu tür reformlar Dünya Bankası desteği ile yürütülen reformlara kıyasla ülkelerin kendi ihtiyaçlarına daha uygun özellikler taşımaktadır. Dünya Bankası desteği ile uygulanan reform programlarında ise "Washington modeli" adı verilen yaklaşımın daha ağır bastığı görülmektedir. (McCourt, 2000). Bu modele göre yeni liberal politikalar doğrultusunda devlet küçülürken kamu harcamaları da küçülmeli, kamu harcamaları küçülürken de kamu personel harcamaları küçültülmelidir. Bunun yolu da öncelikli olarak kamu personelinin sayısının azaltılmasından geçmektedir. Kamu personelinin sayısının azaltılması ve üst düzey memurların ve uzman kadroların maaşlarının alt düzey kamu çalışanlarına kıyasla artırılması, yani maaş aralığının açılması, kamu hizmetlerinde etkinliği ve etkililiği artıracaktır.

Kamu personelinin sayısının azaltılmasında sayısal hedef konulması pek çok ülkede rastlanan bir uygulamadır. Ancak kamu kesiminde çalışanların sayısının kısa sürede azaltılması kolay olmamakta, genel olarak kamu çalışanlarının tepkisi ve bazı hallerde örgütlü direnişi ile karşılaşmaktadır. Memuriyet rejiminin kuralları değiştirilmeden, yani esnek bir sözleşme rejimine geçilmeden kamu çalışanlarının sayısının azaltılmasına çalışılması, uygulanan politikalara karşı direncin etkili olmasına yol açmaktadır. Çoğu ülkede işsizliğin ulaştığı düzey ve kamu istihdamının güvenceli ve düzenli niteliği ile istihdam açısından bir cazibe merkezi olmaya devam etmesi gerçeği, hükümetlerin kamu istihdamını daraltmada sosyal bir dirençle karşılaşmalarına yol açmaktadır. Hükümetlerin seçmen kitlesinin iş taleplerini karşılamakta kamu kesimini kullanma eğilimleri de kamu kesimi istihdamının azaltılması karşısında bir engel teşkil

etmektedir. Ayrıca kıdem tazminatı veya emekli ikramiyesi uygulamaları, bazen bu azaltmanın maliyetinin bütçe kaynakları ile karşılanmasını zorlaştıran bir etki yaratmaktadır. Bütün bu nedenlerle, hükümetler kamu çalışanları sayısının ani ve önlem alınmadan azaltılması uygulamalarını yumuşatmak ihtiyacı duymuşlardır. İşten çıkarmalar yerine insan kaynakları planlaması adı altında zamana yayılmış bir azaltma, zorunlu ücretsiz izin ya da ücret ve maaşların zamanında veya tam olarak ödenmemesi daha fazla tercih edilen yöntemler olmuştur. Kadro iptalleri, Türkiye'de bankamatik işçileri, Afrika'da "hayalet" işçiler denilen (McCourt, 1998) ve mevcut olup da işe gelmeyen ya da hiç mevcut olmayan kamu işçileri ve memurlarla ilgili önlem alınması, emeklilik yaşına gelmiş olan kamu çalışanlarının resen emekliliği, gönüllü işten ayrılmanın teşviki, sayısal "reform" un uygulama araçları olmuştur. Örneğin İspanya'da 1996'dan bu yana boşalan her dört memur kadrosundan yalnızca biri, daimi statüdeki memurlarla doldurulmaktadır (Cardona, 2000:9). Türkiye'de de bu uygulamaların hemen tümünü görmek mümkündür.

Ancak kamu personel sayısının azaltılmasında çoğu ülkede temel araç, özelleştirme ve taşeronlaştırma, yani kamusal mal ve hizmet üretiminin özel sektöre devri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı ülkelerde özelleştirme sürecinde fazla sayılan personelin diğer kamu kuruluşlarına transferi uygulamaları yaşandıysa da bu durum özelleştirmelerin kamu personel sayısının azaltılmasında en önemli unsur olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

"Washington modeli"nin memur maaşlarına ilişkin yaklaşımı, maaşların düşük olduğu ülkelerde ve dönemlerde genel bir maaş artışına gidilmesi, farklı devlet kurumları arasındaki farklı uygulamaların giderilmesi, parasal olmayan maaş unsurlarının azaltılması, üst düzey yönetici ve uzman kadrolar için maaş farklılaşmasının artırılması, genel olarak maaş yelpazesindeki açıklığın artırılması, nitelikler ve kıdeme bağlı bir maaş rejimi yerine iş değerlendirilmesi ile maaş ve sorumluluklar arasında

bağlantı kurulması, performansa dayalı ücret ile performans ve ücret arasında ilişki kurulması şeklinde biçimlenmiştir.

ülkelerdeki kamu personel rejimlerinin özelliklerine göre farklı gelişim yolları izlemişse de kamu personel reformu örtmecesi altında yapılan ve yapılması

Tablo 1. Merkezi Yönetim İstihdamında Değişim

Bölge	Merkezi Yönetim İstihdamı/Nüfus %		Maaşlar/GSYH %		Ortalama maaşlar /kişi başına GSYH	
	1980'ler	1990'lar	1980'ler	1990'lar	1980'ler	1990'lar
Sahra altı Afrika	1.8	1.1	10.8	7.9	6.1	4.8
Asya	2.6	1.1	7.5	4.9	2.9	3.8
Latin Amerika ve Karaibler	2.4	1.5	7.3	4.7	2.9	2.3
OECD	2.9	1.9	5.5	4.4	1.7	1.6
Ortalama	2.5	1.5	7.7	5.4	3.5	3.2

Kaynak: McCourt, 2000: 6

Farklı bölgelerdeki kamu istihdamının ve maaşların karşılaştırılmasında güvenli verilere ulaşmakta zorluk olmakla birlikte, **Tablo 1** bize genel eğilimleri göstermesi bakımından anlamlıdır. 1980'li yıllardan 1990'lı yıllara gelindiğinde, nüfusa oranla kamu istihdamının ve GSYH'ya oranla maaşların düştüğü gözlemlenmektedir. Ayrıca ortalama maaşların kişi başına GSYH'ya oranının da düşmüş olması, ortalama maaşların düştüğünü, maaş yelpazesinin açıldığını veya her ikisinin birden gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Kamu yönetiminde etkinliğin artırılması için benimsenmesi öngörülen esnek çalışma biçimleri, tartışma gündemine reform programları ile birlikte girmekle beraber uygulamada yer bulmaları daha sonraki aşamalarda görülmektedir. Alt yapı, sağlık ve eğitim hizmetleri ticarileştirildikçe esnek çalışma, toplam kalite yönetimi ve insan kaynakları yönetimi daha çok uygulama alanı bulabilmektedir.

Esnek kamu personel rejiminin ikinci aşaması, özel kesimdeki emeğin örgütlenmesi ve yönetiminde uygulamaya konulan esneklik biçimlerinin kamuya taşınması olarak belirmektedir. Bu taşıma, kamunun mal ve hizmet üretiminin özellikleri ve farklı

öngörülen uygulamaların önemli bölümü, esnek çalışma biçimleri ve esnek çalışma yaşamları başlığı altında toplanan uygulamalara girmektedir.

Esnek bir personel rejiminde işlevsel esneklik, çalışanın üretim sürecinde bulunduğu konumun dışında başka ve değişik işleri de yapabilmesi anlamına gelmektedir. İşlevsel esneklik, genellikle esnek üretim sistemleri ile bağlantılı olarak değerlendirilir. İmalat sanayiinde tezgah esnekliği, üretim süreci esnekliği, ürün esnekliği, iş akımı esnekliğinin, emeğin de işlevlerinde esnek kullanımı getirdiği ileri sürülür. Ancak kamusal istihdam açısından işlevsel esneklik, her zaman esnek üretim sistemleri ile bağlantılı olmamaktadır. Bulduğu sınıftaki görev tanımına uygun işleri yapan kamu çalışanının, tanımlanmış görevlerinin dışındaki işlere de kaydırılmasına olanak sağlayan çeşitli esnekleşme uygulamaları, aslında işlevsel esneklik tanımından çok sayısal esnekliğe uymaktadır. İşlevsel esnekliğin sağlanması için sınıflandırma sisteminin kaldırılması yoluna gidilmektedir.

Sayısal esneklik, kamu çalışanı sayısının istenildiği gibi değiştirilmesi, işe alma ve işten çıkarmalarda işverene serbestlik sağlanması anlamına gelir.

Sayısal esneklik, çalışma sürelerini esnekleştirdiği gibi çalışma yaşamlarını da esnekleştirir. Sayısal esneklik, belirli süreli, kısmi zamanlı, geçici, mevsimlik çalışma gibi çalışma biçimlerinin yaygın kullanımını sağlar. Kariyer esasına dayalı memuriyet rejiminin özü sayısal esnekliğe aykırıdır. Sayısal anlamda esnek bir kamu personel rejimi, sözleşme hukukunu temel almak zorundadır. Ancak yeni kamu işletmeciliğine denk düşen sözleşme hukuku, iş yasalarının ve toplu sözleşme düzenlerinin sayısal esnekliği sınırlandırdığı bir sözleşme hukuku değil, esnekleştirilmiş bir sözleşme hukukudur. Bu nedenle çeşitli ülkelerde sözleşme hukuku kapsamındaki istihdam ilişkilerinin sağladığı güvencelerden bile yoksun yeni bir tür sözleşmeli personel uygulaması gündeme getirilmiş, statü hukukundan sözleşme hukukuna geçilmesi yerine tümüyle güvencesiz istihdam ilişkilerine geçilmesi hedeflenmiştir.

Kamu personel reformlarında getirilen bir diğer esneklik biçimi, ücret esnekliğidir. Ücretlerin bir bölümünün kişisel veya grup performansına bağlanması ücretleri değişken kılmaktadır. Ücret esnekliği "Washington modeli"nin ücret yelpazesinin açılması hedefine uyduğu için kamu personel reformunun daha ilk aşamalarında gündeme getirilen, yönetici ve uzman kadrolara öncelikle uygulanan bir esneklik biçimi olmuştur.

Son esnekleşme biçimi ise işin taşeronla devri, fason iş verme, eve iş verme gibi "uzaklaştırma stratejileri"dir. Kamu hizmetlerinde yaygın biçimde uygulanan uzaklaştırma stratejisi, taşeronlaşmadır.

Yeni kamu işletmeciliği anlayışında esnek çalışma biçimleri ile birlikte toplam kalite yönetimi de kamu kesimine taşınmaktadır. Müşteri odaklılık, sürekli iyileştirme, toplam katılımcılık ve yeni bir işletme kültürünün yaratılması, toplam kalite yönetiminin unsurları olarak belirmektedir. Toplam kalite yönetimi, üretim sürecinde her çalışanın yaptığı işin kalitesinden sorumlu olması ve işbölümü sürecinde kendi üretim aşamasından bir diğerine hatasız geçişi öngörür. Bu anlamda işbölümü içerisinde çalışan herkes birbirinin müşterisi (iç müşteri)

konumundadır. Kaliteli kamu hizmet üretiminin görüntür nihai amacı ise artık müşteri olarak algılanması gereken vatandaşın memnuniyetidir. Kamu personeli "müşterilere" onları "memnun edecek kalitede" hizmet sunacak, ücretinin en azından bir bölümü yapılan performans değerlendirmesine göre belirlenirken, istihdamı ve yükselme olanakları da bu performans kriterlerine göre belirlenecektir (Bach, 2001; Dikmen ve Dikmen, 2004; Storey, 2001).

Esnek kamu personel rejimi, personel yönetimi yerine insan kaynakları yönetimini temel alan bir söyleme sahiptir. Özel sektörde olduğu gibi kamu kesiminde de insan kaynakları yönetimi, kamu çalışanlarının tümüne değil yönetici ve uzman düzeylere yöneliktir (Taylor, 1999: 108-110). İnsan kaynakları yönetimi, özel sektör işletmeciliği ile özel sektörde yaratılması hedeflenmiş olan şirket kültürünün transferini amaçlar. Bu şirket kültürü, ticari amaçların değil müşteri memnuniyetinin önemli olduğu, yönetim ve çalışanlar arasında çatışma değil uyumun esas olması gerektiği, sürekli iyileştirmeden tüm çalışanların karlı çıkacağı, çalışanların katılımının da ortak hedefe ulaşmak için gerekli olduğu retoriği ile sunulur. İnsan kaynakları yönetimi anlayışında, müşteri odaklı hizmet hedeflerine ulaşmak için bireysel çabalar önemlidir; kamu çalışanlarının bireysel çabaları performans değerlendirme ile ölçülecek, ücret düzenlemeleri, eğitim olanakları, kariyer geliştirmeleri, terfileri buna göre belirlenecektir (Bach, 2001; Dikmen ve Dikmen, 2004; Yılgör, 2000).

Esnek çalışma biçimlerinin kamu kesimine taşınması, statü rejimine tabi kamu istihdam ilişkilerinin tasfiyesini, kariyer sistemleri yerine sözleşmeliliği esas alan istihdam biçimlerine geçilmesini beraberinde getirmektedir. Tarihsel olarak, kamu çalışanlarının istihdam ilişkilerinde gözlemlenen temel eğilim, memurların statü hukuku ile işçilerin sözleşme hukukunun birbirine yakınlaşmasıdır. Ancak bu yakınlaşma 80'li yıllara kadar, her iki çalışan grubunun lehinde olan unsurların ön plana çıkarılması

biçiminde olmuşken yeni liberal küreselleşme sürecinde her iki çalışan grubunun aleyhinde olan unsurların ön plana çıkarılması şeklinde olmaktadır.

Statü hukukundan sözleşme hukukuna geçiş her zaman kamu çalışanlarının özel kesime uygulanan iş yasalarına tabi olmaları ile sonuçlanmamaktadır. Yeni liberal küreselleşme sürecinde iş yasaları da esnekleştirilmiştir ancak gene de çoğu ülkede işçiler özellikle işten çıkarmalar durumunda ve sendikal haklar alanında temel haklardan yararlanmaya devam etmektedirler. Esnek kamu personel rejimi ile işçilerin yararlandıkları bu temel hakların dahi kısıtlanması yoluna gidilebilmektedir.

Kamu personel rejimlerindeki esnekleşme, farklı kamu yönetimi ve kamu personel politikası geleneklerine sahip, yeni liberal küreselleşmenin farklı coğrafyalarında ve aşamalarında bulunan farklı ülkelerde, aynı biçimde ve aynı derinlikte hayata geçirilmemektedir. Ama tüm ülkelerde, kamu istihdamını esnekleştirme girişimlerinin, kamu istihdamının statü hukukuna tabi kariyer sistemleri biçimindeki örgütlenmesini parçaladığı görülmüştür.

Kamu çalışanlarının çoğunluğunu memur olarak istihdam eden ve memuriyet rejimlerini kariyer esasına göre biçimlendirmiş olan ülkelerde (Belçika, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Fransa, İrlanda ve Portekiz gibi) (Bossaert ve diğerleri, 2001), kariyer sistemlerinin içine esneklik unsurlarının sokulmasına çalışılmaktadır. Örneğin meslekte ilerleme ve maaşların bir bölümünün performansına tabi olmasını sağlamak için uygulamalar getirilmektedir. Bu ülkelerde ayrıca kamu çalışanlarının yalnızca %40'ının memur olduğu Almanya ile benzeşen bir yapıya geçilmesi, yani kamu istihdamının giderek daha geniş bir kesiminin kariyer esaslı memuriyet rejimlerinin dışına çıkarılarak iş yasalarının kapsamına sokulması ya da ne memur ne işçi olan yeni sözleşmeli pozisyonlara transferi (Belçika, Fransa, İspanya), esnek çalışmanın unsurlarının getirilebileceği bir kamu istihdam çerçevesi yaratmanın yollarından olmuştur. Yaptıkları işten bağımsız olarak tüm kamu çalışanlarına memuriyet

rejimi uygulayan Fransa, Belçika ve İspanya, mevcut memuriyet rejiminin kurallarından kaçmak için geçici nitelikte sözleşmeli personel istihdamını yaygınlaştırdıkları, Belçika ve Fransa'da toplu sözleşmelerin kapsamına girmeyen bu kişiler, ne devlet memurlarının güvencelerinden ne de özel kesimde geçerli olan sendikal hak ve olanaklardan yararlanmaktadırlar (Cardona, 2000).

Bazı ülkelerde ise kariyer rejimlerine esneklik unsurlarının sokulmasıyla, yani kariyer rejimleri muhafaza edilmekle birlikte kapsamının daraltılarak sözleşmeliliğin yaygınlaştırılmasıyla yetinilmemiş, memuriyet rejiminin tümüyle tasfiyesi ve İtalya'da kullanılan deyimle "özelleştirilmesi" yoluna gidilmiştir. Türkiye'de "Kamu Personel Reformu" adı altında yapılmasına çalışılan da kamu personel rejiminin "özelleştirilmesi" olduğundan İtalya örneği üzerinde durmakta yarar vardır.

İtalya memur statüsünde olan kamu çalışanlarının sayısını iyice azaltarak memuriyeti tasfiye eden yaklaşımıyla, kariyer rejimlerinin yeni kamu işletmeciliği anlayışıyla sonunda nereye varacağıının örneğini veren bir ülke olarak dikkat çekicidir. İtalya'da kamu personel rejiminde temel değişim, 1990'lı yıllara rastlamaktadır. 1993 yılında yapılan önemli bir yasal düzenleme, o zamana kadar ayrı yasal düzenlemelere tabi olan kamu istihdamını özel kesim istihdamına benzer kurallara bağlayan 29/93 sayılı düzenlemedir. Bu düzenleme ile hükümetler ile devlet memurları arasındaki ilişki özelleştirilmiştir. Hakimler, diplomatlar, valiler ve üniversite öğretim üyeleri dışında tüm kamu görevlileri, özel kesim çalışanlarının istihdam koşullarına geçirilmişlerdir. Genel Müdürler de sözleşmeli statüye geçirilmişlerdir. Konuya ilişkin İtalyan yazınında bu düzenlemelere kamu istihdamının "özelleştirilmesi" adı verilmektedir. 1993 yılındaki düzenlemede, kamuda çalışan üst düzey yöneticiler bu özelleştirmenin dışında bırakılmışlardır. 1997 yılında ise 59/97 sayılı yasa ile kamu hizmetlerini yeniden düzenleyen, devletin rolünü yeniden tanımlayan ve görev ve yetkilerin önemli bir bölümünü bölge eyalet ve belediye düzeyindeki yerel yönetimlere aktaran

düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında bir karamame ile üst düzey kamu yöneticilerinin istihdam ilişkileri de özelleştirilmiş, kamuda belirli süreli çalışma, geçici çalışma gibi esnek çalışma biçimlerine geçilmiş ve kamu istihdamına mobilite getirilmiştir. Bugün İtalya'da yalnızca birkaç bin üst düzey yönetici memur statüsündedir. Geri kalan tüm kamu çalışanları iş yasalarına bağlı kılınmıştır (Cardona, 2000:4).

Memuriyet rejimlerindeki köklü değişime bir diğer örnek İsviçre'dir. İsviçre'de 2002 yılında daha esnek istihdam olanakları sağlayan yeni bir federal personel sistemi benimsenmiştir. Hollanda'da da kamu ve özel kesim arasındaki istihdam koşullarını birbirine yaklaştıran "normalleştirme" politikası 1989 yılında kabul edilmiştir (Nomden, 2002).

"Kadroya dayalı" memuriyet rejimlerinde ise işletme yönelimli veya belirli hedefler koyan sonuçlara dayalı kamu hizmeti anlayışı güçlendirilmiştir. İngiltere, Hollanda, İsveç ve Danimarka bu ülkelere örnektir. Kadroya dayalı memuriyet rejimlerinde tazminat ve diğer bazı ek yararlarla fazla sayılan personelin doğrudan işten çıkarılması daha fazla uygulanabilmiştir (Cardona, 2000:9).

Avrupa Birliği ülkelerinin genelinde görülen eğilim, kamu istihdamı sistemlerinin giderek birbirlerine daha çok benzemeleridir. Ancak bu benzeşme, ekonomilerin Avrupalılaşması ve uluslararasılaşması süreci içerisinde olmuştur ve Avrupa Birliği daha önceki genişleme süreçlerinde bir kamu yönetimi ve kamu personel rejimi modeli empoze etmemiştir.

Orta ve doğu Avrupa ülkelerine yönelik son genişleme sürecinde ise Avrupa Birliğine aday olan orta ve doğu Avrupa ülkelerinin kamu yönetiminde ve kamu personel rejimlerinde yeniden yapılanma, AB tarafından biçimlendirilmiştir. AB yasalarını uygulamaya hazır bir idari kapasitenin oluşturulması ve bu başlık altında devletin yeniden yapılandırılması, AB'ye katılım için bir ön koşul olarak ileri sürülmüştür (Cardona, 2000).

AB'nin aday ülkelerin devlet yapılarına müdahalesi tüm sektörleri kapsamakta ve yerel yönetim düzeylerinin yaratılması, yeni kurumların yaratılması, kamu yönetimi reformu, bütçe sistemleri ve mali denetim sistemlerinde değişiklik gibi kamu yönetiminin örgütlenmesinin her yönünü biçimlendirmektedir (Sissenich, 2001). Kamu personeli açısından AB öncelikleri, performans dayalı ödeme, profesyonelliğe verilen önemin artması, kamu hizmetlerinde müşteri-satıcı anlayışının yerleşmesi, rekabet ve diğer pazar ekonomisi unsurlarının getirilmesi, memur sayısının azaltılması gibi sonuçlar getirmektedir (Hegewisch ve Brendan, 1998). Avrupa Birliğinin bu gündemi, aday ülke olarak Türkiye'ye de yansımakta ve AB Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporlarında, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması öneriler arasında yer almaktadır (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004).

Türkiye'de Kamu Personel Rejiminde Esnekleşme Eğilimleri

1980 sonrası Türkiye'de ekonomi yeni liberal politikalarla yeniden yapılanırken, kamu yönetimi ve kamu personel politikalarında da yeniden yapılanma sürecine girilmiştir.

Türkiye'de kamu personeli 2002 yılı itibariyle memur, sözleşmeli ve işçi olarak farklı statülerde istihdam edilen yaklaşık 2.7 milyon kişiyi kapsamaktadır. Bu sayının %65'i memur, %7.5'i sözleşmeli personel ve 27.5'i işçi statüsünde istihdam edilmektedir. İdarelere göre dağılıma bakıldığında zaman, %75 merkezi yönetimde, %9.5 yerel yönetimlerde, %15.5 yerel yönetimlerde çalışmaktadır⁵.

Türkiye'de son 10 yılda kamu istihdamı KİTlerde daralmış, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerde mutlak anlamda bir azalma henüz yaşanmamıştır. Toplam kamu personeli içinde mutlak anlamda azalış

⁵ Türkiye'de kamu personeli sayılarını statülerine, idarelerine, hizmet sınıflarına vb. göre ayrıntılı zaman serisi olarak veren tek bir istatistik kaynağı mevcut değildir. Kullanılan veriler Devlet Personel Başkanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü verileri olup yetersizlikler taşımaktadır.

KİT'lerde olmuş ve KİT personeli sayısı yaklaşık %40 azalmıştır. Merkezi yönetim ve yerel yönetim çalışanlarının sayısı mutlak olarak azalmamışsa da özellikle 2003-2004 yıllarında toplam nüfusa oranla bir miktar görece azalma olduğu söylenebilir.

Kamu çalışanlarının statüleri açısından bakıldığında, memurların mutlak sayısında artış gözlemlenmektedir. Bu artış esas itibarıyla idareler açısından merkezi yönetimdeki, hizmet sınıfları açısından emniyet, sağlık ve eğitim hizmetleri sınıflarındaki memurların sayısındaki bir artıştır. Yerel yönetimlerdeki memur sayısı hemen hemen aynı kalırken, KİT'lerdeki memur sayısı büyük ölçüde düşmüştür.

Sözleşmelilerin büyük çoğunluğu, 399 sayılı KHK kapsamında KİTlerde çalışan sözleşmelilerdir. KİT'lerdeki özelleştirmeye bağlı tasfiye nedeniyle sözleşmelilerin mutlak sayısında azalış görülmektedir. KİT'lerdeki tasfiye nedeniyle sözleşmeli sayısının düşmesi, genel sözleşmeli sayısını aşağı çekmiştir ancak özelleştirmeye bağlı bir sözleşmeli tasfiyesi söz konusu olduğu için bu düşüşün esnekleşmenin tersine bir eğilim olarak yorumlanmaması gerekir. Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerdeki sözleşmeli sayıları ise artış eğilimine girmiştir.

İşçi statüsünde çalışanların sayısı 90'lı yılların başından 2001 yılına kadar azalırken aynı dönemde geçici işçilerin sayısı artmıştır. Dönemin 1475 sayılı İş Kanununun hükümlerine göre çalıştırılan, uygulamada iş güvencesine sahip, tümü sendikalı kamu işçilerinin sayısının azaltılması ve yıllık çalışma süreleri yılda 3-5 aya kadar indirilebilen, çalıştırılmadıkları sürelerde kamu işyerlerinde angarya sayılabilecek şekilde ücretsiz çalışmayı bile kabul eden, sendikalı olsalar bile TİS kapsamında daha düşük ücret koşullarına razı edilebilen geçici işçilerin sayısının korunması, esnekleşme eğilimlerine uygundur. Ayrıca bu uygulama siyasal amaçlı istihdam yaratmanın daha düşük maliyetli yollarından biri olarak görülmüştür. İşçi statüsünde çalışanların

sayısı, DSP-MHP-ANAP Koalisyon hükümeti döneminde, 26.10.2000 tarihinde TÜRK-İŞ ile Hükümet arasında imzalanan bir protokolle Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve DSİ bünyesinde çalışan geçici işçilerin kadroya geçirilmesi nedeniyle 2001 yılında artarken, aynı yıl, aynı nedenle geçici işçilerin sayısı azalmıştır. Bu uygulama, esnekleşme biçiminde beliren genel eğilimin dışındadır.

Türkiye'de kamu çalışanlarının sayısındaki eğilimler, yeni kamu işletmeciliği anlayışı doğrultusunda kamu çalışanlarının sayısında bir azalmaya doğru gidildiğini göstermektedir. Bu azalmanın statüler açısından dağılımına bakıldığında, sözleşmeli sayısında özelleştirme nedeniyle azalma olması ve geçici işçi sayısının azalması, özelleştirme ve taşeronlaşmaya bağlı esnekleşme eğilimlerini gizlemektedir.

Uluslararası Para Fonu, Türkiye ile yaptığı Stand by anlaşmalarının şartlılıkları arasına kamu personel sayısında azaltmayı da dahil ederek "Washington modeli"nin Türkiye'ye taşınmasına aracı olmuştur. 1999 Stand by anlaşmasının uygulama döneminde, yeni memur alımlarının bir önceki yıl emekli olan kişi sayısının %80'i ile sınırlanması, KİT'lerde emekli olan personelin en fazla %15'i kadar yeni personel alınması şeklinde dolaylı yollarla kamu personel sayısının azaltılması şartlılıklar arasına dahil edilmiştir. 2002 Stand by anlaşması ise kamu personelinin sayısının azaltılmasını daha önemli bir şartlılık haline getirmiş ve sayısal performans kriterleri ile izlemiştir. Kamu işçilerinin emekli edilmeleri, KİT'lerdeki istihdamın işletme bazında tek tek izlenerek fazla istihdamın tespiti, atıl kadroların kaldırılması, fazla istihdamın emeklilik ve gerekli olan hallerde isten çıkarmalarla eritilmesi 2002 Stand by düzenlemesinin koşulları arasında yer almıştır⁶. 7. Gözden Geçirmeye ilişkin IMF Raporunda (2004), 2002 yılının başından beri KİT'lerdeki 56 000 atıl pozisyonun iptal edildiği ve 2003 yılında KİT istihdamının 32 800 kişi azaldığı belirtilmiştir. 2004 yılında da KİT'lerde yeni personel alımlarının emekli

⁶ 1999 ve 2002 Türkiye IMF Stand by anlaşmalarının ve dönemsel gözden geçirmelere ilişkin Niyet Mektuplarının metinleri için bkz. <http://www.hazine.gov.tr>

olanların %10'u ile sınırlanması politikasına devam edileceği belirtilmiştir (IMF, 2004).

Washington modeli olarak tanımlanan kamu personel rejiminin ücret ve maaşlar açısından Stand by anlaşmalarına yansımaları, sendikalaşma oranı %100 olan ve bu nedenle ortalama ücretleri göreceli olarak yüksek olan kamu kesimi işçilerinin ortalama ücretlerinin düşürülmesi ve memur maaşlarının beklenen enflasyona endekslenmesi, enflasyon oranının bekleneni aşması halinde ise aradaki farkın maaşlara eklenmesi biçiminde olmuştur. Kamu kesimi işçilerinin toplu sözleşme ile gelen ücret farklarının ödenmesinin ertelenmesi, fazla mesailerin kısıtlanması diğer önlemler arasındadır. Bu politika, kamu işçileri sendikalarının toplu sözleşme hakları nedeniyle bazı dönemlerde uygulanamaz olmuşsa da 1994 yılı baz olarak alındığında Washington modeli genel eğilim olarak kamu işçilerinin ücretlerinin azaltılması, memur maaşlarının da reel düzeyinin fazla aşındırılmaması biçiminde gerçekleşmiş sayılabilir.

sınıflarından yardımcı hizmetler sınıfında başlatılmış ve hizmet yerlerinin ve tedavi kurumlarının temizlenmesi, tesisatın bakım ve işletilmesi ve benzeri işlerin ihale yoluyla üçüncü şahıslara gördürülmesinin yolu açılmıştır⁷. Kadro iptalleri, memur kadrosu ihdasına getirilen sınırlamalar ve işçi pozisyonlarına vize verilmemesi ile taşeronlaşma politikası desteklenmiştir.

Kamu istihdamında sayısal esneklik ve ücret esnekliğini sağlamanın bir biçimi, sözleşmeli personel istihdamının artırılması ve sözleşmelilik biçimlerinin çeşitlendirilmesi yoluyla olmuştur. Sözleşmelilik başlangıçtaki istisnai biçiminden çıkarılarak özellikle KİT'lerde ana istihdam biçimi haline getirilmiştir. Kamu personel rejiminde 657/4-B ve 7/15754 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre sözleşme ile istihdam, 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye göre KİT'lerde sözleşmeli istihdam, kuruluş yasalarına göre merkezi yönetimde kadro karşılığı sözleşme ya da sözleşme ile istihdam söz konusu olmaktadır. İdari

Tablo 2. Net Ele Geçen Ücret ve Maaşlardaki Gelişmeler Reel Net Ele Geçen Ücret/Maaş Endeksi (1994=100)

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
Kamu İşçisi	73,1	103,8	111,1	98,2	89,2	90,4	86,4
Memur	117,8	123,1	108,9	104,8	110,8	109,9	112,6

Kaynak: DPT, 2004.

Kamu Yönetim Reformunun merkezi yönetim ve yerel yönetim düzenlemelerinin henüz uygulamaya geçmemiş olması ve memuriyet rejimi açısından esnekleşmeyi kapsamlı hale getirecek Kamu Personel Reformunun da henüz taslak halinde olması, özellikle merkezi yönetimde memuriyet rejiminin esnekleştirilmesinde sınırlı kalınmasına yol açmıştır. Ancak esnek kamu personel rejiminin unsurları eğitim ve sağlık da dahil olmak üzere hemen bütün hizmet sınıflarında görülebilmektedir.

Esneklik uygulamalarında uzaklaştırma stratejileri kapsamında taşeronlaşma, 1988 yılında memur

yargı ve Anayasa Mahkemesi, sözleşmeliliği istihdam güvencesi açısından memuriyete yakınlaştıran kararlarıyla, bu istihdam türünü sayısal esneklik açısından işlevsizleştirmişlerdir. Kamu kesiminde performansa dayalı ücret uygulaması 399 sayılı KHK'ye tabi olarak çalışan sözleşmeli personele uygulanmaktadır. Yöneticiler tarafından yapılan performans değerlendirmesi sonucunda alınan puanlara göre kişilerin ücretleri %2-8 civarında artabilmektedir. Yeterli puanları alamayanlara bu artış verilmemektedir.

2003 yılında sağlığa esnek bir sözleşmelilik statüsü

⁷ 28.03.1988 tarih ve 318 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlileri ile İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete, 31.03.1988/19771.

getiren 4924 sayılı, "Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"⁸ diğer sözleşmelilik türlerinden ayrılan ve istihdam güvencesi açısından iş yasaları ile biçimlenen sözleşme hukukunun bile gerisinde kalan bir sayısal esneklik içermektedir.

Eğitim alanında geçici öğretmen istihdamı da sayısal esneklik, çalışma süreleri ve yaşamlarının esnekleştirilmesi ve ücret esnekliğini eğitim sektörüne taşıyan bir uygulama olmuştur.

Türkiye'de Esnek Kamu Personel Rejiminde Son Aşama: Kamu Personel Kanunu Taslağı (14 Ekim 2005)

22-23 Şubat 2003 tarihinde siyasi iktidarın, Devlet Personel Başkanlığı ve TÜHİS aracılığıyla Ankara'da düzenlediği bir sempozyumda, herhangi bir kanun taslağı olmadan gündeme getirilen kamu personel "reformu"na ilişkin esnek yaklaşım, Kamu Yönetimi Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması (KYTİ ve YY)⁹ Kanununun benimsenmesi sürecinde bu Kanunların ilgili maddeleri çerçevesinde biçimlendirilmiştir.¹⁰

KYTİ ve YY Kanununda kamu personel rejimine ilişkin esnek yaklaşımın temel unsurlarının dört alanda biçimlendiği söylenebilir: Kamu çalışanları sayısının azaltılması; sözleşmeli personelin yaygınlaştırılması; esnek istihdam uygulaması; performans dayalı ücret.

Bu yaklaşım, Kanunun "İnsan Kaynakları Yönetimi" başlığını taşıyan 46. Maddesinde belirtilmektedir. Maddede "Kamu hizmetleri, memurlar, tam zamanlı veya kısmi zamanlı çalışan diğer kamu görevlileri ve

işçiler eliyle yürütülür....Tam zamanlı veya kısmi zamanlı çalışan diğer kamu görevlileri ve işçiler kadro şartına bağlı olmaksızın sözleşmeye dayalı olarak istihdam edilir. Sözleşmede ilgili personelin görevleri hak ve yükümlülükleri ile performans ölçüleri yer alır." denmektedir. Madde Gereğesinde kamuda çalışan sayısının "fazla" olduğu, genel idari hizmetlerde çalışan 320 000, yardımcı hizmetler sınıfında görev yapan 150 000 personelin "halka hizmet götürmek" yerine "kamu yöneticisine hizmet ürettiği" ifade edilmektedir. Bu hesaba göre 450 000 - 500 000 kadar kamu çalışanı halka hizmet etmediklerinden "fazla" istihdam grubuna girmektedir. Madde Gereğesinde ayrıca sözleşmeli personel uygulamasının yaygınlaştırılacağı ifade edilmektedir. 46. Maddede sözü geçen sözleşmelilik tümüyle esnek, 4857 sayılı İş Kanununun sağladığı güvencelerden bile yoksun, 4924 sayılı Kanundakine benzer bir sözleşmeliliktir.

AKP Hükümetinin Kamu "Reformu"nun üçüncü ayağı olan ve uzun bir süre siyasi iktidarın seçtiği dar bir çevrede kapalı bir biçimde tartışılan Kamu Personel Kanununun hazırlık Taslağının ilk biçimi 2004 Ağustos ayı ortalarında gayri resmi bir biçimde kamu oyuna yansıyabilmiştir¹¹. Kanun, memurların ve sözleşmeli personelin niteliklerini, atanma veya hizmete alınmalarını, görev ve yetkilerini, hakları ve yükümlülükleri ile diğer özlük işlerini; memurlar ve sözleşmeli personelin yanı sıra diğer kamu görevlilerinin aylık, ödenek ve ücretleri ile diğer malî hakları ve sosyal yardımlarını düzenleyecektir.

Taslakta tüm kamu kurum ve kuruluşlarında 5 tip istihdam öngörülmektedir.

Memurluk belirli görevlere özgü istisnai bir istihdam

⁸ Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi:10.7.2003, Resmi Gazete: 24.07.2003 / 25178.

⁹ 15. 07.2004 tarih ve 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Kanunu, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından yayımlanması uygun bulunmayan Kanun, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 16, 23, 38, 39, 40, 46, 49, geçici 1, geçici 3, geçici 4, geçici 5, geçici 6, geçici 7, geçici 8 ve geçici 9. maddelerinin bir kez daha görüşülmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na geri gönderilmiştir.

¹⁰ Bu çerçeveye dayalı olan ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Erdoğan, 2004 ve Erdoğan, 2004a.

¹¹ Taslak metni için bkz <http://www.kesk.org.tr>, Taslağa ilişkin ilk değerlendirme için bkz. Erdoğan, 2004b.

biçimi olarak belirlenmiştir. Kamuda genel idare esaslarına göre yürütülmekte olan kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevleri kamu erkini kullanarak yerine getirenler veya kamuda genel politika tespiti, araştırma, planlama, programlama, yönetim ve denetim işlerinde görevli ve yetkili olanlar memur sayılabileceklerdir. Memur kadrolarının standart unvanları, Kanuna ekli I sayılı Listede gösterilmiş olup, Taslağın ilk biçiminde toplam 77 kadro unvanı mevcuttur. Memur kadroları sayıca sınırlı olan üst düzey yöneticilere, AKP uzman ve araştırmacılarına, müfettiş ve denetçilere ayrıacaktır. Pek çok memur kadrosunun unvanları I sayılı Listeye dahil edilmeyerek geniş memur kesimleri sözleşmeli pozisyona geçirilmiştir. Polisler sözleşmeli yapılmamış ve memur olarak korunmuşlardır.

Sözleşmeli personel ise *"devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin yürütmekle yükümlü oldukları ve memurlarca yerine getirilmesi gerekmeyen kamu hizmetlerinin ifası amacıyla"* sözleşme ile *"tam zamanlı veya kısmi zamanlı olarak çalıştırılan ve işçi de sayılmayan kamu çalışanı"* olarak tanımlanmıştır. Kimlerin sözleşmeli olacağı ise sözleşmeli personel pozisyonlarının standart unvanlarını gösteren II sayılı Listede verilmiştir. Toplam 194 sözleşmeli pozisyon unvanı mevcuttur. Sözleşmeli personel listesine yakından bir bakış, memur sayılan ve dolayısıyla statü hukukunun güvencelerinden yararlanan pek çok kadro unvanının, sözleşmeli pozisyon unvanına aktarıldığını göstermektedir.

Görüşleri alınmak amacıyla sosyal taraflara, üniversitelere ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına iletilen 14 Ekim 2005 tarihli Taslakta ise memur ve sözleşmeli kadro ve pozisyon unvanlarını gösteren ekli listeler boş bırakılmıştır. Ayrıca temel görev aylığı ve temel görev ücreti cetvelleri de boş bırakılmıştır.

Memur ve sözleşmeliler dışındaki diğer kamu çalışanları "geçici personel", "diğer kamu görevlileri" ve "işçiler"dir. Geçici personel, geçici ve süreli hizmetlerde çalıştırılacak olan sözleşmeli kamu

çalışanıdır. Bu kişilerin sayısı, ücretleri, çalışma süreleri, Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığınca ve farklı esaslar çerçevesinde belirlenecektir. Diğer kamu görevlileri hakimler, savcılar ve bu meslekten sayılanlar, kadrolu veya sözleşmeli öğretim elemanları, subay ve astsubaylar, uzman erbaş ve uzman jandarmalardır. Diğer kamu görevlilerinin aylık, ödenek ve ücretleri ile diğer mali hakları ve sosyal yardımları da bu kanunla düzenlenmektedir. İşçiler ise İş Kanunu hükümlerine göre çalıştırılan personeldir.

Kanun Taslağının tümü incelendiğinde memur kadrosu ile sözleşmeli personel pozisyonu arasındaki en temel farkın, statü hukukunun geleneksel özelliği olan istihdam güvencesinin, sözleşmeliliğe geçişle ortadan kaldırılması olduğu açıkça görülmektedir. Sözleşmelilerin ödev, hak, yetki ve sorumlulukları, göreve alınma, hizmet şartları ve şekilleri, yetiştirilmeleri, mali ve sosyal hakları ile yardımları memurlarla örtüşür biçimde bu yasayla belirlenirken, istihdam güvencesi açısından sözleşmeli personel memurlardan ayrılmaktadır. Bu gerçek, Kanun Taslağının 6. Maddesinde *"sözleşmeli personel pozisyonları, bu pozisyonlarda çalışan kişiler açısından iş sürekliliği sağlamaz"* açıkça ifade edilmektedir. Göreve alınma usul ve şartları açısından memurlarla benzer hükümlere tabi olan sözleşmeliler ile sözleşmeliliğe hak kazanmaları durumunda, sadece bir yıllık sözleşme yapılacaktır. Bu hizmet sözleşmelerinin esas ve usulleri, Devlet Personel Başkanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenecektir. Ancak aralıksız olarak on beş yıl üst üste sözleşmesi yenilenenler, *"Kanunda ve sözleşmelerinde belirlenmiş olan görev, yetki ve sorumlulukları ihlal etmedikleri sürece"* sözleşmelerinin yenileneceği konusunda bir güvenceye kavuşacaklardır.

Gerek memurların gerekse sözleşmeli personelin bir başarı ve sicil dosyası bulunacaktır. Personel ve başarı değerlendirmesi iki defa üst üste olumsuz olan memurlar başka bir personel ve başarı değerlendirme amirinin emrine atanacak, burada da değerlendirmesi

olumsuz olan memurlar ile on yıl içinde toplam dört defa olumsuz değerlendirme alan memurların görevlerine son verilecektir. Personel ve başarı değerlendirmesi olumsuz olan sözleşmeli personelin sözleşmeleri yenilenmeyecektir.

İstihdamın sürekliliği açısından statü hukukundan uzaklaştırılan sözleşmeliliğin, sendikal hak ve özgürlükler açısından da, "sözleşme" hukukundan uzaklaştırıldığı görülmektedir. Madde 30, memur gibi sözleşmeliye de toplu eylem ve hareketi yasaklamaktadır. Madde 31, memur gibi sözleşmeliye de grev yapmayı ve hatta desteklemeyi yasaklamaktadır. Madde 7, memurlar gibi sözleşmeliye de siyasi partilere üye olmayı, siyasi amaçlı beyan ve eylemleri, bu eylemlere katılmayı yasaklamaktadır. Memurlar gibi sözleşmeli personel de özel kanunda belirtilen istisnalar ve hükümler çerçevesinde sendikalar ve üst kuruluşlar kurabilecekler ve bunlara üye olabileceklerdir. Ancak bu sendikalaşma toplu pazarlık yerine toplu görüşmenin geçirildiği, grev hakkından yoksun kısıtlı bir sendikacılık olmak durumundadır.

Taslakta yeni rejime geçiş dönemine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Memur olarak çalışanlara, unvanları sözleşmeli listesinde olsa da memuriyette kalma hakkı, sözleşmeli statüye geçmeyi isteyenlere ise hizmetteki sürelerine bakılmaksızın 15 yıllık sözleşmeli imişler gibi "sürekli sözleşmelilik" hakkı verilmesi öngörülmektedir.

Memuriyet rejiminin sözleşmeliliğe dönüştürülmesinin liyakat ilkesini zayıflattığı, siyasi kayırmacılık ve patronaja dönüştürme yol açtığı, kamu görevlisi olmayı tüm vatandaşların eşit hakkı olmaktan çıkardığı yolundaki eleştiriler, OECD ülkelerindeki son 15 yıldan beri uygulanan esnekleşme eğilimleri için yapılan tespitlerdir (Cardona 2000:8). KYTİ ve YY Kanununun 46. Maddesindeki "*Hükümetin görevi sona erdiğinde müsteşarlar ile başkanlık ve genel müdürlük şeklinde kurulan bağlı ve ilgili kuruluşlarda başkan veya genel müdürlerin görevi kendiliğinden sona ermiş sayılır*" hükmü, üst düzey yöneticiler için liyakat ilkesini ortadan kaldıran ve

siyasal kayırmacılığı yasallaştıran bir özellik arz etmektedir. Aynı siyasal kayırmacılık, birer yıllık sözleşmelerle istihdam edilecek sözleşmeli personel için de geçerli olabilecek, özgürce seçtiği siyasi örgütlerde siyaset yapması yasaklanan yüz binlerce sözleşmeli, sözleşmesinin yenilenmemesi korkusu ile siyasi iktidar yandaşlığına itilebilecektir.

SONUÇ

Kapitalizmin yeni liberal doğrultudaki küreselleşmesi, devletlerin işlevini ve biçimini bu sürecin gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırırken, kamu yönetimi ve kamu personel rejimi de aynı doğrultuda değişime uğramaktadır

Esnek kamu personel rejimi olarak niteleyeceğimiz bu biçimleniş, yeni kamu işletmeciliğinin yerleşmesine paralel olarak çeşitli ülkelerde halen oluş halindedir. Bu rejimin temel unsurları, özelleştirme ve esnekleşme ile toplam kamu personeli sayısının azaltılması, kamu personeli istihdamında statü hukukundan sözleşme hukukuna geçiş, esnek çalışma biçimlerinin yerleştirilmesi, özel sektörden alınan işletme, ücretlendirme ve insan kaynakları yönetimi tekniklerinin kullanılması olarak belirmektedir.

Türkiye'de de kamu personel rejimi, esnek personel rejimlerine geçişin özelliklerini göstermektedir. Taslak halinde olan Kamu Personel Reformu (2005) girişiminin gerçekleşmesi halinde bu eğilimler yapısal bir değişikliğe dönüşecek, kamu personel rejiminde memuriyetin özelleştirildiği bir dönem başlayacaktır.

KAYNAKÇA

Amin, S. (2001), "Imperialism and Globalisation", *Monthly Review*, Vol. 53, No 2.

Avrupa Toplulukları Komisyonu (2004), *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu*, {Com(2004) 656 Final} Brüksel: Avrupa Toplulukları Komisyonu

Bramble, T. (1996), "Globalisation, Unions and the

- Demise of the Labourist Project", *Journal of Australian Political Economy*, No. 38, s. 32-61.
- Bach, S. (2001), *HR and New Approaches to Public Sector Management: Improving HRM Capacity*, Annecy, France, 9-12 December 2000, Geneva: World Health Organization Department of Organization of Health Services Delivery.
- Bordogna, L. (2003), *Crisis of the Welfare State and Public Sector Employment Reform in Italy and in Europe*, MISIP, Bologna'da yapılan sunuş, 4 Kasım.
- Bossaert, D., C. Demmke, K. Nomden ve R. Polet. (2001), *Civil Services in the European of Fifteen: Trends and New Developments*, Maastricht: EIPA.
- Cardona, F. (2000), *Scope of Civil Services in European Countries*, Avrupa Kamu Yönetimi Enstitüsü Seminerine sunulan tebliğ, Maastricht, 13-14 Kasım, 2000, www.oecd.org/puma/sigmaweb.
- Dikmen, M. K. ve A. Dikmen (2004), "Her derde deva iksir: Toplam Kalite Yönetimi", *Toplum ve Hekim*, Mayıs-Haziran, C. 19, Sayı 3, s. 190-196.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2004), *2004 Yılı Programı*, Ankara: DPT.
- Erdoğan, S. (2004), "Kamu Personel Rejiminde Uyarlanma", (Yay. Haz. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) *Kamu Yönetimi Temel Kanunu Sempozyumu içinde*, Ankara: TMMOB, s. 68-84.
- Erdoğan, S. (2004a), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu ve Kamu Personel Rejimi", *YOL-İŞ Dergisi*, Sayı 78, Ocak, s. 32-3.
- Erdoğan, S. (2004b), "Kamu Personel Kanunu Taslağı (Ağustos 2004) Neler Getiriyor?", *YOL-İŞ Dergisi*, Sayı 81, s. 20-24.
- Ferlie, E., A. Pettigrew, L. Ashburner ve L. Fitzgerald (1996), *The New Public Management in Action*, Oxford: Oxford University Press.
- Güler, B.A. (2000), "Devletin Yeniden Yapılandırılması", *Düşün Dergisi*, Mayıs.
- Güler, B. A. (2003), "Yönetişim: Tüm iktidar sermayeye", *Praxis*, 9, Kış-Bahar, s. 93-116.
- Harris, N. (1991), "A Comment on National Liberation", *International Socialism*, 53, 79-91.
- Hegewisch, A. ve B. Martin (1998), *Modernisation of National Administrations and Social Dialogue in Europe*, Brussels: EPSU.
- Hood, C. (1995), "A Public Management for all Seasons", *Public Administration*, 69, 1, s. 3-19.
- IMF (2004), *Turkey: Seventh Review Under the Stand-By Arrangement, and Requests for Waiver of Applicability and Nonobservance of Performance Criteria, Rephasing of Purchases and Extension of Arrangement--Staff Report*, IMF Country Report No. 04/227, Washington: IMF.
- Larbi, G. A. (1999), *The New Public Management Approach and Crisis States*. UNRISD Discussion Paper No. 112, September. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- McCourt, W. (1998), "Civil service reform equals retrenchment? The experience of staff retrenchment in Ghana, Uganda and the United Kingdom", M. Minogue, C. Polidano ve D. Hulme (der.), *Governance in the 21st Century* içinde, Cheltenham: Edward Elgar.
- McCourt, W. (2000), *Pay and Employment Reform in Developing and Transition Societies*, Democracy, Governance and Human Rights Programme Paper, Number 1 August, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Mefcalfe, L. ve S. Richards (1990), *Improving Public Management*, 2. Baskı, London: Sage.
- Nomden, K. (2002), *Experiences of Structural Changes in the State Sector*, Orta ve Doğu Avrupa

Ülkelerinde Devlet Sektöründe Değişim ve Sendikal Gelişme Doğu/Batı konulu EPSU/ETUCO Seminerine sunulan tebliğ, Krakow, 28-30 Haziran.

Osborn, D. ve T. Gaebler (1992), *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, Addison Wesley, Reading.

Pollitt, C. (1994) *Modernizing the Management of the Public Services Sector: Between Crusade and Catastrophe?*, Helsinki: Administrative Development Agency.

Robinson, W. (1996), *Promoting Polyarcy: Globalization, U.S. Intervention, and Hegemony*, New York: Cambridge University Press.

Sissenich, B. (2001), *State Building by a Non State: How the European Union Reduces State Sovereignty but Develops State Capacity in Central and Eastern Europe*, Brussels: EPSU.

Storey, J. (2001) (Ed.), *Human Resources Management, A Critical Text*, London: Thomson Learning.

Sweezy, P. (1994), "Finans Kapitalin Yükselişiyile Güç Odağı Yer Değiştirdi", *İktisat Dergisi*, Sayı 351.

Taylor, G. (1999), *State Regulation and the Politics of Public Service*, London: Mansell Publishing.

Yılığör, A. (2000), *Esnek Üretim-Esnek İstihdam, İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Genel-İş.

ÖZGEÇMİŞ

Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi (ODTÜ) Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek Lisans derecesini aynı Fakültenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden, Doktora derecesini Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünden aldı.

ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nde Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. Özel sektörde yöneticilik; işçi sendika ve konfederasyonlarında danışmanlık yaptı. 1993 yılından bu yana Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışıyor.

Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık ve Türkiye'de Sendikacı Kadın Kimliği (G. Toksöz ile birlikte) başlıklı kitapları ve çok sayıda yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

SANAYİLEŞME, İSTİHDAM VE SENDİKALAŞMA

Adnan SERDAROĞLU

DİSK Genel Bşk. Yrd., Birleşik Metal İş Genel Başkanı

GİRİŞ

Sanayileşme, istihdam ve sendikalaşma arasında çok yönlü ilişkiler mevcuttur.

Tarihsel açıdan sendikalaşma, istihdamın bir fonksiyonu olarak ekonomik - demokratik temelde gerçekleşirken,

istihdam ise sanayileşmenin bir fonksiyonu olarak sosyo ekonomik temelde gerçekleşmektedir.

Bu ilişki ve fonksiyonun kaynak ve dayanağı ise; değişim ve ilerlemenin maddi temeli olan üretimdir.

Üretim; maddeye uygulanacak teknoloji, üretilen miktar, bölüşüm ve yeniden üretim alanlarını kapsayan geniş bir süreçtir.

Üretimin değişmesi dünya ekonomisini, bu da toplumsal yapıları, özellikle son çeyrek yüzyılda büyük değişikliklere uğrattırıyor.

Bu değişim, insanların çalışma hayatını, yaşam tarzını, gelir düzeyini ve kültürü üzerinde derin etki yaratıyor.

Küreselleşme denilen bu evrensel olgu, ulus devlet egemenliğini de köklü biçimde etkiliyor ve değiştiriyor.

Küreselleşmeyi yöneten sermaye, serbest piyasa düzenine ulaşabilmek için devletin geleneksel tüm rol ve etkinliğini sınırlayıp ortadan kaldırırken sermaye; hem ekonomik hem de ideolojik etkinliğini artırıyor.

TEKNOLOJİ-İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Teknolojik gelişmeler üretim ile istihdam arasındaki güçlü ve doğru orantılı ilişki bağına zayıflatmaktadır.

Yeni yatırımlar artık her zaman beklenen düzeyde istihdam yaratmadığı gibi teknolojik değişiklik anlamına gelen yeni yatırımların hemen tamamı verili üretim düzeyinde istihdam miktarını mutlak anlamda azalttığı gözlemleniyor.

Kuramsal açıdan, kısa dönemli analizlerde sermaye ve teknoloji sabit olduğundan, üretimin artması yalnızca emek verimliliğinin artışına bağlıdır.

Emek verimliliğinin de esas olarak daha çok ve yoğun çalışma ile sağlandığı bilinmektedir.

Uzun dönemde de istihdamın büyümeye bağlı olarak arttığı ve bu artışın yatırımlar yolu ile büyüme sağlayacağı, büyümenin ise; istihdama katkı sağlayacağı varsayılır.

Buna karşın son dönemlerdeki gelişme, teknolojik gelişmenin istihdamı azaltıcı etkisinin ağır bastığı yönündedir.

Gerçekten, 20-25 yıl önce örneğin 1000 kişi ile üretim gerçekleştiren işletmelerin -diğer koşullar aynı kalmak kaydı ile- teknolojik yenilenme, bunun gereği olan diğer adımların atılması ile birlikte bugün; yaklaşık 300 kişi istihdam ettiği görülmektedir.

Kısaca artık üretim artışı zorunlu olarak istihdam yarattığı yönündeki kuramsal yaklaşımın geçerli olduğunu söylemek mümkün görünmüyor.

Rekabetin şiddetlenmesi teknolojik gelişmeleri olağanüstü boyutlarda hızlandırmış, hızla ucuzlayan teknolojiler emekten tasarruf eğilimini güçlendirmiştir.

Bunun sonucu, olarak giderilemeyen uzun dönemli işsizlik ortaya çıkmaktadır.

TEKNOLOJİK GELİŞME VE İŞGÜCÜ NİTELİĞİNİN DEĞİŞMESİ

Bugün sanayi sektörüne baktığımızda istihdamın yapısı değişmiş, kol emeğinin önemi ve ağırlığı azalırken, beyaz yakalı çalışanların sayısı artmıştır.

Yani nitelikli işgücü ile teknolojik gelişme arasında da ilişki vardır.

İşgücü içinde kafa emeği - kol emeği ayrımı her zaman olmuştur.

Beyaz yakalı ücretliler, sanayileşmenin ilk dönemlerinde işverenlerce yürütülen işlerin bir bölümünü üstlenmeleri, daha ayrıcalıklı ücret almaları ve görece homojen bir yapı oluşturmaları nedeniyle işçi sınıfının içinde sayılırlardı.

Üretimin çeşitlenmesi, teknolojinin elişmesi, hizmetler sektörünün önem kazanması, eğitim düzeyinin yükselmesi ve yaygınlaşması gibi nedenlerle toplam ücretliler içindeki payları hızla arttı.

Gelişmiş ülkelerde beyaz yakalıların tüm ücretliler içindeki payı 20. yüzyıl başlarında yüzde 20' nin altındayken, yüzyıl sonuna doğru yüzde 50' nin üzerine çıktı. Bugün kimi teknoloji yoğun önemli veya önemi daha da artacak durumda olan işletmelerde beyaz yakalı sayısının artması nedeni ile mavi yakalı tüm çalışanların örgütlenmesi, herhangi bir sendikaya üye olması halinde bile toplu iş sözleşmesi yetkisinin alınamaması gibi dramatik örnekler söz konusudur.

Netaş, Ericsson, Türkcell gibi işletmeler buna örnek verilebilir.

Bu noktada ücretli mühendislerin 10 yıla yaklaşan "işçi sendikalarına üye olup/olmama meselesinin" yeniden irdelenmesi gerektiğine inanıyoruz.

YENİ TEKNOLOJİLER VE YENİ İSTİHDAM BİÇİMLERİ

Teknolojik gelişme, üretimin değişmesi, yönetim tekniklerinin değişmesi ile birlikte istihdam biçiminin

de değişmeye, çeşitlenmeye başladığını tespit ediyoruz.

Esnek üretim modellerinin gündeme gelmesi, tartışılması ve sonunda İş Yasası hükümleri arasına girmiş olması kuşkusuz; iş ilişkileri ile birlikte, işçinin niteliğini ve endüstri ilişkilerini de zorlamaya başladığı açıktır.

Fordist üretim yöntemlerinde, görece homojen özellikler taşıyan, kitlesel üretimde düzenli mesai yapan ve ortak çıkarları çok belirgin olduğundan sendikal örgütlenmelerde birleşebilen işgücü yaygın iken, esnek üretim modellerinde, nitelikleri birbirinden farklılaşan, kol emeği - kafa emeği ayrımı bulanıklaşan, çalışma koşulları talebe göre belirlenen ve farklılaşan ve aynı malın üretimi için farklı mekanlarda istihdam edilen işgücü gündeme gelmiştir.

Esnek üretim sipariş esasına dayandığından, zaman içinde iş yoğunluğu sürekli değişim göstermektedir.

İş güvencesi kavramından vazgeçilip 'belirli süreli hizmet akdi' uygulaması yaygınlaşmakta, geçici işçilik esas olmaktadır.

Bunun yanı sıra, talepteki değişime paralel olarak bir işyerinin işçilerinin işletme içinde başka birimlerde ya da işletme dışındaki başka işyerlerinde belirli sürelerde çalıştırılabilmesi gündeme gelmiştir.

Günlük ve haftalık çalışma süresi tavanlarının kaldırılması, bir dönemdeki az çalışmanın başka bir dönemdeki yoğun çalışma ile telafi edilmesi savunulmakta ve zorlanmaktadır.

İşe başlama ve bitiş zamanları katı bir şekilde belirlenmemekte, iş süresi kaydırılan başlama ve bitiş saatleri içinde tamamlanmaktadır.

Part - time çalışma kolaylaştırılarak öğrenci, emekli, ev kadını, özürlü gibi kesimlerin emeğinden yararlanılmaktadır.

Çağrı üzerine çalışma, Tele - çalışma, uzaktan çalışma

biçimleri ile iletişim teknolojisi olanakları kullanılmaktadır.

Teknoloji evde çalışma yöntemiyle parça başı iş yöntemine de olanak vermektedir.

Esnek istihdam çerçevesinde gündeme gelen ödünç iş ilişkisi de, bir işverenin kendisine hizmet akdi ile bağlı bulunan işçinin geçici süre ile başka işveren için çalışması anlamına gelmektedir.

Küreselleşme ile birlikte bütün ülkelerde gündeme gelen tele çalışma, evde çalışma, parça başı iş gibi esnek istihdam modelleri işgünü kavramını belirsizleştirmekte, çalışma sürelerinin kısaltılması konusunda elde edilen kazanımlardan geri adım atılması tehlikesini içermektedir.

Sermaye küresel bir nitelik, uluslar arası bir özelliğe kavuşurken Sosyal konularda uluslararası kabul gören kuralların uygulanmaması, emeğin ulusal sınırlar içine sıkışmasına yol açmaktadır.

Emeğin ulusal sınırlar içine sıkışmasının iki anlamı vardır.

Bunlardan birincisi; emeğin ulusal sınırlara fiziki olarak hapsedilmesi iken sermayenin uluslararası hareketliliğinin sınırsız ölçüde artması emeğin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır.

Özellikle son 10 - 15 yıl içinde "daha ucuz ülkelere giderim ha!" tehdidinin yaşanmadığı bir toplu pazarlık masası olduğunu sanmıyorum.

Emek arzı, az gelişmiş ülkelerde pasif bir şekilde sermayenin gelmesini beklemekte, ya da her türlü koşula razı olarak gelişmiş ülkelere gitmektedir.

Bunların sonuçları olarak, sermaye giderek artan ölçülerde küresel hukuk kuralları oluştururken, emeğin ulusal hukuk sistemlerine hapsedilmesi sağlanmaktadır.

Bu eşitsiz durum, emeğin örgütlenme hakları, sosyal güvenlik, çalışma koşulları, iş hukuku gibi konularda

en dezavantajlı olduğu ülkelerin sermaye açısından en cazip ülkeler olmasına yol açmaktadır.

İstihdamı artırmak isteyen ulus devletlerin ilk aklına gelen, ulusal hukuk yoluyla işçi haklarını kısıtlamak ve sermaye için cazip hale getirmek olmaktadır.

ÜLKEMİZDE DURUM

Teknolojik gelişmenin, sanayileşmenin ve istihdam biçiminin değişmesinin istikameti gereği bugün ülkemizde emekçilerin en temel sorununun, işsizlik olması hiç şaşırtıcı değildir.

TÜİK'in 2005 Ağustos ayı verilerine göre ülkemizde; İşgücü arzı 25,2 milyon kişi. Ancak fiilen çalışan sayısı; 22,8 milyon kişidir.

Aynı raporun; işgücüne katılma oranını da yüzde 49,5 olarak belirtmiş olması, ülkemizde çalışabilir nüfusun 50 milyon kişiyi geçtiğini gösteriyor.

Genç ve dinamik bir nüfus kitlesine sahip bulunmamız politikacıları sevindirip, Avrupa Birliğini endişelendirirken;

- Kayıtlı işsiz sayısı 2 ,5 milyonu aşmakta olduğu,
- Kayıtsız işgücü ile birlikte açık ve gizli işsiz sayısının yaklaşık 10 milyon kişiyi bulduğu,
- Ülkemizde her 5 kişiden birinin doğrudan işsizlik sorunundan etkilendiği gerçeği ile birlikte
- Okullaşma oranlarının yükselmesi,
- Emekli sayısının artması,
- Kırsal kesimde aktif nüfus içinde görünen kitlenin kente göçü ile birlikte işsizleşmesi, işsiz kalan kitle miktarını daha da artırmaktadır.

Önlem alınmasının geciktirilmemesi gereken bir tarihsel sürece tanıklık ettiğimizden kuşku yoktur.

Resmi bir ölçek daha yaklaştırdığımızda, Aktif nüfusun yaklaşık 7 milyonu tarım sektöründe, 4 milyonu sanayi sektöründe, 12 milyon kişi hizmetler

sektöründe çalıştığı görülüyor.

Böylece ülkemizde hizmetler sektörünün 1., tarımın 2., sanayinin ise, 3. sektör durumunda olduğunu görüyoruz.

Oysa gelişmiş batı ülkelerinde; hizmetler kesimi 1., sanayi 2., tarım ise 3. sektör durumundadır.

Öznel niyetten bağımsız olarak, eğer ülkemiz modern, gelişmiş ve uygar dünya içinde yerini alacak ise, istihdam ettiği nüfus bakımından tarım ile sanayileşmenin yer değiştirmesi gerekmektedir.

Ancak bu bugün AB koşulları gereği tarımla ilgili ortaya konulan politikalarla olabilecek bir şey değildir.

İŞGÜCÜNÜN DURUMU (Ağustos 2005)

1989 yılında 2,8 milyon kişi olan sanayi istihdamı, 2003 yılında 3,8 milyon kişiye yaklaşmıştır. 15 yılda ülke nüfusunun 12 milyon kişi arttığı bir ortamda, sanayide istihdam edilen kitlenin sadece 1 milyon kişi düzeyinde kalması sanayinin istihdam yaratma özelliği ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. 2001 krizinden de az etkilenen sektörün sanayi olması, ülkemizin ve halkımızın genel çıkarları açısından da sanayileşmenin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Çünkü;

2001 yılı Şubat krizinde sular durulduğunda 300 binin üzerinde net istihdam kaybı olduğu gerçeği ortaya çıktığında, sanayi sektöründe sadece 4 bin kişilik azalma olduğu görüldü.

Oysa aynı dönemde örneğin inşaat sektörü, 1 milyon 300 bin istihdamdan, 1 milyon 7 bin istihdamla 293 kişilik bir kayıp verdi.

Bu veriler de sanayinin hem ülke hem de yurttaşlarının yaşam ve gelecek güvencesi açısından daha güvenli limanlar özelliği taşıdığını gösteriyor.

Bu veriler karşısında bir de kamu kesimi istihdamına bakmamız önem kazanmaya başladı.

Kamu kesiminde istihdam ise, 1990 yılından 2004 yılına kadar, 2 milyondan, 2,5 milyon dolaylarına yükselmiştir. Kamu istihdamı ile ilgili çeşitli eleştirilere karşın, Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında, kamu personeli sayısının nüfusa oranına göre, Türkiye'deki kamu personeli sayısı yetersiz olduğundan şüphe yoktur.

Bununla birlikte ekonominin yarısından fazlasını kapsamaya başlayan kayıt dışı ekonomi ve bunun ortaya çıkardığı enformel istihdam biçimleri ülke ekonomisini ve istihdam rejimini, sosyal standartları ve insan haklarını tehdit edici boyutlara ulaşmış bulunuyor.

TÜİK'e göre enformel sektörde çalışanlar, tarım dışı istihdamın yüzde 13,5'i dolaylarındadır.

İŞSİZLİK

IMF verilerine göre, 2003 yılında işsizlik oranları, ABD'de yüzde 6, Almanya'da % 10, Fransa'da yüzde 9,5, İtalya'da yüzde 9, İngiltere'de yüzde 5,2, İspanya'da yüzde 11,4, Japonya'da yüzde 5,5, Avrupa Birliği ortalaması yüzde 8,2'dir.

Ülkemizde ise, son verilere göre işsizlik oranı; % 9,4 olarak açıklanmıştır.

Bunun karşılığı ise, 2,3 milyon kişidir.

Gerçek işsiz sayısının bilinebilmesi ise, kayıt dışı ekonominin tüm boyutları ile kayda alınması, enformel istihdamın tüm biçimlerinin izlenebilmesi, devletin kayıt sisteminin sağlıklı hale getirilmesi ve işsizlerin kendilerini kuruma bildirmelerine bağlıdır.

SENDİKALAŞMA

12 Eylül süreci sonrasında dikkate alırsak hem uzun vadede hem de kısa vadede sendikalaşma oranında düşüş görülmektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı istatistikleri sendikalaşma oranlarını; 2002 yılında yüzde 58,6, 2003 yılında ise yüzde 57,5 olarak belirlemektedir.

Aynı dönemde kamu çalışanlarının sendikalaşma oranı ise, % 62 olduğu belirtilmektedir.

Biz bu oranlara iki noktada çekince koyabiliriz.

Birincisi ileri sürülen veriler kayıtlı ekonominin verileridir.

İkincisi ise,

Ülkede, toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı iyimser bir yaklaşımla, 800 bin kişi düzeyindedir.

Bunun 21 milyon kişilik faal nüfusa oranı ise % 5'i bile bulmuyor.

Buna 1,5 milyon kişilik kamu kesimini de eklediğinizde yine iyimser bir yaklaşımla örgütlülüğün % 10'un bir miktar üzerinde olduğunu görüyoruz.

Peki, Bakanlığın açıkladığı oran neyi açıklıyor?

Bu rakam sadece sanayi işçilerinin sendikalaşma oranlarını açıklıyor.

Elbette bu oran da gerçeği yansıtmıyor. Çünkü, Bakanlık kayıtları bizzat Sayın Bakan ve Çalışma Genel Müdürünün de belirttiği gibi gerçekleri yansıtmıyor.

İşsizlik, kayıt dışı istihdam, enformel sektör, dengesiz rekabet şartları eğitim düzeyinin düşüklüğü, ücretlerin yetersizliği, devlet kesintileri emek maliyetinin yüksekliği, sosyal güvenlik açıkları, sendikasılaşma; bunların hepsi birbirini besleyen süreçlerdir. İçlerinden yalnızca birini seçerek, düzeltmek mümkün değildir.

Her biri için tek tek uğraşmak, çözümler üretmek gerekmekte, ancak eş zamanlı olarak bu sorunların tümüne birden eğilmek gerekmektedir.

SENDİKASIZLAŞMA

Bütün bu süreçler sonucu, hemen tüm ülkelerde sendikalaşma eğilimi azalmaktadır.

25 yıl önce işçi sendikalarının toplam üye sayısı 2,5 milyonu aşarken, bugün toplu iş sözleşmesinden

yararlanan işçi sayısı iyimser bir yaklaşımla 750 - 800 binleri ancak bulmaktadır.

Bunun çoğunluğunun da tüm özelleştirme ve devleti küçültme girişimlerine karşın kamu kesimin de olduğunu belirtmek gerekir.

Sürecin genel özelliklerine yukarıda değinildi. Bugün sendikaların uzaktan ve müstehzi bir eda ile izlenmesinin ne sendikalara, ne ülkeye ne de demokrasimize bir katkısının olmadığı kesinleşmiş bulunuyor.

Sürecin yarattığı erozyon, önemli bir kısmının bilimsel ve teknolojik gelişmelerden kaynaklandığı bilindiğine göre, çareyi de aynı noktadan bakarak bulmanın mümkün olduğuna inanıyoruz.

O halde bu salonda bulunanların ve temsil edilen nitelikli ve eğitilmiş işgücü kitlesinin temsilcilerinin bugün özellikle sendikal harekete ilişkin değerlendirmeleri şahsım ve konfederasyonumuz DİSK için büyük önem taşıdığını özellikle ve ısrarla belirtmek istiyorum.

Öte yandan başkanı bulunduğum Birleşik Metal İşçileri Sendikasının ise, 10 yılı aşkın bir süredir mühendisler ve teknik elemanların sendikalaşması tartışmasını bir sempozyum, iki kitap ve bir teknik danışma kurulu oluşturma düzeyine kadar götürmeyi başarmış olduğunu belirtmek isterim.

Bu hususta olumlu gelişmelerin değerli katılımcıların ve konuşmacıların görüşlerinin DİSK için önem taşıdığını bir kez daha vurgulamak isterim.

Birbirine benzer işler yapan ve birlikte çalışan kol işçilerinin dayanışması temelindeki klasik sendikal anlayış değişim sürecine giriyor.

Çünkü, üretimin niteliğinin gerektirdiği insan tipi homojen bir nitelik taşıyor artık.

İş sözleşmeleri, ücret talepleri, bilgi birikimi, sorumluluk sistemi, esnek çalışma biçimleri ile çalışanların birbirlerinden uzaklaşmasına yol açan nesnel bir süreç hızla yaygınlaşmaktadır.

Öte yandan küresel ölçekte faaliyet gösteren çok uluslu şirketlere karşı, ulusal düzeyde örgütlenmiş sendika yapısı çaresiz kalmaktadır.

Çok uluslu şirketler, bir ülkedeki işletmesinde sendikal örgütlenme ya da direniş başladığında, üretimini bir diğer ülkedeki tesislerine kaydırabilmektedir.

Şirketlerin işin çeşitli parçalarını farklı şirketlere yaptırması eğiliminin yaygınlaşması da sendikal taleplere karşı üretimi kaydırma olanağını artırmaktadır.

Ulusal düzeyde örgütlenen sendikaların, küresel düzeyde iş yapan firmalara karşı işçilerin çıkarını savunma imkanı büyük ölçüde kısıtlanmıştır.

NE YAPILABİLİR / NE YAPILMALI ?

- Ezbere dayalı eğitim modeli hızla terk edilmeli, günümüz teknolojisine dayanan üretime yönelik ve "üretim içinde eğitim" modeline dayalı bir eğitim sistemine geçilmelidir.
- İstihdamı arttıran ve teşvik eden sosyal ve mali politikalar geliştirilmelidir.
- Eğitim sonrası "yaşam boyu eğitim" ilkesi kapsamında yetişkin eğitime olanak sağlanmalıdır.
- Kamu yatırımları artırılmalıdır.
- Devletin üretimi ve yatırımı teşvik sistemi gözden geçirilerek üretim ve istihdam koşulu öncelikli husus haline getirilmelidir.
- Sendikalar ve T.İ.S.G.L. Yasaları İLO normları ışığında yeniden düzenlenmelidir.
- İMF VE DB politikaları terk edilmeli, üretim ve yatırımları esas alan politikalara geri dönülmelidir.
- Planlı ekonomi ile üretim, istihdam, bölüşüm alanlarında kısa, orta ve uzun vadeli planlara geçilmelidir.

- Beyaz yakalı ücretlilerin sendikalarda örgütlenmeleri sağlanmalıdır.

İşçi ve kamu çalışanı sendikacılığı tek sendikal hareket haline dönüştürülmelidir.

ÖZGEÇMİŞ

İşçilik yaşamına Sapanca Segman Fabrikası'nda başladı. 1987 yılında işten atıldı ve daha sonra bir yıl süre ile DDY'nda çalıştı.

1988 yılında Çolakoğlu Metalurji'de işbaşı yaptı ve 3 yıl temsilcilik görevini sürdürdü.

1991 yılında Gebze Şube Mali Sekreterliği'ne seçildi ve yapılan görev değişimi sonucunda Şube Sekreterliğine seçildi.

3 yıl bu görevi sürdürdükten sonra 1994 yılında tekrar aynı göreve seçildi.

1997 yılı Genel Kurul sonrası aynı görevine devam etti. 2000 yılında yapılan kongrede yine aynı göreve seçildikten sonra yeniden görev dağılımı sonucu Şube Başkanlığı'na seçildi.

Birleşik Metal İş'in 16. Merkez Genel Kurulu'nda Genel Başkan seçildi.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005
“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

V. OTURUM

Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : Mehmet TORUN

(Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Biz de Sayın SERDAROĞLU ve ERDOĞDU'ya teşekkür ediyoruz.

Salondan katılımlarla devam etmek istiyoruz.

Buyurun.

Neriman DAĞISTANLIOĞLU

(Emekli Öğretmen)

Öncelikle teşekkürler.

Dr. Seyhan ERDOĞDU Hanımefendinin açıklamalarından çok yararlandım. Özellikle "çalışanlar 5 grupta toplanıyor veya çalışanlar 5 grupta değerlendiriliyor" diye bir açıklamayla başladınız; memurlar, sözleşmeli memurlar, geçici personel, diğer dördüncü ve beşinci öğretiler mümkün mü?

Bir diğer konu da, sözleşmeli memurların sağlık güvencesi nasıl olacak, bu konuda bir açıklık var mı? Üçüncü bir konu da, performans neye göre ayarlanacak? Bu da epeyce insanların önünde zor bir konu. Sanıyorum politik görüşler daha ön plana çıkacak endişesini taşıyorum. Bu konuda bilgi rica ediyorum.

Halil KÖYBAŞI

(Makina Mühendisi, Makina Mühendisleri Odası Denetleme Kurulu Asıl Üyesi)

Sayın Adnan SERDAROĞLU'dan öğrenmek istediğim bir konu var: Son birkaç yıldır sanayinin bazı kollarında evlerde üretime yönelik çalışmalar hızlanmış durumda. Bu da sendikalaşma konusunda ileriki dönemde ne derece zafiyet getirir? Bu tür çalışmaların ülke ekonomisindeki yansımaları ne olabilir?

Teşekkür ederim.

Selçuk SOYLU

(Makina Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi)

Ben bir düzeltme için söz aldım. Sayın Mehmet Torun, oturum açılış konuşmasında Sadık ŞİDE'nin sözü olarak aktardı. Şimdiye kadar onlar güldü, bundan sonra biz güleceğiz" sözü ona ait değildir, Halit Narin'e aittir, TİSK temsilcisi olarak. Sadık ŞİDE de cunta hükümetine verdiği temsilciydi.

Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN

(AÜ SBF Kamu Yönetimi Bölümü)

Adnan SERDAROĞLU'na sormak istiyorum: Bir boyutunu söyledi, sendikaların ve emeğin sıkıştırıldığı noktada, "fabrikalar başka ülkelere gidiyorlar ve bu bir pazarlık konusu haline getiriliyor sendikalar için" dedi. Benzer şeyleri ben mesela Genel-İş'ten biliyorum, taşeronlaşma bir pazarlık konusu haline getiriliyor. Sermaye veya işveren, "taşeron işçi dururken, daha ucuza çalışan, 1/3 fiyatına çalışan ve daha çok temizlik yapan ve daha uzun süre çalışan, ben sendikalı işçiyi niye barındırayım?" üzerinden bir pazarlık yürütüyor. Merak ettiğim, DİSK'in buna bulduğu çözüm, daha doğrusu DİSK'in yaptığı şey, bir parça bu pazarlığı, "hayır, bizim işçimiz de iyi çalışıyor" şeklinde tanımlamaya çalışmak. En son 1 Mayıs'ta da biliyoruz, "fabrikamı seviyorum" mitingi. Yani "biz de başka ülkelerdeki işçiler kadar iyi çalışırız, hatta taşeron firmalar kadar iyi çalışırız"ı vurgulamaya çalıştı. Bu bir çıkmaz bir anlamda. Bunu aşmanın yollarını arıyor musunuz, bu sıkıştığınız noktayı aşmanın yollarını arıyor musunuz?

Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Cem SOMEL

(ODTÜ İİBF İktisat Bölümü)

Ben de Sayın SERDAROĞLU'na bir soru sormak istiyorum: Türkiye'de emekçilerin ihtiyaçlarını dile getiren politikalar böyle tek tek sayılıyor, kürsülere

çıkıp "ne yapmak lazım" diye sayıyoruz da, bunları hazırlanmış bir metinde hükümetlere, iktidarlara dayatmak, ekonomik ve sosyal konseylerde asgari ücret tartışmalarında dayatmak fırsatları varken, bu çalışmalar dayatılmıyor. Ben DİSK'in de imzasının bulunduğu 2001 Mart tarihli Emek Platformu Programına kendilerince DİSK'in sahip çıkıp çıkmadığı konusundaki görüşlerini merak ediyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Mehmet TORUN

(Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Teşekkürler.

Arkadaşlar; başka soru yoksa, biz Seyhan Hocadan başlayarak cevapları alalım.

Buyurun.

Dr. Seyhan ERDOĞDU

(AÜ SBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü)

Önce sağlıkla ilgili olarak söyleyeyim: Yeni taslağa göre sözleşmeli personelle memurun bu açıdan hiçbir farkı yok. Zaten biliyorsunuz, sosyal güvenlik reformunda tüm farklı statülerde bulunan kamu çalışanlarının hepsi tek çatı altında toplanacaklar, ama kanun taslağının metninde memurlarla sözleşmeli personel arasında bu haklar açısından herhangi bir farklılık yok. Diğer 5 tip istihdam dediğimiz, birisi memurluk, çok az sayıda üst düzey yönetici, devlet kamu erkini kullananlar. Bunun içerisinde bir de polisleri memur olarak tutuyorlar. Öğretmenler, memuriyetten çıkmaya çok ciddi tepki gösterdiği için şöyle oldu: İlk taslakta öğretmenler sözleşmeli listesindeydi, sonraki taslakta öğretmenleri sözleşmeli listesinden çıkartıp memur listesine koydular. Daha sonra gelen taslakta, yine

öğretmenlerin konumunun belli olmadığı ve o değişimin silindiği görüldü. Onun için, bu memuriyet statüsünü özellikle iş güvencesi açısından korumak isteyen, istihdamın sürekliliği açısından korumak isteyen memur kesimlerinin temsilcilerinin göstereceği tepkiye bağlı olarak sözleşmeli listesi daralabilir veya genişleyebilir, yani burada sürece müdahale etmesi gereken kamu kesimi sendikalarının görevi büyük oluyor bu açıdan.

Şunu önermiyorum, yani burada şu da tartışılabilir: Mesela bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kamu çalışanlarının geniş bir bölümü, devlet erkini kullanmayan geniş bir bölümü memur statüsünde olmasınlar; çünkü zaten çağımızda bu memur statüsünün sahip olduğu iş güvencesi, işçi statüsünde çalışanların da sahip olduğu bir güvence haline gelmektedir. Yani memur statüsünün özelliği neydi? İş güvencesi vardı tarihsel olarak, sendikal hakları yoktu veya kısıtlıydı. İşçi statüsünün özelliği neydi? İş güvencesi yoktu, ama sendikal hakları vardı ya da sendikal mücadelesi vardı. Toplumsal gelişmeyle bu iki konum birbirine yaklaştı, yani memurlar, tarihsel olarak sendikal haklarda, sendikacılıkta ikinci plandayken, özellikle son 30 yıl içerisinde memurlar sendikalaşma açısından çok büyük bir mesafe kat ettiler ve memurların sendikal hakları artık yerleşmiş oldu.

İşçiler ne yaptılar? Onlar da iş güvencesi açısından zayıf durumdayken, sendikal mücadeleleriyle iş güvencesi konusunda bazı haklar elde ettiler. Ne zamana kadar? Bu küresel kapitalizmin son 20 yıldaki deregölasyon sürecine kadar olan olaydan bahsediyorum.

Şu tartışılabilir: "Neden öğretmenler, mimarlar, mühendisler, hemşireler vesaire, yani kamu erkini kullanma konumunda olmayanlar işçi statüsünde olsunlar? Yani statü hukukuna değil, sözleşme

hukukuna tabi olsunlar, tam sendikal hakları olsun." Bu ayrı bir tartışma, ben buna girmedim şimdi. Burada getirilen sözleşmeli statü, ne işçi statüsüdür, ne memur statüsüdür; ne geleneksel olarak işçi statüsünün kazanımlarına uygun hak görülmüştür, ne de geleneksel olarak memur statüsünün iş güvencesi kazanımlarına layık görülmüştür. Dolayısıyla en güvencesiz, en zayıf ve asla kabul edilmemesi gereken bir sözleşmeli konumudur. Onun için listeler belli değil, çok geniş kesim de olabilir, daraltılabilir de, bu kamu kesimi sendikalarının sürece müdahalesine bağlıdır, bence açık uçlu bir olaydır.

Bunun dışında, geçici personel şu: Geçici ve süreli hizmetlerde çalıştırılacak olan sözleşmeli kamu çalışanıdır, bu ayrı bir grup, şimdi de kamuda çok az sayıda geçici personel çalışır. Bunlar da sözleşmeli, ama bu 657'nin dönüştüğü yeni kanunun tanımladığı bu sözleşmeli değil, başka tür sözleşmeli olacak onlar da, bu kavramlar karışıyor. Diğer kamu görevlileri, yine bunlar da bugünkü aynı tanımladığımız hâkimler, savcılar ve bu meslekten sayılanlar, kadrolu veya sözleşmeli öğretim elemanları, subay ve astsubaylar, uzman erbaş ve uzman jandarmalar, bunlar da bunun dışında kendi özel kanunlarına sahip olacaklar. İşçiler de biliyorsunuz, kamu işçileri 4857'ye tabi olarak çalışan işçiler. Bunlar, bu yeni kamu personel rejiminin dışında düzenlemeleri devam edecek. Yeni kamu personel rejimi, bunun dışındaki herkesi az sayıda memur, gerisi o tuhaf, kabul edilmemesi gereken sözleşmeli statüye getiren bir yapıda.

Performansa gelince; kanunda şöyle diyor performansla ilgili olarak: Bir kere performans ücreti, performansa bağlı ücret, kamuyu bırakın, sanayide de çok tartışmalı bir kavramdır. Performansın ölçülebildiği üretim alanları, özellikle kamu hizmetlerinde performansın nasıl ölçüleceği, farklı tartışmalara yol açıyor. Performansın ölçmesi ve değerlendirilmesi için -teknik bir konu olacağı için

girmiyorum- farklı sistemler var. O işyeri, o yönetim, o idare, kendisine özgü bir performans değerlendirme sistemi seçer. Kuşkusuz bunu, eğer bir performans değerlendirme sistemi demokratik bir biçimde yapılacaksa, burada sendikaların performans değerlendirme sisteminin seçimi ve uygulamasına katılmasıyla yapar, ideal konumdan bahsediyorum. Bu performans değerlendirmesindeki puanlara, kriterlere göre de ücretine ilaveten performansa bağlı bir miktar alır. 399 sayılı Kanun Hükmünde Karamaneye tabi olarak sözleşmeli personele bu uygulanıyor. Belki buradaki arkadaşlardan performans ücreti alan vardır. Puanlarına göre, o performans değerlendirme sistemine göre aldıkları puanlara göre, ki hizmet sektöründe subjektif olma yönü çok kuvvetlidir, iyi değildir, amirin psikolojisine bile bağlıdır, iş ilişkilerine bağlıdır.

Bunun bir de siyasi yönünün de burada çok ağır olacağını sözleşmelilikte söyledim; çünkü 399'a tabi sözleşmeliler, iş güvencesine sahipler şimdi, yargı kararlarıyla. Ama bizim bu yeni sözleşmelilikte iş güvencesi olmadığı için, orada performansını değerlendirirken başarısı vs. değil, işyerindeki siyaset çok ağır basacak gibi geliyor bana. KİT'lerde benim hatırladığım kadarıyla performansa bağlı olarak esas ücretine ilave yüzde 2 ile 8 arasında bir ek ücret alınıyor, bu değerlendirmeye göre. Oradaki bazı arkadaşların bazı idarelerde çok şikâyetleri var ve bunu ciddiye almıyorlar. Sayılar veriliyor, "şu kadar makale yazacaksın, şu raporu vereceksin" gibi, onun kendi kriterleri var, ama bazı yerlerdeki idarelerdeki arkadaşlar da etkin bir değerlendirme olduğunu söylüyorlar, o ayrı. Ancak bu sistemde başarı ve performans olayı çok farklı, yani bu sistem, o bildiğimiz, alıştığımız, tartıştığımız sistemlere de benzemiyor. Burada sözleşmeli personelin sözleşmesinin yenilenmesinde başarı ve sicil dosyalarına bakılıyor.

Şu çok önemli: Başarı ve sicil dosyasına bakılıyor, başarı ve sicil dosyası iyi olanın sözleşmesi otomatik olarak yenilenecek diye bir durum yok. Çok başarılı ve çok iyi sicili olduğu halde sözleşmesini yenilemeyebilir. Ama başarı ve sicil dosyası kötüyse, zaten yenilemeyecek, sistem öyle ve sözleşmelerde bir kez yetersiz sicil alan sözleşmeli personelin sözleşmesi yenilenmiyor bu sisteme göre. Bu yapı içerisinde bu performansa bağlı ücretin çalışma literatüründe klasik olarak bildiğimiz performans değerlendirmesi ve performansa dayalı ücretten de çok farklı bir yapı olduğunu söyleyebilirim.

Teşekkür ederim.

Adnan SERDAROĞLU

(DİSK Genel Bşk. Yrd., Birleşik Metal İş Genel Başkanı)

Bana da 3 soru var. Soru soran arkadaşlarımıza, hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Özellikle evlere iş vermeyle ilgili soruna kısaca değinmek istiyorum. Bir şeyi itiraf ederek bu sözlerime girmek istiyorum: Sermaye bizden çok önde, yani sermaye, gelecekle ilgili öngörülerinde, teknolojik gelişmelerde ve onun kendisi açısından yaratacağı olumlu etkilerin karşısında biz yeteri kadar gelişmiş durumda değiliz. Bunun nedenlerini ne olarak söylerseniz söyleyin, 12 Eylül sürecinde tank silindirlerinin geçmesi olarak da değerlendirin, defonnasyona uğramış bir sendikacılık yapısı olarak da değerlendirebilirsiniz, ama sermayenin karşısında yeteri kadar onların politikalarına uygun politikalar geliştirecek konuma maalesef gelemedik, yeteri kadar AR-GE'lerimizi geliştiremedik, yeteri kadar sınıfsal bilinci yerleştirebileceğimiz, o saldırılar karşısında dik duruşu sağlayabilecek çalışmaları yapamadık insanlar. Diğerlerini de saydım, yani bu tele-çalışmaya kadar, parça başı işe kadar, esnek

istihdama kadar iş ilişkilerindeki değişikliklerden kaynaklı yaşadığımız bir sürü sorun var.

Şu anda bununla ilgili yaptığımız tek şey; evleri buluyoruz arkadaşlar. İnanın, bir fabrikaya iş yapan evlerdeki insanları örgütlemeye çalışıyoruz. Ben uzun bir dönem Gebze bölgesinde, sanayinin çok yoğun olduğu bölgede sendikacılık yaptım. O bölgede ev ev dolaşarak, bir fabrikaya -sadece birisi açısından söylüyorum- iş yapan evleri dolaşarak o evlerdeki insanı üye yapmaya çalıştık. Bazı yerlerde daha kitlesel çalışanlar vardı, bazı yerlerde 2 kişinin, 3 kişinin çalıştığı, iş yaptığı yerler vardı. Bu bir elektrik fabrikasıydı, elektrik parçaları üreten bir fabrikaydı ve burada yeteri sayıya ulaşacak örgütlenmeyi yaptık. Örneğin taşeronlaşmaya karşı, bu en büyük yaşadığımız sıkıntılardan birisiydi. Niğde'de bir fabrika'da, metal işkolundaki bir fabrikada aynı işyerinde 9 tane şirkette, 9 tane ayrı taşeron örgütünde örgütlenerek o zamana kadar yapılmamış bir şeyi yapmaya çalıştık ve sendikal yetki aldık oradan. Yani 9 tane taşeron şirketin çalıştığı bir fabrikada yetki almak mümkün değil, ama biz bunları çeşitli çalışmalarla sağladık.

Diğerleriyle ilgili de elbette biz kendimizi geliştirmeye çalışıyoruz, yani ortaya çıkan saldırılara karşı bizler neler yapmamız gerektiğini de öğrenmeye, görmeye ve buna karşılık da bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Özellikle Hocamın söylediği bir şey var. 50 tane sloganımız vardı bizim, o sloganlarla ilgili birkaç tane sloganın öne çıkması, özellikle DİSK'e karşı yapılan bir haksızlık olarak değerlendiriyorum. Fabrikayı sevmek, kaçacak fabrikalara mesaj vermek anlamında değerlendirilmemesi lazım. Biz "kahrolsun"lardan "seviyorum"lara geçmeyi de o günkü tartışmalarda uygun bulduk. Yani pankartımızın sadece "kahrolsun" köşesinden tutmadık. "Kahrolsun faşizm" dememiz yerine, "demokrasiyi seviyorum" demenin bana göre faşizme

karşı verilecek mücadelede bir sapma anlamına gelmediğini de bilmek gerekiyor.

Dışarı kaçan ve bu konuyla ilgili sürekli tehditler içerisinde bulunan işletmelere karşı bizim bugün yapmak istediğimiz en önemli şey; ben aynı zamanda Avrupa Metal Federasyonunun (EMF) Yönetim Kurulu üyesiyim, 6 ayda bir toplantılarımız oluyor. En son yaptığımız toplantıda da çerçeve sözleşmeleriyle ilgili önemli gelişmeler ortaya çıkmış durumda. Yaptığımız toplantıda, en son Kore'de Hyundai'nin çevre sözleşme imzalaması, bizim açımızdan, Türkiye'deki Hyundai'nin örgütlenmesinde önemli bir katkı sağlayacak. Çerçeve sözleşmesi nedir, bunları size anlatmak istemiyorum, biliyorsunuzdur, ama çerçeve sözleşmesi, uluslararası şirketlerin çeşitli bölgelerde farklı uygulamaların öntüne geçecek bir faktör. O anlamda biz çerçeve sözleşmelerinin sayısının fazlalaştırılmasını sağlamaya çalışıyoruz. Avrupa Metal Federasyonunda bugün görüşülen nokta da bu. En son Hyundai, 10 uncu şirket olarak, dünyadaki çokuluslu şirketler anlamında söylüyorum, çerçeve sözleşmesini kabul etti, imzaladı. Diğer şirketlere de bunu koyduktan sonra, artık Mercedes'in "ben Almanya'dan Çin'e kaçıyorum" veya Volkswagen'in "ben Macaristan'a gidiyorum" gibi tehditlerle ortaya çıkma şansını da yavaş yavaş kaybedeceklerini düşünüyorum. Ama gelişmeler biraz yavaş seyrediyor, bunun farkındayız.

O anlamda Türkiye'den çok fazla şirketin ben daha başka ülkelere gideceğini, kaçacağını zannetmiyorum. Bunlar Avrupa için geçerli olabilir, ama Türkiye'de kaçmaz. Türkiye'de rahatsız oldukları birkaç konu var, yani işçilik maliyeti falan, onlardan rahatsız olmuyorlar. Sadece vergilerin fazlalığı, biraz da bürokratik engellerden dolayı Türkiye'de işverenlere karşı; en son bizim örgütlediğimiz İzmir'de bir işyeri vardı, o işyerinin

işverene karşı birçok önerisi var, bize karşı değil. Bu Pacard diye bir işyeri, bize karşı bir tehdit tavrı içerisinde değil, işverenden talepleri var. Yani "bana şunlar şunlar konusunda kolaylık sağlayın, ben burada şirketimi ikiye katlayacağım" gibi bir yaklaşım var.

Bana göre, Türkiye'de devletin uyguladığı politikalarda önemli olumsuzluklar var, bunların ortadan kaldırılması lazım. Biraz önce Mustafa Sönmez Hocamız da belirtti, eğer yabancı sermayenin Türkiye'de olmasını istiyorsak, o konuda kolaylaştırıcı birtakım etmenlerin de yaratılması gerekir diye düşünüyorum.

Sayın Hocam sordu, Emek Platformunun oluşmasında önemli derecede katkı sağlayan insanlardan birisi de benim. Hem bölgesel açıdan, hem genel anlamda Emek Platformunun tüm kararlarının uygulanmasında, programının oluşmasında Sendikamızın, Konfederasyonumuzun önemli katkıları oldu, programı sonuna kadar benimsiyoruz. Ama Emek Platformunun kuruluş amacıyla bugünkü geldiği nokta arasında önemli derecede farklılıklar olduğunu da düşünüyorum, önemli derecede deformasyon yaşandı. Emek Platformunun Programı açısından bakmıyorum, söylemiyorum bunu, Emek Platformunun bileşenleri açısından söylüyorum. Yani kendileriyle ilgili bir konu olduğu zaman, olabildiğince öne çıkmaya çalışılıyor, olabildiğince bir şeyler yapılmaya çalışılıyor, ama burada çıkarsa bir durum söz konusu. Yani genel olarak sınıfsal çıkarlar gözetilmiyor, genel olarak kendisiyle ilgili birtakım çıkarların o süreçte Emek Platformu tarafından yapılması talepleri ortaya çıkıyor.

Kimseyi suçlamak anlamında söylüyorum, ama geçmişte bazı kararlara muhalefet eden, bazı uygulamalara, bazı hükümetlere muhalefet eden

insanlar, bugün hükümetlerin arka-ön bahçeleri, yan bahçeleri olma konumunda ve Emek Platformunun içerisinde o mücadeleye maalesef ki katkı sunamıyorlar. Eğer Emek Platformu, başındaki kuruluş amaçlarına uygun bir şekilde seyrini devam ettirseydi, bugün bu kadar olumsuz siyasi iktidar saldırılarına da maruz kalmayacaktık diye düşünüyorum; çünkü Emek Platformu gerçekten iyi niyetle kuruldu, güçlü bir şekilde örgütlendi, yoluna devam etti. Ama sermaye karşısındaki her güçlenen şeyin deformasyonu özellikle yaşatılmaya başlandığı gibi, özellikle yaşatılmak istendiği gibi, Emek Platformunda da bu deformasyon yaşandı. Dileğim, Emek Platformu gibi örgütlenmelerin çok daha geniş bir şekilde Türkiye işçi sınıfı içerisinde sağlanabilmesi ve sermaye saldırılarına karşı mücadeleyi birlikte verebilmek. Sahip çıktığımızı söylüyorum, sadece Emek Platformu bileşenlerinin olumsuzluklarının sınıfa zarar verdiğini, emek kesimine ve emekçilere zarar verdiğini belirtmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : Mehmet TORUN

(Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Teşekkür ediyoruz.

Değerli dinleyiciler; bizleri sabırla dinlediniz. Ben kısaca bir toparlayıp kapatmak istiyorum: Küreselleşme olgusunun dayatmalarıyla Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde, başını ABD'nin çektiği çalışmalarla özellikle son günlerde ülkemizde işkence uçaklarının inip kalktığı, FBI ve CIA ajanlarının cirit attığı bir ülkede öyle bir çalışmayı yapmaya çalışıyoruz. İlimli İslam modelinin ve İslami hayat tarzının da dayatılmaya çalışıldığı bir ortamdayız. Bunları kırmanın, bu kısır döngüden çıkmanın

mutlaka bir yolu vardır diye inanıyoruz, düşünüyoruz, inancımızı kaybetmek istemiyoruz. Burada ulusal bir kalkınma modeli oluşturularak emek eksenli bir sanayi, enerji, madencilik politikasıyla ülkenin önünün açılacağına inanıyoruz. Bunun yolunun da siyasi bir iradede geçtiğini hepimiz kabul ediyoruz. Bu anlamda örgütlerimizi güçlendirerek sürece müdahil olduğumuz anlamda daha güçlü olacağımız da aşikâr.

Ben, bağımsız ve demokratik Türkiye taleplerimizin her platformda, her ortamda daha yüksek sesle dillendirmesi gerektiğini vurguluyor, bizleri dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

VI. OTURUM

Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış

Oturum Başkanı

S. Melih ŞAHİN

TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili

Oturum Katılımcıları

Prof. Dr. Hacer ANSAL

İTÜ İşletme Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü

İmalat Sanayiinde Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam Sorunu

Dr. Metin ÖZUĞURLU

AÜ SBF Çalışma Eko. ve End. ilişkileri Bölümü

***Taşeronlaşmanın İstihdama Etkileri ya da
'Hayatta Dikiş Tutturamama' Halleri Üzerine***

Prof. Dr. Erineç YELDAN

Bilkent Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bil. Fak. İktisat Böl.

Genel Denge Modelleri ve Bölüşüm

Oturum Başkanı : S. Melih ŞAHİN

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Değerli konuklar; etkinliğimizin Altıncı Oturumuna hoş geldiniz.

Bildiğiniz üzere, konumuz, "*Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış.*" Sabah da bu oturumla bütünlük teşkil eden "*Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhracata Yönelik Sanayileşme, Fason Üretim ve Taşeronlaşma*" ana başlığı altında, bir oturumumuz vardı. Bu oturumda üretimde katma değer in küresel paylaşımı, Türkiye'nin ithalata bağımlı ihracatıyla ilgili bir bilgilendirme süreci yaşadık, gerçekleştirilen tartışmalarla güzel veriler elde ettik. Şimdi bu sürece istihdam boyutunu da katarak devam edeceğiz.

Ben öncelikle bu oturumda sunum gerçekleştirecek sayın konuşmacıları davet etmek istiyorum. Buyurun efendim.

Oturumda 3 bildiri sunulacak. Sayın Prof. Dr. Hacer

ANSAL tarafından hazırlanan "*İmalat Sanayiinde Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam Sorunu*", Sayın Dr. Metin ÖZUĞURLU tarafından hazırlanan "*Taşeronlaşma Süreci ve İstihdama Etkileri*", Sayın Prof. Dr. Erinç YELDAN tarafından hazırlanan "*Genel Denge Modelleri ve Bölütüşüm*" ismini taşıyor bildirilerimiz. Sunduğum sırayla değerli konuşmacılara söz vereceğim.

İlk söz Sayın Hacer ANSAL'ın sunum öncesi kendisinin özgeçmişini bilgilerinize sunmak istiyorum. Sayın ANSAL, Boğaziçi Üniversitesi İnşaat Mühendisliği bölümünden mezun olduktan sonra, yine inşaat mühendisliğinde, ABD'de yüksek lisans yapmıştır. 5 yıl süreyle ABD'de zemin mekaniği dalında mühendis olarak çalıştıktan sonra, ilgi alanını mühendis uygulamalarından öte, bilim ve teknoloji alanına kaydırmıştır. Doktora programını 1988 yılında tamamıyan Sayın ANSAL İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesinde İktisat Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Buyurun Sayın ANSAL.

İMALAT SANAYİİNDE TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE İSTİHDAM SORUNU

Prof. Dr., Hacer ANSAL

İTÜ İşletme Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü

Son yıllarda Türkiye'de imalat sanayiinde oldukça yüksek ekonomik büyüme oranlarına ulaşılmış olmasına ve büyük çapta sermaye yatırımlarına gidilmiş olmasına rağmen, bu yatırımların ve ekonomik büyümenin istihdam yaratamamış olması büyük bir ilgi ve merak uyandırmış bulunmaktadır. Konuya ilişkin çalışmalar yapan bir çok iktisatçının da belirttiği gibi, son yıllardaki ekonomik büyümenin büyük bir bölümünün istihdam yaratan büyüme olmayıp verimlilikten kaynaklanması nedeniyle işsizlik sorun olmaya devam etmektedir. Ancak bu verimlilik artışının ya da emek üretkenliği artışının arkasında neyin yattığı fazla irdelenmemektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye ekonomisi gündemindeki yüksek büyüme oranlarına rağmen istihdam artışı sağlanamaması, başka bir deyişle istihdam yaratmayan / işsiz büyümenin nedenlerini irdelemeye çalışmak ve özellikle de yeni teknolojiye yapılan yatırımların istihdamı nasıl etkilediğini incelemektir.

Önce, Türkiye'de son dönemlerde gerçekleşen büyümenin verimlilik artışına dayanması nedeniyle istihdam artışı yaratmadığı konusunda iktisatçılar arasında genel bir kabul olduğuna göre, acaba emek verimliliğinde artış nasıl gerçekleşebilir? Sorusunu yanıtlamaya çalışırsak;

- 1- Üretim artar, ama istihdam sabit kalır,
- 2- Üretim artar, ama istihdam düşer
- 3- Üretim sabit kalır, ama istihdam azalır,
- 4- Üretim artış hızı istihdam artış hızının üzerinde olur.

Bu sonuçları yaratacak şekilde emek verimliliğinde artış sağlamanın da iki yolu vardır:

- A) İstihdam sabit kalırken çalışma süresi arttırılır.
- B) Teknolojik yenilik uygulanır.

Yapılan bir çalışmada (Keyder, 2004) "... Türkiye'de sanayi işgücü verimliliği 1997- 2003 yılları arasında yüzde 27.8 oranında artış göstermiştir. Türk işçisi haftalık çalışma süresi konusunda OECD üyesi birçok ülkeye fark attı. Türkiye'de bir işçi haftada ortalama 51.5 saat çalışırken bu rakam Yunanistan'da 41 saat, Polonya'da 39.8 saat düzeyinde bulunuyor. Türk işçilerin aldığı ücretler de düşük kalıyor" denilmektedir. DİSK-AR'in son dönemde yapılan bir çalışmasında da haftalık ortalama çalışma saatinin 56 saat olduğunu ifade edilmektedir. Buna göre, Türkiye'de emek verimliliğinin çalışma süreleri uzatılarak sağlanmaya çalışıldığının açık göstergeleri niteliğindedir.

Bu çalışmanın amacı ise, Türkiye'de 1980 sonrasında yeni teknolojilerin imalat sanayiinde istihdamı nicel olarak nasıl etkilediğini irdelemeye çalışmaktır. Bunun için DİE verilerine dayanılarak farklı sektörlerde emek üretkenliği ve istihdam artışları incelenecek ve yapılan yatırımların istihdam yaratma etkisi aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1970'lerde ortaya çıkan ve 1980'lerde yaygınlık kazanan yeni **esnek üretim** sistemlerine Post-Fordist üretim organizasyon biçimleri denmektedir. Küçük işletmelere ve fason üretime dayalı İtalyan modeli diye bilinen esnek uzmanlık modeli bunlardan biridir. Bu modelin kriz ortamında son derece başarılı olduğu görülmektedir. Çünkü artık üretimin birçok

bölümü taşeronlara devredilmekte, böylece büyük işletmeler bir yandan fason üretimle maliyetleri düşürürken, bir yandan da örgütlü emek ile direkt çatışmaya girmekten kurtulmaktadır.

Fakat bir de yeni teknolojilerin çok önemli bir boyutu olan **mikro-elektronik bazlı teknolojilerin** imalat sanayiinde uygulamalarını görüyoruz. Mikro-elektronik teknolojinin genel olarak emeği ikame edici özelliğine bağlı istihdamı azaltıcı etkisi var. Buna da biz teknolojik işsizlik diyoruz. Acaba Türkiye'de yeni yatırımlar teknolojik işsizlik yaratıyor mu? Yani bu yeni teknolojilerin (YT), emeği ikame edici etkilerinden dolayı, istihdam nicel olarak nasıl etkilediği irdelenmeye çalışılacaktır.

Bunun için Türkiye'de 1980-2001 yıllarına ait DİE verileriyle önce imalat sanayii, daha sonra da 2001 yılında imalat sanayiindeki toplam istihdamın yüzde 83'ünü oluşturmakta olan 4 sektör incelenecektir. Bunlar:

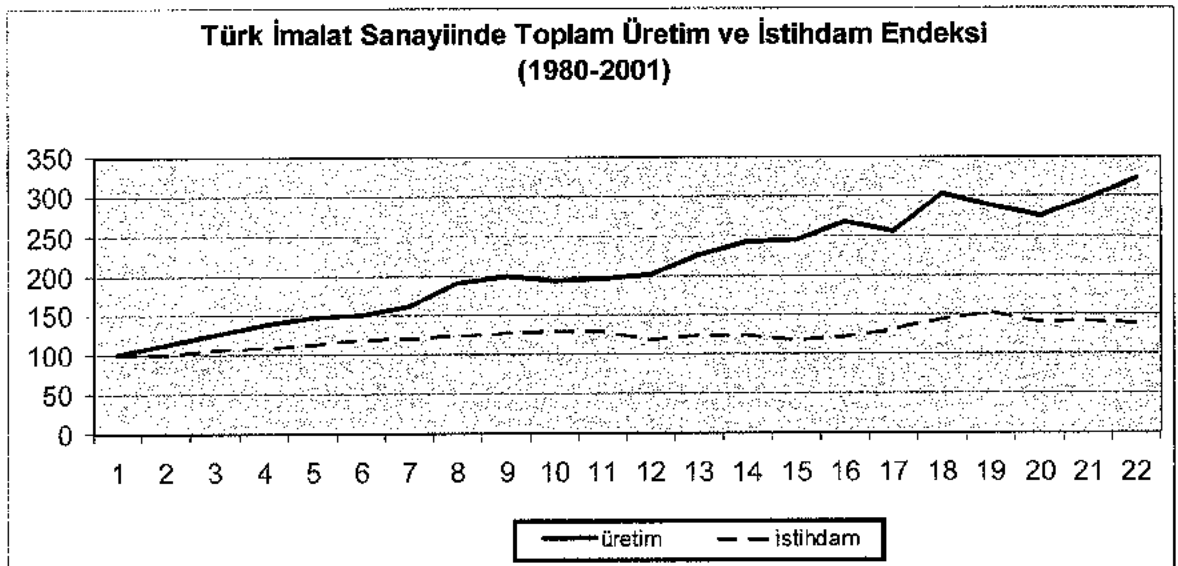
- Gıda Sanayii (USSS 31)
- Tekstil Sanayii (USSS 32)
- Kimya Sanayii (USSS 35)

- Metal Eşya - Makina Sanayii (USSS 38)

Türkiye'de 1980 yılında ihracata yönelik sanayileşme politikasının benimsenmesinden sonra ihracatta ortaya çıkan büyük artışın, yatırımlarla artan üretim kapasitesine bağlı olmadığı, mevcut kapasitelerdeki kullanım oranlarındaki artışlardan kaynaklandığı bilinmektedir. İstanbul Sanayi Odası'na göre 1988 sonunda üretim kapasite kullanım oranı % 90'lara ulaşmış, buna karşın imalat sanayiindeki istihdam artışı % 3.2 ile sınırlı kalmıştır. Ancak 1980'lerin sonlarında YT'lerin adaptasyonu ile sınıai yapıda bir dönüşümün başladığı söylenebilir (Ansal, 1998).

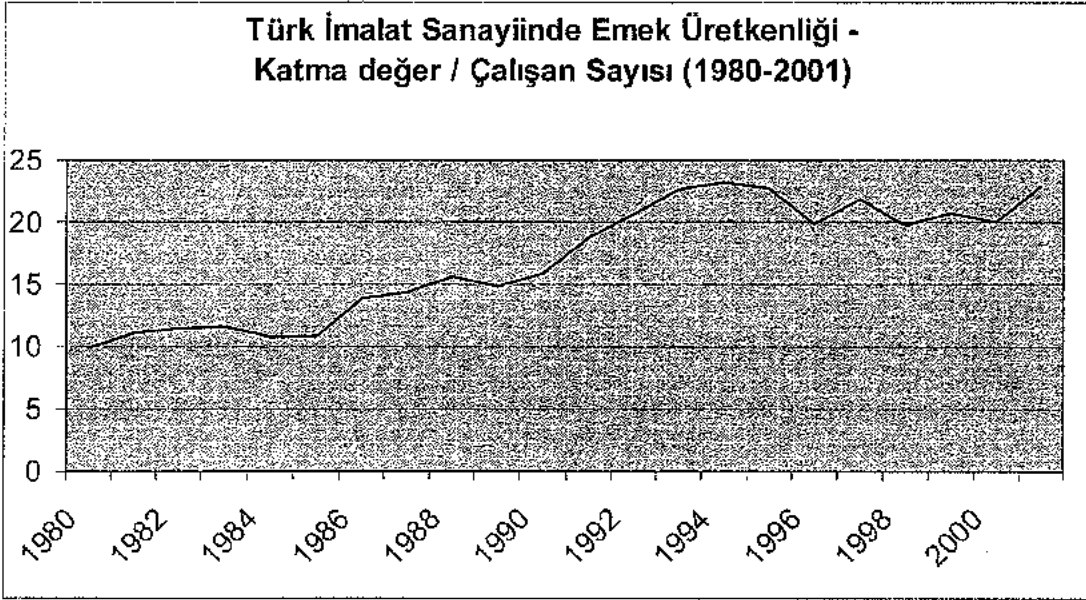
Şekil 1'de görüldüğü gibi, Türk imalat sanayiinde toplam üretim özellikle son 10 yılda hızla arttığı halde istihdam aynı seviyelerde kalmaktadır. Buna bağlı olarak da, Şekil 2'de görüldüğü üzere 1980'lerin 2. yarısından itibaren katma değer/çalışan sayısı olarak hesaplanan emek üretkenliğinde büyük bir artış sağlanmıştır.

İmalat sanayiinde her yıl yapılan birim yatırımın yatırımı takip eden yıl içinde istihdamda yarattığı etkiyi (Şekil 3) incelediğimizde, E - İstihdam, I - Sabit sermaye ilaveleri olarak alırsak; $\Delta E/ I = (e_{n+1} - e_n) / I_n$

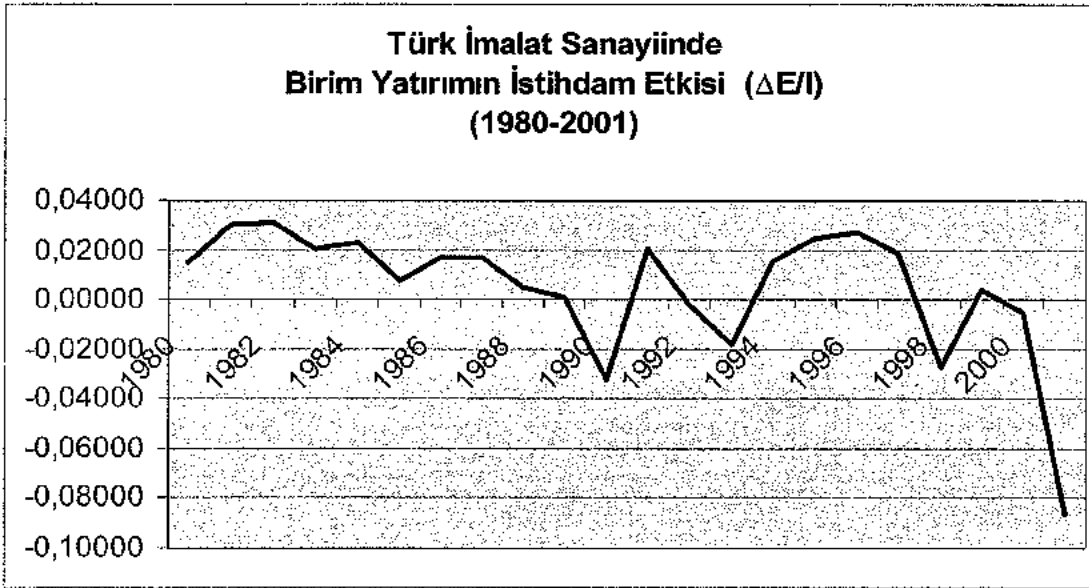

Şekil 1. Türk İmalat Sanayiinde Toplam Üretim ve İstihdam Endeksi

Şekil 2. Türk İmalat Sanayiinde Emek Üretkenliği - Katma değer / Çalışan Sayısı

Şekil 3. Türk İmalat Sanayiinde Birim Yatırımın İstihdam Etkisi

seneler itibariyle büyük değişiklikler gösterdiği gözlenmekte ise de, özellikle 1990'larda yapılan yatırımların bazı yıllar istihdamda negatif etki yaptığı, yani azalmaya yol açtığı görülmektedir.

Ayrıca, Tablo 1'de DİE verileriyle 2000-2004 yıllarındaki sabit sermaye yatırımları ile üretimde çalışan endeksi rakamlarına baktığımızda da,

Tablo 1. Türk İmalat Sanayiinde Sabit Sermaye Yatırımları ve İstihdam (2000-2004)

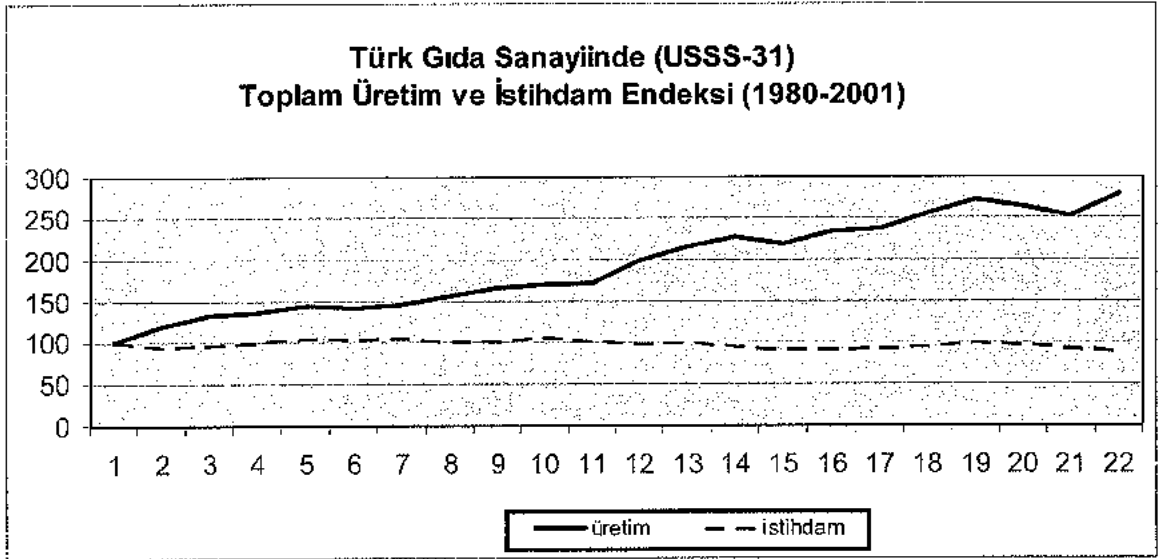
	Sabit Sermaye Yatırımları (1998 fiyatlarıyla)	Üretimde Çalışan Endeksi (1997 = 100)
2000	2,447,997	89.0
2001	1,556,485	81.7
2002	1,880,141	82.2
2003	2,567,341	83.7
2004	4,063,668	82.7

yatırımların istihdamı artırıcı bir etki yaratmadığı, endeksin 2000 yılında 89 iken 2004'de 82.7'ye düştüğü gözlenebilmektedir.

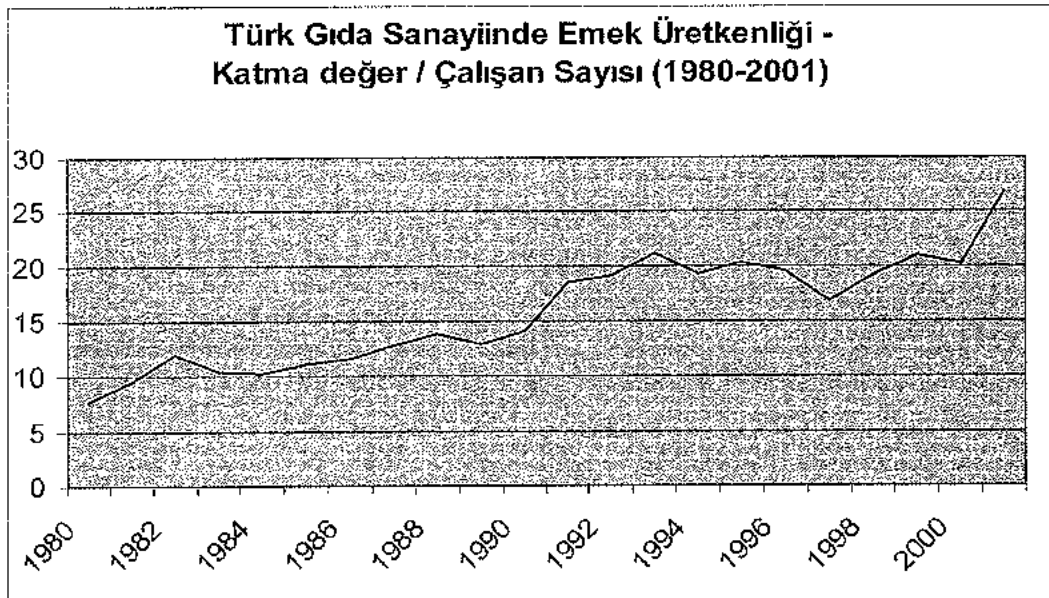
Gıda sanayiine baktığımızda (Şekil 4,5,6), yine burada da toplam üretim endeksinin özellikle 1980 sonlarından itibaren büyük ölçüde arttığını, ama istihdam artışının fazla değişmediğini görüyoruz. Ancak katma değer/çalışan sayısı olarak

hesapladığımız emek üretkenliğine baktığımızda, yine 1990'lardan sonra burada da çok büyük artışlar gözlenmekte, buna karşılık bu yıllarda yapılan her birim yatırımın istihdamı olumsuz etkilediği görülmektedir.

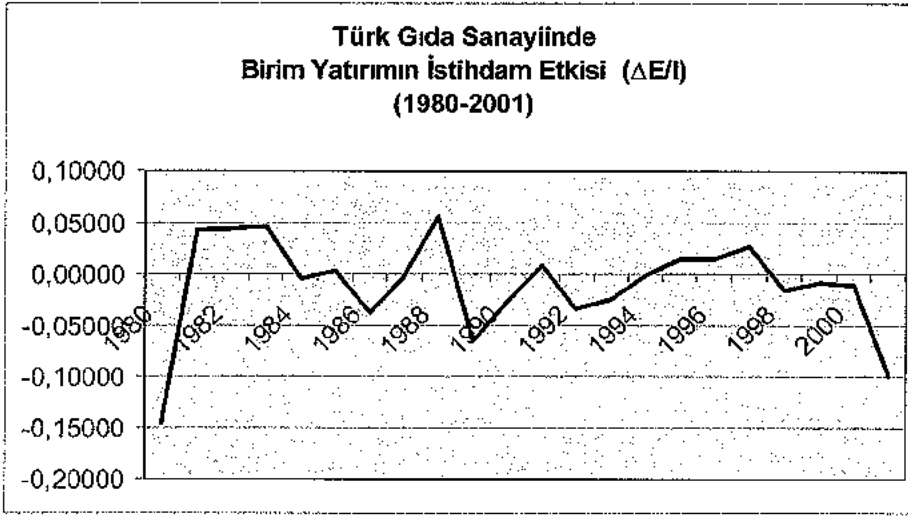
En emek yoğun sektörlerden biri olarak Tekstil sektöründe de (Şekil 7,8,9) üretim endeksinin 80'lerden bu yana son derece hızlı bir gelişme

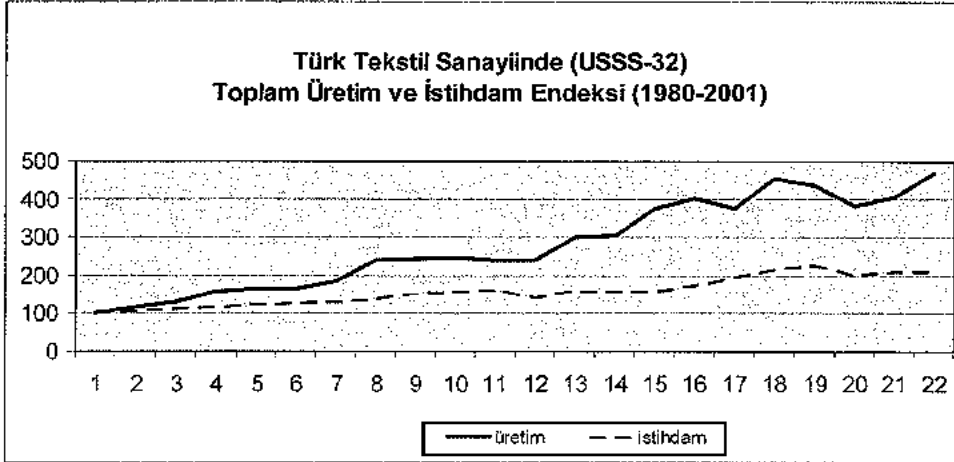
Şekil 4. Türk Gıda Sanayiinde Toplam Üretim ve İstihdam Endeksi

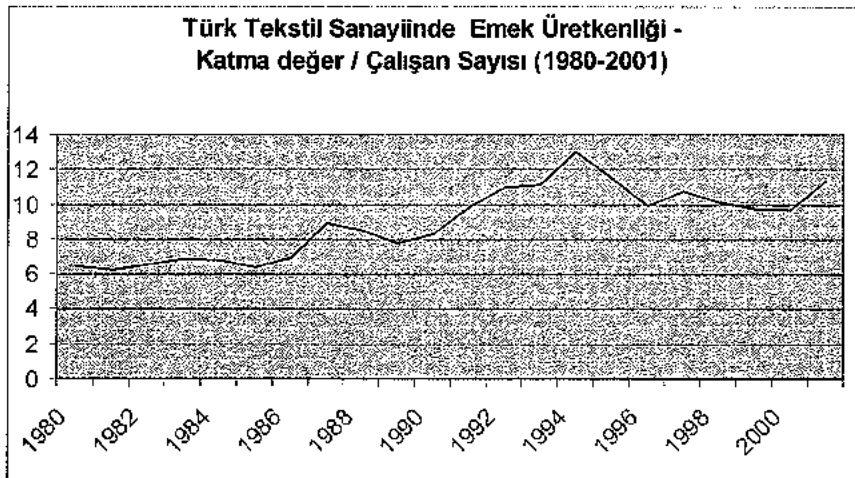
Şekil 5. Türk Gıda Sanayiinde Emek Üretkenliği - Katma değer/Çalışan Sayısı

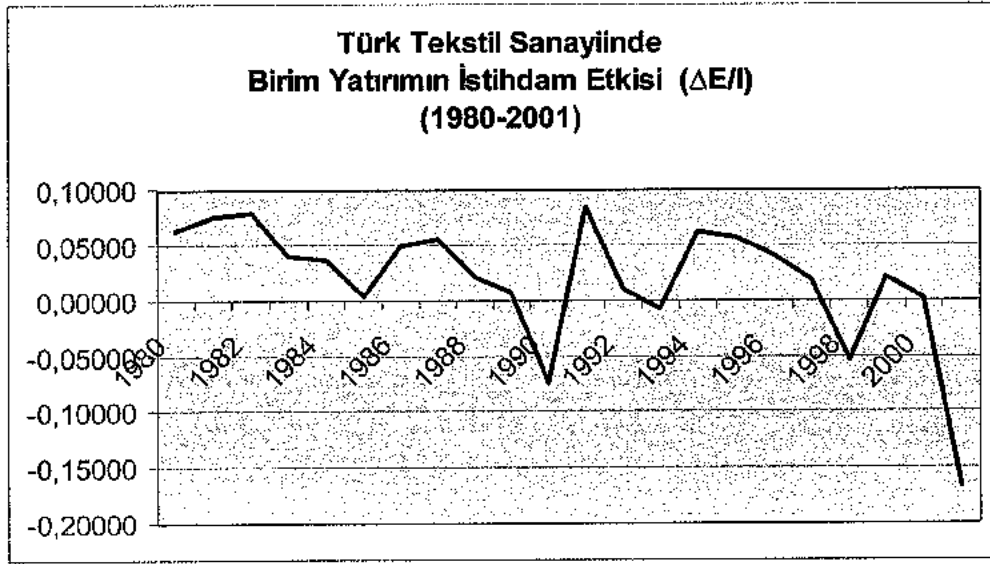
Şekil 6. Türk Gıda Sanayiinde Birim Yatırımın İstihdam Etkisi

Şekil 7. Türk Tekstil Sanayiinde Toplam Üretim ve İstihdam Endeksi

Şekil 8. Türk Tekstil Sanayiinde Emek Üretkenliği - Katma değer/Çalışan sayısı

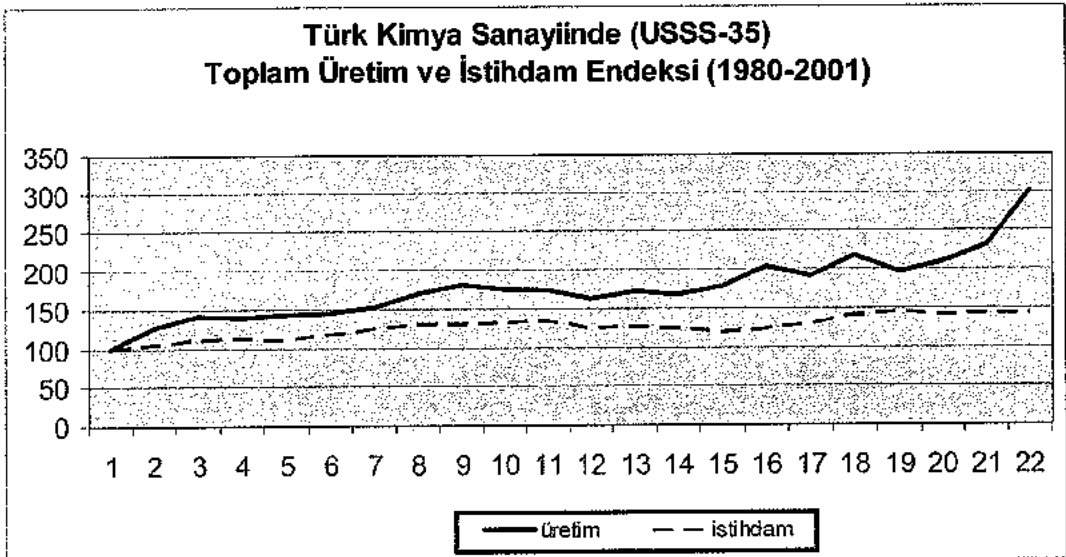

Şekil 9. Türk Tekstil Sanayiinde Birim yatırımın İstihdam Etkisi

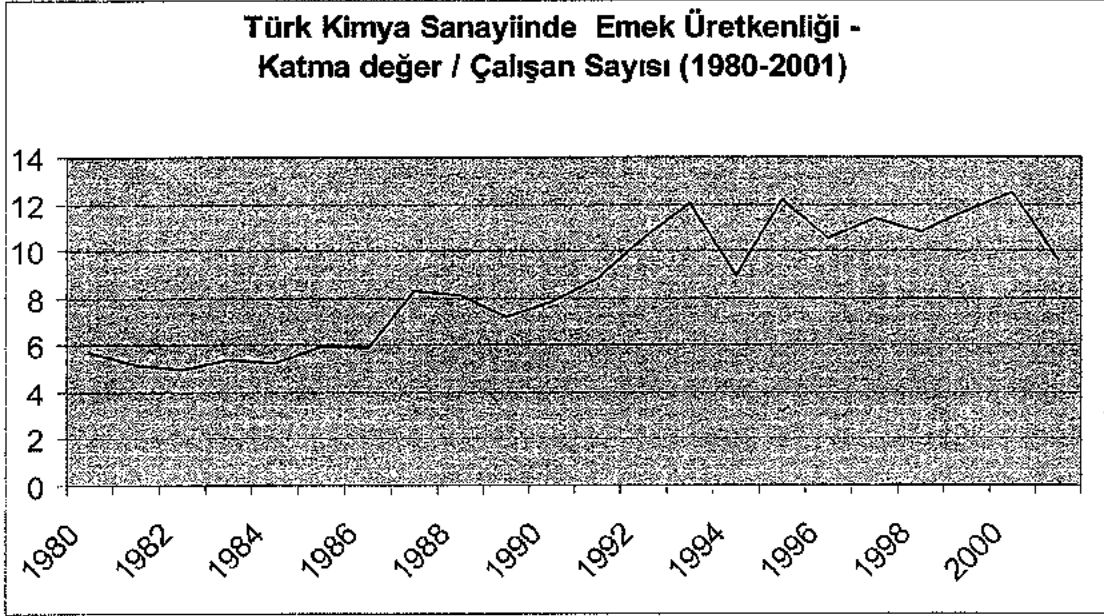
gösterdiğini, bununla birlikte istihdamda da belli bir artışı izleyebiliyoruz. Katma değer/çalışan sayısına baktığımızda, burada da 1990'lardan bu yana bir hayli büyük artışlar kaydedildiğini görüyoruz. Birim yatırımın istihdam etkisine baktığımızda ise, daha önceki 2 sektöre göre daha fazla istihdam yarattığı gözüküyor, ancak bu emek-yoğun sektörde dahi 1991, 1994 ve 1998 yıllarında istihdamın bir önceki yıl

yapılan yatırımdan olumsuz etkilendiği, birim yatırımın istihdamda bir azalmaya yol açtığı gözlenmektedir.

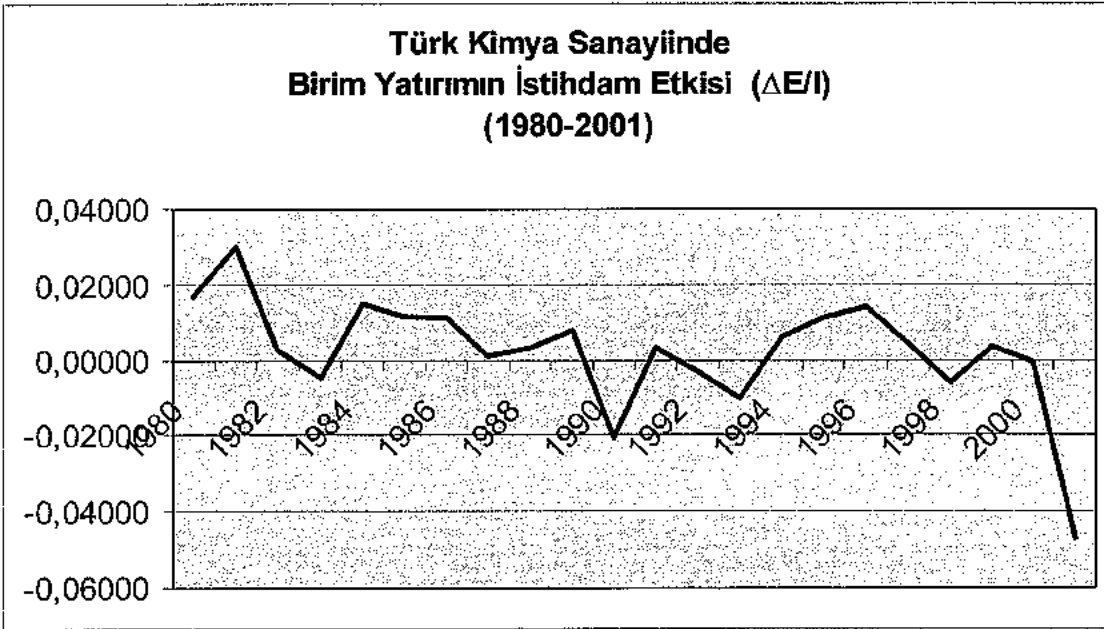
Şekil 10,11,12 'den kimya sektöründe de aynı trendleri gözlemek mümkün. Burada da birim yatırımın istihdam etkisine baktığımızda, yatırımların bazı seneler olumlu etki, ama bazı yıllarda olumsuz etki yaptığını görüyoruz.

Şekil 10. Türk Kimya Sanayiinde Toplam Üretim ve İstihdam Endeksi

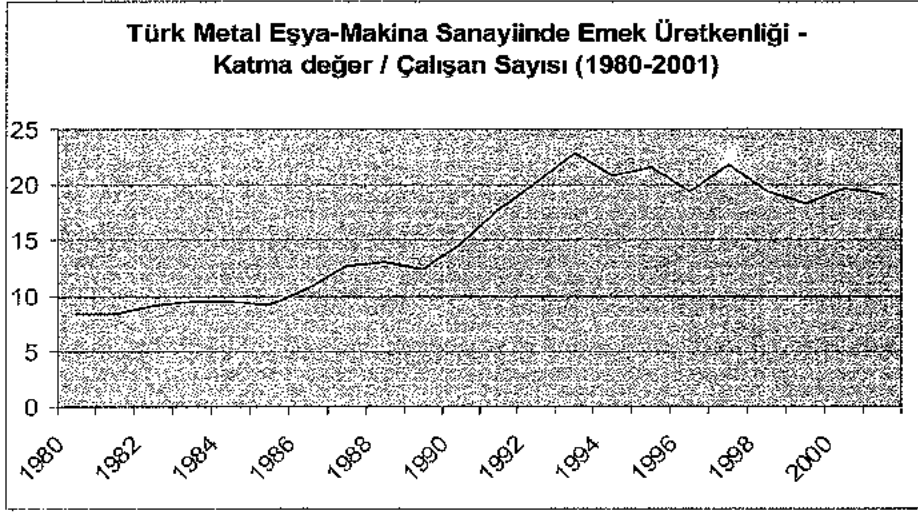
11. Türk Kimya Sanayiinde Emek Üretkenliği -Katma değer/Çalışan sayısı

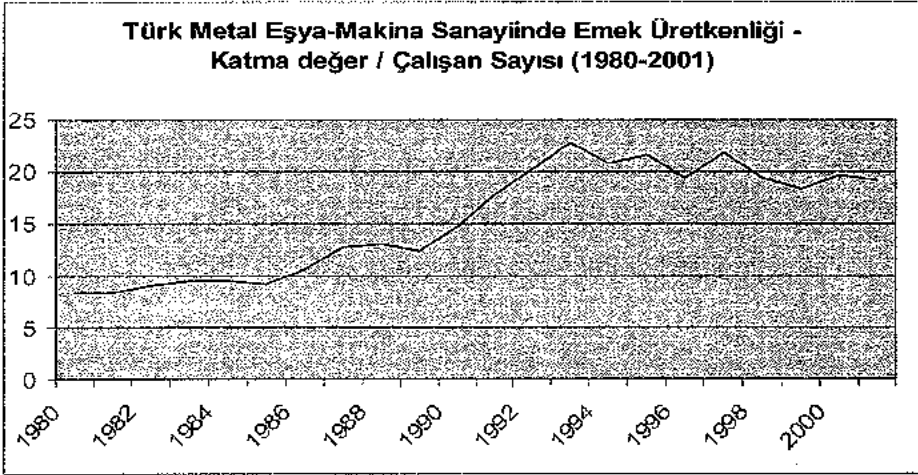
12. Türk Kimya Sanayiinde Birim Yatırımın İstihdam Etkisi

Son olarak, Türk metal eşya- makina sanayiine baktığımızda (Şekil 13,14,15), üretim endeksi ve emek üretkenliği açısından diğer sektörlerle yine benzer gelişmeler gözümüze çarpıyor. Birim

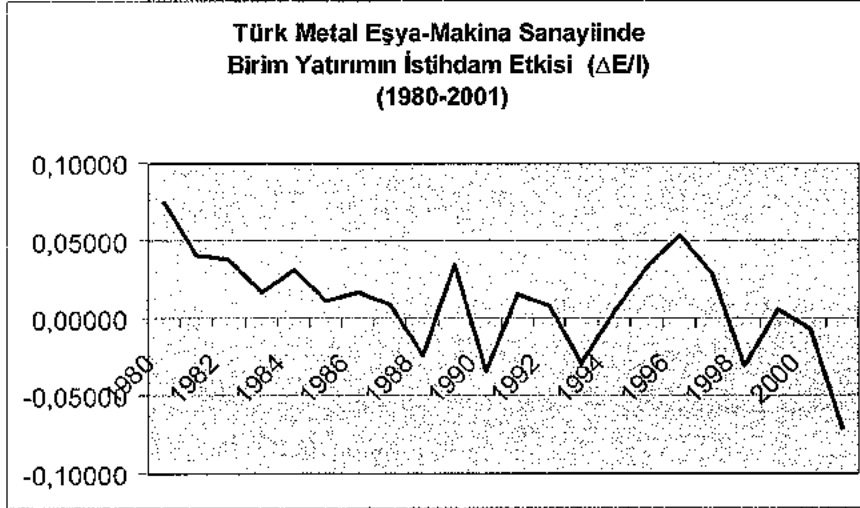
yatırımın istihdam etkisi olan $\Delta E/I$ 'nin genel bir düşme eğilimi içinde olduğu, ancak 1991, 1994 ve 1998 yıllarında ise istihdamda azalma ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz.

13. Türk Metal Eşya- Makina Sanayiinde Toplam Üretim ve İstihdam Endeksi

14. Türk Metal Eşya- Makina Sanayiinde Emek Üretkenliği- Katma değer/Çalışan Sayısı

15. Türk Metal Eşya- Makina Sanayiinde Birim Yatırımın İstihdam Etkisi

Bu makro göstergelerin yanı sıra, firma bazında olaya eğilmeye çalışırsak, makine sanayiinde ve kimya sanayiinde yeni teknolojik modernizasyona gitmiş 10-15 firmada yürüttüğümüz çalışmada, yeni teknolojiye yapılan yatırımların istihdama olan etkisi çok daha yakından irdelemek mümkün olabilmektedir. Firmanın üretim sürecine yeni teknolojiler uygulandığında, bir firmada istihdam azalmakta, yani eski işçiler çıkarılıp, daha az sayıda yenileri alınmaktadır (Ansal ve Çetindamar, 1999). Örneğin, hepinizin belki de yakından bildiği bir şey, CNC tezgâhlarının bir üretim yerine adapte edildiğinde, ki makine sanayiinde çokça yapılan bir şey; 3-4 tane konvansiyonel tezgâhın yerine bir CNC makinesi getiriliyor ve bu 3-4 tane işçinin çıkarılıp bir operatörün istihdam edilmesi anlamına geliyor. Ayrıca, hücre sistemi uygulamasına geçildiğinde, 3-4 tane CNC tezgâhına 1 operatör bakar duruma geliniyor. O zaman 12-13 işçinin yerine 1 operatör istihdamıyla üretimin de çok büyük ölçüde artırılması sağlanabilmektedir. Dolayısıyla, yeni teknolojilerin üretim süreçlerine adaptasyonu ile emek üretkenliği büyük ölçüde artıyor, kalite artıyor, üretim artıyor, ama istihdam azalıyor.

Sonuç olarak, sektörlerde rekabet gücü kazanılması açısından YT uygulamalarından vazgeçilmesi söz konusu olamayacağı gibi, bundan kaynaklanacak olan teknolojik işsizlik sorununun da piyasa güçlerine bırakılamayacağı açıktır. Teknolojik işsizlik olgusunun herşeyden önce kabul edilmesi ve ülke olarak dışarıda geliştirilen yeni teknolojilerin sadece ithal ederek pasif kullanıcıları olmaktan çıkılarak, kendi teknolojimizi üretmemizin ve bu yolla yeni iş alanları yaratmamızın zorunluluğunun görülmesi gerekmektedir. Devletin bu konuda ciddi önlemler alması, istihdam alanları yaratacak planlar yapmak ve aktif politikalar üretmesi ile ancak büyüme ile birlikte istihdam artışları da sağlamak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Ansal, H. Ve Çetindamar, D. (1999) "New Technology and Employment: Industry and Firm Level Evidence from Turkey", New Technology, Work and Employment, Cilt 14, Sayı 2, s.82-99.

Ansal, H. (1998) "The Impact of Flexible Automation on Scale and Scope in the Turkish Engineering Industry", L. Alcorta (Ed.), Flexible Automation in Developing Countries, Routledge, London, pp.330-364.

Keyder, N. (2004) "Türkiye İhracatta Rekabet Gücünü Maliyet Avantajıyla Korudu", Referans Gazetesi Fokus Sayfası, 20 Ağustos 2004

ÖZGEÇMİŞ

Boğaziçi Üniversitesinden İnşaat Mühendisliğinden mezun olduktan sonra ABD de Northwestern Üniversitesi'nde yine inşaat mühendisliğinde Master yapmış, beş yıl ABD'de Zemin Mekaniği alanında mühendis olarak çalıştıktan sonra mühendisliği bırakarak akademik çalışma yapmaya karar vermiş ve İngiliz Kültür Heyeti bursu ile İngiltere'de eğitimine devam etmiştir. Sussex Üniversitesinde "Science Policy Research Unit (SPRU)" in "Bilim, Teknoloji ve Sanayileşme" Doktora programında 1988 yılında doktoraasını tamamlamıştır. Daha sonra bir yıl Cenevre'de Birleşmiş Milletler (UNCTAD) de Teknoloji Programı Bölümünde Proje Yöneticisi olarak çalıştıktan sonra Türkiye'ye dönerek İstanbul Teknik Üniversitesi'ne girmiştir. 1999 yılında aynı üniversitede Profesör olmuş, halen de İşletme Fakültesi'nde İktisat Anabilim Dalı Başkanı, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Bilim, Teknoloji ve Toplum" Anabilim Dalı Başkanı ve yüksek lisans programı Koordinatörü olarak görevine devam etmektedir.

İktisat Teorisinde Teknoloji ve Teknolojik Gelişme, Yeni Teknolojiler ve Esnek Üretim Organizasyon Biçimleri, Yeni Teknolojilerin Ölçek Ekonomisine Etkileri, Post Fordist Üretimde İş Organizasyonu, Esnek Çalışma Biçimleri, Yeni Teknolojilerin Kadın İstihdamına Etkileri, Enformasyon Toplumu ve Teknoloji Yönetimi konularında çok sayıda ulusal ve uluslararası yayını bulunmaktadır.

TAŞERONLAŞMANIN İSTİHDAMA ETKİLERİ YA DA 'HAYATTA DİKİŞ TUTTURAMAMA' HALLERİ ÜZERİNE

Dr. Metin ÖZUGURLU

AÜ SBF Çalışma Eko. ve End. ilişkileri Bölümü

Taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunu betimleyici çözümlene sınırlarının ötesine taşımak maksadıyla öncelikle söz konusu istihdam biçimini neredeyse doğal, nesnel ve kaçınılmaz gören ve gösteren anlayışlarla hesaplaşmak gerekecektir. Bunu yapabildiğim ölçüde, yürüteceğim tartışmanın bağlamına da açıklık getirmiş olacağım. Hemen belirtmeliyim ki, bu incelemenin bağlamını, beklentilerin aksine, üretim değil fakat emeğin toplumsal yeniden üretimi teması oluşturacaktır. Bu bağlam içinde ise taşeronlaşmanın istihdama etkileri konusunu sırasıyla istihdamın güvencesizleşmesi ile iş ve çalışmanın anlamının emekçiler aleyhine dönüşmesi başlıkları altında ele almaya çalışacağım.

Sermaye bakımından, taşeronlaşma; mal ve hizmet üretiminde maliyet risklerini dışsallaştırmanın, dolayısıyla da firma ölçeğinde, karlılık ve etkinlik stratejisinin en uygun istihdam biçimi iken konunun emek bakımından önemi, artı değer üretimi ile yaratılan artığa el konulması arasındaki coğrafi örtüşmenin parçalanması ve bu parçalanmanın çok yönlü etkileri noktasında ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde çok sayıdaki mal ve hizmetin tek bir mekanda ve tek bir etkinlikle üretilmediğini biliyoruz; aksine, bu işlem karmaşık bir mal ve hizmet üretim zincirinin küresel ölçekte oluşmasını gerektirmektedir. Arz zinciri, yada küresel üretim/meta zinciri, kapitalist üretim sürecinin örgütlenmesinde, 1970'lerde başlayıp son otuz yılda dünya çapında ivme ve derinlik kazanan ana biçimdir. Küresel üretim zinciri, ademi merkezileşen üretim sitelerinin sayıca artmasıyla el ele yürümekte; üretimin ademi merkezileşmesi, alt-sözleşmelere dayalı (fason/taşeron ilişki ağı) kontrol süreçlerinin

hiyerarşik bir dizge içindeki merkezileşmesi ile bir arada gelişmektedir. Gerek, küçük ve orta büyüklükte işletme (KOBİ) güzellemesi yapan ana akım yaklaşımlar gerekse de 'esnek uzmanlaşma' kuramcıları, bu iki birleşik eğilimi bütünlük içinde kavramaktan uzaktır ve sürecin ademi-merkezileşme yada merkezsizleşme yönüne bakarak kitle üretimi ve dev şirketler döneminin kapandığını aceleyle ilan etmişlerdir. Bunlara göre dev gemilerin (karteller) yerini küçük sürat tekneleri almıştır. Oysa, tekne benzetmesi illa kullanılacaksa, ulus-aşırı şirketlerin (UAŞ) havuzunda uzaktan kumanda ile yüzdürülen oyuncak teknelerden söz etmek çok daha uygun olacaktır. UAŞ'ların son yirmi yıl içindeki gelişimleri, sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğiliminin son derece net bir göstergesini verir.

Zamanımızda yeni olan unsur, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile işgücünün mekansal toplulaşması arasındaki coğrafi ve mekansal örtüşmenin değişmiş olmasıdır. Sermaye, işgücünün toplulaşmasından belirli ölçülerde özerk bir yoğunlaşma eğilimi içindedir; bu eğilimin yaslandığı temel ilişki biçimi ise, bu çalışmanın da konusunu oluşturan ve son yıllarda hızla yaygınlaşan alt-sözleşme sistemidir. Son yirmi yıldır ulus-aşırı şirketlerin deniz-aşırı etkinlikleri, sayıları yüz binleri aşan alt-sözleşme ilişkisi yoluyla gerçekleşmektedir. Taşeronluk mekanizması, tabi ki, ne UAŞ'ların bir icadıdır ne de yepyeni bir olgudur; yeni olan husus, UAŞ stratejileri eliyle bu mekanizmanın genelleşmiş ve kapitalist üretimin örgütlenmesindeki hakim mekanizma haline gelmiş olmasıdır.

Kuşku yok ki, bu mekanizmayla kurulan ve işleyen küresel arz-zinciri, aynı zamanda, bir artık-değer

üretme ve üretilen değere el koyma zinciridir; zincirin hem gerekçesi hem de işleyiş biçimi, üretimin her bir aşamasındaki maliyetleri bir alttaki halkaya erteleyerek düşürmek yönündeki sermaye stratejisine yaslanmaktadır. Söz konusu stratejinin odağında, üretim sürecinin fasılasız bir biçimde yeniden ve yeniden ayarlanarak, maliyetlerde marjinal iyileştirmelere gidilmesi yönündeki sabit bir arayış yer almaktadır. Kazein, stoksuz-zamanında üretim, sayısal ve işlevsel esneklik, kalite yönetimi ve takım çalışması gibi yeni yönetim teknikleri işte bu arayışın unsurlarıdır ve kapsayıcı olması bakımından bunların tümünü birden 'yalın üretim' kavramı ile nitelemek anlamlı olacaktır. Yalın üretim derken, ölçek ve alan ekonomilerinin avantajlarını esneklik aracılığıyla sermaye lehine birleştiren bir üretim stratejisinden söz edildiği hatırlanmalıdır.

Günümüz kapitalizminin işleyiş mekanizmalarına yön veren stratejilere bir bütün olarak bakıldığında şu noktaların altı çizilebilir; (a) mal ve hizmet üretiminin örgütleyici ilkesi olarak yalın üretim stratejisi, (b) ticari faaliyetlerin örgütleyici ilkesi olarak, hareketli mukayeseli üstünlükler ve müdahalesiz piyasa stratejileri ve (c) her ikisi arasındaki bağlantıyı kurarak derinleştiren yeni-liberal ilkel birikim strateji. Bu üç strateji temelinde, arz-zincirinin küresel örgütlenmesi, bilindiği gibi, 'küresel fabrika' terimi ile de nitelenen üretim sitelerini genelleştirmiş ve meta üretiminin en yaygın birimi haline getirmiştir. Bu üretim birimleri, çokuluslu sermayenin alt-sözleşmeler (fason/taşeron ilişkiler) yoluyla dışsallaştırdığı maliyet risklerini üzerine çeken, ertelenmiş risklerin olanca ağırlığı altında ezilen bir

özelliğe sahiptir. ILO'nun 2000 tarihli sektör raporunda değinildiği gibi, uluslararası alt-sözleşme ağı ile ertelenen 'maliyet riskleri' -ki ILO bunu 'esneklik yükü' şeklinde adlandırmıştır-, piramidi andırır ilişki ağı içinde en tepelerden aşağılara doğru aktarılır ve genellikle piramidin altlarında yer alan firmalara katlanmış bir 'esneklik yükü' şeklinde yansır. ILO'nun adı geçen rapordaki ifadeleriyle "bu yüzdendir ki gelişmekte olan ülkelerde geçici ve güvencesiz istihdam bir kuraldır; genel eğilim sabit dönemli-sözleşmeli ve yarı-zamanlı istihdam yönündedir"¹.

Buraya kadar olan çözümlenme ışığında şu söylenebilir; taşeronlaşma süreci ekonominin kendinde gereksinimleri doğrultusunda yaşanan doğal ve kaçınılmaz bir sürece değil, sermayenin yayılmacı genişleme eğilimi içinde etkili stratejilerle yerleştirilen bir sürece işaret etmektedir. Her aşamada bir alt basamağa ertelenen maliyet risklerinin tümüyle sınıflar mücadelesinin konusu olduğu düşünüldüğünde, taşeronlaşma sürecinin, sınıflar mücadelesinin etkilerinden görece yalıtılmış bir istihdam ve emek sömürü biçimi geliştirmek anlamına geleceği rahatlıkla söylenebilir. Bu mekanizma yoluyla ulus-ötesi şirketler emeğin yeniden üretim maliyetini alt halkalara erteleyerek kendileri bakımından söz konusu maliyeti 'sıfırladıkları' bir üretim rejimi tesis etmişlerdir. Bu yanıyla, emeğin toplumsal yeniden üretim maliyetini 'sıfırlamanın' çağdaş yolu olarak gündemde bulunan 'üretimin robotlaşması' eğiliminin bile ötesine geçildiği (!) düşünülebilir².

¹ Bu konuyu proleterleşme örüntüleri ve işçi sınıfının oluşumu bağlamında tartıştığım çalışma için bkz. Metin Özügürü Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, İstanbul: Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi Yayını, 2005.

² Toplumsal yeniden üretim konusundaki bu kayıtsızlık nedeniyle günümüz kapitalizmine "serseri" sıfatını uygun bulanlar da bulunmaktadır (Katz, 2001). Toplumsal yeniden üretim konusunun yoksulluk sorunu bağlamında kuramsal ve ampirik olarak etraflıca ele alındığı bir başka çalışma için bkz. Aynur Özügürü, Poverty or Social Reproduction of Labour: Life in Çöplük District, (Yayınlanmamış Doktora tezi) ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Bahar 2005.

O halde taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunda vurgulanması gereken ilk husus, emeğin yeniden üretim koşullarının ücretli istihdam söz konusu olduğunda dahi garanti altında bulunmamasıdır. İstihdamla/çalışmakla refah arasındaki pozitif korelasyonun kopartılması demek olan bu durum meselenin özüdür ve yapısal işsizlik ile toplumsal dışlanma kavramlarıyla ifade edilen yoksulluk olgusu bu durumun mantiki sonuçları olarak görülmelidir. Zira, emeğin yeniden üretimini garanti altına almayan bir istihdam yapısını sürdürülebilir kılmak ancak belli mekanizmalarla mümkün olacaktır; bunların başında da, kaynağı kurumayan geniş bir yedek sanayi ordusunun ve dolayısıyla işçiler arası rekabetin, sendika ve grevlerin bastırıldığı sınırlandırılmış bir iş yasasının ve bu iki mekanizmanın iflas ettiği noktada devreye giren baskıcı bir gücün varlığı gelmektedir.

Emeğin toplumsal yeniden üretim koşullarının tahrip edilmesi, taşeronlaşma sürecinin etkileri konusunda meselenin özü ise, istihdamın güvencesizleşmesi de bu sürecin en belirgin göstergesidir.

'Güvencesiz çalışmanın' ne anlama geldiği konusu, milyonlarca emekçinin gündelik yaşamı içinde ne kadar netse, akademide de o ölçüde muğlaktır. Emekçilerin dünya çapında ve özellikle son 30 yılda gittikçe benzeşen maddi yaşam deneyimini adlandırmak için çok sayıda terim rekabet halindedir; güvencesiz (precarious) ile birlikte geçici (casual), korumasız (insecure) ve kazai (contingent) çalışma, bunlar arasında en yaygın olanlardır. Güvencesiz çalışmanın 1980'lerden itibaren küresel bir olgu, bir dünya deneyimi haline geldiği ve 1990'larla birlikte ise yoğunlaştığı vurgulanmalıdır. Konuyu Meksika örneğinde inceleyen bir çalışmada da belirtildiği gibi, güvencesiz çalışma demek emeğin değersizleşmesi ve emek koşullarının kötüleşmesi demektir ve kendisini genellikle şu iki süreçte ortaya koymaktadır:

İlki, çeşitlenmiş küçük girişimler aracılığıyla iktisadi faaliyetlerin artan oranlarda geçicileşmesi ve özellikle hizmetler alanında vasıfsız işgücü istihdamının artmasıdır; ikincisi ise işgücü piyasasının sektörler, firma büyüklükleri, meslekler, gelir grupları ve toplumsal kimlikler itibarıyla artan oranlarda parçalanmış olmasıdır (Aguilar, 1997:375).

Güvencesiz çalışmanın emekçilerin gündelik yaşamları bakımından son derece somut bir anlama sahip olduğundan söz etmiştim. Güvencesiz çalışma konusunda geniş bir literatür değerlendirmesi yaparak konuyu Yeni Zelanda örneğinde inceleyen Tucker'in (2002:7) güvencesiz çalışmanın göstergeleri olarak sunduğu listeye göz atmak, konunun işçiler bakımından taşıdığı somut anlama da açıklık getirecektir. Buna göre güvencesiz çalışma demek;

- İşveren tarafından ön uyarı yapmaksızın işten çıkartılabilmektedir.
- Çalışma saatlerinin işverenin isteğine bağlı olarak belirsizleşmesidir.
- Ücret gelirin de düzensizleşmesi ve belirsizleşmesidir.
- İşverenin isteğine bağlı olarak işin fonksiyonlarının değişebilmesidir.
- İstihdamın açık yada örtük bir sözleşmeden yoksun olmasıdır.
- Çalışma ortamında ayrımcılık ve cinsel taciz gibi kabul edilemez muamelelere karşı korumanın dahi bulunmamasıdır.
- Ücret dışı sosyal hak ve ödeneklerin sınırlandırılması yada tümüyle ortadan kaldırılmasıdır.
- İşçi sağlığı ve iş güvenliği mekanizmalarının ortadan kaldırılmasıdır.

Konunun emekçiler bakımından taşıdığı somut anlamın akademide 'fonksiyonel esneklik' terimleriyle nasıl bir güzellemeye tabi tutulduğu bilinmektedir. Açıktır ki, burada emek, sadece ücretli emek olarak vardır ve tümüyle zenginliği arttırmanın bir fonksiyonundan ibarettir. Örnek olması bakımından, aurasında; küreselleşme, kalite yönetimi, arz-zinciri yönetimi, yalın yönetim ve tabi ki tek pazar fetişinin yer aldığı bu istihdam biçiminin AB'li patronlarına ait bir dokümandan söz edilebilir; 5-6 Ekim 1998 tarihli İkinci Avrupa Alt-sözleşme Formu'nun 130 sayfalık dokümanında alt-sözleşmeye dayalı arz zincirinin işçiler bakımından ne anlama geldiği üzerine tek bir satır dahi bulunmamaktadır³. Özetle, taşeronlaşmanın istihdama etkileri başlığı altında vurgulanması gereken en kritik etki, istihdamın güvencesizleşmesi noktasında ortaya çıkmaktadır.

Güvencesiz çalışma ile birlikte istihdam yapısının hangi özellikleri taşıdığı konusunda ise ana hatlarıyla şu unsurların altı çizilebilir: İşgücü kompozisyonu içinde kadın ve çocuk işçi oranları belirgin biçimde artmıştır; üretimin teknolojik tabanında ve örgütlenmesinde meydana gelen gelişmeler sonucunda vasıflı emeğin maksimum düzeyde yerinden edilmesi gerçekleşmiştir; uzun çalışma süreleri neredeyse kural haline gelmiş, oldukça sınırlı tatil süreleri ve oldukça sık fazla mesai ile bezeli bir çalışma ortamı yerleşmiştir; düşük ücret ile uzun ve yoğun çalışma temposuna dayalı olarak istihdam edilen işgücü, yüksek bir sömürüye tabi kılınmıştır; işçilerin kolektif aidiyetlerini geliştirecekleri kanallar (kolektif örgütlülük) tıkanmış, sendikacılık hareketi işletmelerin karlılık ve rekabet stratejilerine tabi

kılınmaya çalışılmıştır; bu koşullarda işgücü devrinin yüksek olması da kaçınılmazdır; öyle ki, bir-iki yıl içinde istihdam edilen işgücünün tümüyle yenilenmesi söz konusu olabilmektedir.

Taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunda vurgulanması gereken bir diğer boyut ise bizzat işin ve çalışmanın nitelik ve anlamının dönüşüme uğramasıyla ilgilidir, ki bunun işçilerin bireysel psikolojilerinden sınıf kapasitelerine uzanan çok yönlü sonuçları söz konusudur⁴. Lütfen düşünelim; yürümeye başlar başlamaz işgücü piyasasına fırlatılacaksınız ve yaşamınız boyunca tuttuğunuz her iş geçici olacak! Bu durumdakiler için, bu topraklarda eskiden 'hayatta dikiş tutturamamış' denirdi. Son derece isabetli bir nitelendirme. Bir farkla ki 'dikiş tutturamama' hali istisna olmaktan çıkıp kural haline gelmiş ve küresel bir olgu olarak genelleşmiştir. Dikiş tutturulduğunda ise yaşamla kurulan bağ, bir yama ilişkisinin ötesine geçememektedir. Sonuç: Yamanma ve sökülüp atılma sarkacında salınan bir gündelik yaşam ve koskoca bir ömür! Tek kelimeyle "teşekkürler sermaye!" Tabi, konuya bir de iyi tarafından (!) bakılabilir; örneğin nihilizmin, küçük burjuvaziden sonra emekçi sınıflar katındaki görünüşleri konusunun sosyal psikolojinin verimli çalışma alanlarından biri olacağı öngörülebilir.

Sermaye sınıfı, insani potansiyelimizi gerçekleştirdiğimiz ve geliştirdiğimiz bir etkinlik olarak çalışma ve işi çoktan paranteze aldı ve kendince tarihsel belleğimizden de sildi. Bu noktada, kültür tarihçisi R. Williams'ın anlamı bugünler için daha da büyük olan bir tespitiyle sözlerime son vereyim: Kitlelerin ne yapacakları tahmine açıktır!

³ Hal böyleyken anılan raporda alt-sözleşmenin kaçınılmazlığı konusu döne döne vurgulanmaktadır. Örneğin alt-sözleşme danışmanı sıfatıyla H. Weiser'in sözleri taşeron istihdam biçimine AB sermayesinin affettiği önemi göstermesi bakımından da anlamlıdır. Weiser'e göre "rekabetçi alt-sözleşmeciler firmalar olmaksızın, rekabetçi ekonomi olmaz; bu ise rekabetçi Avrupa'nın olmaması demektir".

⁴ Bu konuda Richard Sennet'in geniş etkili yaratan çalışmasına bakılabilir. Bkz. R. Sennet (2002) Karakter Aşınması, (Çeviren: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

KAYNAKÇA

Aguilar, A. G. (1997) "Metropolitan growth and labor markets in Mexico", *GeoJournal*, 709-728.

European Commission (1998) *Proceedings of the Second European Forum on Subcontracting*, (Second European Forum on Subcontracting, 5-6 October, Graz, Avusturya).

Katz, C (2001) "Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction", *Antipode*, 43.4: 371-383.

Özüğurlu, A. (2005) *Poverty or Social Reproduction of Labour: Life in Çöplük District*, (Yayınlanmamış doktora tezi, Danışman: Prof. Dr. M. Ecevit), Ankara: ODTÜ Sosyoloji Bölümü.

Özüğurlu, M. (2005) *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu*, İstanbul: Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi Yayını.

Sennet, R. (2002) *Karakter Aşınması*, (Çeviren: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tucker, D (2002) 'Precarious' Non-Standard Employment - A Review of the Literature, <www.futureofwork.govt.nz>, (erişim tarihi: 12 Kasım 2005)

ÖZGEÇMİŞ

Metin Özüğurlu; 1961 doğumlu. Lisans ve yüksek lisans öğrenimini ODTÜ Sosyoloji Bölümünde tamamladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "İşçi Sınıfının Oluşumu Üzerine Bir Çözümleme Çerçevesi: Anadolu'da Bir Küresel Fabrikanın Doğuşu" başlıklı tezi ile 2002 yılında doktora derecesini aldı ve bu çalışma Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi tarafından "Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu" adıyla 2005 yılında yayımlandı. Metin Özüğurlu, 1995 yılından beri aynı fakültede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır, Halkevleri ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yönetim Kurulu Üyesidir.

GENEL DENGE MODELLERİ VE BÖLÜŞÜM

Prof. Dr. Erineç YELDAN

Bilkent Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bil. Fak. İktisat Böl.

Ben de Makina Mühendisleri Odasının öncülüğünde toplanan "*Sanayileşme, İstihdam, Refah*" ana başlıklı kongrede sizinle birlikte olmaktan çok mutluluk duyuyorum.

Önce bir dizi tespit yapacağım, daha sonra da makroekonomik bir çerçevede Türkiye ekonomisinin kısa-orta dönemli perspektifleri üzerine, fakat özellikle bölüşüm yönlü perspektifler üzerine, çalışmakta olduğumuz bir modelden bazı sonuçları size aktaracağım. "Ne yapıyorsunuz, nedir alternatifiniz?" sorusuna çorbamızda bir tuzumuz olsun anlayışıyla bir katkıda bulunmak istiyorum.

Önce kısa bir hatırlatma: IMF programı, Türkiye'de 1998 yılından beri yakın izleme anlaşmalarıyla beraber uygulanıyor. 2000 programı, niyet mektupları, heyetlerin gelip gitmelerin arkasında 3 ana ayak üzerinde inşa edilen bir program görüyoruz. Artık ailemizden bir söz bu, "yüzde 6,5'lik faiz dışı fazla, aman sapmayın, mali disiplinden vazgeçmeyin, 6,5'ten sapan hükümet başarısızdır" düsturu altında bir birincil bütçenin milli gelire oranı yüzde 6,5'lik bir oran verecek şekilde daraltıcı maliye politikaları empoze ediliyor Türkiye'de. Yine önce örtülü, şimdi açık bir şekilde Merkez Bankasının enflasyon hedeflemesi yapması öngörüldü ve bu da özü itibarıyla daraltıcı para politikaları anlamına geliyor. Yani gerek maliye açısından, gerek para politikaları açısından Türkiye daraltıcı bir cendereye sokulmuş durumda. Bunun yanında da IMF'nin geleneksel yapısal uyarılma politikaları da paketi tamamlıyor.

Türkiye, söz konusu dönemde sıcak para akımlarına dayalı bir büyüme sürecinden geçiyor. Bununla şu olguyu kastediyoruz: Eğer bir uluslararası finansal yatırımcı Türkiye'ye 1 dolarlık finansal spekülasyon sermayesini getirirse, bunu dönem başında Türk

Lirasına çevirip Türkiye'deki en yüksek faiz getiren, hani enstrüman deniliyor, finansal yatırım aracı, tipik olarak iç borçlanma senetlerine yatırır, değerlendirirse. Dönem sonunda da dönem sonu döviz kurundan yurtdışına çıkarsa, bu işlemin neticesinde çeşitli dönemlerde, burada Ocak 2001'den başlıyor, temmuz sonu, ağustos başına, 2005'e kadar gelen verileri derledim. Türkiye, zaman zaman, özellikle 2001 krizinin açılmasında veya Irak savaşı sonrasındaki dönemlerde küresel piyasalara yüzde 40 ile yüzde 80'e varan bir spekülasyon arbitraj sunmuş bir ülkedir. Şu anda da bu arbitraj yaklaşık yüzde 25-30 aralığındadır.

Bu tür büyük ölçekli sıcak para akımları, elbette döviz kurunda bir aşırı ucuzlamaya ve bir uyumsuzluğa yol açmaktadır. Bunun boyutlarını da toptan eşya fiyatlarıyla indirgeyerek, eğer 1990 Ocak ayını 100 kabul edersek, 2001 Ocak ayındaki verileri -yine 2001 Ocağı da 1990 Ocak ayı değerinde gözüktüyor- 100 olarak kabul edersek, Türkiye şu anda reel olarak yüzde 40 ucuzlanmış, belki de Cumhuriyet tarihinin en ucuz dövizlerinden birisiyle çalışmaktadır. Bu olgu, yine ailemizde, günlük konuşmamıza giren bir cari işlemler açığı sorununu da beraberinde getirmiştir. Ben buraya 2005'in 3. çeyrek verilerini koydum, milli gelire hesaplanabilir, karşılaştırılabilir olmasını sağlamak için. Biliyorsunuz, 2005'in 3. çeyrekteki verileri yeni derlendi. Milli gelire oran ile yaklaşık yüzde 6,5 civarında bir cari işlemler açığıyla karşı karşıyadır Türkiye ekonomisi.

Türkiye, 1994 krizine girdiği vakit, 1993 sonundaki cari işlemler açığı milli gelirin yüzde 3,5'iydi. 2001 krizine sürüklendiği vakit, yine 2000 sonu cari işlemler açığının milli gelire oranı yüzde 4,8 civarındaydı. Şu anda yüzde 6,5'lik bir cari işlem açığıyla çalışmakta ekonomi. Bu sorun artık o kadar

işlendi ki, ben sadece bir noktada vurgu yaparak geçeceğim, "nedir bu cari işlemler açığının hali?" sorusunu günlerce tartışmanın anlamı yok. Burada sorun, bu açığın yüksekliğinden değil, bizzat finanse ediliş biçiminden kaynaklanmaktadır.

Geçen seneden beri benim affınıza sığınarak, değil bir iktisatçı, bir okuyazar kişi olarak veya en azından bir ilkokul birinci-ikinci sınıf aritmetiğini almış bir sade vatandaş olarak bile öfkemi dizginleyemediğim bir söz sarf ediliyor. Deniliyor ki, "efendim, cari işlemler açığı finanse ediliyor, edildiği müddetçe de sorun yoktur." Finanse edilemeyen bir cari işlemler açığı nasıl bir şeydir, ben bunu bilmiyorum, yani finanse edilmezse, cari işlemler açığı zaten olmaz, finanse edildiği için cari işlemler açığı var. Finanse edilemeyen bir alışveriş olur mu? Ya bir yerden hırsızlık yapacaksınız, finanse edeceksiniz ya borç alacaksınız, finanse edeceksiniz veya finanse edemeyeceksiniz, olmayacak. Tarihte böyle bir tespit yok, finanse edilemeyen cari işlemler açığı nasıl bir şeydir ki, finanse edildiği müddetçe cari işlemler açığının sorun olmaması, kendi içinde tutarsız, anlamsız bir sözdür. Finanse ediliyor olması zaten, yani ediliş biçimi zaten sorundur. Türkiye'de cari işlemler açığı, yaklaşık yüzde 85'i mertebesinde kısa vadeli finansal spekülasyon sıcak para girişlerine dayalı ve kayıtdışı olarak nitelediğimiz, net hata ve noksan kaynağını bilmediğimiz yerli veya yabancı, bıyıklı veya bıyiksız -bu beni çok ilgilendirmiyor- sıcak para akımlarıyla finanse edilmektedir.

Dolayısıyla yarın öbür gün bu sıcak para akımlarının yön değiştirmesi neticesinde, cari işlemler açığı finanse edilemeyecek duruma gelecektir. O zaman da Türkiye'nin bu büyüme, "sürdürülebilir" olduğu iddia edilen büyümesinin de sonuna gelinecektir. Bazı basın organlarında bu konu yeni yeni tekrar alevleniyor, tekrar tartışılıyor. "Yanılmışım, özür dilerim" diyenler var. Bir yere toslayacağız, ama bu duvar mı olacak, bir saman yığını mı olacak, toslamanın şiddeti nasıl olacak, bunlar tarihte yaşadığımız olgular. Bu tür finansman biçimiyle sürdürülen büyümenin de, spekülasyon nitelikli

büyümenin de sürdürülemez olduğu çok açık. Bu tür büyüme, dış borç stokunu artırıyor. 2001 sonunda yaklaşık 130 milyar dolar olan dış borç stokumuz, 2004 sonunda 160 milyar dolara çıkmış durumda. Yani Türkiye, son 3 senede 30 milyar dolar dış borç biriktirmiş bir ülkedir. Cari işlemler açığını, ithalatı, büyüme de bu olgu finanse etmektedir.

Bu tür büyümenin istihdam yaratmadığını Sayın Ansal, sanayi sektörü bağlamında özetledi. İşsizlik oranı çakılı kalmış durumda, yüzde 9,5-yüzde 10 mertebesine, bu da resmin bir parçası. Sayın Ansal'ın yine grafiklerini tekrarlamak istemiyorum; bu tür büyüme, ne işsizlik sorununu çözüyor, ne de çalışanlarına üretkenlik artışını en azından hasbelkader de olsa izleyecek bir ücret, ödeme de yapamıyor ve ücret makasıyla üretkenlik arasındaki ayrım gitgide büyüyor. Bu da yepyeni bir efsaneye konu oluyor, biliyorsunuz, "üretkenliğe dayalı büyüme" diye. Yani bunun nasıl bir üretkenlik olduğunu benden evvelki sayın konuşmacılar örneklerle açıkladılar. Ben sadece bu olgunun makroekonomik çerçevedeki yansımalarını bir kuşbakışı değerlendirmek istedim.

Efendim, buraya kadarki girişten sonra, bu manzarayı açıklayan ve bu manzaranın sürmesi halinde Türkiye'nin nerelere gideceğini tartışma amacı taşıyan bir genel denge modelimizi sunmak istiyorum. ODTÜ'den Yrd. Doç. Dr. Ebru Voyvoda, Devlet Planlama Teşkilatından Çağatay Telli ve benim beraber çalıştığımız bir model. Bunun bir de İnternet sitesinde web sayfası var, dokümanları var, küçük çaplı modellerin giriş olarak ders materyali var, özellikle araştırma görevlisi arkadaşları tahrik edici bir materyal orada duruyor.

Literatürde hesaplanabilir genel denge modeli diye geçen model, 2003 dengesine dayanır. 9 üretim sektörüyle Türkiye'yi betimliyor, özel ve kamu sermaye faktörleri var. Formal ve enformal, kayıt içi ve kayıtdışı emek kategorileriyle aynı zamanda kayıtdışı istihdamı da bir yerde model çerçevesi içinde ele almaya çalışıyorum. Burada üretim teknolojisi oldukça esnek, Sayın Özügurlu'nun değindiği

esneklikten biraz farklı bu esneklik anlayışı, ama özü itibarıyla de en aşağı kategoride formal ve enformal emeğin birbirini esnek bir şekilde kullanması veya dışlaması açısından da Metin Hocanın vurgulamasını yaptığı üretim biçimlerinde, orada yakalamaya çalışıyoruz. Emek ve özel sermaye, özel katma değer oluşturuyor. Özel katma değerle kamu sermayesi birleştiği vakit, katma değer oluşuyor, ara malı girdileriyle beraber de toplam üretim değerini oluşturuyoruz. Bütün bunlar, cebirsel fonksiyonlar yardımıyla vurgulanıyor.

Modelin ana kurgusu, 2003 sonrasında IMF programının bitişine kadar, 2007'ye kadar, ben 2008'e kadar da uzattım, hani 5 yıllık IMF planları gibi olsun diye. Yurtdışı sermaye akımlarını dışsal alıyoruz, reel faiz oranını dışsal kabul ediyoruz, küresel piyasalarda gerçekleşen faiz oranını Türkiye'ye yansıtıyoruz. Döviz kuru serbest, dalgalı kur, serbest kur rejimlerine itilmiş durumda Türkiye, bunu da modelde kuruyoruz. IMF programının hedeflerini yansıtıyoruz; faiz dışı fazla, bütün bu 5 yıl boyunca kamu maliyesi faiz dışı fazla yüzde 6,5'lik bir milli gelire oranlı bir fazlalık gerçekleştirsin. Formal kesimin reel ücretlerini sabit alıyoruz ve nereden geldiği belli olmasa da, sadece argümanı sürdürmek bakımından da üretkenliğe dayalı mı büyüyor Türkiye ekonomisi; peki, buyurun, üretkenliğe dayalı bir büyüme olsun, yüzde 5 ve yüzde 2'lik büyüme, üretkenlik artışını da modele yansıtıyoruz. Bu konuya tekrar geleceğim.

Modelin biraz sınavından bahsedeyim: 2003 ve 2005'in ilk 3 çeyrek verileri var. Cari açığın milli gelire oranını, gerçekleşen değerleri lacivert eğriyle gösterirsek, model bu oranı yakından takip ediyor 2005'e kadar. Daha sonra da söz konusu varsayımlar altında "ne olacak bu memleketin hali?" sorusunu cari işlemler bakımından 2008'e kadar götürüyor. Hemen söyleyeyim: Bu bir tahmin modeli, bir falcılık modeli değil. 2003'ten 2005'e Türkiye ekonomisi nasıl çalışmışsa, öyle çalışmaya devam eder... ..mütevazı bir cevabı. Burada "2007'de şu olur, siz ne zaman kriz bekliyorsunuz veya 2008'de şu olacak"

filan diye bir falcılık yapmıyorum. Ne yazık ki meslektaşlarımızın arasında bu tür falcılık yaparak mesleğini sürdüren arkadaşlar var, ama bu model ona bir örnek değil, bu konuyu çok kalın çizgilerle vurgulamak isterim.

Bir iki örnek daha vereyim: İşsizlik oranı; yüzde 10'un üzerindeki bir işsizliği, şu anda yüzde 9.8 düzeyinde olan işsizlik oranını yine model yakından izleyebiliyor. Kamu kesiminin borçlanma gereği, AKP Hükümetinin çok başarılı icraatının göstergelerinden bir tanesidir bu, bütçe açığı daralıyor, kamu kesimi borçlanma gereği düşüyor, "ne kadar başarılı bir icraat yapıyoruz"u, bu olguyu da yakından izliyor. Hatta Türkiye, 2006 sonrasında net borç ödeyicisi, yani kamu kesimi borçlanma gereği negatife dönüşecek, bunu da empoze ediyoruz, 2006'dan sonra. Yani IMF programının bütün makroekonomik temaları burada. Faiz ödemelerinin milli gelire oranı keza düşme eğilimi içinde, model bunu da yakından izliyor. İç borç stoku, milli gelire oranı olarak... Bir iki sapma var, bu konuya şimdi geleceğim. İzleyemediğimiz tek politika bu. İtiraf edeyim; milli gelirin reel artış hızı, hele son 3 üncü çeyrek büyüme hızını yakalayamadık. Yakalamak için birtakım şeyleri eğip bükneyi ben de biliyorum, yani biraz ince ayar ile daha gerçekçi bir resim sağlarıım, ama o ince ayar, birtakım apolojetik, yani modelde film kuyruğunu biraz azaltmak, hortumunu kısaltmak, kulaklarından birini kesmek, bir ayağımı topal yapmak filan anlamına gelir. Yani işin sanatında, modelleme üzerine çalışan arkadaşlar bilirler, bir model, siz ne veriyorsanız, size onu geri verir. Hani illüzyonistler tavşanları şapkaya koyuyor, sonra birden bire şapkadan tavşanlar çıkıyor; benim oradaki tavşanlarım biraz tam tavşana benzemedi bu milli gelir açısından, ama benzetmesini bilirim, şapkaya koyduğum tavşan olur.

Türkiye ekonomisi, son 3 sene içinde birikimli olarak yüzde 20'ye yakın büyüyecek, yüzde 9.9 2004'te olmak üzere, yüzde 7'ler de 2005'in 3 çeyreği ve 200'de olmak üzere. İşsizlik daralmayacak, yüzde 10 düzeyinde veya en azından yüzde 9.5 aralığında çakılı kalacak. Aynı anda reel faizler düşecek,

yatırımlar artacak; fakat bu üretkenlik artışları reel ücret artışlarına yansımayacak. Yani reel ücretler de düşecek, işsizlik de düşecek ve tüketim talebi ve yatırım talebi artacak ve bunlar hatta rekorlar kırarak artacak. Çok ucuz reel dövizle çalışacak ekonomi, ithalat artacak. İthalat artışı, iç piyasadaki tüketimi rekabet edip düşürmeyecek, ihracatı arttıracak ve Türkiye ihracat artışı rekorları da kırarak ve bütün bunların sonucunda halkın alım gücü, artan istihdamdan, artan ücretlerden gelmeyecek, nereden gelecek, bilemiyoruz. Yani böyle bir şeyin kitapta yeri yok, ben "rakamlar yanlış, işte buldum, gördüğümüzün ispatı" demek istemiyorum, ama bu konuda geçen seneden beri Selim Sonçağ arkadaşın vurguları var, Oktar Hocanın vurguları var, Korkut Beyin defalarca... Bu istatistikler arasında bir uyumsuzluk var ve bu uyumsuzluğu vurgulamak için ben ne gördüysem bu şekilde sergiliyorum. Yanlıştır, eksik hesaptır, kayıtdışıdır, bunu şu anda tartışmamıza olanak yok, ama bu resim, kendisini her yerde gösteriyor, benim modelimde de gösteriyor.

Bu resmin ilerisi nedir? İki senaryo hazırladım; fakat ikinci senaryo daha önemli, bu konuşma açısından, oradan başlayacağım. Vaktim kalırsa birinci senaryoya geri dönerim, olmazsa soru ve cevap bölümünde kısaca tanıtırım. Sabahki miting anlamında "halka yönelik bütçe nasıl olabilir, alternatif bir bütçenin unsuru neler olabilir, alternatif bir yatırım stratejisinin unsurları neler olabilir"i tartışmak istiyorum. 2003'e kadar geldik. 2003'te eğer IMF programının 6,5'lik faiz dışı fazla hedefiyle devam etmek yerine, bunu yarı yarıya indirseydik, yüzde 3.2'ye indirseydik faiz dışı fazlayı, o yarı yarıya indirdiğimiz, yani yüzde 3.2'lik faiz dışı fazla hedefinden elde ettiğimiz kamusal kaynakları da eğitim ve sağlık başta olmak üzere, kamusal hizmet sektörlerinde, yeni yatırımlarla destekleyecek ve buradaki üretkenlik artışlarından gerçekten sağlık, eğitim, sosyal altyapı gibi kamu yatırımlarındaki yatırım artışlarında 1970'ler düzeyine üretkenliği arttırabildiğini varsaysaydık, reel milli gelir artışı

2008'e göre model simülasyonlarının çok daha üstünde ve daha düzenli, yüzde 4-5 aralığında sürdürülebilir bir patikaya yöneldiğini öneriyor model sonuçları. İşsizlik oranının IMF programının temel patikası olan yüzde 8'e kadar en iyimser tahminlerle düşmesi öngörülmüyorken, biz yüzde 6'ya kadar düşülebileceğini görüyoruz böyle bir yatırım stratejisinin.

Evet, iç borç stoku aynı şekilde çevrilmiyor; çünkü modelin bu senaryosunda buradaki amaç, borçları ödemek veya borçları bir an evvel tasfiye etmek değil, istihdam ve milli gelir artışı yaratmak. İç borç stoku yüzde 70 düzeyinde devam ediyor. Kamu kesiminin borçlanma gereği daha yüksek kalıyor, kabul ediyorum, ama dediğim gibi, benim birincil önceliğim bu değil. Sonuçta bir alternatif olarak böyle bir senaryonun uygulanabilir olduğunu, kamusal kaynaklara dayalı yatırım önceliğinde Türkiye'nin istihdam yaratan bir büyüme, üretkenlik artışlarını ücret artışı olarak sürdürebilen bir büyüme stratejisinin uygulanabilir olduğunu düşünüyorum ve böyle bir model çerçevesinde de IMF programının alternatiflerinin tartışılabilir olacağını düşünüyorum.

İlginiz için, sabrınız için çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

1960 yılında İzmit'te doğdu. Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. İktisat Doktorası derecesini 1988 yılında Minnesota Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Bilkent Üniversitesi'ne katıldı. Aynı Üniversite'de 1990'da Doçent; 1998'de de Profesör ünvanını aldı ve 1998-2003 yılları arasında İktisat Bölüm Başkanı olarak görev yaptı. Prof. Yeldan, uluslararası ekonomi, kalkınma ekonomisi ve makroekonomik modeller üzerinde çalışmaktadır. Merkezi Yeni Delhi'de olan Uluslararası Kalkınma İktisatçıları Birliği (IDEAS) kurucu-direktörlerinden olan Profesör Yeldan, 1998 yılında Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bilim teşvik ödülü sahibidir.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16-17 Aralık 2005 / ANKARA

VI. OTURUM

Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : S. Melih ŞAHİN

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Sayın ANSAL,'a, Sayın ÖZÜĞURLU'ya ve Sayın YELDAN'a teşekkür ediyorum.

Sayın konuşmacılar sunumlarını tamamladılar. Şimdi söz salonun. Soruları toplu aldıktan sonra, konuşma sırasına bağlı kalarak hem soruları yanıtlamak, hem de eksik kalan kısımları tamamlamak üzere sayın konuşmacılara tekrar söz vermek istiyorum.

Buyurun efendim.

Mehmet KAYADELEN

(Maden Mühendisi)

Bütün konuşmacılara teşekkür ediyorum.

Benim sorum Sayın ANSAL'a: Grafiklerinde benim anladığım kadarıyla yatırımla istihdam artışını aynı yıl için kabul etmişler. Böyle değil de, yatırımdan sonraki yılki istihdam artışını esas alsaydık daha anlamlı olur muydu? Böyle olsa sonuç nasıl olurdu?

İkinci sorumu da sorayım: O grafiklerdeki o keskin düşüşleri nasıl açıklıyorsunuz?

Teşekkür ederim.

Atila ÇINAR

(Makina Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Ben de Sayın ANSAL'a sormak istiyorum: Bir örnek verdiniz; CNC tezgâhların ya da CNC tezgâhlardan oluşan hücrelerin girmesiyle istihdamın azaldığı konusunda. CNC tezgâhı ya da o tezgâhlardan oluşan hücreyi bütün çevresinden soyutlayarak alırsak, bu doğru, yani konvansiyonel tezgâhların yerini aldığında böyle bir hücre, orada çalışan sayısının

azaldığı doğru. Ancak bunu çevresiyle birlikte düşündüğümüzde, CNC tezgâh ya da o hücre, yeni takımlar, -burada çok teknik şeylerden de söz etmek istemiyorum, ama birçok makina mühendisi arkadaşım bilecektir- özel takımlar, özel malzeme, özel soğutma sıvıları gerektiren, dolayısıyla bir çevre gerektiren ve yeni istihdam alanları yaratan bir olguyla karşılaşıyoruz. Ayrıca o CNC tezgâhlarının ürettiği parçaların da konvansiyonel tezgâhlardan çıkan parçalar gibi değil, daha farklı değerlendirilmesi; ambalajı, paketlenmesi, ulaştırma, tedarik zincirinin oluşmasında, yani o hücreyi soyutlamadan, çevresiyle düşündüğümüzde, daha farklı sonuçlara varabiliriz gibi geliyor bana. Bir benzetme yaparsak, evlerimize tam otomatik bulaşık makinaları ya da çamaşır makinalarının girmesiyle o işleri yapanların işi ne ölçüde azaldı? Yani benzer şekilde düşünebiliriz diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oğuz TÜRKYILMAZ

(Endüstri Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Benim sorum Sayın Erineç YELDAN'a: Farklı bir model öneriyorsunuz. Bu önerinize siyasal iktidardan ya da muhalefet partilerinden ilgi oldu mu, yani "Erineç Hoca, şu anlattığımı bir dinleyelim" dediler mi?

İkincisi, buradaki sunumunuz da, yani grafiklere dayalı da olsa, biraz daha sol iktisatçıların kavrayabileceği düzeyde bir şeydir. Ben mühendis olarak takip ettim, ama biraz iktisatla uğraşmama rağmen zorlandım. Bunu bugünkü meetingin temasıyla bizim kitle örgütlerinin propaganda malzemesi olarak bizim Oda, TMMOB, diğer sendikaların kullanabileceği bir programatik metne dönüştürme yolunda bir çalışmanız var mı?

Teşekkür ederim.

Özge ÖZTÜRK*(Makina Mühendisi)*

Ben Erinç Hocaya bir soru sormak istiyorum: Alternatif olarak ortaya koyduğunuz faiz dışı fazlayı 6.5'ten 3.2'ye düşürmekten bahsettiniz. Bunun siyasal alandaki karşılığının ne olduğunu düşünüyorsunuz, uygulanabilir bir şey mi? Yani iktidarların sonuçta muhalefetin gücüyle belki gerçekleştirebilecekleri bir şey; çünkü sonuçta çok istekli olacaklarını kesinlikle düşünmüyorum. Bir de bağımlılık ilişkileri düşünüldüğünde, böyle bir şeyin gerçekleşme olasılığı kapitalizm koşullarında sizce var mı?

Teşekkürler.

Yusuf Ziya KAYIR*(Metalurji Mühendisi, KOSGEB)*

Erinç Hocaya sormak istiyorum: Öncelikle tüm konuşmacılara sunuşları için teşekkür ediyorum. Kamudaki yatırımlarla istihdamı arttıracığımızı söylediniz. Kamudaki yatırımların sağlık ve eğitim konusunda olacağını söylediniz. Bunun dışında, başka bir yatırım, kamu yatırımı düşünüyor musunuz veya öyle bir şey olabilir mi? Biraz sanki ihtiyaç var gibi, onun için soruyorum.

Teşekkür ederim.

N. Doğan ALBAYRAK*(Makina Mühendisleri Odası İzmir Şube Yönetim Kurulu Başkanı)*

Sayın Erinç YELDAN'a soruyorum: Bu cari açıkla ilgili olarak Hükümetin genel açıklaması, 72 milyar dolarlık ihracat rakamlarıyla Cumhuriyet tarihinin en büyük noktaya geldiğini, ithalatın da bu oranda arttığını ve toplam ticaret hacminde de çok büyük bir artış olduğunu dile getiriyor ve bu büyük ticaret açığındaki bu 6.2 oranın telafi edilebilecek bir oran

olduğunu her yerde anlatıyorlar. Sizin ikinci senaryoda uygulanabilirlik yönünden baktığımızda, borç ödeme kapasitesinin çok düşük olduğu görülüyor. Türkiye'nin belli bir borç ödeme kapasitesi de var. Biraz önceki sorularda da "nasıl bir siyasi yapıyla bu program uygulanır?" diye soruldu. Borçların ertelenmesi ya da hiç ödenmemesi gibi bir düşünce söz konusu olabilir mi böyle bir senaryoda?

İkincisi ise, bize anlatmak istediğiniz birinci senaryodan da kısaca bir bahsedebilir misiniz?

Varlık ÖZERCİYES*(Havacılık Mühendisi)*

Ben de Hacer ANSAL'a soru sormak istiyorum: Yaptığımız araştırmanın birim yatırımın mühendis istihdamına yönelik, yani daraltılmış bir sonuçları var mı, böyle bir çalışmanız var mı?

Teşekkür ederim.

Şükrü MUTAF

Öncelikle bütün konuşmacılara ben de çok teşekkür ediyorum; geldim, bilgilerinden yararlandım. Ancak bu 3 sözcükten bir tanesi sanki eksik kalmış gibi geldi bana. Sanayileşme, istihdam ve refah derken, refah boyutu sanki fazla irdelenmedi. Bir önceki toplantıların başlığına baktığım zaman da sanayileşme ve istihdam, bunun ulusal ya da uluslararası boyutları yoğunluklu konuşulmuş. Oysa bütün bu söylenen sözcüklerin ya da cümlelerin merkezinde insan olması gerekiyor. İnsanın refahına ilişkin geleceğe baktığımız zaman, nitelikli insan gücü yetiştirme, insan gücü planlaması ve rekabet edebilen sermaye unsuru olarak insan gücünün pozisyonu nedir, ne olmalıdır? Buna ilişkin birtakım çalışmalar ya da gelecek projeksiyonları var mıdır? Bu konuda mümkünse bilgi edinmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Ömer GÜLEKEN*(Makina Mühendisi)*

Metin Hocaya bir soru iletmek istiyorum: Taşeronlaşma uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı bir işyerinde çalışmanın da verdiği avantajla Ankara Belediyesindeki somut uygulamalardan da örnek vermek istiyorum. Örneğin aynı işi yapan iki işçi arasında geçmiş yıllardaki kadrolu işçiyle taşeron şirketin vermiş olduğu işçinin ücretleri arasında yüzde 100'e yakın fark var. Somuta indirgersek, bizim kadrolu işçimiz otobüs şoförü olarak 1 milyar 100 civarında bir ücret alırken, taşeron şirketin vermiş olduğu işçi, aynı otobüste aynı görevi yaparken 500 milyon liraya yakın bir ücret alıyor. Maliyetler açısından bunu göz önünde tuttukları aşikâr ve bunların sendikalaşmasına da kesinlikle izin vermiyorlar. En ufak bir başkaldırmaları durumunda iş akitleri feshediliyor. Yüzde 10'un üzerinde bir işsizliğin olduğu ülkemizde de yerine yenilerini koymakta bir sıkıntıyla karşılaşmıyorlar.

Benim sizden öğrenmek istediğim, önümüzdeki 5 yıllık süreç içerisinde genelde Türkiye istihdamı içindeki işçilerin durumunu göz önüne aldığımızda, taşeron firmalarda çalışan işçilerin bu istihdam içerisindeki oranı hakkında bir fikir verebilir misiniz?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : S. Melih ŞAHİN*(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)*

Sanırım yeterli derecede soru aldık. Gerek sorulan sorulara yanıt vermek, gerekse eksik kalan hususları tamamlamak üzere, sözü sayın konuşmacılara vermek istiyorum.

ilk söz Sayın ANSAL'ın

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Hacer ANSAL*(İTÜ İşletme Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü)*

Teşekkür ederim.

İlk önce hemen Mehmet KAYADELEN Beyin sorusuna cevap vermeye çalışayım: Özür dilerim, grafikleri çok çabuk geçtim. İlk imalat sanayindeki birim yatırımın istihdama etkisini gösterdiğim grafikte aslında orada bir açıklama yapmam gerekiyordu; çünkü orada formül yazılıydı. Şöyle: Delta E dediğim şey, yatırım yapılan yılın bir sonraki yılının istihdamından bir önceki istihdamı çıkarılarak hesaplandı. Yani dediğiniz gibi, bir sonraki yılın istihdamı dikkate alınarak yapıldı, ama çabuk geçtiğim için vurgulamaya vaktim olmadı.

"Keskin düşüşleri nasıl açıklayabiliriz?" Vallahi çok sistematik bir açıklama yapabileceğimi sanmıyorum. Yani istihdama baktığımızda, o kadar çok dinamik söz konusu ki; ücretler buna dahil, ekonomideki diğer mekanizmalar buna dahil. Onun için böyle birebir çıkarsamalar yapmak zaten yanlış. Ben sadece birim yatırım acaba istihdamı nasıl etkiliyor, bir bakalım diye bakmak istedim. Kesinlikle böyle iddialı bir şekilde "bundan sonra böyle olacak" vesaire de demek istemiyorum, ama göstermeye çalıştığım şekilde bazı yıllar birim yatırım istihdamı azaltıyor. Bunun reel ücretlerde artış gösterdiği yıllarda daha olumsuz etki yarattığını görebiliyoruz. Firma bazında yapılan çalışmalarda da bu göze çarpıyor.

Ancak son yıllarda, 2001-2004 yıllarına ait verilerimiz makro düzeyde yok, son derece ilginç olabilirdi. Bu yıllara baktığımızda, sadece ben sabit sermaye yatırımlarını ele geçirebildim. 1998 fiyatlarıyla onları vereyim bu arada: 2000'de yaklaşık 2,5 milyar, 2001'de yaklaşık 1,5 milyar, 2002'de 1.9 milyar, 2003'te 2.6 milyara çıkmış, 2004'te 4 milyar, yani ciddi bir sabit sermaye yatırımı artışı görüyoruz.

Üretimde çalışan endeksine baktığımızda, yine bu yıllar için 97'yi 100 olarak alırsak, 2000'de 89'a düşmüş, üretimde çalışanlar 100'den 89'a düşüyor, 2001'de 81.7'ye düşüyor, 2002'de çok hafif bir yükselme var, 82.2, 2003'te 83.7, büyük bir sabit sermaye yatırıma mukabil 2004'te 82.7'ye düştüğünü görüyoruz. Yani sabit sermaye yatırımlarında yükseliş var, ama üretimde çalışan endeksine baktığımızda, çalışan sayısında azalma görüyoruz.

Dediğim gibi, çok fazla dinamikler söz konusu. Firma bazında yapılan çalışmalarda, bunun dinamiğini kavramak biraz daha mümkün diye düşündüğüm için, firma bazında çalışmalar yapmaya çalıştım. Demin arkadaşımızın söylediği şey, yani sadece siyasiler ufak bir ömektir. Firmaya gittiğinizde, yani rasgele seçilmiş makina sanayinden ve kimya sanayinden firmalardı bunlar. Özellikle modernizasyona gitmiş, işçi sayısı da azalmış firmaları bulmaya çalışmadık, sadece modernizasyona gitmiş olanları yakalamaya çalıştık. Orada da firma bazında hakikaten çok ciddi düşüşler var. Firmanın dışına taşmış şeyler olabilir, sizin ifade ettiğiniz şey o. Yeni takımlar, özel malzeme gereksinimleri falan ortaya çıkıyor olabilir, ama bunu telafi edici nitelikte, o boyutta bir istihdam yaratıyor mu, ben kuşkuluyum. Ama bilemiyorum, bunu da bilmek oldukça zor.

Bir de tabii sürekli olarak taşeronlaşmayı konuşuyoruz; bütün bu şirketlerde, bütün bu yeniden yapılanmalar, modernizasyona gitme süreçleri içinde üretimin bazı aşamalarının taşeron şirketlere verildiğini de görüyoruz. İki yönü dolayısıyla bu yeniden yapılanma, istihdam azalışına götürüyor. Taşeron şirketler o zaman istihdam yaratmıyor mu; yaratıyor, ama ne kadar yaratıyor ve hangi koşullarda yaratıyor, onu da tartışmaya çalıştık.

Bir başka soru, birim yatırımın mühendis istihdamına etkisi çok ilginç olurdu, yapılsaydı, ama ben yapmadım, inşallah bir gün olur.

Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : S. Melih ŞAHİN

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Teşekkürler Sayın ANSAL.

Şimdi sözlü hem kendisine varolan soruyu yanıtlamak hem de eksik kalan hususlar varsa, onları tamamlamak üzere Sayın ÖZUĞURLU'ya sözü veriyorum.

Buyurun efendim.

Dr. Metin ÖZUĞURLU

(AÜ SBF Çalışma Eko. ve End. ilişkileri Bölümü)

Bu belediye örneği, aslında taşeronlaşmanın istihdama etkilerinin en hızlı ve en berrak sunumu oldu. Teşekkür ederim, o örneği tekrarlamış olduk. Maalesef rakamlar yok, yani benim erişebildiğim rakamlar yok. Kendi saha çalışmalarımızdan çıkartabildiğimiz sonuçlar var, ama onlar Türkiye geneline genellenebilir, istatistiki olarak genellenebilir nitelikte değil, ama hızla yaygınlaşarak büyük bir ivme kazanmakta olduğunu biliyoruz. Özellikle hizmet alanının uluslararası ticarete konu olmasıyla birlikte bu sürecin kurumsal düzenlemelerinin yapılmasıyla birlikte çapı da yaygınlaşarak taşeronlaşma büyük bir ivme kazanacak. Mesela Avrupa'yı biliyoruz, Avrupa'da mesela otomobil üretiminin yüzde 70'inin bu tarzda bir istihdamla sürdürüldüğü söylenmektedir, bu tür rakamlar var, ama Türkiye'de Hacer Hocanın bir başka çalışmasında değindiği gibi, genel enformelleşme içinde eriyip gidiyor olması nedeniyle maalesef böyle bir bilgi en azından benim torbamda yok.

Refah meselesini ben üzerime alabilirim, sosyal politika bağlamıyla meseleyi ele alacağız dedim ve bana bu müdahale şunu hatırlattı: Üçüncü yol. "Refah rejimi öldü, well fair öldü, yaşasın work fair." Üstat sosyolog Giddens'in danışmanlığında Blair'in

uyguladığı program, istihdama dayalı refah; "al sana iş, çalışmazsan işsizlik sigortanı, işsizlik ödentisini alamazsın." Yani bu tartışmaları da hasbelkader yakından izlemiş biri olarak, önerilen işler ne, işgücünün vasıflarına uygun mu? Öyle olması gerekmiyor, yani garda -İngiltere'de de onlardan çok var- süpürge-faraj yer temizliği, iş o. Ben bir şeyi hatırlıyorum, bir sosyal politikacı, "eğer bu işse, alın sayın milletvekilleri, siz gidin temizlik yapın" demişti. Niye kabul edelim, niye salt nicel bir şey olarak görelim? Ekmeğe parası kazandığımız bir etkinlik tabii, ama bu, gerçekten bu durumda olan insanlar bakımından böyledir, ama ben niye böyle bir şeyi kabul edeyim? İş dediğimiz, insan onuruna yakışır nitelikte olmalıdır, insanın kendisini, potansiyelini gerçekleştirebildiği ve geliştirebildiği özelliklere sahip olmalıdır. Yani niye ben bunu unutayım? Bütün arparların firmaların önüne atıldığı, çünkü bilim ve teknoloji sarmalını esas coşturanın firmalar olduğunu; o atın, o Anadolu beygirinin -burada Denizli sanayi odaları başkanının şeyiydi, Anadolu kaplanlarına binaen söylemişti- nasıl olsa gerisinde serçeler için eşelenecekleri bir şeyler bırakacağı, dolayısıyla asıl şeyin firmanın rekabet ve kârlılık şeyine hasredilmesi gerektiğini niye kabul edeyim? Yani firmaya arparları at, ekonomi rekabet gücü kazansın, sonra toplum refaha erişsin; böyle bir şey yok. Yaratılan artığın nasıl bölüşüleceğine dair bir şey mi sunuyoruz, bir şey mi konuşuyoruz; öyle bir şey konuşmuyoruz, kendiliğinden nasıl dağılacak, varsayıyoruz.

Geçiş süreci 25 yıldır, yani bir nesil gitti. Kaç nesil gitti; geç geç bitmiyor. Şimdi böyle olmaz, demek ki yapısal bir problem var ve ben o problemi aktarmaya çalıştım. Yani Anadolu emekçileri üretiyor, onların ürettiği artığa esas olarak o zinciri organize eden, know-how sahibi, teknoloji sahibi çokuluslu şirketler esas olarak el koyuyor, mekanizma bu. Buradan refah dediğimiz olgu, bütün bunlar veri kabul edildikten

sonra refahtan söz etmenin bir manası yok; çünkü biz yaşadık, yani yeniden keşfedeceğimiz bir şey değil. Refah, yani gelecek kuşkusunu duymadan yaşayabilmek, ancak benim yeniden üretimimle, yani bir sonraki güne hazır olabilmemle, metalaşmamış kamusal alanlar aracılığıyla gerçekleşiyor olması durumunda var olabilirim. Var mı böyle bir şey? Yani bütün şeyler, ortaklaşa paylaştığımız varlıklar tasfiye olacak, benim gündelik yaşamla ilişkin tümüyle her boyutuyla nakit para gereksinimine tabi olacak. Üstelik nakit para edinebilmem için bana güvenceli, sürekli, daimi bir iş ortamı da sunmayacaksınız. Ondan sonra eğitim, işgücünün eğitimi yoluyla refah, aktif işgücü politikaları falan olmaz. Burada hangi ön kabullerle neyi tartışacağımız meselesi önemlidir; benim tartışma zemini, doğrudan doğruya bize sunulan bu ön kabullerin reddi üzerinedir. Bunu bir kez daha vurgulayarak konuşmama son veriyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı : S. Melih ŞAHİN

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Teşekkürler Sayın ÖZÜĞÜRLÜ.

Şimdi de söz sırası Sayın YELDAN'da. Sayın YELDAN önce kendisine yönetilen soruları yanıtlayacak sonrasında ise sunumu sırasında eksik kalan noktaları tamamlayacak, buyurun efendim.

Prof. Dr. Erinc YELDAN

(Bilkent Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bil. Fak. İktisat Böl.)

Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. Sorular için ben de çok teşekkür ederim.

Ben bilhassa soruların sırasını değiştirdim, hepsine bir bütünlük içinde değinmeye çalışacağım. Sayın

TÜRKYILMAZ, "bir program metnine bunu koyarsanız, ne gibi özellikler olur?" dedi, oradan başlayayım.

Efendim, konuşmamın başında vurguladım ve hepimizin yakından yaşadığı üzere program, iç talebin tamamıyla daraltılması, ama özellikle emekçi gelirlerinin, emekçilere ulaşan hizmetlerin daraltılması üzerine inşa edilmiş durumda; maliyede daraltıcı bir politika, para politikalarında daraltıcı politikalar... Özünde baktığımız vakit, kamusal hizmetlerin, eğitim, sağlık başta olmak üzere, sosyal altyapı yatırımları dediğimiz hizmetlerin esası, orta sınıfların kendilerini yeniden üretebilecek politikalar olmasıdır. Eğitim ve sağlık ticari bir metaa dönüştüğü ölçüde, orta sınıfların kendilerini üretmesi olanaksızlaşır ve proleterleşme süreci başlar. O yüzden ana vurgunun halk için eğitim, halk için sağlık ve "bunun kaynaklarını nereden bulacaksınız?" dediğimiz noktada da kurumlar vergisini düşürmek değil, sermaye gelirleri üzerinde vergileri artırıp bundan elde ettiğimiz kaynaklarla emek gelirlerini reel olarak çeşitlendirecek bir kamusal yatırım stratejisi düşündüm. Bu anlamda Sayın Ziya Kayır, "sadece eğitime ve sağlığa mı yatırım yapacaksınız?" dedi. Yani modelin teknik çözümleri içinde bunlar 9 sektör arasında değişik ağırlıklarla dağıtıldı, kamu yatırımlarından sanayi de payını aldı. Milli gelirin yüzde 3.2'sini dağıtıyorum, bu az buz bir hacim değil. Hele hele yüzde 9, yüzde 20 artan bir millî gelirden bahsederseniz, 300 milyar dolara yakın bir paranın yüzde 3'ünü dağıtıyorum, hatırı sayılır bir kaynak var elimde.

Özü itibarıyla sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi, buradan elde ettiğimiz kaynakların kamusal hizmet üretmek için kullanılmasının altını çizmek istiyorum ve özelleştirme, atıl istihdam, KİT'lerin elden çıkartılması stratejisinin tam tersine, yeniden kamulaştırma, yeniden KİT'ler, yeniden kamu

yatırımı, gerek kamu hizmet alanlarında, gerekse de sanayi alanlarında, böyle bir stratejiyi söylüyorum. Yanımda belki iyi bir siyaset bilimcisi arkadaş olsa, bunu çok daha iyi dillendiririm. Şimdi Cumartesi akşamı mekanik bir iktisatçının ağzından bu kadarını iletebiliyorum.

Ancak daha önemli bir sorusu vardı Sayın TÜRKYILMAZ'ın, bir başka arkadaşımız da vurguladı, "siyaseten mümkün mü?" sorusu veya "kapitalizm koşullarında böyle bir olanak var mı veya siyasette iktidar veya muhalefet partileri böyle bir programa ilgi gösterirler mi, yani siyaseten işin sahibi kim olacak?" sorusu. Bu tür modellerde ya da bu tür alternatif konularına benim yaklaşımım, Korkut Hocanın telkiniyle, biraz ondan aldığım ilhamla ve hatta şöyle genelleştirebilirim, Türkiye içinde mensubu olduğum Bağımsız Sosyalbilimciler Grubunun yaklaşımını genelleştireyim: Bu tür alternatif arayışlarını biz kapitalizmi teşhir etmek için, Metin arkadaşım, Hacer Hocanın vurguladığı unsurları ortaya çıkarmak için bir teşhir mekanizması olarak sürdürmek görüşündeyiz. Yoksa siyaseten biz kapitalizmi idare etme tercihinde filan değiliz.

Kapitalizmin bu bozuklukları altında dahi emekçilerin hayatlarını görece olarak daha iyi kılabilen alternatifler vardır. Kapitalizm bunları özellikle kullanmıyor, kapitalizmin siyasi partileri bunlara kulaklarını tıkıyor, gözlerini kapatıyor, ama bu alternatifler vardır, siyaseten onlar bunu sahiplenmiyorlar'ın altını çizmek için, bir teşhir amacıyla bu noktayı vurguluyorum.

"Bu gerçekçi mi?" Tek yapabildiğimiz bu, yani kapitalizmin eleştirisini "peki alternatifiniz nedir?" sorusunu, o tuzaga düşmeden "alternatifi şunlardır, ama bunları yapacak olanlar kapitalist sınıflar değillerdir"i vurgulamak için bence sürdürmemizde yarar olduğu görüşündeyim. Geçen

hafta ben bu modeli biraz daha kapsamlı bir şekilde Sosyal Bilimler Derneğinin Konferansı OD'TÜ'de toplandı, orada Bağımsız Sosyalbilimcilerin panelinde biraz daha ayrıntılı olarak konuştum. İzleyiciler arasında olanlar beni başışlasın, orada irticalen -bu konu tabii gündeme geldi, kaçınılmaz değil- şöyle kötü bir espri aklıma geldi, tekrarlayacağım: "Bunu kim uygulayacak?" sorusu sürekli gündeme geliyor. Biz uygulayacağız. Hacer Sanayi Bakanımız, Metin ÖZUĞURLU Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanımız. Geçen hafta Aziz KONUKMAN oradaydı, "Maliye Bakanımız burada" dedim kendisi için, o maliye üzerine sunuş yapmıştı. Yani böyle bir siyasi çerçevenin sahibi elbette olacak, ille de birisine icazet vermek durumunda değiliz.

Bu konuda affımıza sığınarak bir konuya daha burada değinmekte yarar görüyorum: DİSK'in biliyorsunuz bir dizi toplantısı vardı, siyasi oluşum çerçevesi ve ilk toplantısında, Bolu'da ben de katılmışım. Orada da "buna benzer bir alternatif modelin unsurları şunlar olabilir" konuşmasını yaptığımda, herhangi bir görüş birliği sağlamanın mümkün olmayacağı ortaya çıktı, yani bu unsurları üzerinde "ama"lar, "fakat"lar vesaireler... Dolayısıyla ne iktidar, ne muhalefet, ne de olası sol muhalefet partileri arasında da böyle bir sahiplenme zaten yok, bunun da farkındayım, DİSK içinde dahi, sol oluşum içinde dahi bu program kabul görmüyor.

Doğan ALBAYRAK'ın sorusunda önemli iki unsur vardı, bunu vurgulamak istiyorum: "Cari açık, toplam ticaret hacmini arttıran bir unsur olarak veya izdüşümü tabii, telafi edilebilecek bir şekilde finanse ediliyor" deniliyor ve "bunun içinde de Avrupa Birliği müzakereler sürecinde Türkiye'ye yabancı sermaye yatırımı gelecek, bize istihdam, yeni teknoloji sağlamanın ötesinde, cari işlemler açığını da daha kaliteli bir şekilde finanse edecek" görüşü var. Olabilir, ileride buraya dönebilir manzara, bunu bilemem.

Ancak şu ana kadar olan finanse ediliş biçimi ve yakın gelecekteki finanse ediliş biçimine dair de şu rakamları vereyim: 2003'ün 3. çeyreğinden, yani kabaca son 3 senede birikimli olarak Türkiye, 38.7 milyar dolar cari işlemler açığı vermiş, toplamı bu, 2005'in 3. çeyreği itibariyle. Bunun finanse edilmesi, finans hesabı kaleminde toplam 46.5 milyar dolarlık bir finansal sermaye girişi yaşanmış Türkiye'de. Bunun üzerine 13.1 milyar dolarlık toplamda net hata ve noksan girişi yaşanmış. Merkez Bankası da 20 milyar dolarlık rezerv biriktirmiş. Bu biçimiyle baktığımız vakit, bunların alt kalemlerinde Türkiye'ye gelen yerleşikler ve yabancıların portföy yatırımları, spekülasyon portföy yatırımları, sıcak para dediğimiz dış borç arttırıcı unsurlar, artı net hata ve noksan kalemi, yerli sıcak para diye nitelediğimiz finansal sermaye girişlerinin toplamı 31 milyar dolar. Yani cari işlemler açığı 38.7'nin yüzde 82'sine geliyor. Yabancı sermaye yatırımları sadece 5 milyar dolar net düzeyinde kalmış durumda. Yani böyle bir efsane henüz yok, "Türkiye'de yabancı sermaye cari işlemler açığını finanse ediyor" diye.

İkinci vurgulamak istediğim nokta, bu borç ödeme kapasitesinin sınırlı olduğunu vurguladı Sayın ALBAYRAK, "çok düşük" dedi. Çok düşük değil, ama düşük ve burada siyasi tercihimizi de ben açık olarak söyledim, yani bu program, borç ödeyici bir bütçe değil. Birinci unsuru, istihdam arttırıcı ve kamu yatırımlarını arttırıcı bir bütçedir. Ben teknik anlamında vurguluyorum. Bir borç erteleme bunun bir unsuru olabilir mi? Her koyun kendi bacağından asılıyor; fakat Arjantin borçlarını erteledi, 2 gün evvel de IMF'ye olan borçlarını kapatacağını duyurdu ve IMF programından artık borç ilişkisinin de olmayacağını duyurdu. Bu demek değil ki, biz de Arjantin'in yaptığını yapalım, hemen yarın borçlarımızın üzerine bir bardak soğuk su için diyelim, bir kahramanlık yapalım... Türkiye'nin gündeminde şu anda bir borç erteleme operasyonu

yoktur. Türkiye'nin gündeminde şu anda cari işlemler açığının kontrolü ve istihdamı artırıcı büyümenin arayışı vardır. Ancak bu arayışlar nihayetinde, eninde sonunda gelip bir borç erteleme gerektiriyorsa, dediğim gibi, Bakanlar Kurulu burada, gereği de nasıl yapılacaksa yapılacaktır. Bazı şeyler kamuoyunda fazla tartışılıp söylenmez, yapılır ve ondan sonra "yapıldı" diye ilan edilir.

Ben bu borç erteleme meselesine hemen Pazartesi günü, işgününde borçlar ertelensin diye bir görüş içinde değilim. Türkiye'nin gündeminde olmadığı için, ama gündeminde olduğu vakit de gereken yapılmalıdır görüşündeyim.

Son olarak birinci senaryodan bahsetti, onun üzerinden hızlıca geçeyim: Birinci senaryo, tam bu cari açık meselesiydi. Orada şunu yaptık: Sadece dedik ki, 2003 başına geri dönelim. 2003'ün dış kaynak girişi ve 2003'ün reel faizle de çalışsa Türkiye ekonomisi ne olur diye, yani cari işlemler açığı finanse edilemezse ne olur? Model sonuçlarına göre, milli gelir yüzde 4 daralıyor, işsizlik yüzde 17'ye çıkıyor, borçlar çevrelemiyor, yüzde 100'ün üzerine çıkıyor borç stoku oranı. Yani ne kadar hassas olduğunu vurgulamak istiyorum; bu milli gelire yüzde 6.5'lik dış kaynak girişi olmasa, 2003'ün başına dönsek, -felaket senaryosu yazmıyorum- 2003'ün başında yüzde 1.4'tür dış kaynak girişi, milli gelire oranı olarak ve bir kaçış filan da, spektaküler bir çöküş de önermiyorum. Yüzde 6.5'ten yüzde 1.4'e geri dönerse dış kaynaklar, Türkiye 2003 başındaki reel faiz yüküyle yaklaşık yüzde 18 çalışma durumuna geri dönerse, son derece makul bir şey söylüyorum, milli gelirdeki yüzde 4 kayıp ve işsizlikte yüzde 17'lik bir yükselmeye karşı karşıya kalacağız. Bu bir modelin "Türkiye'de ne olur?", böyle bir şeyin cevabı. Duvara mı toslarız, ne zaman toslarız, bunu

bilemem, ama saman yığınına değil de, bir çelik duvara, bir granit kayaya toslayacağımız görülüyor.

Çok teşekkür ederim sabrımız için.

Oturum Başkanı : S. Melih ŞAHİN

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili)

Katılımcılara teşekkür ediyoruz.

Oturumumuzun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Öncelikle Sayın Konuşmacıların kendilerine, verilen süreyi kullanmaktaki hassasiyetleri için teşekkür etmek istiyorum. Siz dinleyicilerin ilgi ve katkılarıyla iyi bir oturum gerçekleştiği düşüncesini taşıyorum. Bilindiği üzere mühendislerin rakamlara ilgisi, iyi gözlem özellikleri doğal olarak bende de var. Oturuma başlarken saydım salonda 87 kişi var idi, şu anda bu sayı 85 günün ilerleyen saatine karşı demek ki, ilgi dağılmamı, bu da oturum için yaptığım değerlendirmenin bir kanıtı. Benzer ilgili ve katılımı ara sonrası gerçekleştireceğimiz kapanış ve değerlendirme oturumunda görmek dileği ile oturumu kapatıyorum.

Teşekkürler

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

VII. OTURUM

Kongre Öncesi Etkinlikler, Tartışma ve Genel Değerlendirme

Oturum Başkanı

Emin KORAMAZ

Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Oturum Katılımcıları

Faruk SEVİM

Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şube Müdürü

“AB Sürecinde Türkiye Sanayisi,

Gümrük Birliğinden Günümüze Türkiye Sanayisinin Durumu,

1995’ten 2005’e AB - Türkiye İlişkileri” Panel Değerlendirmesi

Serhat GİRGİN

Makina Mühendisleri Odası Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı

“Vizyon 2023 ve Sanayileşme” Panel Değerlendirmesi

Prof. Dr. Oktar TÜREL

ODTÜ İİBF İktisat Bölümü

Genel Değerlendirme: Kalkınma Politikaları ve Geleceğe Bakış

Oturum Başkanı : Emin KORAMAZ

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Hepiniz hoş geldiniz.

İki gün süren oldukça uzun bir maratonun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu oturumda iki gün boyunca yapılan tartışmaları, kongre öncesi Odamızın yapmış olduğu iki araştırmanın sonuçlarını konuşacağız. Biliyorsunuz, iki konuda araştırma yapmıştık; bunlardan birisi KOBİ'lerin Türkiye ekonomisindeki yeri, ikincisi ise organize sanayi bölgeleri, küçük endüstri bölgeleri, teknoparklar ve endüstri bölgeleriydi. Yine kongremizin hazırlık safhasında üç panel gerçekleştirdik. Bunların ikisinin sekreteryahgını İstanbul Şubemiz, birinin sekreteryahgını ise Kocaeli Şubemiz yaptı. İstanbul Şubemizde "Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Sanayisi" ve "Gümrük Birliğinden Bu Yana Türkiye Sanayisinin Durumu" konulu iki panel, yine bu panellerden birinde de 1995'ten 2005'e Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri uzmanlar tarafından değerlendirildi. Kocaeli'nde yapmış olduğumuz panel

ise, Vizyon 2023 teknoloji öngörü çalışmaları perspektifinde ülke sanayisinin geleceğine bakış amaçlı bir panelimiz vardı.

Burada Sevgili Oktar TÜREL, geçmiş kongrelerden de tanırız; 1995'te gümrük birliğine girerken yapmış olduğumuz, "Gümrük Birliğine Girerken Sanayi Sektörlerimizin Durumu", 1997 yılında yapmış olduğumuz "Gümrük Birliğinin 1. Yılında Türkiye Sanayisinin Durumu" konusundaki sunulan bildirimleri de bir bilim adamı gözlüğüyle özetlemiş, önemli noktaların üzerine parmak basmış ve sonuç bildirimimizin hazırlanmasında da bu bakış açısı bize oldukça yol gösterici olmuştu. İlgili sekreter birimlerimiz, kendi alanlarında yapılan paneller hakkında bizleri bilgilendirdikten sonra, Prof. Dr. Oktar Türel, hem bu yapılan çalışmaları, hem burada sunulan bildirimleri değerlendirerek, bizlere geleceğe ilişkin bir vizyon sunmaya çalışacak.

Ben ilk sözü İstanbul Şube Müdürümüz Sayın Faruk SEVİM'e veriyorum. Bize üç panel hakkında 10 dakikada hızlı bir bilgilendirme yapacak.

**"AB SÜRECİNDE TÜRKİYE SANAYİSİ,
GÜMRÜK BİRLİĞİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE SANAYİSİNİN DURUMU,
1995'ten 2005'e AB - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ" PANEL DEĞERLENDİRMELERİ***

Faruk SEVİM

Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şube Müdürü

Bizim iki gün olarak üç oturum şeklinde yaptığımız etkinliğimize Oturum Başkanı olarak Yavuz BAYÜLKEN katıldılar. Katılımcılarımız, Prof. Dr. Hacer ANSAL, Prof. Dr. Meryem KORAY, Yrd. Doç. Dr. Şule NECEF, ilk "Avrupa Birliği ve Sanayileşme" konulu oturumda yer almışlardı. "Gümrük Birliğinden Günümüze Sanayinin Durumu"yla ilgili oturumda Giyim Sanayicileri Derneğinden Koray ONAN, İş Makinaları Distribütörleri ve İmalatçıları Derneğinden Faruk AKSOY, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Derneğinden Rıdvan MERTÖZ katılmışlardı. Yine aynı gün yapılan ikinci oturumda da Prof. Dr. Lerzan ÖZKALE ve Yrd. Doç. Dr. Sezai TEMELLİ katıldılar. Ben konuşmacıların sundukları görüşleri bir özet çerçevesinde anlatacağım, ayrıntılı bilgi kitapta var.

Bu oturumlarda öncelikle yeni teknolojiler ve istihdama etkilerini tartıştık. 80'li yıllardan itibaren fiyat esaslı rekabetten yaratıcılığı ve kaliteyi arttıran, değişken talebe cevap verebilen, düşük volümlü üretimleri kolayca yapabilen bir sisteme geçildiğinden bahsedildi. Yani eski kitlesel üretim mantığından artık "en iyi, en verimli üretim 1 adet üretimdir" de denilebilen, değişken talebe cevap veren, orijinal üretimlerin ihtiyaçlarına cevap veren bir sisteme geçildiğinden bahsedildi. Tabii bunun yoğun bir araştırma-geliştirme harcaması gerektirdiği ve bu yatırımların yapılabildiği ölçüde verimliliğin de artırılabilirdiğinden bahsedildi. Teknolojinin ve inovasyonun gelişmesinin aynı zamanda rekabeti de daha da arttırabilirdiğinden bahsedildi. Bu imalat sanayiinde özellikle rekabeti arttıran iki ana eğilimin,

iki ana uygulamanın olduğu; bunlardan birinin mikro-elektronik teknolojisindeki gelişmelerin çok önemli olduğu, 1960-70'li yıllardan itibaren, bir diğerinin de esnek üretim sistemlerine geçilmesinin bütün bu sanayinin yapısal değişime uğramasına neden olduğundan bahsedildi.

Bu mikro-elektronikğin uygulanmasıyla birlikte vasıflı işçiye olan bağımlılığın azaldığından bahsedildi. Burada vasıflı işçiden kasıt, tabii geçmişte bant üretiminde çalışan işçi değil, yaptığı işin bütün detaylarını bilen bir usta seviyesindeki işçilikten bahsediliyor. Daha mesleki anlamda eğitim düzeyi yüksek işçilerin çalışmaya başladığı, ama otomatik kontrollü CNC tezgâhlara geçişle bunların aslında mühendislerin daha fazla kontrolünde bu işleri yürüttükleri, dolayısıyla işçilerin iş tatminlerinin de azaldığından bahsedildi. Tabii bu yeni teknolojilerle kalitenin arttığı, setup sürelerinin azaldığı, kalıp hazırlama sürelerinin azaldığı, üretim organizasyonlarındaki bu model değişiklikleriyle fason üretimlerin kolaylıkla yapılabilir hale geldiğinden bahsedildi. Tabii bu fason üretimin aynı zamanda bir yan etkisi olarak kayıtdışı ekonominin yaygınlaştığı bu yeni dönemde, bundan bahsedildi.

İstihdamın artmaması konusu bir önceki oturumda da tartışılıyordu. Yani göstergelere göre üretim artıyor, verimlilik artıyor, ihracat artıyor, ama istihdam yerinde çakılı. Bunun en önemli sebebinin bu süreçte çalışma saatlerinin uzatıldığı, işçilerin daha fazla çalışmaya zorlandığı, dolayısıyla bu yüzden bunun istihdama olumlu bir etkisinin olamadığından

* Bu Panel Kitabı E/2005/405 yayın nosu ile Makina Mühendisleri Odası tarafından basılmıştır.

bahsedildi. Tabii bu esnek çalışma sistemlerinde, yani süreler itibariyle esnek çalışmanın da aynı zamanda istihdamın artmasını engelleyici bir faktör olduğundan bahsedildi.

YENİ TEKNOLOJİLER VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

- 80'li yıllardan itibaren fiyat esaslı rekabetten yaratıcılığa ve değişken talebe cevap veren rekabete geçildi
- ARGE harcamaları ile verimlilik arasında bağlantı var
- Rekabet gücünün artması için Teknoloji-inovasyon konusunda gelişme sağlanmalı
- İmalat sanayinde iki nedenle teknolojik dönüşüm oluyor
  - Mikroelektronikteki gelişmelerin uygulanması
  - Esnek üretim sistemlerinin uygulanması

YENİ TEKNOLOJİLER VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

- Mikroelektronik üretimi sürelerine uygulanması ile
  - vasıfı işçiyeye olan bağımlılık azaldı.
  - Kalite arttı
  - Set up süreleri azaldı
- Üretim organizasyon biçimlerinin uygulanması:
  - Esnek uzmanlık modeli (Fason üretim)
  - Kayıt dışı ekonomi
  - İstihdamın artmaması-Çalışma saatlerinin uzatılması
  - İş tatmininin azalması
  - Yeni iş alanlarının ancak merkez ülkelerde açılması

Sektörel analizlerde, sektör derneklerinden katılan arkadaşlarımızın değerlendirmelerine göre, özellikle sanayimizin lokomotif sektörlerinden, ihracatın lokomotif sektörlerinden giyim sektörü değerlendirildi. Burada en önemli pazarın artık Avrupa Birliği olduğu, Amerika Birleşik Devletlerindeki

GİYİM SEKTÖRÜNÜN DEĞERLENDİRMESİ

- En önemli pazarımız AB
- ABD pazarını son iki yılda kaybettik
- Avrupa için hızlı teslimat avantajımızı kullanıyoruz
- İhracat trendi bu yıl düşme eğiliminde.
- Yıllık ihracat artış oranımız %15-17'lerde idi, ancak Çin faktörü ile bu artış hızının 10'lara düşmesi bekleniyor.
- Giyim sanayi olarak toplam ihracatın %28'ini (18 milyar \$) gerçekleştirdik. Bu seneki hedefimiz 20 milyar \$
- İstihdamın %20'si giyim sektöründe.
- Kotaların kalkması ile ihracat olanakları kısıtlandı.
- Üretim kapasitemizin halen ancak %50'si kullanılıyor.

GİYİM SEKTÖRÜNÜN DEĞERLENDİRMESİ

- Tekstilde pamuk ağırlıkta, bu olumlu, ancak tarım politikalarının gözden geçirilmesi gerekir. Şu anda pamuk ithal eder durumdayız.
- Bizdeki kumaş sektörü dünyanın en gelişmiş sektörlerinden.
- Çin bizim için rakip değil, mal satacağımız yer olmalı.
- Bu gelişme hızı ile, yakın gelecekte Çin'in iç talebi de çok fazla artacak.
- Yabancı sermaye yatırımı 10 yıldır yılda 60 milyar \$ seviyesinde. Bu yatırım imkanı ile Çin önemli bir güç.
- Ülkemizde ihracatın %40'ı seviyesinde tekstil makinası ithalatı yapılıyor. Bu tehlikeli bir eğilim. 10 yıl önce bu oran %10 seviyelerinde idi.

pazarın 2000'li yılların başından itibaren kaybedildiği, bu pazarın büyük ölçüde Çin'in eline geçtiği, daha önce Türkiye'nin de önemli bir ihracat potansiyelinin olduğu Amerika Birleşik Devletleri pazarının artık elden gittiği, ama Avrupa Birliği pazarının halen elde olduğundan bahsedildi. Ama bunda da ihracat rakamlarına göre artış oranımızın giderek inmekte olduğu, yani giyim sektöründe her yıl düzenli olarak % 15-20'lerde olan ihracat artış oranının son 2 yılda % 10'lara doğru hızla düştüğünden bahsedildi. Giyim

sanayiinin ihracat rakamlarının şu anda toplam ihracattaki payının yüzde 28 olduğu, bu seneki hedefin de yine bu oranlara yakın olduğundan bahsedildi, yani toplam ihracattaki oranım halen koruyor. Mutlak değer olarak giyim sektöründeki ihracat hedefi 20 milyar dolar mertebesinde.

Kotaların kalkmasının bu sektörde önemli bir problem halinde olduğundan bahsedildi ve kapasite kullanım oranının giyim sanayiinde yüzde 50 olduğundan bahsedildi, halen bütün bu gelişmelere rağmen, yani yüzde 30'lardan başlayan birkaç yıl öncesinde bir kapasite kullanım oranının ancak yüzde 50'lere geldiğinden bahsedildi. Bir de giyim sektörünün tarımsal politikalarla yakın bir ilişkisi olduğundan bahsedildi, özellikle pamuk konusunda. Türkiye'nin giyim sanayiinin pamuk ağırlıklı bir sanayi olduğu, ama bu konuda da şu anda pamuk ithal eden bir ülke olduğumuzu, üreticisi olduğumuz halde, bu konuda da önemli tedbirler alınması gerektiğinden bahsedildi.

Çin konusu bir miktar işlendi. Çin konusunda da Çin'in aslında bizim rakibimiz olamayacağı, çünkü zaten kendi başına çok büyük bir pazar olduğu ifade edildi. Bu anlamda Çin'le ilgili birtakım tartışmalar yapıldı. Çin'in hızla iç talebinin de arttığından bahsedildi, gelir düzeyinin artmasıyla doğru orantılı olarak. Yabancı sermaye yatırımları konusunda bir tartışma yürütülmüştü, yine Çin örneğiyle.

Bir de yine giyim sanayii tartışmalarında önemli bir konu, tekstil makinası ithalatının normalde ihracatın % 10'u mertebesinde olan geçmiş dönem eğilimlerinin şu anda sıçramalı bir şekilde birden yüzde 40'lara kadar çıktığı ifade edildi. Geçmişte 10 milyar dolar bir ihracat seviyesinde 1 milyar dolarlık bir makina ithalatı yaparken, şu anda 20 milyar dolarlık ihracat seviyesinde 8-9 milyar dolarlık makina ithal ettiğimizden, bu konunun da önemli bir konu halinde incelenmesi gerektiğinden bahsedildi. Bunun önemli bir sebebinin tekstil alanında artık makine imalat sanayiinin hızla Çin'e kaydığı, bu sonuçta etkili

olduğundan bahsedildi.

İş makinaları sektörü değerlendirildiğinde, özellikle konut sektörünün çok önemli olduğu, bunun ele alınması gerektiğinden bahsedildi; çünkü iş makineleri sektörü, konut sektörüyle doğrudan bağlantılı. Türkiye'de çok yoğun bir konut talebinin oluştuğunu, 2005'te 90 bin konut inşaatı başladığını, 2007'ye kadar sadece Toplu Konut İdaresinin 250 bin konut inşaatını planladığından bahsedildi. Dolayısıyla iş makineleri sektörünün de doğru orantılı olarak hızla gelişebileceğinden bahsedildi. Gümrük birliği süreci tartışıldı, iş makinaları sektörü bağlamında. Burada ikinci el makinalarla dolduğu tespiti yapıldı, gümrük birliğiyle birlikte iş makineleri üretici firmaların kapandığını; şu anda yerli katkı oranımızın % 60 olduğu, bir miktar ihracat yapıldığını, ihracatın artma eğiliminde olduğunu iş makinaları sektöründe belirtildi. Bu sektörün üretiminde kapasite kullanım oranının % 60 dolayında olduğundan bahsedildi.

İŞ MAKİNALARI SEKTÖRÜNÜN DEĞERLENDİRMESİ

- Toplam iş makinası sayısı gelişmiş ülkelerin 1/5'i kadar
- Konut sektörü iş makinaları için önemli
- 2005 yılında 90 bin konut inşaatı başladı. 2007'ye kadar TOKİ 250 bin konut inşaatına başlayacak
- Gümrük birliği süreci rekabeti çok artırdı.
- Ülkemiz ikinci el makinalarla doldu. Üretici firmalar kapandı.
- Üretimde yerli katkı oranı %60
- Üretimin %27'si ihraç ediliyor (toplam ihracat 500 milyon \$). 2006'da bu oranın %33'e çıkarılması hedefleniyor
- Üretimde kapasite kullanım oranı %60

KOBİ'lerle ilgili belirlemelerde, gümrük birliğiyle KOBİ'ler için de ciddi pazarların olduğundan bahsedildi. İhracat yapımızın değiştiğinden, gıda ve tekstil alanındaki ürünlerden artık sanayi ürünlerine kaydığımızdan bahsedildi. Avrupa Birliği sürecindeki

bu ekonomik bütünleşmenin, gümrük birliğiyle sağlanan ekonomik bütünleşmenin elverişli bir ortam yaratabileceğinden bahsedildi. Aynı zamanda sosyal ve siyasal bir birlik olan Avrupa Birliğinin çevreye ve insana faydalarından bahsedildi. Bu sunuşlarda dış ticaretimizle ilgili birtakım rakamlar verildi. Bunlar toplam gayri safi yurtiçi hâsıllar toplamının dünyada 33 trilyon dolar olduğu, bunun Amerika, Avrupa Birliği ve diğerleri arasında 3'e bölündüğü yaklaşık olarak, dünya ticaretinde Avrupa Birliğinin ve Amerika'nın mal ticaretinde % 18'er olan paylarının hizmet ticaretine geldiğinde, Avrupa Birliği lehine büyük oranda değiştiğinden bahsedildi. Bunun hizmet ticaretinde Avrupa Birliğinin dünya çapında belirgin bir üstünlüğü olduğundan bahsedildi, yani Avrupa Birliğinin hizmet üreten bir yapıya kavuştuğu, dolayısıyla oradaki mal üretimlerinin azalmasının bir sonucunun da böyle görülebileceğinden bahsedildi. Avrupa'daki fabrikaların kapanması, ama bunun yerine hizmet üreten bir pozisyona döndüğünden bahsedildi Avrupa Birliğinin, dış ticaretimizde açık olduğu... Bir de Türkiye'nin aslında 1971'den beri Avrupa Birliğine ihracatında pek çok üründe gümrüksüz çıkış yapabildiğini, 1996'yla birlikte ithalatın gümrüksüz hale geldiğini, yani geçmişte

ihracatta zaten büyük oranlarda gümrüksüz tarifelerin uygulandığından bahsedildi. Bu konunun göz önüne alınması gerektiğinden bahsedildi.

Bu gümrük birliği süreci değerlendirilirken, 1995-2005 arasında dış ticaretimizde ihracatımızın ithalatımızdan daha fazla oranda arttığı, bunun da özellikle otomotiv sektörü sayesinde sağlandığından bahsedildi. Şu anda otomotiv zaten birinci sırada, 10 yıl önce meyve ihracatı birinci sıradayken, şu anda meyve ihracatı 9 unculuğa indi. İthal ürünlerde ise daha önce birinci sırada kazan ithalatıyken, şu anda petrol ve petrol türevlerinin ilk sırada, kazanın da ikinci sırada, yani ithalat portföyünün sıralamasının fazla değişmediğinden bahsedildi. Cari açığın gümrük birliği süreciyle ilgisi olmadığından bahsedildi. En temel sorunun yüksek faizli borçlanma politikaları olduğu, şu anda reel faizin Türkiye'de % 7, Avrupa Birliğinde örneğin eksi 0.5 olduğundan bahsedildi.

Yine bu tartışmalarda Avrupa Birliğinin genel olarak bir analizi var. Sürecin giderek farklılaşan ekonomik

KOBİ'LER

- KOBİ 1-150 işçi çalıştıran işletmedir.
- Gümrük birliği ile KOBİ'ler için de çok ciddi pazarlar oluştu
- 10 yıl önce gıda ve tekstil satarken artık sanayi ürünleri satıyoruz
- AB sürecinde sağlanan bu ekonomik bütünleşme ilerde AB üyeliğimiz için de daha elverişli bir ortam yaratmış bulunmaktadır.
- AB sadece ekonomik bir birlik değildir, aynı zamanda sosyal ve siyasal anlamda gelişme sağlayacağına inanıyoruz. Çevreye, insana faydası olacaktır.

1995-2005 ARASI DIŞ TİCARETİMİZ

- Dünya GSYH toplamı 33 trilyon \$
- Bunun 10 trilyon \$'ı ABD, 10 trilyon \$'ı AB, 4 trilyon \$ Japonya 1 trilyon \$'ı Çin tarafından gerçekleştiriliyor.
- % olarak Dünya mal ticaretinde AB'nin payı 18.4, ABD'nin payı 17.7, Japonya 7.3, Çin 7.4
- % olarak Dünya hizmet ticaretinde AB'nin payı 26.9, ABD'nin payı 19.4, Japonya 7, Çin 4
- Hizmet ticaretinde AB'nin belirgin bir üstünlüğü var
- Türkiye AB ile ticaretinde açık veren bir ülke.
- Türkiye aslında 1971'den beri AB'ye olan ihracatını belli ürünler dışında gümrüksüz yapıyordu
- 1996'dan itibaren ithalat ta gümrüksüz hale geldi.

bir birlik olarak da ya da siyasal bir birlik olarak da devam edebileceği, içinden bir grup ülkenin siyasal bir bütünlüğe gidebileceği; şu anda Avrupa Birliğinin Amerika ve Japonya'dan daha geri bir teknolojiye dayandığı, ama sosyal sorumluluklar konusunda diğer ana merkezlerden daha ileride olduğu, Avrupa Birliğinin en önemli çekim gücünün sağladığı bu sosyal, ekonomik, demokratik haklar olduğundan bahsedildi. Bu Avrupa toplumsal sistemi tartışmalarında bir de Keynesyen dönemin politikaları

1995-2005 ARASI DIŞ TİCARETİMİZ

- Bu dönemde ihracatımız %13.7, ithalatımız %11.5 arttı
- Gümrük birliği sürecinde belirgin bir ihracatı geçen ithalat artışı yok.
- İhraç ürünlerinde meyve daha önce ilk sırada iken, şimdi otomotiv birinci sırada. Meyve 9.luğa düştü. İhracat portföyümüz değişti.
- İthal ürünlerde ise kazanlar ilk sırada iken petrol ve türevleri ilk sıraya yerleşti
- Cari açığımızın gümrükbirliği süreci ile hiçbir ilgisi yok. Temel sorun yüksek faizli borçlanma politikaları.
- Reel faiz hala %7'lerde, AB'de ise eksi %0.5

tartışıldı, yani 1945-1975 arasında uygulanan sosyal devlet uygulamalarından bahsedildi. Bu dönemin tam istihdam sağlayan ve çalışanların gelir düzeyinin görece yüksek olduğu bir dönem olduğundan bahsedildi. Bugün ise Avrupa Birliğinin hızla neoliberalizme kaydığı, Amerika'ya benzemekte olduğu, işsizlik seviyesinin % 10'larda orada da çakılı kaldığı, Avrupa Birliğinde işsizliğin indirilmesinin zaten sosyal politika olarak benimsenmediği, halbuki geçmişte işsizlik konusuna sosyal bir politika olarak baktıkları, ama artık bunun tamamen ekonomik bir sonuç olduğu, dolayısıyla Avrupa'da işsizlikle ilgilenilmediği söylendi. Mali politikaların merkezi olarak belirlendiğinden bahsedildi. Avrupa'da istihdam konusunun artık zaten siyasi gündemden düştüğünü,

AVRUPA SÜRECİNDE TÜRKİYE SANAYİSİ

- Kurumsal yapısı (Konsey, Parlamento, Komisyon)
- Hukuku, Kopenhag kriterleri
- Ekonomik tercihi-Liberalizm
- AB bir süreç, giderek dönüşen, farklılaşan.
- AB bir kavşağa geldi. Dağılılabılır de, ileriye de gidebilir.
- Ekonomik bir birlik olarak kalabilir, siyasal bütünlüşme sağlayabilir, ya da içinden bir grup ülke siyasal bir bütünlüğe gidebilir.
- Ekonomik birlik en kolay taraftı, sağlandı.
- Teknolojik olarak ABD ve Japonya'dan geri

- Sosyal sorumluluk konusunda ABD kadar sorumsuz davranmıyor.
- AB'nin çekim gücü insanlara sağladığı sosyal, ekonomik ve demokratik haklar.
- AB ideolojik olarak liberalizm ile sosyalizmi birleştirmiş.
- Kalkınmanın yanı sıra dayanışmayı da önemsiyor
- Özgürlük önemli, ancak eşitlik te önemli
- Avrupa toplumsal sistemi tarihsel olarak emek ve sermaye güçlerinin görece güç dengesi üzerine kuruludur.
- 45-75 yılları arasında Keynesyen dönemde büyüme ve rekabetin yanı sıra sosyal devlet uygulamaları da başarı ile sürdürüldü

- Taraflar arasında müzakereci bir ilişki vardı
- Bugün ise model olarak ABD'ye gittikçe daha çok benziyor
- İşsizlik %10 seviyesinde
- Mali politikalar AB merkezli olarak belirleniyor
- İstihdam konusu tamamen ekonomik olarak görülüyor, oysa 80'lere kadar Avrupa'da istihdam konusu toplumsal siyasal bir konuydu.
- AB, küreselleşme sürecinde giderek daha fazla liberalizme kayd.
- Oysa sendikalar ve geniş toplumsal kesimler daha fazla sosyal bir Avrupa istiyor.

ekonomik bir gündem haline getirildiğini, bunun da Avrupa'nın o eski sosyal karakterini yıpratıldığından, hızla piyasa bir Avrupa haline geldiğinden bahsedildi. Oysa sendikaların ve genç toplumsal kesimlerin daha sosyal bir Avrupa istediklerinden bahsedildi.

Yine bu tartışmalarda, kapitalizmin türlerinden bahsedildi. Avrupa'daki geçmişte uygulanan sosyal kapitalizm, Amerika'daki liberal ve Türkiye gibi ülkelerde uygulanan vahşi kapitalizmden bahsedildi. Şu anda özellikle ülkemizde yüksek teknoloji ürünleri de üretebildiğimiz durumlarda bile patent, ortaklık, teknolojik anlaşmalarla gelirlerimizin tekrar bunların patentlerini veren ülkelere gittiğinden, kuzey-güney ikileminin hâlâ devam ettiğinden, en azından çalışma saatlerinin azaltılması konusunda bir tartışma yapmak gerektiğinden bahsedildi.

Son tartışmalar da bu kapitalizmin krizine neoliberal çözümler ve bunların çıkmazları konusunda olduğu, bu neoliberal politikalara dönmekle bütün dünyada sosyal devlet anlayışının terk edildiğinden bahsedildi. Emek sömürsünün artık çok acımasız hale geldiği, uluslararası düzlemlerde Çin, Türkiye gibi emeği

vahşice sömüren ülkelerin artık daha el üstünde tutulduğundan, buralardaki standartların oluşturulması fikirlerine de en çok merkez ülkelerdeki, örneğin Avrupa'daki liberallerin karşı çıktığından bahsedildi. Çözüm önerileri olarak da aşırı üretim krizine neden olan, bu arz-talep dengesini kendi kendine sağlayamayan liberal ekonomiden lib-

KAPİTALİZMİN KRİZİNE NEOLİBERAL ÇÖZÜMLER

- ABD üretim sisteminde ortaya çıkan bu krizi çözmek için alt yapısını, üretim sistemini iyileştirmek yerine liberal politikalara geri döndü. Sosyal devlet anlayışı terk edildi.
- Neoliberal politikalar sonucu ülkeler arasında ticaret gelişti. Türkiye Avrupa'nın tekstil üreticisi oldu. Ancak ne pahasına: Ucuz kadın ve çocuk emeği, kayıtdışı ekonomi
- Bugün bu konuda Çin Türkiye'yi geçti ve dünya lideri oldu. Ama oradaki emek sömürüsü çok daha acımasız
- Artık uluslar arası düzlemde Çin, Türkiye gibi emeğin vahşice sömürüldüğü ülkelerin belirli standartlara uymasına liberaller karşı çıkıyor

KAPİTALİZMİN TÜRLERİ

- Bugün dünyada 3 tür kapitalizm var
  - Sosyal kapitalizm (Avrupa)
  - Liberal kapitalizm (ABD, Japonya)
  - Vahşi kapitalizm (Türkiye gibi)
- Vahşi kapitalizmin egemen olduğu ülkelerde sızıntı ekonomisi var.
- Yüksek teknoloji ürünler üretiyoruz, ancak patent, ortaklık, teknolojik anlaşma adı altında gelirlerimiz tekrar ülkemizden gidiyor
- Kuzey-güney ikilemi hala devam ediyor
- Tam istihdam için çalışma saatleri kesinlikle azaltılmalıdır.
- Kalkınma ancak sosyal sonuçları ile bir anlam kazanır

REKABET KOŞULLARINDAKİ GELİŞMELER

- Dünyada Kapitalizmin iki temel iktisadi modeli uygulandı
  - Liberal (1950'ye kadar, 1975'ten sonra)
  - Keynesyen (50-75 arası)
- Liberal ekonomi, piyasada büyük balık küçük balığı yutar felsefesine dayanır. Arz ve talep kendisini dengeler.
- Keynesyen ekonomiye göre her arz kendi talebini yaratamaz. Aşırı üretim krizi olur. Kamusal müdahale gerekir. Sosyal devlet bu yüzden gereklidir.
- Keynesyen dönemin yıkılmasının nedeni Fordist-Taylorist üretim sisteminin, Esnek Üretim Sistemi karşısında çökmesidir.
- Japonya 5 yılda ABD'nin otomotiv pazarındaki payını %47 gerilettiler.
- Yeni sistemde daha kaliteli ve çeşitli üretim yapılabiliyor.

KAPİTALİZMİN KRİZİNE NEOLİBERAL ÇÖZÜMLER

- Otomotiv sektöründe gümrük birliği sürecinde toplam ihracat ve ithalat arttı
- Ancak yüksek gelir gruplarının talepleri azalmadı. Bu da gelir dağılımındaki dengesizliğin artmakta olduğunu gösteriyor
- Kapasite kullanım oranı ana sektörlerimizden otomotivde hala %40 lar düzeyinde.

eral ekonominin terk edilmesi, kamusal müdahale gerektiği, sosyal devlete bu yüzden geri dönülmesi gerektiğinden bahsedildi. Alternatif politikalar üretmek gerektiği, Avrupa Birliğinin de bu iş için elverişli olabileceği, ama sosyal bir Avrupa olabilirse; yoksa neoliberal politikalarla liberal sistem içinde bunun imkânsız olduğu, dünya sisteminin bu krizinin kaynağının neoliberal politikalar olduğu, krizin kalıcılaşmasının en önemli sebebinin finans sermayenin artık öne geçmesinden, sanayi sermayesinin ikincil hale gelmesinden kaynaklandığı, bu konuda para oyunları bu süreci aşmanın mümkün olmadığı; mesela ülkemizde en önemli konunun vergi toplama konusu olduğu, ama toplanamadığı, % 72'si dolaylı, yüzde 28'inin dolaysız

NEOLİBERAL POLİTİKALARA KAŞI ÇIKIŞ YOLLARI

- Alternatif politikalar üretmek için en elverişli blok AB'dir
- AB ile entegrasyon sürecinde Sosyal bir Avrupa için mücadele etmeliyiz.
- Türkiye'de hala AB'ye girmeyelim yoksa mahvoluruz diyenler var. Ama ülkemiz iktisadi olarak çoktan AB'ye girdi
- Türkiye sanayileşmek için neoliberal politikaları terk etmelidir.
- Liberal sistem içinde düzenli işleyen bir üretim ve piyasa imkânsızdır.
- Neoliberal politikalar sonuçsuz politikalar ve topyekün değişecektir

KRİZ VE ÇIKIŞ YOLLARI

- Dünya kapitalist sistemi son 25-30 yıldır krizde
- Krizin kaynağı neoliberal politikalar. AB'de neoliberal bir projedir
- Krizin kalıcılaşmasının en önemli nedeni sanayi sermayesinin; finans sermayeye göre ikincileşmesidir
- Kriz özellikle 94 yılından itibaren ülkemizi vurdu. Gümrük Birliği krizden kaçışın yolu olarak görüldü
- Türkiye'de para maliyeti çok yüksek. Bunu indirmenin tek yolu vergi toplamak. Ama ülkemizde vergi toplanamıyor
- Verginin %72'si dolaylı, 28'i dolaysız. Dolaysız verginin de %95'ini ücretliler ödüyor

vergi toplanan bir yerde bu vergi adaleti sağlanamadığı sürece bu krizden çıkılamayacağı, öncelikle rantiyeden ve finansal varlıklardan vergi alınması gerektiğinden bahsedildi. Ama bunları uygulayacak olan politikacıların rantiyeden beslendiği, Avrupa Birliği projesinin neoliberal karakteri, IMF benzeri dünya çapındaki oligarşik yapıların bütün bunlara engel olacağından da bahsedildi. Dolayısıyla bütün bu politikalara karşı önerilen karşı politikaların uygulanması için daha kararlı bir mücadele içinde olunması gerektiğinden bahsedildi.

ÖZGEÇMİŞ

1960 İstanbul doğumlu olan Faruk SEVİM 1983 yılında İTÜ Uçak Mühendisliği bölümünden mezun oldu. EMBASAN Ltd. Şti Silvan Döküm Sanayi ve Netaş'ta üretim ve bakım müdürü, şantiye şefliği görevlerinde bulundu. 2003 yılından beri Makina Mühendisleri Odası İstanbul Şubesinde Şube Müdürü olarak görevine devam ediyor.

"VİZYON 2023 VE SANAYİLEŞME" PANEL DEĞERLENDİRMESİ*

Serhat GİRGIN

Makina Mühendisleri Odası Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı

Öncelikle sunumuma başlamadan önce hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Biz de Sanayi Kongremizin bir alt etkinliği olarak 29 Kasım 2005 tarihinde İzmit'te "Vizyon 2023 ve Sanayileşme" konulu bir panel gerçekleştirdik. Bu panel, Kongre Danışmanlar Kurulu üyemiz olan Sayın Aykut GÖKER tarafından yönetildi. Panele konuşmacı olarak Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfından Sayın Refik ÜREYEN, Bilkent Üniversitesi Fizik Bölümünden Sayın Doç. Dr. Oğuz GÜLSEREN ve Sayın Doç. Dr. Ahmet ORAL ile Kale Altınay Robotik ve Otomasyon Firmasından Sayın Hakan ALTINAY katıldılar.

Bilindiği gibi, Vizyon 2023, TÜBİTAK'ın eşgüdümünde kamu ve özel kesimden uzman ve bilim insanlarının bir araya gelerek yürüttükleri bir teknoloji öngörü çalışması. 2002 Ocak ayında başlayıp 2004 Temmuz ayında biten bu çalışma, 12 panelde, 12 çalışma grubu oluşturularak sürdürülmüş ve yürütülmüş. Yaklaşık 250 bilim insanı, kamu ve özel kesimden uzmanın bir arada çalıştığı panellerin bulguları Türkiye çapında 7 bin uzman ve bilim insanına sunulmuş ve 2 bin 400'ünden görüş alınmış. Bu değerlendirmeler ışığında da paneller nihai raporlarını hazırlamışlar. Stratejik anlamda saptanan teknoloji alanları uzmanlarca tartışılarak 140 uzman ve bilim adamının yer aldığı 8 teknoloji grubu oluşturulmuş.

Bizim etkinliğimize geldiğimizde de, çok özet bilgileri sizlerle paylaşacağım, malum, zamanımız çok kıstı. "Vizyon 2023 ve Sanayileşme" etkinliğinin panelistleri, bu teknoloji gruplarının üyeleridir. Panelistlerden Sayın Refik ÜREYEN, Türkiye'de

sanayileşmenin fotoğrafını çekerken, metodoloji olarak SWOT analizi yapıldığını, zayıf ve güçlü taraflarıyla tehditler ve fırsatların incelendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda da hangi üründe hangi teknolojiler kullanılmakta; 72 üründe 100'e yakın teknoloji kullanılmakta. Biz bunlardan hangilerinde etkin olabiliriz, kritik teknolojiler nelerdir, panelde bu teknolojiler dile getirilmiştir. Akıllı makineler ve yatırım makinelerinde işçilik açısından Türkiye'nin önünde önemli fırsatlar olduğu belirtilmiş, ancak stratejilerin ve yol haritasının mutlaka çıkartılmasının gerektiği, hatta zorunlu olduğu ifade edilerek bu konuda sanayide ve üniversitelerde yoğun bir eğitim ve seferberliğin zorunluluğu vurgulanmıştır.

Sayın Hakan Altınay ise, Vizyon 2023'ün Türkiye'nin sahip olduğu altyapı, endüstriyel, akademik donanımların altyapısı ve envanteri içinde önemli bir çalışma olduğunu vurgulayarak, grubun panelde altyapıları analiz ederek bir rapor ortaya koyduğunu belirtmiştir. Panel Yöneticimiz Sayın Aykut Göker, Vizyon 2023'ün nanoteknolojiyi Türkiye için stratejik önemde bir teknoloji alanı olarak belirlediğini ve net sorunun "biz bunu başarabilir miyiz?" olduğunu ifade etmiştir. Sayın Oğuz Gülseren, öncelikle geniş bir nanoteknoloji tanımı yaparak, bu konuda yürütülen çalışmalarını özetlemiştir.

Neden nanoteknoloji önemli? Sanayi girdilerine büyük olanaklar sağlama, kimya sanayiini, hafif malzemelerin imalatını etkilemesi gibi birçok gelişmeleri sağlayabilecek bir teknoloji olması nedeniyle Türkiye'nin bu alana eğilmesi gerektiği vurgulanmış, örnek olarak Amerika Birleşik Devletlerinin hükümet bütçesinden nanoteknoloji çalışmalarına 3 milyar dolar ayırdığı, 6 ncı Çerçeve

* Bu Panel Kitabı E/2005/406 yayın nosu ile Makina Mühendisleri Odası tarafından basılmıştır.

Programında yani Avrupa Birliği araştırmalarında da yaklaşık 18 milyar Euro'luk bir kaynağın nanoteknolojiye tahsis edildiği belirtilerek, her ülkenin bu alanda çalışmalar yaptığı, örnekleriyle açıklanmıştır. Ülkemizin bu alanda yoğunlaşabileceği teknolojilerin listesinin Nanoelektronik, nanofotonik ve nanomagnetizma, nanomalzeme, yakıt hücreleri ve enerji, nanokarakterizasyon, fabrikasyon, nanotop ve biyoteknoloji, nano ölçekte kuantum bilgi işleme gruplarından oluştuğu ifade edilmiştir. Sayın Ahmet Oral tarafından da Bilkent Üniversitesinde kurulan Nanoteknoloji Merkezi hakkında şu bilgiler verilmiştir: Böyle bir merkezin kurulması, bu işin çekirdek noktasını oluşturmaktadır, sanayi buna ilgi göstermektedir. Bu alanda yapılan çalışmaları araştırma-geliştirmeye desteklersek, çok büyük katma değer yaratabiliriz. Bilkent'te kurulan merkezin ilk desteği 11 milyon YTL olup, hedef 30 milyon YTL olarak belirlenmiştir. Bu merkezin en iyi uzman personel ve cihazlarla donatılması hedeflenmektedir. Bu alanda araştırmaya yatırılan paranın bin mislini getirmesi, bir düş değildir. Önemli olan, çalışmaların yürütülmesi, hızlandırılması ve sanayiye aktarılmasıdır.

Dünyaya baktığımızda, ülkelerin bu konuda yarıştığını görmekteyiz. Artık cep telefonlarında bile mikro harddisk'ler var. Fotoğraf çeken cep telefonlarının dünyada yarattığı ciro 200 milyar dolar, Türkiye mutlaka bundan pay almak zorunda. İrianda bile 5 yıl için şimdilik 625 milyon Euro harcadı ve bugün çok ileri bir noktada. Araştırma-geliştirmeye ne kadar çok kaynak ayrılırsa, bu kısa zamanda çok büyük bir fonla geriye dönüyor, katma değer yaratıyor, nanoteknoloji bu olanakları sağlayabiliyor. Vizyon 2023, bu imkânları saptadı, teknolojiyi yönetmek için öngörülenleri dile getirdi, öncelikli teknolojik alanları ortaya koydu.

Etkinliğin sonucunda, Türkiye'nin araştırma-geliştirme ve inovasyona yönelik altyapısını kurmuş,

özgün ürün tasarımına ağırlık veren, belirli sektör ve ürünlerde uluslararası düzeyde rol oynayan bir vizyona sahip olması gerektiği ve dolayısıyla katma değeri yüksek mallar üreten, teknolojik dönüşümünü gerçekleştirmiş, kamu çıkarını ön plana alan, stratejik sektörlerdeki tesislerini kendisi işleyen, istihdam sorununu çözmüş ve toplumsal refahı sağlamış bir ülke hedefi olması gerektiği, Vizyon 2023 ve benzeri çalışmaların mutlaka siyasi irade tarafından sahiplenilmesi ve bu konuda kararlılığının olmasının yaşamsal olduğu vurgulanmıştır. Tabii ki değerli katılımcılar, bizim bu etkinliğimizde 2 kritik nokta tespit edildi, saptandı: Bunun bir tanesi, ülkenin teknoloji yeteneğini kazanması. İkincisi de bu alanda olmayan bir siyasi iradenin yaratılması. Bu konuda da toplumun dinamik kesimlerine görevler düştüğu vurgulandı.

Son söz olarak da diyebiliriz ki, bilimsel ve teknolojik bulguları ekonomik ve toplumsal yararlaraya dönüştürme yeteneğine sahip olmayan ülkeler, uluslararası rekabete açık bir dünyada varlıklarını sürdürmeyeceklerdir.

Teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

1958 Çanakkale doğumlu, 1981 Sakarya DMMA mezunu. 1983-1989 arasında çeşitli sektörlerde görev aldı.

1990 yılında MMO Kocaeli Bölge Temsilciliği'nin kuruluşunda girişimci Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini üstlendi.

Evlü ve iki çocuk babası olan Serhat GİRGİN, İZEYAP-DER ve Yüzyüze Derneği'nin kurucu üyesi ve KYÖD üyesidir.

Kocaeli Şube Yönetim Kurulu Başkanlığı'nın yanı sıra TMMOB Kocaeli İl Koordinasyon Kurulu Sekreterliği görevini sürdürmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME : KALKINMA POLİTİKALARI VE GELECEĞE BAKIŞ

Prof. Dr., Oktar TÜREL
ODTÜ İİBF İktisat Bölümü

Sayın Başkan, Sanayi Kongresi'nin değerli izleyicileri, meslektaşlar, öğrenciler, bayanlar, baylar;

Ben bu konuşmamda bundan önceki altı oturumda sunulan bildirilerin ana temalarını tartışmaya açmak istiyorum. Tartışma sırasında atıfta bulunacağım bildirilerin sahiplerine (bildirilerini iyi anlamamaktan kaynaklanan) bazı haksızlıklar yaparsam, beni peşinen bağışlamalarını rica ediyorum. Bazı konularda eleştirel olduğum ve bildirilerdeki görüşlere katılmadığım noktaları vurguladığım zaman hoşgörü ile karşılanacağıma da eminim. Konuşmamda biraz önce açıklanan iki teknik çalışma üzerinde durmayacağım; bu çalışmaları sunan arkadaşlarımız 2023 Vizyonu'nu ve AB ile ilgili değerlendirmeleri çok iyi özetlediler.

Her şeyden önce TMMOB'yi ve Makina Mühendisleri Odası'nı, artık gelenekleşmiş sanayi kongrelerinden birini büyük bir başarıyla gerçekleştirdikleri için değil, birbiriyle bu kadar güzel uyumlu bir bildiriler demetini derledikleri için de kutlamak gerek. Gerçekten iki gündür izlemiş olduğumuz bildirileri topluca incelediğimizde bir yap-boz bilmecesinin bütün parçalarının başarıyla sergilendiğini görüyoruz. Ben söz konusu yap-boz'un parçalarını bir araya getirme çabasına mütevazı bir katkıda bulunabilirsem kendimi mutlu sayacağım. Tümel resimden hareketle kendi görüşlerini ve değerlendirmelerini oluşturmak, Kongre'nin değerli izleyicilerine ve Kongre bildiri kitaplarını okuyanlara kalıyor.

Ele alacağım şeyleri esas itibariyle oturum

sıralamasını izleyerek anlatacağım; ama bazen oturumlar arası ulamalar da yapar, bildiriler arasında bazen bağlantılar kurarsam bunu da olumlu karşılayacağınızı umuyorum. Örneğin, bugün Altıncı Oturum'da izlemiş olduğumuz Dr. Özügür'ün bildirisi, aslında Beşinci Oturum'daki "Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma" bildirisiyle çok yakın ilişki içinde olduğundan, bu iki bildirinin birlikte okunması gerek.

Birinci Oturum'da Prof. Üşür, sanayileşmenin önemini bize tekrar hatırlattı ve sanayisizleşme söyleminin aslında çok da gerçeğe uymayan, yanlış bir genelleme olduğuna dikkatimizi çekti. Prof. Üşür'ün bu sunuşu sırasında değindiği önemli bir nokta vardı; o da kullandığımız kavramların zamanla anlam kaymalarına uğramaları. Sanayileşme kavramı da benzer bir kaderle karşı karşıya; sanayileşme sözcüğünden bugün anlayabildiğimiz şeyler, bundan 20 yıl önceki meslek adamlarının anladığı, algıladığı şeylerden farklı. Bu olağan bir durum, bundan kaçınmaya da imkân yok. Ancak sorun, Prof. Üşür'ün işaret etmiş olduğu gibi, sanayileşme özleminin artık sanayisizleşen bir dünyaya gidiş dolayısıyla anlamını yitirmesi değil; tam tersine, bir sanayileşme tarzından başka bir sanayileşme tarzına geçişin yaratmış olduğu sıkıntılar. Bu açıdan Prof. Üşür'ün "Sanayileşme, yeniden!" çağrısını yüksek sesle dile getirmiş olması, hepimiz için çok yararlı ve önemli.

"Sanayileşme, yeniden!" çağrısı gündeme geldiğine göre, bizim halen izlemekte olduğumuz sanayileşme

tarzı konusunda bazı kaygılarımızın olduğu anlaşılıyor. Bu kaygılarımız, ister istemez, uluslararası sistemle de ilişkili; çünkü Prof. Üşür bize hatırlattı ki, ülke düzleminde sanayileşme, her zaman uluslararası işbölümüyle iç içe ve karşılıklıdır. Uluslararası işbölümü, ulusal sanayileşme patikaları ve sınıflar-arası ilişkiler, her zaman birbiriyle ilişkili bir üçlüdür ve aynı bütünün parçalarıdır. Dolayısıyla sanayileşmenin bugünkü seyrinden mutlu değilsek, o zaman bunun nedenleri üzerinde yeni baştan düşünmemiz ve söz konusu üçlü ilişkiye bütüncül bir bakışla yaklaşmamız gereklidir.

Mutsuzluğumuzun nedenlerinden biri, Prof. Taymaz'ın bildirisinde yer almıştı. Prof. Taymaz, Türkiye ekonomisinin özellikle son çeyrek yüzyılda esas itibarıyla teknolojisi görece geri veya standartlaşmış, emek yoğunluğu görece yüksek sektörlerde yoğunlaşma eğilimine işaret etti. Ama temel sorun sadece bununla da sınırlı değil; aslında bu tür sanayileşmenin yoksullaştırıcı bir büyümeyle paralel gitme tehlikesi de var. Bu tehlike, gerek Dr. Somel'in, gerekse Sn. Sönmez'in çalışmalarında açıkça ortaya konuldu.

Özetle bizler, sanayileşmenin sektörel görünümünden kaygılandığımız gibi, sanayileşmenin evrensel ölçekte eşitsiz ve yoksullaştırıcı büyümeyle iç içe gerçekleşmesinden de kaygılanıyoruz. Bunlara eklenen üçüncü bir olgu da Dr. Erdoğan, Dr. Özuğurlu ve Sn. Serdaroğlu'nun bildirimlerinde net olarak belirdi. Bu da Türkiye'nin bugünkü dünya ekonomisine eklenme ve sanayileşme tarzının emek kesiminde taşeronlaşma, örgütsüzleşme ve enformelleşmeyle iç içe geliştiği gerçeğiydi. Bu sorunlar üzerinde ciddiyetle düşünmemiz gereken bir dönemden geçiyoruz. Sanayi Kongresi, bu açıdan da büyük anlam ve önem taşıyor.

Düşünen ve durumu değerlendirmeye çalışan meslek

adamları olarak bizim bu konjonktürde yapmamız gereken şeylerin en başta geleni, kendi kendimizle tutarlı olmaya çalışmak. Çoğu zaman tutarsızlıklarımız o kadar açığa çıkıyor ki, kendimizi sorgulamamız kaçınılmazlaşıyor. Tutarsızlıklarımızın bence en önemlisi, Türkiye'deki pek çok insanın aynı nefeste ve aynı anda "kökten piyasacılık" diyeceğim bir anlayışla planlama özlemini yan yana sergilemesi. Kökten piyasacılık, yani "piyasa ne eylerse iyidir ve doğrudur" türünden bir yaklaşım ile piyasaların ve ekonomik hayatın toplum yararına yönlendirilmesi görüşü, birbiriyle kolaylıkla bağdaşabilecek şeyler değil. Dolayısıyla bu noktada biraz daha tutarlı olmalı, planlamadan söz ediyorsak, piyasa rejiminin dokunulmaz saydığı mal ve üretim faktörü görelî fiyatlarını bilerek ve isteyerek belirli değişikliklere uğratmak gereğini de kabul etmeliyiz. Piyasa fiyatlarının bazı tarihsel olguların bugüne yansımaları sonucunda ortaya çıktığını, bunlara piyasaların temizlenmesi, arz ve talebin eşitlenmesi işlevi ötesinde yüce anlamlar yakıştırmamamız gerektiğini düşünmeliyiz.

Sakınmamız gereken bir başka şey de şu: Nasıl Prof. Üşür'ün işaret ettiği gibi bazı kavramlar zaman içinde anlam kaymalarına ve çarpımalara uğruyorsa, insan düşüncesinde ve toplumsal hayatta belli birtakım düşünceler de belli katmanlar halinde, âdeta arkeolojik olarak bir sitenin üzerine bir başka sitenin, bir kentin üzerine bir başka kentin yerleşmesi gibi yerleşiyor ve oturuyor. Düşünce tarzımız ve mantığımız içinde çoğunu geçmişten devraldığımız ve kendi içinde çelişkiler taşıyan bir yığın kalıp var. İçinde yaşadığımız günlerde bu kalıpların hangilerini rasyonel bir ayıklamadan sonra muhafaza edeceğimiz, hangisini dışlayacağımız, bu önemli bir konu. Böyle bir arınmadan kaçınmamıza imkân yok; çünkü insan düşüncesi, ister istemez birtakım katmanların üst üste yığılmasıyla oluşan birikimli bir süreç ve bu süreçte

er geç kendimizle bir hesaplasmaya girmemiz gerek. Prof. Üşür ve Prof. Taymaz'ın seçkin bildirilerinin bana ilham ettiği düşünceler esas itibariyle bunlar.

İkinci Oturum'da KOBİ'lerin sanayideki yeri ve önemiyle ilgili açıklamaları ve yaptığı kapsamlı çalışması için hepimiz Sn. Bayülken'e teşekkür borçluyuz. Bu çalışmayla ilgili eleştirilerimin başında KOBİ'lerin tanımıyla ilgili sorunlar geliyor. Sn. Bayülken'in basılmış çalışmasında görüyoruz ki, küçük ve orta boy işletmelerin tanımı konusunda geliştirilmiş farklı standartlar var. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yıllarca küçük ve orta girişimler olarak adlandırdığı, 10'dan az işçi çalıştıran işyerlerine günümüzde artık "mikro" işletmeler diyoruz. Öte yandan DİE'nin çok yakın zamanlara kadar büyük işletmeler olarak tanımladığı 10 ve daha fazla işçi çalıştıran birimler için artık daha farklı bir sınıflandırmaya gidiliyor. Sözelimi 10-49 işçi çalıştıranlar, genel kabul görür bir biçimde küçük işletme telakki ediliyor. Orta ve büyük işletmeler arasındaki sınır çizgisinin belirlenmesinde hem dünyada, hem de Türkiye'de istatistik ya da kavramsal yeknasaklık yok.

Bu konuda belli bir açıklığa kavuşmamız şu açıdan önemli: Bizim mikro işletmeleri yaşatabilmek ve ekonomiye verimli bir şekilde katabilmek için yapmamız gereken şeylerle, sanayi için yapmamız gereken şeyler çoğu zaman örtüşmeyebilir. Oysa ortalama işletme büyüklüğünün 100 kişi dolayında olduğu Türkiye imalat sanayii için, birinin şöyle bir yargıya varması şaşırtıcı olmaz: Türkiye imalat sanayii tümüyle KOBİ'lerden ibarettir! Eğer Türkiye'deki sınıai örgütlenme içinde KOBİ'lerin sınıai katma değer ve istihdamdaki payını çok yüksek düzeylerde tanımlarsanız, o zaman sorun, küçük ve mikro işletmelerin iyileştirilmesi için ne yapılacağı sorununun dışında, daha genel ve bulanık bir başka düzleme intikal eder. Dolayısıyla neyi kastedtiğimizi,

hangi konularda veri topladığımızı biraz daha özenli bir şekilde gözden geçirmemiz gerek. Bu özen KOBİ'ler için kullanılacak belli başlı teknik ve ekonomik göstergelerin belirlenmesinde de önemli. KOBİ'lerin kullandığı sanayi kredilerinin toplam içindeki payı, KOBİ'lerde tesis başına yatırım düzeyi, tesis başına istihdam sayısı, tesis başına mühendis kullanımıyla ilgili katsayılar, bizim neyi incelediğimize bağlı olarak yorumlanıyor: Mikro işletmelerden mi söz ediyoruz, küçük işletmelerden mi söz ediyoruz ya da üzerinde mutabık kalacağımız herhangi bir tanımla orta büyüklükteki işletmelerden mi söz ediyoruz; bu konuda hem veri düzleminde, hem de çıkarsama düzleminde biraz daha özenli ve dikkatli olmamızda yarar var.

Sn. Bayülken'in çalışmasından aktaracağım bir cümle de bence eleştiriye açık. O cümleyi eğer uygun görürseniz kendi metninden aktarayım: "KOBİ'lerin en büyük açmazları, büyük şirketlerin yan sanayileri gibi çalışmaları, fason üretim yaparak bu işletmelere bağımlı olmalarıdır. Dolayısıyla tedarik sistemlerinden kaynak kullanımına, yatırım geliştirmelerinden kâr marjlarına kadar darboğaza girmekte ve ekonomik ve siyasi krizlerden hızlı bir biçimde etkilenmektedir." Bu durum KOBİ'lerin geçmiş tarihinde böyle idi, bugün de böyle, gelecekte de böyle olacak. İmalat sanayii üretim hiyerarşisi içinde KOBİ'leri böyle bir kaderden kurtaracak herhangi bir formül ortallıklarda görünmüyor. Kapitalist ekonomilerde sınıai üretimin hiyerarşisi, ister istemez KOBİ'lere böyle bir konum biçiyor; çünkü Sn. Özügurlu'nun da değindiği gibi, aslında bu hiyerarşi, katma değer yaratan faaliyetlerin örgütlenmesinde riskin ve katma değer paylaşımının üst basamaklarda yer alanlar lehine şekillendirildiği bir düzen. Hiyerarşinin alt basamaklarında yer alanlar için sistemin daha katı ve acımasız olduğunu görmek durumundayız. Dolayısıyla çok geniş kapsamlı sübvansiyon ve mali destek programlarına

başvurmazsanız, KOBİ'ler için geliştirilecek tedbirlerin gerçekçiliğinin sınırlarını çok fazla zorlamaması ve özellikle mikro işletmelere kayıtsız şartsız destek ölçüsüne herhalde varmaması gerek.

Bu konu üzerinde ileride Dr. Dikmen'in bildirisi münasebetiyle tekrar duracağız; çünkü Dr. Dikmen'in dikkatle okunması gereken bildirisi, imalat sanayii işletmelerindeki vasıf iyileştirme veya vasıf geriletme (İngilizce deyişimiyle "upgrading" ya da "downgrading") faaliyetleri konusunda çok önemli bazı ipuçları vermekte idi.

Üçüncü Oturum'un katkıları, esas itibariyle Türkiye sanayileşme politikasında küçük sanayi siteleri, organize sanayi bölgeleri (OSB), endüstriyel bölgeler ve teknoparklar tartışması sırasında görüldü. Gerek Sn. Bayülken'in, gerekse yorumlarıyla tartışmaya katılan meslektaşlarımızın belirttiği gibi, küçük sanayi siteleri, artık bugün yerel yönetimlere bırakılacak bir konu olarak görülüyor. Esas itibariyle sorun, kentsel yerleşimler çevresindeki küçük sanayi birimlerinin çevreye ve topluma mümkün olduğu kadar az rahatsızlık verecek şekilde nasıl düzenleneceği. Bu ise bölgesel ölçekte de, makro ölçekte de bugün için önemli bir sorun değil. Ancak OSB'de ve endüstri bölgelerinde ciddi sorunların olduğu, Sn. Bayülken'in sunuşu ile açıkça ortaya çıktı. Bu sorunların başlıcaları, düşük kullanım oranları ve eksik uzmanlaşma. Bu birimleri bir araya getirmekten elde edilecek yararlardan ilki, sınai birimleri belli altyapılardan yararlandırmak ise, beklenen ikinci yarar da aynı sektörde çalışan kuruluşların bir ağ yapısı içinde sinerji yaratmaları. Eğer sinerji gerçekleştirilemiyorsa, o zaman OSB'nin beklenen yararları büyük ölçüde sağlayamadığını da kabul etmemiz lazım. Sn. Bayülken'in sunuşundan ima yolu ile çıkarılabilecek gerçeklerden biri de buydu.

Düşük kullanım yüzdeleri ise, aslında bizim

girişimcilerimizin önemli bir bölümünün OSB'ye bir rant elde etme fırsatı olarak bakmalarını yansıtıyor. Bu da şaşırtıcı değil; neredeyse bütün bireyleriyle toplum rant avcılığı, özellikle kentsel rant avcılığı peşinde koşarken, küçüğü, ortası ve büyüğü ile sanayicilerin bu furyadan uzak durmaları beklenemezdi. OSB'yi amaçlarına uygun çalıştırmak için, mevcut OSB modelindeki kentsel rantlarla ilgili hükümlerin gözden geçirilmesi gerekli görünüyor. Öte yandan, OSB'nin kurulmasındaki belli başlı amaçlardan biri olarak ilan edilen "bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve istihdamı bu alanlara aktarmak" amacı, mevcut OSB politikası önünde anlamlı değil; çünkü OSB tüm Türkiye'ye yayılmış durumda ve bölgesel gelişmenin altyapı gereklerinin sağlanması, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltma amaçlı politikaların ve tedbirlerin sadece bir ögesini oluşturuyor. Aynı vasıfta altyapıyı Bolu'da veya Muş'ta hazırladığımız zaman girişimcilerin Bolu'da ya da Muş'ta yatırım yapma kararlarını etkileyecek önemli bir farklılık yaratılmıyor. OSB'den bu tür beklentilerimiz olmamalı. OSB'nin bize sağlayacağı temel yararlar şunlar: Birincisi, pazarlama ve tedarik ağlarının yakın, stratejik önemde mevkileri sanayicilerin kullanımına açmak. İkincisi, sınai uzmanlaşma kalıpları ve ağ yapıları aracılığıyla sinerjiler yaratmak. Amaçları daha gerçekçi bir şekilde belirlerseniz, OSB'den beklediğimiz yararlar muhtemelen daha kolay sağlanacak.

Öte yandan endüstri bölgeleri, aslında bir ara düzlem (İngilizce deyişle, "meso scale") sorunu. TBMM gündemindeki bölgesel gelişme odaklarını düzenleme ve yönlendirmeyi öngören kanun tasarılarıyla endüstri bölgeleri konusunun nasıl iç içe geçeceği, gerçekten önümüzdeki günlerin kilit önemdeki yasama ve yönetim sorunlarından biri. Bürokrasimizin bu sorunu üniversitelerde bölgesel gelişme konusunda çalışan akademik

kadrolarla işbirliğine giderek çözeceğini düşünmek istiyorum.

Teknoparklarda da amaçları daha dikkatli bir şekilde formüle etmeliyiz. Teknoparklar niye bu kadar önemli bir gündem maddesi olarak ortaya çıktı? Başlıca iki nedenle. Birincisi, üniversite-sanayi işbirliği. Üniversite-sanayi işbirliği, sanai gelişmenin son 2.5 yüzyılında çok değişik formlar aldı. Teknoparklar, bu 250 yıllık sanai gelişme tarihinin önemli bir aşamasını simgeliyor. Bu 250 yıllık gelişme tarihindeki farklı ülkesel koşullar dolayısıyla, teknoparkların örgütlenmesi ülkeden ülkeye değişiklik gösteriyor. Bu konuda bizim "A ülkesinde böyle bir örnek var, öyleyse onu uygulayalım" türünden bir kolaycılığa gitme lüksümüz yok. Teknoparkların işlevleri ve işleyişleri ülkeye özgü, ülkelerdeki sanayi-üniversite işbirliğine özgü boyutlar taşıyor ve biz kendi modelimiz üzerinde biraz daha gerçekçi düşünmek, gerektiğinde bu modeli revize etmek durumundayız.

İkinci neden ise, temel ve uygulamalı bilimler alanındaki belli başlı gelişmelerin ticari başarıya dönüştürülmesi olayı. Bilimsel gelişmeleri ticari başarıya dönüştürme çabaları, bize iki şeyi ima ediyor: (i) Mekân olarak teknoparkların mutlaka üniversite yerleşkesi içinde yer almaları gerekli değildir. Önemli olan, üniversite-sanayi etkileşimini ve işbirliğini gerçekleştirmek ve temel ve uygulamalı bilimlerin temel kazanımlarını ticari alana aktarabilecek mekanizmaları ve iletişim kanallarını kurmaktır. (ii) Türkiye'de teknoparkları üniversite yerleşkesi içinde kurma isteği, daha çok üniversite yönetimlerinin yönetsel tercihlerinden kaynaklanmakta, üniversite yönetimleri kendilerini ve kurumlarını yücelteceğini düşündükleri faaliyetler arasında teknoparklara da yer vermektedirler. Ancak bugün mevcut 19 teknoparkımızdan iyi ve verimli çalışanların sayısı

sadece 4 veya 5'tir. Teknoparklar konusunda geçmiş hatalara da bakarak daha gerçekçi bir model oluşturmamız gereklidir düşüncesindeyim.

Teknoparklarla ilgili raporda şu tür bir ifadeyi gözlüyorum: "Kaynak yetersizliği ve bilim-teknoloji politikalarının siyasi irade tarafından saptanması nedeniyle teknoparklar işlevlerini yerine getirmemektedir." Ben bu görüşe katılmadığımı söyleyeceğim; çünkü ülkemizde teknoparkların bugün beklediğimiz işlevi yerine getirmemesinin ardında yatan temel eksiklik, bu işlerin esas muhatabı olarak kabul ettiğimiz özel sektörün araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetinin yeteri kadar güçlü olmamasıdır. Ortada yeteri kadar güçlü AR-GE talebi olmadığı sürece, bu talepleri teknoloji politikası araçları ile uyarmak ancak bir ölçüye kadar mümkündür.

Öte yandan bilim ve teknoloji politikalarının yaptırım gücü kazanabilmesi için, siyasi iradenin desteğine muhtacız. Siyasi irade Türkiye'nin sanayileşme ve gelişme hedefleri ardına ağırlığını koymuyorsa, sözgelimi Vizyon 2023'ün ardında bir siyasi irade yoksa, o zaman yaptığımız şeyin bir aydın spekülasyonu düzleminde kalacağını söylememiz ve bunu da yüksünmeden itiraf etmemiz gerekir.

Dr. Somel ve Dr. Dikmen'in sunuşları üzerinde ayrıntılarla durmama zaman elverişli değil. Ancak bu vesile ile Dr. Somel'in değindiği bir hususu Sn. Sönmez'in açıklamalarıyla karşılaştırmamız yerinde olur; çünkü bu iki meslektaşımızın ileri sürdükleri tezler bazı izleyicilerimizde tereddütler yaratmış olabilir. Dr. Somel'in haklı olarak işaret ettiği bir şey var: Gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere kaynak aktarım mekanizmasının gerçekleştiği yer, esas itibarıyla, meta değişimidir. Meta değişiminin cari kurlar değil, satın alma gücü paritesi esaslı kurlar

düzeyinde, yani bugünkü cari kurun çok daha aşağısında, daha da değerlenmiş bir TL düzeyinde gerçekleşmesi, dünya ölçeğinde artığın daha eşit ve hakça paylaşımı için gereklidir. Ama öte yandan bir başka sorun da ortaya çıkıyor: Türk Lirasının daha da değerlenmiş olacağı böyle bir satın alma gücü paritesi kuru, bizi ihracat konusunda başarısızlıklarla ve rekabet gücü zaafıyla karşı karşıya bırakacaktır. Burada Dr. Somel'le Sn. Sönmez'in değişim olgusunun iki farklı yanına değindiğini, Dr. Somel'in değer yasasının evrensel planda nasıl uygulanabileceğiyle ilgili bir taslak önerdiğini, buna mukabil Sn. Sönmez'in cari kurlar ve cari fiyatlar düzeyindeki değişim ilişkileri ile ilgilendiğini hatırlamalıyız. İki katılımcımızın sözünü ettiği hususlar, kavramsal olarak birbirinin tamamen aynı değil. Dr. Somel'in "satın alma gücü paritesi kuru daha adil, daha geçerli bir kurdur" görüşüyle Sn. Sönmez'in Türk Lirasının aşırı değerlendiği savını bir araya getirebilecek ortak anlayış nedir? Eşitsiz değişim.

Eşitsiz değişim sorunu, Dr. Dikmen'in Türkiye'deki firmaların küresel üretim zincirlerin eklenmesi çabalarını anlatan mükemmel sunuşunda gayet net olarak açıklanmıştır. Zaman kısıtı dolayısıyla size ayrıntıları ile aktaramayacağım bildirisinde Dr. Dikmen şöyle bir noktaya dikkatimizi çekmektedir: Türkiye'deki büyük girişimlerin büyük çoğunluğu, Dr. Dikmen tarafından "faaliyet yükseltimi" olarak tanımlanan (bence "nitelik yükseltimi" olarak daha iyi deyimlenebilecek) bir süreç içindedir. Bu sürecin belli başlı karakteristikleri nelerdir? Türkiye yerine, emeğin daha düşük ücretlerle sağlanabildiği çevre ülkelere yönelmek, nitelik yükseltiminde bulunan firmaların bu faaliyetlerine paralel olarak tüccarlığa, grosmarket işletmelerine ve finansal oyunculuğa heveslenmeleri, dünya piyasasında fiyat rekabetiyle yarışmak durumunda kalmaları, beyaz eşya ve

kahverengi eşyada firma evliliği ve firma ele geçirme stratejilerini benimsemeleri ve sonuç olarak bütün bunların maliyetini mikro ve küçük işletmelere taşıtmaları. Dolayısıyla Dr. Dikmen'in küresel üretim zincirleri içinde kendilerini bir üst vasıf düzeyine çekmek isteyen büyük işletmelerin yapmaya çalıştığı şeylerin küçük işletmeler için aslında bir ek yük, giderek yıkım anlamına geldiğini ve bu yıkımın istihdam konusunda da önemli sorunlar yarattığını gözden irak tutmamalıyız.

"Niye istihdam yaratamıyoruz?" sorusuna bir cevap aradığımızda, halen Sn. Sönmez'in işaret ettiği çok yüksek ithal girdilerle çalışan sanayilerimizin artık mikro ve küçük işletmelerden girdi talep etmediklerine ve bu işletmeleri yıkıma götürdüklerine, böylece önemli istihdam imkanlarını da yok ettiklerine dikkati çekmeliyiz. Böyle bir uzmanlaşma kalıbının, yani dünya küresel üretim zincirleri içinde yer alma özleminin ülkeyi sonunda getireceği durum, istihdam yetersizliğidir. Bu istihdam yetersizliğinin ülke ekonomisini yönetenlerin tercihleri sonucunda ortaya çıktığını da bilelim. Madem ki yarışma amacıyla küresel üretim zincirleri içerisinde yer almak, bu oyunun aktörlerinden biri olmak istiyoruz, bunun da bedelleri var: Düşük istihdam, teknolojik işsizlik ve mikro işletmelerin ölümü. Kendi kararlarımızın, kendi tercihlerimizin ne tür sonuçlar doğuracağını görebilmeliyiz.

Dr. Özügurlu ile Dr. Erdoğan'ın çalışmalarını birbirine bağlayan ortak çizgiden söz etmiştim. Dr. Erdoğan, bize kamu çalışanları için esnek personel rejiminin belli başlı tanıtıcı karakteristiklerinden söz etti. Dr. Erdoğan'ın bildirisindeki bu tanıtıcı özellikleri okursanız ve bunu Dr. Özügurlu'nun sunuşundaki taşeronlaşmış iş örgütlenmesi ve enformel emek analiziyle yan yana getirirseniz, ortaya aynı senaryonun parçaları çıkmaktadır. Bu

senaryonun parçaları, iki günlük tartışmalar sırasında o kadar açıkça ortaya konuldu ki, benim bunları tekrarlamaya çalışmam, eski deyimle "malumu ilam" etmem olur. Ben sadece bu arkadaşlarımızın bildirimlerini tekrar ve dikkatle okumanızı salık vermekle yetinebilirim.

Altıncı Oturum üzerine kısa birkaç şey söyleyerek sözlerime son vermek istiyorum: Konuşmamda Dr. Özügürlü'nün çalışmalarına değindiğimi düşünüyorum; geriye Prof. Ansal ve Prof. Yeldan'ın katkıları kalıyor. Prof. Ansal'ın teknolojik işsizlikle ilgili argümanları büyük ölçüde geçerli. Ama bir yerde şunu da hatırla tutmalıyız: Teknolojik işsizliğin iki boyutu var. Bu boyutlardan biri, Türkiye'nin özellikle son yıllarda yöneldiği ihracat hareketiyle ilgili; "her şeyden önce ihracat ve sadece ihracat" saplantısının bizi götürmüş olduğu sonuçlardan birinin istihdam yetersizliği olduğunu anlamalıyız. İkinci bir boyut ise, teknolojik işsizliğin özellikle yenileme, idame, modernizasyon amaçlı makine ve teçhizat yatırımlarında daha fazla önem kazandığı. Son yıllarda girişimcilerimiz daha çok bu tür yatırımlara yöneldiler; oysa sıfırdan başlayarak yapılan yeni yatırımların az çok istihdam yaratması beklenebilir. Bunlar yanında, bir konuşmacımızın haklı olarak işaret ettiği gibi, yeni sınai örgütlenme biçimleri ile işyeri örgütlenmesi içinde birtakım faaliyetlerin ya diğer firmalar tarafından yapılar hale getirilmesi, ya da hizmet sektörü faaliyetlerine dönüşmesi, ister istemez sanayi sektöründe istihdamı daha düşük düzeylere çekiyor. Ancak buradaki istihdam kayıpları, büyük bir olasılıkla hizmet sektöründeki istihdam kazançları olarak kısmen telafi edilecek.

Ayrıca, son yılların istihdam verilerine bakarak geçersiz bir genelleme yapma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığımızı değinmeliyiz. Hepimizin aklında son iki yılın yüzde 8 çevresindeki büyüme hızları var. Şunu unutmuyoruz ki, Türkiye ekonomisi 1997-

2004 döneminde yılda ortalama yüzde 3 dolayında bir hızla büyümüştür. Sadece gündüz saatlerini sayarak "gün 12 saattir" diyemezsiniz; gün 24 saattir, günışığı saatleri gibi gecenin karanlık saatleri de var. Ekonominin yüzde 8 büyüdüğü yıllar gibi, yüzde 4 küçüldüğü yıllar da var. Orta dönemde yüzde 3-4 ortalama hızla büyüyen bir ekonominin yüzde 1 civarında bir istihdam artışı sağlamış olması, aslında geçmişten radikal bir kopuş anlamına geliyor mu, bunu hep birlikte yeni baştan düşünmeliyiz.

Prof. Yeldan'ın modeliyle ilgili tartışmalar kamu finansmanındaki birincil fazla ve kamu borcunun yeniden yapılandırılması üzerinde yoğunlaştı. Halen şöyle bir model uyguluyoruz: GSMH'nın yüzde 6.5'i ölçüsünde birincil fazla, neredeyse Allah'ın emri gibi telakki ediliyor (tabii Allah'ın emri değil, ama IMF'nin emri). Şunu gözden ırak tutuyoruz: Bugün dünyada ister IMF destek programlarını izleyen ülkeler olsun, ister diğer gelişmekte olan ülkeler olsun, hiçbir ülke bu kadar büyük oranda birincil fazlaları hedeflemiyor. "Bu kadar büyük birincil fazlalar gerekli mi?" sorusu şöyle cevaplanabilir: Eğer çok yüksek reel faiz hadleri ödemeye katlanıyorsanız, bir borç ödemezlik krizini tetiklemek için kısa dönemde bu ölçüde tür birincil fazlalar vermeyi düşünebilirsiniz. Ancak bu ölçüde birincil fazlalar, bir orta dönem politikası haline geldiği takdirde, bu durum bir meşruluk sorunu yaratır. Kamu harcamalarını ve kamu hizmetlerini insafsızca budayan, toplumsal alanı alabildiğine özel kullanıma açan bir politika, ister istemez geniş toplum kesimleri tarafından sorgulanır ve bu işin siyasal meşruluğu tartışılır.

Öte yandan yüzde 6.5'lik birincil fazla gerçekten gerekli midir, bu soru üzerinde de duralım. Eğer Hazine'nin iddia ettiği gibi, kamu kesiminin borç yükü halen GSMH'nın yüzde 60'ı çevresinde ise ve reel faiz oranları da yüzde 8-10 aralığına inmişse, o zaman bizim yılda ortalama yüzde 3-4 hıza büyüyen

ekonomimizde kamu borç yükünü istikrarlandırmak için vermemiz gereken birincil fazla GSMH'nın yüzde 4'ü dolaylarındadır, yüzde 6.5'i dolaylarında değil. "Biz o kadar babayiğit bir ülkeyiz ki, Maastricht ölçütlerinin bile ötesine geçeriz, borcumuzu azaltırız." efelelenmesinin gereği olup olmadığına pek de emin değilim; çünkü Maastricht ölçütlerine AB'nin (en gelişmiş) 15'leri arasında dahi uymayan bir sürü ülke varken, Maastricht ölçütlerine uymakta Almanya ve Fransa gibi ülkeler dahi zorlanırken, Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle babayiğitlik yarışına girmesinin hepimize neler kazandıracığını yeni baştan düşünmeliyiz.

Özetle birkaç kapanış sözcüğü söylemek istiyorum; onlar da Prof. Üşür'ün çağrısını tekrarlamak olacak: "Sanayileşme, yeniden!". Sanayileşmeyle ilgili bütün kavram dağarcığımızı tartışmaya açarak, yoksullaştırıcı büyümeden kaçınmanın yollarını düşünerek, teknolojik gelişmenin yaygınlaşması amaçlarının hangi kanallarla sağlanacağı üzerinde yeni baştan kafa yorarak ve "her şeye rağmen, yoksullaştırırsa dahi ihracat" saplantısını bir yana bırakarak sanayileşme üzerinde yeniden düşünmek... Bu uğraşa katılarak yeniden sanayileşmeyi

düşünecek genç meslek adamlarına hoş geldiniz diyorum.

Hepinize saygı ve sevgiler sunuyorum. İlginiz için çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

İTÜ İnşaat Fakültesi'nden 1960'da mezun oldu. Bir kaç yıllık deneyiminden sonra İktisat alanına yöneldi. 1969'da Southampton Üniversitesi (İngiltere)'de yüksek lisans, 1976'da Ankara Üniversitesi, SBF'de doktora derecelerini elde etti. 1986'da Doçent, 1996'da Profesör ünvanlarını aldı. 2004'de ODTÜ'den emekliye ayrıldı. Kısa süren mühendislik yılları dışında, çalışma hayatı başlıca iki kurumda geçti.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1965-75, 1978-79 yılları arasında, 12 yıl) ve ODTÜ (1975-2004 yılları arasında, yaklaşık 25 yıl). ODTÜ'de çalıştığı dönemde, iki yıllık izinle Londra Üniversitesi'ne bağlı School of Oriental and African Studies adlı yüksek okulda misafir öğretim üyeliği yaptı. (1993-1995)

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005

“SANAYİLEŞME - İSTİHDAM - REFAH”

16 - 17 Aralık 2005 / ANKARA

VII. OTURUM

Kongre Öncesi Etkinlikler, Tartışma ve Genel Değerlendirme

TARTIŞMALAR

Oturum Başkanı : Emin KORAMAZ

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Sayın Oktar TÜREL'in kongremizin bütününe yönelik değerlendirmelerini izledik.

Söz sizin. Gerçekten iki gün boyunca yoğunluklu tartışmalar yaşandı. Sunum yapan bilim adamlarımızın bir kısmı, işleri olduğu için erken terk etmek zorunda kaldı. Bu değerlendirmelere ilave var mı, burada tartışılan konulara ekleme var mı, onları alacağım.

Buyurun.

Yavuz BAYÜLKEN

(Makina Mühendisi, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)

Sayın TÜREL'e gerçekten teşekkür ederim. Bir kere raporu baştan sona o kadar dikkatli incelemişler ki, o büyük rakamların içerisinde, verilerin içerisinde bir sürü şeyi görebilmek ayrı bir olay. Hakikaten böyle bir incelemeyi yapan bir kişiye karşı saygım çok büyük; çünkü bütün boyutlarıyla rapor incelemek zor bir olaydır. O bakımdan yaptığı eleştirilere teşekkür ediyorum. Yalnız, bir iki şeyi aktarmakta yarar görüyorum: Bir kere toplanan veriler arasında çok büyük çelişkiler olan bir iki alana girdik. Resmi kaynaklarda olsun, gayri resmi kaynaklarda olsun, birtakım bilgileri bulmak son derece zor. Dolayısıyla o veriler, çok karşılaştırmalı ve kıyaslamalı birtakım şeylerle tespit edildi. Öncelikle raporlarda bir tespit yapabilme olgusu, yani doğru tespit yapabilme, bugüne kadar yapılan tespitlerin içinde bütünleştirme yaparak en doğrusunu ortaya koyabilme endişesi, rol oynadı.

Ardından tabii kendi düşüncelerim var içerisinde, yani birtakım şeylere kendi dünya görüşüm çerçevesini de kattım. Bunların içerisinde özellikle bazı konularda siyasi iradenin ön plana çıkması olayı önemli bir rol oynadı. Zaten birtakım sunumlara da sorular

sorarken, bazı modellerin oluşturulmasının çok kolay olduğunu, ama bunları uygulamaya geçtiğimiz zaman, salt birtakım ekonomik ya da teknik verilerin burada çok fazla belirleyici olmadığını; çünkü siyasi iradenin her şeyden önce olmadığı ya da uygulamakta bir yerde teknik ve ekonomik modellerin çok yetersiz kaldığını ya da uygulanmadığını görebilmekten geçiyor. Aşağı yukarı 40 yıllık mühendislik hayatımda da bunu çok yakından gördüm, çok ciddi birtakım çalışmaların eğer isteksizlik varsa, o irade orada çalışmıyorsa, bir şeye yaramadığını, uygulamada gerçekten başarısızlığa uğradığını gördüm. Dolayısıyla burada önemli tespitlerden bir tanesi, gerek modellerde, gerek o çok özlediğimiz sanayileşme yapısını kurmada her şeyden önce siyasi boyutta bir mücadelenin zorunlu olduğu saptaması üzerinde durmak istiyorum.

Bir önemli eleştiriye gerçekten katıldığımı söylemek isterim: Siyasi irade ne kadar güçlü olursa olsun, özellikle bilim ve teknoloji politikalarında, AR-GE politikalarında isteksizlik varsa yahut toplumun katmanlarında bu konuda bir bilinç eksikliği varsa, bunları harekete geçirmenin çok zor olduğunu düşünüyorum. Yani ne kadar kaynak aktarırsanız aktarın, ne kadar bu bilim politikalarının ana ilkelerine bağlı kalırsanız kalın, eğer o konuda büyük bir isteksizlik, bugünü düşünmekten ileriye görüş olmazsa... Sanayinin pek çok şeyinde bu var, ben içinde yaşadım, yani bazı AR-GE departmanlarını bazı sanayi tesislerinde kurdum, ama işlemediğini, bunun bir süre sonra yönetimden gelen birtakım şeylerle çok iyiye gitmediğini gördüm. Dolayısıyla burada istek çok önemli bir irade oluyor diye düşünüyorum. Ama Sayın Türel'in dile getirdikleriyle ben tahmin ediyorum o puzzle tamamlandı. Birçok şeyi belki sonuç bildirgesinde de dile getirdiğimizde, bildirilerle araştırmaları da bütünleştirmiş olacağız.

Teşekkür ederim.

Zühal YAZICI*(Kimya Yüksek Mühendisi)*

Ben böyle bir kongreyi TMMOB adına yıllardır düzenleyen Makina Mühendisleri Odamız Yönetim Kuruluna, katkı koyan Kongre Düzenleme Kuruluna öncelikle teşekkür etmek istiyorum. Sayın Hocam Oktar Türel'e de özellikle teşekkür etmek istiyorum. Ancak ben kongre genelinde yeniden sanayileşme politikalarını konuşurken biliyorsunuz, dünyada son günlerde çok fazlaca tartışılan sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde sanayileşme, yani çevre politikaları, doğal kaynakların, alternatif enerji kaynaklarının doğru kullanılması noktasında ülkemize yeni bir model çizerken bu noktaların biraz sanayimiz tarafından, biraz aydınlarımız ve bizler tarafından göz ardı edildiği konusunda endişelerim oldu. Örneğin geçen hafta Kyoto Protokolü noktasında sera gazlarında dünyanın en büyük sanayi ülkelerinden olanların çekincelerini de gördük ve ülkemiz de bu konuda çoğu protokole de imza koymayan ülke.

Yeni bir sanayileşme politikasında, sürdürülebilir kalkınmada alternatif enerji kaynakları, doğal kaynakların kullanımı ve çevre konusunda bizlere neler yapılması gerektiği konusunda bir şeyler söylerseniz sevineceğim.

Teşekkürler.

Prof. Dr. Oktar TÜREL*(ODTÜ İİBF İktisat Bölümü)*

Çok kısa bir iki şey söylemek istiyorum: Sayın Bayülken'e yorumları dolayısıyla teşekkür ederim. Aslında benim ve onun söylediklerinden şöyle bir şey çıkıyor: Eğer biz teknoparklarla ilgili bir başarı göstergesi arıyorsak, aslında bu patent başvuruları olmak gerekir. Yani şu veya bu şekilde eğer teknoparkları biz sadece inkübatörler olarak düşünüyorsak, bir başka başarı göstergesi de düşünebiliriz; bu da inkübatörlerden mezun olan girişimlerin daha sonraki yıllarda gösterdikleri

büyüme ve kârlılık düzeylerini burada bir başarı göstergesi olarak alabiliriz. Ancak teknoparkların bizi dolu olması, kendi başına bir başarı göstergesi de değil. Muhtemelen başarı göstergelerinde bir miktar yenilik esaslı göstergeleri ön plana çıkararak bir yaklaşım izlememiz lazım. Tahmin ediyorum Bayülken, görüşüme katılırlar.

Sayın mühendis arkadaşımın şöyle bir şeyi var: Kyoto Protokolüyle ilgili genel kabul, aslında bütün dünya uluslarının bir ortak kabulü, yani çevre kirliliğinin en büyük failerinden biri ayak sürürken, bizim bu konuda önderliği almamız bilmiyorum ne kadar doğru olabilir. Ben bununla "gelecek kuşakların felaketi bahasına çevreyi yok edelim" türündeki bir tavır izlemiyorum, ama bu bir uluslararası mutabakatsa, bu uluslararası mutabakatta herkesin kendi rolünü oynaması lazım. Bu işin içinde çirkin bir ikiyüzlülük de seziyorum, şu anlamda: Çok net olarak görünüyor ki, geleceğin dünya sınai atölyesinin iki önemli figürü, Çin ve Hindistan olacak. Son günlerde uluslararası yayın organlarında Çin ve Hindistan'ın dünya kirlenmesinde çok önemli rol oynadığıyla ilgili yayılım ateşleri başladı. "Bu kirlenmeyi gelişmiş ülkeler yaparken iyiydi, şimdi bu kirlenmeyi Hindistan ve Çin yaparsa ve Türkiye yaparsa kötü olur" türündeki bir ikiyüzlülüğün işaretlerini gördüğüm için biraz tedirgin oluyorum.

Yine aynı ikiyüzlülüğün işaretleri bir başka şeyde de var: "Efendim, sizde emek çok kötü koşullar altında, yani sizdeki emek standartları çok geri." Doğru, ama bunun içerisinde acaba kendi ülkelerindeki emeğin istihdam imkânlarını korumaya dönük, biraz çıkarıcı, bencil bir yaklaşım da acaba yer almıyor mu? AB anayasası üzerindeki oylamalarda Fransa ve Hollanda'daki olumsuz oy veren seçmenlerin önemli bir bölümü, acaba kendi işlerini ve kendi istihdam imkânlarını koruma amacıyla mı böyle bir tavır izlediler? Bunun üzerinde de bir miktar düşünmemiz lazım.

Tekrar söylüyorum: "Bu çevreyi elimizden geldiğince

tahrip edelim, gelecek kuşaklar da bunun bahasını ödesin" türündeki bir şey değil, ama gerek evrensel bölüşümde olduğu gibi, gerekse evrensel çevrenin kullanımı üzerindeki kurallarda olduğu gibi, ister istemez bir uluslararası mutabakat aramak durumundayız. Bu uluslararası mutabakatı aramakta Türkiye olarak üzerimize düşen ahlaki ve ahdi sorumluluklara uyabiliriz. Ancak bu, ister istemez bir karşılıklılık esasına göre yürütmesi gereken bir şeydir. Bizim gıyabımızda birtakım insanların her türlü hamaseti yapması, fakat bizim dürüst insanlar rolünü oynamamızı olabilir belki, ama en azından insanlarımızı karşı haksızlık olur, benim kaygılarım budur.

Oturum Başkanı : Emin KORAMAZ

(Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)

Öncelikle katılımınız ve katkınız için herkese çok teşekkür ediyorum. Bizler makine mühendisleriyiz ve büyük bir çoğunluğumuz sanayide çalışıyoruz, aslında bizlerin varlık nedeni de bir yerde sanayi. Bir ülkede sanayileşmeden vaz geçilmişse, sanayi yatırımı yoksa, makine mühendisine de ihtiyaç yok demektir. Ancak, biz mühendisler çevre ve sosyal politikalarla desteklenmeyen sanayi politikalarının doğa ve toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz tahribatlarını da biliyoruz. Sanayileşme ama her şeye rağmen sanayileşme mi? Onun için 2005 yılı kongremizin konusunu "Sanayileşme, İstihdam ve Refah" üçlüsü olarak belirledik. Aslında biz bu kongrenin sonuç bildirgesini daha kongreye başlarken yazabileceğimiz bilgi birikimine de sahiptik. Kongre program broşürümüzün sunuşunda, ticaretin giderek serbestleştiği, üretimin dünya ölçeğinde yapıldığı ve üretimin nitelik değiştirdiği kapitalist küreselleşme sürecinde, ülkemiz gibi geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere biçilen sanayileşme modellerinin ülkemizin, halkımızın ve biz mühendislerin yararına olmadığını öncelikle altını çizdik. Fason üretime dayalı, geri teknolojiye dayalı, ucuz- nitelsiz iş gücüne dayalı, ihracat adı altında

ülke kaynaklarının değerinin altında transfer edilmesine dayalı bu modellerin istihdam ve refahı artırmadığını, ülkemizin üretim yeteneğini ve ülkemizdeki mühendislik altyapısını bitirdiğini yıllardır her platformda söylüyoruz.

Bu politikaların yerine eksenine insanlarımızın mutluluk ve refahını, sosyal devlet anlayışını oturtan, bilim ve teknoloji politikalarına dayalı bir sanayileşme ve kalkınma planı uygulamaya konulmasını istiyoruz. Yatırımların artırılmasını, üretim yeteneğimizin güçlendirilmesini, özelleştirme uygulamalarıyla ülke kaynaklarının talan edilmesine son verilmesini istiyoruz.

Burada yapılan bazı konuşmalarda, "İleri teknolojiye dayalı yatırımlar istihdam yaratmıyor, aksine teknolojik gelişmeler istihdam daralmasına neden oluyor." şeklinde saptamalar yapıldı. Biz mühendisler, bir yerde de verimliliği arttırmak için varolan bir meslek disipliniyiz. Ürettiğimiz şeyler, insan yaşamını bir taraftan kolaylaştırırken, bir taraftan da herhangi bir iş yapmak için harcanan emeği azaltıyor. Dolayısıyla bir anlamda işsizliğin artmasına da neden oluyor. Evet bu bir çelişkidir. Ancak bu çelişkinin çözümü teknolojik gelişmelere ve sanayi yatırımlarına karşı çıkmaktan değil, verimlilik artışından sağlanan değerlerin tüm toplumsal kesimlere adil bir şekilde dağıtılmasından ve toplumun refah düzeyinin artırılmasından geçmektedir. Örneğin, teknolojik gelişmelerle, iki işçinin bir günde yaptığı işi artık bir işçiyle yapabiliyorsak, yapılması gereken çalışma sürelerinin azaltılması ve yaratılan değerden çalışanlara daha fazla pay verilmesidir. Ülke kaynaklarının ve yaratılan değerlerin insandan, emekten ve yaşamdan yana kullanılmasıdır. Bu taleplerin kapitalist sistem içerisinde yankı bulması ise, emekçi kesimlerin örgütlülük düzeyi, verdiği mücadele ve ülke politikalarını etkileyebilme gücü ile birebir ilintilidir. Bu doğrultuda yürütülen mücadelede hepimize görev düşüyor.

Hepinize saygılar sunuyorum. İyi akşamlar.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005'E GELEN TELGRAFLAR

Kongremize gelen telgraflar;

"Arzu etmiş olmama rağmen, önceden hazırlanmış yoğun programım dolayısıyla Sanayi Kongresinin açılış törenine katılamıyorum. Katılan tüm davetlilere selam, sevgi ve saygılarımı sunarım.

**Recep Tayyip Erdoğan.
Başbakan"**

Ayrıca telgraf gönderen;

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Doç. Dr. Abdüllatif ŞENER,

Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah GÜL,

Devlet Bakanı Sayın Nimet ÇUBUKÇU,

Devlet Bakanı Sayın Beşir ATALAY,

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Sayın Murat BAŞESGİOĞLU,

Maliye Bakanı Sayın Kemal UNAKITAN,

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Dr. Mehmet Hilmi GÜLER,

Tarım Bakanı Sayın Mehmet Mehdi EKER,

Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Isparta Milletvekili Sayın Erkan MUMCU,

İzmir Milletvekili Sayın İsmail KATMERCİ,

Adana Milletvekili Sayın Prof. Dr. Gaye ERBATUR,

Adıyaman Milletvekili Ahmet Faruk ÜNSAL,

İstanbul Milletvekili Sayın Ahmet Güryüz KETENCİ,

Ankara Milletvekili Sayın Yılmaz ATEŞ,

Antalya Milletvekili Sayın Nail KAMACI,

Konya Milletvekili Prof. Dr. Remzi ÇETİN,

İzmir Milletvekili Sayın Erdal KARADENİZ,

İzmir Milletvekili Sayın Enver ÖKTEM,

Malatya Milletvekili Sayın Ahmet Münir ERKAL,

İzmir Milletvekili Sayın Sedat UZUNBOY

Ankara Milletvekili Sayın Prof. Dr. Oya ARASLI,

Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Yusuf Ziya YILMAZ,

Fırat Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet HANDEMUZ,

Hacettepe Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Tuncalp ÖZGEN,

Kocaeli Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Savaş AYBERK,

Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Av. Özdemir ÖZOK,

*Rekabet Kurulu Başkanı Sayın Mustafa PARLAK,
Nakliye-İş Sendikası Genel Başkanı Sayın Ali Rıza KÜÇÜKOSMANOĞLU,*

*Metal-Sen Genel Başkanı Sayın Mustafa ÖZBEK,
Milli Prodüktivite Merkezi Başkanı Sayın Kerim ÜNAL,*

Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Aydın YALVAÇ,

Karabük Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Şaban AKYÜZ,

Türkiye Giyim Sanayii Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Aynur BEKTAŞ,

OMSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Adem YILMAZ,

Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği Başkanı Sayın Başaran ULUSOY,

Eski Milletvekili Sayın Uluç GÜRKAN

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2005 SONUÇ BİLDİRGESİ

TMMOB adına Makina Mühendisleri Odası sekreteryasında düzenlenen Sanayi Kongresi 2005, "Sanayileşme, İstihdam, Refah" ana temalarıyla, 16-17 Aralık 2005 tarihlerinde Ankara'da Milli Kütüphane Konferans Salonunda gerçekleştirilmiştir.

Sanayi Kongresi 2005'te sunumu yapılan ve tartışılan konular, AB müzakere sürecinin başlangıcında, tarihsel önem taşıyan bir dönemde kamuoyuna duyurulmaktadır.

Amaç bu gündemin ülkenin çıkarları doğrultusunda sanayileşme kavramını yeniden değerlendirerek, refah ve istihdam ile bütünleştirerek tüm boyutlarıyla tartışmaya açılmasıdır. Kongrenin bu amaca yönelik kapsamı;

1923'ten Günümüze Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Yeri,

KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi,

Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar

Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhracata Yönelik Sanayileşme; Fason Üretim ve Taşeronlaşma,

Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma,

Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış,

Kongre Öncesi Etkinlikler, Tartışma ve Genel Değerlendirme

olarak saptanmış ve ilgili sunumlar, 7 oturumda 9 bildiri ile alan çalışmalarına dayalı 2 Araştırma Raporu özeti tartışmaya açılmıştır.

1923'ten Günümüze Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Yeri oturumunda "Uluslararası İşbölümünde Sanayi Kavramının Önemi ve Sanayileşmenin Evreleri" ve "Sanayileşmeye Genel

Bir Bakış" bildirileri sunulmuştur.

Bu bildirilerde; sanayileşme kavramının yeniden tanımlanması, geçmişteki işlevinin değişiminin ve küresel rekabet içinde üretim olgusunun dışlanarak dönüştürülmesinin farkına varılması olarak ele alınmaktadır. Sanayi yapısı 1980'li yıllarda geri teknolojiye sanayilere doğru dönüşmüştür. 1990'lı yıllarda kırılgan ve sürekli kriz ortamında sanayileşme bir hedef olarak önemini kaybetmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, tutarlı ve sistemli sanayi ve teknoloji politikalarının olmamasıdır.

KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi Makina Mühendisleri Odası tarafından yapılan alan araştırması destekli bir Rapor ile ortaya konulmuştur.

Bu rapora göre:

Sanayide üretim ve hizmet veren KOBİ'ler 266.000 adet olup, bunun 263.000'i 1-49 işçi çalıştıran küçük ölçekli işletmelerdir. 3.000'e yakın orta boy işletme üretim yapmaktadır. KOBİ'lerde çalışan 1.289.400 kişi toplam sanayi istihdamının % 61'ini oluşturmaktadır, bu işletmeler katma değerden yalnızca % 30 pay almaktadır. Mikro ölçekli işletmeler, sanayideki tüm işletmelerin % 98.4'ünü oluşturmaktadır. Bunların istihdamdaki payı % 47.1 olup, katma değer % 14.1'ini yaratmaktadır.

KOBİ'ler büyük işletmeler ve uluslararası tekeller için vazgeçilmez firmalardır. Ucuz işçi deposu olup düşük kâr marjları ile katma değer zincirinin son halkasında yer almaktadırlar. Çalıştırılan nitelikli işgücü toplam işgücünün % 27'sini oluşturmaktadır. Mühendisler ise bu nitelikli çalışanların içinde % 8 oranında düşük bir pay almaktadırlar.

Kongrede sunumu yapılan bir Araştırma da, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Endüstri Bölgeleri ve Teknoparklar Raporudur. Bu Raporda söz konusu bölgelerin geniş bir dökümü yapılmış,

bölgesel dağılımları, yarattıkları katma değer, istihdam, ihracat, ithalat ve işlevleri incelenmiştir. Ülke boyutunda 77 Organize Sanayi Bölgeleri, 386 Küçük Sanayi Siteleri, 28 Teknopark olduğu saptanmış, bölgesel dağılımın dengesizliği verilerle ortaya konulmuştur. Yarattılan katma değer 22 milyar USD olup, toplam sanayi katma değerinin % 14'ünü oluşturmaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinin doluluk oranı ortalaması % 39'dur.

Yeni Sanayileşme Modeli, Küresel Üretim, İhracata Yönelik Sanayileşme; Fason Üretim ve Taşeronlaşma konulu oturumda "Üretimde Katma Değerin Küresel Paylaşımı" ve "Türkiye'nin İthalata Bağımlı İhracatı" konulu bildirimler sunulmuş ve sanayinin yapısı ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu bildirimlerde aşağıdaki saptamalar öne çıkmıştır.

Sanayi üretiminde verimlilik artışı ucuz işgücü ile birlikte ele alındığından, küresel rekabet az gelişmiş ülkeleri açmaza sürüklemektedir. Ucuz işgüçlü, çalışma sürelerinin çalışanlar aleyhine giderek artması ve sosyal güvenliğin kayıt dışı ekonomiye bütünleştirilerek ortadan kalkması gibi olgular sanayi sektörünü istihdam sağlayan bir sektör olmaktan çıkarmaktadır. İhracata dayalı bir model, sanayileşmeyi dışa bağımlı bir yapılaşmaya götürmektedir.

Az gelişmiş ülkeler ihracat yapabilmek için uluslararası şirketlere muhtaçtırlar. Burada az gelişmiş ülkelere düşen katma değer payı giderek azalmaktadır. Ara malı ihracatı gelişmiş ülkelerde sermaye birikimini hızlandırmakta ve tekelleşmeyi yoğunlaştırmaktadır. Türkiye'nin satın alma gücü paritesi buna paralel olarak giderek düşmektedir. İhracatın artması, satın alma gücünü, katma değer payını ve ücretleri düşürmekte, tasarruf gücünü (yatırım yapma potansiyeli) aşağı çekmektedir.

Sanayinin tüm sektörleri ele alındığında ihracata konu olan mal gruplarındaki ithal girdi oranı ortalama % 65 olmaktadır. Bu oran elektronik sektöründe % 85, tekstil ve gıda sektörlerinde % 55 olarak belirlenmiştir. Bunun sonucu olarak ithalat lehine

makas açılmakta, cari açık GSMH'nın % 6.2'sine ulaşmaktadır.

Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma oturumunda; "Kapitalizmin Dönüşümü; Kamu Politikalarında Dönüşümü ve İstihdam" ve "Sanayide İstihdam ve Sendikalaşma" konulu bildirimler sunulmuş ve istihdamın kamu personel rejimindeki esnekleşme eğilimleri ile yeniden ele alındığı, geniş çalışan kesimler aleyhine işlediği; kamu yatırımlarının azaldığı, stratejik sanayi işletmelerinin özelleştirildiği veya yabancı sermayeye satıldığı ve kayıtsız işgücü ile birlikte işsiz sayısının 10 milyonu aştığı, bu ortamda sendikaların işlevini göremez bir duruma getirildiği saptanmıştır.

Sanayi Politikalarına İlişkin Geleceğe Bakış oturumunda "İmalat Sanayiinde Teknolojik Gelişmeler ve İstihdam Sorunu", "Taşeronlaşma Süreci ve İstihdama Etkileri" ile "Genel Denge Modelleri ve Bölüşüm" konulu bildirimler sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

Yeni teknolojilerin yaygın kullanımının Türkiye sanayisi üzerindeki etkileri istihdamın azaltılmasını körüklemektedir. Bu durum aynı zamanda AR-GE çalışmalarının ve inovasyonun önemini ve işlevini öne çıkarmaktadır. Teknolojik gelişmenin özgün ürünlere ve tasarıma yönlendirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya konulmaktadır. Ekonomik büyüme ve ihracat artışı üretimin artışı ve tam istihdamın sağlanmasını getirmemektedir. İhracatın dışa bağımlılığı ve ithalatın artışı ile sağlanması, refahı sağlayamamaktadır. IMF politikaları ile ülke yoksullaşmaya sürüklenmektedir. Genel denge modelleri ve bölüşüm yeniden düzenlenmeli ve sanayileşme bu bağlamda halkın refahına yönelik olarak planlanmalıdır.

Kongre Öncesi Etkinlikler ve Kongre Değerlendirmesi oturumunda ise, Kongre boyunca sunulan bildirimler tek tek ele alınarak tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda sanayileşme kavramının yeniden ele alınması ve tüm sanayileşme araçlarının

değerlendirilmesi ile yeniden sanayileşmenin, refah ve istihdama yönelik olması talep edilmektedir.

“Küreselleşme ve Sanayileşme” başlıklı TMMOB 2001 Sanayi Kongresi ve “Küreselleşme ve AB Süreçlerinin Ülke Sanayii ve Mühendislerine Etkileri” başlıklı TMMOB 2003 Sanayi Kongresi ile “Sanayileşme, İstihdam ve Refah” başlıklı Sanayi Kongresi 2005, 1960’lardan beri düzenlenen Sanayi Kongrelerinin bir devamı olarak ortak temalar üzerinden gerçekleşmiş olup, TMMOB bu süreklilik içinde görevlerini yapmaya devam edecektir.

Uluslararası kuruluşların dayattıkları yeni liberal politikaların, Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinin de baskısıyla tek seçenek olarak sunulmaya devam edildiği bir ortamda toplanan Sanayi Kongresi, bugüne kadar izlenen ve sermaye kesimlerinin kollanmasına yönelik politikaların yerine, ekonominin ve sanayinin ülke ve halkımızın çıkarları doğrultusunda planlanmasını savunmakta ve Sanayileşme-İstihdam-Refah ilişkisini bu kapsamda yeniden gündeme getirmektedir.

Ülkemiz ve sanayimiz aleyhine gelişen küresel güçlerin yarıştığı rekabetin sanayileşmeyi büyük çapta etkilediği günümüzde yalnızca sanayi üretimi ile kalkınma, refah ve tam istihdam gerçekleştiremeyecektir. Zira küreselleşme, içinde yaşadığımız döneme damgasını vuran kapitalizmin çok uluslu şirketler aracılığıyla dünya boyutunda kurduğu ekonomik egemenliğin son aşaması olarak, gelişmiş ülkeler lehine mal, hizmet ve sermayeyi ülkeler arasında olağanüstü bir hızla dolaştırarak, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisini, sanayisini ve çalışanlarını büyük çapta etkilemekte, politik ve toplumsal dengeleri bozarak, gelir dağılımını kötüleştirmektedir. Spekülatif sermaye olağanüstü boyutlara ulaşarak verimli sermaye yatırımlarını önlemekte, işsizliği artırarak nedeni olduğu ekonomik krizlerin yıkıcı etkileri ile çalışanları yoksullaştırmaktadır.

Ülkelerin kalkınmasında sanayileşme en önemli kriterlerden biridir. Bugün de Türkiye’nin gelişmiş bir ülke olmasının yolu, sanayileşmede izlenecek

doğru politikalarla teknolojiye yenilikçi çalışma ve AR-GE’den geçmekte, kaynakların doğru ve etkin kullanımı ile yatırımların ülke boyutunda gerçekleştirilmesiyle mümkün görülmektedir. Türkiye sanayisinin ayakta kalabilmesi ve rekabet gücünü artırabilmesi, yeni teknolojileri kullanabilir ve üretebilir hale gelmesine bağlıdır.

AB ile müzakere sürecine girmiş olan Türkiye için çok önemli konulardan biri de Gümrük Birliği’ne, sanayiye ve sanayileşmeye ilişkin dosyalardır.

Türkiye, AB’ye aday ülkeler arasında Gümrük Birliği’ni gerçekleştiren tek ülke olarak istisnai bir duruma sahiptir. Türkiye, AB’nin gümrük birliğine girdiği tek büyük ülke olarak eşitsiz koşullarda Avrupa Birliği ile aynı ticaret politikasını uygulamaktadır. Bu durumdan tüm sanayi sektörlerimiz olumsuz etkilenmektedir. Korumacılık oranlarının düşürülmesi, önemli ihracat sektörlerimizde bile krizin yaşanmasına neden olmuş, atıl kapasite ve artan maliyetlerle bunalım derinleşmiştir. Tek taraflı anlaşmaların Türkiye sanayisine zarar verdiği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Gümrük Birliği ile AB’de yeni pazar imkanları elde edeceği yanılsamasını yaşayan sanayimiz, geçen 10 yıl içerisinde 50 milyar ABD dolarından daha fazla değerde AB teknolojisi ve altyapısına yatırım yapmış; bu yatırımlar makro bir programa, planlama ve fizibiliteye dayanmadığı için sonuç olumsuz olmuş, ölü yatırımlara dönüşmüştür. Birçok alt dala aşırı yatırım yapılırken, bazı dallara ise hiç yatırım yapılmamış, ülkemiz ithal ve ikinci el makina ile dolmuştur.

Kongredeki bu saptama ve değerlendirmelerden hareketle, Sanayi Kongresi 2005, aşağıda sıralanan gerekliliklere vurguyla dikkat çeker ve bu konuların takipçisi olacağını ilan eder.

Küreselleşmenin emeği baskı altına alan stratejisine karşı, en azından belirli ilkelere sahip çıkılması gerekmektedir.

- İstihdamın bir hak olarak kabulü,
  - Çalışma saatlerinin en aza düşürülmesi,
  - Çalışmanın doğayı tahribinin en aza indirilmesi,
  - Her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması,
  - Sadece fırsat eşitliğinin değil eşitliğin kendisinin bir değer olarak kabulü,
  - Üretimin hem işçiler hem de çevre hakkını içerecek biçimde maksimum demokratik kontrolü,
  - Tüketime eğitim, sağlık, ulaşım ve rekreasyonu da içerecek biçimde toplumsallaştırılması,
- bu ilkelerin en önemlileridir.

TMMOB ve bağlı Odalarının tüm karşı çıkış ve uyarılarına karşın tek yanlı olarak imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasının ve ardından uygulanan teslimiyetçi politikaların ülkemizi getirdiği yer ortadadır. Bu nedenle:

- Tam üyelik müzakere süreçleri tamamlanmaya kadar GB anlaşması mutlaka askıya alınmalıdır.
- Aynı yanlış politikalar AB'ye üyelik müzakere süreçlerinde sürdürülmemelidir. İçinde bulunduğumuz bilgi kirliliği ve yönlendirme ortamına ivedilikle son verilerek, tarama konusu olan 35 başlıktaki müktesebat değişikliklerinin ülkemiz geleceğine etkileri tüm alanlarda ve tüm sektörlerde tartışmaya açılmalı, izlenmesi gereken politikalar oluşturulmalıdır.
- Küreselleşme süreç ve politikalarının ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel vb. tüm düzlemlerde yıkım ve tahribatlarına karşı durabilmek için ülkemiz öncelikle ve stratejik ön görüyle tüm alanlarda ve tüm sektörlerde kendi ulusal politikalarını oluşturmalıdır.
- Bilim ve teknolojiye yetkinleşmeli ve bunu ülke ölçeğinde toplumsal ekonomik faydaya

dönüştürmeli, bu amaçla ulusal bir strateji belirlenmelidir.

- Yıllardır uluslararası para kuruluşlarının güdümünde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla, üretimi yatırımı, sanayileşmeyi, bilimi, teknolojiyi, mühendisi, insanı dışlayan uygulamalar terk edilmeli; kamu yararını gözeten planlama yönelimi benimsenmelidir.

Bu amaçla,

- Bir Sanayi Envanteri çıkarılarak ülke sanayisinin maddi ve ekonomik varlığının durum tespiti yapılmalı ve kaynakları buna göre en rasyonel biçimde kullanacak, destek ve teşvikler saptanmalıdır.
- Sanayi katma değerini, ekonominin tüm sektörleriyle dengeli bir biçimde artırarak yüksek katma değerli ürünleri ihraç edebilecek alt sektör ve teknolojiler desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.
- Mühendislik alt yapısı, AR-GE ve teknolojik gelişmenin, küresel rekabette önemli bir rol oynamasından hareketle bilim ve teknoloji seferberliği başlatılmalıdır.
- Ülkemizde mühendislik hizmetinin niteliğinin yükseltilmesi için; temel eğitimden başlayarak üniversite, oradan da meslek içi eğitime ve işletmelerin nitelikli kadro istihdamına kadar uzanan ulusal yol haritası çizilmelidir.
- Bölgeler arası dengeyi kuracak ve gelir dağılımını adil bir biçimde kalkınmada öncelikli yörelere yayacak politikalar oluşturularak, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri bu önceliğe göre geliştirilmelidir.
- Sanayinin gelişmesini ve ekonomik büyümeyi en geniş toplumsal tabana yayacak, refah ve istihdam sağlayacak, kamu yararına bir yatırım ve üretim planlaması yapılmalıdır.

TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ